Redactor de carte: Manuela ANTOIS
Coperta de: Măria PASOL
Culegere text: Mariana SIVU
Tehnoredactare computerizată: Mariana IONTȚĂ

Cartea a apărut cu sprijinul
Ministerului Culturii şi Cultelor.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HASDEU, BOGDAN PETRICEICU
Opere / Hasdeu, B.P.; ed. coord. de Stancu Ilin şi I. Oprişan. - Ed. critică. - Bucureşti; Academia Română; Editura Minerva; Floarea Darurilor; Saeculum I.O.; Vestala, 1986
voi.
ISBN 973-21-0508-9
[Voi.] 6: Studii şi articole literare, filosofice şi culturale: in periodice şi manuscrise / ed.: Stancu Ilin. - Ed. critică - Floarea Darurilor. - 2004. - ISBN 973-9363-38-5

I. Stancu, Ilin (ed.)
II. Oprişan, Ionel (pref.: ed.)

821.135.1-82(081)

ISBN 973-21-0508-9
973-9363-38-5

B. P. HASDEU

OPERE

vi

Ediție critică, note şi comentarii de STANCU ILIN

Studii şi articole literare,
filosofice şi culturale
In periodice şi manuscrise

Editura FLOAREA DARURILOR
Bucureşti, 2004

Notă asupra ediției

Volumul *Opere* VI de B. P. Hasdeu cuprinde studiile şi articolele literare, filosofice şi culturale, publicate de autor în periodice conduse de el („Foița de istorie şi literatură", „Din Moldova", „Lumina", „Aghiuță", „Satyrul", „Traian", Columna lui Traian", „Revista nouă") sau în alte revistse ale vremii: „Românul", „Ordinea", „Trompeta Carpaților", „Familia", „Analele Academiei Române", „Cuvântul". Sumarul volumului este foarte variat, oglindind activitatea prodigioasă a savantului în domeniile criticii şi istoriei literare, teatrologiei, filosofiei, spiritologiei, istoriei culturii. Reținem câteva titluri: *Mişcarea literelor în Ieşi, Â propos de scrierea dlui C Negruzzi, Cilibi Moise, Apărarea redactorului* în procesul de presă intentat pentru „romanțul" *Duduca Mamuca, Societatea actorilor români, Clopotul,* poemă de Schiller, *Costachi Stamati, Viața, faptele şi ideile lui Nicolai Spătaru din Mileşti, Studii fizice asupra spiritului, Centenarul lui Heliade, V. A. Urechia* ş.a. Din manuscrise, am introdus în paginile volumului al şaselea un studiu de tinerețe în limba rusă, despre filosoful italian Giambattista Vico. în final, un substanțial compartiment de *Note şi comentarii.*

Ca şi la volumele anterioare, am respectat criteriul cronologic la alcătuirea sumarului. La stabilirea textului, am aplicat normele ortografice actuale ale Academiei Române.

Editorul

ÎN PERIODICE

LITERATURA

Lelewel, unul din acei poloni din timpul nostru cari mi-au semnalat patriotismul şi prin teorie, - învăţând cum se fac lucrurile, - şi prin faptă - lucrând dupre cum învăţa, - zicea că oricare popor se poate dezvolta moralminte, în chipul cel mai puternic şi în răspasul cel mai scurt, prin înrâurirea spontanee asupra-i *a istoriei, a poeziei şi a religioasei povăţuiri.*

Să lăsăm deoparte cea de pe urmă din aceste trei înrâuriri, deşi ea covârşeşte poate şi pe celelalte prin activitatea sa cea neîntreruptă de toate zilele, de la naştere şi până la ceasul ultim, asupra minţii şi cugetului individual. Religiunea cere ca agenţii săi să povăţuiască nu numai prin învăţări, ci mai cu seamă prin pilde, şi această singură împrejurare ar fi fost de ajuns întru a necesita crearea unei tagme deosebite, unei profesiuni speciale, deschise numai acelor ce sunt din adâncul sufletului hotărâţi a primi asupră-le grelele condiţiuni ce ea impune. Astfel, religiunea nu este pentru profani... rămân istoria şi poezia.

Dacă România s-a ridicat acum la un grad înalt de fiinţare naţională, aceasta este rezultatul unei mişcări istorice începute de Petru Maior, de Samuil Vulcan, de George Şincai etc. Până şi extremităţile în care au fost picat aceşti bărbaţi din pricina unui prea mare entuziasm patriotic au adus o ispravă bună, o ispravă care nu mai poate pieri de acum înainte, deşi a pierit necesitatea extremităţilor. Cuvântul „sum civis Romanus", precum ideea elinismului pentru grecii moderni, a fost un elixir înzestrat de magica putere de a învia o naţionalitate întreagă...

Poezia, în înţelesul lui Lelewel, cuprinde nu numai aplicările artei de versificare, ci, dupre părerea mea, acea întreagă secţiune din enciclopedia populară care nu se poate a numi nici religiune, nici istorie. Istoria moralizează prin cercetarea trecutului; religiunea - prin prevestirea unei sorţi în afară din această lume... ce dar rămâne poeziei? a se clătina între ambele, între istorie şi religiune, şi, împrumutând de la istorie realitatea,

a o înălța apoi la un grad de idealitate, deşi fără a ieşi din sfera lumească. Astfel de poezie este ceea ce noi însemnăm obşteşte prin cuvântul „literatură". înrâurirea ei nu poate a fi mică, deoarece acea a istoriei şi a religiuinii sunt mari.

Foița mea leagă literatura cu istoria; ea țintеşte, prin urmare, a fi o foaie raționalminte populară a românului. Literatorii compatrioți din toate țările române sunt poftiți a-mi da mână de sprijin... Nu zic că națiunea noastră nu este morală, căci aş minți prin o aşa părere; însă, noi n-am ajuns încă la o putere de moralitate...

CRONICA

- Pentru o foiță istorică şi literară s-ar socoti de o prea mare modestie trecerea cu vederea, cel puțin în despărțirea cronicii, a progreselor studiului istoric şi literar în Moldova, şi anume, bunăoară, în colegiul academic, constatate de curând prin examenul semestrial, la care luam şi însumi parte în însuşirea de delegat al ministerului pentru clasele superioare. Iată dar date statistice asupra rezultatelor comparative din toate obiectele literare, în alăturarea cu istoria universală şi statistica (ambe catedrele ocupate de d. N. Ionescu), în clasele 5,6 şi 7.

Clasa 5

	Elina	Latina	Franceza	Istoria
Note bune:	15	15	16	10
Note rele:	2	2	1	7

Clasa 6

	Elina	Latina	Franceza	Literatura	Istoria
Note bune:	13	14	13	13	6
Note rele:	1	0	1	1	8

Clasa 7

	Elina	Latina	Psicologia	Statistica
Note bune:	21- -••	20	21	13
Note rele:	10» iun. • i	•	o	8

Până când moldovenii vor tot studia istoria şi statistica la colegiul academic, foița mea nu va putea avea, fireşte, mulți abonați! A cui e vina oare? Dacă a profesorului, apoi nu rămâne alta decât a aplica rostirea §-lui 104 din Aşezământul şcolar, prin care priveghеrea asupra profesorilor se încredința unui inspector general, cel puțin în cât se atinge de lene şi neurmare. Ar trebui dar... însă se pare că inspectorul general se află în o foarte strânsă legătură cu profesorul de istorie şi statistică! -

- în zilele de pe urmă ale genariului ieşi de sub teasc „Instrucțiunea publică", revista săptămânală din Moldova. Numele redactorului, d. licențiat V. Alexandrescu închizeşluieşte despre meritul foaiei. Recomandăm cetitorilor noştri, sub privința istoriei române, articulii: *Pictorii români,* de d. V. Alexandrescu; *Despre legăturile dintre români cu grecii,* tradus din greceşte de d. C. Melidon; *Alexandria,* de d. V. Alexandrescu şi alte. Aziul înştiințează, pe de asupra, cum că în numerile viitoare vor apare succesivemintre: *Studii asupra Eteriei grece şi fa] lui Tudor Vladimirescu; Curtea lui Vasile Lupul,* novelă de dra P.; *Călătoriile în țările neo-latine,* de D.A. etc.

Pentru astă dată mai toți articulii fiind de-abia începuți, nu mă pot rosti categoric asupra cuprinderii; voi adăugi că scopul e cel mai de laudă: a înfățoşa profesorilor de prin ținuturi unele izvoare progresive de luminare. Mă mir numai că revista săptămânală nu scoate, sunt acum de două luni, numărul pentru săptămâna a doua.

- Sunt acum câteva luni de când Ministerul Instrucțiunii Publice regulă înjghebarea unei comisiuni, compusă din dd. profesori S. Bărnuțiu, N. Ionescu, Kirniski şi B. Hâjdău, cu scop de a redigia harta vechii Dacii. Se pare că execuțiunea se opri din mai multe şi deosebite cauze: 1. D. S. Bărnuțiu n-a voit să ia parte în comisiune, din lipsa timpului material; 2. D. N. Ionescu n-a voit să preceadă la lucrare, până a nu se înfețăşa mai înainte de către d. B. Hâjdău o listă a izvoarelor trebuincioase; 3. D. B. Hăjdău deşi socotindu-se prea măgulit de propunerea dlui N. Ionescu, n-a voit însă să înfețăşeze lista dorită, fiind de părerea că o aşa însărcinare se cuvine comisiunii întregi, iar nu unui singur membru; 4. Numai d. Kirniski a avut tq^tă bunăvoință, ci,

dupre proverbul grecesc, „unul - nici unul". Biată comisiune! -

- Bucureştiul ne trimite tomul al 3-lea şi de pe urmă al traducerei dlui G. Sion: *Istoria generală [a] Daciei, sau a Transilvaniei, ţărei Munteneşti şi a Moldovei,* de Dionisiu Fotino (Impr. lui I. Romanov et C-ie, 1859-60). Tomii întâi şi al 2-lea sosiră mai de multişor la Librăria dlor Codrescu şi Petrini. Nu e aci locul de a cerceta valoarea întrenseacă a operei; totuşi nu mă pot opri de a arunca câteva cuvinte asupra însuşirilor traducerii. Nimene poate nega talentul poetic al dlui Sion; însă un astfel talent nu e încă deajuns pentru a traduce o carte istorică, nu e deajuns nici chiar cea mai adâncă cunoştinţă a limbii străine respective. Provoc pe oricine să tălmăcească o operă asupra ştiinţelor naturale sau celor matematice, fără a fi căpătat mai înainte nişte temeinice cunoştinţe proprii în aceste obiecte! Ei bine! D. Sion, lipsind de niscai aşa cunoştinţi în ramul istoric, traduce, ba şi anotează, o carte de istorie. -

- Institutul Albinei a scos de curând la lumină un *Calendar pentru români pe anul 1860,* în care, între alte, se aflâ icoana Columnei Traiane, însoţită de un articol. Icoana nu face mult; articolul nici cât icoana. Autorul, d. A. Asachi, zice, între alte: „năvălirea slavilor *în secolul al V..."* Am sfătui D-ei sale să cetească pasajul următor din Cesaria, fratele Sf. Grigoriu Nasians şi scriitor din mijlocul secolului al IV: „Aut quomodo in sectione alia ejusdem tractus *Sclaveni* et Phisonitae qui et *Danubiani* appelantur etc." [Biblioth. Patrum, ed. Lugd. 1677, t. 5, p. 773]. Prin urmare, nu era năvălire, precum se năzăreşte dlui A. Asachi, ci aşezare statornică din vechime, mult-mult mai dinainte de secolul al 5-lea. Un calendar, menit a fi cartea poporului, poate să cuprinză puţin, însă numai un puţin *adevărat:* iată de ce nu mi se întâmplă de a vide măcar un singur calendar bun, ieşit de sub teascurile Institutului Albinei.

- „Instrucţiunea publică din Valahia", început în decembriu anului contenit, tot păşeşte regulat sub prealuminata redacţiune eruditisimului doctor Laurian. în una din coaiele următoare vom analiza mai mulţi din articuli... Pentru astă dată, vom însemna numai că.,'. ^(^>^ apare a fi tot atât de erudisimă, vrau

să zic de pedantă, precum de pedante, vrau să zic de eruditisime, sunt toate producerile ale penei dlui Laurian. Autorul trebuie să *vorbească* cu cetitorii,Jar nu să-i tot *dăscălească.* -

- Misionarul P. Barbera scoase pentru catolicii din Moldavia „Calendarium romano-iulianum pro anno 1860" [Goldner, 8]. în loc de a-şi încheia calendarul prin articuli a la Institutul Albinei, d. Barabera, tocmai pe faţa cea de pe urmă, împărtăşeşte cea mai nouă statistică a catolicismului în Moldova:

Parohii-25;
Preuţi - 23;
Religiunari - 51.753.

Astfel pentru fieşcare preut se cuvine ca 2250 suflete. Oare pentru aceia moldovenii catolici sunt mai demoralizaţi decât moldovenii pravoslavnici. Au socotiţi că moralitatea ar ajunge la gradul cel mai înalt dacă tot insul moldovan ar avea, dimpotrivă, câte 2250 de preuţi pentru a se îngriji de un singurel suflet? O cestiune de statistică. -

- Cu prilejul reproducerii „Daciei literare", reproduc şi eu următorul pasaj, atingătoriu de tatăl meu şi carele din gura dlui Kogălniceanu are pentru mine, precum a avut şi pentru acela la cine se rapoartă, un preţ îndoit:

„D. A. Hâjdău, efor şcoalei ţinutului din Hotin, carele au făcut atâta senzaţie prin cuvântul ce au rostit sunt acum doi ani la prilejul unui examen, la 24 iunie 1840, în seanţa publică anuală a aceeşi scoale au cetit un nou cuvânt intitulat *Suvenire de cele trecute, idee de cele de faţă, şi arătare de cele viitoare a Moldaviei...*

D. A. Hâjdău este până acum cunoscut în Dacia numai prin prealăudatul său cuvânt asupra vechei slave a Moldaviei; însă lucrările sale nu se mărginesc în atâta. D-lui, deşi în limba rusască, au lucrat multe şi mari, şi mai toate în folosul patriei sale. Nu socotim dar fără interes de a face cunoscut cetitorilor noştri producţiile d. Hâjdău, precum, ne Je-au împărtăşit d. Cavalerul C. Stamati, alt literator ntoârf'&re" are un portofoliu

plin de frumoase compuneri a sale, care, nădăjduim, vor vedea în puțin lumina zilei. - D. A. Hâjdău a publicat până acum; în „Viestnik Evropy" za 1830: 1) *Cântece istorice a Moldaviei,* 2) *Povestea lui Duca Vodă;* în „Molva" 1834: 1) o legendă asupra lui Petriceicu 2) *Judecată la sârdăria de Orhei,* 3) *Cugetări moldoveneşti;* în „Teleskop": 1) *Despre literatorii Basarabiei,* 1834, 2) *Cântecele populare a Moldaviei în privirea istorică, 1833,* 3) scrisoare asupra importanței limbii româneşti pentru cunoştința istoriei ruseşti; în „Listki selskago obscestva v Odesie": 1) scrisoare către d. Alexandru Sturza asupra gospodăriei câmpeşti a Basarabiei, 2) Eleana, fiica lui Ştefan cel Mare. D. Hâjdău a mai compus încă *Botanica Moldaviei* ruseşte şi româneşte nepublicată încă, şi se îndeletniceşte cu scrierea unui Dicționar românesc şi rusesc". -

VERSURILE MITROPOLITULUI DOSITEU CĂTRĂ IOACHIM, PATRIARC DE MOSCVA, DIN 1681

Ciihiliciiuonw; niaiodiiw; lonluim; n;tl|>i;ip-
.\» Ji$!jjcKiiro rpada Mocicjii i jiccia Pocii,
»<Mii;oi i »ia.ioi, i nponaia. Clixi ISO.IOCKI'C.

(Către preasfințitul kir Ioachim, patriarcul scaunului Moscvei şi al toată Roşia, cea mare şi cea mică, versuri române)

Lăudat s-aibă direptul pomană
în ceriu şi pre lume, fără de prihană;
Că şi de la Moscva luceşte lucoare,
Intinzând lungi raze i bun nume supt soare:
Ioachim svântul a svânta cetate,
Acea-mpărătească de creştinătate.
La dâns pentru mila cine năzueşte
Cu ovilit suflet, - bine-1 dărueşte;
C-am năzuit şi noi la svânta lui față,
Priimitu-ne-au bine ruga cu dulceață,
Din patriarşie datu-ne-au tipare:
Sufletească treabă, şi bine ne pare.
Dea-i Dumnăzău parte şi-n ceriu să lucească,
De-a-rândul cu svinții să să proslăvască.
Amin

Cin onîatocti **tuocla** cmcpeniî **DoeoPeî**
jnltpono-îit csHeswcKii.

(Fiul sfinției tele, smerit Dositeu, mitropolitul Sucevei)
***Nota bene.* Se află tipărit în Molitvenicul, Iaşi, 1681, in 4.**

[„INTRODUCERE ÎN SFINȚITELE CĂRȚI..."]

Introducere în Sfințitele Cărți a vechiului și a noului așezământ. Prelucrată pentru seminariile române din Principatele Unite de Arhim. Melchisedec, magistru de teologie și rectorul seminariei eparhiale de Huși. Iași. Tip. lui A. Bermann. 1860. in-8.

Tomul 1: Vechiul Așezământ; pag. 230 și VIII (scară).
Tomul 2: Noul Așezământ; pag. 234 și XII (scară).
Mângâiarea unui bibliograf e de a vorbi despre cărți bune.
Cartea arhimandritului Melchisedec e bună.
Deci, mângâiarea mea e de a vorbi despre cartea arhimandritului Melchisedec și de a vorbi mai pe larg.

Proprietatea cea mai netăgăduită a fieștecărui scriitor este stilul său. De aceea, voi vorbi, mai-nainte de toate, despre cea mai netăgăduită proprietate a arhim. Melhisedec: stilul cuvioșiei sale.

Un stil frumos slujește spre îmbogățirea limbii; un stil negrijit sau pospaș o strică. Stilul „Introducerei în Sf. Cărți", în cea mai mare parte, încape în cel întâi din aceste două cazuri. El este ușor, se dă a înțelege. Neologismele sunt rare, și, uneori, dupre părerea mea, foarte nimerite. Astfel, voi lăuda cititorilor mei terminile atât de bine *rumânite:* „tras" pentru „pasaj", „trimisăciune" pentru „misiune", „viderare" pentru „evidența" și mai multe alte de acest soi și înțeles. Putem zice, în genere, că neologismele arhimandritului Melchisedec sunt chiar mai nimerite, decât unele arcaisme de ale cuvioșiei sale. Astfel, ferească-se cineva de a urma pilda, întrebuințând cuvântul „necredincios" în înțeles de „incredul", grăind de un Voltaire, un Bolingbroke și asemenii lor. Acești gânditori au fost „necrezători", însă nu „necredincioși": ei n-au fost ghiauri în privirea celorlalți creștini. Uitând aceste puține metehne, voi să dau aci un frumos model al stilului archimandritului Melchisedec: „Preotul, care studiază precum se cuvine Sfințita Scriptură, nu numai se mântuiește însuși pe sine, ci mântuiește încă și pe cei ce-1 ascultă, pe aceia, a căror povățuire este încredințată lui. întru adevăr, adăpat de duhul sfintelor cărți prin nencetata citire a lor, el va prefera, ca Iisus și învățăceii lui, folosurile altora intereselor sale proprii, va prefera datorințile stării sale; neștine nu-1 va vedea alergând după slava deșartă, căutând bogății, *aspirând niște funcții mai presus de puterile seie* etc". „Atât asupra stilului. Să zic încă o dată, că el e cea mai netăgăduită proprietate a fieșcărui scriitor, în deobște, și, prin urmare, a archimandritului Melchisedec, în parte.

Fondul unei cărți nu este numaidecât proprietatea acelui ce-i însușește o formă. Ce-i dreptul,. în titlul „Introducerei în Sf. Cărți", archimandritul Melchisedec se numește *prelucrătorul* ei; însă, românește, cuvântul *a prelucra* are două fețe: se poate prelucra o carte după izvoare, după un șir de autori, după o mare și îndelungată bătaie de cap: o astfel de prelucrare e o proprietate tot așa de netăgăduită a prelucrătorului, precum și însuși stilul său. Pe de altă parte, se poate prelucra de pe o singură carte, scrisă în o limbă străină, aninând din când în când câte un cuvânt propriu: ceea ce se cheamă a traduce. Cu toate aceste, deosebirea între un prelucrător-autor și un prelucrător-traducător e foarte mare. Archimandritul Melchisedec, numindu-se simplicemintre *prelucrător,* fără o altă lămurire, sunt silit a privi fondul „Introducerei în Sf. Cărți" sub două punturi de videre: ca un fond propriu-zis, adecă ceva anonim; și ca un fond, prelucrat anume de cuviosul archimandrit, arătând înțelesul, în care trebui luat aci cuvântul: prelucrare.

Introducerea în Sf. Cărți" se împarte în două. Partea întâi privește vechiul, cea a doua noul așezământ. Scopul ambelor este de a dovedi autenticitatea Bibliei. Această autenticitate se cercetă atât în privirea cărților canonice, precum și în a celor necanonice ale ambelor așezăminte. Către partea a două s-au adaus un cap asupra textului și traducerilor Bibliei, și un apendice despre înțelesul Scripturei și regulile exegezei.

Dupre părerea mea, partea întâi a „Introducerei în Sf. Cărți", privitoare vechiul așezământ, e mult mai bun, decât cea a două, atingătoare de cel nou; cu alte cuvinte, tomul întâi seamănă a adevărată introducere, pe când cel al doile, cu puține

excepțiuni, înfățăşă, mai degrabă, însuşirile unui perilips, unei scări analitice a cuprinderei. Voi arunca câteva cuvinte asupra fieşcărui, în osebi.

Din toate câte s-au păstrat din cea mai depărtată vechime, cărțile ebrailor sunt, fără îndoială, cea mai scumpă rămăşiță, atât în privirea numărului, cum şi în a felurităței lor. Cărțile chinejilor şi ale indianilor sunt au mai puține, au mai uniforme, şi, pe deasupra, autenticitatea lor, încalțe până acum şi în cele mai multe cazuri, nu se poate adeveri în un chip aşa de sicur. Pentru arătarea treptelor prin cari trec popoarele, îndeobşte, depărtându-se din în ce mai mult de copilăreştile lor faşe; pentru vădirea chipului de a cugeta, de a înțelege pe sine, natura şi pe D-zeu, însuşit fieşticărei din acele trepte; pentru istoria filosofiei şi pentru filosofia istoriei - vechiul aşezământ e o sculă. însă, această sculă, spre a se recunoaşte drept asemene, trebui petrecută prin criteriul criticii. Tonul întâi al „Introducerei în Sf. Cărți" îndeplineşte, în o mare parte, de nu în totul, şi destul de bine, de nu cu desăvârşire, această trebuință.

Autorul acestei operi (oricine fie el) dovedeşte autenticitatea cărților vechiului aşezământ cu arma răciupărei a scriitorilor vechi profani, a filologiei. El aduce de-a rândul toate întâmpinările, câte se fac împrotiva vreunui pasaj şi le oboară. Mai toți teologii vechi şi noi, în felurite limbi, sunt citați, şi nu pe gâci, ci cu cunoştința cauzei. Pentru a da o pildă de modul producerii autorului, în acest report, voi să înfețăş aci o singură nimerită prubă din cele multe nu mai puțin nimerite.

Cartea lui Tobiu e una din cele petrecute în canonul ebrailor, adecă din cele ce nu s-au socotit de insuflate de D-zeu, precum celelalte. Criticii moderni au ridicat împrotiva acestei cărți mai multe greutăți, din carele cea mai primejdioasă pentru autenticitatea ei se pare a fi următoarea:

„Strabon repoartă că politia Rage sau Ragia în Media s-a întemeiat de Seleuc Nicanor, adecă cu trei sute de ani înainte de Iisus Cristu, dar după cartea lui Tobiu această politie ar fi existat cu şepte sute ani înainte de venirea Mesiei".

O aşa înfruntare se arată la întâie vedere pre puternică; şi, cu toate acestea, ea e departe de a fi temeinică, iacă răspunsul „întroducerei în Sf. Cărți".

„O politie există de mai mult timp; însă vine un prinț, carele o măreşte, o înfrumsețază şi o face mai ca o politie nouă; aceasta este îndeajuns câte o dată pentru ca istoricii să însuşească fundarea ei acestui prinț; aşa, de exemplu, se zice că Babilonul s-a zidit de Semiramide, care cu toate aceste numa 1-a sfârşit, mărit şi a făcut din el o politie cu totul deosebită; «nu este acesta, zice Nabuhodonosor, nu este acesta oare Babilonul cel mare ce eu l-am zidit (Dan. IV, 17)», înțelegând prin aceasta că el 1-a decorat şi întins, fiindcă în adevăr acel ce i-a aşezat fundamintele era Nemrod, şi, înainte de Nabuhodorosor, Belu acumu-1 mărise. Virgiliu (Aen. Lib. VIII) celebrează pe Evandru ca pe un fundator ăl Romei: *cum rex Evandrus Romanae conditor arcis;* şi cu toate aceste lui Romul se însuşeşte construcția acestei capitale a lumii. Pentru ce, deci, cu toate că că politia Rage a putut exista cu şapte sute de ani înainte de Iisus Crist, Strabon să nu zică de asemene că cu patru sute de ani mai târziu ea s-a săvârşit, mărit, înfrumsețat şi chiar, într-un înțeles mai întins, zidit de Seleuc Nicanor?"

Răspunsul e învingător, deşi se razemă numa pe putincioşie; astfel sunt şi cele mai multe din înşiratele întru sprijinirea autenticității vechiului aşezământ. Totuşi, se află în „întroducerea în Sf. Cărți", chiar în tomul întâi, deşi în mic număr şi locuri mai slabe. Bunăoară.

în partea necanonică a cărții lui Daniil, atingătoare de balaur, se pomenenşte sf armarea vestitului templu a lui Belu de la Babilonea. Criticii voiesc a dovedi neîntemeiarea acestei zise, arătând că „... dupre Erodot, Appian şi Strabon, templul lui Belu s-a sfărâmat din porunca lui Serse, târziu după moartea lui Daniil." „Introducerea în Sf. Cărți" răspunde că „Erodot, Appian ş.a. au putut să însuşească această sfărâmare lui Serse din ura către acest prinl". Apărarea e foarte domoală, de vreme ce grecii n-au fost dintre închinătorii lui Belu, spre a fi putut despreţui pe duşmanii acestui zin şi, prin urmare, nevrednicul artificiu al lui Erodot, „părintele istoriei", al lui Strabon,

„părintele geografiei", al lui Appian, ar fi fost fără noimă. Dovezile aduse întru sprijinirea vechimei cântărei cântărilor ar fi trebuit, de asemine, mai tari.

în genere grăind, partea întâi a „întroducerei în Sf. Cărți" e ceva nou şi, mai ales, plăcut în literatura română; ceva nou, căci o astfel de operă teologică ne lipsea până acum; ceva plăcut, căci o operă aşa de temeinică poate să lipsească şi unui popor mai dezvoltat decât suntem înşine. Si partea a doua, privitoare evangeliului, se pare a fi cam nouă pentru noi, lipsiți de multe lucruri, însă ea e departe de a fi tot aşa de plăcută. Critica mai că-i lipseşte sau, cel puțin, acea critică luminoasă care deosebeşte tomul întâi.

Rămâne a se cerceta legătura ce se află între „Introducerea în Sf. Cărți" şi archimandritul Melchisedec. Am fost dat a înțelege că cuvioşia sa poate a fi numa cât traducătorul operei. Nu mă rostesc otărâtor în această cestiune; totuşi, nu lipsesc oarecari temeiuri, cam oblicitoare, ce ar pute îndemna pe un alt a fi mai *ritos.*

Pentru a scrie una ca „Introducere în Sf. Cărți", trebui a se li citit sutimi, nu zecimi de opere. Aceste opere trebuiau, în cazul de față, de două feluri: dintâi, înseşi Sf. Cărți în toată întregimea lor; al doile, *cele mai însemnate* din cărțile scrise asupra Sfintelor Cărți mai pe scurt izvoare şi ajutorințí.

Izvoarele sunt orişiunde şi orişicând tot aceleaşi, ajutorințile se înmulțesc din ce în ce. Nu trece un an ca să nu iasă la lumină mai multe noi „comentarii" asupra Scripturei. Cum oare se va face alegere? Mai tot noul comentariu înşiră „părerile" comentariilor celor de mai-nainte şi dezvoltă apoi a sa proprie. De aceea, este vederat că unui teolog, precum şi la tot învățatul fă'" osebire, trebuieşte mai cu seamă în specialitatea sa cunoştința progresului obiectului *stătu quo.* Ei bine! Totul arată că „Introducerea în Sf. Cărți" s-a fost scris, la început, mai-nainte de anul 1830 şi, prin urmare, nu de archimandritul Melchisedec, ci de un altul cineva, pe carele cuvioşia sa s-a mulțumit de a traduce în româneşte, adăogând ici-colea câte câteva cuvinte. Afară de vro două citate mai întârziate, toate cele!alte în un număr foarte mare sunt anterioare arătatului an. Dacă cuvioşia sa îmi va arăta

măcar un singur autor care, scriind o mare operă ştiințifică şi adunând în ea, asupra deosebitelor împrejurări, părerile înaintaşilor săi, ar fi citat numa pe acei din ei ce au fost scris cel puțin cu 30 ani mai-nainte, voi crede şi eu că archimandritul Melchisedec e autorul „întroducerei în Sf. Cărți". Pentru a face argumentul meu mai pipăit, voi adăugi, din cele multe, următoarea pildă. în partea a doua se dă bibliografia Bibliei. Cele de pe urmă edițiuni, cel puțin bune, de am crede ei, ar fi: greacă din 1800, ebraică din 1806, latină din 1773, franceză din 1824, germană din 1808... este poznaş că, mărginindu-se în această privire numa cu traducerile cele vechi, „Introducerea în Sf. Cărți", dindată ce începe a vorbi despre Biblia română (partea netăgăduit lucrată de însuşi archimandritul Melchisedec, iar nu numa tradusă), pomeneşte până şi edițiunea bucureşteană din 1855! Cum de n-a cunoscut cuvioşia sa, de este adevărat ca cartea să fie scrisă, iar nu tradusă de ea, vestita edițiune ebraică a lui Cahen (1832.sq.), cea greacă a lui Iager (1840), cea franceză a lui Genoude (1839) etc. ? Mai iată ceva. în privirea exegezei, „Introducerea în Sf. Cărți" cită pe Lame (Apparatus, 1696), Dupin (Prolegomenes, 1726), Calmet (Dissertations, 1720), Iahn (Introductio, 1825;-Enchiridion, 1815)... Cum de n-a cunoscut ea, în starea actuală a teologiei, mărețul „Scripturae Sacrae Cursus completus", al fraților Migne (27 voi. 1843) sau şi altele, precum operile lui Eichhom, Rosenmueller, Wette, Ewald etc? Nu sunt teolog, însă văd apriat că „Introducerea în Sf. Cărți" e ceva mult mai vechi decât însuşi archimandritul Melchisedec, încât cuvioşia sa n-ar fi putut a o scrie, de nu cu 30 ani mai-nainte, lăsând-o după aceea să zacă fără îndreptare până ce, în sfârşit, ea ieşi acum din teascurile dlui Bermann, păstrând semnele anacronismului.

Â PROPOS
DE SCRIEREA DLUI C. NEGRUZZI

Du choc des opinions jaillit la verite, adică pe românie, din ciocnirea părerilor surgeşte adevărul - zise nu ştiu unde

nemuritorul Montesquieu. Fie-mi dar iertat a face aici câteva observaţiuni asupra interesantului articlu a dlui Negruzzi, încheiat în nr. de faţă a foaiei; a le face cu scop de a ne lumina prin arătarea acelor punturi în cari opiniunea noastră diferеşte de a d-sale. O aşa polemică, o aşa luptă pe hârtie, întreprinsă în contra unui din corifeii literaturii noastre, ne va face onoare, fără ca ea să poată fi cât de puţin grea pentru veneraverul nostru colaborator-antagonist, de la care bucuros vom primi a fi combătuţi şi învinşi.

Articlul dlui Negruzzi se divide în trei părţi; în partea întâi, d-lui aruncă o ochire generală asupra mersului literaturii române moderne, mai-nainte şi mai încoace de 1848; în partea a doua, ne povesteşte originea, înflorirea şi decăderea teatrului român ieşean; în partea a treia, atrage atenţia noastră asupra ortografiei latino-române. Ceea ce întreleagă, aşa zicând, aceste trei rapsodii, literatura, teatrul, ortografia, este, în privirea fondului, netăgăduit şi ca şi dopotrivă a lor înrâurire asupra dezvoltării limbii române; iar în privirea formei, acea luciditate de stil şi de idee, care deosebeşte toate scrierile dlui Negruzzi.

Oricât de perfect să fie *l'ensemble* sau întregul tablonului, oricât de potrivite să fie despuseciunea materiei, vietatea culorilor etc, totuşi un ochi deprins şi pătrunzător lesne va însemna în articlul dlui Negruzzi câteva uşoare scăpări din vedere, câteva trăsături de penel cam încărcate, „caricate", cum ar zice italianul, câţiva nouraşi cari desfigurează un cer senin şi răcăros! D. Negruzzi e pictor; eu însumi nu sunt decât un *dilettante;* dar *maeştrii* adese permit iubitorilor artei a-şi emite cu toată francheţa naiva lor opiniune.

1. Cuvintele dlui Negruzzi, „Politica predomnind, literatura amuţi", ni se par a fi un adevăr subiectiv, iar nu general; o idee personală, iar nu o maximă. Sunt ţări unde necontenitele preocupaţiuni politice, înrădăcinate în însăşi natura poporului, nu împiedică grabnicul progres al literaturii, precum în Franţa şi-n Anglia; sunt ţări unde tocmai epocele cele mai politice au fost totodată şi cele mai literare: Ellada; sunt ţări unde anume lipsa mişcării politice a căşunat mortăciunea literaturii precum e Rusia... La români, activitatea politică, crescută după 1848, fost-a ea oare o piedică în contra creşterii literare, dupre cum crede d. Negruzzi? Este oare exact a zice că *Curierul de ambe sexe, Propăşirea, Magazinul istoric* şi *România literară* sunt chiar şi astăzi unicele adăposturi pentru „a-şi odihni spiritul"? *Revista Carpaţilor, Revista română,* scrierile lui Papiu, foiletoanele lui V. Alexandrescu, *Tribuna română* a lui N. Ionescu, *Ţăranul* lui I. Ionescu etc, dupre socotinţa noastră, lasă departe în urmă, şi prin avuţia ideilor, şi prin eleganţa formei, embrionele ziaristicei române până la 1848! Peste alţi zece ani, cine ştie dacă unul din noi, generaţiune acum tânără, nu se va scula pentru a declara, dintr-un simţ de egoism, cum că literatura română a decăzut după 1863? Să nu credeţi. O săgeată, deturnată din arc, poate ea oare a răsări îndărăpt sau a se înfige în aer mai-nainte de a se izbi de o ţintă? Aşa sunt şi literaturile: reacţiunea lor retrogradă sau amorţirea lor staţionară sunt cu putinţă numai după ce se încheie acţiunea, adică după ce, o dată pornită, cultura ajunge obosită la o mare depărtare de cale, ajunge ş-adoarme pe loc sau cade înapoi pe o bucată de vreme. Astfel s-au petrecut la greci, la romani, la italieni, la spanioli etc, la toate naţiunile cari au precurs un period literar. Săgeata literaturii române moderne e încă departe, foarte departe de la acel moment, fiind ea abia îndrumată; şi, deci, cariera progresului său era neapărat mai mică acuma decât va fi pe la 1873!

Zicând acestea, nu voiesc nicidecum a nimici, ba nici măcar a micşora mărimea serviciilor făcute literaturii noastre de către veteranii ei, din cari unii, ş-anume cei mai de frunte, trăiesc încă şi să tot trăiască, bucurându-se de binemeritata veneraţiune a compatrioţilor. Din contra, sunt gata a declara în gura mare că ei, dragi moşnegi, au lucrat mai mult decât noi, copii de ieri, de alaltăieri; au lucrat mai mult, fiindcă la început e totdeauna mai greu a lucra; dar aceasta nu înseamnă că ei au lucrat mai bine decât noi, veniţi mai târziu şi-nlesniţi în cale-ne prin munca înaintaşilor noştri. *Revista română* întrece, în toate privinţele, pe *Curierul de ambe sexe;* dar redactorii *Revistei române,* să se fi născut ei mai nainte, nu ştiu zău dacă ar fi avut răbdarea, energia şi isteţimea, cari au fost necesare lui Eliad pentru a

funda cel mai vechi ziar *cumsecade* în limba română. Noi admirăm din toată inima personalitățile reprezentanților literaturii noastre până la 1848; noi am recunoaște chiar comparativa micitate a propriilor noastre personalități; dar cu toate acestea, noi nu vom lăsa a zice că - trecându-se cu vederea cerințele și însușirile personale - literatura noastră de astăzi e mai pe sus de acea de atunci; acel care a inventat cel întâi car și cea întâie luntre a fost personaminte mai genial decât Watt; însă carul și luntrea în sine sunt ele mai bune și mai dorite decât steamerul și drumurile ferate? Numiți pe Eliad, Asachi, Kogălniceanu, Alecsandri etc. „atleți literari"; ridicați-le statuie și monumente; insuflați copiilor voștrt acasă și pe băncile școalei, un respect religios către acești prooroci, așa-zicând, a vieții noastre literare; vorbiți chiar despre abaterile ș-alunecările lor cu acea dragoste și cu acel spirit conciliator, cu cari un fiu vorbește despre părinții săi... da; așa cer iubirea de patrie și iubirea de dreptate, așa cere propriul nostru egoism: fiii și nepoții noștri vor face astfel pentru noi înșine...; dar nu ne spuneți că suntem în regres, ceea ce nu este și, din nenorocire, ceea ce nu poate fi. O așa opiniune s-explică prin cuvintele celebrului La Bruyere, cari nu voiesc a le traduce, pentru a nu desfigura cât de puțin înțelesul lor: „Le souvenir de la jeunesse est tendre dans Ies vieillards; ils aiment Ies lieux ou ils l'ont passee; *Ies personnes qu'ils ont commence de connditre dans ce temps leur sont cheres; ils affectent quelques mots du premier langage qu'ils ontparle...".*

[CITIT-AȚI CARTEA...]

Citit-ați cartea intitulată: *De l'enseignement public et des reformes sociales en Roumanie,* par un ami des Roumains; Iassy, Bermann, 1862, in 8; pag. 36? Autorul vrea să dovedească, că în școalele noastre trebuie a se preda toate cele în limba franceză, că D. Cogălniceanu e ulta-neologist, că în Suceava reșede astăzi un mitropolit în formă, că lumea morală se poate descompune în atomi; că Regulamentul Organic stipulează rentrunirea Ardealului, Bucovinei și Basarabiei cu principatele dunărene; că leșul e m centrul României ca Olympul grecilor în centrul pământului; că rușii sunt rumânofili (pesemne din recunoștință pentru rusofilia dlui Pretorianu), și așa mai departe. Numele autorului nu se știe; se zice că ar fi „Henri Mathieu"; din cuprinsul cărții se vede, ce-i dreptul, că opul e *Galli-Mathue.*

PRECUVÂNTARE

Foile științifice și literare nu au nevoie de profesiuni de credință, știința și literatura fiind necompatibile cu culori de partidă.

Orice articlu bine conceput și bine scris, din domeniul orișicărei științe și arte, fără deosebire, până și o cercetare matematică sau medicală, se va primi în coloanele acestei foi.

Sunt hotărât și pus în putință, pentru astă dată, de a înainta întreprinderea mea, chiar de n-aș avea nici un abonat: numai astfel se poate îndrepta credtiul, ce 1-a pierdut, din diferite cauze, tânăra și efemera noastră ziaristică.

Ortografia, adoptată în această foaie, e putincios cea mai simplice:

â **pentru** ***%*** **,** ***î*** **pentru** ***!R, chi*** **şi** ***ghi, che*** **şi** ***ghe, chi*** **şi** ***ghi*** **pentru KÎ, ri, «e, re, KÎ, rî ;ft"şi«, &'şi», pentru ^ ^** ***uti> ;***
şi « pentru ri, ci.

Redacţiunea speră, că, prisosindu-i mijloacele materiale, ea va putea adăugi, mai în urmă, către revista sa literară un supliment politic, dezbrăcat de orice nuanţă de clică, şi în care atât situaţiunile naţionale, cum şi afacerile generale, vor fi judecate pe bazele nepărtenirii istorice, economiste şi juridice:

Alter remus aquas, alter tibi radat arenas;
Tutus eris...

MIŞCAREA LITERELOR ÎN IEŞI

De la Anul nou încoace, ca de vro două luni Ieşul tinde a deveni Atenea României. Setea de literatură străbate în toate cercurile societăţii noastre. Până şi municipalitatea a intrat pe calea teoriilor ştiinţifice, precum dovedeşte celebra broşură în favoarea ***gogoaşelor*** **de mătasă! până şi la** ***Banque de Moldavie,*** **care, ca şi bancele din Adunare, nu e tocmai o bancă română, a deschis în saloanele sale cursuri publice... de ag/o'? ba de filosofie! Până şi damele s-au apucat să urmeze nu numai la prelegeri libere, ci chiar la cursul universitar de istorie, înflăcărându-se de dorinţa de a auzi în ce mod „populele se rezbelesc"! „Până şi jidovii năbuşesc în turmă la Teatrul** ***Naţional,*** **nu pentru a vedea cât de** ***natural*** **d. Lupescu face pe jidan, ci pentru ca să se-nveţe a vorbi în stil nou, în care sunt scrise şi traduse aproape toate dramele şi comediile, câte s-au reprezentat în această iarnă; adecă cu „tandreţa", cu „şarmanta" etc! Până şi vechiul redactor al „Tribunei române" pregăteşte, se zice, o tragodie, nu din** ***decadele*** **ministerului dlui Cogălniceanu, ci din catastrofele domniei lui Ioniţă-împărat! Până şi... dar oare mai poate fi vreo îndoială, cum că Ieşul e în adevăr Atenea României?**

Orişicare întâmplare, fie cât de mică, serveşte, naturalminte, într-un oraş ca al nostru, într-o Atene, cum am zis, de sujet pentru vagabunda inspiraţie a poeţilor. Se ştie, că, la bineficiul dnei M. Pascaly, d. B.P. Hâjdău şi d. V. Alesandrescu-£/n?c/zea au ***asurzit*** **publicul, fiecare în parte, câte cu un** ***sune?.*** **Doamna Pascaly a inspirat pe doi poeţi-profesori. Domnişoara Teodorescu a reuşit să insufle pe un poet-elev, pe d. Gheorghian, care, din zel, i-a durat o poezie de două ori mai lungă decât sunetele profesorali.**

Mulţumitu-s-a domnişoara Teodorescu cu această respectabilă lungime? Nu ştim. O altă ocazie poetică s-a iscat din moartea junelui Vasile Ionescu, care sfârşea acum gimnaziul, dând cele mai frumoase speranţe pentru viitor. Aproape toţi doftorii noştri au căutat pe sărmanul tânăr, fără a-i fi putut prelungi zilele; d. Negură a fost cel de pe urmă. Un coleg al răposatului Ionescu, d. Vârgolici[3], ale cărui poezii au putut să le admire cetitorlufoaieiinOBsrrb, w scris la acest prilej o coiidoleanţă plină'de foOJ$iid^îideijîO'-'i'epi)odUcem cu îndreptările făcute de către însuşi autorul:

„Azi pare-se că munţii suspină cu-ntristare
Şi eco repetează al râurilor plâns;
Şi stelele în lacrimi ascund a lor oftare,
Şi soarele în sânge făclia sa şi-a stins;

Şi lina aurelă cu-o tristă adiere
Azi pare că şopteşte încetinel prin flori,
Că, ***Vasilică*** **dragă, lăsându-ne-n durere,**
Pe-aripi de inocinţă, tu către ceruri zbori.

Tu zbori unde te cheamă a îngerilor ceată;
Tu zbori, tu zbori în sânul frumosului Edem;
Tu zbori acolo unde, în veci nu se arată
Durere şi tristeţă, şi umbrele nu gem. T"

Ca şi o floricică ce-n zori îmboboceşte,
Sorbind în sine-al nopţii desfătător nectar,

Erai într-o etate când totul ne zâmbeşte;
Pe nouăsprece trepte urcaşi al vieţii car;

Când moartea te şi smulge din ale noastre braţă,
Precum o crenguliţă se smulge de Un vânt;
Căci domnul chiar voise să curme-a ta viaţă,
Ca prin diviniii arbori s-audă al tău cânt.

Adio dar, amice, pân' oara o să vie,
Ca şi noi toţi cu tine în cer să ne-ntâlnim.
Şi-acolo să începem în leagăn de-armonie,
Scăldându-ne-n lumină, al zeităţii imn!"

Actorii noştri au avut şi ei poeţi ai lor, ca şi actoriţele: gusturile sunt diferite. Pentru beneficiul comicului Lupescu[4], un oarecare G.M. scrise un sonet cam... Pentru d. Pascal}' răsună, din contra, o liră adevărat poetică, IfraT iiaitană a colegului nostru Luigi Ademollo[5]. Publicăm întreaga, bucată, drept frumos specimen al Parnasului auson din Ieşi:

„Di quale arcano fascino
Ogni tuo detto e pieno.
Perche nel fondo all'anima
Trascorre si sereno?
E quale e la favella
Pura, gentile e bella,
Per cui cotanta eserciti
Sobra ogni cor virtu?

Quand'io contemplo estatico
II tuo virile aspetto,
Or fiero, or melancolico,
O a impallidir costretto,
Attonito a me stesso
Io vo chiedendo spesso,
Qual Dio t'inspira i numeri
Che allettano il pensier?

Ognum t'ascolta tacito,
Silenzioso, intento,
Onde poter raccogliere
II tuo sovrano accento;
Ed ogni cor com'eco
Piange e sospira teco,
Ed obbediente e cieco
Ailor per te si fâ.

Se sul tuo volto mistico
Vivo balena un riso,
E luce, e lampo rapido
Che vien dai paradiso;
O se di pianto stilla
Negii occhi ti sfavilla,
Quella e possente lacrima
Che scende fino al cor.

L'arte divina italica
Bacio d'amor t'invia
Bravo Michele accoglilo,
Esso dai cor venia;
Vedi! giâ Italia bella
A România sorella,
Nell'aureo libro artistico
II nome Tuo segno!"

„De ce farmec misterios
E plin cuvântul tău,
De poate-n fundul inimii
A străbate aşa senin?
Şi care-ţi e limbajul
Pur, gingaş şi frumos,
Ce-atâta influinţă
îţi dă preste noi toţi?

Când privesc în extaze
Aspectu-ți bărbătesc,
Sau mândru, sau melancolic,
Sau în dureri căzut;
încremenit eu însumi
Adese mă întreb:
Ce zeu inspiră vocea-ți
Ce mintea-mi desfătezi?

Te-ascultăm în tăcere,
Şi mulcomi şi uimiți,
Cu drag spre a culege
Accentu-ți domnitor;
Cu ec, a noastre suflete
Cu tine plâng, suspin,
Şi orbi în ascultare
Toți sunt ție supuşi.

Dacă în fața-ți mistică
Voios râs s-a ivit,
E raza, fulger iute,
Viind din paradis.
Iar când de plâns o perla
Umide ai tăi ochi,
E lacrima putințe
Ce-n suflet a destins!

Arta zeină italică
Sărut d-amor îți dă,
Distins artist, primeşte-1,
Din inimă ieşit.
Vezi! mândra Italie,
A României soră,
în cartea artei d-aur
Numele-ți 1-a înscris!"

Teatrul ieşean nu numai însuflețeşte pe poeți, români şi

italieni, ci se însuflețeşte încă el însuşi; şi se-nsuflețeşte nu prin suflătorul teatrului, d. Jorj (care ce-i dreptul, în *Doi morți*[6] nu se mulțumeşte a sufla din borta sa, după obicei, ci iese chiar pe scenă tocmai în rolul poetului Acrostihescu); nu, ci prin *rege-soarele* său, d. Pascaly[7]. Cu ocazia serbării zilei unioniste de 25 Genar, artistul nostru tragic scrise în versuri nu un dialog, sau convorbire între două persoane, ci o *polilogie* între mai multe simboluri, intitulată „Urarea şi dorul românilor în ziua de 24 Ianuarie 1863." Persoanele polilogiei sunt: „Bătrânul țăran orb" sau „Trecutul" (nouă ni se pare că trecutul nostru e mai degrab un boier), „Muma" sau „Iubirea", „Junele" sau „Progresul", „O femeie" sau „Credința" (o, ce rătăcire din partea amicului nostru Pascaly!), un Copil şi corul general de toate clasele din România: burghezi, popor, țărani, soldați (se vede că poporul român, după ideea poetului, e ceea ce nu este nici burghez, nici țăran, nici soldat; ce dară?). Polilogia se începe prin frumoasa inovație a corului:

„Cânte țara, să răsune
Din Carpați şi până-n mare;
Să-mpletim flori şi cunune
L-astă zi de sărbătoare!"

De la cel întâi vers ne încredințăm că Pascaly e un adevărat poet; poet din acei ce „nascuntur", iar nu „fiunt"; poet prin idee, prin simț şi prin armonie; şi care ar fi un mare poet, să se fi ajutat bogata natură prin un studiu poetic. Citiți următoarele strofe: cuvintele Mumei:

„Când vedeam că ziua trece,
Când simțeam că noaptea vine,
Noaptea rea cu vântul rece
Şi cu viscole străine;

Când vedeam bolta încinsă
De steluți scânteietoare;
Şi steluța-mi sta ascunsă
într-o noapte-ngrozitoare;

Pe mormântul maicii mele
Rugam Domnul, cu copiii,
Să răsară între stele
Steaua mândr-a României;

Şi zvânta vântului de gheaţă
Ale noastre lăcrimioare;
Şi domnea în ţară ceaţă...
Când păru *o zi cu soare!"*

Ceea ce lipseşte lui Pascaly-poet e poezia întregului; bucăţile sunt, în cea mai mare parte, amiravere, dar nimic nu le leagă într-o unitate poetică. Ideile, simţimintele, armonia sunt frumoase numai întrucât cercetaţi strofele una câte una; şi sublimul lor dispare de-ndată ce voiţi a le îmbrăţişa toate împreună. Mai pe scurt vorbind, Pascaly e, ca mai mulţi alţi, poet de detal, iar nu poet-compuzetor. El se poate asemăna cu un pictor, minunat în reprezentarea unei flori sau a unei muşti, şi incapaver de a crea un tablou. Acesta e defectul principal al amicului nostru poet; căci nu voim a înşira aice pe acele secundare: mai multe repeţiciuni în idei şi-n cuvinte, precum «unt „lumina", „steaua", „soarele" etc, reapărânde la tot pasul în „Urarea şi dorul românilor", unele „cacofonii", precum, de pildă, e versul:

„Ca copilul la o Mumă, ca natura la un Soare..."

vers care se începe prin „cac" şi se încheie prin „unsoare".

Dacă nu ca poet, încai ca artist dramatic, Pascaly a ştiut să atragă la teatrul ieşean un public fabulos în analele scenei noastre. Jocul său e *non plus ultra* patetic: se cunoaşte că actorul simte rolul său şi, câteodată, îl simte chiar mai mult decât ar trebui spre a rămânea credincios naturii. Principalul neajuns al lui Pascaly e de a vorbi prea repede: şi iroii gândesc mai nainte de a se rosti şi, prin urmare, ei nu pot vorbi *în fugă, ca de pe carte.* Mai are d-lui pe „ei bine!" întrebuinţat mai la tot cuvântul, ca „ţupa-lupa" unui cântec (precum directorul trupei, amicul Bălănescu, are pe „he?"). Dar cu toate astea, scena română n-a poşezut niciodată, afară doară de nefericitul Poni, un alt tragic ca Pascaly; şi nu ne mirăm dacă publicul îneacă teatrul, deşi alegerea pieselor n-a fost tocmai cumsecade. Dramele, aproape toate, au avut un caracter *medical: Orbul, Nebuna, Idiotul, Ghebosul, Oftigosul...* cât pe ce era teamă să nu se reprezinte *boala sifilitică!* Din comedii, am văzut una singură de tot nouă: *Balul mortului* al fratelui Alexandrescu-Urechea, farsă plină de spirit, dar pe care îndestul a lăudat-o deja în nr. 10 al foaiei noastre foletonistul *Quis.* Alexandrescu traduse, de asemene din italieneşte, pe *Pamela fanciulla* a lui Goldoni, pentru beneficiul dşoarei Teodorescu; însă nu ştim din care cauză capul-d-operă al comicului veneţian nu s-a dat pe scenă. Nu cumva pentru că în *Pamela* n-are nici un rol ceva mai însemnat artista noastră dramatică dna Matilda Pascaly? Nu cumva pentru că în *Pamela* nu putea străluci femeişte decât dşoara Teodorescu? Nu cumva pentru că d. Pascaly e *rege-soarele* teatrului? Nu cumva pentru că pe toate afişele numele dlui ş-al dnei Pascaly se scriu *ni-tam-ni-sam* cu litere mari, pe când poreclele celorlalţi actori, începând de la directorul teatrului, d. Bălănescu[13], şi până la d-nii Popovici - Marcovanu - Companie, abia se zăresc? Nu cumva pentru că dşoara Teodorescu e domnişoară, vreau să zic pentru că d-ei n-are bărbat? Nu cumva pentru că... Cine mai poate afla! publicul presupune de toate! Mult ne-am mâhni de ar fi „cumva" adevărat vreunul din aceste „nu cumva"!

Afară de d. Pascaly ş-afară de corişti, două poluri opuse ale scenei noastre, trupa ieşeană română se compune din următorii membri:

Bărbăteşti	Femeieşti
D-i Bălănescu	D-le Matilda Pascaly
- Lupescu	- Merişeasca
- Galino	- Lupeasca
- Gheorghiu	- Teodoreasca

Fiecare din aceşti membri de ambe sexele are bunătăţile şi

neajunsurile sale, precum; 1. D. Bălănescu e de minune *în jocuri comice naive;* dar, \'ai! d-lui niciodată nu-şi învaţă rolul, ceea ce-i carftîîncurcă de multe ori; şi, pe deasupra, are tristul obicei de a se uita necontenit la loje şi la parter, numărând, pesemne, ca director al teatrului, locurile ocupate şi cele deşerte. 2. D. Lupescu e neimitabil" în roluri comice bufone; dar câteodată e bufon peste măsură, precum a fost, de pildă, în *Cucoana Chiriţa*", când se uita sub coada fracului unui neamţ şi descoperirile sale le arăta şi publicului! 3. D. Galino e foarte bun în *roluri de intrigant nobil,* de *confident,* de *doftor dramatic;* dar pronunţia d-sale nu e românească: ca „pute" pentru „poate". 4 D. Gheorghiu are un glas de zimbru; d-lui e de suferit în rolul lui *Ghiftui* în *Doi morţi vii,* de *cartofor muntean* în *Cucoana, Chiriţa...* dar nu poate cânta, nu vorbeşte cu o intonare naturală şi face rea întrebuinţare de tufoasele sale sprincene, mişcându-le nencetat în jos şi-n sus, încât îţi vine a-i dori o *călătorie sprincenată* de pe scenă. 5. Dna Pascaly e sublimă în roluri de *unefemme de trente ans;* dar n-ar trebui s-o împingă dorul de a juca pe domnişoare, ş-apoi ar fi bine ca d-ei să vorbească ceva mai repejor, iar nu: „duu-cee-saa...". 6. Dna Merişeasca e unică în *Cucoana Chiriţa,* în *Doi morţi,* în *Ramurea^;* dar nu e nicidecum la locul său în roluri dramatice de *mume suferinde:* suferinţa n-are în veci volumul dnei Merişescu. 7. Dna Lupeasca e minunată în roluri de drăguţă; şi, pentru aceste roluri, nu-i lipseşte nimica. 8. Dşoara Teodorescu e „prea gingaşă dupre cum s-a rostit foiletonistul *Quis,* în cunoştinţa cauzei; d-ei e mai pataetică decât dna Pascaly; d-ei simte cu foc, cu durere, cu entuziasm... dar vorbind, deschide gura afară din cale, încât privitorii gândesc că d-ei cască. Ar trebui să pomenim aice şi pe copilul Anestin, care, în rolurile sale mici, a ştiut să câştige, nu o dată, cam prin obrăznicie, aplaudele publicului.

A propos de scenă, cată să anunţăm că producerea dramatică a dlui Alecsandri, aceea despre care atâta s-a vorbit şi aice şi la Bucureşti, *Zgârcitul râsipitor*', apăru, în fine, la lumină cu sfârşitul lui februar, ca un precursor al „zilelor Babei"; şi nu degeaba! căci în adevăr, marele poet zugrăveşte în drama sa nestatornicia socială a românilor moderni, ce se poate

asemăna numai doară cu nestatornicia fizică a ţării noastre. în politică, în literatură, în familie, oriunde ne-am întoarce privirile în jurul nostru, ne întâmpină „Zilele Babei": cald şi rece, uscat şi umed, liniştit şi furtunos, frumos şi urât, toate la un loc, un caos de contraziceri, o lipsă absolută de *caracterl* Se zice că scrierea dlui Alecsandri a displăcut *spiritelor liberale;* tot cu aşa temei noi am încredinţa că ea n-ar putea să placă *spiritelor retrograde;* ce-i dreptul, *Zgârcitul râsipitor* nu e nici liberal, nici retrograd; el este ca „zilele Babei" şi ca societatea noastră: fără principii. Arătaţi-mi pe acei ce-i numiţi „strigoi": în haine, în limbă, în obiceie, ei sunt ca toţi românii de la mic pân'la mare. Care e deosebirea lor? D-voastră răspundeţi că ei ţin la *proprietate,* că ei resping *ecaretatea,* că ei nu se unesc cu *fraternitatea...* O, Doamne! dar unde e acel „liberal" care să nu ţină şi el la proprietatea sa *telle-quellel* Care să nu-şi bată slugile, sau să nu facă mai multe alte de acest soi, fără respect de *ecaretate?* Care să nu gândească în gândul său: „frate, frate, dar brânza-i cu bani"? Aşa-numiţi *retrograzi* şi *liberali* nu pot forma la noi două tabere, ci sau numai una, sau mii de mii. Ei formează numai o tabără, pentru că steagul lor comun e „egoismul"; ei formează mii de mii de tabere, pentru că *egoismul* e lucrul cel mai individual în lume. De aceea vedem la noi că de-ndată ce „interesul poartă fesul" apropie pe un *retrograd* de un *liberal* şi viceversa, *retrogradul* nu se mai îngrijeşte de ceilalţi ai săi, nici *liberalul* nu-şi bate capul cu amicii săi politici; ci ei doi se-mbrăţişează ca fraţi gemeni şi-şi dreg trebuşoarele în armonie, pân' la a doua zi, sau şi mai curând, când „Baba" schimbă cojocul. Iată starea socială descrisă în drama dlui Alecsandri; descrisă cum descrie numai d. Alecsandri, adică descrisă măiestreşte!

Antohi, zgârcit proprietar a 20.000 galbini în numărătoare, închişi într-o ladă pusă sub patul său, trage de moarte, lăsând moştenitor pe copilul său de suflet, Polidor, pentru care simte o dragoste nemărginită. Polidor, libertuş în formă, benchetuieşte cu amicii săi într-o odaie învecinată, prohodindu-şi în beţie slobozenia holteiască. Fără voia sa, el trebuie să se alieze cu un maior rusesc, pe a cărui fată a compromis-o din uşoritate. Militarul cu fiică-sa şi nuntaşii vin de-l trag la biserică.

întorcându-se de la ceremonie acasă, Polidor găseşte pe Antoni leşinat şi înainte-i deschisă misterioasa lădiţă:

„Sărmanul tată! sărmanul bătrân! a murit pe mâna străinilor! *(Se apropie încet de canape.)* A murit tocmai în ziua... *(zăreşte sipetul deschis)* în ziua cu... nu... ni... ei... Iaca banii!... un sipet plin!... plin?... Ian să vedem. *(Bagă mâna în galbeni.)* Plin! îi plin ca un sac!... Vină-ncoace, sătulule! *(Trage sipetul la mijlocul scenei.)* Vină să facem cunoştinţă împreună, că destul aţi mucezit la tata. *(întorcând spatele la Antohi, şe pleacă pe sipet cu lăcomie.)* Să vă mai văd şi eu cum sunteţi la faţă şi câte butelci cu şampanie plătiţi? Una, două, trei, o sută, o mie!... Cine vă' poate număra! Că de când sunteţi închişi, v-aţi făcut de cap, berbanţilorf V-aţi înmulţit ca frunzele, v-aţi plodit ca lăcustele. *(Priveşte galbenii cu extaz şi cântă):*

„Lăcuste scumpe ş-aurite!
Din acest sipet ce vă-nghite
Ieşiţi la aer, zburaţi la soare,
Să gustăm viaţă veselitoare".

(în vreme ce Polidor cântă, Antohi, trezindu-se din leşin, întinde mâna spre sipet şi cu ochii închişi pipăie pe lângă canape.)

Acum v-am văzut din partea asta, să vă privesc şi din cealaltă parte ca să mă încredinţez dacă pătimiţi de gălbinare. *(Trece dincolo de sipet şi cu faţa spre Antohi vântură galbinii, cântând:)*

„Vai de-acel ce galbini n-are,
Că mi-1 prinde gălbinare".

(Antohi deschide ochii şi iar îi închide, zărind scena ce se petrece în salon. Pe urmă ridică capul şi iar îl lasă să cadă pe pernă, ca şi când ar fi ademenit de un vis grozav. în sfârşit se ridică încet cu privirea ţintă la Polidor, întinde braţele şi vrea să strige, dar glasul i se curmă. Polidor, la sfârşitul cântecului, vede pe tatăl său sculat şi rămâne încremenit.)"

Criza scapă pe Antohi şi, spre a pedepsi pe nerecunoscătorul Polidor, el se hotărăşte a-l întrece în prodigalitate, pentru ca să nu-i lase nimic după moarte. Zgârcitul se face risipitor. Saloanele lui strălucesc cu lux, fostul „boier ruginit" e frizat şi-mbrăcat dupre *Journal des modes;* masa-i deschisă pentru toată lumea; el înfiinţează o orfanotrofie, salariază pe ziarişti; se-nfrăţeşte cu berbanţii, ce benchetuiau mai deunăzi cu Polidor şi cari îl părăsiră de când nu-1 mai ajută Antohi; în fine, se duce la Paris cu o tânără, al cărei bărbat singur înlesneşte ruşinea sa pentru 400 galbini.

„Ascultă-mă, Sandule. Toate câte le vezi aice şi câte le auzi din gura mea trebuie negreşit să te mire şi chiar să te mâhnească! o înţeleg. Tu priveşti la mine şi te întrebi de sunt tot eu, vechiul tău prieten Antohi Zgârcea, adecă zgârcitul cel mai nesăţios de bani, care s-a lipsit în vreme de 30 ani de cele mai mici mulţămiri ale lumii?... în adevăr, am fost un nebun toată viaţa mea, căci m-am chinuit zi şi noapte pentru un copil nerecunoscător!... Ah, Sandule! numai Dumnezeu poate ţti ce durere grozavă am simţit în sufletul meu când am cunoscut adevărul!... Frate! eu îmi dam duhul, şi el cânta vânturând galbinii din sipet!... Cânta de veselie, ticălosul, lângă trupul tătâni-său!... O! Dumnezeule! Cum de n-am murit atunceL.

SANDU; Ce spui, frate? Nu le ştiam aceste...

ANTOHI: Nu le ştiai?... Apoi e bine să nu le mai ştii, prietene, pentru că mi-ai da dreptate când ţi-aş spune că, în desperarea ce m-a cuprins, de mai multe ori mi-a venit să mă împuşc.

SANDU *(spăriat):* Să te-mpuşti, tu?... Ferească-te Dumnezeu de un păcat ca aista, că nu te-or îngropa la biserică! *(în parte, făcându-şi cruce:)* Sărmanul! *Pater imon* o *entis uranis...*

ANTOHI: Nu, m-am luptat cu ademenirea păcatului şi pân-acum am scăpat de el, însă am luat o hotărâre, care mă va răzbuna de. ticălosul de Polidor...

SANDU: Care hotărâre?... Să nu fie iar vro nebunie!

ANTOHI: Judec-o însuşi. Când mi-am deschis ochii la

lumină am hotărât, deşi cam târziu poate, a începe o viaţă nouă, a mă scălda în toate plăcerile lumeşti, până a nu cădea în mormânt. Am vroit să gust mulţămirile luxului şi iată!... priveşte, ; Sandule... m-am căptuşit cu stofe de matasă. Am dorit să cunosc fala şi am luat în chirie doi trâmbiţaşi, cari pentru o sumă oarecare pe lună îmi trâmbiţă meritele, ce nu le am, în foaia lor, în „Gogoaşa patriotică".

Gospodăria lui Polidor merge tot mai rău. El recurge la meşteşugul cărţilor. însă, departe de a-i prii, stosul l-aruncă şi mai adânc în tină. Nu-i rămâne alta, fără cât să speculeze cu Maşa. Sandu, vechiul amic al lui Antohi şi care era să fie epitropul lui Polidor, e bogat. Lui Polidor îi trebuiesc 800 galbini, datoriţi din cărţi- Maşa iubeşte pe Duducescu, de care a apropiat-o însuşi Polidor, pentru ca mai lesne să-1 poată despoia în joc. Polidor supraprinde corespondinţa amoroasă a femeii sale şi, îngrozind-o că, la caz de refuz, va-mpuşca pe Duducescu, o sileşte să atragă în capcană pe Sandu, dându-i o întâlnire la miezul nopţii. Polidor se pregăteşte a năvăli asupra amăgitului bătrân ş-a stoarce de la el, drept răscumpărare, cei 800 galbini. Dar Sandu, plin de amicie pentru familia lui Antohi, înştiinţează despre *rendez-vous* pe acesta, abia revenit de la Paris. Antohi merge în locul lui Sandu. Pe de altă parte, Maşa s-a înţeles cu Duducescu ca s-o fure la miezul nopţii. Aşadar, se întâlnesc numai Antohi şi Polidor.

„ANTOHI, *învălit în manta, se înaintează prin întuneric.*
POLIDOR *iese din dreapta, purtând un pistol şi o lumânare aprinsă.*
POLIDOR: Am auzit păsuri în apartamentul Masei... *(Vede pe Antohi, fără să-l cunoască.)* A! d-ta eşti, domnule Sandu?... D-ta intri pe la miezul nopţii la femeia mea? îmi strici casa?... mă dezonorezi?... Şi ai crezut poate că-i scăpa de mine?... că mi-i fura ce am mai scump pe lume, nevasta şi onorul, fără să plăteşti scump o asemenea faptă?... *(Ameninţând:)* Scoate bani, ghiuj bătrân şi neruşinat ce eşti!... îmi trebuie 800 de galbini... Bani, că te ucid ca pe un câne. *(întinde pistolul.)* Bani... bani!...

ANTOHI *(descoperindu-şi obrazul):* Ucide!!!
POLIDOR *(îngrozit):* Tată-meu! *(Scapă pistolul din mână.)*
ANTOHI: Ticălosule! *(Se întoarce şi iese încet pe uşa din stânga.)*
POLIDOR *(nebun de groază):* Tatăl meu!... aici? *(Tremură.)*
FECIORUL *(intră pin fund):* Cucoane, iată un răvaş de la cuconiţa.
POLIDOR: Un răvaş? *(ceteşte:)* „Te las ca pe un nelegiuit în mustrarea cugetului şi fug departe de tine pentru toată viaţa me". Maşa!... Maşa a fugit!... A! nebunesc... mor!... *(Cade abătut în braţele feciorului.)".*

Antohi reveni la Paris după ce amanta sa îl lăsă pentru a se arunca în braţele unui actor. Răzbunarea e acum sfârşită: Antohi şi-a cheltuit toată averea şi nevrednicul Polidor nu va putea moşteni după el, decât doară datorii. Mai rămân câteva rufe: Antohi le dăruieşte credincioasei sale slugi, lui Martin. Dar el singur, el ce va face oare? Sunt mai multe mijloace de a-şi curma suferinţele: Antohi e decis a recurge la vreunul din ele. Tocmai atunci vine maiorul şi povesteşte fuga fiicei sale din cauza lui Polidor, pe care el l-a pălmuit, fără ca să-1 fi putut sili prin aceasta a ieşi la duel... Antohi, sătul de viaţă, se grăbeşte a primi cartelul în locul lui Polidor; şi-i ucis. Când el moare în agonie, apare Polidor...

„POLIDOR *(afară):* Tată-meu!... tată-meu a murit!... *(Deschide uşa din dreapta şi zăreşte pe Antohi, întinde manele spre el şi cade în genunchi, strigând):* Tată! Tată, iertare!
ANTOHI: Polidor!... tu aici, nelegiuitule!... Ai alergat ca să mă vezi murind?... ai socotit că-i găsi iar un sipet de galbini?... să joci şi să cânţi de bucurie?
POLIDOR *(plângând):* Iertare!... fie-ti milă!
ANTOHI: Milă de un ticălos care-şi vinde nevasta?... Iertare unui mişel care nu are curaj decât a primi palme?... Milă de un nelegiuit ce mi-a amărât sufletul şi m-a adus acum la gura morţii?... Blăstem! blăstem! blăstem!
TOŢI *(cu înfiorare):* O! Dumnezeule!

ANTOHI *(în delir de moarte):* Ce mai vreți de la mine?... Bani?... *(Râde cu spasmuri.)* Ha, ha, ha!... i-am mâncat pe toți! Din toată averea mea nu a rămas clironomie decât ulcica asta... și nici asta întreagă... Na! culegeți! *(Aruncă ulcica jos de o strică, apoi cade pe perne, dă un gemet lung și moare.)*

DOCTORUL: A murit!

TOȚI: A!...

(Polidor se scoală tulburat, dar, întorcându-se, întâlnește pe comisarul de poliție.)

COMISARUL *(intrând pin dreapta):* Dle Polidor, din ordinul ministrului, te arestuiesc!"

Acesta e scheletul dramei dlui Alecsandri. Ne este cu neputință a reproduce, ba chiar numai a analiza aice toate frumusețile de detal ale acestei însemnate produceri. Cât de nimerit sunt caracterizați cvasi-publiciștii noștri în persoanele lui Clevetiri și Tribunescu; cât de viu sunt zugrăvite bătrânele noastre aristocrate din *Contesa*[18], mai cu seamă în scena dintre ea și Ischiuzarliu; cât de fin e tabloul în care Rufinescu îndeamnă pe femeia sa a *face amor* cu Antohi și în care Antohi se prinde în lațul Rufineascăi. Puțin naturale, se-nțelege, pentru țara noastră, sunt numai personajurile lui Martin[19], al doftorului și-al lui Sandu[20]: ele-s prea nobile în mijlocul coruptei noastre societăți! O slugă credincioasă, un medic devotat, un amic sincer... sunt la noi ca umbra pierdută a lui Peter Schlemihl[21], pe care ar trebui s-o căutăm în pustiitățile Tibetului! Astfel, în loc de a învinovăți pe dl Alecsandri de a depinge[22] starea noastră socială în culori prea negre *(precum făcea anțărț* „Ateneul român[23]" al lui V. Alexandrescu, â propos de *Clevetici Demagogul* și *Rusaliile în satul lui Cremene),* noi l-am acuza mai degrabă de a fi încă prea blând pentru „greșelile" noastre.

Studiind *Repertorul dramatic* al dlui Alecsandri, cu mâhnire am însemnat aproape în toate piesele d-sale o mare eroare artistică, care se pare a fi devenit pentru d-lui ca o a doua natură: patima de a nu scrie curat românește, ci în zece limbi. în *Iorgu de la Sadagura* auziți pe Chiufaloglu:

„Ma psichi mu, Zoiță, nu m-ai înselato..."; pe Ițic:
„Gewalt! nu lesați...";

conversațiunea între Neamțul și Gahița:

„Neamțul: Liebe Gachitzchen! du bist mein Leben!
Gahița: Pour toujours!"

în *Creditorii* apar unul după altul, dintâi un croitor francez:

„Comment? para?... O! oui; vrem para..."; un ciubotar neamț:
„Saperment! dass ist gut...:; un tutungiu armean:
„Sărut muna la dumeta..."; un cofetar grec:
„Polla cala...";
un drocar lipovan:

„Coconaș, plătește la mine dva galbine pe drojca...".

în *Iașii în Carnaval,* în *Rămășagul,* în *Piatra din casă,* în *Doi morți,* în *Chir Zuliaridi* etc, aceeași babilonie, fie-ne iertat cuvântul, care nu e nicidecum comică, căci, de s-ar cuprinde comismul în atâta, apoi orișicine ar putea deveni Moliere sau Goldoni *â coup de dictionnaire;* care e și mai puțin caracteristică, căci caracterele sunt, firește, ceea ce nu-i obscur; și care e bună numai doară ca limba cartagineză în *Poenulus* lui Plaut pentru a prezenta o materie de discuție eruditilor de peste două mii de ani! Nici *Zgârcitul râsipitor* n-a scăpat, din nenorocire, de această maculă. Maiorul, socrul lui Polidor, vorbește rusește și încă vorbește într-o rusească ce n-ar putea s-o înțeleagă un rus, iar cu atât mai vârtos un român:

„A! Zdrasti, brateț... zdarov?..."

în curând va ieși de sub tipar, din tipografia Berman-Pilecki, a doua edițiune a *Doinelor și lăcrimioarelor,* piatra angulară a nemuririi dlui Alecsandri, și care l-ar păstra în memoria

viitoarei Românii, chiar să nu fi scris d-lui *Repertoriul dramatic.* D. Alecsandri e la noi părinte şi cap al poeziei naţionale, bazate pe studiul acelei poporane; este ceea ce mitropolitul Dosotei e în privirea muzei religioase, Beldiman în a epopeii, Conachi în a lirei anacreontice, Bolliac în a versurilor antice, Bolintineanu în a tabloanelor cavalereşti, Donici în a fabulei... D. Alecsandri e mare poet, dar nu cel mai mare, precum îl numesc unii; fiindcă d-lui n-a îmbrăţişat decât un singur ram din ale poeziei. D. Alecsandri e mare, ca unul ce-i creator în sfera sa, nu imitator, ca Grandea ş-alţii; dar acea sferă este abia o mică parte din ale câmpului poetic, din acel câmp atât de întins, încât un nou geniu orişicând va găsi în el o ţelină neatinsă de munca înaintaşilor; precum la români, bunăoară, e de a se crea de acum înainte poezia filosofică, în care să se răsfrângă nu entuziasmul religios, nu istoria trecutului, nu superficialitatea amoarei etc, ci sublimele profundităţi ale metafizicii. Zicând că d. Alecsandri nu e poetul român cel mai mare, nu zic prin aceasta c-am fi având vreun altul, care să-1 covârşească. Donici, Bolliac, Dosotei, Conachi etc, e fiecare în parte deopotrivă mare în propria regiune, fără concurenţă cu ceilalţi; căci nu e cu putinţă a se întrece acei ce păşesc pe căi deosebite şi neatârnate. Nu e drept a crede, de asemene, precum făcea în 1856 d. C. Rosetti, â propos de prima ediţiune a *Doinelor şi lăcrimioarelor,* cum că numai d. Alecsandri a scris „poezii româneşti", pentru că numai d-lui a reprezentat „tipul naţional". Au duioşii bădiţaşi şi gingaşele leliţe formează tot poporul român? Un istoric sau arheolog, ca Bolliac şi Bolintineanu, au nu sunt ei români, unde nu s-au inspirat de frunza verde? Un teolog, ca Dosotei, oare nu este el român, fiindcă a lucrat într-un cerc poetic de tot străin şezătoarelor sătene? Un poet filozof nu va fi el român, zugrăvind ideile şi patimele, fie subiective, fie obiective, născute şi crescute într-o atmosferă mai presus de aceea a cătunelor?

Micşorând, astfel, rolul dlui Alecsandri în întindere, noi îl mărim în înălţime. Ramul d-sale poetic nu e, precum am arătat, toată poezia română, dar este, fără tăgadă, prototipul şi microcosmul ei, întocmai cum ţăranul e în privirea tuturor celorlalte stări sociale. Ţăranul nu se face din istoric, din arheolog, din

teolog, din filosof... nu; ci viceversa, istoricii, arheologii, teologii, filosofii etc. se fac din ţăran. Ţăranul cuprinde în mintea şi-n sufletul său toate elementele cari înfloresc apoi în cultură; dar aceste elemente se află în el bobocind în naivitatea lor primitivă. „Poezia vulgară - zice creatorul filosofiei istoriei, Vico - poezia vulgară e germele tuturor cunoştinţelor umane fizice şi metafizice; însă ea este un germe, în care *se simte* numai ceea ce mai în urmă e menit a fi *ştiut".* Poezia vulgară e o *enciclopedie,* vădind ce este întregul unui popor prin acea fire a sa, pe care împrejurările pot s-o ascundă sau să-ntunece, făr' să fie în stare ca s-o şteargă. Vreţi să aflaţi dacă românul, românul cum 1-a făcut sfântul D-zeu, e din natură atât de domol, precum ni se pare el în cercustanţele de faţă? Ascultaţi cântările ţăranului, citiţi *Doinele* dlui Alecsandri... şi ele vor răspunde: nu! Doriţi să ştiţi dacă corumperea noastră de astăzi e urmarea tinderilor naţionale fireşti? întrebaţi pe ţăranul sau pe d. Alecsandri şi ei vor întâmpina în sublime versuri: ba! Precum dasupra leagănului copilului Crist strălucea steaua conducătoare a regilor-magi, steaua care prevestea că pruncul va fi *zeu,* tot aşa în „lăcrimioarele" neamului român se-ntrevede o dulce lucoare, o mică scânteie, din care acel ce o zăreşte deduce viitoarea noastră mărime în ştiinţe, în arte, în moravuri, în toate! A ne descoperi acea lumină este misia unui mare geniu: d. Alecsandri ne-a descoperit-o.

Am spus, pare-mi-se, că d. Alecsandri, în ramul său poetic, n-ar avea rivali sau „avalmi", cum zicea răposatul Pogor în traducerea *Enriadei.* Spus-o-am? Atunci am greşit. D. Alecsandri are un avalm cât-colea, şi pentru poezia naţională şi pentru genul dramatic, în persoana dlui G. Asachi, precum dovedesc pipăit, matematiceşte, fără apel, două opuri ieşite la lumină de vro câteva săptămâni: „Calendarul Albinei"[24] şi *Petru Rareş. Petru Rareş*[25] rivalizează cu *Zgârcitul risipitor* pe tăcute; „Calendarul" e mai îndrăzneţ: el loveşte *Doinele* în faţă şi fără sfială, prin o poezie *La D. V. Alecsandri:*

„Versul, care-ntâia oară a sunat în Românie
Pe-alăuta, ce de secoli fără coarde-a fost rămas,

Spre-aminti a patrii fapte şi a doinei armonie,
Dupre metrul, care Muza 1-a dictat de pe Parnas,
Va trăi atâtea timpuri cât Pionul, pietros munte,
între nouri înălta-va maiestoasa a lui frunte.

Deşi cântul a lui Omer purtă cea întâi cunună,
El nu-ntunecă pe Pindar, nici a lui Alceos ton,
înfocatele suspinuri şi cuvintele-ncă sună
A Safei înamorate şi a lui Anacreon;
Nici într-a Greciei zâne a brilat numai Elena
Pe eroi şi pe filosofi n-a produs numai Atena.

Mai-nainte de Achiles şi de falange spartane,
Vieţuit-au şi alţi eroi, care împleau în timpul lor,
Prin virtute -nţelepciune şi prin fapte miliane
Lumea toată de exemple, de mirare şi lucor;
însă geniile-acele, demne chiar de nemurire,
Zac uitate, că poeta n-a lăsat de ele ştire.

Tu, în căruia sân zeul a aprins sânta scânteie,
Să dai faptelor prin Muză traiul cel nemuritor,
între teme înmiite nu-i afla mai naltă-idee,
De aceea ce dictează sântul patriei amor.
A străbunilor virtute deci prin versul tău să-nvie,
Ca nepoţilor d-exemplu şi de glorie să fie".

Un cititor de „Calendare" nu va însemna, probaminte, îh poezia dlui Asachi, decât sau ordinarele greşeli gramaticale ale „Albinei": *maiestoasa a lui frunte, în căruia sân,* sau unele neologisme de prisos, precum: *a brila,* sau unele ambiguităţi ciudate, de pildă:

„Intre *teme* înmiite nu-i afla mai naltă-idee",

de unde s-ar putea încheia că *teama* sau frica este izvorul ideilor celor înalte; sau se vor întreba cu nedumerire pe sine însuşi, dacă *falangele spartane* ale dlui Asachi au vro înrudire cu

falangele fanariote ale trecutului nostru; sau, în fine, un aşa cititor se va pune a gândi asupra următoarelor versuri:

„însă geniile-acele, demne chiar de nemurire,
Zac uitate, că *poeta* n-a lăsat de ele ştire",

vers care ne-ar face a crede că monumentele *poeziei* antice se păstrau deobşte în nescări *poete,* ceea ce ar fi produs, poate, cine mai ştie, şi denumirea animalelor ramatoare sau, dupre ortografia ardeleană, *rimătoare.* însă poezia dlui Asachi cuprinde în sine mai mult decât atâta. Ea este o lovire de-a dreptul în gloria dlui Alecsandri, către care poetul „Albinei" strigă aşa: „D-ta eşti Pindar, Alceos, Safo (femeie?), Anacreon, orice vei vra; însă eu sunt Omer (mai-nainte de a fi căpătat acesta un paşalâc?) şi te-aş putea întuneca; dar nu vreau!" Iată înţelesul poeziei dlui Asachi. în adevăr, d-lui pretinde, nu numai în versuri, ci şi în proză (pag. 43 a „Calendarului"), a fi creatorul poeziei române, cel întâi poet în limba noastră:

„Ce se atinge de literatura naţională, nime va contesta că ea ar fi existat înainte anului 1809 şi 1811 (?) când la Roma s-au publicat chiar în foaia oficială, *Giomale di Campidoglio, ta.* 154, *cele întâi versuri, compuse dupre regulele prozodiei de Asachi, introduse în limba română...*^

Sărmane Costine! Nefericitule Dosoteie! voi sunteţi mai noi decât d. Asachi. Dezamăgitule d. Alecsandri! pleacă fruntea înaintea lui Omer român, descoperit de către el însuşi, pe când miile de învăţaţi, în decursul atâtor secole, n-au fost în stare a destăinui pe acel elin!

„Calendarul" reproduce din *Giomale di Campidoglio* una din mai sus citatele poezii ale dlui Asachi, anume sonetul *La ocazia zborului aerostatic a Madamei Blanchard în Roma, la 1811, pe când se arătase în cer comitul cel mare.* Această micuţă producere poetică ne pune pe gânduri. Dl Asachi trebui să fi fost atunci foarte tânăr. S-ar părea că, de 1-a înzestrat pe d-lui natura cu vrun dar poetic, apoi e lucrul firesc ca un asemene să

se fi format, întărit, crescut într-un interval *semi-secular.* E cu anevoie a crede ca un bărbat să nu facă nici chiar aşa cum făcea el însuşi fiind copil; ca dintr-un june poet să iasă un om de tot prozaic; ca dintr-un prelud plin de speranțe să se nască o urmare din ce în ce mai deszîntătoare. Ei bine! sonetul dlui Asachi-copil pentru franceza Blanchard e cea mai bună şi, am putea zice, este unica frumoasă poezie a pretinsului nostru *baş-poet.* Să fie astfel toate cântările d-sale, eu nu m-aş sfii nici un minut de a-l declara *Petrarca* românilor, cu aceeaşi nepregetată franchețǎ cu care sunt deprins a rosti opiniile şi convingerile mele literare. Sonetul dlui Asachi din 1811 e, pentru acea epocă, un cap d-operă prin fond şi prin formă. Iată-1:

„Nu țintiți de-acuma ochii către steaua înfocată,
Ce întinde peste ceruri coama sa de rea menire:
E deprinsă de mult Roma cu asemenea privire,
Azi minune mult mai mare o femeie ne arată.
Spre-a supune voei sale calea vânturilor dată,
Nestatornic uşor aer îl închide-n văl subțire,
Preste nouri zboară luntrea, prin asemenea urzire,
Cu odorul cel mai dulce a naturii încărcată.

înmândrit atunci Apollo de-o ființă-aşa dorită,
îi deschide-a lui secrete, ce-s a lumii armonie,
Şi cu ea domnia-mparte peste sfera cea stelită.
La pământ, de unde zboară, ea de-acum nu vra să vie,
Că puternicul ei cuget mai înalt o tot invită;
Şi în cer de nu ajunge, este demnă să se suie."[28]

Deşi „vie" şi „suie" nu sunt rime; deşi versul:

„Azi minune mult mai mare o femeie ne arată..."

e cam şugubăț, totuşi cât de departe e de la aceste sublime versuri până la poznaşa poezie către d. Alecsandri! Ar gândi neştine că insuflarea poetică fu pentru d. Asachi numai ca o repede rază ce 1-a fost luminat pe o clipă şi apoi, dispărând

pentru totdeauna, i-a lăsat o înşelătoare şi vie suvenire, în puterea căreia d-lui se tot crede a fi „poet". Explice psicologii acest minunat„ fenomen, mai minunat decât *minunea* dnei Blanchard; noi ne grăbim a trece la drama dlui Asachi.

Dacă trecutul unui popor poate să învie undeva cu culorile sale plăpânde, cu repegiunea adevăratului trai, cu spontaneea varietate a faptelor, a persoanelor, a limbajului, apoi numai doară pe scenă, într-o dramă istorică, într-un *Gbtz von Berlichingen*[29] sau un *Lodovico Moro*[30]. Romanul istoric e prea monoton, chiar sub peana unui Walter Scott; istoria proprie e prea sistematică, chiar din mâna unui Barante[31]; drama şi numai drama respinge de la sine şi monotonia, şi sistema; drama şi numai drama e în stare a reproduce viața umană cum ea este, fără a o lungi, fără a o tăia în categorii, fără a o desfigura prin subiectivitatea autorului. „Poezia dramatică - zicea marele Bacon, sunt acum trei secole - este o istorie văzută: ea ne arată de față ceea ce în istorie ni se arată în trecut". însă nu toate dramele istorice sunt drame istorice: adese numele ne înşeală. Nu e de ajuns a dialogiza un fapt, a împărți dialogul în acte şi-n scene, a presăra ici-colo în paranteze câte un cuvânt alde „se scoală", „intră", „iese" etc, a da persoanelor nume adevărate sau cvasi... nu e de ajuns atâta pentru a crea o dramă istorică! Pe lângă adânca cunoştință a artei dramatice în genere şi pe lângă un mare fond înnăscut de gust şi de imaginațiune, pe lângă ceea ce se cere de la tot autorul dramatic, mai trebuie studiul epocii dramatizate din toate punturile de vedere. în *Petru Rareş* al dlui Asachi nu vedem absolutamente nici una din aceste condiții *sine qua non.* D. Asachi n-are nici o idee despre ceea ce-i drama ca artă; d. Asachi se arată lipsit de orice gust şi de orice imaginațiune; d. Asachi nu cunoaşte cât de puțin timpul lui Petru Rareş. Aşadar, producerea d-sale nu este *dramă istorică;* ce-i dară? Un x, o câtime necunoscută, în care începutul e un monolog din 117 rânduri cu litere mărunte; neologismele cele mai proaspete sunt puse alăture de arcaismele cele mai uitate, cu *aprozia* (vitejia), cu *vinceala* (biruința) etc, țăranii vorbesc latineşte; țara se află sub o caimacamie interimară de trei; răzeşii discută despre republica romană; rutenii „huțuli" din

Bucovina sunt metamorfozați în români; se citează *macchiavellismul* și *utopia,* deși cartea lui Macchiavelli se tipări deja după întronarea lui Petru Rareș și măcar că Utopia lui Toma More, apărută atunci abia de câțiva ani, nu se prea răspândise încă nici în apusul Europei; soldații fac clasificarea crimelor în private și publice; se prezintă un dentist în Moldova din începutul sutei XVI, care pune dinți artificiali la cucoane bătrâne; se agită cestia averilor monăstirești; moartea domnilor se numește „un eveniment rar în istoria Moldovei"; se descrie *sufrajul universal și drepturile de alegător;* toți boierii moldoveni se laudă a fi *filosofi-stoici;* logofătul Trotușean strigă:

„Apelez la regulamentul Adunării de a pși la ordinul zilei..."

Din toate astea, fără vro altă analiză *(le jeu ne vaut pas la chandellef),* vă puteți încredința că scena se petrece în anul 1863, iar nu în 1529; că principalul personaj e d. Asachi, iar nu Petru Rareș; că drama e tipografică, iar nu istorică.

Voind a rivaliza cu d. Alecsandri, „Albina" a dat și ea peste un puternic rival în persoana „Bondarului"[32]: aste două insecte înaripate s-au încrucișat, pentru serbarea anului nou, în aceeași carieră bâzâitoare a calendarelor, zburând spre nemurire, unul din regiunea celor *Patruzeci sfinți,* altul de pe *Podul vechi.* întocmai ca și d. Asachi, amicul nostru I. Adrian nu numai scoate un Cale-n-dar, ci încă se laudă pe sine însuși în versuri și-n proză, uitând vechea zicătoare românească despre *sacul cel* m/c.lată tămâia poetică:

„Dragă Adriene, ai minte ușoară!
Intră mult mai bine într-o slujbușoară,
Cum făcură ș-alții din taraful tău,
Și nu fi, amice, astfel nătărău;
Căci guvernul are mare trebuință
De băieți ca tine, blânzi și cu știință...[33]

Mai iată și fumul cădelniței prozaice:

„Vă spun drept, aveam o figură cât se poate de plăcută:

aveam o pă reche de ochi negri, ce scânteiau de un foc viu și exprimai deodată amorul, simțirea, veselia și tot ce vă place; cari erau acoperiți de nește gene stufoase și încadrați de un brâu de sprincene trase ca cu *(o expresie indecentă?)* pensonul; aveam o frunte lată și serină; aveam o față albă și râzătoare, pe care se arăta adese sângele tinereții de o culoare purpurie; aveam o gură, ce juca totdeauna cu zâmbetul, încununată de un rând *(nu două?)* de mustețe, ce abia înfierau, și mărginită de nește buze rumene naturalminte (?), sub cari străluceau două șiruri de dinți albi ca laptele; mai purtam încă și un păr lung, care căzând în bucle negre se unduia pe un gât mlădios..."[34]

Frate Adriene cel blând, cel cu știință, cel viu, cel amoros, cel simțitor, cel vesel, cel plăcut, cel senin, cel zâmbitor, cel *rumen naturalminte,* cel ca laptele, cel mlădios, ș-așa mai departe! Cititorii cată să-ți mulțumească pentru că nu ți-ai dat osteneala de a-ți descrie în amănunțime rămășița trupului; ba chiar și din fața ta ai uitat, nu știu cum, pe nepilduitu-ți năsușor, pe care, necum să-1 pierzi... din vedere, încă l-ai fi putut depinge foarte poetic: o frumoasă curiozitate a naturii, un fel de gingașă ciupercă trandafirie, smălțuită cu artistice vine albăstrii ca cerul și verzi ca lunca, și-mpodobită cu două misterioase găurele, în cari etc, etc, etc.

într-unui din „arte-cu-lele" „Calendarului", d. Adrian se plânge amarnic contra editorului său, amicul nostru A. Pileski: „„... editorul meu îmi face zile fripte ca să-i trimit manuscripte...", ceea ce ați putea întoarce în versuri ca ne-altele:

„Editoru-mi face zile *fripte*
Ca să-i trămit *manuscripte..."*

A scrie 112 pagini în-8 de porunceală nu e tocmai lucru ușor; vreau să zic, e cam greu a le scrie bine de la început până la sfârșit. Spiritul e ca o femeie, care te îndrăgește cu atât mai mult, cu cât mai puțin o curtenești, și te păcălește de-ndată ce vede din parte-ți o prea mare învăpăiere. Ideile ne vin de la sine când nu le căutăm, și fug de la noi dacă le voim prinde cu de-a sila,

pentru ca să le arătăm apoi publicului, îmbelciugate ca ursul țiganului. Așa a pățit și amicul nostru. în voluminosul său „Calendar", vedeți, pentru cea mai mare parte, cum spiritul nu primește năuca curte a Bondarului, cum autorul se întoarce de la vânatul ideilor cu pușca descărcată în vânt; deși el însuși, dupre obiceiul tuturor don-juanilor și vânătorilor, nu contenește a vă încredința, pe a sa lege, cum că *a pus mâna.*

„Prorociile vestitului minciunolog Gogoșescu"[35] sunt, mai toate, nici dulci, nici amare, nici sărate, nici piperate; ceea ce neologiștii ar numi *insipide...* dar noi ne ferim de cuvinte cu două înțelesuri. Luați, bunăoară, începutul anului:

„Lună nouă în 7 ianuarie. Timp ghiviziu ca rochia Babei Cloanța; frigul se părpălește. O știre însemnată face să înghețe toate spiritele de ger și gazetele trag clopotele în toate părțile. Gâciți ce este? Un nas mare a degerat. Nu beți apă în ziua de Bobotează și observați pe 5 ianuarie..."

Numai doară o mare sărăcie sau foamete de spirit va putea face cineva ca să-1 caute pân'și în aceste rânduri, precum sălbatecii din Australia, de vom crede pe călători, mănâncă de nevoie turetcele pierdute ale europeilor, în loc de *beafsteac.* Nu tăgăduiesc însă că și-n *prorociile lui Gogoșescu* s-ar putea culege ici-colo câte o *minciună* nimerită, câte un diamanțel strălucind chiar în mijlocul relei societăți ce-1 încunjoară: de pildă, vreau să zic *anume:*

„Primăvara va fi dezghețată și va semăna cu o duducă de la mahala, care iese la Copou toată înălbită: numai pe deasupra cu lustru".

„Brândușele, ghioceii, toporașii și brebeneii vor răsări pe cuafiurele și capelele cucoanelor".

„O fată mare face una mică".

„Neguri mari: oamenii de treabă nu se mai cunosc din întuneric".

Celelalte ale „Calendarului" sunt ca și prorociile sale. *Istoria*

portretului meu e o îngâmfată țesătură de lucruri necrezute, pe când un roman, și chiar o poveste, pentru a fi bune, cată să fie cel puțin probabile, *Cafeaua sultanului?* e slabă și pretențioasă ca o cafea nemțească. *Bărbații judecați după cap de femeie*[37] este o rapsodie nemistuită, ca și când n-ar fi compusă din ideile proprii ale autorului. *Un salon de conversație din anul 1862** este o rea parodie a nu-bunei produceri a răposatului N. Istrati[39]: *Babilonia românească.* Poeziile „Calendarului" nu sunt poezii nici în lung, nici în lat, nici în fond; până și acele traduse (sunt cam multișoare) au devenit sub pana Bondarului ca un covor turcesc pe dos.

Acei ce au citit în nr. 7 al foaiei noastre sublima poezie a lui Adrian[40], *Mâni,* un mic cap-d-operă prin melodia versului și prin profunditatea cugetării, se vor întreba pe sine înșiși cu nedumerire, dacă același autor a putut scrie niște stihuri politicești ca acele din „Calendarul":

„E roșu acest vin ca roza-ncântătoare,
Cu buza neatinsă a mândrelor fecioare!
Profumul său cel viu simțesc cum mă îmbată
Și aburu-i narcotic ai mei crieri exaltă;
Prin corpu-mi zbor fiorii d-o patimă nenvinsă,
D-o dulce suvenire ce nu e încă stinsă:
De draga mea iubită acesta este dorul,
E dor d-al ei amor!... Trăiască, ah! Amorul!!!..."[41]

sau:

„Cântă, iubite! Nu te-ngrozească
Nici chiar a legii aspre somații;
Cântă, și-n zboru-i nimic n-oprească
A fanteziei dulci inspirații..."[42]

sau:

„Căci eu de mult pierdui amorul femeiesc,
De mult abandonai și slaba lui credință..."[43]

stihuri nu numai fără măsură, ci încă de tot prozaice prin tabloanele lor și prin alegerea expresiilor. Nu cumva și Bondarul, ca și

rivalul său, d. Asachi, a fost inspirat numai o dată în viață? Nu cumva către ei amândoi s-ar putea apleca cuvintele lui La Harpe[44]: „on peut citer des auteurs nes avec de tres-heureses dispositions pour la poesie, et qui pourtant n'ont jamais connu l'art d'ecrire en vers"? Nu cumva unul şi altul sunt somnambuli, cari pe-n somn vorbesc limpede într-o limbă ce ei înşişi nici măcar înțeleg aieve? Nu voim a afirma una ca aceasta, mai nainte de a vedea pe amicul nostru ajuns la anii „Albinei"... ba deie-i Dumnezeu a trăi şi vrâsta papagalului, care, dupre cum se crede, vieţuieşte peste un secul.

Dd. Adrian, Asachi, Tăutu[45], Sion[46] etc. au studiat, fără îndoială, regulile poeticii; dar aceasta nu este încă a fi făcut un *studiu poetic,* care e folositor şi pentru *genii,* dar apoi de tot neapărat pentru - nu zic mediocrități, nu - pentru talente. Nu e aci locul de a înfățişa dezvoltări despre ceea ce e şi ceea ce nu: este poezia; ne vom mărgini a înzice trei punturi principale, a< căror necunoştinţă caracterizează aproape pe generalitatea-\ poeţilor români: 1. ideea poetică; 2. graiul poetic; 3. efectul poetic - trei stânci de căpitenie, opintind zborul versificatorilor noştri; trei greutăţi, nu tocmai bine simţite şi înlăturate chiar în literaturile străine.

I. De la Aristotel, ba de la filosofii indieni şi până astăzi, sub toate schimbările ocurse[47] în sfera teoriilor literare, nimeni n-a negat prima importanţă a imaginaţiunii în poezie. Precum fără raţie nu poate fi filosofia, aşa fără imaginaţie n-ar putea fi poezia; precum filosofie s-a născut din fireasca trebuinţă a omului de a *cugeta,* aşa poezia s-a iscat din naturala noastră tindere de a *închipui;* în fine, precum proba bunătăţii unei filosofii este când ea ne *înduplecă,* adică se verifică prin propria noastră raţionare, aşa proba perfecţiei unei poezii este când ea ne *răpeşte,* adică se verifică prin propria noastră imaginare. Astfel, imaginaţiunea e cauza, esenţa şi criteriul poeziei. însă, imaginaţia se manifestă ea oare unicaminte prin stihuri? nu! versul e numai cât o formă posterioară şi arbitrară, în care se îmbracă un fond mlădios, o *imagine pură* sau ceea ce numim noi „o idee poetică". Când Tasso cântă în versuri:

„... adombrato il ciel par che s'anneri
Sotto un immenso nuvolo di strali..."

când mitropolitul Varlaam zice în proză:[48]

„... săgeţile acoper soarele..."

aice versurile şi proza sunt de tot secundare. Poezia se cuprinde în tabloul cerului sau al soarelui, întunecat sub norul săgeţilor, tablou care ne răpeşte, făcându-ne a închipui înaintea ochilor noştri ceea ce-şi închipuieşte însuşi poetul:

„Hark, his hands the lyre explore!
Bright-ey'd Fancy hovering o'er,
Scatters from her pictur'd ura,
Thoughts that breathe, and words that bum..."

„Ascultă! manile sale ating alăuta! fantazia cu ochi luminoşi se pleacă asupra-i şi răspândeşte din pictoreasca-i urnă gânduri ce respiră şi cuvinte ce ard..."

Totuşi, precum am mai spus în privirea amicului Pascaly, nu ajunge a avea idei poetice de detal, deşi aceasta e orişicum mai mult de cum a nu le avea de fel: trebuie ca întregul să prezinte în unitatea sa o idee poetică; aşa cum este, de pildă, următoarea scurtuţă poezie a lui Văcărescu, pe care lesne o puteţi întoarce în proză, fără ca să i se piardă cât de puţin sublimul:

„într-o grădină,
Lâng-o tulpină,
S-află o floare
Ca o lumină.
S-o tai se strică,
S-o las mi-i frică,
Că vine altul
Şi mi-o ridică".[49]

„O floare luminoasă se află lângă tulpina unei grădini; de voi

tăia-o, se va strica, dar îmi e frică s-o las, ca, viind altul, să nu mi-o rădice". Iată ce este *imaginea pură* sau *ideea poetică,* nodul sau sâmburele poeziei. Desfiinţaţi măsura şi rima aproape în toate stihurile unor dd. alde Adrian, Asachi, Tăutu, Sion... rămâne proza fără un pic de amestec! Vedeţi înainte-vă actorul de la *Bobino* dezbrăcat de haine de împărat!

II. Poezia are o limbă a sa, care nu se încheie în cadenţă sau în consunanţă, ci-n alegerea şi gruparea cuvintelor, potrivit cu misia artei. Această cestie a fost de minune dezbătută de către celebrul filosof scotlandez Dugald-Stewart* al cărui aducem aici însuşi textul, generalmente cam prea puţin citat:

„Poetul, în producerile sale serioase ţinteşte a înălţa închipuirea cititorului mai pe sus de lucruri simţite, a-l răpi din cercul vieţii de toate zilele: de aceea el cată să se ferească de ziceri triviale, de vorbe vulgare, şi dintre expresiile limbii sale, cari sunt deopotrivă clare, să aleagă pe acele mai puţin întrebuinţate, în aşa chip se formează cu încetul la toate popoarele un grai poetic, prea depărtat de la simplicitatea prozei, şi mai puţin supus nestatorniciilor modei, ca politicosul limbaj al ordinarei conversaţiuni. De-ndată ce-l îmbrăţişează poeţii, prozaiştii cei buni îl încunjoară, ca prea pompos pentru genul lor. Astfel, el îşi păstrează farmecul cât timp fiinţează însăşi limba; ba încă devine din ce în ce mai plăcut, înaintând în vrâstă; cu vremea, singur sonul cuvintelor recunoscute poetice, neatârnat de înţelesul lor, deşteaptă în noi jucundele impresii, lăsate de mai nainte prin opurile cele mai gustate; încât iubitorul poeziei îl aude cu mulţumire până şi-n nişte fraze altminte nensemnate. Limbile se deosebesc mult în respectul avuţiei graiului poetic. Engleza întrece fără asemănare pe franceza; zicerile sale poetice sunt atât de numeroase, încât înlesnesc calea renumelui chiar autorilor mediocri, prin singur prestijul fonetic. Dar poezia difereşte de proză nu numai prin cuvinte, ci încă prin o certă a lor înorânduire, care, adoptându-se o dată şi sfinţindu-se prin cursul timpului, poetizează zicerile cele mai comune; pe când nimic nu darmă nurul poeziei ca un şir de cuvinte dispuse într-o ordine atât de vulgară, încât cel dintâi ne face deja a prevedea pe acele următoare. O singură expresie proastă displace; dar apoi cu cât mai vârtos două asemeni, grupate în modul în care le întrebuinţează conversaţiunea familiară: o aşa păreche însuşeşte unei poezii serioase caracterul parodiei".

Limba română are ea sau nu cuvinte şi fraze poetice? Le are pân' şi acea irocheză! Cine nu cunoaşte „fala", „pulberea de stele", „cosiţa aurorei", „a spinteca aerul" etc. ale poeţilor noştri. Totuşi, necum poetaştrii, ci şi barzii români cei mai renumiţi cad adeseori în răceala graiului prozaic. Ce-i oare mai vulgar, de pildă, decât aceste versuri ale dlui Bolintineanu:

„O, Doamne, al bunătăţii, *esenţă creatoare,*
De care *niciodată eu nu m-am îndoit...*

Tu, ce-ai sădit în inimi speranţa şi credinţa,
Căci una fără alta nu pot a exista... "[51]

Noi credem că, pentru îmbogăţirea ziciunarului român poetic, ar trebui să facem la noi ceea ce Homer, Dante, Milton, Goethe au făcut, în diferite timpuri, la diferite popoare: să studiem provincialismele şi arcaismele, iar nu, cum fac scripisitorii noştri, ba chiar toată lumea, din *patriotism* şi din *cultură,* neologismele şi jargonul saloanelor, cari sunt orişicând *per excellentiam* prozaice. Aşa vedem că pronunţia muntenească *vultur, duşman* etc. e foarte plăcută în versuri. Ardelenismul „astrucat" întrece în poezie pe „îngropat" sau „înmormântat". Macedonoromânii ne-ar putea da pe a lor „fede", care de nu e mai poetică, încai este mult mai energică decât a noastră „credinţă". în letopiseţile, în opurile lui Varlaam, Dosotei, Cantemir, am găsi mii de ziceri, neglese în vorba vulgară de astăzi, şi cari cu atât mai ales ar fi adevărate odoare în poezie...

III. *Finis coronat opus,* zice un proverb banal, pe care neologiştii îl traduc ştergând litera de pe urmă a fiecărui cuvânt deşi el s-ar putea întoarce pe românie mult mai bine aşa: toamna se numără bobocii. Adevărată în toate privirile, această zicală e de o mie de ori şi mai la locul său în respectul artei poetice. Scopul poetului este a magnetiza pe cititorul său: de la

primul vers sau cuvânt se începe gâdilitoarea sa lucrare, se-întăreşte şi creşte cu tot rândul mai departe, se încheie şi reuşeşte cu ultima strofă. O poezie adevărat frumoasă e aceea în care totu-i bun, nu-i vorbă, dar mai electric, aşa-zicând, decât: totul e tocmai sfârşitul său. De ce oare sonetul este cea mai plăcută din formele poetice, încât, dupre zisa lui Boileau[52], el ar preţui cât o poemă? de ce? din cauza terţetului, care, prin însuşi planul acestui fel de poezii, întrece totdeauna în sublimitate j versurile de la început. în producerile lui Beranger[53] şi-ale lui; Heine, de pildă, ideea este, în genere, puţin poetică; graiul, în' sensul definit mai sus, e mai mult prozaic; şi, cu toate astea, ele ne încântă... prin încheierile lor. Citiţi pe toţi poeţii mari vechi şi noi; desfrunziţi, de asemene, de-ţi avea o doză de răbdare, pe, toţi versificatorii mărunţi antici şi moderni; şi vă veţi convinge; deplin că farmecul finalului poetic e generalmente atât de; puternic, încât adeseori el răscumpără neperfecţiunile unei poezii întregi; că, viceversa, un final greşit, rece, slab, aruncă înapoi o neagră umbră asupra versurilor precese, fie ele oricât.' de excelente. Suntem dară în tot dreptul de a denumi această magică ţâţână „efect poetic". Ei bine! noi, românii, avem versuri câte şi mai câte; însă efectul poetic ne e atât de străin» încât, chiar în poeţii cei mari, care deobşte au darul de a gâc| prin geniu ceea ce nu ştiu prin arte, şi tot încă nu o dată vedeţi poezia prelungindu-se după ce s-a sfârşit. Cine nu-şi aduce aminte gingaşa baladă a lui Conachi: *într-un redi de dimineaţă?** Amorul-copil strânge flori; trece o copilită căutându-şi pierduta mioară, vede pe copilaşul, îl întreabă... Amorul se teme să nu-1 muşte albinele, ş-o roagă să-1 ducă cu sine acasă; fetiţa se-ndură, suspină, îl ia la sân; dar vai de ea!

„Aleargă pe dealuri, plânge
Se văietă, suspinând,
Dar focul ei nu se stinge,
Ci s-adauge arzând...
Merge la părinţi acasă,
Le spune ce a păţit:

Părinţii o blăstemasă
Pentru că a zăbovit!"

Care final poate fi mai sublim în naivitatea sa! mai potrivit cu însuşi genul poeziei! mai plin de efect poetic!... Un lucru de nimica vine de strică totul. Conachi, crezând, din nenorocire, că n-a sfârşit încă, urmează mai departe:

„Necăjită biata fată
Se întoarce înapoi,
Strigând: ah, când se poată
La ale mele nevoi
Moartea fără prelungire
Să vie şi să mă i6L.
Căci alt chip de mântuire
Nu am la durerea meT'

Iată un sfârşit peste sfârşit! un colac peste pupăză! Au nu era destul ca părinţii să-şi blasteme copila, *pentru că a zăbovit?* Au din însăşi aceasta nu se deducea naturalmente desperarea fetei, fără ca poetul să nimicească frumuseţea tabloului prin o lămurire de prisos, de suferit numai doar în proză?

în istoria literaturilor ne întâmpină prea şi prea puţini poeţi cari să fi întrunit cu desăvârşire, din când în când, într-un cap-d-operă, aceste trei măreţe ţeluri poetice: ideea, graiul, efectul, fără ca să predomnească unul în dauna dezvoltării celorlalte două, sau chiar să regească nemărginit, în nefiinţa lor. De cele mai multe ori, ici vezi profunditatea conceperii, expreasă prin un limbaj neîndestulător; colo te robeşte prestigiul cuvintelor şi frazelor, îmbrobodind şi idee de rând; mai departe, guşti cu mirare gingăşia unui final, ce încheie nişte versuri ideafmente şi verbalmente de mijloc. Dar a fi lipsit de tustrele deodată şi-n aceeaşi măsură este a nu fi poet nici câtu-i negru sub unghie, ci doară un stâlpitor de silabe şi alergător de consunanţe, o specie de geometru, despre al eărui ingeniu, vreau să zic *ingenierie**, criticul se rosteşte cu Oraţiu:

„... versus inopes rerum, nugaeque canorae..."

însă, din nenorocire pentru progresul literelor, este foarte rar ca un astfel de poet *des ponts et chaussees* să fie măcar un versificator cumsecade: pân' şi mecanicul metru îi întoarace dosul; pân' şi copilărească rimă îi face o opoziţie parlamentară; precum puteţi vedea în poeziile dlor Asachi, Adrian, Sion, Tăutu i etc, de la pagina I până la cuvântul *finit,* cuvânt din care i Voltaire ar fi şters a doua silabă, lăsând numai pe „fi"! Această ; *judecată* este ea oare prea aspră? Bucuros o am înblânzi, de n-ar fi ea din parte-ne „judecata cea de pe urmă".

Am făcut un lung tractat *â propos des bottes,* adică *â propos* de „Calendarul" Bondarului; şi tot încă n-am sfârşit: ciubota e cam lungă. Am arătat că amicul Adrian, departe de a fi poet, nici în pedestra proză nu ştie să fiarbă măcar „Cafeaua sultanului". Totuşi, a fi rău cafegiu, chiar în ţările tributare imperiului otoman, nu-i încă a nu fi bun de nimica. Nu-ţi prieşte cafeaua, frăţică: ian cearcă la *ce-ai* căci, zău, trebuie să ai şi tu ceva, batâr chinezesc! Satiricul Marţial zice despre cărţi în genere:

„Sunt bona quaedam, sunt mediocria,
sunt mala plura..."

Şi-n „Calendarul" dlui Adrian sunt *multe rele,* sunt câteva aşa-şi-aşa... este şi o părticică bună, un *ce-ai* al autorului, o producere plină de spirit şi - însemnaţi bine - de spirit netradus; în fine: *Musu Tachi Paspandachi** Viaţa cinovnicească prezintă, în toate regiunile lumii, o materie bogată şi-nteresantă pentru studiul nuvelistului. Birocraţii se-nfăţişează orişiunde cu o fizionomie proprie a lor, diferită de a tuturor celorlalte clase, sociale: în maniere, în trai, în costum, în limbă, în idei, în simţăminte, ba încă şi-n anatomia degetelor! Apucaţi-vă, bunoară, a studia *specia* sameşilor[57]: au nu e prea vederat că ei toţi, câţi se târâie pe pestriţa faţă a pământului, seamănă ca fraţi gemeni unul cu altul şi se deosebesc ca cerul de pământ, voiam să zic ca pământu de cer, de rămăşiţa neamului omenesc? Acest exemplu nu e al meu; şi poate tocmai de aceea îl citez aici, ca

rezultatul unor vechi şi recunoscute observaţiuni. Primul romanist al Franţei a zis de mult: „Il est une nature d'hommes que la civilisation obtient dans le regne social, comme les fleuristes creent dans la regne vegetal, par l'education de la serre, un espece hibride qu'ils ne peuvent reproduire ni par semis, ni par bouture. Cet homme est un caissier...". Aceste sunt cuvintele marelui Balzac, care nu s-a sfiit a jertfi gloriei birocratice una din producerile sale cele mai caracteristice, o adevărată galerie de portrete de pre natură: *Cinovnicii (Les employes).* Logofeţii români sunt, poate, şi mai curioşi decât amploaiaţii francezi, dacă.nu de alta, apoi cel puţin prin subdiviziunea lor în două tabere nempăcate, în *vechi* şi *noi,* în oameni, cu *dela*[5]*, cu *zapitca.* cu *vigovor...* şi aci cu *dosar,* cu *memoar,* cu *reprimandaX*
'i <H *rb*\\ practici* şi bărbaţi *teoreticii* în acei cari au făcut un curs
amatichie la dascălul Iani, ş-acei cari au urmat la
ultatea de drept făr-a fi sfârşit clasa întâia colegială! etc,
.. -ic. A adânci ,-a scoate la iveală acest *ram zoologic* este
v oa unui profund observator. Amicul Adrian lesne ar putea
- . fa™., judecându-se de pre modul în care, în *Tachi*
" *idachi,* el descrie câteva epizoade din biografia unui
" ..scripisind la o mesuţă veche în colţul canţeleriei".

- L I Tachi Paspandachi, mai nainte de a fi el ceea ce a fost
n urmă. era:

un tinerel, holtei tomnatic, sfrijit şi perpelit: cu nasul său ung; cu ochii săi ghivizii[59]; cu gura sa cea botoasă, încununată cu o păreche de musteţe roşietice înnegrite cu muc Je lumânare; cu peruca sa cea castanie, roasă de vechime şi de multă pieptănătură; cu paltonul său cel untdelemniu, a căruia cusuturi pronunţate atesta îndelungatul său serviciu; cu ciubotele sale cele de iuft sau teletin, lustruite cu untură de peşte; cu pălăria sa cea înaltă, de la fabrica telalilor din Târgul-Cucului; şi cu cortelul cel roşu, tovarăş credincios, carele nu părăsea braţul statornic al stăpânului său nici pe ploaie, nici pe vreme bună".

Iată însă, leafa iroului nostru, ca scriitor la unul din

ministere, creşte, prin binefacerea noului buget, de la 150 la 3501 lei pe lună. Paspandachi dintruntâi tuşeşte, îşi suflă nasul, îşi! suceşte musteaţa: toate astea *ex. promptu;* apoi, cu adâncă precugetare, strică abonamentul său la locanta Dascălului din Sfânta Vineri pentru *reaua calitate a bucatelor,* îşi face la; croitorul Ghidali un rând de straie *după moda cea mai nouă,* • zice adio la vechile sale amante bucătărese...

„Dar toate ca toate, orice-şi punea în minte nu-i părea greu de împlinit prin mijlocul lefei CELEI NOI ş-al venitului pe sub mână; un singur lucru numai îi rodea inima şi nu-i venea nicicum la socoteală: PERUCA! AFURISITA DE PERUCĂ!!! - Şi Paspandachi dorea cu orice preţ să se litrosească de această tigvă moartă ce-i învălea capul, vroia să poarte şi el chică naturală ca ceilalţi oameni. însă cum şi prin ce mijloc? Iată ceea ce nu putea gâci. în sfârşit, după o gândire de vreo două oare, el se opri în loc cu îndoială.

— Să cerc, zise el. Şi luându-şi pălăria, ieşi ducându-se întins la megieşul său, doftorul de cai, ca să-i mărturisească dorinţa şi să-1 roage de a-1 ajuta dacă poate.

— Să fitem, poţi potem faci cefa, răspunse veterinarul zâmbind bucuros că i se prezintă ocazia de a smulge ceva parale.

— Mă rog matale, cucoane domnule doftor; ţ-oi da ce-i cere.

— Io am un alefi cari faci sicor crescut por la toti cai ci uncem. Tomita focut tare pun, her Pişpindac, chi-i finit la mini; io te mult fruut si spunem la Tumilifostru, aber chindit che tomita frei portat peruc di placer. Lasa şos peruc şi-i fitem cap".

Peste două săptămâni, elegantul Tachi, înzestrat acum cu păr natural prin puterea alifiilor veterinarului, se primbla la Copou, petrece în grădina lui Chirilă, visează amoruri... şi-şi găseşte o coşcogea *Venera* nu visată, ci pipăită, tocmai în Tătăraş, în persoana fetei pastramagiului Raicu, durdulia văduvă Pachiţa, care-1 ademeneşte cu scrisori ca alde:

„Scumpul meu dragă iubite Tăchiţă! Mai întâi doresc ca răvăşelul meu să te găsească cu dulce pe guriţă, ca aflând că eşti sănătos să mă bucur şi eu; al doilea te înştiinţez că babacă şi bădiţa s-au dus de acasă şi nu vor veni în iastă noapte acasă; iar

al treilea, te rog ca să vii în iastă noapte numaidecât la mine. Te aştept.

A ta vecinică.
Pachita
Vină tot prin grădină ca mai nainte".

Sărmanul Paspandachi, poet din dragoste, putea oare să nu-i răspunză şi el aşa:

..îngerul vieţii mele fragede!
La porunca ta zeiţă
eu voi fi ascultător,
şi să ştii, dragă Pachiţă,
că sunt grabnic următor
de-a veni în iastă noapte
precum tu îmi porunceşti,
căci de doru-ţi oftez foarte
cum nici poţi ca să gândeşti!
Al tău pân' la mormânt
plecat şi supus sunt
Tachi".

Pachiţa voieşte numaidecât a fi *madam Paspandachi.* Văzând suciturile ibovnicului său, care devenise prea civilizat pentru a nu dispreţul legăturile căsătoriei, ea complotează cu tată-său Raicu pastramagiu *regnant* şi cu frate-său Petcu pastramagiu *heritier-presomptif:* Tachi e supraprins noaptea în iatacul văduviţei! Cum a scăpat bietul cinovnicaş, judecaţi de pre răzgândirile sale, după ce s-a oprit din fugă tocmai în Palestina, adică în Târgul Cucului:

„Câte nenorociri într-o singură oară: umerii răniţi de uşorii ferestrei, manile sângerate de spinii gardului şi capul spart de piatra din uliţă când căzuse jos!... Câte pagube într-o noapte numai: pălăria uitată în ietac la Pachiţa, surtucul şi pantalonii fişieţi bucăţele, şi pantoful, pantoful CEL DE GLANŢ, rămas pradă în manile lui Petcu!..."

Paspandachi jură acum, înaintea perucii, „ce sta aşezată după sobă ca un testimoniu al trecutului său", că nu se va . încurca „cu femei cari au coadă după ele". însă, a nu iubi de fel, o! aceasta nu e cu putinţă pentru gingaşa natură a junelui nostru; mărginirea hotărârii sale e numai ca obiectul suspinelor să nu fie o cometă ca Pachiţa, să nu aibe taţi şi fraţi, să nu seamene cu Dulcineea de la pâstramagie. O atare fiinţă e Cheti sau Catti, „toate deodată: şi fată mare, şi măritată, şi văduvă", cu locuinţa la Petru Bacal nr. 20; frumseţa „liberă cu paserea cerului, pe care orice vânător o poate împuşca când ar voi". Gâci, cine e Catti a dlui Adrian, ba a nuvelei d-sale? Tachi o vede într-o seară la teatru, şi-i prăpădit! Amicul său Chilipergescu, „un patriot din cei mai liberali şi mai de treabă", îl introduce a doua zi în budoarul Afroditei.

„Catti sta încă în aşternut, însă asta nu făcea nimic: ea era dispusă totdeauna a primi în orice toaletă s-ar fi aflat.

După ceremoniile obicinuite de prezentare, Chilipirgescu îşi luă îndată pălăria şi bastonul, salută pe Tachi cu un „bonjour" . ce fu ripostat de un „mersî" recunoscător, şi plecându-se laj urechea Cattii îi zise încetişor:

— Ia seama, Catti, ţ-am adus un boboc de smuls; vezi de-I jumuleşte binişor.

— Lasă pe mine, răspunse ea.

Şi Chilipirgescu ieşi ducându-se în treaba lui, lăsând pe Paspandachi singur înaintea zeiţei sale adorate.

— Cât de mult doream să fac cunoştinţa matale! începu Catti, scoţând un picior de supt învălitoare şi lăsând dezvălit sânul pe care voluptatea se legăna cu o graţie ademenitoare.

— D-apoi eu, duducuţa mea! răspunse Tachi sclipind din ochi cu aprindere. Căci când ai şti, îngerul meu, ce simţesc în mine... şi spre dovadă te rog ceteşte această poezie ce am scris astănoapte în focul amorului pentru mătăluţă".

Catti a ştiut să-şi joace rolul de minune. Dintâi, ea stoarce de la lesne crezătorul nostru irou 15 zimţi pentru cvasiplata a unor datorii închipuite; apoi îl pofteşte deseară la sine, ca „să petrecem împreună"; în fine, când Paspandachi zboară sub vălul întunericului la chemarea zeului Priap...

„... când intră înlăuntru, Catti şedea alene pe o canape şi se juca cu friza unui bărbat ce sta lungit lângă dânsa; era uri tânăr jurnalist ce studia, pesemne, în braţele frumoasei grizete, vrun articol de fond... politic.

Cum zări pe Paspandachi, Catti se sculă cu grabă, merse înaintea lui şi oprindu-1 în loc îi zise încetişor:

— Pentru Dumnezeu, Tăchiţă, ieşi degrabă. Acesta-i amantul meu de care ţ-am vorbit; chiar acum mă certam cu el şi-i spuneam să-şi caute de drum că nu-1 mai iubesc. Du-te, drăguţă, căci mă tem să nu înţeleagă că l-am schimbat pentru tine şi să-ţi găseşti beleaua. Preste un ceas voi fi singură şi atunci poţi veni.

Ţachi fugea de belele ca dracul de tămâie; aventura din Tataraş era încă proaspătă în memoria sa şi, deci, fără a zice măcar un cuvânt, se retrase furişându-se ca un iepure.

Ceasul trecu ca o clipeală şi iată-1 iarăşi îndărăpt; însă, astă dată în camera dintâi era întuneric, Catti nu se afla acolo şi numai slujnica îi ieşi înainte întru întâmpinare.

— Unde-i stăpână-ta?

— S-a dus cu cuconaşul ce era dinioare aice.

— Ce fel s-a dus - strigă el mânios - când mi-a zis să vin peste un ceas că va fi singură?

— Apoi, ia, s-a dus;... dar m-a lăsat pe mine în locul d-sale, zise slujnica mădărindu-se înaintea lui şi strângându-1 de mână cu înţeles. Of, Tăchiţă, Tăchiţă! Cum de m-ai uitat tu pe mine! Nu-ţi mai aduci aminte cât de* mult mă iubeai când eram spălatoriţă la cucoana Zamfira în Păcurari?..."

Paspandachi jură pentru a doua oară, în faţa credincioasei sale peruci, a nu mai umbla după *panghioane* şi *palaţandre.* De acu nainte obiectul dragostei sale va fi numai doară vro fiinţă statornică şi ca şi legiuită, fără coadă şi fără datorii; mai pe scurt: o întreţinută. A treia ispită! Norocul, ba mai bine zicând neno-

rotirea, grăbeşte împlinirea dorinţei tânărului nostru. într-o seară el zăreşte ieşind dintr-o magazie o modistă, o aborda, o întovărăşeşte până la dânsa, îi face oarecari propuneri, şi-i primit *pentru o sută de lei pe lună.* Una sută douăzeci de zile în şir musu Tachi gustă, fără a se sătura, netulburata fericire a căsătoriţilor.

„într-o zi - sâmbăta la 12 mai în ziua Sfântului Epifanie, zi nefastă pentru Paspandachi - el îşi primise leafa şi după ce merse de-şi plăti abonamentul mai întâi pentru mâncare la BAROTTY, se întoarse şi pe la Nina.

Când intră în casă, Nina, cu părul vâlvoi şi cu hainele rupte, sta trântită în mijlocul odăiţei şi se bocea amarnic.

— Ce este? ce s-a întâmplat? strigă Tachi spăriet de poziţia pierdută a metresei sale.

— Of! nenorocire! ţipă ea înecându-se în plâns.

— Dar bine, ce este, Nina?

— închipuieşte-ţi, dragă, Că mi-a dat madama azi să calc o rochie de bariz a cucoanei Tiţifneasca, şi nu ştiu cum am uitat fierul pe rochie şi am ars-o. Madama s-a mâniet şi a început a mă ocorî, eu încă m-am mâniet şi i-am răspuns, madama s-a mâniet şi mai tare: m-a luat la bătaie, m-a socotit îndată şi m-a dat afară; ba încă m-a scos datoare cu 200 de lei pentru rochia arsă, şi până-i voi plăti a trimes un epistat de mi-a luat zălog toate rufele dimpreună cu cămeşile tale. Ooof! vai de mine şi de mine! Ce-o să mă fac eu acum?... Şi biata femeie se izbea cu pumnii preste cap şi-i smulgea părul ca o nebună".

Tachi, nu făr-a ofta, dezleagă mica sa punguţă: „Nina se linişteşte, şi trebile se statorniciră iar în *stătu quo ante bellum".* Dar, vai! ziua de 12 mai n-a trecut încă! Modista locuia pe Bahlui. Paspandachi se culcă la ea, ca toţi acei cari se culcă la *ele.* La o oară după miezul nopţii *fluviul ieşean* inundă mahalaua. Cinovnicelul nostru, spre a nu fi supraprins la amanta sa, ceea ce i-ar fi întunecat numele în ochii lumii...

... se îmbrăcă într-o clipă, ieşi în cerdac, sări pe zaplazul ogrăzii

din vecinătate şi porni de-a încălecatele să se târâie până la capăt la uscat, înainte de a se apuca apa să se suie mai la deal. Planul său era ingenios! Dar tocmai când era aproape de a se vedea mântuit, un câne din ogradă, văzând o momâie ce se furişea pe zaplaz, se repede hămăind cu turbare: Tachi se spărie, îşi pierde echilibrul şi cade ALIVANTA-PLACINTA ca o broască în mijlocul apei. Fatalitatea fatalităţilor!!!!... Musu Tachi Paspandachi se botează de a doua oară cu straie cu tot, cu SINGURELE STRAIŢE CE LE MAI AVEAM...

Asta era pra mult! Soarta îşi făcea prea mare râs de dânsul; dar cineva trebuie, vrând-nevrând, să se supuie decretelor sale şi să sufere cu bărbăţie toate ispitele ce ea le trimite!... Se scoală deci din apă nefericitul tânăr murat ca un şoarec şi, plin de glod ca un cotei, îşi găseşte abia pălăria ce plutea ca un dubas şi tremurând de frig se duce acasă plângând.

Ei bine! în ce stau acum lucrurile? Straile stricate, în pungă nici o leţcaie, şi credit... Comerţul se află în criză! Cu ce se duce mâne la canţelerie? Nu-i rămâne alta decât să alerge iar la paltonul CEL DE JUDECATĂ, pe care-1 aruncase cu despreţ."

Peruca primeşte acum, deşi cam târzior, jurământul al treile şi de pe urmă al nefericelui birocrat: „în vecii-vecilor nu voi mai umbla după femei", fie ele văduve, modiste, afrodite sau chiar ermafrodite! Dar cruda lui soartă nu se mulţumeşte cu prigonirile trecute. Ea-i pregăteşte chiar pentru a doua zi ultima şi cea mai cruntă lovitură: Unirea Principatelor e proclamată[61], Divanul e desfiinţat, cinovnicii săi rămân fără slujbă cu jumătate de leafă...

„Ce face oare acum la Bucureşti musu Tachi Paspandachi? Cum trăieşte şi cu ce iznoave îşi mai petrece timpul? Nu ştiu. Ştiu atâta că Pachiţa, Catti şi Nina se usuc de dorul său; că jupan Raicu povesteşte adeseori cu haz, stând în dugheană cu vecinii, patarania ibovnicului fetei sale; că Chilipirgescu istoriseşte la toţi cu plăcere aventura burlescă şi înşelăciunea prietenului său; că cânele ce 1-a spăriat a turbat şi a crăpat, şi că Bahluiul n-a mai avut de atunci cinstea să boteze în glodul său o persoană atât de SEMANDICOASĂ ca iubitul nostru Musu Tachi Paspandachi!"

De pre analiza de mai sus se poate judeca cât de original şi de plăcut e *Musu Tachi Paspandachi* al amicului Adrian. Până şi stilul d-sale, care ar fi de tot neiertat în orice altă sferă, e măiestreşte adaptat la caracterul materiei. Nimene nu întrece pe iubitul Bondar în cunoaşterea termenilor tecnici ai limbii noastre birocratice: tars, ighemonicon, veli-glas, a prăpădi într-un buc hodorogul, dichisele, fesfesele, handâc, a propozarisi, semendicos, selemet, alivanta-plăcinta etc. Toate personajele nuvelei, de asemene, sunt schiţate de minune: Chilipirgescu, Catti, Nina, loja, pân' şi baba de la Tataraş, vă apar înaintea ochilor palpitând din viaţă, ca figurile triviale ale picturii flamande. Dar citiţi însăşi scrierea, ş-atunci nu mă-ndoiesc că, din amoare pentru literatura pământeană, vă veţi grăbi a vă uni vocea cu a mea, pentru a striga către autorul Calendarului: „Lasă deoparte poeziile tale... şi lucrează în ceea ce-i tăria ta: în descrierea cinovnicimii noastre, a cărei poţi fi Omer... şi nu Omer ca d. Asachi!"

Păcat, zău păcat, că nenorocitul Tachi Paspandachi, mai nainte de a se încurca cu Pachiţa, Catti, Nina, n-a făcut cunoştinţa prietenului nostru d. N. Ionescu[a]. Această singură împrejurare l-ar fi scăpat de multe belele! Femeile - i-ar fi zis fostul redactor al „Tribunei române" - nu sunt atât de negre, precum ţi s-au arătat ele ţie; numai nu le căuta, frate, nici în Tataraş, nici la Petru Bacal, nici în mahalaua Bahluiului! fă ca mine: du-te la Văratic! Aşa ar fi spus, chiar din filantropie, d. N. Ionescu; şi nici ar fi putut să stea un Paspandachi contra unei elocinţi *tribuniane.* Dar oare ce are a face Văraticul cu d. N. Ionescu; sau, cu alte cuvinte, oare ce are a face d. N. Ionescu cu Văraticul? Ce are a face! poftim întrebarea! *Facerea* d-sale se cunoaşte din scrierile d-sale. Cum de nu ştiţi că, din călătoria sa la monastirea femeiască de la Văratic, d. N. Ionescu aduse o mulţime de *copii...* 2, 3, 4 numărul precis nu l-am aflat până acum... din cari o parte s-a făcut cunoscută publicului din sfârşitul anului vechi şi începutul anului nou. Dintâi, ca un „avant-gout", apăruse la lumină: *Viaţa maicei Nazaria prima stariţă de Văratic (1788-1814) de pe un manuscript anonim păstrat de maica Evghenia Negri.* Apoi în curând^ *Istoria formărei*

monastirei Văraticului de maica Epistimia Hagiu. Pe titlul acestei publicaţiuni numele editorului, menţionat aiure într-o notă, lipseşte, fiind înlocuit, nu ştiu cum, prin următorul simbol:

ooOOOoo
ooOOOoo

pe care unii îl răstălmăcesc aşa: *zero* înmulţit prin *zero* sau *zero* adunat cu *zero;* iar alţii se mulţumesc a bodogăni cu nedumerire: ce de mai gaure a întrebuinţat d. N. Ionescu în cestia Văraticului!

Iată precuvântarea la *Viaţa Nazariei* şi la ulterioarele *reproduceri văratice:* „Numele celui ce au făcut această biografie pioasă a maicii Nazariei nu se ştie. După caracterul stilului ei, după icoana scrisorii manuscriptului, ar putea prepune cineva că însăşi maica Olimpiada este autorul. însă din o foaie preţioasă răzleţită învederat dintr-o scriere mai întinsă dictată, de bună samă, de maica Olimpiada, precum şi din scrierea unui Vasile Lupea, *Transilvano-Chiciudeanul,* din 1834, manuscript cunoscut sub titlul *Talpa Văraticului* şi îndreptat pe alocurea de venerabila stareţă cu chiar mâna sa, nu mai puţin şi din alte documente autentice rămase de la maica Olimpiada, am putea încheia cel puţin că scurta biografie a maicii Nazariei, ce pentru însemnătatea ei istorică se dă la lumină, n-au fost străină de . inspirarea Olimpiadei.

Zicerea următoare din scrierea de faţă ar autoriza această din urmă presupunere: *Alţii, zice, nu ştiu viaţa prea cuvioasei Nazariei, numai uceniţa sfinţiei-sale prea cuvioasa Olimpiada, prin care i-au fost şi aducerea şi stăreţia în Văratic, tot prin prea cuvioasa Olimpiada, ş.c.*

Editorul închină această *Viaţă* a prea cuvioasei maicii Nazarie cuvioaselor mirese ale lui Hristos din s.-m. Văraticul. Olimpiada numea pe unii din profanii vizitatori ai lavrei sale *tâlhari de suflete...*

Eu unul n-am căutat a lua din sfântul dominiu al Olimpiadei decât nişte hârţoage ca aceasta pe care, mulţămită obligenţei bine cunoscută a maicii stareţe actuale şi a maicii Evgenia Negri, le voi scoate pe rând la lumină spre mărirea numelui nemuritoarei Olimpiade.

Mulţi vor zice: da ce? tocmai din viaţa călugărilor şi a călugăriţelor au ajuns românii timpului acestuia de a lua cele mari pilde de virtute şi de evlavie! Eu unul am temei de a crede că da. Ba chiar sunt încredinţat că, deşi pe la mănăstirile noastre îndeobşte se arde astăzi mai puţină smirnă decât iarbă nicotiană, totuş un profun de antică virtute română se simte acolo mai mult decât oriunde".

Cine se mai poate îndoi cum că d. N. Ionescu *n-a furat nici un suflet* din monastirea Văraticului: sufletele sunt deobşte prea uşoare şi n-au nici o valoare politico-economică. Scoaterea copiilor, tipărirea lor *en petit,* au fost, negreşit, toată sarcina d-sale, ca voiajor, tipograf şi literat. încât s-atinge de. încredinţarea că „antica virtute română" s-ar fi păstrând până azi la călugăriţele noastre, apoi nu ne putem rosti mai nainte de a ne lămuri însuş d. N. Ionescu dacă cuvântul *virtute* d-lui a luat în sensul latin, sau în înţelesul românesc, moraliceşte sau fiziceşte; dacă *maicile* şi *miresele* au *antiquam virtutem romanam,* sau sunt numai cât nişte *femei vârtoase,* cum zice poporul nostru, în ochii cărui tăria trupului e apogeul perfecţiei omeneşti. Până atunci, să cercetăm numai interesul istoric al ambelor publicaţiuni, scoase pe rând la lumină spre mărirea' numelui nemuritoarei Olimpiade; un nume pentasilabie, care, ce-i dreptul, a fost şi mai nainte destul de lung, fără însă a fi vreodată mare.

D. Ionescu crede, *bona fide,* că publicaţiile d-sale despre începuturile Văraticului ar avea o coşcogea însemnătate istorică. Ca editor, d-lui e un fel de părinte; ca părinte, d-lui fireşte îşi laudă copiii; dar ceea ce d. Ionescu a uitat să facă, fie; ca editor, fie ca părinte, este de a ne hărăzi un singur cuvânt, prin care să-şi justifice bine-rău credinţa. Un tată zice: „Nu vă puteţi închipui isteţimea Costicăi! Se joacă cu cărţi, mănâncă pe cărţi, toate numai pe cărţi şi cu cărţi! O să iasă un Voltaire!" Oricât de iperbolică e logica unui aşa tată, ea este totuşi mult - mai temeinică decât aceea a dlui Ionescu când d-lui între- - buinţează zicerea „însemnătate istorică", făr' a-şi dovedi vorba • măcar prin o urmă de argument! *Ipse dixit,* „el însuşi a zis", a şcoalii filpzpfiee italicje,nu e de ajuns pentru a îndupleca minţile

cele nedogmatice din timpul nostru. Un filolog ca Mayo descopere câteva bucăţi, nu văratice, ci din pierduta *Respublkă^* a lui Cicerone. S-ar părea că singur numele faimosului orator era o destulă chezăşie de interesateaţă. Mai trebuie oare să se prubeze însemnătatea unei astfel [de] descoperiri? Celebrul italian a socotit totuşi că aceasta e neapărat chiar pentru un Cicerone! D. Ionescu gândeşte, dinpotrivă, că maica Olimpiada n-are nevoie de o asemenea lucrare! Deosebirea între d. Ionescu şi Majo este aci, precum vedeţi, tot aşa de mare ca între maica Olimpiada şi Cicerone.

Studiul trecutului monăstirilor, şi la noi, şi pe aiuri, poate fi mai mult sau mai puţin interesant şi important, sau din punctul de vedere istorico-filosofic, sau din acel istorico-literar, sau din acel istorico-arheologic, sau, în fine, din toate trele deodată. Ca un aşezământ social, o monăstire are o mai mare sau mai mică, o mai bună sau mai rea înrâurire asupra spiritului şi energiei poporului, în sânul căruia s-a desfăşurat. Acesta e puntul de vedere istorico-filosofic. Ca o specie de şcoală, în care călugării sau se învaţă ei înşişi, ori învaţă pe alţii; ca *o cazarmă,* aşa-zicând, a carii disciplină permite numai ruga, munca şi citirea; monăstirile au grămădit în chiliile lor fel de fel de produceri literare, mai vechi sau mai noi, mai de preţ sau mai de rând. Acesta e puntul de vedere istorico-literar. Ca o arhivă monumentală, crescută câteodată în cursul seclilor, o monăstire cată să prezinte istoricului mai multe sau mai puţine, mai scumpe sau mai obicinuite izvoare epigrafice, diplomatice, paleografice, iconografice, arhitectonice etc, a cărora desluşire aruncă o mai vie sau mai slabă lumină asupra sorţilor naţionale. Acesta e puntul de vedere istorico-arheologic. In cele mai multe cazuri, însemnătatea filosofică, acea literară şi arheologică sunt întrunite; încât istoria unei antice monăstiri ne înfăţişează laolaltă şi tabloul lucrării călugărismului asupra vieţii unei ţări în diferite epoci, şi galeriile unui preţios rhuzeu ştiinţific şi artistic. Văraticul dlui Ionescu începe el oare în această clasă? sau, la dică, este el însemnat batâr din unul singur din acele trei punturi de vedere istorice? Care-i interesateaţă sa filosofică? Care-i acea literară? Care-i acea arheologică? Din sele publicate ^ân-aeu-

ma de d. Ionescu, suntem plecați a crede că d-l n-a găsit între] călugărițele de la Văratic nici prea multă filosofie, nici prea ma- i nină lumină, nici lucruri vechişoare, vreau să zic „arheologie".

I. Cronica monastică arată pretutinde aceeaşi nestrămutată treptare în urmarea fazelor: adăpost pentru fedea prigonită, adăpost pentru luminile primejduite, adăpost pentru neputință sau lene. Nu numai în Europa şi nu numai în lumea creştină am putea adeveri această lege istorică-filosofică: mergeți în Tibet sau în India, urcați-vă în anticitatea Caldeii sau a Egiptului, şi-ți vedea tot atâta! Dentruntâi, cultul vechi împiedicând creşterea unei noi şi duşmane mărturisiri, cei goniți - sfinții Pauli-pusnici sau Antonii - se trag în munți, în codri, în pustietăți, ducând cu sine şi tăinuid în umbră *evangeliul* lor: acesta e schitul primitiv. Apoi luptele politice, lipsa de siguranță, năvălirile străinilor, silesc pe oamenii pacinici şi cugetători - pe sfinții Vasili sau Benedicți a-şi căuta odihna în singurătate sau în armonia unei obştii, alcătuite din o seamă de inşi cu aceleaşi dorinți. Ştiința, fiica liniştii ş-a concentrării, devine petrecerea şi arma lor. Iată secundul period al istorii monăstireşti. în sfârşit, goana religioasă nu mai fulgeră, barbarii nu mai năbuşesc, țara nu mai geme de anarhie, cultura e universalmente răspândită şi susținută... la ce oare mai poate servi călugărimea? monăstirile se împlu acuma de becisnici şi trântori.

Aplecați aceste trăsături generale către Moldova în parte; ceea ce ați putea face tot aşa de bine în privirea oricării alte țărişoare, române sau neromâne, ortodoxe, schismatice sau chiar păgâne.

în seclul V, când creştinismul nu era încă destul de întărit nici la Roma, iar cu cât mai vârtos pen provincii; când goții, gepizii, unii, ş-atâția alți căpcăuni stăpâneau şi asupreau întinderea vechii Dacii; un Niceta fundă în ascunsul poalelor Vrancei „monăstirea Milcovanului", carea, dentâi creştină nedezbinată, mai nainte de naşterea schismei; apoi papistăşă în cursul mai multor sutimi de ani sub numele de episcopat milcovian; după un interval oarecare de neființare, fu rennoităîn veacul XVII dei către Constantin vodă Cantemir în duhul ortodoxismului.

numindu-se „Mira". Acesta e cuibul creştinătății în Moldova: monăstirea apostolică. Sub Alexandru cel Bun, sub Ştefan cel Mare, sub Petru Rareş şi urmaşii lor, când răzmerițele dinastice dinîntru şi-ncălcările vrăjmaşe din afară, turcii, ungurii, leşii, cazacii, tătarii, fierbeau din toate părțile, s-au ridicat la ființă sântele locaşuri Neamțul, Putna, Moldovița, Probota etc. în cari Horeau literele şi artele atunci când câmpiile din jur răsunau de strigătele voinicilor şi de loviturile armelor. Vorbi-vom şi despre epoca a treia? Trebui-va să demustrăm că monăstirile noastre, înființate cam încoace de la jumătatea seclului trecut, nu mai puteau fi nici răsadnițe de credință, nici tării contra vălmăşagului politic, ci doară una din numeroasele aplicări ale cuvintelor nemuritorului Montesquieu: „Le monachisme a ce desavantage„qu'il augmente Ies mauvais effets du climat, c'est-â-dire la paresse naturelle"?"

Toate astea se repoartă deopotrivă şi către monăstirile bărbăteşti şi către acele femeieşti, cari păşeau pururea în o linie paralelă, de când sântul Pacomie şi soră-sa, al carii nume de fericită memorie nu mi-1 mai aduc aminte, înființaseră două schituri pe doi țărmi opuşi ai Nilului. Şi femeile au apostolizat în timpul lor: dovadă Elenele, Clotildele, Pulcheriile, Ninele, Olgele etc. ale diferitelor popoare. Şi femeile aruncau într-o vreme, mai târziu, în periodul al doile, o dulce lucoare din fundul chinoviilor; ca Eloiza în scrisorile sale către Abelard, Baudonivia în *Viața sântei Radegunde,* Hroswitha în celebrele sale încercări dramatice, şi altele. Şi femeile, în fine, au faza lor monastică de „făltecism"; când ele fac, bunăoară, ca Olimpiada dlui Ionescu: „Iară întru acea vreme s-au întâmplat unei fiice de preut de s-au despărțit de bărbat, având şi o fiică Ecaterina. Şi pe maica Ecaterinei o cheamă Bălaşa, de douăzeci şi trei de ani fiind când s-au despărțit de bărbat, dintr-un oraş ce se numeşte Iaşii. Iară Bălaşa, fiind plină de duhul sfânt şi de Dumnezeu aleasă, au venit la călugărie dempreună cu fiică-sa Ecaterina" {*Viața maicei Nazaria,* p. 5).

II. „Care anume din clasele sociale ale veacului de mijloc era menită a scăpa rămăşițele culturii greco-romarie? Mirenii sau

clerul?" Iată înterbarea ce-şi propune renumitul Eichhorn[M] în istoria literaturii mijlocii. „Nu mirenii - urmează el mai departe. Nobilii germani, dispuşi numai pentru război şi pentru vânat, dispreţuiesc toate ştiinţele, ca pe un ce muieratic. Poziţia lor în lume nu cere nici o creştere literară. Pentru a cârmui un ducat, un contat sau un marchezat, nu trebuie nici cea mai mică învăţătură, ci numai o putere fizică, o înfăţişare războinică, vitejia şi singura cunoştinţă a arcontologiei germane, care se căpăta prin deprindere... Astfel, de nu lua clerul asupră-şi sarcina ştiinţelor, el ar fi dispărut fără sminteală de pe faţa pământului. Bisericaşii au urmat acestei chemări, înfiinţând şcoli pe lângă catedrale şi pen monăstiri". „Călugării apuseni - zice Guizot[66] - au fost deştelenitorii Europei". „Pân' şi pen monăstirile de fete - mai adaugă el a zice - studiul ţinea un loc însemnat în cercul îndeletnicirilor zilnice. Monăstirea de la Arles, fundată de Sfânta Cesarie, întrunea în sine, la începutul secolului VII, două sute de călugăriţe, ocupate, pentru cea mai mare parte, cu prescrierea cărţilor, fie religioase, fie profane'. După ce am făcut să vorbească un Eichorn şi un Guizot, a mai cita pe alţii ar fi de prisos. Să nu ne mirăm dară, dacă-n cursul timpurilor mijlocii aproape toţi învăţaţii şi artiştii, călăuzii vieţii înţelesale, ieşeau de sub steagurile bisericii.

în Moldova, ca şi în Germania, ca şi-n apusul Europei, călugării au fost, într-o vreme, luminoasele făclii ale poporului; numai doară că evul mediu al nostru naţional se începe tocmai atunci când se sfârşeşte acel al ţărilor mai înaintate în cultură şi-n fiinţarea politică.

Sub Alexandru cel Bun strălucea la noi geniul lui Grigore Ţamblac, stareţul Neamţului, apoi mitropolitul Sucevei şi-n fine al Chievului, unde 1-a chemat clerul rusesc, mişcat de renumele acestui mare bărbat. Ţamblac lăsă un însemnat număr de scsrieri în limba slavonă, mistuite parte în biblioteca nemţeană, parte peh arhivele ruseşti; şi din cari cele mai însemnate sunt *Viaţa sântei Parascheve* şi biografia domnului sârbesc Decean. Sub Ştefan cel Mare, înfiinţându-se monăstirea Putnei, viteazul principe impuse călugărilor măreaţa datorie de a scrie cronica ţării, mânuind condeiul, pe când voinicii apărau cu sabia

hotarele Moldovei. De atunci şi până la finitul seclului XVII, până la Varlaam şi Dosotei, monăstirile moldovene n-au contenit a scoate ia iveală un şir de lumini literare, ca Pamva Berindei, adânc elinist, latinist şi ebraist, autorul celui dintâi ziciunar slavon, Petru Movilă, steaua bisericii ortodoxe, Gedeon Balaban etc. Mai nainte de focul, întâmplat de curând la Neamţ, această străveche chinovie poseda 422 manuscripte române originale, 129 traduceri şi 410 manuscripte grece, latine şi slavone! Germanul Neibaur, profesorul colejului de la Cernăuţi, găsise la monăstirea Putna în Bucovina un turn întreg, plin de cărţi şi de manuscripte în diferite limbi! Iată pe unde ar fi putut căuta d. Ionescu „însemnătatea monastică istorică", în loc de a slăvi o *literatură* ca următoarea: „Precum o grădină al unuia prea vestit stăpânitor, fiind înpodobită cu feluri de flori puternic mirositoare şi cu mulţime de pomi a feluri de roduri îmbogăţită; când nimene nu s-ar împărtăşi între mirozna acelor flori, nici ar putea gusta din dulceaţa rodurilor ei, fiind cu totul încuiată şi îndosită: atunci s-ar face acea grădină nebăgată în seamă, părăsită, uitată şi netrebnică; aseminea şi un lăcaş al uneia sfinte monăstiri, când cu totul s-ar închide întru tăcere şi nu s-ar da la iveală fiinţa sa, spre a se împărtăşi tot iubitorul de mireasmă duhovnicească, şi spre a se îndulci de sufleteştele roduri, s-ar face cu totul părăsită, uitată şi netrebnică. Drept aceea fiind şi această de Dumnezeu păzită monăstire, Văratic, una din grădinile marelui stăpân al cerului şi al pământului, şi necuviindu-se întru tăcere a se închide buna sa mireasmă duhovnicească, ce se varsă din florile umilitelor rugăciuni, şi a nu se gusta din rodurile cele sfinte ce cresc în pomii cei vii ai inimilor cuvioase, sunt îndemnat cu totul, prin râvna şi dorirea sfinţiilor voastre, nu numai spre a descoperi mirosul florilor sufleteşti şi spre a dovedi prin întărite argumentări pre dulceaţa rodurilor duhovniceşti, ci mai vârtos m-am îndatorit, după cererea a tot soborului Văraticul, din temei a da la iveală, atât pre osârdnicul pricinuitorul al începutului, şi al aflării, şi al întemeierii acestei grădini sfinte, spre mulţumirea şi spre vecinica ei pomenire, cât şi pre toată întemeiarea ei, care se vede astăzi, din talpă a arăta" *(Talpa Văraticului,* p. 3-4).

III. Respectul ce-nsuflă obştimii privirea Crucii şi adesea chiar murii monăstirii, întăriţi şi înarmaţi ca o fortăreaţă, înlesneau călugărilor păstrarea anticităţilor, adunate şi moştenite din generaţie în generaţie, şi cari uşor s-ar fi pierdut pentru cea mai mare parte în manile particularilor. în aşa chip monăstirile deveneau pinacotece şi cartofilace ale timpului. Astăzi, după ce faza cea strălucită a istoriei lor a apus de mult, înlocuindu-se prin faza trândăviei, mii de eruditi răscolesc în toate unghiurile Europei locaşurile, câte au mai rămas din trecut, scoţând la lumină de sub oborocul decadenţii ici un uric, schimbând prin cuprinsul său faţa istoriei locale, colo o icoană, purtând numele vreunui uitat maestru; mai departe vro sculptură, sau un port străbun, sau o mozaică etc. etc. Unele aşa cercetări monastice sunt cu atât mai neapărate şi mai grabnice că nedemnii urmaşi ai Tomilor d'Aquino cam învălesc măsline într-o glossă virgiliană, astupă o butelcă cu vrun fragment din Tit-Livie, sau zugrăvesc vrun sfânt Dunstan, cum strânge cu cleştile nasul dracului, deasupra unui *fresco* de a lui Rafaele. Numai hrisoavele şi-au păstrat oarecum preţul în părerea materialiştilor monaci: ele privesc la moşii, la danii, la scutinţi...

D. Cogălniceanu în *Arhiva românească* şi d. Odobescu în „Revista română" au prezentat câte un specime despre ceea ce se poate culege de pen monăstirile române, şi-n Moldova, şi-n Muntenia, în privinţa arheologică; dar mai mult rămâne de făcut de acum înainte!

Uricele domneşti, aflătoare pe la monăstirile noastre, sunt nenumărate. O mare parte din ele am cunoscut de pe copiile Arhivei Statului din Iaşi, prescriind pentru mine peste patruzeci de documente numai de la Ştefan cel Mare! Din sfera epigrafică, inscripţiile monăstirii Putna sunt de mult descrise, deşi într-un mod greşit, din cauza necunoştiinţii limbii slave. La monăstirea Tazlăul atrag atenţia arheologului portretele lui Ştefan cel Mare cu doamnă-sa Măria, al lui Bogdan cel Grozav etc, arhitectura unor vechi ornamente, inscripţiile de pe pietre şi altele. în Bistriţa rămăşiţele epigrafice sunt şi mai numeroase. Aci mai aflaţi chipurile lui Roman Vodă tatăl lui Alexandru cel Buh, al lui Petru ᴷaî doamnei Elena... La Neamţ veţi

vedea evangelii legate în argint tocmai din începutul seclului XV, sfeşnice, pahare şi vase din epoca marelui Ştefan, portretul letopiseţului Urechea, al teologului Grigorie Ţamblac, al mitropolitului Teoctist. Oare găsiţi ceva asemene în Văraticul dlui Ionescu? Nu cumva însemnătatea istorică a acestei monăstiri se mărgineşte în cele enumerate de maica Epistimia Hagiu: 4 biserici, 7 clopote, 300 chiliuţe, 700 călugăriţe, 12 moşii şi 13.000 galbini venit?

Aşadar putem zice, fără frică de păcat, cum că, din toate puntele de vedere, cele două sau trei publicaţii văratice ale vechiului redactor al „Tribunei române", ca şi cele multe de acum înainte, au o însemnătate istorică mai mult decât îndoielnică. Nici filosofia istoriei române, nici literatura pământeană, nici arheologia noastră, nu câştigă nimic de dorit din aceste „Vieţi", „Istorii", „Talpe" etc. ale dlui Ionescu; şi oricine va voi să ştie mai deaproape ceea ce-i Văraticul, cată mai bine să recurgă la următoarea scurtă descriere, publicată an de părintele Musceleanu, carele arată adevărul, măcar că vorbeşte tocmai într-un *Calendar:* „Această monăstire este numai de 56 ani; dacă va fi fost alta mai dinainte n-am putut descoperi din cauză că vârsta înaintată în care se găseşte superioara face ca administrarea să fie deranjată. Inscripţia următoare să găseşte dasupra uşii, de unde am copiat-o la 31 iulie + La anul 1807, s-a zidit această sfântă şi dumnezeiască biserică ce se prăznuieşte hramul Adormirea Maicei Domnului, prin toată osârdia şi osteneala sfinţiilor sale a prea cuviosului şi duhovnicului nostru părinte Iosif Eroshimonahul, ş-a cuvioşiei sale Shimonahei Olimpiada. Iar cea întâie cheltuială a fost de la maicile sf. locaş, al doilea a iubitorilor de D-zeu miluitori, şi cea întâie ctitoră sfinţia sa maica Elencu Palade, care înzestrare este mai mult de la d-ii, dăruind patru moşii, şi anume: Bălileştii, Cleja, Zărneşti, Pereşanii cu alăturatele părţi şi Shimonahia Elisaveta Balş ctitora au dăruit moşia Vultureşti cu alăturatele părţi şi îndestule odoare sfintei biserici a făcut împreună cu fiii sfinţiei sale. Iară meremetul înnoirii bisericii, atât înlăuntru cât şi pe dinafară, este cheltuiala iubitorilor de D-zeu binefăcători ctitori şi a răposatului mare Scalam (se vede că a vrutşă zică Scarlat dar nu

' s-a putut descifra) Palade, precât şi a răposatei schimonahii Fevronia... şi sfintei M-te, toate s-au săvârşit tot în zilele sfinţiei sale Olimpiada stariţei sfintei monăstiri Văraticul, 1841, oct. 20". Am zis că bătrâneţea şi privilejul naşterii superioarei au moleşit administraţia; aceasta este adevărat şi ca să probez mă simţ dator a însemna următoarele linii: vrând a vedea, ca la toate monăstirile ce vizitasem pân' aici, odoarele cele mai frumoase (de va fi având) cu care se ornează biserica pe la serbări mari, nu s-a putut găsi cheile!! Crezând (şi această credinţă este adevărată raţională) că la un stareţ şi stareţă trebuie să fie uşa deschisă pentru toţi şi la orice timp, am cerut să vizităm pe superioara: ni s-a răspuns după un moment că maica se găteşte de masă; la acest răspuns am fost curios ca să ştiu cam ce persoană e superioara; mi s-a răspuns că este cucoană şi se numeşte *Eufrosina Lazu.* După o oră şi mai bine a trimis ca să ne spună că are timp ea să ne primească, şi că este la cafeaua după masă; însă pentru noi era târziu. Şi aici ca şi la Agapia sunt cele mai multe maici de familie, cari trăiesc de la sine şi în lux..."

Acei cari au auzit nu tocmai demult discursul de deschidere al dlui Ionescu, ca profesor de istorie universală la Facultatea filosofică din municipiul Iaşului, vor percepe foarte lesne, şi numai ei singuri vor pricepe, ceea ce vra să zică „însemnătatea istorică" în graiul d-sale. D. Ionescu zise atunci între altele, fără ca să zâmbească măcar: „E *absurdă* părerea acelor ce pretind că istoria trebuie să fie nepărtinitoare". Eu sunt martor ocular şi auricular cum că „absurditatea" a ieşit în adevăr din gura profesorului. Prin urmare, dupre propria teorie a d-sale, istoria fiind de drit supusă părtinirii, şi părtinirea fiind necesarminte luciul cel mai individual în lume, apoi „însemnătatea istorică" se traduce altfel prin o *însemnătate individuală.* Văraticul e însemnat pentru părtinirea d-lui Ionescu; deci, el posedă o însemnătate istorică. Băgaţi seamă că discursul profesorului nostru, oricât de descusut, a fost nu zic „înţeles", ci aplauzit; mă tem că şi el avu o *însemnătate istorică* pentru părtinirea ascultătorilor! Ce-i dreptul, întrucât se atinge de aplauze - *pas grand'chose!* - apoi ieşenii noştri au nişte palme pe cât se poate de inteliginţi! Iarna aplauzele pun sângele în circulaţie şi încălzesc manile; vara ele fac vânt şi produc răcoare. Ce egoism din partea ascultătorilor!

E curios a vedea cum bătuta din palme celebritate ştiinţifică a oratorilor noştri *ex cathedra* se-ntunecă şi dispare niţel-niţel, dindată ce îi vine în cap nenorocita, vreau să zic mântuitoarea idee de a pune mâna pe condei. Iată, bunăoară, d. Alexandrescu, hotărându-se a da publicului un şpecime *tipărit* despre cunoştinţele sale literare, în loc de a se mărgini în sfera farselor ca „Balul mortului" sau ca *Bondarul* din „Zimbrul şi Vulturul", traduce în versuri ceva din Juvenal în modul următor:

Pururea tot asculta-voi? Să nu replic niciodată,
D-a lui Codru răguşitul, Tezaida, asurzit?...
D-aici lacrimi şi mânia! L-aste deci tu te gândeşte
Până ce semnalul încă de trompetă nu s-a dat.
Casca când copere capul, de căit timp nu mai este.
în Flaminea şi Latina cenuşa ce odihneşte,
Contra ei să cerc dară ce-adevăruri se-nvoieşte!

Iată începutornica *maternă**' (năunjia) dd. Maioreseu-Teodori-Mârzescu scriu faimoasa lor adresă din 18 aprilie! Iată d. Ionescu, foarte hazliu în publicismul neştiinţific al „Tribunei române", „măreşte numele nemuritoarei Olimpiade!" Ş-apoi să vezi cât de tare se supără d-lor când le vorbeşti verde în ochi! D. Alexandrescu*' te zdrobeşte în cursul d-sale! D. Maiorescu, ale cărui baze teoretice, iubesc a fi drjept, dau o frumoasă speranţă pentru viitor şi care, prin urmare, formează ca o excepţie în mijlocul celorlalţi, te ucide şi d-lui, prin imitaţie, în cursul d-sale! D. Ionescu te cruţă în clasă, dar te atacă întâlnindu-te cumva în vreo locantă, ceea ce mi s-a întâmplat şi mie... deşi m-a ferit sfântul de a fi ca zeul Canop din Egipt, care se reprezintă în forma unui cruşon de bere.

APĂRAREA REDACTORULUI

în procesul de presă, intentat „Luminii" de către d. procuror al curții criminale, pentru episodul Emilii, înşirat în romanțul *Duduca Mamuca;* pronunțată în 3 iunie 1863.

Maxima de nihilo nascitur histoiia...
Propertius; II, 1.

Dupre toate legile lumii, dlor, o singură vină, fie ea cât de grea, numească-se ea crimă, delict, contravenție, sau altfel, o singură vină, fie ea cât de pipăită, nu poate atrage asupră-şi două pedepse. Bazându-mă pe acest principiu juridic universal, aş fi în dieptul meu a respinge din capul locului, în câteva cuvinte, procesul, ce mi se ofereşte prin bunătatea dlui procuror. Aş putea să vă spui că, fiind profesor la Colejul Superior de aice, am fost destituit, încă de la 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasajului foii mele, pentru care voiți să mă mai judecțai o dată; nenorocitul pasaj despre Emilia şi mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituția mea, dlor, este o amendă mai mare, decât toate câte le prevede o lege de presă, şi, pe deasupra, ea este pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte. D-voastră ştiți că, după legile scolastice, profesorii colegiali se numesc pe viață. Oare-i aşa? Deci, destituția unui asemene este curmarea vieții lui, ca şi tăierea capului. Tot dupre acele legi, ca profesor colegial'superior, eram îndreptuit a avea până la moarte câte 1000 lei pe lună. Am acuma 26 de ani şi, prin urmare, dupre teoria probabilității şi dupre table de mortalitate, lesne pot să mai trăiesc, cu voia dlui procuror, cel puțin 24 de ani. Aşadară, destituția mea este ca şi o amendă de 280.000 lei, cuveniți pe 24 ani. Unii din d-voastră nu mi-ar îngădui, poate, decât 12 ani de viață de acum înainte? Fie, dlor, şi mai jos! fie numai 6 ani, şi tot încă legea presei nu statorniceşte nici pentru o crimă o amendă de 70.000 lei! Iată ceea ce mi-au făcut Emilia şi cu mumă-sa! Ați avea tot cuvântul, dlor, numai doară âm^jelUlâf nu ca să mai aruncați colac peste

pupăză într-o pricină de mai-nainte judecată şi osândită, ba încă ce fel!

Totuşi, dlor, am trei puternice motivuri pentru a nu mă mărgini cu argumentul de mai sus: gldbirea şi înmormântarea mea prin destituție. 1° Am fost dat afară fără a fi întrebat şi ascultat, fără a se fi împlinit formalitățile prescrise, hurduz-burduz, cum nu se mai face nici peste Dunăre! Nu recunosc dar această purtare a dlui ministru de Culte ş-a feluritelor consilii şi comieturi de instrucție publică mari şi mici, dincoace şi dincolo de Milcov; n-o recunosc, fără numai ca un act *ab irato,* cum zic legiştii, în contra cărui îmi rezervez dreptul a protesta la oportunitate. 2° Procesul de față este pentru mine cel întâi proces de presă, adică, pentru un jurnalist, el este ca şi cea dintâi bătălie pentru un ostaş sau cea dintâi punere în acuzare pentru un procuror. N-aş dori ca lupta mea să se pară a fi prea uşoară. Voiesc eu însumi a-mi închipui măcar, că acuzatorul meu e un adversar primejdios şi plin de putere; şi că, pentru a veni la capăt, îmi trebuieşte toată ghibacia unui bun gladiator! 3° A fi acuzat nu este încă a fi criminalist. Cine ar mai fi sfânt, dacă o singură pâră ar ajunge la rostirea osândei, zicea împăratul Julian. Aşadar, un acuzator primeşte asupră-şi o sarcină foarte grea şi adesea neplăcută, citând pe cineva înaintea tribunalului: el trebui să dovedească vina, sau altminte devine vinovat el însuşi! Nu mă voi mulțumi, dlor, cu absoluția d-voastre, dacă ea nu va fi însoțită de tragerea la răspundere a dlui procuror pentru nentemeiata călcare a liniştii unui cetățean. Mai pe scurt, din cele spuse vă încredințați, nu numai că nu mă acaț de destituția mea din postul de profesor, ca de un mijloc de a scăpa de nepărtenitoarea d-lor voastre judecată, ci, tocmai din contra, încă cer eu însumi a se dezbate cu toată scumpătatea procesul, care mi-a procurat plăcerea de a mă afla înaintea acestui respectabil tribunal; o cer, dlor, pentru că resping cu desăvârşire validitatea destituții mele; pentru că prin apărarea mea se va renălța caracterul foii mele; şi, mai în sfârşit, pentru a cădea nevinovăția mea pe capul învinovățitorului meu.

D. procuror zice că pasajul de pre pagina 43, în nr. 15, în care tu descriu în ce mod o mamă a econ^rnigjfope fiică-sa Emilia,

înlocuind-o pe-ntuneric în privirea amantului; d. procuror zice că acest pasaj *â la Paul de Kock,* înşirat în romanţul meu *Duduca Matnuca,* ar fi contrar moralităţii publice, şi s-ar osândi prin un articlu oarecare din legea presei. Deocamdată, să lăsăm însuşi articlul de o parte, pentru a reveni asupră-i mai în urmă cu nişte arme cu atât mai lovitoare. Dintru-ntâi să cercetăm numai: pasajul este el oare moral sau nemoral? şi dacă voi izbuti să vă probez, dlor, că el nu e nicidecum nemoral, apoi atunci las pe toţi dnii procurori să-mi găsească articli prin care s-ar putea opri.., ce? ceea ce nu este nemoralitate! Aflăm o singură cale, pe care e cu putinţă a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia şi mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi şi noi, străinii şi romanii. Aveţi, dlor, vrun alt mijloc de constatare? Cred că nu mi-1 puteţi arăta; căci, dacă pasajul în cestie are nenorocirea a nu plăcea în minutul de faţă unui domn cutare sau cutare, aceasta e încă departe şi prea departe de a fi un argument de nemoralitate publică, ci numai de gust individual. Istoria literaturilor şi judecata cea sănătoasă, iată ceea ce mă va ajuta a dovedi onorabilului tribunal, că lucrurile nu sunt atât de negre, precum ele s-au părut a fi respectabilului d. procuror; şi apoi, după aceea, bucuros voi trece şi la legea presei, şi la răspunderea acuzatorilor, şi la orice veţi voi, dlor!

Ar trebui să vorbesc trei zile şi trei nopţi în şir, pentru a putea enumera o a mie parte din pasajurile analoage şi încă mult mai descoperite, ce ne-ntâmpină în literatura veche. Exemplul cel mai obşteşte cunoscut şi, totodată, cel mai cu greu de a se osândi, este, fără îndoială, *Cântarea cântărilor* a înţeleptului Salomon. Citit-aţi, dlor, pe grecul Aristofan? să nu-1 citiţi cumva, căci veţi fi siliţi altminte a intenta un proces de presă cenuşii celebrului comic. Din latini, Ovidiu, Petroniu, Apuleiu, Plaut etc, vor trebui amendaţi câte cu nu ştiu câte mii de lei şi surguniţi la mănăstire pe nu ştiu câte luni, pe temeiul articlilor dlui procuror! Apoi trecând la literaturile moderne, nici veţi fi în stare a închipui vro pedeapsă destul de aspră pentru francezul Rabelais, italianul Boccaccio, englezul Shakespeare, neamţul Goethe etc. Şi cu toate astea, dlor, aceşti autori se numesc *per*

excellentiam clasici şi se recunosc de toată lumea, ca modeluri, ca urieşi, ca luminile literelor! în literatura română aş putea să vă citez, dlor, mai multe *nemoralităţi* din „Bondarul", din „Nichipercea", din scrierile dlui V. Alesandrescu-Urechea etc; dar mă tem, ca să nu le tăgăduiţi, cam cu drept, însuşirea de literaţi şi să nu vi se pară poznaş a auzi aceste nume obscure, după ce am înşirat pe căpeteniile literare antice şi moderne. Aşadar, dlor, voi alege numai pe fruntaşii junei noastre literaturi: dd. Alecsandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi... şi, fără a mă mulţumi cu o simplă menţionare a opurilor acestor genii naţionale, voi aduce chiar texturile lor, deşi sunt sigur, că nu se află aice nemine, care să nu le fi citit şi admirat în mai multe rânduri. Eu unul ştiu bine, dlor, că aş preferi a petrece în iad cu un d. Alecsandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi..., decât să casc gura în împărăţia cerului în societatea unui Bondar, Nichipercea sau d. Alexandrescu-Urechea! Totuşi, mai-nainte de a începe cu citaţiile mele, sunt dator a vă preveni, dlor, că mi s-a fost hărăzit prea puţin timp, abia câteva zile, pentru a pregăti apărarea mea contra unei acuzaţii, care, de ar fi ea temeinică, m-ar aduce la o osândă de mai multe luni, în puterea articlilor dlui procuror. Astfel, îmi era de tot cu neputinţă, într-o singură săptămână sau ceva mai bine, a extrage din autorii români toate pasajurile de felul celui incriminat în foaia mea; am cules dară numai precât îmi adusei aminte în repejune; două-trei bucăţi... însă tot încă prea de ajuns, pentru a demonstra deplin una din două: sau pasajul meu e nevinovat şi atunci e vinovată acuzaţia lui, sau pasajul e vinovat şi atunci sunt vinovaţi toţi autorii noştri cei mai de frunte, prin cari se făleşte literatura română, fără cari ea ar semăna cu acea irocheză sau otentotă, şi cu cari bucuros aş împărţi, dlor, în orice înprejurare, şi laurul şi culpa!

De curând s-a tipărit aici în Ieşi vodevilul dlui Alecsandri, reprezentat de mai-nainte pe scenă şi intitulat: *Rusaliile în satul lui Cremene.* Priveghetorul Răsvrătescu e zugrăvit curtenind pe frumoasa văduvită Suzana. Iată dialogul:

„*Răzvrătescu.* Suzano, ştii una?

Suzana. Ba nici două.
Răzvrătescu. îmi vine să mă prind argat la voi.
Suzana. Pentru ce?
Răzvrătescu. Pentru vorba ceea: decât a bărbatului, mai bine a argatului."

D-voastre înțelegeți foarte bine, dlor, ce vra să zică: „decât a bărbatului, mai bine a argatului". Mă mir, zău, cum de nu strigă d. procuror: „acesta e un principiu antisocial! Bărbații se dez-moştenesc în favoarea argaților! ian să căutăm la articlii legii presei! ian un proces! etc."

în *Cârlanii,* vodevilul dlui Negruzzi, jucat la teatrul ieşean în 1849 şi reprodus prin tipar în 1857, adică deja sub aspra domnie a legilor de presă, un tânăr cuconaş, Lionescu, cere în versuri de la o tânără țărăncuță, Vochița, ca să-i deie... iată să vedeți ce anume să-i deie:

„Vochița. Nu te-nțeleg. Spune, ce vrei de la mine, cuconaşule?
Lionescu. Când babacă la neneaca
Vreun mic favor cerea,
Neneaca cu bucurie
Dorința îi împlinea;
Tu fă cum făcea neneaca,
Eu oi face ca babacă."

Iată, dlor, în piesa dlui Negruzzi, întâlniți încă o neneaca ca şi în romanțul meu; ba încă o neneaca, care face nu ştiu ce cu babacă, aşa ca s-o ştie şi copiii! Acest pasaj este el oare mai moral decât quasi-nemoralitatea mea? Să însemnați, dlor, că elevii gimnaziali au jucat în ist-an această piesă sub direcția dlui Maiorescu!

După dd. Alecsandri şi Negruzzi, se cuvine un locşor dlui Bolintineanu, primul poet de peste Milcov, cum zic unii şi alții. Ei bine! în romanțul său *Manoil,* tipărit la Ieşi nu tocmai aşa de mult, iroul este zugrăvit primind în odaia sa un cârd de acele fete ce n-au nume în societate, în următorul Chip:

„Abia intrarăm în casă şi lacheul îmi anunță srairea unei fiice a Vinerii.

Zisei să intre.

— Cum te cheamă, drâguliță? o întrebai...

— Din ce tărâmuri vii, neiculiță? îmi răspunse ea. Aolio! una este Zlatca evreica, de la munte până la Dunăre, în țara Românească...

După aceasta veni una, încă copilă, încă novisă: timidă şi sperioasă ca o păsărică prinsă în laț. Ea pleca ochii şi părea că roşeşte de meseria ce uneltea. Aceasta veni însoțită de mumă-sa. O mumă ce-şi aduce copila să o sacrifice pe altarul viciului! o mumă!...

Uşa se deschide; toată adunarea bătea-n palme.

Era Mărioara.

— Cine-i stăpânul casei? mă întrebă ea.

— Iată-1! îi răspunse unul; Manoil...

— Vede? întrebă ea pe un june.

— Vede, îi răspunse acesta.

— Loveşte cole! îmi zise Mărioara, întinzându-mi mâna.

— Ce ai întrebat de văd?

— Nu înțelegi limbajul nostru?... ai bani? iată ce am întrebat. Dar iată Creață, Despinca, Fata-cucoanei!... Să trăiască Sultanul!... ah! cât am să te iubesc!...

— De mâne înainte.

— De mâne? nu voi... din astă-seară..."

O mamă, dlor, care-şi vinde fata, e mai nemorală, decât acea care se jertfeşte gratis în locul ei, ca în romanțul incriminat din foaia mea! D-apoi Zlatca, Mărioara, Creață etc.!! De ce dară nimeni nu s-a sculat şi nu se scoală contra nemoralității dlui Bolintineanu? De ce, dle procuror?

Am ajuns acum şi la ilustrul Eliad, unul din părinții literaturii şi fundatorii jurnalismului la români. într-una din foile sale, d-lui satirizează sistemul ortografic al unui oarecare ministru de finanțe, zicând:

„D. Sarsailă cu iataganul de brâu scrise într-o zi *camătă,* şi dede unui subaltern să citească. Acesta era mai aşa de păcătos la scris şi la citit ca şi d. Sarsailă (pentru că: *tel maître, tel valet,* zice francezul). Vorba le era despre criza financiară şi despre creşterea dobânziloir său a cametei; pe hârtie era scris: «se

întinde foarte mult camătă...». Subalternul citi: «se întinde foarte mult ca mă-ta...». Ba ca mă-ta, strigă înfuriat d. Sarsailă..."

Iată dar, sub pana dlui Eliad, o femeie, „care se întinde foarte mult"; ba încă tocmai o mamă, ca şi în pasajul romanţului! meu, cel căzut în ochiul dlui procuror! Ce obscenitate! Cel nemoralitate! Ce delict! Revolte-se acuzatorul meu şi şteargă pe| Alecsandri, Negruzzi, Eliad, de pre faţa pământului, înlocuind du-i prin doctori şi licenţiaţi, de acei cari n-or să aibă în vec procese de presă dintr-o cauză foarte simplă: ei sau nu scriiii nimica, sau scriu nimica! încât li se aplică maxima cea străbunărj *ex nihilo nihil fit.*

Sunt acum doi ani, dlor, de când d. ban Alecu Balica publică din manuscript *Eteria* celebrului nostru poet epic Beldiman. Nul mai departe, decât pe una din cele dintâi pagini, mă întâmpină} următorul portret al junelui fiu al postelnicului Rizu:

„îngâmfat în a sa slavă, ades la curte mergea,
Iar maică-sa după dânsul în gura mare plângea;
Bocindu-se ruga grecii, şi pe mare şi pe mic,
Să nu-1 lase să se culce noaptea fără ghigilic,
Franzolă, pui de găină, ciorbă să-i dea de mâncat,
Şi noaptea două saltele să-i aştearnă de culcat;
Un pruncar aşa în oaste, ce dracul ar fi lucrat?
Ştiu, că dacă-1 prindea turcii prea mult s-ar fi bucurat."

O Doamne! şi legea presei să fi suferit în 1861 o astfel de] apologie a obiceielor turceşti! Şi editorul, venerabilul d. cavaler] Balica, n-a fost tras înaintea feţei procurorului de atunci! *El* vederat, dlor, că în doi ani România a făcut un mare progres] juridic: mai deunăzi se trecea cu vederea dragostea turcească; astăzi se pune în acuzaţie pân' şi o intrigă curat europeană, ca acea din *Duduca Mamucal*

Dar ceea ce întrece toate citaţiile de mai sus, lăsând departe în urmă pe dd. Alecsandri, Negruzzi, Bolintineanu, Eliad, Beldiman..., ceea ce covârşeşte cu o mie de por.ti istoria Emilii şi cu mumă-sa, sunt faimoasele poezii ale lui Conachi. Cine oare

ou le cunoaşte! Voi să recitesc, dlor, numai una din ele:

„Aseară, de-un veac trecut,
Să gust hazul m-ai făcut,
O! doamna mea cea miloasă;
Şi să cred că n-ai oprit
Nici un lucru nejertvit
Din câte ai mai fumoasă:

Ochi, guriţă, piept şi sân,
Voi la care eu mă-nchin,
Şi tu rai ascuns prea tare.
Pomeniţi necontenit
Cât zbucium şi vânzolit
Aţi avut cu luptă mare.

Cum simţeam că se bătea
Inima ei supt a mea,
Cu răsufluri îndesite:
Piept pe piept tot apăsând,
Guriţa gură muşcând,
Ţiţişoare dezvălite..."

Poezia lui Conachi, precum vedeţi, dlor, nu e o sadea-descriere a dragostii, ci însăşi mecanica voluptăţii: un curs practic! S-apoi ştiţi oare cine a fost editorul? o damă, principesa Vogoride, al carii simţământ moral este, în orice caz, mai dezvoltat decât al orişicărui bărbat, fie şi al unui... procuror. Scrierile lui Conachi sunt în mâinile tuturor şi nemine nu se scandalizează! • Fost-a vreodată măcar o vorbă despre procese de presă, despre articlii legii etc? întreb pe însuşi acuzatorul meu şi d-lui... tace!

După câte am spus, judecaţi, dlor, dacă bietul pasaj de pre Pagina 43 a foii mele ar fi călcând cât de puţin aşa-numita moralitate publică? Un romanist, un poet, un istoric, sunt Portretiştii societăţii: vinovaţi-s ei oare, zugrăvind-o cum ea ʽste? în vodevilul dlui Alecsandri e nemoral priveghetorul Răzvrătescu, iar nu d. Alecsandri; în piesa dlui Negruzzi e

nemoral cuconaşul Lionescu, iar nu d. Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali turcii, iar nu Beldiman, şi aşa mai departe. în romanţul meu cine oare este nemoral? acel tip; studenţial, care e înfăţişat ca iroul intrigii, tip ce uşor se poate adeveri, din nenorocire, în toate universităţile Europei, iar nicidecum romanistul! Dezvălind în toată goletatea lor, înaintea poporului atenian, mârşavele desfrânări ale lui Timarc, Eschin zicea: „Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieţi îmi este cu neputinţă a alege trăsături şi culori morale... o să fiu silit a uneori a-mi îngloda graiul!" Iată teoria şcolii realiste în literatură! Iată pentru ce *Cântarea cântărilor,* Aristofan, Ovidiu, Petroniu, Apuleiu, Plaut, Boccaccio, Shakespeare, \ Rabelais, Goethe, Alecsandri, Negruzzi, Eliad etc. nu sunt răspunzători pentru caracterele depinse în opurile lor; nu sunt şi; nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere şi le prigonesc sau defăima din egoism! Nemorali sunt aceia, ce n-ar voi ca lumea să-i-afle cine sunt!

Mai-nainte de a păşi în materie, o să vă fac, dlor, o observaţie; de prima importanţă, prin care se va proba văzând cu ochii, ce preţ poate să aibe acuzaţia de nemoralitate publică, intentată pasajului despre Emilia şi mumă-sa. Dupre teoria dlui procuror, ar fi nemoral a scrie despre lucruri nemorale. Oare puteţi tăgădui, dle acuzator, acest rezumat al cuvintelor d-lor voastre? Nu puteţi. O ştiam de mai nainte! Ei bine, dlor; dacă d-voastre veţi găsi cu cale părerea dlui procuror, apoi atunci parcă înşivă nu înscrieţi şi publicaţi pe toată ziua actele cele mai neiertate, atârnate de jurisdicţia tribunalului. Eu am scris numai despre dragoste, *pas grand'chose;* pe când d-voastre desfăşuraţi omorurile, furtişagurile, otrăvirile, incestele etc. etc. Oare cine ar fi mai vinovat? Au de ce d. procuror nu vă intentează d-lor voastre un înfricoşat proces de presă? De ce d-lui nu se grăbeşte a vă urmări cu articlii legilor? Oricine mă acuză pe mine pentru a fi depins devergondajul unei babe, cată numaidecât să acuze şi pe judecătorul, cel ce înregistrează sute şi mii asemenea petreceri! D-voastre sunteţi confraţi ai mei, d-lor! D-apoi încă însuşi dl procuror, acuzând scrierea nemoralităţilor, scrie despre nemoralităţi şi, prin urmare, se acuză pe sine însuşi! Iată la ce

urmări conduce învinovăţirea ce mi se face! Oare vă mai dă mâna, dlor, a crede în nemoralitatea publică a paginii 43?

Din dezvoltările de mai sus decurge, fireşte, acea necesară consecinţă, că o lege de presă sau că se zădărniceşte, lăsând să se furişe în ea un articlu opritor de a scrie despre viţiurile societăţii; său că ea îşi înţelege cercul de activitate, păstrând tăcere asupra acestui punt. Legislaţia română ne înfăţişează în treptata sa formare ambele aceste faze. Legea presei din 1856, datorită lui Ghica-vodă, opreşte pe autori, § 44, lit. j. „a ataca moralitatea publică", şi statorniceşte la caz de delict, § 45, art. 9, „închisoare la monăstire de la 5 zile până la 5 luni, iară amenda de la 50 lei până la 1000 lei". Această lege a avut puterea sa numai până la promulgarea uneia noi la 1 aprilie 1862. între 1856 şi 1862, în curs de 6 ani, întâmplatu-s-a vrun singur proces de presă pentru scrieri nemorale. Nu! şi nici a putut să se-ntâmple, precum aţi văzut, dlor, căci ar fi trebuit să cază sub aceeaşi osândă toţi câţi scriu, mari şi mici! Legea presei de an a înlocuit pe acea veche, şi astăzi ea este singură în vigoare. Păstrat-a ea dispoziţiile § 44 lit. j şi § 45 art. 9 din legiuirea lui Ghica-vodă? Nici câtu-i negru supt unghie! Vă întreb acuma, dlor, care e mai bun argument al neaplicabilităţii unei legi, decât acela când ea se anulează fără a se fi aplicat vreodată? Aceasta e o recunoaştere oficială, dlor! Aşadar, şi judecata cea sănătoasă, şi istoria literaturilor, şi până şi votul Obşteştii Adunări apără pe autori contra unei acuzaţii procuroriaje de a fi atacat moralitatea publică. E curios acuma să aflăm pe ce oare s-ar fi bazând învinovăţitorul meu?

§ 50 din legea presei din 1862 se rosteşte: „Publicarea sau reproducerea făcută cu rea credinţă a unor veşti mincinoase, a unor documente închipuite, falsificate sau pe nedrept atribuite altora, când nişte asemenea veşti ar fi de natură a tulbura liniştea publică, sau a vătăma morala publică, sau ar fi de natură a aduce despreţ asupra agenţilor autorităţii publice, va fi pedepsită cu o închisoare de la o lună până la un an, şi cu o amendă de la 50 până la 1000 lei". Iată pravila, dlor, ce bunăvoinţă a dlui procuror, în lipsa altora, a aplicat-o către pasajul despre Emilia şi mumă-sa. Articlul repeţeşte de două ori

cuvântul „veşti" şi apasă asupra zicerii „documente": un romanţ, ca *Duduca Mamuca,* fire-ar el, dlor, o colecţie de *veşti* şi de *documente?* Unde e glosarul juridic, care ar fi înzestrat pe d. procuror cu această curioasă definiţie? Articlul hotărăşte o pedeapsă *minimum* o lună şi *maximum* un an, pe când legea cea veche pentru atacuri contra moralităţii publice, răsuflată fără a se fi aplicat, nu cere decât *minimum* 5 zile şi *maximum* 5 luni. între 5 zile şi o lună, între 5 luni şi un an, ce mare deosebire doveditoare totalei diferinţi între delicte! Şi nici e de mirare dlor, o pedeapsă atât de aspră pentru *veşti mincinoase* şi *do cumente închipuite, falsificate* sau *pe nedrept atribuite altora,* şi nu numai atâta, ci încă *publicate* sau *reproduse cu rea credinţă.* Acest delict e prevăzut prin însuşi Codul Penal, § 253, No. 1,2, 3... „despre plastografie, jurământul mincinos, mărturia mincinoasă şi vicleană". Pentru mila lui D-zeu, dlor, lăsaţi să se mai citească o dată, de două, de zece ori pasajul incriminat! Citiţi-1 din scoarţă-n scoarţă, din stânga în dreapta, din dreapta în stânga, de sus în jos, de jos în sus, în toate direcţiile putincioase... Cuprinde el oare măcar o umbră de toate aceste imputări?!

Acuma, dlor, judecaţi între mine şi d. procuror. Sfârşesc prin cuvintele lui Demosten în procesul său cu Afob: „Cer şi rog, o! judecătorilor, să vă amintiţi legile şi jurământul, ce l-aţi depus mai-nainte de a vă urca pe tribună"!

Notă

La rostirea acestei apărări a fost faţă un public nepilduit până acuma în sala Curţii Criminale, în cauză de presă: toată *smântână* leşului, dupre expresia unui din auditori; peste două sute de persoane, a cărora simpatie pentru pârâtul izbucnea la tot pasul prin murmure de mulţumire.

După o dezbatere, urmată în două zile consecutive, 3 şi 4 iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra dlui procuror, a venit la următoarea încheiere:

„Curtea Criminală cunoaşte pe dl Hâjdîu *nevinovat* de acuzaţia, ce i s-a întins, şi, prin urmare, hotărăşte: ca să rămâie *liber de răspundere* în acest caz.

Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu, V. Forescu, S. Mano."

întreb acuma pe toţi românii amici şi neamici: cu ce drept destituitu-m-a D. fost ministru de Culte din postul de profesor, colegial, pentru o scriere judecătoreşte recunoscută ca nevinovată? însă acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul în unul din numerii viitori.

LINIŞTEŞTE-TE, BUNICULE!

„Nichipercea", în nr. de duminica trecută, se îngrijeşte că „Aghiuţă" ar avea de gând a-i face o concurenţă de rivalitate.

„Un drăcuşor june, - zice dracul cel căzut în copilărie din cauza unei vârste prea înaintate - un drăcuşor june, cam nesăbuit şi fanfaron, ca toţi junii ce cred. că *tot ce se mănâncă zboară* (însemnaţi bine că această frază reapare în trei numere succesive ai Nichipercii, ca o dovadă că spiritul nu se evaporează prin repetiţiune, precum se credea până acuma), şi-a închipuit, că Nichipercea ajuns la bătrâneţe (cu alte cuvinte: la marginea mormântului), poate fi lesne de dărâmat etc."

Pentru fiinţe prea bătrâne ca Nichpercea, orice îngrijire e periculoasă. însuşi D. Creţulescu, ca medic, a recunosct în gura mare, deoarece numai Nichipercii nu voia să-i mai facă procese de presă, lăsând pe bietul moşneag să strige, să blasteme, să ocărască, să turbe şi să leşine de mânie: aşa sunt bătrânii!

Prin urmare, ne împlinim o plăcută datorie de umanitate, grăbindu-ne a înştiinţa pe caducul Nichipercea, că nu numai departe de la noi e orice idee de rivalitate, ci nici poate fi vreodată ceva de felul concurenţii între foaia noastră şi venerabilul bufone al Caimatei. Un june cu dinţi ascuţiţi să rivalizerze cu o Ştirbă vechitură, pentru care nu mai este cu ptuinţă de a muşca decât doară la mălai; ce idee!

Nichipercea, ca toţi bătrânii, dupre observaţiunea lui La Bruyere, trăieşte numai prin suvenirile sale. El îşi aduce aminte tocmai acele vremuri omerice, când spiritul se manifesta prin batjocură; când publicul râdea cu atât mai mult, cu cât

sudalmele erau mai numeroase şi mai josărite; când satiricul îşi îndeplinea misiunea, presărând în dreapta şi în stânga epitete alde *măgar, câine, porc, arici* etc. etc. Nichipercea e încredinţat, şi nici că va putea reveni din o rătăcire atât de învechită, cum că ocara e umoristică, unitând sau, mai degrabă, neştiind, că este o j nemărginită deosebire între ceea ce se numeşte umor şi între î *une mauvaise humeur!*

„Aghiuţă" e mândru de a nu atinge câtuşi de puţin *monopolul* Nichipercii. Ca un june ce sum, după însăşi recunoaşterea adversarului, îmi înţeleg sarcina în sensul cel mai *modern.* Eu şi Nichipercea vorbim două limbi cu totul diferite; încât o concurenţă de rivalitate e aci tot aşa de cu neputinţă, precum ar fi ea între punchul englez şi gazeta reginei de la Madagascar. Linişteşte-te, bunicule!

[„ACEST HUMAR ÎNCHEIE LUNA DINTÂI..."]

Acest număr încheie luna dintâi a „Aghiuţei", un fel de de-1 cembre pentru toate ziarele, o lună în care simpatiile publicului! sunt îngheţate, mijloacele de existenţă puţine şi scumpe; şr temperatura astfel, încât condeiul adeseori tremură şi face zigzaguri în mâna redactorului.

Sarcina şi grija noastră erau cu atât mai mari, că publicaţiunea înfăţişa un caracter neîncercat până acum în literatura! română. Deprinşi cu bufonerii, născuţi pe timpul *suiturilor,* cel încunjurau pe veneticii fanarioţi, crescuţi apoi în şcoala *Ţânţarului, Pepelii, Nichipercii, Bondarului,* lectorii noştri n-at avut când şi de unde să înveţe ceea ce e un adevărat umor, satiră pură, o critică muşcătoare şi spirituală.

Suntem prea departe de a pretinde, cum că ziarul nostru ai întruni de pe acum toate meritele foilor analoage străine, per-1 fecţionate prin un şir de ani şi dezvoltate prin asociaţiunea penelor celor mai alese. Ne putem însă făli de a fi înlăturat cu desăvârşire calea cea grunzuroasă a celorlalte ziare numite lai

noi umoristice: în zădar duşmanii noştri s-ar bizui a găsi în coloanele „Aghiuţei" brutalităţi, murdării şi nerozii botezate sub numele de spirit; întocmai precum în societate ni se întâmplă uneori a întâlni babe urâte (adjectiv cam de prisos, fiindcă babe frumoase nici că au fost vreodată), numite: Beatrice, Bianca. Bella etc. etc.

Oricât de riscată se părea a fi întreprinderea noastră, publicul, revenit din rătăcirea răului gust, ne-a înţeles, ne-a îmbrăţişat şi ne-a dat mijloace de a merge înainte. Ca *recunoştinţă* din parte-ne pentru această *recunoştinţă* din partea românilor, ne grăbim a promite (numai atâta deocamdată), că „Aghiuţă" va apărea de două ori pe săptămână... dar, de două ori pe săptămână, din dată ce numărul abonaţilor se va urca la o mie.

Totuşi, schimbarea volumului nici într-un caz nu va trage după sine schimbarea principiului; ci din contra, va servi pentru a-i da o mai mare sj mai deplină, dep^ălire. Misiunea nestrămutată şi sacră a „Aghiuţei*^ care *h* religios chiar când râde, ca bacchantele antitităţiT,4faî)t,şlvbîfcl

în politică: susţinerea Tronului naţional şi combaterea elementelor contrare, fie ele ziaristice, cameraliste sau chiar ministeriale.

în nepolitică: ridiculizarea viciului şi a necapacităţii supt ioaie formele şi de toate sexurile putincioase... şi neputincioase.

UN POET DE LA PLOIEŞTI

Reforma dlui Valentineanu excelează în arta de a face *ceva din nimic,* în contra faimoasei teorii a lui Aristotele, cum că din nimic niciodată nu se poate face ceva, *ex nihilo nihilfit.*

în numărul său de vineri, *Reforma* ne regalează cu o poezie intitulată *O lacrimă pe mormântul poetului Andrei Mureşeanu* şi subsemnată „Poleşti; Zacharia Antineanu".

Sunt două motivuri foarte grave pentru a judeca această producere *apatică:* 1. ea este o lacrimă; 2. ea este din *Ploieşti.*

Ca modeluri, reproducem aci câteva bucăţi din această nouă

liră... ba greşesc, din acest nou *firfirig,* cu care *Reforma* plăteşte^ pe lectorii săi: i

Tu care spuneai lumii de gloria străbună,
De Mircea, Mihai, Ştefan, Corvin, şi alţi mai mulţi
Ce-nvinse tirania ascunsă-n semilună
Şi-n lupte inemicii fugeau zdrobiţi, desculţi...

Zdrobiţi şi desculţi - e sublim... în felul său: ce asociaţiune dej idei! *

Dar vai! moartea decise a ta voce să stingă,
Să nu mai deştepţi leul, ce încă-i adormit,
Dar orice face dânsa, şi orice-ar vrea s-atingă,
El tot va băga groaza îndat' ce s-a zburlit...

Această strofă întrece tot ce s-a scris până acuma în Ro-^ mânia; perfecţiunile sale sunt nenumărate şi analiza noastră nuj e în stare să arate aci... cudegatoludecât peoek-două principale*'

îUil
1. Dar vai! moartea decise a ia voce să'stingă.
Dar orice face dânsa, şi orice-ar vrea s-atingă.

Ce neimitabilă eufonie în repetiţiunea „dar... dar!".

Ce fineţă în cuvântul „dânsa", care nu se ştie dacă se re-poartă la *moarte* sa la voce!

2. El tot va băga groaza îndat' ce s-a zburlit!

Tabloul zburlirii leului e măreţ, ca *Comedia Divină* a lui 1 Dante!]

Oare să ne oprim? Admiraţiunea noastră pentru noul poet e atât de vie, încât nu ne putem stăpâni a mai cita măcar o strofă:'

Aşa tirana moarte-ţi lovi lira-n mânie,
Şi din paharul morţii şi-a dat venin amar;
A rupt şi legământul ce-aveai cu-a ta soţie,
Lipsi şi două roze de bunul grădinar.

Nespusa frumuseţe a acestui pasaj consistă întru a nu se putea el înţelege deloc, ceea ce-I pune mult mai pe sus de cele-bra enigmă a Sfinxului!

SCUMPILOR LECTORI!

Avem tot cuvântul a vă numi *„scumpi"* în toate înţelesurile putincioase ale acestui adjectiv în limba română.

Sunteţi scumpi, pentru că sunteţi rari, şi scumpetea purcede din raritate, după cum ne încredinţează economia politică.

Sunteţi scumpi pentru că mai multor din d-voastre le place a se îngreuia asupra plăţii chiar după ce s-au abonat o dată... cu nume.

în fine, precum vedeţi, sunteţi *scumpi* pentru noi, o recu-noaştem cu francheţă, şi tocmai de aceea ne-am şi hotărât a vă adresa aceste câteva rânduri, menite a vă *ieftini,* de va fi cu putinţă.

Redacţiunea *Aghiuţă* nu se sfieşte a face cele mai mari sacrificiuri *nu numai* spirituale pentru a nu fi ceea ce au fost şi sunt celelalte ale noastre foi umoristice.

Vă dăm umorul politic, cu *Cămara, Berlicoco, Isachar, Mefistofeles* etc. etc.

Vă dăm umorul social, cu *vameşi, consiliuri superioare, sergenţi-majori, şcolari* etc. etc.

Vă dăm, sau mai bine vă vom da d-acum înainte, umorul literar, început în numărul trecut cu ocazia *poetului de la Ploieşti.*

Vă dăm umorul anecdotic cuprins în balmeş-talmeşul *Tuturor-v rutelor.*

Vă dăm umorul străin, extras din *Punch, Tintamarre, Figaro, Journal amusant* etc.

Mai pe scurt, vă dăm o grămadă de lucruri, pentiu care în schimb d-voastră nu ne răspundeţi decât câte doi galbini pe un an întreg, adică douăsprezece luni, cincizeci şi una săptămâni, trei sute şasezeci şi cinci zile! ba încă aceşti bieţi doi galbini ni-i Plătiţi cam în mai multe câştiuri, imitând uneori în regularitate Pe arendaşii statului!

Scumpilor lectori! Nu uitaţi că *Aghiuţă,* în însuşirea sa de drac cinstit, a fost, este şi va fi totdeauna pentru *Constrângerea corporală!*

D. ARICESCU - UMORIST!

Din toate câte a lucrat Camera în cele „opt zile" ale sesiunii prezente (dupre aritmetica dlui Berlicoco), din toate câte va să] *ne facă* (adică să facă nouă) de acum înainte, lucrul cel mai] minunat şi fapta cea mai folositoare este, fără îndoială, nepil-j duita impulsiune ce dete literaturii umoristice.

Sărmanul umor zăcea beat mort în birtul Nichipercii, mulțu-mindu-se cu *cinstea,* ce-i făceau generoşii zarzavagii, îndo-pându-1 cu ardei şi cu vin *negru!* Dar iată se deschide Camera, ț şi pe loc umoriştii se ridică din toate părțile, ca prin puterea] verguței magice. E destul a zice, că până şi amicul nostru! Aricescu devine umorist, nu pentru că e amic al nostru, cil simplu pentru că-i venise ideea a face portretul Camerei! \

Sunt lucruri la care nu te poți uita fără a râde, să fii oricât de serios, adică necapabil pentru *ridicultura.* Bunăoară: uitați-vă la Millo în *Lipitoarele Satului;* la d. Berlicoco când se plimbă pe ulițe cu pantalonii săi cei ihfinitamfetttfeseiir^i- Iad. Davila când joacă mazurca prin Pasaj; la Cameră când vorbesc despre reprezentațiunea țării!

în nr. 170 al *Buciumului* s-a publicat articolul dlui Aricescu despre aceea „cum majoritatea Camerei *ştie de frică".* Re-producem încheierea pentru a dovedi că d. Aricescu a încheiat umoristiceşte:

„în ședința de la 18 ianuariu 63 generalul Tell zice| Coalițiunii:

Sunteți o vatră de conspiratori! Şi majoritatea închina fruntea sa cea pătată.

în şedința de la 29 octobre, D. Steeghe, ministrul de finanțe*] bate cu pumnul pe banca ministerială şi strigă c-o voce impunătoare:

«De nu se va vota de urgență creditul cerut, misiunea meu este împlinită.» Şi coalițiunea îşi pleacă capul, fiindcă ştie că gu^ vernul va face apel la națiune; şi națiunea a pronunțat sentința ei rămânând indiferentă la provocările coalițiunii şi ale organelor ei incendiare.

în şedința de la 2 decembre, capul Cabinetului cere ca Adunarea să-şi retragă de tot doleanța contra tronului Româ-niei Unite; căci în ziua când acea doleanță se va vota, ministerul va depune misiunea sa în mâinile domnitorului; şi vor veni miniştri care nu vor mai da cont Camerei, ci națiunii, de actele lor.

Coalițiunea îngălbeni şi retrase îndată doleanța insultătoare.

Maxima boierilor este maxima fanarioților, dascăli lor:

«Sărută mâna ce n-o poți muşca.»

Azi boierul sărută mâna ce-1 amenință. Bage de samă gu-vernul; căci când îi va veni bine, discipolul fanariotului va muşca mâna, care astăzi o sărută."

CILIBI-MOISE

Cu ocaziunea -Anului ,nqu„fau^ps^l.CUibi-Moise, Mendelson al ovreilor bucureşteni, scoase o broşură, „Practica şi culegeri".

Pentre lucrări vechi şi cunoscute, am găsit în ea câteva bucăți inedite, şi care îl pun pe israelitul nostru mult mai pe sus de *Nichipercea.*

Bunăoară:

„în toată lumea nu se poate găsi un om să cumpere o țară, dar se găsesc cari s-o vânză".

„La toată lumea le ajunge două mâini, iar negustorilor le trebuie trei: cu una dă şi cu două ia".

„Număre s-au pus la birje ca să nu fugă; ar trebui numere şi acelor ce fug din birje".

Acum alăturați aceste câteva scântei adevărat umoristice cu următoarele expresiuni din *Nichipercea* de la 1 geriărife, tocmai de Anul nou, parcă înadins pentru ca anul întreg să-i meargă tot în felul acesta:

„... Pedeapsa de douăzeci şi cinci la..., nu la obraz..."
„... Pe unde se p... găina".

Au nu e vederat, că Cilibi-Moise întrece pe *Nichipercea* nu numai prin spirit, ci încă prin bună creştere?

MAI IATĂ UNUL!

Poeții, ca vinul, ni plac cu atât mai mult, cu cât ei sunt mai vechi: Omer, de pildă, este ca tocaiul de o sută de ani. Prin urmare, poeții, tot ca vinul, ni plac cu atât mai puțin, cu cât ei sunt mai noi; de pildă...

Buciumul a început a publica în numărul său de vineri o scriere intitulată:

Grigore-vodă, domnul Moldovei: Dramă în 5 acte şi în versuri. De d. Alexandru Depărățeanu.

D. Depărățeanu e un poet de tot nou, acru ca vinul ce n-a avut încă timp să se aşeze.

Până acum cunoaştem, din *Buciumul,* numai 5 scene din cele 5 acte ale dramei; dar suntem hotărâți cu toată energia putincioasă a nu cunoaşte mai mult decât atâta; căci ne ținem de proverbul părintesc: ziua se cunoaşte de dimineață.

Lasă că producerea dlui Depărățeanu poartă un nume istoric, fără a fi cât de puțin o producere istorică;

Lasă că personajele dramei sunt imaginare şi chiar neprobabile, purtând nişte nume neauzite dincolo de Milcov, precum: Branta, Fionescu, Ephes, Dies, Mateo, Lais, Anais etc.

Lasă că toți moldovenii ai dlui Depărățeanu vorbesc în, dialectul muntenesc: ăsta, ăla, nae etc...

Lasă că vă întâmpină la tot pasul versuri ca:

„... Bagă de seamă, Costachi; ai jurat
Ş-ai fi un mizerabil *să lingi unde-ai scuipata*

Sau:

„Miau! hăis! tprrrs!"

Lasă... Nu vă temeți că las; las cu atât mai vârtos, că însăşi drama dlui Depărățeanu se începe cu cuvintele lui Costachi vrând să plece:

„Te las..."

UN CASTEL AFURISIT

îmcep a crede că edificiul Teatrului Statului se află zăcând supt un misterios blăstem, în puterea căruia tot ce se face şi se drege, - căci se face acolo multe şi se drege şi mai multe, - în cuprinsul acestui frumos palat fermecat, trebuie să fie de râs şi de ocară, pe dos şi fiasco!

Mai-nainte de toate, trupa română a dlui Millo! o trupă, ce se compune din două specii de artişti: artişti făcuți de D-zeu într-un moment de după prânz, cum zicea Beranger; şi artişti făcuți de dnul Gatineau: Pui, Statue, Palme şi altele.

Pentru ca să aveți o idee aproximativă despre ceea ce sunt artiştii făcuți de D-zeu, vă spui numai că publicul îi admiră şi-i aplaudă pe d-lor mai puțin, decât pe păpuşa *Curcanului* în „Roza magică", - piesa de marionete dată până acum de trei ori; astfel încât nu poate fi nici o îndoială, că d-lor sunt mai pe jos de *artiştii făcuți de d. Gatineau;* nu poate fi nici o îndoială că d-lor nu sunt buni nici chiar ca maşini!

După trupa dlui Millo, care s-ar putea suferi numai în timpul bâlcilor, urmează cu tot dreptul opera italiană a dlui Papa-Niccola, care şi aceasta se compune iarăşi din două specii de artişti: artişti noi sau tineri, dna Casch-Polini, d. Ialomițeanu etc; şi artişti vechi sau bătrâni: d. Collini, dna Gianfreddi şi alții.

Precum în trupa dlui Millo păpuşile dlui Gatineau întrec în artă pe actorii post-meridiani ai lui D-zeu, tot aşa în opera dlui Papa-Niccola artiştii vechi sau bătrâni întrec în artă pe cei noi sau tineri! Vă puteți dar imagina ceea ce este opera noastră, mai

cu seamă dacă veți lua osteneala a vă aduce aminte, că înprivința muzicii sunt bune numai violinele din timpul lui Noeî; numai violinele acoperite cu pulberea anilor, iar nu şi cântăreţii! \

După dd. Millo şi Papa-Niccola vine rândul dlui Iancu Strat,] nu ca doctor în drept şi profesor de economie politică, ci caj membrul Comitetului Teatral şi aranjator al balurilor mascate] de la Teatru; o specialitate, ce i-a impus-o ministerul crezândj din nenorocire, că doar ştie d-lui ceea ce n-a învăţat, de vremef ce nu ştie ceea ce a învăţat!

Publicul de la balurile mascate ale dlui Strat se împărţea în| două specii, întocmai ca artiştii dlor Millo şi Papa-Niccolarl specia grasă şi specia macră. Specia grasă, în fruntea căreia' preşedea cu multă demnitate însuşi aranjatorul, habar nu avea, de frigul ce domnea în salon, ca unii care erau aprovizionaţi cu < sobe portative în formă de burtă. Dar vai de specia cea macră! O vedeai cu ochii cum tremura clănţănind din dinţi şi neputând nici chiar a vorbi cu măştile ce o intrigau: căci îi îngheţase până şi limba!

în fine, am ajuns la a patra manifestaţiune a *duhului rău* din palatul Teatrului, la balul municipalităţii de la 24 Genariu. Cei invitaţi cu bilete au fost vreo patru mii; cei veniţi fără poftire erau nu puţini. Salonul teatrului prezenta spectacolul unei cutii cu sardele *plus* o aromă specială ce se evapora din amestecul *tuturor claselor societăţii,* mai ales fiind aceste clase în fracuri, sau decoltate. Nu ştiu zău cum anume s-a sfârşit balul, căci ieşii peste zece minute după intrare, temându-mă de guturai şi plăcându-mi persoana mea netescuită. Se zice că mai în urmă s-au început bătăi pentru bomboane, căzături de danţ, şi că la finea balului aerul salonului devenise otrăvitor ca azotul. Se zice! Eu unul nu ştiu nici ce-i azotul!

Pe când toate acestea se petreceau pe conta municipalităţii, eu mă ocupam cu cea mai mare seriozitate cu analizarea unui picior de găină, ascultând pe Lazar om (nu zic *birtaş)* foarte de ispravă, cum încredinţa că Huniad a fost boem. Deodată se aude ploaia răsunând pe ferestrele birtului. Peste o jumătate de oră vuietul ploii se confundă cu ţipete de bărbaţi, femei şi copii. Erau oaspeţii de la bal, ce n-au putut găsi trăsuri şi se întorceau acuma pe acasă în costumuri de *gală,* blăstămând municipalitatea, alunecându-se pe gheţuş, şi învălind cu batiste nenorocitele capele şi pălării.

Precum vedeţi, însuşi Cerul a vrut să rază de balul municipalităţii... şi Cerul e totdauna drept!

LA AQUILA ALBA

Noutăţi importante

A sosit în Bucureşti

O aleasă şi renumită menajerie cosmopolită sub direcţiunea dlui C. D. Aricescu; cuprinsă în următoarea poezie din *Buciumul* nr. 213:

La Aquila albă

Un secul e aproape de când *aquila albă,*
Ce mult timp ea conduse la glorie ginta slavă,
De *trei sălbateci vulturi* prin intrigi fu învinsă;
Şi carnea-i împărţită, ş-a ei viaţă stinsă!
Ca *sfinxul* din ţărână, răsare din pământ;
De trei ori sfarmă jugul, şi iese din mormânt;
De trei ori însă cade, strivită de colos:
Căci *trei vulturi* sugrumă pe ast *Şoim belicos!*

Azi *aquila cea albă* fatalu-i lanţ zdrobeşte,
Iar *sgripţorul sălbatec* turbează şi păleşte.
Curaj, *aquila albă!* Căci *aquila Galliei*
Zbura-va-n ajutoru-ţi cu *Şoimul Italiei;*
Şi ambe, susţinute de *Şoimii libertăţii,*
Cu tine lua-vor zborul spre soarele Dreptăţii.

Şi tu, *aquila bravă din regia carpatină,*
Realţă-te mai iute în aria senină:

Pe câmpul libertăţii te-aşteaptă *Şoimi, Conduri,*
Toţi gata să sfâşie pe *Sgripţori* şi *Vulturi.*
Deşteaptă-te din somnu-ţi, şi iaţi rangul d-onoare.
Şi contra barbariei te luptă cu vigoare,
Precum luptai odată sub Mircea şi Ştefan.
Polonia trăiască! Şi piară a ei tirani!

Precum vedeţi, în menajeria amicului nostru Aricescu găsiţi paseri de cele mai rare de specia rapace: *aquila albă, trei vulturi sălbateci, sfinx, sgripţori* etc. etc. cari toate de bună voie s-au pus la dispoziţiunea unui Arici... ba cu patru litere mai mult decât un simplu *arici.*

[„A TRECUT O JUMĂTATE DE AN..."]

A trecut o jumătate de an, de când am început publicaţiunea lui *Aghiuţă;* şi cititorii noştri lesne au putut să observe, în maniera noastră de a scrie, două lucruri:

1. N-am schimbat niciodată, niciodată în o jumătate de an, fondul ziarului: principiile sale democratice şi naţionale.

2. Schimbăm necontenit, necontenit în o jumătate de an, forma ziarului: dentâi cu caricaturi, apoi fără caricaturi; dentai mai mult umor şi mai puţină satiră, apoi mai multă satiră şi mai puţin umor; dentâi duminicile, apoi joile etc;

Dacă nu ne schimbam în fond, este că ne simţeam siguri de bunătatea credinţelor noastre politice; dacă ne schimbam în formă, este din contra, că nu ştiam tocmai bine, care e modul cel mai nimerit pentru a face ca opiniunile noastre să fie gustate.

Aşadar, publicul nu are nici un drept de a se mira, că şi astăzi, după o experienţă de... şase luni, principiile noastre rămân neschimbate, deşi foile române cam au obiceiul de a şi le schimba pe toată ziua, nu are nici un drept de a se mira, că şi astăzi forma ziarului nostru se schimbă pentru nu ştiu a câta oară, deşi foile române cam au obiceiul de a schimba numai principiile, lăsând neatinsă forma.

De azi înainte *Aghiuţă* va apare de două ori pe săptămână, joia şi duminica. Preţul abonamentului nu se adaugă deloc... ghiciţi de ce?

Cuprinsul lui *Aghiuţă* se va împarte în două genuri: partea oficială şi partea neoficială, adică lucrurile serioase şi lucrurile neserioase.

Lucrurile serioase privesc în parte pe d. director şi proprietar al ziarului care, imitând monogramele iscăliturei dlui Rosetti cu iniţialele: C.A.R., însă imitându-le fireşte în sens opus, va subscri articolii săi prin finalile: ...n ...o...u.

Lucrurile neserioase vor fi pe responsabilitatea colaboratorilor noştri: Caracancea, Urtimud, Farfara, Abar-assabu, Tricolici, Papalugă etc...; colaboratori tot atât de necunoscuţi, precum sunt colaboratorii tutulor foilor noastre române.

CRITICA LITERARA

D. G. Baronzi a scos la lumină colecţiunea completă a poeziilor sale, intitulată: *Orele dalbe.*

Sarcina, ce ne-am impus-o, este de a constata, dacă titlul corespunde cu cuprinsul, dacă *orele* dlui G. Baronzi sunt în adevăr *dalbe.*

Ne pare foarte rău că pe-ntre lucruri netăgăduit *frumoase,* am găsit mai multe bucăţi, care ar fi trebuit publicate într-un alt volum, intitulat... de pildă: „Orele de *urât."*

O poezie către o „Copilită" (pag. 18) se încheie aşa:

Nu doresc dar vrun alt bine,
Ci când treci pe lângă mine,
Să m-agăţ de rochia ta...

Ideea de a se agăţa de rochia fie chiar a unei copilite este cu atât mai prozaică, că rezultatul poate fi ruperea bietei rochiţe!

într-o poezie intitulată „Cea-boi" citim următoarele versuri (Pag. 22):

Copilaşii plâng de foame,
Că-i la clacă *mă-sa lor.*

Cine zice „mă-sa lor" creează o nouă regulă gramaticală, în| puterea căreia se poate zice: „tătă-său lor"!

în poezia „Cântecul juneţei" (pag. 28) o strofă sună aşa:

Dar pe tine ce te face,
Poeţele, să te-ncânţi
C-o femeie care-ţi place
Şi-ţi iai lira ca s-o cânţi?

Oare d. G. Baronzi nu cântă fără a fi plătit mai înainte îrij monetă turcească?

Dar producerea cea mai ciudată a poetului nostru este poemă intitulată „Viziune" (pag. 37-46), din care învăţaţi c nopţile şi zilele

„îşi scotea limba, coada-şi smulgea..."; că cetăţile de stânci:

„Se sparg, se-mprăştie şi *cad pe brânci..."* etc; şi în care vă] întâmpină următoarea sublimă caracteristică a vitejilor| României:

Ştefan cel Mare, ghiară de leu;
Vlad Ţepeluşul - pală de zmeu;
Mircea-Bătrânul - *suflet cu dinte;*
Vasile-Lupul - *nebun cu minte;*
Mihnea-Turcitul -*flintă de soc;*
Mihai-Viteazul - vârtej de foc;
Stroe Buzescu - *iarbă de puşcă;*
Calofirescu - *fiara ce muşcă...*

Sufletul cu dinte, nebun cu minte, flintă de soc etc. sunt lucruri] atât de curioase, încât d. G. Baronzi n-ar face rău vânzându-le] Muzeului Naţional.

PROFESIUNEA DE CREDINŢĂ

Se vorbea mult într-o vreme de a se aduce în România colonii germane.

Mulţumită lui D-zeu, vorba rămase numai vorbă, precum rămân numai vorbe mai toate vorbele româneşti.

Nu ştim, de ce nu se vorbi niciodată de a se aduce în România colonii chineze.

Mulţumită lui D-zeu, iată o colonie chineză, stabilită pe malurile Dâmboviţei.

Aceasta ne face a crede că românii vor căpăta totdauna, ca şi până acum, numai acele lucruri, despre care ei vor avea prevederea de a nu vorbi niciodată.

Suntem trimişi din ordinul Cabinetului de la Peking, pentru a studia starea socială a României.

Consiliul mandarinilor, pe de o parte simţind trebuinţa de a introduce în imensul său imperiu unele reforme, iară pe de altă parte temându-se de inovaţiuni prea radicale, crezu de cuviinţă a-şi alege drept model ţările cele mai apropiate de China prin gradul civilizaţiunii.

Aşadară, o colonie fu trimisă la Maroco în Africa, una la Haiti în America, şi una aci în România.

Ziarul de faţă este o dare de seamă periodică de lucrările coloniei chineze române.

Scoţând o ediţie în limba ţării, avem în vedere de a proba românilor, cum că chinezii sunt singurii străini recunoscători pentru ospitalitatea ce li se dete.

Descriind societatea română, vom fi câteodată, poate, prea indulgenţi, dar prea aspri niciodată; căci în patria noastră ne deprinserăm a vedea lucruri şi mai curioase.

Pentru doritori de a citi acest ziar în limba originală chineză, alăturăm adresa librarului: *Peking, strada Mi-vanguen, casa Sen-tschi.*

Suntem siguri, că românii, ca unii ce citesc, în genere, prea puţin româneşte, îşi vor procura mai degrabă ediţiunea chineză.

Cât priveşte pe acea românească, ne mângâiem, că ea va fi citită în România cel puţin de nouă chinezi, anume:

PUNANG-HON-
SAN-HUANG-
IAO-TSEU-
KI-CHIU-
TA-TUN-) KI
SE-MA-
KIU-TSCHIN-
VAI-KI-
VU-TSCHIN-

GAMENUL DE PARIS

comedie în 2 acte de d-nii Bayard şi Vanderburch: tradusă din,^ franţuzeşte (Societatea dramatică. Teatrul Bossel)

Gamenul de Paris se reprezintă de atâtea ori şi cu atâtal succes de Societatea dramatică din Bucureşti, încât ar merita dej a fi jucat şi la Peking, dacă teatrurile chineze, mai puţini progresiste decât scena română, n-ar persista cu încăpăţânare! de a respinge orice piesă tradusă, fie cât de bună, mulţumindu-^ şe cu repertoriul naţional fie cât de rău. .

Dar comedia, de care vorbim aci, e nu numai străină, ci mai| are o calitate, pe care chinezii nu o vor putea înţelege niciodată: ea este compusă din doi autori, adică se aseamănă cu o casă' plănuită de doi arhitecţi, cu un pod făcut de doi ingineri, cu o\ corabie povăţuită de doi cârmaci.

La noi, în China, se admite doar un plug tras de doi boi; căci,\ în asemenea caz, amândoi colaboratorii ascultă, cu cea mai;! oarbă supunere, biciul unui director numit plugar, încât s-an putea zice că acesta este unicul *autor* al brăzduirii; meşteşugul de a se asocia doi literaţi, pentru a seri o singură piesă, e cu totul necunoscut chinezilor, pe când în Europa se întâmplă, câteodată, ca zece pretinşi bărbaţi de geniu să coopereze la naşterea unei pagini.

Acesta este rezultatul principiului economico-politic de

Asociaţiune: asociaţiune între cizmari, asociaţiune între brutari, asociaţiune între homari, asociaţiune între tipografi... de ce dară să nu fie şi o asociaţiune între romancieri sau între autori de comedie?

Ziare, redijate de mai mulţi, s-au văzut şi în China, unde bunăoară Gazeta numită imperială există de sute de ani, trecând prin mii de redacţiuni succesive. Dar se ştie că un ziar este cu atât mai bun, cu cât e mai variat în toate, în idee, în sujete, în stiluri, până şi în puncturi de vedere; precum e, de pildă, *Times-ul* englezesc, cel mai celebru jurnal în Europa, demn rival cu Gazeta imperială de la Peking, şi în care, asupra aceleiaşi materii şi în aceeaşi zi, găsiţi opiniuni pentru şi contra. Un romanţ, o dramă, o comedie, să fie oare tot aşa?

E de mirare că, până acuma, cu toată faima teoriilor economico-politice, nu s-au văzut încă doi poeţi asociindu-se pentru a face o singură poemă, deşi poema este şi ea, în esenţă, nu alta decât un romanţ sau o comedie, sau o dramă versificată. De ce oare această excepţie? Dacă unitatea de concepţiune şi de execuţiune se cere de la o poemă, apoi neapărat cată să se ceară şi de la un romanţ sau de la o piesă teatrală. Dacă acea unitate e de prisos în romanţ sau în piesă de teatru, atunci nu înţelegem pentru ce ea să nu fie tot aşa de prisos în poemă. Bazându-ne dar pe principiul de asociaţiune, noi sperăm şi ne mângâiem că peste puţin timp literatura europee va produce un *Childe-Harold* sau un *Faust,* scris de câte o companie de zece poeţi.

Ş-apoi autorii, astfel asociaţi, nu e necesitate să fie compatrioţi; iară progresul credem că va mai face în curând ca ei să nu fie datori nici măcar de a seri opera comună toţi într-o singură limbă: poema ce o aşteptăm noi de la geniul asociaţiunii va putea fi compusă din douăzeci şi cinci capitole în douăzeci şi cinci diferite limbi: un capitol englezeşte, un altul franţuzeşte, de aci nemţeşte, şi aşa mai departe. Eu unul mă propun, de pe acum, de a seri un capitol în limba chineză, iar colegul San-huang-ki, poet distins, născut la Si-dsang, în partea sudică a Chinei, va putea procura un alt capitol în limba tibetană, pe care îl va citi cu plăcere venerabilul Dalai-Lama.

Gamenul de Paris fu compus, *din nenorocire,* numai în limba

franceză, deşi unul din autori e olandez. Zic din nenorocire, căci j dacă dl Van der burch ar fi scris partea sa din comedie în limba j olandeză, iar celălalt autor, dl Bayard în limba franceză, atunci \ lectorii cei lipsiţi de cunoştinţa uneia din aceste limbi n-ar fi îh | stare de a constata că piesa nu are unitate de direcţiune.

Autorii asociaţi îşi propuseră de erou pe un gamen, adică pe] un ştrengar parizian, precum arată însuşi titlul comediei. In] adevăr, în actul I, acest personaj e principal: nimic nu-l întunecă.] în actul II, însă, apare deodată pe scenă un alt personaj, un] general, de care nici nu se visează în actul I şi carele, cu toate] acestea, ia nişte proporţiuni atât de gigantice, încât la sfârşitul] piesei nimeni nu-şi mai bate capul cu bietul gamen. Să fi scris) comedia un singur autor, oricât de stângaci, e sigur că nu vaj întâmpina această sublimă dezarmonie.

Dar cine e gamenul? cine e generalul? vor întreba aceia carii n-au putut vedea piesa; şi sunt cam mulţi, din cauza micimii teatrului Bossel, unde abia încap teatrofilii nemţi din Bucureşti, j şi, prin urmare, nu vor încăpea niciodată teatrofilii români din] Bucureşti, presupunându-se, fireşte, că Bucureştiul este un oraş] românesc, iar nu nemţesc. Pentru a răspunde la întrebare, vom] da o scurtă expoziţiune a piesei.

Ilustrul satiric în anteriu, dl Bălăcescu, descrie în următorul] mod felurimea sujetelor teatrale:

„Asta, vezi, este teatru,
Aci afli lucruri mari:
Cum a băut împăratul,
Cum s-au certat doi măgari;
Fetele cum să iubească,
Flăcăii iarăşi mereu
Cum să le tot amăgească:
Ia-ţi căciula, fătul meu!"

Sujetul *Gamenului de Paris* nefiind nici împăraţii, nici măgarii, urmează dară de la sineşi eă trebuie să fie *fetele şi flăcău.*

Fiul unui general înşeală, după mai multe marafeturi, pe sora | uhui gamen; gameflfil/îfafele surorii sale, se plânge, după mail

multe marafeturi, la generalul, tatăl fiului său; şi, în fine, iarăşi după mai multe marafeturi, generalul ajunge a însoţi pe fiul său cu sora gamenului. Acesta e expoziţiunea piesei, în care, ca personaje de tot secundare apare mătuşa gamenului, un amic al mătuşii gamenului şi o cumnată a generalului. Scena se petrece în Franţa, puţin după epoca marelui Napoleon.

După ce apreţuirăm piesa, ne vine acum rândul de a apreţui jocul actorilor... Iertare! în România actori nu sunt: sunt numai artişti dramatici; precum nu sunt amploiaţi, ci numai funcţionari; precum nu sunt oameni învăţaţi, ci numai doctori; precum nu sunt femei, ci numai doamne; precum nu sunt cetăţeni, ci numai patrioţi; precum... precum... în sfârşit, aşa este România!

Astfel, artiştii dramatici, cari au jucat în piesa supusă analizei noastre, sunt dl Minai Pascaly - gamenul, dl Ştefan Velescu - generalul, dna Matilda Pascaly - sora gamenului, dl Vlădicescu - amicul mătuşii gamenului, adică a dnei Flechtenmacher, d. Velescu cel mic - fiul generalului şi dna Dumitreasca - cumnata generalului; şapte artişti dramatici, precum erau şapte înţelepţi în Grecia, pe când Grecia mai avea încă înţelepţi.

Să nu vă închipuiţi, însă, că teatrul Bossel fu totdauna atât de complect: d. Ştefan Velescu este pentru el o achiziţiune nouă, provenită din o pierdere veche a teatrului cel mare. După mai multe luni de neactivitate voluntară, motivată prin cunoscuta exactitate a dlui Millo de a nu plăti lefurile trupei sale, d. Ştefan Velescu, oftând după succese de scenă, cu cari nu e de mirare că se desprinsese, veni să contribuie prin jocul său la splendoarea teatrului Bossel. în *Gamenul de Paris,* d-lui debuta pentru prima oară dinaintea unui public cu totul diferit de muştereii dlui Millo. îl felicităm din toată inima pentru această frumoasă hotărâre, care nu va întârzia de a-i face amici pe toţi amicii noştri... de la Peking.

D. Pascaly şi d. Velescu, un *Mihai* şi un *Ştefan,* întrecându-se, care de care, sub aceleaşi steaguri! D. Pascaly având generozitatea de a se face *gamen,* numai pentru a procura dlui Velescu ocaziunea de a fi general! Suntem entuziasmaţi, deşi entuziasmul nu este tocmai în caracterul chinezilor.

Unora se păru că d. Pascaly e cam bătrân, pentru a ştrengări,

fie măcar şi pe scenă; dar acest mic defect, de care bucuros ari voi să scape însuşi d-lui, fu răscumpărat pe deplin, nu atât prinj briciul bărbierului, cât prin o agerime de mişcări şi o vivacitate de limbă mai mult decât admirabile. D. Pascaly sărea în dreapta şi în stânga pe mese şi pe scaune, vorbea, ţipa şi striga cu atâta repeziciune, încât nu lăsa publicului nici chiar timpul să-1 ad-, mire. Aceasta credem că numai aceasta fu cauza că *gameni'* plăcu mai puţin decât *generalul.*

D. Velescu, din contra, jucând un personaj bătrân şi paralitic| la fiecare pas şi la fiecare cuvânt îşi atrăgea aplauzele cele maf *rumegate;* căci pasul unui bătrân, după calculele matematicului! englez Wallis, durează treizeci şi două de secunde, iar cuvântulj unui paralitic se trăgănează secunde douăzeci şi una şi jumătate; astfel că d. Pascaly făcea jurul scenei şi recita o pagină întreagă| până ce d. Velescu mişca piciorul şi deschidea gura.

Am auzit francezi extaziaţi dinaintea jocului dlui Velescu şi| repetând cu mulţumire: „iată tipul unui adevărat general!" Amj auzit români făcând grimase şi zicând cu neîncredere: „nu! văzurăm niciodată un asemenea general!" Pesemne generalii! români nu sunt nici bătrâni, nici paralitici: aşa credem noi, deşii suntem de prea puţin timp în această ţară, pentru ca să ne fij putut încredinţa într-un mod pozitiv. Tot ce ne permitem, pentru astă dată, este de a întreba pe d. Velescu, dacă d-lui ar fii în stare de a juca tot aşa de bine pe un general român? Cestiu- j nea e foarte serioasă, căci avurăm ocaziuni de a observa căi românii, în toate privinţele, cunosc de minune universul întreg,| afară numai de propria lor ţară.

Vom trece acum de tot pe scurt jocul celorlalţi artişti dramatici.

Mai întâi de toate, dna Matilda Pasaly avu un rol prea neînsemnat în proporţiune cu frumosul său talent. Nu ne-am fi mirat] deloc să-1 fi jucat chiar rău, căci:

„Qui briile au premier rang,
S'eclipse au second..."

D. Vlădicescu fu secondat prea bine de o imensă umbrelă, de care nu se despărţea: felicitaţi iinile noastre privesc pe amândoi deopotrivă. :

D. Velescu cel mic are nevoie de multă stăruinţă pentru ca să poată deveni vreodată Velescu cel mare.

Dna Dumitreasca... aşteptăm cu nerăbdare anul nou cel mai apropiat, pentru a-i dori dnei în viitor succese în roluri aristocratice.

Dna Flechtenmacher, din contra, se bucură de privilegiul, foarte rar în lumea artistică, de a juca bine în toate rolurile, fără excepţiune: tânără sau bătrână, subretă sau cocoană, mătuşă sau nepoată...

A proposit de dna Flechtenmacher, aflăm cu plăcerea cea mai vie că acel gingaş căţeluş, ce făcuse furori în piesa *Iadeşul* a dlui Pantazi, se numeşte Azor şi are avantajul de a fi proprietatea acestei admirabile artiste: apoi mai zică cineva că *şcoala* nu face mult!

O LACRIMĂ ÎNTRE RÂSURI!

Anul trecut răpi Bucureştiului trei literaţi în toată întinderea acestui cuvânt: poetul Depărăţeanu, economistul Marţian şi romancierul Filemon.

Pierderea fu cu atât mai crudă, că moartea ne despoaie tocmai de cea ce este mai rar în literatura română în genere, şi în acea bucureşteană în specie: de talente originale.

Filemon, Marţian şi Depărăţeanu n-au fost nici doctori, nici laureaţi; ei nu-şi dau aere de oameni mari, nu purtau ochilari, nu făceau paradă de idei furate din străinătate, nu se păunau prin auritele saloane ale pretenţioasei vanităţi; nu!

Modeşti şi laborioşi, ei vorbeau puţin, se arătau şi mai puţin; scriau mult, cugetau şi mai mult!

Dar ce e remarcabil, câteşitrei erau înzestraţi, într-un grad foarte dezvoltat, de acel spirit muşcător, ce lesne se împacă şi cu beletristica cea mai uşoară şi cu ştiinţa cea mai profundă.

Şi în adevăr, cum oare să nu muşte un om de geniu în fericita ţară românească, unde, la tot pasul şi în toate împrejurările, el vede vicii, deşertăciune, egoism, ipocrizie, fanfaronadă, calom-

nie, Tersiți și Zoili încoronați sau Achili și Omeri azvârliIți *pe]* poduri!

Așadară, Marțian, Filemon, Depărățeanu, au fost deopo-; trivă satirici.

Economistul, deși funcționar, totuși nu se temea a ridiculizai în gura mare, chiar într-o publicațiune oficială, necapacitatea și| corupțiunea miniștrilor săi: citiți *Analele economice.*

Romancierul, deși simplu șef de secție, totuși nu se sfia săi biciuiască pe nedemnii parveniți, ce făcură să cază atât de jos«J respectatul nume de boier: citiți *Ciocoii vechi și noi.*

In fine, poetul, deși subprefect și apoi deputat sub vodăy Cuza, totuși scrise, cu câteva zile înainte de a muri, următoarea; sublimă poezie, una din cele mai frumoase în limba română, și,i pe care avu amabilitatea de a ne împărtăși în autograf cumnatul j răposatului, d. Alexandru Vericeanu.

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI

Duminica trecută se dete în beneficiul cunoscutului nostru comic Iorgu Caragiale o comedie originală în patru acte, intitulată: *Misterele Pasajului.*

Ca piesă, numele autorului nu figurează pe afiș: o frumoasă lecție pentru ceilalți autori de comedii originale din acest an, care se mândresc a-și silabisi toate literele numelui până și sub „Pățitul"!

Nu toate piesele merită a fi subscrise: nu toți autorii o știu aceasta!

Deci, ca modestie, *„Pasajul"* e mult mai bun decât cele două comedii ad-hoc ale dlui Pantazi; iar ca piesă de teatru, el nu e deloc mai rău: aceeași imposibilitate de intrigă, aceeași exagerațiune de moravuri, aceeași obscuritate de caractere, aceeași silință de a ajunge la efect prin spectacol: prin căței, prin împușcături, prin muzică și danturi!

Toate acestea sunt departe de a fi un lucru original și sunt și mai departe de a fi o comedie.

Ca dialog, *Pasajul* e cu atât mai superior pieselor dlui Pantazi, cu cât monologurile sunt mai scurte și personajele nu-și povestesc fiecare îndeosebi între patru păreți toată viața-d^ la naștere și până la momentul când se ridică cortina.

Ca observațiuni, ca finețe, ca păcăliture, presărate ici-colea în cursul piesei, *Pasajul* dovedește că autorul său anonim are mult spirit, deși n-a scris o comedie, ceea ce n-are a face una cu alta.

„Românii n-au până acum nici o formă și tot aleargă mereu după reforme...";

„Bucureștenii mor de foame, gătiți cu mănuși albe...";

„Modistele vând amorul cu cotul ca panglicele...".

Și mai multe altele de acest fel sunt *butade,* ce n-ar strica într-o comedie cât de bună.

Ca joc, *Pasajul* fu interpretat de minune.

în adevăr, este o minune, și o minune mare, de a interpreta foarte bine o piesă, ce nu se prea înțelege.

D. Caragiale este un comic de prima ordine: comic fără a exagera, fără a ieși din natură, fără a se arunca în farsă.

D. Dragulici fusese elevul favorit al dlui Millo, adică comic peste măsură: acuma însă am putut observa în jocul d-lui o tendință vederată de a scutura jugul moral al fostului director de teatru: încă un pas înainte pe această cale, și d. Dragulici va atrage aplauze meritate, cu atât mai vârtos că, pe lângă talent și experiență, d-lui posedă un organ foarte sonor, ceea ce cam lipsește dlui Caragiale.

Dna Frossa și dna Caragiale... dar articolul ar deveni prea lung dacă le-am lăuda tot atâta, precât am lăudat pe dnii Caragiale și Dragulici, și ar fi injust, dacă le-am lăuda mai puțin.

/, >bmo3 o ii

SOCIETATEA ACTORILOR ROMÂNI MARȚI ÎN 15 MARTIE: PURITANII ÎN LONDRA

dramă în 5 acte, tradusă din franțuzește

Subiectul dramei este ura ereditară între două familii] scotlandese, aşezate în Anglia sub regele Carol II, la curteaj căruia un Campbell, ocupând postul de prim-ministru, trimite la! moarte, dezonoară şi persecută pe toți Clenarvonii, afară numai] de unul... căci intriga ar fi imposibilă, dacă acest unul n-ar reuşi\ a scăpa şi a pune capăt actul al 5-lea prin o teribilă răzbunare.

George Clenarvon, adică d. Ştefan Vellescu, este dară eroul \ piesei: în jurul său se grupează toate celelate personaje secundare, din care cel mai marcant este mumă-sa, Lady Clenarvon sau, cu alte cuvinte, doamna Marița Constantineasca.

Opiniunea noastră este, şi peste puțin ea va fi, sperăm, opiniunea publicului întreg, că pre cât d. Pascaly excelează fără rival în comedia de salon, pe atâta toți artiştii bucureşteni fără excepție trebuie să se închine dinaintea dlui Vellescu în dramă şi, mai cu seamă, în dramă clasică, pentru care d-lui, pe lângă artă pură, mai posedă tot ce lipseşte dlui Pascaly: o statură majestoasă, o figură expresivă şi francă, o mimică plină de demnitate naturală, o voce sonoră şi bărbătească.

în actul II, când, cu o furie reținută, vorbeşte cu regele, amenințându-1 cu mânia poporului; în actul IV, când, cu o linişte gravă, ce convine unei fapte de conştiință, propune numele său fiicei lui Campbell; în actul V, când, cu pumnarul în mână, cere seamă de la duşmanul său... d. Vellescu ne-a probat că înțelege toate finețele animei umane, ştiind a le reproduce prin gest, prin cătătură, prin timbrul organului, prin contracțiunile fizionomiei.

Dna Constantinescu a jucat într-un mod superior în actul I, când respinge amorul lui Campbell; la finitul actului II, când cere de la regele iertare pentru soțul şi copiii săi; în actul III, când obține grația unuia din cei trei osândiți, şi nu ştie pe care să aleagă: pe bărbat, pe fiul mai mare sau pe cel mai mic...

Dna Constantinescu ne place, în genere, în acele scene, în care femeia devine mai mult decât femeie, căci *vigoarea* este în d-ei caracterul principal al vocii şi al manierelor.

în scene gingaşe, d-ei pierde.

Ne pare bine de a putea prevesti de pe acum un frumos viitor artistic junelui d. Popescu, care, ieşind astă dată, pentru prima oară, din rândul elevilor, juca rolul de rege: d-lui are tot ce trebuie pentru a reuşi cu timpul în dramă, şi singurul consiliu, ce-i putem da, se reduce la trei cuvinte: silință! silință! silință!

Vom încheia prin o observațiune asurpa orchestrei.

în actul III, când pe scenă se citea sentința de moarte, dnii muzicanți, cari aproape toți sunt nemți, fredonau o horă. De ce? Nu cumva pentru a dovedi, că *horă* româneşte este *moarte* nemțeşte, precum *cald* al nostru este *kalt* al d-lor?

AMORUL ÎN CRONICILE ROMÂNE

Sunt frumoase cronicile române! Ele ne strămută în timpii lui Mircea şi Ştefan, pentru cari e prea mic chiar epitetul de „cei mari"; ele ne pun față-n față cu Țepeş, Rareş, Ioan-vodă, Mihai... Ce români, o doamne! Ai crede că în vinele lor curgea un alt sânge, că brațele lor erau de alt os, că inimile lor frământau acel teribil element, care azvârle fulgere şi zguduie pământul în temeliile sale. Suntem fii ai lor, o ştiu; dară de cele mai multe ori, vai! fiii nu moştenesc decât numele părinților.

Când citesc şi recitesc, cu o voce tremurândă de emoțiune, cu pieptul dilatat de o mândrie cu atât mai vie cu cât ea este mai trecătoare, când citesc şi recitesc tablourile în cari cronicarii ne zugrăvesc pe un Baiazid, pe un Amurat, pe un Suleiman, fugând Şi umiliți înaintea armelor române, înzecit mai puțin numeroase... ei bine! atunci mă-ntreb pe mine însumi cu un fel de ipocondrie națională: purtăm numele de români, stăpânim pământul României; de ce dară am căzut aşa de jos?

Omul e tare când constată faptul, când afirmă o stare de lucruri, când analizează ceea ce este sau ceea ce a fost; dară

debila sa inteligență se opintește, se clatină, șovăiește, dindatăf ce-i abate veleitatea de a pătrunde în cauza evenimentelorj adresându-și cestiunea: de ce? o cestiune la care o mie de voc sunt totdauna gata a răspunde în o mie de moduri, fără ca din| acele o* mie de răspunsuri măcar unul să fie adevărat.

Așadară, fără a mă rătăci în labirintul cauzelor, mă mulțumesc a ști numai atâta că, dupe expresia poetului, „la noi mărul e putred". Aduc aci cuvintele bardului român nu dii întâmplare, ci pentru că lucrul se trece de glumă când până șiî poeții, acești copii fericiți ai râzătoarei iluziuni, acești luminații orbi, cari admiră seninul norilor și splendoarea nopții, când* până și ei încep a pipăi plaga realității! Citiți, însă, cronicile • române, și veți afla timpul când și putredul nostru măr era uni adevărat măr domnesc, un măr smălțat dinafară cu rumenealaj juneței și care păstra în sânu-i un sâmbure vivace și sănătos!

Totuși, pe lângă contrastul ce am observat între sublima I bravură a strămoșilor și efemeiata moliciune a strănepoților,' mai este un altceva, care mă electrizează tot atât de mult în] lectura cronicilor române: un alt contrast, un contrast mai puțin; simțit, fiindcă nu este politic, dară nici cum mai puțin dezavantajos pentru caracteristica timpului nostru propriu.

Cronicarii români cugetă românește. Teoriile, credințele, maximele lor nu sunt transportate pe de-a-ntregul de pe țărmii Senei sau ai Tamisei, din Torino sau din Berlin. Asemenea modestei crisalide, care, când vine ziua hotărâtă, își formează | brilantele sale aripi din sine însăși, ei meditau, meditau bine și profund, fără a lua împrumut sau chiar a fura, ca noi ăștia de azi, j aripile de aninătură ale străinilor]

Un individ mare, un geniu, fie îh rezbel, fie în pace, fie în"! litere, un Bonaparte, un Colbert sau un Shakespeare este acela | carele modulează, după propria inspirație, lumea supusăi acțiunii sale, iară nu devine plecatul serv al acelei lumi. Cum | dară vreți, cum puteți pretinde ca să fie cevași dintr-un popor, o adunare de individualități, în care totul se importă, și nimic, nimic nu e bun pentru exportație?!

Din literații noștri moderni, - nu numesc pe nimeni, pentru a nu mă certa cu ponderoasa majoritate, - numai aceia au înfipt

niște urme solide în cariera lor, cari au putut să petreacă și pen străinătate, dară au învățat în țară. Alecsandri, Bolintineanu, Kogălniceanu, Bolliac, Eliade, C. Rosetti, G. Alexandrescu, Negruzzi, nu sunt nici doctori, nici laureați, nici licențiați.

Cugetând românește, cronicarii noștri erau constrânși de a vorbi tot românește. Inteligență limpede și naivă, observație sigură și necomplicată, tablouri simțite și neafectate, o sistemă mai mult inspirată de bun-simț decât combinată, în fine toate câte nu seamănă deloc nici cu subtilismul german, nici cu volubilitatea franceză, nici cu flegma engleză, toate acestea deosebesc și pun în relief poporul român; toate acestea caracterizează, în cugetare și în vorbă, pe cronicarii noștri; toate acestea ne lipsesc nouă, literaților proaspăt răsăriți.

De la Tisa până la Marea Neagră nu se va găsi nici un singur român, fără distincție de clasă sau de gradul culturii, care să nu rumege, așa-zicând, învățăturile cronicilor naționale; și nu cumva să vă închipuiți că motivul acestui fapt comun ar fi limbajul *țărănesc* al cronicarilor; nu! căci provocăm pe autorii noștri moderni de a seri într-un stil cât de țărănesc, mai țărănește de cum scria *Românul de duminică,* și tot încă suntem încredințați că prea puțini îi vor înțelege!

Vedeți, dară, că avem mare trebuință de a ne adăpa la izvoarele cronicilor române, cari sunt ca un fel de Karlsbad moral și intelectual, în care ne-am putea căuta sănătatea inimii și a spiritului, bărbăteasca energie și verdea pricepere a străbunilor!

Dară nici o specie de apă minerală nu poate vindeca pe un bolnav necurabil, carele cată să se mulțumească dacă i s-au mieșurat cât de puțin durerile, sau dacă a avut noroc de a câștiga vreo câteva zile, câteva ore în procesul cu moartea. Tot așa nici cronicile române nu ne pot da nouă o a doua naștere, prefăcându-ne în oameni din secolul XV sau al XVI-lea; o mică scânteie din acel mare foc, o surcică din acea pădure, o picătură din acel fluviu - ne ajunge!

Așadară, cronicile române mă farmecă prin opoziția celor povestite în ele cu ceea ce se petrece în toate zilele înaintea ochilor mei; și acea curioasă opoziție eu o urmăresc, întrucât îmi dă mâna, nu numai în respectul războaielor și al limbii, unde

lucrul e prea vederat pentru oricine voieşte a-l vedea, ci şi în mai multe alte privinţe mai mici, mai secundare, mai obscure.

Bunăoară: care să fi fost *meşteşugul dragostei* la strămoşii noştri cei mai dincoace de epoca lui Traian, cari uitaseră deja de mult preceptele lui Ovidiu? Cum îşi făceau ei curte? cum petreceau? cum corespundeau? cum vorbeau în romanticele lor întâlniri? cum făceau acele jurăminte, de cari iubirea nu se lipseşte nici chiar la otentoţi?

Naţiunile cele mai brave au fost totdauna şi cele mai amoroase. Mitologia antică ne reprezintă pe zeul Marte prins în laţ cu zâna Vinere. Arabii şi normandii, fiii ţărilor celor mai călduroase şi copiii gheţurilor nordului, cu o mână supunea universul, cu cealaltă strângea la piept acea gingaşă parte a popoarelor învinse, care nu se plângea niciodată de groaza cuceririi. însuşi destinul a voit ca femeilor să le surâză luciul armei, iară ostaşului să-i zâmbească lauda ieşită din guriţa unei nimfe!

Românii au fost odată foarte viteji, cel puţin pe când se scriau cronicile: urmează dară să fi fost şi foarte amoroşi. Din nenorocire, cronicile, preocupate, corp şi suflet, de povestirea minunatelor vitejii ale neamului românesc, se feresc a rădica vălul de pe misterele vieţii sociale, le dispreţuiesc, le credj nedemne de a *rămânea în pomenire.*

Două-trei pasaje, două-trei cuvinte, scăpate nu ştiu cum din frâul obicinuitei seriozităţi a cronicarilor, sunt tot, aproape tot] ce-a rămas asupra intrigilor amoroase la străbunii noştri; însă! acele câteva fugitive menţiuni sunt deja de ajuns, pentru a ne da] o idee despre ceea ce lipseşte.

Sub anul 1472, cronicarul povesteşte războiul între cei doi; domni români, Radu-vodă din Tara Românească şi, dini Moldova, Ştefan cel Mare. La locul numit Cursul-Apei, ur, judeţul Râmnicului, se dede bătălia. „De ambe părţile se băteai"* vitejeşte", zice cronicarul. Lupta dură trei zile în şir, joi, vineri ş sâmbătă, şi nu se ştia încă cine va birui, căci se luptau românii cui românii! în fine, noaptea spre duminică, Radu-vodă fugi la] Bucureşti pe malul Dâmboviţei, acolo unde se află astăzi Curte? cea Veche. Ştefan-vodă înconjură castelul şi-1 luă. Radu-vodc reuşi a scăpa peste Dunăre. Dar în mâinile învingătorilor căzu

doamna lui Radu-vodă şi fiică-sa Voichiţa. Aceste două prizoniere de neam domnesc fură conduse la Suceava, în capitala marelui Ştefan.

De atunci trecură trei ani la mijloc. Deodată, sub anul 1475, cronicarul ne spune că „Ştefan-vodă a zidit monăstirea Sântul Dimitrie dinaintea Curţii domneşti şi „s-a cununat acolo cu doamna Voichiţa, fata lui Radu-vodă, iar pre maica-sa, cu mare cinste o a trimis la bărbatu-său Radu-vodă la Ţara Muntenească".

Oare pe cine să nu intereseze a şti, cum? când? în ce mod se născu şi se dezvălui acest amor? Nici chiar un Ştefan cel Mare, tot încă nu putea fi scutit de prealabila necesitate de a face şi el o declaraţie sentimentală, de a adresa şi el iubitei sale vreo câteva vorbe dulci, de a întâmpina şi el greutăţi, cochetărie, amânări etc, etc. Dar despre acestea toate cronicarul păstrează cea mai adâncă tăcere, mulţumindu-se a menţiona numai cele două punturi extreme, alfa şli omega, începutul şi sfârşitul: captivarea Voichiţei, şi apoi cununia!

însă, adeseori lesne se ghiceşte ceea ce nu se spune. Amorul lui Ştefan-vodă pentru Voichiţa trebuie să fi fost o pasiune prea violentă, prea imperioasă, de vreme ce sili pe acest principe diplomat de a-şi schimba deodată politica, împăcându-se cu un inamic atât de vechi şi atât de înverşunat precum era Radu-vodă. Frumoasa bucureşteancă avu satisfacţiunea de a îmblânzi pe un erou, dinaintea căruia tremurau Turcia, Ungaria şi Polonia; dar şi Ştefan-vodă avu şi el o satisfacţiune, nu mai puţin măgulitoare, de a-şi fi cucerit o nevastă nu prin tractate, ci cu sabia în mână, întocmai precum făcuse fundatorul străbunei Rome!

După moartea lui Ştefan cel Mare, urmă pe tron fiu-său Bogdan-vodă. Ascultaţi ceea ce spune cronica despre începutul acestei domnii:

„Bogdan-vodă, dacă stătu domn, trimise solii săi la craiul leşesc, ca să poftească pe sora lui craiu, pe Elisabeta; ci muma hii craiu n-a primit să se facă acest lucru şi pentru logodnă a amânat pe altă dată. Dar Bogdan-vodă n-a pierdut nădejdea, că

înțelegând că muma fetei şi a lui craiu a murit, îndată a trimis solie, socotind că după moartea bătrânei nu va fi cine să-i stea împotrivă; ci craiul iar a amânat, că vedea pe soru-sa că nu vrea să meargă după Bogdan-vodă, căci era prea urât la față şi orb de un ochi. Deci văzând Bogdan-vodă că cu bine nu-şi va folosi, socoti să-şi răscumpere ruşinea sa cu sânge şi de arme s-a apucat: a prădat țara leşească şi s-a întors înapoi".

Iată dară, ca în Iliada lui Omer, un rebel din cauza unei femei! şi ce rebel! Dintâi Bogdan-vodă devastează Polonia; apoi polonii, pentru a nu se recunoaşte biruiți, năvălesc şi ei în Moldova, pustiind-o cu foc şi cu sabia; apoi Bogdan-vodă adună 0 nouă oaste şi face o nouă invazie în Polonia; apoi polonii iarăşi se întorc cu furie asupra Moldovei... şi toate astea, toate astea pentru că lui Bogdan-vodă îi plăcuse portretul principesei Elisabeta şi pentru că voia cu orice preț să ia de femeie pe blonda poloneză!

Precum vedeți, eroismul nu încetă a fi elementul principal şi predomnitor al amorului şi după moartea lui Ştefan cel Mare! Şi să nu vă închipuiți că numai domnii se băteau şi-şi expuneau viața pentru gurița unei frumoase, nu! aceasta era o caracteristică generală, un obicei comun, o datină sacră, o tradițiune pentru toți românii.

Tel maître, tel valet, zice proverbul francez. Slugile imitează pe stăpâni, supuşii imitează pe domnitori. Buni sau răi, eroi sau moleşiți, morali sau imorali, principii formează un popor bun sau rău, eroic sau moleşiți, morali sau imorali. Drept dovadă, cronicarul povesteşte cum moldovenii imitau pe Bogdan-vodă până şi în privința amorului. Ascultați povestiră cea naivă a cronicii sub anul 1509:

„Un Ivaşco oarecine din ai noştri avea mânie pe un alt numit tot Ivaşco, ce i-a fost luat muierea. Deci când leşii au intrat în țară asupra lui Bogdan-vodă, acel Ivaşco păgubaş de muiere s-a închinat la Ieşi şi a adus o ceată de Ieşi în casa celuilalt Ivaşco ce-1 luase muierea, şi 1-a prins viu, şi 1-a înțepat".

Iată o istorie comică şi tragică totodată. Istoria e comică, căci amândoi eroii poartă din hazard acelaşi nume, „Ivaşco", întocmai ca cei doi Menechmi în comedia lui Plaut. Dar unul din ei fură pe nevasta celuilalt, şi de aci se începe tragedia. Bărbatul cel insultat îşi răzbună cu arma în mână, şi-şi răzbună într-un mod oribil!

Cununia lui Ştefan cel Mare cu Voichița, războiul lui Bogdan-vodă pentru Elisabeta şi istoria celor doi Ivaşco ne dau o idee destul de clară, cum înțelegeau amorul românii din timpii cei de glorie ai României] Dar îmi veți spune că domnii şi boierii nu sunt încă toată țara. în adevăr, cronicarii noştri nu vorbesc nimic despre țărani; însă țăranii au şi ei o cronică a lor proprie, o cronică mult mai vie şi mult mai frumoasă decât cronica domnească şi boierească. Acea cronică a țăranilor este poezia națională. Citiți antica baladă *Păunaşul codrului* şi veți vedea că în acele zile de vitejie, chiar femeile nu înțelegeau cum să iubească pe un mişel, pe un fricos, pe un om carele nu ştia să mânuiască sabia, nu ştia să biruiască pe un rival cu arma în mână! Amorul se socotea a fi o floare atât de prețioasă, încât o dobândeau numai aceia ce-şi puneau în pericol viața, cari aveau destulă inimă pentru a dispreţui moartea. Acesta e adevăratul amor românesc național, dupre cum îl descriu cronicele!

în celelalte țări, aşa iubea numai nobleță, aşa iubea numai cavalerii feudali din evul mediu şi ducesele de prin casteluri; la noi, aşa iubea săteanul cel de pe urmă, țărăncuța cea mai modestă! şi, fiindcă nici un om nu poate să nu iubească sau să fi iubit măcar o dată în viață, amorul făcea eroi pe toți românii!

Dar veni negura fanariotismului, cuprinse orizontul României şi ucise acest sublim sentiment, această fecundă legătură între amor şi eroism! Lăsând la o parte pe cronicarii cei vechi, citiți acum cronica lui Neculcea, istoricul cel mai fidel al timpilor de jale şi de ruşine, când grecii din Fanar începură a mânji tronul lui Dragoş şi al lui Negru-vodă! Citiți pe Neculcea, când vă povesteşte, bunăoară, cum domnul Antonie Rosetti, grec tarigrădean, petrecea zile şi nopți cu „Anica, fata cârciumăresei Archipoaiei"... Iată până unde s-a pogorât amorul sub principii fanarioți, cari dădeau ei exemplul!

Românii cei vechi ţineau la amor ca la o sculă, ca la un tezaur, ce se plătea foarte scump, câteodată cu preţul vieţii! Românii cei greciţi cumpărau amorul, precum se cumpără rachiu şi ţuică: de la cârciumăreasa Archipoaia...

Fanariotismul ţinu România asfixiată în braţele sale în curs de mai mult de un secol. De la 1830 încoace el nu mai este; însă, amorul nu mai poate redeveni ceea ce a fost el la strămoşii noştri: un inspirator de eroism, o şcoală de bărbăţie şi de abnegaţiune! Fanarioţii ştiură a nimici cu rădăcină tot ce era vechi românesc şi astăzi, când nu mai putem iubi româneşte, când nu mai voim a iubi greceşte, simţind totuşi necesitatea de a iubi, de a iubi într-un fel, noi am transplantat la noi ideile franceze şi iubim franţuzeşte...

ZIARELE ÎN ROMÂNIA

Voind cineva a seri istoria literaturii române moderne, ceea ce nimeni n-a voit până acuma, ar fi silit a o împărţi în trei ramuri de o întindere foarte inegală: opere originale, traducţiuni şi ziare.

Operele originale sunt atât de puţine, şi chiar acele ce există sunt atât de bănuite, încât românii cei serioşi recunosc cu durere că originalitatea este mai mult o dorinţă decât o realitate în literatura zisă naţională. Noi, însă, am reuşit a descoperi câteva opere române adevărat originale, dar ele sunt compuse de ţărani, adică de nişte oameni, cari, neştiind carte, sunt puşi în imposibilitate de a traduce: acele opere se numesc *cântece şi basme.*

Traducţiunile sunt cu atât mai numeroase în limba română, cu cât ele cuprind nu numai traducerile cele mărturisite pe titlu, ci mai îmbrăţişează aproape totalitatea operelor aşa-numite originale; căci traducătorii din această ţară de cele mai multe ori se feresc, cu un fel de antipatie, de a zice că traduc; ei *localizează, imitează sau prelucrează.*

Dar partea cea mai ponderoasă a literaturii române sunt

ziarele. Ziarele nu sunt nici opere originale, nici traducţiuni, ci o specie de condică, în care un om, numit *publicist,* înscrie în ordinea zilelor, dar fără ordine de materie, tot ce aude, tot ce vede, tot ce i se pare că a văzut sau a auzit şi, în fine, tot ce-i vine în cap! Această ramură a literaturii e cea mai răspândită şi cea mai gustată în România.

Pentru a seri o operă originală, un om, fie măcar şi un român, are trebuinţă de învăţătură, de spirit, de meditaţiuni, de răbdare. Pentru a putea traduce, el are nevoie de a cunoaşte cu perfecţie limba sa proprie şi limba străină din care traduce. Pentru a fi ziarist, sau, cum se zice, *publicist,* românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică. Tot ce-i trebuie sunt ochi, sunt urechi, urechi cu cât mai mari cu atât mai bine, şi o căpăţână în înţelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, şi în interiorul căruia se operează, într-un mod confuz, oarecari asociaţiuni de idei. A şti să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, dindată ce-şi poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură.

Dar aceste avantaje nu sunt singure şi nu sunt cele principale.

Pe când autorul unei opere originale vorbeşte numai în propriul său nume, pe când traducătorul vorbeşte numai în numele unui autor străin, publicistul, chiar cel mai de pe urmă, declamă totdauna în numele ţării întregi, zicându-se a fi expresia cea mai completă a naţiunii. Şi să observaţi bine că nimeni nu-l poate dezminţi în această privinţă, afară numai doară de un alt publicist căci nimeni altul nu posedă mandatul de reprezentant al tuturor acelora ce nici nu-l cunosc, nici nu l-au văzut, nici n-au vorbit cu dânsul, nici n-au auzit poate de numele lui!

Alt avantaj nu mai puţin preţios este privilegiul ce au ziariştii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numeşte *principii.* A fi ziarist este a fi acelaşi om în cursul unei singure zile, căci cuvântul *ziar* se trage din cuvântul *zi.* Dindată, însă, ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul îşi schimbă faţa: ceea ce ieri a fost alb devine negru; *da* se preface în *nu,* marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Kogălniceanu se transfigurează în

trădătorul Kogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!

Câteodată publicistul stigmatizează, în termeni fulgerători, demoralizarea țării, corupțiunea funcționarilor, abuzurile administrațiunii etc, etc... Citindu-1, ai crede că vorbeşte un Ca ton, că auzi pe un Socrat, că vezi pe un Brutu. Dezamăgeşte-te! Ziaristul nostru el însuşi e înnoroiat în yițiuri, e scăldat în corupțiune, e înecat în abuzuri! Ce vreți! între drepturile cuprinse în calitatea de publicist, se numără şi acela de a cere ca alții să fie buni, fără ca să fim buni noi înşine.

Aşadară, jurnalistul, numai jurnalistul se bucură în România de prerogativa de a nu şti nimic, de a vorbi verzi şi uscate în numele țării, de a nu avea principii, sau, mai bine, de a le avea prea multe; şi, în fine, de a predica moralitatea de pe însăşi tribuna imoralității! Acesta e tipul publicistului român. Sunt excepțiuni, dar excepțiunile nu sunt reguli; şi chiar excepțiunile, câte ne întâmpină aci, nu ni se par a fi destul de sigure. Se întâmplă, bunăoară, câte un jurnalist moral,.dar ce folos! el nu ştie carte. Se întâmplă, pe dealță^ajpțe^câte un jurnalist meşter de a seri, dar fără cea mai mică autoritate morală. Se mai întâmplă câte un jurnalist cu principii nestrămutate, dar, vai! acele principii sunt nestrămutate numai în rătăciri. Cât priveşte sacramentalul obicei de a îndruga înşiră-te mărgărite în numele națiunii, o! în această privință vă putem garanta că nu veți găsi în România nici o excepție.

După această caracteristică generală, cată să adăogăm câteva detalii de nuanță, ce nu vor fi fără interes pentru lectorii noştri din China. Sub denumirea de ziarist se înțeleg nu numai directorii, redactorii şi colaboratorii ziarelor, ci încă *proprietarii şi amatorii,* două graduri inferioare de o mare importanță socială.

Proprietarul ziarului, când nu întruneşte cu această calitate vreuna din celelalte calități din ierarhia publicismului, e un simplu sac, din care iese bani şi în care intră bani. De cele mai multe ori, éT este vreun fost negutător de comestibile solide sau lichide, carele avusese nenorocirea de a crede că în țara românească cele de hrană spirituală se vând mai bine decât cele de hrană materială. Văzându-se mai la urmă înşelat în calculele

sale, încredințându-se că publicului nu-i e foame, nici sete de ziare, şi simtindu-se pe calea ruinei, acest proprietar ajunge pe la sfârşit a-şi căuta mântuirea financiară unind editarea ziarului cu vreo altă meserie mai lucrativă: de pildă, cu aceea de cămătar. Veți întreba însă, de ce el nu şe lapădă cu totul de publicism? Ei bine, e imposibil! Amorul de glorie este mai puternic decât judecata cea sănătoasă. E dulce a putea zice onorabilul burghez: „sum şi eu un ziarist!"

Amator este oricine a scris vreodată un singur articolaş de zece rânduri într-un ziaraş oarecare. Acele zece rânduri îi procură pentru totdauna titlul onorific de *publicist.* Din acea zi, încetând de a fi un simplu muritor, el începe a ținea capul mai sus, începe a vorbi mai trăgănat, începe a gesticula cu demnitatea unui tenor de la Operă, şi toate disputele sale cu *adversarii politici,* din saloane sau de prin cafenele, încheie neapărat cu această sonoră frază: „domnule, am dezvoltat pe larg ideile mele ur-nu^â¥ul4utâîie din ziarul cutare, în coloana cutare". A răspundeunurks'efelliea-ziârist că n-ați citit articolul său, este a comite o crimă de les-majestate. Pentru a nu vă atrage mânia acestui gigant al publicismului, d-voastră preferați mai bine a-i spune că ați citit faimosul articol de două ori. Atunci publicistul nostru vă zâmbeşte cu un aer de înaltă satisfacțiune, şi trece la alții, pentru a-i întreba şi pe aceia dacă au avut plăcerea de a citi *numărul cutare din ziarul cutare, în coloana cutare...*

După ce v-am recomandat interesanta persoană a publicistului român din diferite puncturi de vedere, îmi rămâne a vă introduce, iubiților compatrioți chinezi, în fabrica în care se elaborează cuprinsul cel cotidian, ebdomadar, sau de trei ori pe săptămână, al unui ziar.

Când publicistul are o casă, atunci cabinetul său de lucru prezintă o lungă masă în mijlocul apartamentului, încărcată de hârtie, condeie, călimări şi câteva flori, dar nici ocarte pe masă sau în restul odăii, afară numai doară de dicționarele lui Bouillet, în cari se mărgineşte biblioteca unui ziarist ce se respectă. Mobilarea casei e extremă: sau foarte simplă, de lemn prost şi tapițată cu o stofă anonimă, sau foarte pompoasă,

bunăoară ceva în gustul oriental, cu divanuri turceşti, cu covoare persiane, cu perdele de adamasc, cu *antice* aruncate în toate colțurile. în genere, un ziarist român s-ar crede nedemn de a conduce opiniunea publică, dacă s-ar ținea pe o cale de mijloc, nici prea-prea, nici foarte-foarte.

Când publicistul n-are casă, atunci el lucrează în *redacție,* adică într-o întunecoasă cameră din Pasaj, unde se primesc abonamentele şi se face expediția. O masă acoperită cu un postav pătat ca o piele de tigru, un dulap de lemn alb, în care se țin numerele ziarului, un scaun sau două, şi trei halbe cu bere, - prezintă tabloul cel mai complet al acestui apartament.

Publicistul, atât acel cu casă, precum şi cel fără casă, iar mai ales acest din urmă, nu e niciodată singur. *Amicii politici* îl înconjoară totdauna, fumând, vorbind, strigând şi certându-se, pe când el, ca un al doilea Cesar, aruncat în acest caos de voci, răspunde unora, întreabă pe alții şi,, totdodată, scrie *revista.* Revista este de două feluri: *interioară* şi *exterioară.* Revista exterioară cuprinde traducerea unor pasaje descusute din ziare franceze, despre tot ce s-a petrecut în Paris, în Londra sau în Peking, nu mai departe decât *cu şase luni înainte.* Revista interioară nu cuprinde niciodată altceva, afară numai de o umflată frazeologie asupra uneia din aceste două teme, după împrejurări: „guvernul e excelent" sau „guvernul e abominabil". Ambele reviste ocupă prima pagină a ziarului. Vă puteți imagina restul!

Ce e nu mai puțin remarcabil este indiferența şefului redacțiunii pentru articolii ce i se trimit de aiurea şi cari ocupă în ziar paginile a doua şi a treia. Fie articolul cât de sec, cât de rău scris, cât de absurd, el e primit cu brațele deschise şi se publică îndată, cea dintâi grijă a unui bun ziarist fiind de a umple ziarul! Iată de ce pagina a patra, destinată pentru anunțuri, e totdauna cea mai solidă în ziarele române!

Am mai putea spune multe, foarte multe, dar ne lipseşte spațiul. Suntem mulțumiți dacă ne-am împlinit măcar pe jumătate scopul de a cântări greutatea *organelor opiniunii publice* în România.

CELE MAI VECHI POEZII SATIRICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Publicăm aci din manuscript două poezii inedite, scrise de celebrul nostru cronicar Miron Costin pe la 1670.

Prefața celei dintâi din ele cuprinde o sângeroasă satiră contra acelora ce credeau atunce, sau cred astăzi, că românii nu sunt capabili de a se dezvolta româneşte, ci trebuie să ia toate numai de la străini.

Citiți apoi ambele poezii ale lui Miron Costin şi mărturisiți, cu voie fără voie, că acum, după doi secoli de o viață furtunoasă, România a câştigat prea puțin în toate, până şi în versuri!

Să fim urmat noi, de atunci şi până azi, a tot creşte, ca nație, nu din sucuri străine, ci din propriile noastre sucuri româneşti, astăzi străinii ar fi siliți, poate, de a ne imita pe noi!

VIAȚA LUMII

Cătră cititor

în toate țările, iubite cititorule, se află acest fel de scrisoare, care elinesce   se cheamă; şi cu acest chip de scrisoare au scris mulți lucrurile şi laudele împăraților, a crailor, a domnilor şi a începătorilor țărelor şi împărățielor.

Aşa a scris vestitul istoric Omir războaiele Troadei cu Achileus; aşa Virghilie - începătura împărăției Ramului şi alți dascăli fără de număr.

într-acest chip şi sânții învățători bisericei noastre cum este Ioan Damaschin, Cosma, Teofan, Mitrofan şi Andrei de la Crit, au scris cântările sântei biserice, stihirile, canoanele şi antifoanele, cu carile, ca cu neşte petre scumpe şi flori nevestejite, au împodobit biserica.

Cu această pildă scrisu-ți-amu şi eu această mică carte, căreia numele este: *Vieața lumii;* aretându-ți pre scurt, cum este de lunecoasă şi puțină viața noastră, şi supusă pururea primejdieloru şi premenelelor.

Nu să poftesc vreo laudă dintr-această puțină osteneală, ci mai multu *să se vează, că poate şi în limba noastră a fi acest fel de scrisoare; şi nu numai aceasta, ci şi alte dăscălii şi învățături ar putea fi pre limba românească, de n-ar fi covârşit veacul nostru acest de acum de mari greutăți, şi să fie şi spre învățăturele scripturei mai plecată a locuitorilor țărei noastre voie.*

Citeşte cu bună sănătate, dulceața mai vârtos să înțelegi cându citeşti, că a citi şi a nu înțelege este a vântura vântul sau a ferbe apa; şi apoi cât poți de primejdiele lumii să te fereşti, cu ajutorul puternicului Domnului Dumnezeu.

VIAȚA LUMII

Deşertarea deşertărilor şi toate sunt deşerte.
Ecclesiastu, Cap. I.

A lumii cânt cu jale cumplită vieață
Cu grijă şi primejdhv *cam* este *6* ață >
Prea subțire şi-n scurtă vreme trăitoare...
O, lume vicleană! lume-nşelătoare!

Trec zile, trec ca umbra, ca umbra de vară;
Cele ce trec nu mai vin, nu se întorc iară;
Trece veacul desfrânat, trec anii cu roată;
Fug vremile uşoare, fug şi nici o poartă

A le opri nu poate: şi mai mult cumplite
Lucrurile astei lumi merg tot prăvălite;
Şi ca apa-n cursul său cum nu se opreşte,
Aşa cursul lumi-n veci nu se conteneşte!

Fum şi spuză toate sunt; visuri şi părere
Sunt petrecerea lumii ş'a lumii durere!
Zice David prorocul: „viața este floare, -
Nu trăeşte, ci-ndată o vezi pețitoare;"

„Verme sum, verme, - nu omu" iar David ne zice...
O, viclenă lume! o, lume neferice!

Toate câte-s pre tine tu cu vreme toate
Premeneşti, şi nemică-n veci să stea nu poate!

Cerul faptu de Dumnezeu cu putere mare,
Minunată zidire, şi el sfârşit are!
Şi voi, lumini de aur, soarele şi luna,
Căzând sub întunerec, veți da jos cununa!

Voi, stele iscusite, cerului podoabă,
Vă aşteaptă groaznica trâmbiță şi toabă!...
Nu-i nemica să stea-n veci, toate trec în lume,
Toate-s nestătăoare, toate-s nişte glume!

Tu, părinte-al tuturor, Doamne şi-mpărate!
Singur numai covârşeşti vremi nemăsurate!
Iar celelalte toate cu vremi perd vieața,
îmblând dypăiaahim^jişeJitoaîre fața!
•'..r•-'.-'Ir;'' viTi'jîV *b'V-'j-.*
Vremea-i lumii soție, şi norocul alta,
Amânduo la mutări şi amăgiri gata.
Norocul ne înalță, lacom să ne surpe,
Iar soția sa vremea goneşte şi rumpe!

Norocul, fără să stea, îşi tot schimbă pasul:
Anii nu pot aduce ce aduce ceasul!
Numai mână şi aripi, iar piciore n-are,
Să nu poată sta în loc nici odinioare.

Vremea-ncepe țărele, vremea le sfârşeşte,
îndelungate domnii vremea primeneşte;
Vremea petrece toate: nici o-mpărăție
Să stea-n veci nu o lasă; nici o avuție.

A trăi mult nu poate. Unde-s cei din lume
Mari împărați şi vestiți şi cu slăvit nume?
Unde-s ai lumii stăpâni? unde este Xerxis?
Alexandru Machedon? unde-i Artaxerxis?

August, Pompeiu şi Chesar, unde sunt în lume?
Pre ei toţi vremea i-a spart, ca pre neşte spume!
Fost-a Chiros împărat, vestit cu războaie,
Cu avere peste toţi, plecându-şi sub voie

Pre Perşi, Chaldei, Tătari şi Asia toată...
Cată la ce 1-a adus norocul cu roată!
Prinsu-l-a femeia, i-a pus capu-n sânge:
Satură-te de moarte, Chiros, şi te stinge;

De vărsarea sângelui, o oame-nfocate,
Că de vrăjmăşia ta nici Ganghes nu poate
Ţărmul său să-1 păzească: aşa opinteşte
Pre cei mai mari norocul şi-i tot prăvăleşte!

Nici voi, lumii înţelepţi, cu filosofia
De roată hălăduiţi; nici theologhia
V-a scutit de primejdii, sfinţi părinţi ai lumii,
Ci v-a adus la moarte amară pre unii...

Că Dumnezeu a vărstat toate cu sorocul,
A poruncit la un loc să nu stea norocul,
Iar când sunteţi fericiţi, vremea cursul vostru
Il taie: aşa este întreg traiul nostru!

Pre mulţi şi nevinovaţi ea le curmă veacul,
O vrăjmaşă, vicleană, ce vânezi cu sacul
Şi, ca pescarul, spre noi tinzi mrejele tale,
Ducându-ne la moarte, cu cale făr'cale!

De-aceea cată, oame, sfârşitul cum vine:
Cine nu-1 socoteşte, nu-1 petrece bine!
Sfârşitul dă laudă, ori face ocară:
Multe-nceputuri prea-dulci ajung prea-amară!

Căci moartea fără de veste calcă orice casă
Domneasca-mpărătească, pre nimeni nu lasă;

Bogatul şi săracul, cel frumos, cel tare...
Vrăjmaşa moarte prieten pre nimene n'are?

Aşa ne poartă lumea, aşa ne-amăgeşte,
Aşa ne-nşeală, surpă şi batjocoreşte:
Născându-ne murim, murind - praf şi cenuşă, -
Pintr-această lume treci, cum treci pintr-o uşă!

STIHURI ÎMPOTRIVA ZAVISTIEI

Viaţa ta n-are pace, zavisnice oame:
Pururea te simţi muncit de a pizmei foame;
Să muşte pre cineva colţul tău râvneşte;
Dintr-al fraţilor năcaz inima îţi creşte!

Bine scrie-n psaltire de tine prorocul:
„Zavisnicului este acesta norocul,
Gura lui, ca mormântul destupat, tot cască,
Limba lui este gata să tot ocărască!..."

Două boale-ntru sine zavisnicul are:
Una când petrece rău, a doua mai mare,
Când priveşte pre altul că petrece bine...
Numele bun al cuiva ca o moarte-i vine!

Acestui niciodată boala nu-i lipseşte
Şi-n tot ceasul cu-acestea vieaţa-şi pedepseşte...,
Ci-n deşert te sileşti să-ntuneci dreptatea,
Şi-n scaunul binelui s-aşezi răutatea!

Nici rău s-arăţi că-i bun, în veci nu poţi face:
Deci aşa tot traiul tău nu mai are pace,
Se zbuciumă nencetat, se tot chinueşte,
Şi de câte i s-au dat nu se mulţumeşte!

Află dară că nimeni s-aibe tot nu poate:
Nu toate are unul, ci cu toții toate,
Unul una şi altul alta bunătate,
Dupre cum de Dumnezeu le sunt însemnate!

TEATRUL ROMÂN[1]

Doi literați bătrâni şi distinşi, cu cari ne unea legăturile amiciției, s-au ocupat cu originile scenei române.

Răposatul Filemon desfăşură în *Ciocoii vechi*[2] începutul teatrului bucureştean, pe când celebrul Negruzzi, într-un articol publicat în ziarul „Lumina"[3], descrise, ca un martor ocular, simpatic şi elocvent, primele încercări teatrale de la Iaşi. Ca să cunoască cineva un fluviu, trebuie să-1 studieze nu numai în cursul său, ci mai cu seamă la izvorul de unde îşi ia naşterea: tot aşa teatrul român nu se poate aprețui destul de bine, decât numai prin alăturare între ceea ce a fost şi ceea ce este.

Nu guvernul, ci nişte simpli particulari au pus piatra de temelie a scenei române: în Moldova - venerabilul Asaki[4], în Țara Românească - neuitatul Câmpineanu[5].

Nu subvențiuni de mii de galbeni, ci nişte modeste colecte cu sfanțul, au susținut dentru-ntâi existența materială a teatrului român.

Nu edificii pompoase, clădite pe modelul teatrelor de la Munic sau de la Pesta, ci nişte barăci, sau cel mult nişte salonaşe improvizate, au servit de piedestal pentru debutul scenei române.

Ei bine! fără prestigiul protecțiunii guvernamentale, fără subvențiuni exagerate, fără zidiri colosale, teatrul român de pe la 1830 întrecea, din toate punturile de vedere, teatrul nostru de astăzi.

Millo şi Teodorini, cei mai buni artişti din câți mai are încă România, s-au format atuncea.

Tot atunci s-au format Costache Caragiali, Costache Mihăileanu, Cronibace, Pone, Luchian...

Şi totuşi nimeni n-a auzit ca vreun actor, oricât de excelent, să fi avut atunci câte 100 sau măcar câte 50 de galbeni pe lună!

Cari oare să fie cauzele descreşterii actuale a scenei române, deşi au crescut fără comparație mijloacele teatrale de tot felul?

Nu trebuie multă bătaie de cap spre a descoperi sorgintea răului.

Atunci teatrul nostru avea o *şcoală* şi încă ce şcoală! Heliade, Aristia, Alecsandri, Cogălniceanu, Negruzzi, descindeau după culise pentru a explica actorilor rațiunea tuturor cuvintelor şi tuturor mişcărilor, tinetele şi delicatețele rolului.

Pe de altă parte, interesul ucide arta: atunci însă interesul nu era mobilul artiştilor, pe cari îi conducea deocamdată numai amorul propriu, focul juneței, dorința de a se distinge.

în fine, invidia nu avusese încă timpul de a se încuiba pe scenă. Lipsa completă de şcoală, hidoasa lățire a interesului şi monstrul invidiei, acestea sunt cauzele căderii teatrului român.

Direcția dlui Matei Millo personifică aceste trei elemente destructive.

Artist de geniu pentru comedie bufă, dumnealui reduse la dimensiunile farsei toată cariera teatrală; *şcoala* deveni imposibilă.

Antreprenor mai pe sus de toate, dumnealui corumpse gustul publicului formând un repertoriu de speculație, în fruntea căruia se afla *Roza magică.*

în sfârşit, gelozia îl făcu să neglijeze dezvoltarea celorlalți actori, preferând a se înconjura cu corişti şi cu mediocrități.

Când răul ajunse la culme, urmă neapărat o reacție.

D. Pascaly se dezlipi şi organiză un alt teatru în sala Bossel. Piese alese, joc îngrijit, sacrificii morale şi materiale fură încoronate cu un succes din ce în ce mai simțit.

Lovit de opinia publică, d. Millq plecă steagul.

D. Pascaly rămase triumfător pe ruinele Cartaginei.

Dar vai! dindată ce nu mai avu rival, dindată ce crezu a fi tare, dindată ce se văzu *singur,* învingătorul dete masca jos, arătând că principiile de progres sunt bune de afişat numai până a ajunge la scop.

într-o clipă trupa dlui Pascaly începu a decădea.

Piese rele în felul *Iadeşulut* îşi făcură loc pe scenă' actorii se

apucară a nu învăța rolurile, ca în *Visul unui român,* iar cât privește sacrificiile... au fost sacrificați, în adevăr, muzicanții orchestrei și sărmanul d. Vellescu!

Chiar în ziua de 11 februarie, când toți românii săltau de entuziasm, fără să se auză o singură voce materialistă, d. Pascaly dete o flamboiantă petiție, cerând de la d. Dimitrie Ghica să-i acorde, pentru exploatare, scena teatrului cel mare.

Școala se stricase, invidia se introdusese, interesul își ridică fruntea.

Astfel, căderea dlui Millo, în loc de a fi o binefacere, precum ne așteptam cu toții, deveni o calamitate.

Nu mai era cine să silească prin concurență pe d. Pascaly de a merge vrând-nevrând pe calea cea mai bună din două.

Teatrul dlui Pascaly se înrăutăți; din teatrul dlui Millo d-abia rămaseră niște fragmente ciuntite și dezorganizate...

Iată starea în care ne aflăm astăzi și din care trebuie să ieșim, dacă ținem la existența unui teatru național.

Ce e de făcut?

Să ia guvernul direcția teatrului în regie, ca vămile sau ca tutunul? Se știe, însă, că statul pierde, de câte ori îi vine fantezia de a se face speculant!

Să se dea oare teatrul pe seama dlui Pantazi Ghica, precum avusese dumnealui generozitatea de a o cere prin o petiție foarte elocventă? însă nu înțelegem atunci, de ce să nu se dea cu aceeași rațiune la orișicare altă persoană fără cea mai mică experiență de administrație materială și morală a unui teatru!

Să se dea dlui Pascaly?... despre d. Pascaly am vorbit deja. în această situație de lucruri se prezintă deodată d. Demetriad, solicitând de la Comitetul Teatral, direcția teatrului. D. Demetriad e cunoscut ca un vechi actor pe de o parte, și pe de altă parte ca un om ce nu înțelege deloc valoarea cuvântului „interes".

Aceasta e mult, dar tot încă n-ar fi deajuns pentru ca să ne putem pronunța în favoarea dlui Demetriad, dacă pe lângă condițiunile, oferite de foștii directori de teatru, d-lui n-ar propune mai multe altele, la care nici nu se gândise măcar d. Pantazi G^jca sau d. Pascaly.

Anume:

1. D. Demetriad va depune o garanție de 2000 galbeni pe care o va pierde la caz de neîmplinirea stipulațiunilor contractului;

2. D. Demetriad va angaja pe toți artiștii români cu renume, iar corul va fi compus din elevi și eleve de la Conservator;

3. D. Demetriad va forma o orchestră de 24 artiști, sub direcția unuia din cei mai buni maeștri din București;

4. D. Demetriad va aduce, din Franța sau din Italia, un actor și o actriță cu experiență, pentru punerea în scenă și montarea pieselor după modelul teatrelor celor mari ale Europei;

5. D. Demetriad își va aranja repertoriul din piesele cele mai alese franceze, germane, italiene, engleze și spaniole, pentru care va ține traducători speciali;

6. D. Demetriad va da premii pentru compozițiuni române originale, drame sau comedii, introducând totdauna uzul de a împărtăși pe autori cu 10% din venitul brut al reprezentațiunii;

7. D. Demetriad va înființa în teatru o școală de muzică, declamație, danț și scrimă;

8. D. Demetriad va admite un comitet de oameni de litere pentru direcția morală a teatrului;

9. Stagiunea teatrală va fi de nouă luni din care două se vor plăti cu gagiuri pe jumătate, făcându-se în cursul lor numai repetițiuni;

10. în fiecare stagiune teatrală se vor da câte trei reprezentațiuni în folosul artiștilor îmbătrâniți sau infirmi, lipsiți de mijloace...

Văzând acest program, „Satyrul", totdauna just și totdauna imparțial, nu poate a nu susține propunerea dlui Demetriad.

REVISTA DRAMATICĂ

Duminica trecută am asistat în teatrul cel mare la reprezentația unei piese, tradusă din franțuzește sub titlul de *Cum se învață minte bărbații,* și care, dacă nu ne înșeală memoria, e

intitulată în Original mult mai simplu: *La marquise de Senneterre.*

Această piesă se va mai reprezenta sâmbătă, şi, prin urmare, analiza ce-i sacrificăm aci, este nu numai o dare de seamă pentru trecut, ci încă un îndemn, o încurajare, un program pentru viitor.

Dintâi, ne vom încerca a expune în două, trei cuvinte intriga piesei. Un marchiz din provincie îşi lasă nevasta şi se aşează în Paris sub un nume fals, pentru a face ochi dulci la o celebră curtezană, pe care o iubeşte şi de care, din întâmplare, el este iubit cu prisos. Sărmana marchiză părăseşte provincia, căutând pe pierdutul său soţ; vine la Paris, se prezintă şi ea sub un nume inventat la curtezana în cestiune şi, cu o naivitate cam exagerată, cere de la rivala sa lecţiuni de cochetărie. Curtezana se învoieşte, fără a se gândi măcar că iubitul său e totdeodată bărbatul marchizei. Lecţiunile merg de minune, peste câteva ore eleva întrece în cochetărie pe profesoara, şi, în fine, cu ajutorul noilor sale cunoştinţe speciale, îşi recâştigă inima marchizului, lăsând pe curtezana cu buzele umflate.

Aceasta este canavaoa piesei. Curtezana se numeşte Marion Delorme; celelalte două personaje principale sunt marchizul de Senneterre şi soţia sa Enrietta. Afară de aceştia mai apar pe scenă, ca instrumente secundare, un june fanfaron numit Cinq-Mars şi un bătrân comandor, admiratori de porunceală, gata a servi, după împrejurări, când pe Marion Delorme, când pe Enrietta de Senneterre.

Această comedie în trei acte făcând parte din repertoriul *teatrului francez,* negreşit că nu poate a nu fi bună, şi încă prea bună, din punctul de vedere al artei dramatice, în sensul cel strict al cuvântului. în adevăr combinarea scenelor e foarte naturală, dialogul e viu, tranziţiunile sunt ingenioase, întregul e plin de spirit; dar cu toate astea, din nenorocire, îi lipseşte un lucru, un lucru de tot mic şi care s-ar părea de prisos unora, însă nouă ni se pare a fi de prima importanţă: îi lipseşte moralitatea.

Este oare moral de a pune pe o femeie măritată într-un contact de intimitate cu o curtezană? îmi veţi răspunde, poate, că marchiza a ştiut să iasă curată dintr-o asemenea legătură? Fie! dară întrebarea este, dacă în realitate vor putea ieşi tot atât de curate alte femei, aduse în poziţia Enrietei, şi cari s-ar încerca a imita şi ele exemplul său? Negreşit că nu toate ar avea norocul marchizei! Mi se va răspunde, pe de altă parte, că Marion Delorme n-a fost o fiinţă ordinară şi că a sfârşit prin a deveni şi ea o matroană onestă. Prea bine! dară de unde e sigură acea femeie, ce va alerga la lecţiile unei curtezane, că va da şi ea anume peste una Marion Delorme?

Au fost şi sunt curtezane, a căror inimă şi minte au conservat o candoare virginală chiar în vârtejul viciului, ce le răpise cu violenţă, fără voia lor fatalmente, din lipsă de sprijin, precum pârâul răpeşte sărmana frunză, suflată de vânt; au fost şi sunt curtezane, cari gemeau în ascunsul inimii, când lumea privea un zâmbet de veselie pe buzele lor, şi pentru cari singura mângâiere era speranţa de a dobândi vreodată mântuirea zdrobitului suflet din lanţurile corupţiunii; dară asemenea curtezane, excepţiuni rare şi sublime, sunt ca două-trei lacrimi de jale rătăcite într-un ocean de apă; încât putem susţine cu tot dreptul că învăţătura, ce ne dă piesa, supusă aci analizei noastre, e foarte alunecoasă şi plină de pericole.

Să trecem acum la interpretarea artistică. Dna Stavrescu a jucat pe Enrieta; dna Constantinescu pe Marion; d. Cristescu pe marchiz; d. Felbariad pe Cinq-Mars şi d. Comino pe comandor. La finitul piesei publicul a chemat pe toţi artiştii, dând prin aceasta o dovadă de mult bun simţ; căci în adevăr toţi fără excepţie şi-au făcut datoria cu o armonie de succes foarte rară şi care ne permite a spera că reprezentaţia de sâmbătă va da multă bătaie de cap dlui casier al teatrului.

Dna Stavrescu, pe care noi o aplaudăm totdauna în scene patetice, ne-a probat astă dată, că poate fi la locul său şi în situaţiuni naive; deşi, după preceptele rutinei teatrale, genul *ingenu* este considerat ca foarte greu pentru bruni sau brune.

Dna Constantainescu a fost de minune în rolul său de cochetă. O cochetă, în genere, este un fel de pisică, dacă ne va fi permis a ne exprima astfel. Toate formele pisicei sunt rotunde, toate mişcările blânde, nimic brusc, nimic angular. Ei bine, dna Constantinescu a ghicit cu mult tact această observaţie psico-

logică; dar ceea ce ne-a plăcut nouă şi mai mult, este că, prin un instinct artistic, d-ei a ştiut a nu părea cochetă în relaţiunile sale cu marchizul; căci, în adevăr femeia nu e niciodată *pisică* numai cu acela pe care iubeşte din inimă.

Despre dd. Cristescu şi Comino vom vorbi cu o altă ocazie, căci ne grăbim a sfârşi acest articol, crezându-1 şi aşa de o lungime prea parlamentară. Nu putem însă a nu admira pe d. Felbariad, care a jucat atât de bine chiar în ziua morţii părintelui d-sale, biruind pe însăşi natura şi reuşind a râde şi a glumi pe scenă, pe când în adâncul inimii purta o piatră de mormânt!

REVISTA DRAMATICĂ.
Curierul de Lion, dramă istorică în 5 acte şi 7 tablouri

în serile de miercuri şi vineri compania dramatică a executat, după cum ştim, drama intitulată: *Curierul de Lion.*

Ce este, ce poate fi, ne vor întreba aceia care nu au văzut reprezentaţiunea acestei drame, o piesă teatrală al cărei titlu bate aşa de puţin la ureche. Ei! onorabili lectori, aparenţa ne-a înşelat de atâtea ori pe fiecare din noi în viaţă-ne încât nu mai avem dreptul a ne lua după dânsa. Să ne obicinuim mai bine a pătrunde totdauna în fondul lucrurilor şi să nu ne mărginim niciodată vederea numai până la suprafaţă. Spuneţi toţi aceia cari aţi avut ca şi noi fericirea a asista la reprezentaţiunea *Curierului de Lion,* dacă titlul face mai puţin o piesă decât veşmântul pe om.

Graţie fantazielor naturii, ca să începem a da o idee despre subiectul dramei, se întâmplă că două fiinţe umane prezintă între ele o asemănare întocmai aceleia a două picături de apă. Unul, anume Lezurc, este unul din acele suflete binecuvântate de cer care nu caută prosperitatea decât în fructele muncii sale şi fericirea decât în fericirea familiei sale şi a semenilor săi. Onest, prob, în viaţa lui publică şi privată, energic la lucru şi vesel ori de câte ori şi-a împhnit o datorie, pacinic, afabil şi

confient în relaţiunile lui sociale cu toată lumea, stimat şi iubit de toţi, mulţumit de soarta sa, Lezurc este cel mai fericit dintre oameni. Celalt, anume Dubosc, este un bandit de codru, cu inima neagră şi cu sufletul înjosit de pasiuni murdare, lipsit de orice idee dreaptă şi de orice sentiment frumos, un sanguinar a cărui singură vocaţiune este rapacitatea, furtul şi asasinatul.

Autorul dramei ne pune dar în vedere două timpuri diametralmente opuse, două caractere ce se combat şi se resping: virtutea de o parte, viciul de cealaltă.

într-una din zile, o ceată de bandiţi sub comanda lui Dubosc pândeşte în codru trecerea curierului de Lion, omoară unul după altul pe toţi aceia care însoţeau poştalionul şi se ampasează de banii ce aceştia duceau cu dânşii. Teribila scenă se petrece la prăvălia unui bătrân cârciumar, anume Jerome; era din nenorocire tocmai părintele lui Lezurc. Dubosc este surprins în momentul în care se cerca a goli cufărul curierului; în faţa cadavrelor din jurul colibei sale, bătrânul Jerome pune mâna pe dânsul şi primeşte fără întârziere în braţ o lovitură de pistol. în aceste momente de agonie mintea i se confundă; el recunoaşte în criminalul ce dispăruse pe bunul şi virtuosul său fiu. Atât era de neauzită asemănarea fizică între~ aste două fiinţe.

Dar nu era numai tatăl care se amăgise; toţi martorii oculari ai faptului au indicat pe Lezurc, la vederea sa, ca adevăratul autor al crimei. Justiţia, care era în cursul urmăririi făptuitorilor, pune mâna pe Lezurc. Procesul se încredinţează judecăţii juraţilor şi Lezurc este condamnat, împreună cu alţi doi, la moartea eşafodului. Astfel virtutea este pedepsită din cauza unei erori. Autorul dramei însă are îngrijirea să combine astfel circumstanţele încât o întâmplare neprevăzută, denunţarea femeii lui Dubosc care era de mult timp în serviciul familiei Lezurc, opreşte execuţia aceasta tocmai în momentul în care suia treptele eşafodului. Adevăratul culpabil este prins în fine şi Lezurc se întoarce spălat de orice pată în mijlocul familiei sale dezolată.

Ca dramă, *Curierul de Lyon* este o fericită concepţiune literară. Critica cea mai scrupoloasă nu ar avea nimic de reproşat autorului. Totul este foarte bine combinat. Peripeţiile intrigii

sunt destul de pronunțate pentru ca atențiunea spectatorului să rămâie fixată pe scenă de la ridicarea cortinei până la lăsarea ei. Acțiunea este vie şi constantă, stilul conform situațiilor şi întregul calculat cu multă artă.

Dar, o mică digresiune numai. Să lăsăm puțin la o parte meritul piesei ca producțiune literară şi să ne ocupăm un moment de realitatea faptelor ce ea ne dezvăluie. întâmplarea este veridică şi mai monstruoasă încă prin teribilul ei deznodământ. Lezurc reprezintă pe un onest cetățean francez al cărui adevărat nume era Paulin Menier; lucrurile s-au petrecut în timpul republicii, Menier a fost ascultat, douăzeci de ani după aceasta adevăratul criminal abia a putut fi descoperit, şi procesul este încă pendinte astăzi la Paris, pentru că familia lui Menier cere reabilitatea onoarii sale ultragiată într-un mod atât de nedemn.

Juriul este fără îndoială o salutară instituțiune şi nu trebuie ca o greşală a sa să fie destul pentru a-l condamna, căci justiția omenească este imperfectă şi numai Dumnezeu este infailibil. Nimic nu este absolut aci pe pământ. Morala piesei de față nu consistă dar în a arunca un blam liberalei instituțiuni a juraților. Intențiunea autorului a fost de a combate pedeapsa cu moartea şi în această privință el are desigur toate simpatiile. A stărui asupra acestui punct însă ar fi a ne depărta prea mult de subiectul nostru şi a ieşi din limitele ce ne sunt impuse.

Să venim mai curând la execuțiunea piesei şi să ne grăbim a aduce omagiile noastre cele mai sincere bravilor artişti ai companiei dramatice. D. Pascaly a jucat dublul rol al lui Lezurc şi al lui Dubosc şi ne-a reprezintat pe rând cu un rar talent: aci aspectul semnal virtuții, aci apucăturile desfrânate ale viciului. A imita cu fidelitate natura, iacă apanagiul şi gloria unui adevărat artist. Ei bine! D. Pascaly a putut reproduce cu atâta exactitate şi natural trăsurile caracteristice ale celor două roluri ce interpreta încât publicul se simțea confundat la început, crezându-1 aci un bandit oțelit aci un om onest. D-lui a ştiut să ne facă a-i arăta succesiv simpatia, repulsiunea, entuziasmul, admirațiunea. Contrastul caracterelor opuse ce se însărcinase a reprezenta este denatura a face din rolul său unul din cele mai dificile. Modulățniuteanvocii, schimbarea mimei, diferența

manierelor, iacă atâtea condițiuni indispensabile unei bune execuțiuni. D-lui a reuşit pe deplin - ca totdeauna fără îndoială.

Celelalte role principale s-au executat de către doamnele Pascaly şi Fany, şi Gestian, Vlădicescu şi Vellescu. Primul şi ultimul nostru cuvânt în privința câtor patru nu poate fi de astă dată decât: prea bine! prea bine! -

REVISTA DRAMATICĂ.
TEATRUL

Săptămâna trecută am asistat la două reprezentațiuni, date amândouă pe scena teatrului celui mare, însă de două trupe diferite: luni, de trupa dlui Pascali cu concursul dşoarei Circa, şi joi de trupa dlui Dimitriad. Puține seri mi-a fost dat a petrece într-un mod mai plăcut; şi iată de ce dând aci seama de impresiunile mele, voiesc a învoi şi a conserva, aşa-zicând prin aducere aminte, ca un egoist ce sunt, sentimentul unei plăceri personale, pe care n-aş vrea s-o uit aşa curând.

îmi pare foarte rău că nu cunosc teoria muzicii, pentru ca să pot analiza din puntul de vedere al artei simpatica vioară a dşoarei Circa. Sunt acum mulți ani, mi s-a întâmplat a auzi pe o celebră violonistă italiană, Teresa Ottavio. Ei bine, tot ce-mi permit a zice, este că jocul dşoarei Circa nu mi s-a părut a fi inferior. Vă puteți închipui dară, ce frumos viitor aşteaptă pe juna noastră artistă, pe care am fi siliți a o admira, chiar dacă n-am şti că-i româncă! Aflăm, că d. ministru al instrucțiunii publice, venerabilul d. Strat, ar fi încuviințat dşoarei Circa cincizeci de galbeni pentru a pleca în străinătate. Curios! Numai la noi sunt posibile asemenea liberalități guvernamentale! în loc de a acorda o *bursă* întreagă unei virtuoase, care promite a deveni una din gloriile României, guvernul îi aruncă ca o pomană o mică sumă, cu care d-abia s-ar putea plăti un bun prânz la Hugues!

Dar să lăsăm la o parte muzica, deoarece armonia, ritmul şi melodia nu plac practicului d. ministru al instrucțiunii publice,

deprins a se gândi numai la lucruri mai ponderoase. Tot în seara concertului dşoarei Circa, trupa dlui Pascali delecta publicul cu două mici piese admirabile: *Concina,* comedioară originală de ilustru nostru Alecsandri, şi *Femeia trebuie să urmeze bărbatului,* un fel de proverb, .tradus din franţuzeşte.

Deşi ambele piese au fost interpretate cu toată superioritatea artistică a unor talente ca Pascali, d. Vlădicescu, doamnele Fany şi Matilda totuşi noi ne vom opri exclusiv numai asupra comedioarei dlui Alecsandri şi încă numai întrucât priveşte scopul autorului, iar nu executarea teatrală. Am declarat mai sus şi mai repetăm o dată, că acest articol nu este decât o scurtă notiţă de impresiunile noastre proprii, şi, prin urmare, nimeni nu are dreptul de a ne cere o analiză sistematică şi completă.

Piesa dlui Alecsandri e plină de spirit, de fineţe şi de apropozit. Observaţiunile despre politică şi despre limbă, presărate în dialogul între bătrâna prinţesă şi bătrânul doctor, scapără de bun simţ în fond şi de eleganţă în formă. în fine, se cunoaşte îndată, *ex ungue leonem,* că piesa a ieşit din măiastră pană a dlui Alecsandri, ale căruia opere se pot asemăna cu Minerva, ce ieşise de tot întrarmată din capul lui Joie. Ei bine! O comedioară atât de excelentă prezintă un defect neiertat, un defect care el singur ar ajunge pentru a face un monstru din creaţiunea cea mai perfectă. Societatea noastră e destul de coruptă în realitate, şi este o adevărată monstruozitate de a o mai corupe şi mai mult prin şcoala teatrului. Piesa dlui Alecsandri este tot ce poate fi mai imoral. Adulterul este descris cu multă poezie, scuzat cu multă abilitate, justificat şi predicat pe scenă! Un poet, care nu mai este, secerat de moarte chiar la începutul carierei sale, un poet mai puţin cunoscut, dar nu mai mic decât d. Alecsandri, răposatul .Depărăţeanu, într-o sublimă poezie descrie căderea unui edificiu şi se întreabă, cari să fi fost oare cauzele fatalei demoliţiuni. între celelalte cauze probabile ale ruinei, Depărăţeanu se întreabă:

Au vro soaţă curtizană^
Târând manta-i diafană
Prin gunoi o a pătat;

Scuturând apoi cu pază,
A lăsat din ea să cază
Adulterul pe bărbat?[1]

Ei bine! crima pe care bietul Depărăţeanu o credea destul de hidoasă pentru ca să mişte chiar pietrele, d. Alecsandri o crede vrednică de a fi idealizată pe scenă!!...

Abordăm acuma trupa dlui Dimitriad sau, mai bine zicând, comedia în patru acte, intitulată *Corabia Salamandra.* Această piesă s-a reprezentat până acum de patru ori în şir cu un succes piramidal, după cum ar fi zis Iorgu de la Sadagura, sau *un succes de diable,* după cum zice francezul. Aşadar, vrând-nevrând, suntem siliţi a-i sacrifica două-trei rânduri mai mult, de cum ar trebui pentru a păstra o justă proporţiune între materiile cuprinse în acest articol. Vom atinge dară pe scurt trei cestiuni, care ni se par a fi mai importante: moralitatea piesei, decorurile şi jocul dlui Millo.

Eroul comediei este un tutungiu, a căruia nevastă este o fiinţă mai ambiţioasă decât *lady Macbeth* din Shakespeare. în acest mod, prin stăruinţele şi din ordinul femeii sale, bietul neguţător de tutun devine căpitan de fregată, pleacă într-o expediţie maritimă, face o mulţime de neghiobii, şi aşa mai departe, până ce, mai în sfârşit, se vede forţat a se retrage. Românii nu prea au marină, deşi în budget figurează regulat o cifră pentru flotila română; dar noi avem ministere, prefecturi, directoraturi, posturi judecătoreşti etc, la cari se îndeasă o grămadă de *tutungii,* cu acea numai deosebire că în România ei nu pătesc niciodată ruşinea de a fi arătaţi cu degetul. Precum vedeţi, *Corabia Salamandra* este o piesă foarte instructivă în genere şi foarte aplicabilă în specie către starea socială a României. Să dea Dumnezeu ca *tutungii* români, ajunşi la putere, să înţeleagă şi să imiteze exemplul *tutungiului francez!*

Trecem la cestiunea decorului. în actul III scena prezintă interiorul unei corăbii. Teatrul român n-a posedat încă până

1. Vedeţi această superbă poezie în *Calendarul Draculnipentru 1867, p. 73. (n.a.)* -a

acuma un decor atât de bine executat şi care ar fi demn a figura chiar pe o scenă pariziană. Iluzia e atât de perfectă, încât lipseşte numai ca corabia să se mişte, pentru ca publicul să se creadă în mijlocul oceanului.

în fine, sosim la jocul dlui Millo. Dar este oare cu putinţă a da o idee măcar aproximativă despre un joc, în care, de la început până la sfârşit, în curs de patru acte, totul e *fineţă chintesenţială?* Fiecare cuvânt în gura dlui Millo, fiecare gest, chiar fiecare pauză de tăcere, este rezultatul unui profund studiu artistic şi al unei profunde cunoştinţe a inimii umane. în *Lipitorile satului* d. Millo este comic, dar nu de tot natural; în 33.333 *franci* d. Millo întrece poate pe Levassor, dar nu întrece pe d. Millo; pentru ca să cunoaşteţi ce poate d. Millo, trebuie să-1 vedeţi numai în *Corabia Salamandra.*

DOMNULUI M. PASCALY, DIRECTORELE COMPANIEI DRAMATICE.

Ne grăbim a publica următoarea scrisoare ce ne trimite dl Hasdeu:

Domnule redactor,

Nu mă îndoiesc că veţi binevoi a insera în ziarul d-voastră următoarea epistolă de recunoştinţă, o epistolă, pe care aş fi făcut-o mult mai lungă şi mai completă, sa nu mă fi grăbit, căci recunoştinţa este un sentiment şi datorie ce nu poate suferi cea mai mică întârziere.

Primiţi, domnule redactor, încredinţările celei mai distinse consideraţiuni.'

B. P. Hăjdeu

Domnului M. Pascaly, directorele Companiei dramatice.

Domnul meu! Nu găsesc destule cuvinte, prin care să vă pot exprima gratitudinea mea pentru modul cum a fost interpretată *dtaraa Răzvan-Vo^ăiiî hs Îl i*

Succesul acestei piese îl datorezi în cea mai mare parte, abilităţii dlor artişti, care au binevoit a se face interpreţi ai operei mele.

Un singur actor poate să abimeze o piesă întreagă. Chipul cum s-a interpretat rolul lui Milescu în cealaltă drama a mea *Domniţa Roxanda* este' cel mai bun argument în această privinţă şi, totdodată, argumentul cel mai dureros pentru mine, căci la *Domniţa Roxanda* ţineam ca la copilul meu cel dintâi născut.

Dacă *Răzvan-Vodă* avu fericirea de a reuşi cauza este că în trupa d-voastră până şi domnii elevi au ştiut să-şi facă datoria.

Punerea în scenă a piesei, decorurile şi costumele, au fost excelente.

Muzica dlui Flechtenmacher a fost, ca tot ce face d. Flechtenmacher, plină de efect şi de naţionalitate.

D-ta domnule Pascaly, şi dna Matilda Pascaly, precum şi dnii Gestian, Vlădicescu, Bălănescu, Corcoveanu, Mihăileanu, Săpeanu, Vellescu, în fine toţi artiştii, toţi până la unul, au dreptul de a zice că *au ajuns gândirea autorului...*

Până şi copilaşul Aurel Pascaly a meritat aplauze şi ar fi meritat chiar bomboane din partea publicului întreg.

Aşadară, domnul meu, binevoiţi a fi pe lângă trupa d-voastră interpretul sentimentelor mele de mulţămire morală şi de recunoştinţă.

Al d-voastră amic şi obligat
B.P. Hăjdeu

UNIREA

la politique a toujours besoin de prevoir, pour ainsi dire, le present. Turgot, Oeuvres, Paris, 1844, t. 2, p. 673.

Nu sunt strigătele dlui Nicolae Roznovanu, care ne pun condeiul în mână pentru a justifica sacra cauză a Unirii. A intra în arenă contra unor gusturi curat personale ar fi a imita ridicolul exemplu al „cavalerului de tristă fifteă", care înfrunta

roatele morilor, luându-le drept nişte uriaşi gata a rumpe lancea. Să nu ni se răspunză cum că o sută, două sute sau fie şi o mie de sugari neînţărcaţi ai ziarului *Moldova* se nutresc din inspiraţiunile separatiste ale redactorilor săi. Chiar aşa fiind, tot încă acţiunea acestei scoale de distrugere nu poate ieşi fatalmente din îngustul cerc al acelor boale, cari perturbează din când în când unele organismuri izolate, dar nu iau niciodată proporţiunile spăimântătoare ale unei epidemii.

Intr-unul din romanele sale istorice, în care depinge situaţiunea Scoţiei în primele momente după unirea sa cu Engletera, celebrul Walter Scott pune pe scenă un personaj foarte comic, care, mergând pe drum şi îmtâmplându-se ca unul din caii săi să piarză o potcoavă, se văietă cu durere şi cu blăstemuri: „iată consecvenţele unirii!" Acest înflăcărat separatist, ilustrul prototip al ideilor patronate de ziarul *Moldova,* ar putea procura o pagină foarte picantă pentru o nuvelă ingenioasă *â la Rabelais* sau chiar pentru o epopee umoristică în felul Batrachomiomachiei, dar niciodată nu se va ridica la înălţimea din care să-1 poată lovi o polemică serioasă.

Suntem aşa de departe nu numai de a combate, ci măcar de a avea în vedere câtuşi de puţin teoriile dlui Nicolae Roznovanu, încât nici nu ne vom atinge, în tot cursul acestui studiu, anume şi specialmente de unirea între Moldova şi între Ţara Românească. A apăra această sublimă victorie a tendinţelor naţionale, ar fi a o pune la îndoială, făcând a se crede cum că ea ar avea trebuinţă de a mai fi apărată; şi nu suntem noi aceia cari să ne putem asocia din uşurinţă, ca să nu zicem altfel, la îndoielile cele matematiceşti ale Rusiei şi ale Austriei. Cinci secoli au suspinat românii dincoace şi dincolo de Milcov, şi cu fiecare suspin dispărea câte o undă din patul acestui Styx de dezbinare, până ce, în fine, infernalul râuleţ, s-a evaporat cu totul de căldura puternicului dor naţional; astăzi Milcovul nu mai există moralmente!

Ceea ce ne îndeamnă a lua pana, o mai repetăm o dată, nu este neagra noapte a ideilor cutăruia domn din *Moldova,* ci ziua cea senină şi luminoasă, ce respiră în dulcea epistolă a ciobanilor de la Răşinar Cătră providenţialul suveran al românilor;

epistola, publicată deja în acest ziar şi asupra căreia numai acest ziar ştiu să atragă atenţiunea într-un mod demn de importanţa subiectului. Din fundul unui sătuleţ din Transilvania se renalţă numeroase voci, strigând cu falã în gura mare: „toţi românii sunt fraţi", şi şoptind apoi aşa-zicând pintre rânduri: „aşteptăm ora unirii"; şi în faţa acestei grandioase expansiuni naţionale se mai poate oare a mai fi vorba despre orice alta, chiar despre d. Nicolae Roznovanu!

Aşadar, cestiunea, ce ne va preocupa în acest studiu de înaltă politică, nu este unirea cea mică, realizată deja între ambele ţărmuri ale Milcovului, ci unirea cea mare, de realizat de acum înainte între toate păraiele, ce trebuie să se verse în oceanul românesc, între toate acordurile, fără cari nu se poate armoniza hora noastră naţională, între toate pietricelele, câte sunt necesare pentru a reconstitui anticul mozaic: Dacia lui Traian!

Ştim bine că sunt unele fiinţe tremurânde, izbite de o paralizie morală, cari vor clătina din cap la cuvintele noastre şi, zâmbind cu dispreţ şi cu neîncredere, ne vor răspunde cu o gravitate morboasă: „ce ne spui, domnule, nişte lucruri imposibile!" Sunt acum douăzeci de ani, unirea Moldovei cu Ţara Românească era un lucru imposibil; un principe străin dintr-o familie regală era un lucru imposibil; desfiinţarea privilegiului arhontologiei fanariote era un lucru imposibil; legea rurală era un lucru imposibil; libertatea presei şi a cuvântului era un lucru imposibil; era un lucru imposibil până şi emanciparea bieţilor ţigani!... O nu! singurul lucru adevărat imposibil este patriotismul acelor inimi veştede, ce nu pot crede în viitorul României!

O altă ţară pe jumătate mai mică, atât prin întinderea teritoriului cum prin numărul locuitorilor, nu se temu mai deunăzi a înfrunta două mari imperii coalizate şi, după o luptă eroică, pierdu câmpul de bătaie, dar nu şi speranţa naţională. Şi ştiţi oare, pentru ce colosul austro-prusian nu putu speria şi nu reuşi a nimici peticelul de pământ numit Danemarca? pentru că patriotismul ardea în piepturile danezilor, iar patriotismul ne învăţă a ne încrede în steaua ţării noastre tot aşa de orbeşte, precum amantul se încrede în frumuseţea iubitei sale!

Ascultaţi următorul cântec naţional al Danemarcii, ieşit din

pana poetului popular Grundtvig, şi prin care se explică, mai bine decât prin orice definițiuni şi comentarii, acel puternic instinct, ce-l pot simți inimile încă june, dar cu anevoie l-ar putea exprima materialismul unei descripțiuni riguroase:

„Poate că străinul să fi făcut vitejii mai strălucite; dar nu în zadar şi pe steagul Danemarcii vedem lei şi inimi! Lasă ca vulturii să-şi dispute dominațiunea lumii, noi nu voim a schimba stindardul nostru!

Poate că alte limbi să fie mai majestoase, mai nobile, mai dulci; dar şi limba daneză este în stare de a scoate acele accente ce merg drept la inimă: noi ne mulțumim şi cu limba noastră!

Alte popoare vor fi avut regi mai glorioşi, dar nici o familie regală n-a întunecat până acum pe aceea a regilor noştri. Posteritatea lui Dan „şi a lui Skiold să trăiască în veci pe tronul părinților!..."

Pe când danezul se crede cu mândrie a fi destul de viteaz spre a nu invidia vitejia altora, sunt români de aceia ce află un orgoliu de a repeta la tot pasul oribilul vers a lui Mureşeanu; „la noi mărul e putred!". Pe când danezul admiră şi venera tronul principilor săi, sunt români de aceia ce nu veghează ziua şi nu visează noaptea decât perspectiva de a ajunge ei la domnie. Pe când danezul se făleşte cu limba străbunilor, sunt români de aceia, ce nu vorbesc româneşte decât numai cu vizitii lor!... Pe când danezul izbeşte cu pieptul în doi giganți, ce nu se ruşinează a uni atleticele lor forțe contra slăbiciunii unui pitic, sunt români de aceia ce numesc nebunie o unire reală a unor frați, pe cari îi unise deja ideea lui Dumnezeu!

Acest articol nu se adresează către voi, moaştele fanariotismului, ce vă zbuciumați în deşert a face minunea de a ne azvârli înapoi în noianul de degradare în care vă desfătați voi înşivă, pe când ați fost încă vii! Românul nu mai crede astăzi decât numai în moaşte şi în minuni naționale, stigmatizându-vă cu o sublimă strofă a unui mare poet:

„Sunt orbi: nu văd în juru-ți toți fiii cum s-adună;
Sunt surzi: n-aud fanfara ce-n munții tăi răsună...

O! Iartă-le, române! la câini şi la vrăjmaşi,
Dă pâine, căci ai multă, - dă pâine să-i îngraşi!..."

Articolul de față se adresează către generațiunea cea tânără, născută deja în aurora libertății, şi în care, ca într-un sâmbure neatins de omidă, este concentrată, plină de viață şi de sănătate, România viitoare!

COSTACHI STAMATI

Povestea poveştilor de C. Stamati, Iaşi, 1843, in-16.
Dorința sau videnia de C. Stamati, în *Ateneul român,* 1866, p. 175-85.
Muza românească de C. Stamati, Iaşi, 1868, în 8°, t.l.

La 1866, într-un studiu din *Buletinul Instrucțiunii Publice,* d. G. Misail zicea următoarele:

„Nobilul Alexandru Hasdeu şi cavalerul Costachi Stamati sunt singurii literați români de peste Prut. Precum doi arbori verzi şi stufoşi, părăsiți sau uitați de Dumnezeu şi de oameni pe întinderea cea nemărginită a unui deşert arinos, reprezintă singura vegetațiune din partea locului, de asemenea aceşti doi români reprezintă viața intelectuală între basarabeni. Vai! dureros lucru este de a mărturisi aceasta, dar adevărul aşa e, şi nimeni nu-l poate tăgădui!...".

în adevăr, aceşti doi basarabeni, tatăl meu şi prietenul său Stamati, pe care în copilăria mea îl văzusem de atâtea -ori în Chişinău petrecând împreună serile în duioase amintiri despre fost-au-fost al românilor, amândoi la un loc, caracterizează de minune întreaga Basarabie de la 1812 încoace: Basarabia cea incultă, fără nici o şcoală, păstrând cu sfințenie fondul şi forma Moldovei de pe la începutul veacului, şi Basarabia cea cultă, simțind româneşte, uneori cu multă căldură, dar îmbrăcând acest simț într-o haină străină.

Părintele meu a scris româneşte numai povestea istorică

Domnia Arnăutului, care şi aceea fusese lucrată dintâi ruseşte. Celelalte scrieri ale sale, aproape toate despre România, unele publicate, altele inedite, sunt în limba rusă, pe care - în proză şi-n versuri - o mânuia cu multă înlesnire şi cu o rară tărie. Pentru a da o idee, aşa-zicând în zbor, asupra genului muzei sale, voi traduce aci, după manuscriptul autograf, următorul triolet intitulat: *Cântec despre Moldova,* având drept motto versul din Ovidiu (Fast. IV, 8): „Tu mihi propositum, tu mihi semper opus:".

„De ce cânţi tot una, tot numai pe sfânta Moldovă? A asculta mereu acelaşi cântec, i se urăşte omului şi te râde. Cântă-ne mai bine vin şi dragoste, joc şi tinereţea cea zglobie, de cât tot una, una, tot pe sfânta Moldovă!

Da, eu cânt tot una, căci sfânta ţară a strămoşilor mi-a dat un singur nebucăţit suflu al poeziei, şi-i păcat a-l da în schimb pe o zburdalnică nălucire; de aceea eu cânt tot una, acelaşi sacru cântec al inimii!

Da, eu cânt tot una, dar sunetele cântecului sunt noi şi proaspete. Văzut-ai tu albia Prutului aceeaşi neschimbată albie, d-asupra carii se rostogoleşte unda? Deşi cursul e vecinie acelaşi, nu aceleaşi sunt apele şi valurile: apele sunt noi, valurile sunt proaspete!..."

Si toată această însufleţire atât de românească e pierdută pentru noi, fiindcă poetul a scris ruseşte; şi a scris ruseşte (ba încă într-o rusească măiastră), fiindcă se călise prin întreaga lungă filieră a scoalelor ruseşti, cărora - ce-i dreptul - le datora o ştiinţă foarte temeinică şi foarte variată.

Aşa Thomas Moore, deşi celt şi nu saxon, deşi irlandez până-n măduva oaselor, totuşi cânta în graiul stăpânului lui englez dorurile şi visurile cele mai intime ale cuceritei Irlande.

Aşa nemuritorul nostru Doxachi Hurmuzachi scria nemţeşte şi simţea româneşte.

Cu totul altceva era Costachi Stamati. Născut pe la finea secolului trecut, înainte de alipirea Basarabiei către marea împărăţie a crivăţului, el învăţase cât învăţase în Iaşi fără nici o şcoală, şi limba rusă n-a ştiut-o bine niciodată, măcar că se

încercase a publica ruseşte în *Analele* Societăţii Istorice din Odesa un articol pretins arheologic, de alminterea fără nici un căpătâi, dar tot despre România.

în acest mod, Alexandru Hasdeu caracterizează persistenţa simţului românesc sub cultura rusească; Costachi Stamati aceeaşi persistenţă a simţului românesc, dar fără nici o cultură: singurele două calapoduri pe cari, mai până în ziua de astăzi, ni le înfăţişează românismul din Basarabia.

Calderon zicea că există în natură o muzică de sânge, prin care aceleaşi tonuri stereotipe vibrează din generaţiune în generaţiune în toţi pogorâtorii unui singur neam, astfel că o familie naşte viteji, o alta învăţaţi, o a treia plutaşi şi aşa înainte.

Fiu al lui Toma Stamati, Costachi Stamati era nepot de frate bun al acelui celebru mitropolit moldovenesc Iacob Stamati, ardelean de viţă, a cărui viaţă, ţesută din lupte pentru luminarea poporului românesc, o descrie doftorul său de casă, neamţul Andreas Wolf, apoi mai târziu d. Cogălniceanu.

Ca să arătăm aci într-un mod oarecum intuitiv măreaţa figură a mitropolitului Iacob, ne va ajunge a reproduce, după *Uricariul* dlui Codrescu, următorul pasaj dintr-o lucrare oficială a acestui prelat din epoca Revoluţiunii franceze:

„După cum zice adâncul Montesquieu, toate cele ce sunt au pravilele sale: lumea aceasta materialnică are pravilele sale, cele preste omenire au pravilele lor, dobitoacele cele necuvântătoare au pravilele lor şi omul are pravilele sale, pre cari şi suflet al politiei le numeşte dumnezeiescul Platon. Drept aceea dară este trebuinţă să fie şi dascăl de pravilă în şcoală. Apoi cine nu ştie, că spre înţelegerea pravilelor este trebuitoare limba latinească? şi mult mai vârtos spre înţelegerea Sântei Scripture şi a Bibliei, *şi încă şi spre îndreptarea şi împodobirea limbii moldoveneşti...".*

Subt biciul fanarioţilor, Iacob Stamati nu se temea a se adăpa din Montesquieu, a nu respinge Vulgata catolică din învăţătura teologiei ortodoxe şi a pune mâna la purificarea stilului românesc prin ajutorul limbii mume. Să fie oare de mirare, dacă nepotul, deşi nu prea ştia carte, totuşi stăpânit de imperioasa

muzică de sânge al marelui său unchi, a izbutit să ajungă fruntaş literar al Basarabiei?

Costachi Stamati, răposat în adânci bătrâneţe cam pe la 1870, aparţine ca scriitor unui period cu mult mai vechi.

La dânsul în deşert veţi căuta acele tranziţiuni neaşteptate, acele întorsături măiestrite, acea desperare închipuită, cari vă întâmpină la tot pasul, cu cale şi fără cale, în barzii noştri cei crescuţi în atmosfera Occidentului. Poetul basarabean este naiv, simplu, nemeşteşugit, întocmai ca Beldiman, Conachi, Bălşucă şi ceilalţi de pe la 1830, de cari el se deosebeşte însă printr-o mai multă rusticitate, printr-o mai mare *sălbăticie.*

Sălbăticia fiind rodul izolării sau al singurătăţii, cine oare se poate numi mai sălbatec, în toată puterea cuvântului, decât un poet românesc azvârlit în mijlocul unei societăţi care nu ştie sau, cel puţin, nu citeşte româneşte? Se pretinde că-ntr-o situaţiune analoagă ar fi fost altădată Ovidiu, surghiunit la Dunăre de urgia lui August şi scriind sublimele sale *Triste* în cercul unor barbari, a căror brutalitate mergea până a ameninţa soarele şi luna cu fierul săgeţilor. Să nu se uite însă că poetul muntoasei Sulmone, până a nu fi fost aruncat în pustietăţile Dobrogei, îşi desfăşurase deja deplinătatea geniului în acea Romă, unde străluceau pe atunci Virgilii şi Oraţii, Tribuni şi Properţii; pe când bietul Costachi Stamati fost-a ursit a scrie cea dintâi strofă, a face primul pas în literatură, a începe, a se dezvolta şi a se stinge acolo, unde nimeni nu putea sau nu voia să-1 priceapă.

Toate defectele, toate neregularităţile, toate asprimile, câte ne supără în opera acestui fiu al desţerării, se justifică prin starea socială a Basarabiei; iar numeroasele frumuseţi ale acestei singuratece muze ne apar ca nişte minunate zbuciumări ale unei firi bogate şi puternice, pe care nici chiar lipsa de răsunet n-a putut s-o năbuşească.

Costachi Stamati a scris în proză şi în versuri.

Cea mai însemnată şi mai bine scrisă din bucăţile prozaice este un dialog intitulat: *Cum era educaţia nobililor români în secolul trecut, când domneau fanarioţii în ţară.* Autorul ne strămută în timpul propriei sale copilării. Iată un exemplu:

„*Dascălul.* Spune-mi, dacă ai învăţat catechismul, ce lege este a dumitale, căreia te închini, şi ce Dumnezeu slăveşti?

Coconasul. Eu sunt de legea moldovenească, ca şi toţi oamenii din lume".

Mai departe, venind vorba despre Adam şi Eva:

„*Dascălul.* Dar aceşti întâi oameni unde trăiau ei atuncea? şi cine i-a zidit?

Coconasul. Eu cred că în Moldova, dar la ce moşie anume nu pot şti...".

Versurile lui Costachi Stamati se împart în două rubrici: cele rimate şi cele nerimate.

Poema *Păgânul cu fiicele sale,* atât prin energia concepţiunii precum şi prin condiţiunile formei, ni se pare a fi cea mai nimerită din încercările rimate ale poetului, şi drept dovadă, ne vom mărgini a reproduce următoarele câteva strofe:

„Deci aceste locuri de atunci rămasă
Pustiu neumblat;
Buruiana creşte şi scaiul se-ndeasă
Unde a fost sat;
Glas de om aicea nici că se răspunde,
Ci bufa ţipând
Şi prin stânci şi codri lupul se ascunde,
De frică urlând;
Iar pintre prăpăstii puvoaiele repezi,
Prăvălind butuci,
Curg cu clocot mare, lăsând printre lespezi
Pleavă şi clăbuci!

Şi unde fusese sânta mănăstire
Celor cuvioşi,
Acolo în ziduri au sălăşluire
Şerpii veninoşi;
Sub sântele boite cântări nu răsună,
Şi când bate vânt,

Pustiul vuieşte, mărăcinea sună
Pe tristul mormânt;
Alteori o piatră de se povernează
Din risipituri,
Grozavul ei bufnet eco repetează
C-o sută de guri!

Pe pâclosul munte abia înălbeşte
Crucea pe mormânt,
Iar la miezul nopţii pe el se zăreşte
Pară luminând;
Tot pe acea cruce se suie şi creşte
Curpănul vânjos,
Şi ziua şi noaptea pe ea străjueşte
Un corb fioros...

Ca un contrast diametral cu această icoană de groază *â la Edgar Poe* vom cita glumeţul „tableau de genre" al societăţii române din epoca fanariotică, probă invederată de varietatea talentului lui Costachi Stamati, căruia - pentru a fi devenit un mare poet - i-a lipsit un singur lucru: să fi trăit într-un alt cerc.

Este o satiră intitulată *Scăldătoarea unei cocoane Romànce:*

„Şi o ţigancă fecioară, eghiptenească prăsilă,
îngenucheată îi ţine o oglindă de cristal;
Şi altă fecioară, greacă, pe cap părul îi anină,
Ţesut în subţiri cosiţe, ca de horbote voal;
Şi o fecioară franceză învăleşte cu sfială
Trupul ei cel ca zăpada în prosop cusut cu fir;
Şi o romàncă fecioară picioarele ei le spală
Cu lapte în vas de marmur, numit greceşte porfir;
Apoi tinere neveste în limpede scăldătoare,
Presărând frundă de roză, varsă şi spirturi de flori,
în care intrând cocoana, se scaldă cu desfătare,
Şi privind a sale graţii, le zâmbeşte uneori;
Apoi din feredeu iese, sprijinită de curtence,
în crevat trufaş se culcă sub şalurile subţiri,

Şi jupâneasa bătrână începe trupul să-i frece
Cu spirturi de dânsa stoarse din crini şi din trandafiri;
Iar ca razele luminei să nu-i facă supărare
Fetele slobod perdele de un atlas argintit.
Şi lângă ea pun în glastre bucheturi mirositoare,
Dar cocoana când adoarme, - la un Consul a gândit!"...

Astăzi, negreşit, toate acestea nu se mai potrivesc: roabe nu mai avem, una la mână; jupânesele cele bătrâne au devenit foarte rare, două la mână; apoi trei la mână, Consulii nu mai sunt, ci numai doară secretari de legaţiune...

Dar să lăsăm poezia cea rimată.

Sfera aceea în care, asemenea lui Milton, se desfătează şi ne răpeşte mai cu seamă avuta închipuire a lui Costachi Stamati, simţindu-se acolo mai slobodă în avântu-i prin lipsa cătuşelor rimei, este anume poezia cea albă.

Iată, ca specimen un pasaj din balada alegorică intitulată *Dragoş:*

„Soarele apune după munte,
Seara se ridică din adânci prăpăstii.
Eroul ajunge în pustiii codri
Şi printr-a lor vârfuri abia vede cerul.

Furtuna grozavă, pe aripi negrite,
Despre apus vine, vâjâind în aer;
Văile suspină codrul clocoteşte,
Stejari de ani sute scrâşnesc să se rumpă.

De ploaie şi vifor nu-i adăpostire,
Şi nici că se vede de om locuinţă,
Ci prin întuneric, printre crângi departe,
Când şi când clipeşte o de foc lumină!..."

Acum o caracteristică generală.

Proza lui Costachi Stamati e slabă, dezlegată, prolixă; şi nici că putea fi altfel. Vico a spus de mult că poezia este singura

limbă a unei omeniri inculte, proza născându-se mai în urmă, deja după o treaptă oarecare de civilizaţiune; şi aşa este. Nomazii din Africa şi din Australia cântă în loc de a vorbi. în istoria literaturilor capodopere de poezie preced capodoperelor în proză. Omerii şi esiozii deschid calea erodoţilor şi tucidizilor. La Roma - zice Tit-Liviu - nu numai istoria, dar până şi legile se manifestau dintru-ntâiu prin poeme şi balade. Să mai vorbim oare despre Dante? despre autorul lui Cid-Campeador? despre trubaduri şi minnesăngeri? despre cântecele noastre bătrâneşti ca *Mioara* sau ca *Năframa şi inelul,* al căror leagăn se pierde în bruma veacului de mijloc?

Cultura cea românească din Basarabia stă pogorâtă atât de jos, încât ar fi absurd din parte-ne de a căuta tocmai acolo acele modeluri de proză, pe cari le găsim până acum prea puţine chiar în sânul nostru, după o mişcare liberă, nentreruptă, crescândă, am putea zice zvăpăiată, în curs de atâţia mari de ani.

O proză clasică e culmea dezvoltării literare a unui popor.

Costachi Stamati prozaist nu este, ci numai poet; poet însă, în unele privinţe, de prima ordine.

Inspiraţiunea cea mai viguroasă are momente de eclipsă, şi de aceea prea puţini au fost acei genii covârşitori ale căror versuri să fie toate deopotrivă frumoase, deosebindu-se unul de altul numai doară prin forme şi prin proporţiuni, ca diferite boabe de mărgăritar. Analizând opera unui poet, criticul va şti totdauna şi este dator a distinge crângurile cele fericite, în cari se răsfrâng mai cu splendoare scânteiele focului sacru şi-n favoarea cărora se iartă multe.

Din versurile lui Costachi Stamati, unele sunt mediocre, altele slabe, o samă nu susţin aceeaşi vervă de la început până la sfârşit; dar ce ne pasă nouă de aceste intervaluri de cădere, când le vedem răscumpărate prin mai multe bucăţi de o adevărată poezie.

în loc de trei volume, reduceţi-1 la unul; din zece pagini alegeţi una; din totalitatea cea mare trunchiaţi o parte cât de mică; şi atunci acel volum, acea pagină, acel scapăr al talentului, vor fi tot încă de ajuns pentru ca unicul poet curat românesc al Basarabiei să nu moară întreg:

Non omnis moriar...

Noi ăştia de la *Revista nouă* nu suntem *critici-gândaci,* ci *critici-albine.*

INFLUINŢA MORALĂ, COMEDIE ÎN VERSURI ÎNTR-UN ACT, DE G. SION.

Bucureşti, Tipografia Rasidescu, 1869, in-8°, pag. 32.

Iată o scriere, pe care n-au fost în stare s-o laude nici chiar aceia ce ar fi dorit din toată inima să mângâie amorul propriu al autorului.

Ziarul *Familia* de la Pesta îi consacră următoarele rânduri:

„Sujetul peseifefsimplu^JBocoarta Zinca, soţia unui om de litere, cu numele Optimescu, voieşte cu orice preţ să aleagă pe bărbatul său deputat la Cameră, crezând că atunce doară şi dânsa va fi poftită la balurile de la palat. Spre a realiza cu mai multă uşurătate acest plan, dânsa cheamă la sine pre primarul numit Cimbru, carele este un om depravat în toată privinţa.

Primarul soseşte şi în anticameră găseşte pe Lina, nepoata lui Optimescu, o copilă de şasesprezece ani, care chiar înainte de aceea se plângea că nu mai vine Făt-frumos s-o ia de soţioară:

Făt frumos nu mai soseşte, parcă ielele-1 opresc
Şi eu biata aşteptându-1, mă usuc şi-mbătrânesc,
De-ar veni un zmeu odată să mă fure într-o zi,
Poezie mai frumoasă alta n-ar mai putea fi.

Cimbru cugetă că Lina e o servitoare, vorbeşte petulant cu dânsa. Lina însă numaidecât îl întreabă dacă vrea s-o ia de soţie sau ba? Cimbru răspunde că dânsul ca primar nu-şi poate lua de soţie o servitoare. .L ; -

— Eşti prost, domnule primar, îi răspunde copila, eu sunt fată de boier, fiica lui Optimescu, care a fost mare clucer.

La această descoperire, primarul frapat cere scuzele sale.

Copila bună îl iartă, dar sub acea condițiune, că dacă o iubeşte, s-o fure, s-o răpească, căci dânsa încă din copilărie are acest dor fantastic, deci să vină pe la miezul nopții pe fereastră, s-o ia în brațe şi s-o ducă unde va voi.

Primarul se învoieşte. Lina iese.

Peste puțin, vine cocoana şi cere favorul lui Cimbru, pentru ca să poată alege pre bărbatul ei deputat.

Primarul o asigură de succes, dar cere parale. Cocoana îi dă bijuteriile sale şi primarul se duce.

Cocoana Zinca îşi face planuri în viitor. Cât de fericită va fi dânsa, dacă bărbatul ei va fi deputat. Parcă-1 vede că o s-ajungă ministru. Atunci să vedeți pe Zinca! Caretă splendidă, cu vizitiu şi lacheu.

Cu livrele aurite, rochie de catifea,
Cu o coadă lungă, lungă, cât de lungă s-a putea
Pălării, flori şi ghirlande, cu,viăbii-de .paradis,
Un coc mare, mare, mare adus d»ept de la Paris.
Apoi vizite, teatre, sindrofii, baluri, şosea...
Lumea mare o să fie sufletul şi viața mea.
Apoi la palat la curte, adjutanții cei domneşti,
De la scări o să-mi dea brațul... Ah, noroace unde eşti?

După aceste, vine bărbatul ei Optimescu şi amicul acestuia, Pesimescu. Cocoana Zinca povesteşte cu bucurie că bărbatul ei are să fie deputat.

— Ei bine, zice Pesimescu, aveți influința morală? (Aluziune la sprijinul ministeriului.)

Biata cocoană de aceasta nici n-a visat,

într-aceste soseşte Cimbru, anunțând că influința morală alese deputat pe dl Aldea Adormilă.

La ştirea aceasta toată familia leşină. Cimbru zice Linei:

— Iar pe tine, Linişoară, zmeul nopții te-a furat, apoi o ia în brațe, iese eu ea şi cortina cade!...

încât pentru meritul piesei am avea mai multe observațiuni dar le retăcem. E greu a critica o piesă ce n-am văzut-o, încă pe scenă - căci de multe ori critica ar fi nedreaptă față cu autorul."

Precum vedeți, pentru a nu zice curat şi simplu că valoarea piesei dlui G. Sion este foarte problematică, criticul de la Pesta se acață cu o naivitate admirabilă de curioasa scuză, cum că despre *meritul* unei comedii nu se poate vorbi, fără a o fi văzut mai întâi pe scenă.

Ziarul *Familia* confundă aci pe poet şi pe actor.

în orice caz o asemenea critică este cu mult mai comică decât comedia dlui G. Sion, ş-apoi mai are şi avantajul că *meritul* ei se cunoaşte fără *punere pe scenă.*

Convorbirile literare de la Iaşi sunt nu mai puțin în doi peri.

Iată ce zice d. M. Cornea:

„Pe prima pagină a acestei compuneri «de circumstanță», găsim şi o regretăm acel rău gust şi acea pretențiune, de care cei mai eminenți autori români nu se pot totdauna apăra. Autorul dedică această operă fiului iubit al muzelor, «Aristofantelui României», amicului său V. Alexandri. Când un nume este aşa de cunoscut, când 6 reputațkme literară este aşa de bine fondată, ca acea a lui Alexandri, perifrază de «fiu iubit al muzelor» este pretenționasă şi de rău gust.

Dar ce să zicem de «Aristofantelui României»? întâi constatăm o greşală de etimologie: se zice «Aristofanului», iar nu «Aristofantelui» şi al doilea o necunoştință completă de geniul acestor doi autori. Aristofan este poet dramatic, mediocru, trivial, obscen; V. Alecsandri e poet liric, eminent, estetic, public (!?), şi iată cum d. Sion prin un spirit de pretențiune şi de exagerare face un rău compliment poetului nostru național.

In comedia dlui Sion caracterele sunt bine descrise şi observate până la fine, dialogurile sunt pline de vervă şi nu lipsite de un oarecare spirit de comedie; versificațiunea e corectă, versurile uşoare, limba curată. Vom semnala din când în când oareşicare expresiuni, oareşicare imagini triviale sau pretențioase.

în scena I, domnişoara Lina, făcând la ceaiuri şi Ja cafele, varsă sudori şi mai departe aşteptând pre Făt-frumos, ea biata se usucă şi îmbătrâneşte. în scena a doua, d. Cimbru primarul e gata în ochii dşoarei Lina să facă altar amorului, şi aşa mai departe ici şi colea câte o pată.

Dacă am trece preste aceste şi preste dedicaţiune, găsim că mica comedie „de circumstanţă a dlui Sion, care aduce ceva aminte pre *Poetul romantic* al dlui Millo, nu e rea şi putem felicita pre autor de încercarea sa dramatică".

Iată o critică, după care ar crede cineva că d. Cornea nu va fi citit decât numai dedicaţiunea din comedia dlui G. Sion.

Dumnealui găseşte în ea *caractere bine descrise, dialoguri pline de vervă,* şi celelalte, în zădar de căutat în această piesă, pe care însuşi d. Cornea o numeşte „de circonstanţă".

Pentru a da o idee atât despre *caracterele,* precum şi despre *verva* comediei dlui G. Sion, vom lua personajul principal.

Lina este o domnişoară de măritat.

Să dăm aci câteva probe de modul cum vorbeşte acest ideal de inocenţă al dlui G. Sion:

Cavalerii, *bată-i naiba,* s-âu făcut nesuferiţi.
Sau cer zestre,, sau faccurţe;, altfel nu ştint fericiţi,
Ş-apoi cer tot mii de galbeni, *dar nu coarne de viţei!...*

Sau:

Dar mă cheamă mătuşica: cum se vede, s-a sculat.
De-o veni, *să taci ca racul...*

Nu înţelegem cam ce fel de societate de domnişoare va fi studiat d. G. Sion pentru a crea caracterul Linei.

Apoi mătuşica acesteia, Zinca, este nu mai puţin remarcabilă:

Ea zice:

Ştiu c-aveţi o influinţa, care mulţi o pizmuiesc,
Şi *capacităţi morale,* care toţi le preţuiesc!...

Care-care şi *capacităţile morale* întrec marginile sublimului, într-un alt pasaj, aceeaşi Zincă se exprimă aşa:

Are suflet blând şi dulce, *ca un miel neînţărcat!*

Am dori prea mult ca d. Sion să ne spună ce fel de *suflet* are un *miel înţărcat?*

Oprindu-ne aci vom face o ultimă observaţiune.

Menţiunea cea învederată a poetului a fost de a ridiculiza alegerile de sub ministerul trecut.

Insă de ce oare aşteptat-o dumnealui mai întâi retragerea dlui Ion Brătianu?

Puţin cavaleresc!

Şi cu toate acestea, d. G. Sion nu s-a ales nicăiri sub influinţa cea *ne-morală* a guvernului actual.

D. ministru de interne e puţin recunoscător.

Dar lasă! Poetul o să-şi răzbune... după retragerea dlui Cogălniceanu.

„CONVORBIRI LITERARE", IAŞI, 15 APRILIE 1869

Acest număr al interesantului ziar beletristic de peste Milcov se începe cu *Un epizod din 1848,* ieşit din măiastră pană a dlui Alexandri.

Poetul nostru nu încetează de a lucra, deşi nu-1 mai susţine astăzi înariparea juneţii, şi ceea ce este şi mai remarcabil, asemenea marelui Goethe, el creşte în vigoare, în colorit, în geniu, în proporţiune cu însăşi creşterea anilor.

Ultima schiţă a dlui Alexandri descrie deşertele spaime ale unor juni revoluţionari din 1848, cari se pregătesc în fruntea câtorva plăieşi şi în societatea unui neguţător turc a se apăra vitejeşte după zidurile monăstirii Hangu, crezând că vine să-i atace oştirea lui vodă Sturdza; şi totuşi extrema simplicitate a acestei strofe n-a împiedicat pe poetul nostru de a crea o nuvelă, precum sunt prea puţine în limba română.

Pe la finitul naraţiunii, d. Alexandri intercala următorul cântec, intitulat *Ştefan şi codrul,* pe care îl pune în gura unui cimpoier:

Ştefan-vodă rătăcit
Intră-n codrul înfrunzit.
Codru-i zice: „Domn viteaz!
îți curg lacrimi pe obraz".
— Dar îmi plâng ostaşii mei
Morți, luptând ca nişte zmei!

Codrul zise: „Dragul meu,
Mângâie sufletul tău,
Că din brazii mei trufaşi
Face-ți-oi voinici ostaşi!..."
— Fă! răspunse mult voios
Domnul nostru inimos.

Codrul puse a vui
Brazii a-şi insufleți:
Pe loc brazii mari şi mici
Se schimbară în voinici
Şi spre Domn se-nainta:
— Să trăieşti, Măria ta! etc.

Ce păcat că d. Alexandri nu ne lămureşte aci, prin o notiță oricât de scurtă, asupra a două punturi capitale:

I. Această frumoasă baladă este ea oare culeasă din gura poporului? şi atunci de la cine anume şi de unde?

II. Nenorocitul „etc." de la coada cântecului însemnează el oare că balada nu se sfârşeşte încă? şi atunci cari îi sunt urmarea şi finea?

După epizodul dlui Alecsandri, urmează primul articol din *Studii asupra literaturii spaniole* de d. Ştefan Vârgolici, elevul Universității de la Madrid.

Obiectul principal al acestei încercări este drama lui Lope de Veşa.

In aşteptare de a vedea finea lucrării, tot ce putem asigura de pe acuma, este că maniera dlui Vârgolici promite literaturii noastre un critic de prima ordine.

Convorbirile literare ni mai ofer de astă dată o frumoasă poezie de d. N. Schelitti, intitulată *Dedicațiune lui Ossian:*

Glas puternic ce vuieşte pe-a străbunilor mormânturi
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat,
Vocea ta străbate stânca, glasul tău purtat de vânturi
Până-n cer s-a înălțat!

Când furtuna prin munți urlă şi natura-n răsculare,
Pare că deplânge-eroii, care-n lupte au pierit,
Tu te plimbi cu-a ta liră, împletind a ta cântare
Cu-a naturii glas uimit.

Noaptea când răsare luna, când luceafărul apune,
Tu visezi la malul mării, unde valurile mor,
Oceanul te ascultă şi un val la altul spune
Al tău cânt nemuritor!

Tu atuncea vezi pe Fingal învălit în ceața nopții,
Şi în jurul lui eroii prin câmpie rătăcind,
Vezi pe Oscar, pe viteazul şi pe Daura-n brațul morții
După Amar greu gemând!

Vezi pe Colma părăsită în pădurea-ntunecoasă,
Neavând de apărare, decât glasul ei frumos:
Vântul tace s-o asculte, luna iese maiestoasa
Dintr-un nor întunecos

Şi torentul, care zburdă printre munți din stâncă-n stâncă
Se opreşte şi murmură vocea Colmei admirând,
Ea suspină după Salgar şi-n durerea ei adâncă
Pe-o movilă stă plângând.

Ossian, a tale cânturi pline de melancolie,
De durere şi suspine au pătruns sufletul meu.
Ş-am vărsat cu tine lacrimi, când în cruda bătălie
A căzut eroul tău.

Tu jăleşti a lui cădere şi o faci nemuritoare,
Prin a tale triste cânturi, prin măreţul tău suspin,
Şi-a ta Muză se înalţă cu-a sa liră-ncântătoare
Pe parnasul cel divin!

Această viguroasă bucată, care ar face onoare celui mai bun dintre poeţii noştri, prezintă însă vro două-trei nuanţe mai slabe.

Astfel în strofa dintâi Ossian este un *glas,* al căruia *glas* se înalţă până la cer.

Glasul glasului!

Această scăpare din vedere lesne s-ar fi putut înlătura:

Glas puternic, ce vuieşte pe-a străbunilor morminturi.
Ossian! suspin eroic unui suflet întristat!
Vocea ta străbate stânca, *cântul* tău purtat de vânturi
Până-n cer s-a înălţat!...

Versul de pe urmă, adică „Parnasul cel divin", este de asemenea nenorocit.

Nu sunt două Parnasuri, pentru ca unul din ele să poată fi distins prin epitetul de „cel divin".

Ş-apoi, oricum să fie, ce are a face această creaţiune locală a mitologiei elenice cu bardul celtic al nordului?

Strofa cu *Parnasul* s-ar putea suprima, fără ca întregul să piarză câtuşi de puţin, rămânând ca final:

Ş-am vărsat cu tine lacrimi, când în ciuda bătăliei
A căzut eroul tău!...

Orice s-ar mai adăuga către „căderea lui Frugal", expresie cu atâta forţă laconică, n-ar putea să nu fie rece şi palid.

Afară de aceste mici observaţiuni, poezia d-lui N. Schelitti e admirabilă.

Cu ţoful atlfel este o bucată de d. V. Pogor, intitulată *Sfinx egiptean,* şi care se începe aşa:

O! spune câte secuii, *chimero granitică,*
Secretul tău, zadarnic, trecând au întrebat?
Lovind în tine timpul, el coasa şi-a stricat.
Enigmă *nesmintită,* pe care lumea-antică
L-a noastră lume oarbă cu râs au azvârlit.
Tu ţii ascunsă-n tine o nobilă gândire
Ce 'nalţă, tristă încă domneşte pe-omenire
S-apas-a noastre piepturi sub corpu-ţi de granit.
în tine-i sapienta mai sus decât umană,
Pe care omul cearcă de mult a căpăta,
Dar cel ce-a sculptat corpul şi mândră faţa ta
Ştia c-a noastră viaţă „e lungă şi că-i vână"
De aceea a tale buze puternic el a strâns
Şi orişice lumină din ochiul tău a stâns...

Noi provocăm pe oricine, ca să ne spună, ce anume va fi însemnând această pompoasă galimatie!

UNDE S-A TIPĂRIT PSALTIREA LUI CORESI?

Faimoasa psaltire a diaconului Coresi rămâne până astăzi, cel puţin având o dată cronologică certă, iar nu ipotetică, cea dintâi carte ieşită din tipar în limba română.

Deşi răposatul Săulescu, d. Heliade, canonicul Cipar, d. Asachi, şi alţii au vorbit deja demult, în treacăt sau după auzite, despre acest tezaur al filologiei române, totuşi cel dintâi exemplar de nu cunoscut, încai studiat de aproape şi descris cu d-amănuntul, este cel descoperit în 1862 la monăstirea Bistriţa de către d. Alexandru Odobescu, şi din care, din norocire, nu lipseşte decât numai titlul şi pe ici pe colea vro două-trei file.

Până atunci nu se ştia nici măcar anul ediţiunii, unii făcând-o din 1560, alţii din 1562, pe când în realitate cartea este cu mult mai apropiată, anume din 7085 de la zidirea lumii, ceea ce se traduce în era creştină prin 1577.

A mai rămas însă un punt obscur locul publicaţiunii.

D. Odobescu se pronunţă în formă pentru Braşov, dar în fond dumnealui combate propria sa aserţiune.

Iată chiar cuvintele neobositului arheolog*

„Chestia de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întâia oară limba românească imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem trei ani în urmă tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punt care deşteaptă mai multă curiozitate este de a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întâlnim literele capitale ornamentate, pe cari le-am văzut figurând în cărţile slavoneşti, tipărite la 1507 şi 1514 sub Mihnea şi Neagoe-vodă în Ţara Românească..."

Vom rectifica aci, mai nainte de toate, două mici scăpări din vedere, cari se pot considera mai mult ca nişte erori de tipar.

Dintâi, sub Neagoe Basarab, întrucât se ştie până acuma, nu s-a tipărit nici o carte slavonească în 1514, ci numai în 1512, anul ediţiunii superbului evangheliar, din care un exemplar, ilustrat într-un mod admirabil, s-a depus la Muzeul din Bucureşti de către însuşi d. Odobescu.

Al doilea, cartea, impresă la Braşov în 1580, e cunoscută autorului nostru numai după descripţiunea şi extractele canonicului Cipar, care n-a publicat nicăiri un facsimil, pentru ca să se poată judeca, dacă ea este tipărită „cu aceleaşi caractere" ca şi psaltirea lui Coresi, încât noi credem mai curând că d. Odobescu a vrut să zică altceva şi anume că ambele opere se dator esc *aceluiaşi Coresi,* iar nu: *cu aceleaşi caractere.*

Lăsând însă de o parte aceste greşeli tipografice, iată care este în esenţă ideea dlui Odobescu: în favoarea Braşovului militează acea împrejurare că diaconul Coresi a tipărit acolo o altă carte cu trei ani mai în urmă dar nu mai puţin, totdodată, unele litere iniţiale foarte caracteristice vorbesc în avantajul Ţării Româneşti.

Braşovul sau Ţara Românească? aci este cestiunea.

Muzeul naţional din Praga posedă biblioteca postumă a lui Iosif Paul Şafarik, cel mai celebru slavist din secolul nostru.

Vizitând-o în intervalul scurtei mele petreceri de 24 de ore în capitala Boemiei, am fost izbit de a citi deodată în catalog între altele *Psalterium Coressi in Valachia, 1577.*

Prima mişcare, mai cu seamă în faţa indicaţiunii anului, a fost naturalmente de a crede că este un exemplar din ediţiunea psaltirii române a lui Coresi.

Cât de mare mi-a fost mirarea când amabilul şi eruditul custode al muzeului, d. Vrtatko mi-a arătat însăşi cartea, numai în limba slavonă, având pe prima pagină un frontispiciu de arabescuri, întocmai ca în evangheliarul lui Neagoe Basarab cel tipărit în 1512 în Ţara Românească iar peste tot 172 file, dintre cari cea cu titlul lipseşte, iar pe ultima se află următoarea preţioasă postfaţă reprodusă aci în transcripţiune:

„Isvoleniem'oţa i pospeşeniem' sina i s'vr'şeniem sviatago duha, i s' poveleniem gospodara, io alexandru voevod i sîn ego, io mihn6 voevod. i preosveştenago mitropolita, serafim' az' greşni diakon koresi, napisah' sie svetie knigi, glagolemii psaltir' v'nihje prilojihom, sanaxari v'obhojdenie letnoe tropari i kondaki svâtîim', takojde postnii sinaxar' prilojihom, i ciasosloveţ', imei noştnie i dnevnîe" i dneonîe' slujbi. Sie s'pisase ot bîtia. v. lelo 7085".

Adică:

„Cu binevoirea Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sântului Spirit şi cu porunca domnului Ioan Alexandru-vodă şi a fiului său Ioan Mihnea-vodă şi a prea sânţitului mitropolit Serafim, eu păcătosul diacon Coresi am scris aceste sânte cărţi numite psaltire, către cari am adaus sinaxarii peste an, troparii şi condacii sânţilor, de asemenea sinaxarul de post am adaus, şi ciaslovul cu oficiul de noapte şi de zi. Acesta s-a scris de la Facere în anul 7085".

De aci urmează, în josul paginii, în mărimea unui icusar, o cunună de snopi legaţi, în mijlocul caria stema Ţării Româneşti: vulturul cu crucea.

Tiparul este identic cu caracterele psaltirii române.

Aşadară, nu peste trei, ci chiar în acelaşi an, în care s-a publicat psaltirea cea română, diaconul Coresi tipări tot acolo o altă numai slavoneşte, în privința căreia nu încape cel mai mic dubiu cum că a apărut în Muntenia, iar nu în Braşov.

Trebuie oare să mai formulăm concluziunea?

Tot ce se poate zice este că d. Odobescu, constatând originea netransilvană, a unor Utere din edițiunea română a psaltirii, făcuse deja prin însăşi aceasta cel dintâi pas critic spre descoperirea adevărului...

Nu putem să nu adăugăm cu astă ocaziune, că tot în biblioteca lui Şafarik se află un manuscript in-8°, 117 file, intitulat în catalog: *Paraclis Hieromonachi Rafaelis Dragomirnensis 1661,* slavoneşte şi româneşte ceea ce precizează epoca, când limba română a început cu încetul a scoate pe cea slavică nu numai din cărți, ci chiar din serviciul zilnic al bisericii.

Pe paginia 83 citim slavoneşte următoarea notiță:

„Această cărtecea numită Paraclis şi alte lucruri folositoare a făcut şi a scris ieromonahul Rafail din sânta monăstire Dragomirna, şi a dat din iubire discipolului său diacon Andronic din satul Mihovenii pe apa Suceava, în zilele lui Ioan Ştefan-vodă, fiul lui Vasile-vodă şi ale mitropolitului Sava, în anul 7169, luna lui august 28...".

‚CONVORBIRI LITERARE", 1869, NR. 5

Se începe prin vro câteva pasteluri, dupre cum numeşte d. V. Alecsandri sublimele sale descripțiuni după natură, ultimul gen poetic prin care se manifestă de un timp încoace fecunda inspirațiune a marelui nostru poet.

Iată trei strofe din bucata intitulată „Lunca din Mirceşti":

Sus, paiangul pe un frasin, urzind pânza-i diafană,
Cu-al său fir de-argint subțire face-o punte-aeriană,

Iar în leagăn de mătasă, grangurul misterios
Cu privighetoarea dulce se îngân armonios. ,

Jos pe la tulpini, la umbră, fluturii, flori zburătoare,
Se-ndrăgesc îri primăvară pe sân alb de lăcrămioare
Şi ca nişte pietre scumpe, gândăceii smălțuiți
Strălucesc şi se alungă pintre ierburi tăinuiți.

O pătrunzătoare şoaptă împle lunca, se ridică...
Ascultați: stejarul mare grăieşte cu iarbă mică,
Vulturul cu ciocârlia, soarele cu albul nor,
Fluturai cu planta, râul cu limpedele izvor...

Mai reproducem *pastelul* întreg, intitulat „Malul Şiretului":

Aburii uşori ai nopții ca fantasme se ridică
Şi, plutind dasupra luncii, printre crânguri se despică,
Râul luciu se-ncovoaie sub copaci ca un balaur
Ce în raza dimineții mişcă solzii lui de aur.

Eu mă duc în faptul zilei, mă aşez pe malu-i verde
Şi privesc cum apa curge şi la cotituri se pierde;
Cum se schimbă-n vălurele pe frunzişul lunecos,
Cum adoarme la bulboace, săpând malul nesipos.

Când o salcie pletoasă lin pe baltă se coboară,
Când o mreană saltă-n aer dup-o viespe sprintioară,
Când sălbaticele rațe se abat din zborul lor,
Bătând apa-ntunecată de un nour trecător.

Şi gândirea-mi absorbită se tot duce-ncet la vale
Cu cel râu, care-n veci curge, făr-a se opri din cale.
Lunca-mi juru-mi clocoteşte: o şopârlă de smarald
Cată țintă lung la mine de pe nesipişul cald!...

Ei bine, *Convorbirile literare* nu numai cad în păcatul ridicolului, dar se lasă a comite crima estetică cea mai neiertată de a căsători soarele cu norii şi turturelele cu corbii, dupre expre-

siunea cântecului popular, când publică în acelaşi număr, în care s-a adăpostit grandioasa muză a dlui V. Alecsandri, nişte aberaţkrai necalificabile, ieşite nu din focul sacru, ci din condeiul profan al unui d. S. L. Bodnărescu.

Ascultaţi!

Pierderea

Pe a sa faţă
Sloiuri de gheaţă
Râul ducea;
Priveam la ele —
* Zilelor mele
Asemeni curgea
Râul viaţa-mi de patimi plină.
Sloiuri de gheaţă inima mea;
Ah! primăvară mândră senină
S-a dus cu dânsa, toate cu ea!...

Mai iată una:

Traiu-mi nor, viaţa nor,
Şi n-am aripi ca să zbor,
Să las chin să las amar
Aripi n-am - ah, în zadar!...

Un ziar, a cărui misiune este răspândirea şi dezvoltarea bunului gust literar, nu-şi maculează astfel coloanele!

Afară de *pastelurile* dlui V. Alecsandri şi afară de *neexprimabile* dlui S. L. Bodnărescu, ultimul număr al foii beletristice de la Iaşi continuă interesantul studiu al dlui S. Vârgolici despre Lope de Vega, şi în fine publică o nuvelă. *Eroul fără voie,* asupra căreia ne vom opri aci un moment. D. Iacob Negruzzi cu abnegaţiunea cea mai complectă a propriei sale personalităţi, biciuieşte o situaţiune, în care însuşi dumnealui este mai complicat.

Un tânăr, întors din străinătate cu o diplomă de doctor sau de licenţiat, care cele mai de multe ori nu e cumpărată, precum are aerul de a crede d. Iacob Negruzzi, ci câştigată prin o adevărată a aplicaţiune către studiu, se vede deodată numit preşedinte de tribunal, procuror, membru de curte sau profesor de universitate, fără să aibă experienţă, fără să treacă prin o filieră ierarhică, fără să fi avut timp de a rumega prin meditaţiune şi a complecta prin muncă cele învăţate pe băncile şcoalei.

Aşa e; dar ce să facem?

Un rău necesar este bun de nevoie.

România debutând d-abia de ieri pe calea specialiştilor, ceea ce pretinde d. Iacob Negruzzi nu se poate cere tocmai astăzi.

In această stare de lucruri, trebuie oare să sacrificăm junimea cea cu diplome în favoarea unor rutinieri fără ştiinţă?

Peste douăzeci de ani, când tinerii specialişti de astăzi îşi vor fi consolidat teoria prin practică, întorcându-se apoi alţi juni din străinătate, va fi lucru natural de â nu urca pe aceştia deodată în culmea ierarhiei, lipsă de oameni nemaifiind atunci urginte, precum este în momentul de faţă.

După această observaţiune în fond, să trecem acum la forma nuvelei dlui Iacob Negruzzi.

Iată un model de dialog:

„— Ce zi frumoasă a fost astăzi, zise unul din tineri.

— Dar era multă lume la primblare, răspunse una din domnişoare.

— Aveţi să mergeţi mâne seară la teatru? zise unul din tineri.

— Ba nu, răspunse una din domnişoare.

— Am auzit că Ghiftui are să dea un bal, zise unul din tineri.

— Când, când, întrebară amândouă domnişoarele.

— Nu se ştie încă pozitiv, răspunse altul din tineri.

Domnişoarele plecară capul.

— Aţi auzit că Agnes Cireşescu se mărită, şopti unul din tineri către una din domnişoare.

— Agnes se mărită!! exclamă domnişoara, ridicând capul.

— Agnes se mărită! exclamă cealaltă domnişoară: Tot cu...

— Tot, răspunse tânărul zâmbind.

Amândouă domnişoarele plecară capul şi urmară a face scamă.

— Â propos, zise unul din tineri, am auzit că ne vine un cavaler mai mult din străinătate.

— Cine, cine? exclamară domnişoarele, ridicând capul.

— Costică Buzduru. Cică-i doctor, zise unul din tineri cu un zâmbet îndoielnic.

— Doctor în ce? întrebă una din domnişoare.

— Doctor în... în ştiu eu ce?... în orişice... răspunse tânărul. Mare lucru să fie cineva doctor! Ş-apoi câte diplome se pot cumpăra?..."

Noi întrebăm pe d. Iacob Negruzzi numai atâta, dacă în acest dialog nu era cu mult mai bine, din puntul de vedere al stilului, de a nu repeta la tot pasul: *zise unul, răspunse una* etc.?...

„CONVORBIRI LITERARE", NR. 6 şi 7

Am aşteptat să vorbim despre ambii numeri totdodată, căci ceea ce-i leagă, făcând principala lor podoabă este o nomenclatură română a diferitelor plante, rămasă printre hârtiile postume ale răposatului Costache Negruzzi.

Un vocabular botanic ne lipsea până acuma, celebrul autor al *Aprodului Purice* ni-I lasă cu limbă de moarte, ca o preţioasă moştenire, pe care de aci încolo nu va mai fi greu de a o completa sau chiar de a o corege.

Reproducem, ca model, litera P:

„Pornită (scholera); plop (populus, peuplier); păducherniţă (tribulus); popivnic); (asarum); paparună (glaucium), prisnel (myriophyllum); punga-popii (capsella); pălămidă (serratula); pelin (absyntium); peliniţă (artemisia); plevăiţă (xerathemum); păpădie (teraxacum, pissenlit); pojarniţă (hypericum); potbalu (tussilago, heliotrope d'hiver); potroacă (erythrina); pătlăgică (solanum M; melongene); pasternac (pastinaca, panais); petrinjel (apium petraselinum, perşii); pimprinela (poterium sanguisorba, pimprenelle); praj (allium, poiveau); pătlagină (plantago, corne de cerf); păretarie (parietaria); plămănărică (vezi: mierea ursului, pulmonaria); pipăruş (capsicum, piment); paingăriţă (arachnites); pănuşiţă (stipa); papură (typha); pipirig (scirpus); păducel (crataegus)..."

Ce tezaur pentru un filolog şi pentru un poet!

Răposatul Negruzzi a mai uitat totuşi pe: paltin (acer pseudoplatanus); părangină (anthoxantum nemorosum); părăşin (briza media); parinc (panicum miliaceum); pejmă (centaurea moschata); perişor (pyrola rotundifolia); piciorul-caprei (aegapodion); piciorul-viţelului (arum maculatum); pir (gramen caninum); părul fetei (capillus Veneris); părul porcului (esquisetum arveusie); plumănă (nymphaea); poala-sântămăriei (matricaria parathenium); polai (teucrium polium); porăniciu (orchis mascula); porcin (polygonum aviculare); pristinior (glecoma hederacea); punga babei (carlina acauhs), etc. pe cari noi le găsim în dicţionarul budan din 1825.

Pe lângă „flora" lui Negruzzi-tată, ne-a mai plăcut o poezie a dlui Negruzzi-fiu, intitulată *Lui Alecsandri,* şi în care sunt mai cu seamă de toată frumuseţea următoarele versuri:

Şi plin de dor şi visuri, cu păsuri călătoare
Pe câmp tot înainte mergeam neîngrijit,
Cuprins d-un dulce farmec, priveam cu desfătare
Câmpia nesfârşită şi cerul nesfârşit.

Dodată însă câmpul prin arbori se ascunde
Ş-al cerului albastru de nori e coperit,
Grăbesc a mele păsuri şi grija mă pătrunde
Tresare al meu suflet de rele prevestit.

Şi iată-ntr-o pădure obscură şi tăcută
Deodată, făr' de veste, mă văd rătăcitor;
Se-ntunecă lumina, cărarea e pierdută,
în jur, în sus, în mine, tăcere şi fior!

în spaimă şi în chinuri, cu noaptea-ntunecoasă,
Cu vânturi, cu furtune mă lupt necontenit.
De-ntorc a mele gânduri, câmpia cea frumoasă
Mai mult amar aduce în pieptu-mi amărât.

Şi-n jur şi înspre ceruri îndrept în disperare
Tânguitoarea voce, chemând un ajutor;

în jur sălbatici fiare, sus buhne cobitoare
Răspund l-a mele plângeri cu vaietele lor.

Se trece-o zi şi alta ş-a treia le urmează,
Dar ochiul meu nu vede al codrului hotar,
Şi când din vreme-n vreme furtuna încetează
Pierduta fericire tot caut în zadar!...

Din nenorocire, lângă aceste sublime versuri ne întâmpină dodată o criminală încercare a dlui V. Pogor de a ucide pe Victor Hugo, traducând *Conştiinţa* în următorul mod cu totul „fără conştiinţă".

Cain cu ai săi fii, încinşi cu piei de bestii,
Când palid, spulberat în mijlocul tempestii,
Fugiră dinaintea feţei lui Iehovah.
Sinistrul om ajunse, pe timp când însera
La poala unui munte în şesul cel întins.
Tot grupul dimprejuru-i de obosaPînvins
Ei zic: aci, părinte, dormim câteva ore.
Cain, veghind, gândea l-ai muntelui picioare, etc.

Dar ceea ce-i mai comic, în ultimii numeri ai „Convorbirilor literare", sunt două bucăţi în proză.

Sub pomposul titlu de *Istoriile civilizaţiunii,* d. A. D. Xenopol începe, prin nişte „consideraţiuni generale", un lung studiu, care promite de a fi cu mult şi mai obscur în „consideraţiunile sale speciale".

Ne-a fost peste putinţă de a înţelege ceea ce vrea autorul.

în adevăr, însuşi Edip, n-ar fi în stare să priceapă o frază, ca aceasta bunăoară:

„Se sfarmă forma specifică de înţelegere a lumii cu crierii celor din care ea porneşte".

Iată un alt pasaj mai lung:

„Istoria cum a fost în genere tratată până acuma are o valoare eminentă pentru mulţămirea fantaziei şi a unor simţiminte scumpe sufletului omenesc; valoarea practică ce se putea deduce din ea, învăţătura pentru dirigerea tendinţelor noastre în privirea scopurilor mai mari ale vieţii, era mai nulă. Istoria prezenta un şir de fapte legate între sine mai bine sau mai rău, care ne desfăşură în tablouri succesive şi în cadruri variate figurile desemnate în timpuri, de omenire, serie uneori măreaţă, asemenea unei epopee şi foarte aptă de a ne înălţa spiritul spre gândiri mai nobile, de a introduce în sufletul nostru conştiinţa micşorătăţii individului în curgerea timpului şi ţesătura împrejurărilor...".

însă un alt colaborator al „Convorbirilor literare", d. I. P. Florentin, întrece chiar pe d. Xenopol!

Ceea ce d-sale îi place a numi *Tragedii din viaţă* este în toată puterea cuvântului o „galimatie dublă" din clasificaţiunea lui Boileau.

Iată debutul nuvelei, care „va urma" şi, în adevăr, ar putea să tot urmeze, până la Judecata cea din urmă, căci urma nu i se va alege în vecii vecilor: „Odată alergam dintr-un loc mtr-altul, pentru ca să văd toate: şi acuma fug de toate, ca să nu văd nimica.

Eram dus în lume, ca să văd, ce-i în ea, şi să vin acasă, să povestsesc, câte am văzut? Şi o dată numai mi-a adus un om o scrisoare, scrisă pe dasupra de mână străină, şi pecetluită cu ceară neagră.

Voi, toate puterile, ajutaţi-mă să pot citi, ce-i îh ea!

Tremurând ca frunza o despecetluii şi ce citii, mă împlu de o bănuială groaznică.

«Sora-ta a intrat în monăstirea Negurelor; citeşte tu mai departe. Te plâng frăţeşte.» Atâta era scris; alt nimic.

Mă plângi? îţi baţi joc de mine! Tu-mi arzi în inimă bănuieli negre; şi apoi tu mă şi plângi frăţeşte!!

De ce nu ţi-a scris mai multe condeiul afurisit?

Sora-ta a intrat în monăstirea Negurelor. Sora-ta - numai „Sora-ta"? Mai multe nu ştii? hârtie ieşită din minţi! Numai «sora-ta», numai? - Dar «Tatăl tău», dar «Maică-ta»? unde au

«intrat» - în pământ! - Aşadar? - Tu taci? - Nu zici că «nu» - Sub glii negre! sub pietre grele! Oh! Tăcerea asta-mi sfâşie auzul! mă arde la piept; mă arde la cap!..." etc.

D.S. Vârgolici a terminat studiul său asupra lui Lope de Vega: bine cugetat şi bine scris.

„ALBINA PINDULUI" DE LA 1-15 IUNIE

Foaia beletristică a dlui Gr. H. Grandea, după o întrerumpere de câtva timp, intră în anul al doilea al existenţei sale.

Pe cele 24 pagini de un tipar mărunt, cuprinzând o materie îndoită şi poate întreită decât a „Convorbirilor literare", deşi ambele ziare apar egalminte de două ori pe lună, - nu este de mirare de a găsi vro câteva părţi slabe sau mediocre, însă ar fi un păcat a nu le scuza unei publicaţiuni modeste, lipsite de iperbolicele pretenţiuni şi de apucăturile ultramagistrale ale organului literar de la Iaşi.

„Albina Pindului" nu-şi bate joc de venerabila memorie a lui Bărnuţiu, nu neagă existenţa vechei noastre literaturi naţionale, nu păcăleşte pasiunea poporului de a invoca la tot pasul numele lui Ştefan şi Mihai, nu ia peste picior limba fraţilor noştri de peste Carpaţi; nu! dar tocmai de aceea, fiind cu mult mai românească decât „Convorbirile" cele prea cosmopolite, ea nu numai că merge mai bine la inimă, dar chiar se rătăceşte mai puţin, fiindcă simte ceea ce vorbeşte, iar nu repetă într-un mod quasi-mecanic ecourile străinătăţii.

Trei bucăţi ne-au plăcut mai cu seamă în ultimul număr al ziarului dlui Grandea.

Poezia *O noapte la Târgoviste,* de junele d. C. Cârlova, probează că nepotul merită pe deplin a purta numele nemuritorului său unchi.

Ea se încheie cu următoarele admirabile strofe:

Purpura dimineţii începe să lucească,
Prin pânzele de aburi străbat blondele zori,

începe ciocârlia zburând să ciripească
Şi ceaţa să se-nalţe din iarbă şi din flori.

Viaţa pretutindeni din ce în ce se-ntinde,
Cavalele răsună prin văile adânci; .
La stăni se mulge lapte, şi focul se aprinde,
Şi fumul în spirale pluteşte cătră stânci!

La puţuri multe vite cu zgomot mult scoboară.
Şi unele s-adapă, iar altele mugesc;
La scocul morii roata în spume se-nfăşoară
Şi pietrele din întru s-aud cum uruiesc.

Atuncea, când mişcarea ia locul cugetării,
Când ochiul sânt al zilei în ceruri e deschis,
Descind cătră cetate. Icoana suvenirii
în sufletu-mi rămâne ca cel mai dulce vis!...

„Zorile străbătând pânzele de aburi", „ceaţa mălţându-se din iarbă şi din flori", „fumul plutind în spirale cătră stânci", „roata morii înfăşurându-se în spume", „mişcarea luând locul cugetării"... sunt nişte imagini, demne în toată putera cuvântului de a fi subscrise: „Cârlova".

în junele poet joacă „muzica sângelui", după expresia lui Calderon.

„Albina Pindului" începe a publica un manuscript istoric foarte interesant, intitulat *Domnia lui Hangerliu,* pe care zice că 1-a descoperit anonim la d. Ch. Ioanide din Târgu Jiului.

Ca model, iată un fragment despre nevoile Ţării Româneşti în epoca faimoasei revolte a lui Pasvantoglu peste Dunăre:

„Oh! vai de ţară ce era, mai vârtos pe aceste cinci judeţe de peste Olt! în al doilea an, vodă Hangerliu a pus pe toţi locuitorii ţării să dea dajdie pe vite, adică văcăritul. Chemând pe boierii veliţi şi pe Mitropolitul cu Episcopii eparhiilor, li s-a citit anaforaua Domnească, zicându-le şă o iscălească, casă facă porunci să scoată dajdie de bani.pentru lefile aschierliilor celor adunaţi

la cetatea Diul, căci i se cere de la Căpitan-Paşa. Aşa s-a găsit cu cale a se face. Dar Mitropolitul, Episcopii şi boierii au răspuns, cum că această dare grea văcăritu a pune pe ţară s-a oprit cu mare blestem, cu grozavă afurisenie, cu cărţi patriarchiceşti, cu hrisove domneşti de mai înainte vreme, cari cărţi şi hrisove se găsesc la Mitropolie, şi prin urmare nu cutează a iscăli ca să se pună această dajdie pe ţară. Vodă a zis, fiind de alţii adăpat, că nu cu nume de văcărit să se pună dajdie, ci cu nume de goştinărit. Mitropolitul şi boerii s-au apărat, şi în ziua aceea a rămas lucrul jos. Hangerliu Vodă a scris la patriarcul Ţarigradului cu grabnic olac, cum că i se dă mare zor de bani pentru lefile aschierliilor ce sunt adunaţi la cetatea Diul de către Căpitan Paşa şi de către ceilalţi paşi, - să trimită blagoslovenie Mitropolitului şi boierilor prin carte, ca să primească a iscăli de a se pune dajdie în ţară pe vite cu analogie uşoară, căci fără blagoslovenia Prea Sânţiei Sale se sfiesc de a iscăli, şi i-a scris ca să primească de la chehaiaoa ce o are la Ţarigrad cincizeci de pungi bani plocon pentru osteneala Prea Sânţiei Sale. Patriarhul, citind scrisoarea Hangerliului, n-a mai socotit blăstemul altor patriarhi întru nimic, nici greutatea săracilor şi a văduvelor ce au să pătimească, ci lăcomind la bani s-a bucurat. îndată a poruncit de a scris carte către Mitropolit, episcopi şi boieri, să iscălească la cererea lui Vodă cu blagoslovenie, fiindcă are trebuinţă de bani ca să dea lefile oştilor. Vodă Hangerliu, dacă i-a venit scrisoare de la Patriarhul, s-a bucurat, şi arătând Mitropolitului, acesta a răspuns că nu cutează a iscăli fiind legătură şi blăstem de mulţi patriarhi iar nu de unul, dar Măria sa să facă cum îi va fi voia. Şi s-a dus la ale sale. Vodă a chemat pe vro câţiva din boierii cei mari, pe care i-a dovedit că sunt mai lacomi de bani şi, arătându-le cartea patriarhului, a zis: «Boierii mei, primiţi a iscăli că veţi fi cinstiţi de către Domnia mea şi veţi primi din visteria Domniei mele unul câte douăzeci pungi de bani, milă Domnească. Boierii lăcomindu-se la bani, spun unii ca patru boieri mari au iscălit...»"

Eroicul mitropolit, care nu se sfii din iubirea ţării a înfrunta urgia Fanariotului, - prelat, precum nu ştim dacă vor mai avea vreodată românii, - se numea Dosoftei; cei patru trădători au fost... să-i dăm uitării, fiind destul vânzătorii ce trăiesc, pentru ca să mai răscolim mormintele celor morţi!!

Nu putem trece cu vederea că această foarte instructivă istorie a lui Hangerliu nu este nici anonimă, nici inedită, precum crede „Albina Pindului", ci numai un fragment dintr-o cronică a unui Dionisiu Eclesiarcul, pe care D. Papiu a publicat-o deja de mult în *Tezaurul de monumente,* t. 2, p. 184 etc.

Aceasta nu împiedică însă câtuşi de puţin pe D. Grandea, amăgit de bună credinţă, de a urma înainte cu reproducerea unei bucăţi atât de interesante, care merită în tot cazul de a fi răspândită afară de micul cerc al cititorilor unei colecţii strict documentate.

în fine, „Albina Pindului" datoreşte dlui ofiţer de artilerie Stoica de Sala o importantisimă oraţie, culeasă la o nuntă de la Urziceni din gura stăteanului Răfăilă, şi cu totul diferită de acea de la Câmpulung, publicată de D. Fundescu în colecţiunea „Basmelor". După o lungă introducţiune de 164 versuri, în care peţitorii desfăşură, sub vălul unei ingenioase alegorii, motivele venirii lor din partea „junelui împărat", iată concluziunea, prezintând socrilor mari o ploscă, sub comicul nume de „firman al împăratului":

Este carte latinească,
Puneţi ca să v-o citească;
De nu ştiţi, ca de cărbune,
Vă feriţi mâna a pune;
Şi chemaţi popa să vie,
Că el latineşte ştie,
Dar nu vrun cu barba lungă,
Trei zile să nu-i ajungă;
Nici vreun cu barba rară,
Să ne ţină pân'deseară;
Dar nici vrun cu barba deasă,
S-o citească nenţeleasă;
Ci de cei ce ştiu să sugă,
Ca s-o citească pe fugă;
Că nu-i carte latinească,

Ci cum vedeți e o ploscă,
Cu vin de la Dealul Mare,
— Când beți, căciula vă sare; -
Cu vin de la Valea Lungă,
— Când beți, faceți gura pungă...
Poftiți, închinați o dată,
Vă udați gura căscată,
Luați-o voi toți prin mână,
Și ne dați pe acea zână,
Ca s-o ducem la-mpăratul
Și să contenim tot sfatul.
Nu gândiți că vorbim glume,
Ori niscai basmuri din lume;
Ci vă gătiți cât mai tare
Cu cele de ospătare;
Aduceți voi fân cu care,
S-aibe caii de mâncare;
Tăieți junei cu carne grasă,
Să dați ostașilor masă;
Strângeți fete fumușele,
Ca să dăm hora cu ele.
Apoi mai gătiți și case,
îmbrăcate cu mătase,
Și pentru ostași umbrare
Cu loc de-ncăpere mare. -
întindeți mai multe mese,
Puneți bucate alese,
Și cofeturi lâng-aceste,
C-așa obiceiul este;
Iar cumva de nu se poate
Să le împliniți pe toate,
Nici să stați să mai răspundeți,
Ci cătați loc să v-ascundeți,
Că ostașii nu știu glumă,
Ș-o să fie vai de mumă! -
Și apoi să mai știți bine,
Că și împăratul vine,

Cu căpitani, cu cătane,
Și cu mai multe rădvane,
Zugrăvite, poleite,
în ele Doamne gătite;
Vine și un rădvan mare
Cu lăute, cu cântare,
în el stând mărita nună,
Țiind în mâni o cunună,
Strălucită, luminată,
Cu pietre scumpe lucrată,
Pentru rumena mireasă,
Cea de împărat aleasă.
Scoateți dar acum colacul,
Că ne-am deșertat tot sacul,
Și să ne mai dați, se știe,
Și câte o sangulie
De in supțire țesută
Și cu flori de fir cusută;
Puteți da și de mătase,
D-aveți inimi să vă lase,
Iar de nu, și d-arnici fie, -
Cum veți avea omenie;
Căci noi primim de toate,
Numai curând a le scoate,
Ca să ne ștergem la gură
Că-i udă de băutură. -
Iar astor fete venite,
Ca ciorile grămădite,
Ce vă stau cam pe la spate
Tot cu gurile căscate,
Muiați în lapte cojiță
Și le dați ca să înghită,
Să nu stea cu gura seacă,
Ci de dor să le mai treacă,
Să-și mai potolească jindul
Pân le-o veni și lor rândul...

Un singur lucru nu putem ierta dlui Grandea, cu atât mai

mult, cu cât se află într-o opoziție diametrală cu restul ziarului D-sale.

Un tipograf german din Bucureşti a propus de a se erige în capitala României o statuă lui Guttenberg.

„Albina Pindului", negreşit din zăpăcire, aprobă ideia.

Noi înțelegem, ca d. Johann Weiss să facă o asemenea moțiune; nu înțelegem însă, ca s-o primească d. Grandea.

Nu ne trebuie nouă statuile nemților, fie ei chiar Dumnezei, până ce nu vom avea mai întâi de toate monumentele străbunilor noştri, monumentele eroilor naționali, monumentele geniilor români ai cugetării şi ai faptei!...

„CONVORBIRI LITERARE", NR. 8 SI 9

De când d. Alecsandri, îndrăgind de o bucată de timp numai foaia Societății din Bucovina, nu mai împrumută „Convorbirilor literare" nici o rază de lumină; ziarul beletristic din Iaşi s-a apucat a fabrica ode peste ode la adresa marelui nostru poet ca doară-doară îl va îmblânzi, întocmai precum „Baba Cloanța" din baladă fierbe farmece peste farmece ca „doară-doară să-şi atragă pe „făt-logofăt".

Mai deunăzi citirăm o lungă poezie „La Alecsandri", scrisă de d. Iacob Negruzzi.

Acuma, în numărul 8, iarăşi o invocațiune „La Alecsandri", scrisă de d. N. Scheletti.

De aci înainte o să mai urmeze, negreşit, un al treilea imn „La Alecsandri", scris de d. S.L. Bodnărescu.

Apoi un /al/ patrulea „La Alecsandri" de d. M. D. Cornea.

Un al cincilea „La Alecsandri" de d. I. Brociner.

Un al şaselea „La Alecsandri" de d. V. Pogor!!!...

Mai ştiți, dacă nu vom vedea până şi pe dd. I. P. Florentin şi A. D. Xenopol, profeții apocaliptici ai „Convorbirilor literare", încheind lungul şir prin un „La Alecsandri" într-o proză, mai obscură decât chiar poema lui Lycofron!!

Si totuşi d. Alecsandri rămâne mut, surd, rjesimțitor:

„— Allah umbrita frunte în cer a încrețit!..."

Mai aveau „Convorbirile literare" pe d. S. Vârgolici, autorul interesantului studiu despre Lope de Vega, şi pe d. Caragiani, picantul interpret al muzei pdporare din Macedonia, cari însă amândoi se par a nu se fi împăcat cu societatea dlor Xeriopol, Florentin, Brociner, Cornea, Bodnărescu şi Pogor!

Astfeli, ca *valoare,* mai mult sau mai puțin, n-a rămas decât numai d. Iacob Negruzzi, secundat din când în când de lira dlui N. Scheletti.

Despre sexul frumos nu vorbim.

Iată de ce în ultimii doi numeri ai „Convorbirilor literare" criticul rătăceşte, ca beduinul în pustietățile Saharei, căutând cu disperare un oazis.

Meritul principal al numărului 8 este că ... d. Florentin a isprăvit, în fine, pentru nemărginita consolațiune a lectorilor, nedescifrabila enigmă, intitulată „Tragedii din viață", în care - fie zis între noi, ca nimine să nu auză - dumnealui s-a încercat a imita fantasmagoriile lui Edgar Poe, întocmai precum un glob de sticlă imită figurile, răsfrângându-le într-o grozavă caricatură.

Isprăvi-va oare şi d. Xenopol cu „Istoriile civilizațiunii"?

Din nenorocire, în numărul 9, după tenebroasa concluziune, în care se zice că „numai prin progresul inteligenței am scăpat până la un punct de cele două mai cumplite rele ale omenirii, persecuțiunile religioase şi gustul pentru războale, iar nu prin cunoştința unor noi adevăruri morale", ca şi când *cunoştința unor noi adevăruri morale* n-ar implica în sine *progresul inteligenței* şi viceversa; după această tenebroasă concluziune, vedem teribilul „va urma'ML.

în rezumat, tot ce-i mai bun în ambii numeri este următoarea mai mult decât gentila poezie a dnei Matilda Cugler:

Floarea în câmp

Floarea-n câmp când vestejeşte,
Alta-n locu-i înfloreşte;

Dar în pieptul omenesc,"
Florile când vestejesc,
Cade roua în zădar;
Alte-n loc nu mai răsar!

Ba mai este încă ceva, şi anume o scurtă notiţă bibliografică a dlui T. L. Maiorescu, pe care o reproducem aci întreagă, fiindcă ne permite astfeli a recomanda publicului o carte în adevăr meritorie.

Iat-o:

„W. Piitz:

Geografia şi istoria Evului mediu

Manual prelucrat pentru gimnaziile române de dr. I. G. Meşotă 2 voi. in-8°, 216 pag. şi XII (Preţul în România 3 lei noi). Ediţiunea şi imprimeria Societăţii „Junimea", Iaşi, 1869.

în „Convorbirile literare" din 15 noiembrie 1867 anunţasem publicarea volumului I din *Istoria universală* a lui Piitz, prelucrată pentru trebuinţele învăţământului secundar român de d. Meşotă, profesor la liceul român din Braşov. Acel volum a aflat îndată primirea ce i se cuvinea; şcolarii şi profesorii s-au grăbit a se folosi de el, şi ministerul instrucţiunii publice i-a aprobat introducerea în liceele noastre.

De atunci d. Meşotă a elaborat şi volumul II, şi astăzi este dar pusă la dispoziţiunea publicului român şi *Istoria evului de mijloc.* în privinţa apreţierii acestei publicări nu putem decât a reproduce cele zise pentru volumul I.

Ceea ce distinge manualul de faţă de altele străine este mai întâi de toate *imparţialitatea istorică,* depărtată de orice spirit exclusiv, mai ales depărtată de acea atmosferă catolică bigotă, care împuţinează valoarea celor mai multe cărţi şcolare din Franţa; şi dacă se aplica aceasta deja la pertractarea istoriei vechi, se aplică cu atât mai mult la istoria medie. Cine va compara manualul dlui Meşotă cu acel tradus de actualul

ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice sau cu acela al dlui Cernătescu, singurele cărţi de istoria universală întrebuinţate în şcoalele noastre, va recunoaşte îndată superioritatea menţionată mai sus. Profesorul german, deşi însuşi catolic şi funcţionând la un gimnaziu catolic în Prusia renană, se fereşte cu deplină conştiinţă pedagogică de orice accentuare confesioanlă, precum şi de exagerarea influenţei religionare; şcolarului i se dau noţiuni precise de evenimentele din stat ca şi din biserică, de Hohenstaufi ca şi de Papi, de creştini ca şi de păgâni, liber el de a-şi forma apoi după o meditaţiune mai matură convingerea proprie în aceste cestiuni importante. Manualele franceze din contra ocupă o poziţiune hotărâtă în această luptă de idei; ele nu ne prezintă evenimente pe cât se poate de obiectiv, ele ni le prezintă sub prisma convingerii de partită şi de aceea partea literară a învăţământului în Francia este falsificată. Istoria este monarhică şi religioasă. Literatura se inspiră de Bossuet şi Pascal şi neglijează pe Voltaire şi Rousseau; propedeutica filosofică demonstrează imortalitatea sufletului cu argumente ex-officio, şi la examenul de licenţiat în litere se cere neapărat tratatul lui Fenelon despre existenţa lui Dumnezeu. Viţiul acestui sistem e manifest. Rezultatul cel mare al culturii moderne este libertatea cugetării, exprimată sub diferite forme: separarea statului de biserică, toleranţa religioasă, independenţa învăţământului, libertatea presei etc. A declara însă pe de o parte acest principiu, şi a introduce pe de alta în instrucţiunea publică, chiar de la începutul ei, când junele inteliginţe nu sunt încă în stare a distinge adevărul de eroare, ci primesc mecaniceşte ceea ce li se spune, teorii de partidă exclusivă, fie catolicism, fie roialism, fie spiritualism filosofic: aceasta este o procedere nedemnă de un guvern onest. în învăţământul statului, materia politică şi religioasă sau nu trebuie să se atingă deloc, nici într-un sens, nici în altul, sau, dacă se atinge, trebuiesc tolerate toate direcţiunile intelectuale. La universitatea din Berlin, alăturea cu zelosul fanatic Hengstenberg ţine prelecţiuni pastorul Vatke, care în cursul său de teologie nega divinitatea lui Iisus Christos, şi alăturea cu roialistul Droysen profesa republicanul Michelet un curs de filosofia istoriei, şi

învăţământul statului în Prusia cu această toleranţă intelectuală a ajuns a fi cel mai bun în Europa, cel puţin pentru specialităţile filosofice, istorice şi literare. Şi de la sine se înţelege, că nimic nu se opune ca un francez să devină tot aşa de bun literat, inspirându-se de Vpltaire ca şi de Bossuet, şi că din contra o instituţiune de diplome devine d-a dreptul ridiculă, care ar refuza licenţa în filosofie unor autori ca Helvetius, Schopenhauer şi Feuerbach, numai fiindcă nu cred în argumentele despre imortalitatea sufletului sofisticate de d. Emil Saisset şi alţi colegi ai d-sale.

Ceea ce, pentru a reveni la cartea noastră, mai distinge manualul dlui Meşotă este rolul de justă importanţă ce se dă - învăţământului geografic în chiar textul cărţii istorice; este apoi citarea conştiinţioasă a izvoarelor, din cari se poate dobândi cunoştinţa sigură a faptelor; este în fine studiul special ce se face asupra culturii (religiune, organizarea statului, comerţ şi industrie, literatură, arte şi ştiinţă) în fiecare popor istoric.

La aceste merite ale cărţii lui Piitz, d. Meşotă a adăugat mai ales în evul mediu o pertractare mai întinsă a evenimentelor, ce stau în raport cu ţara noastră; istoria bizantină ocupă un loc considerabil, datele mai însemnate din istoria românilor sunt intercalate la timpul lor, fără ca prin aceasta să se viţieze măsura evenimentelor istorice în privinţa importanţei lor. în fine, este de notat stilul cel precis, în care este scrisă această ediţiune română.

Executarea tipografică, neconsiderată până acum în cărţile noastre de şcoală, este tot aşa de îngrijită ca la volumul I, tipar lămurit, Utere variate, pentru a lăsa diferenţa vizibilă între părţile principale ale textului şi între detaliunile de mai mică importanţă generală.

Cu aceste calităţi publicaţiunea de faţă va continua a aduce şcoalelor serviciile eminente ce le-au adus deja Istoria veche".

Reproducând articolul dlui T. L. Maiorescu, ne unim pe deplin cu concluziunile relative strictamente la cartea dlui Meşotă, iar cât priveşte călduroasa laudă a prusianilor în comparaţiune cu francezii, o lăsăm cu totul la aprecierea lectorilor, ca un simptom al timpului, observând numai în treacăt că înainte de 1866 dumnealui era cu mult mai indulginte pentru neamul latin!...

„FOAIA SOCIETĂŢII PENTRU LITERATURĂ ŞI CULTURĂ ROMÂNĂ ÎN BUCOVINA", NR. 1,2,3,4 ŞI 5

Doi oameni au redeşteptat românismul din Bucovina, pe care-1 ameninţa o triplă deznaţionalizare: nemţească, ruteană şi polonă.

Unul a fost răposatul Aron Pumnul, ardelean ca şi Lazăr; ardelean ca şi Iacob Stamate, ardelean ca şi Bărnuţ, ardelean ca toţi acei „dascăU", cari, imitând pe apostolii lui Crist, nu se opreau decât numai acolo unde Upsa lumimi era mai simţită, unde simţământul român li se părea a fi mai în pericol.

Celălalt a fost Hurmuzache.

Noi zicem „Hurmuzache", deşi acest nume aparţine unei familii întregi; dar nu putem face altfeli, deoarece, pe tărâmul românismului, toţi Hurmuzăcheştii, bătrâni şi tineri, mari şi mici, au fost totdauna un singur corp şi un singur suflet.

Aşadară, omul individual Pumnul şi omul colectiv Hurmuzache sunt părinţii mişcării naţionale din Bucovina.

Lor li se datoreşte Reuniunea de lectură de la Cernăuţi, care dete naştere, la rândul său, „Foii Societăţii pentru literatura şi cultura română", căci în sfera ideilor e cu anevoie numai începutul.

Ziarul beletristic din Bucovina a intrat în anul al cincilea al existenţei sale, sub agera redacţiune a dlui I. G. Sbiera.

Fiind siliţi a vorbi astăzi despre mai mulţi numeri totdodată vom putea atinge d-abia vro două-trei punturi, rezervându-ne a ne răzbuna cu o altă ocaziune.

Bucovina posedă un poet epic şi un poet liric.

D. Bumbac, cunoscut deja mai demult prin colaboraţiunea-i la ziarul „Albina", pubUcă primul cânt dintr-o epopee, intitulată „Descălecarea lui Dragoş în Moldova":

Iată debutul:

O! spune-mi, Muză, calea şi faptele faimoase
Şi-nvingerile multe din lupte sângeroase,
Ce le-a purtat asupra fieroşilor păgâni -
De mult - viteazul Dragdş cu bravii săi români;
Ce-şi părăsi căminul şi vatra părintească
Şi străbătu Carpaţii cu fală bărbătească.
Ducând cu sine-o cruce ş-un sceptru de cârmaci
Ş-o ceată numeroasă de luptători ţinaci;
Intr-un pământ, ce varsă din sânu-i cu prisos
Izvdare dulci de miere şi lapte mult mănos;
Şi cum s-a pus temeiul acelei ţări vestite,
De-al cărei nume falnic şi braţe neclătite
Se-nspăimântau duşmanii, cu câţi se măsura
Pe câmpii de războaie, pe cari triumfa!...

Nu trebuie decât atâta ca să se vază ceea ce poate deveni pe viitor d. Bumbac, a căruia epopee ar avea nevoie d-abia pe ici pe colea de vro câteva mici corecţiuni pentru a ieşi cu adevărat capodoperă.

D. Petrino, pe de altă parte, a înavuţit ultimii numeri ai foii din Bucovina cu o frumoasă serie de poezii lirice, din cari ne-a impresionat mai cu deosebire:

Beţia

Când de grijă şi necazuri a mea frunte e zbârcită,
Şi de viaţă obosită
Bate inima-mi în sân;
Atunci când, sătul de toate, numai de moarte mi-e sete,
Atunci voi, junelor fete,
Daţi-mi un pahar cu vin!
Deci o mână albă, mică să-mi tot verse cupa plină,
Căci durerea mi s-alină,
Fie, fie cât de grea,
Când sorbind cu voluptate spuma vinului uşoară,
Eu c-o lacrimă amară
îmi beau însăşi viaţa mea!

Şi când dus în lumi mai bune pe aripi de înfocare,
A mea inimă tresare
Şi se-ncrede-n viitor,
Atunci mult îmi place mie să trăiesc în rătăcire,
Să înşel a mea simţire
Cu vrun vis înşelător.
Numa-n marea fantaziei, în a vinului mistere,
Pot să-nec acea durere,
Care, sânul mi-a răcit;
Pot să calc a morţii ură şi cu-a dorului scânteie,
Să mai văd de o femeie
Al meu suflet încălzit!
Deci femei, fantasme scumpe mie din trecutul vieţii
Zâmbiri dulci a dimineţii
La apus îmi arătaţi!
Să aud o dată încă a iubirii blânde şoapte,
Şi cuprins, fiind de noapte,
Voi, ah voi, să mă-mbătaţi!
Ş-acea spumă clocotindă sub a voastre degeţele,
Otrăvind zilele mele,
Când va face ca să mor,
Atunci p-ale voastre buze a, mea sete o voi stinge,
Voi bea însuşi al mea sânge,
Deşertând cupa d-amor.
Vărsaţi dar în a mea cupă, vărsaţi fiicelor voioase,
Picături amoroase
De dulceaţă şi venin, -
Eu în orice picătură pot sorbi o fericire,
Voi ascunde-o suvenire,
îneca-voi un suspin!...

O mică provincioară, d-abia de ieri înviată, care numără deja in sânu-i pe un Bumbac şi pe un Petrino e mult, foarte mult!

D. Alecsandri a mai adaus un tezaur către avuţia cea proprie locală a „Foii din Bucovina": o deliţioasă comedie într-un act, intitulată „Arvinte şi Pepelea"...

UN RĂSPUNS
LA BRAŞOV ŞI LA PESTA

Ziarul „Familia" din Pesta crezuse de cuviinţa*zilele acestea a acuza Academia Română de a fi comis în anul trecut o greşeală cardinală nealegând de membru pe d. B. P. Hăjdeu.

Ziarul „Transilvania" din Braşov, într-un articol foarte obscur de mult ce e necăjit, observă următoarele:

„La *greşeala cardinală,* ce zice «Familia» că s-ar fi comis în anul trecut, să răspundă însuşi d. B. P. Hăjdeu. De altminterea d. Hăjdeu senior nu şi-a dat demisia, iar «Familia» spune yerde, că naţiunea aşteaptă, ca cei ce nu se prezintă la adunarea societăţii academice, să-şi dea demisiunea. Aşa cere naţiunea? Foarte bun lucru cere- Numai oare ştie naţiunea noastră, că ce cere, pretinde, imperă în acest caz de la ea însăşi onoarea sa naţională, interesul său drept înţeles? Cere, pretinde şi imperă: scuturarea indiferentismului, credinţa mai multă în existenţa şi viitorul său, aprecierea mai dreaptă a fatigelor de sânge vărsat pentru ea de către eruditii ei, îmbrăţişarea de o mie ori mai călduroasă a literaturii sale, pe care până acuma o priveşte curat numai ca un lucru de lux, fără care doară ar putea ca şi până acuma".

Nu m-aş fi amestecat nicidecum în această polemică, dacă ea m-ar privi numai pe mine personalminte, pentru care, - fie zis în parenteză, - a fi sau a nu fi în Societatea Academică nu scade şi nu adaugă; dar sum dator a răspunde fără nici o clipă de întârziere, când un organ de publicitate vine a arunca cu uşurinţă asupra venerabilului meu părinte o gravă bănuială de „indiferentism".

Să fie dar bine constatat, că tatăl meu a trimis încă de an demisia sa din Academie, bazându-se pe două cauze de o forţă majoră: una, o sănătate cu totul dărăpănată prin etate şi prin muncă; a doua şi cea mai ponderoasă, - imposibilitatea de a ieşi din Basarabia.

Acelaşi simţ de delicateţă, care mă opreşte a vorbi mai pe

faţă, ar fi trebuit să oprească de asemenea cu atât mai mult pe ziaristul din Braşov a furişa îndoieli puţin cuviincioase asupra unui bărbat, a cărui toată viaţa a fost un lung sacrificiu pentru naţiunea română, în nişte condiţiuni fără alăturare mai grele de cum sunt chiar acele de peste Carpaţi...

CLOPOTUL,
POEMĂ DE FREDERIC DE (!!) SCHILLER.

Tradusă de dr. Adolf Stern

București, Tipograf-editor Ioan Weiss (1869), in-8°,
pagini X şi 22.

Clopotul este una din operele cele mai celebre ale marelui Schiller.

Sunt puţini dintre noi cari să n-o fi admirat, citind-o şi recitind-o în original sau în traducerea franceză.

D. dr. Adolf Stern se încearcă a o face şi mai cunoscută românilor, oferindu-ne *Clopotul* chiar în limba noastră, ba încă în versuri.

Prefaţa este scrisă de d. Leopold Stern, negreşit fratele sau vro rudă a traducătorului.

Iată pasajul cel mai caracteristic:

„Atracţiunea exclusivă ce a exersat asupră-ne până acum literatura franceză, se poate foarte lesne explica, căci originea latină ne-a apropiat, şi pe de altă parte traducătorii noştri au recurs numai la autorii francezi, fiindcă au avut şi o mare înlesnire prin asemănarea limbilor. Şi dacă mergem mai departe încă şi examinăm cu băgare de seamă preferinţa ce am dat-o autorilor francezi, dacă căutăm a pătrunde adevărata cauză a acestei preferinţe ne convingem că traducătorii au avut şi un alt impuls, adică un impuls patriotic; căci cel mai bun mijloc spre a convinge pe poporul român că aparţine nobilei ginte latine şi că

lanțurile care au aruncat asupră-ne slavii și mahometanii trebuie rupte, era de a-i arăta câtă asemănare are modul nostru de a gândi cu cel francez, cât de mult simțămintele noastre sunt înrudite, ca să zic așa, cu acele ale francezilor. Lupta însă s-a terminat: o știm și o simțim toți fără deosebire în adâncul inimii noastre că suntem români, adică succesori ai romanilor și că suntem chemați de a forma o națiune liberă, nedependentă, de a răspândi lumina și civilizațiunea în Oriinte - cu un cuvânt! de a imita pe părinții noștri romani, cari, din multe popoare inculte și brute, au format națiuni belicoase, brave, și cât le-a permis civilizațiunea lor proprie de atunci, și civilizate..."

Iată și începutul traducerii:

în pământ zidită tare,
Forma arsă stă de lut.
Puneți mâna cu ardoare!
Astăzi clopotul cel mare,
Astăzi este de făcut!
De pe fruntea-nfierbântată,
Calzi sudori să curgă cată,
De vreți laude din lucrare
Și onori a merita;
Dar noroc și prosperare
Numai cerul poate da.

t

La lucrarea importantă, ce formăm cu atențiune.
Frați, cuvinte serioase, se cuvine a vorbi;
însoțind al nostru lucru, cu idei și vorbe bune,
El mai lesne și mai vesel înainte va păși.
De aceea s-observăm dară, să luăm cu zel aminte,
La aceea ce produce mâna noastră imputinte;
Căci nedemn e omul cela, și de toți se meprizează
Care nici nu se gândește la ce naște și creează!
Ce-i a omului podoabă cea mai scumpă? Cu ideea
Și cu spirit spre aceasta el din cer e înzestrat:
Că el simte adânc în pieptu-i, și că cugetă 1-aceea

Ce cu mâna sa creează, ce cu forța-i a format.

Lemn de pin să mi se taie
Să s-aducă bine-uscat,
Ca și focul apăsat
Să pătrunză și să saie
Prin gătejul de văpaie!
Fierbinți cuprul arzător!
în el puneți cositor!
Și metalul cel tenace
Fluid, limped se va face,
Și va curge cum ne place!

Astă operă ce-acuma, noi prin focul cel putințe,
în a formii groapă-adâncă, ne silim spre a forma,
Sus pe turnul atârnată, cu metalice cuvinte,
Va vorbi la lumea-ntreagă și de noi v-aduce-aminte
Cu al său sunet măiestria și arta noastră va cânta.
Și mulți ani vor trece asupra-i ș-încă-n zile depărtate
Va mișca auzuri, inimi, cu-al său glas adânc, sonor,
Și va plânge împreună când cu suflete-ntristate,
Când va bate cadențată, la al rugelor sfânt cor!
Tot aceea ce se-ntâmplă, jos aci la muritori,
Ce ne-aduce soartea crudă, și destinul schimbător
Se ridică sus la dânsa, ș-a sa limbă o lovește,
Ce, punându-se-n mișcare, printre aer o vestește...

Dd. Adolf și Leopard Stern se pretind a fi români din vița romanilor...

Admitem aceasta, fiindcă regele Irod încă era „civis romanus".

Prin urmare, toate ca toate, dară vai de sărmanul Schiller!!...

PANTEONUL ROMÂN. PORTRETELE ŞI BIOGRAFIILE CELEBRITĂŢILOR ROMÂNE.

Tomul I.
Compus şi edat de Iosif Vulcan.
Pesta, 1869, tip. A. Kocsi, în 8, pag. 160, II.

O carte de mult anunţată în toate ziarele române de peste Carpaţi.

Ca fond şi ca formă, ea justifică pe deplin lunga aşteptare.

Hârtia, tiparul, gravurile, sunt admirabile.

Stilul este clar şi elegant.

Tom I, pe care-1 primim în momentul de faţă, cuprinde următoarele 31 biografii şi portrete:

Carol I. - Andrei Mureşanu. -1. Eliade Rădulescu. - Timotei Cipariu. - A. Treboniu Laurian. - M. Cogălniceanu. - Georg Bariţ. - Simeon Bărnuţ. - V. Alecsandri. - Anastasiu Panu. - Samuil Vulcan. - Aron Pumnul. -1. Brătianu. - Avram Iancu. - C. Rosetti. - Alexandru Hurmuzache. - D. Cichindeal. - D. Bolintineanu. - Moise Nicoară. - N. Golescu. - Dora-dTstria. - A. S. Şuluţ. - Georgiu Hurmuzache. - G. Sion. - A. Papiu Ilarian. - C. Negri. - A. Petriceicu-Hăjdeu. - B. Petriceicu-Hajdeu. - Iosif Hodoş. - Matei Millo. - V. A. Urechia.

Ca specimen, vom reproduce vro două-trei bucăţi din această interesantă colecţiune.

[Sunt reproduse articolele: George Bariţiu, Moise Nicoară, Georgiu Hurmuzache, Alexandru Petriceicu-Hasdeu]

GEORGE BARIŢ

Cel mai renumit publicist al nostru în Austria, pre carele cu tot dreptul îl putem numi: fondatorul presei române de dincoace de Carpaţi.

Este oare de lipsă ca să spunem aci numele acestui bărbat excelinte? Este oare între noi cineva, carele să nu ştie că acuma avem să vorbim despre George Bariţ?

Nu vom seri dar mai pre larg despre activitatea acestui bărbat; nu vom spune aici, că ce influenţă a avut dânsul asupra dezvoltării spiritului naţional: nu vom înşira meritele sale nedisputabile, cari de mult îi eluptară nume nemuritor; nu, căci ar fi o vătămare pentru naţiunea română, venind a-i spune, cine este şi ce a făcut Bariţ?... Naţiunea noastră, atât dincoace cât şi dincolo de Carpaţi, cunoaşte foarte bine faptele lui, şi cel ce va scrie cândva istoria literaturii noastre va însemna numele lui George Bariţ cu litere de aur.

Iar noi, ca simpli cronicari, înregistrăm aci numai pe scurt câteva schiţe din viaţa acestui bărbat binemeritat, cari dacă sunt defectuoase, sunt a se atribui - afară de debilitatea penei noastre, - numai modestiei sale.

D. George Bariţ e născut la 4 iunie 1812 în Jucul-de-jos, în comitatul Clujului; tată-său era preot gr[eco]-c[atolic]; mai întâi învăţase în şcoala normală din Trascău, apoi merse în leagănul literaturii noastre la Blaj, unde absolvi gimnaziul. De acolo călători la Cluj şi aici în liceu ascultă cursul filosofic.

Ca cea mai mare parte a bărbaţilor noştri din trecut, aşa şi d. Bariţu îşi alese cariera preoţească şi intră în seminariul atunci numit episcopesc, iar acuma arhiepiscopesc şi metropolitan de Blaj; în acel seminariu, în care studiară şi Andrei Mureşan, Simeon Bărnuţ şi alţi nemuritori ai noştri.

La anul 1835 fu numit profesor de fizică la gimnaziul de Blaj, dar putu funcţiona numai un an, căci în anul următor fu chemat la Braşov, unde organiză o şcoală comercială şi comunală pentru comunitatea bisericească română de acolo.

împrejurările d-atunce îl înduplecară spre studierea istoriei şi a politicii. Pe timpul acela stările politice erau foarte critice pentru noi: maghiarii şi saşii lucrau din răsputeri pentru asigurarea existenţei lor: spiritul naţional începu a se deştepta şi la români; dar dânşii, în toată monarhia austriacă, nu aveau nici un organ de publicitate, în care bărbaţii naţiunii să desfăşure opiniunile lor în privinţa cauzei naţionale; - n-a fost nici un mijloc, prin care conducătorii să spună naţiunii ce cale are a urma; - n-a fost nici un ziar, în care poetul să strige în tonul tunetului:

„Deşteaptă-te Române din somnul cel de moarte!"

Atunci Bariţ, la anul 1838, fundă în Braşov: „Gazeta de Transilvania" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură". E de prisos să amintim de grandioasa influenţă, ce au avut aceste ziare* asupra dezvoltării spiritului naţional: putem zice, că nu este foaie românească, care să aibă mai multe merite pentru naţiunea noastră decât bătrâna „Gazetă". Ziarul dlui Bariţu în scurt deveni locul de întâlnire al celor mai renumiţi bărbaţi, şi nu puţini dintre cei mai poporari poeţi ai noştri d-acuma în „Gazetă" publicară primele lor încercări. Atunci încă şi fraţii noştri de peste Carpaţi se interesau mai mult de întreprinderile noastre literare; literaţii d-acolo lucrau bucuros pentru „Gazetă", iar publicul cititor o părtenea materialmente, - ceea ce se poate explica şi d-acolo că pre atunci nici la ei nu erau foi publice.

D. Bariţ, în interesul foilor sale, în anii 1839 şi 1845 călători la Viena, şi la anul 1845 abzise de postul său de profesor.

Anii 1848-49 sunt de tristă memorie pentru bărbatul nostru, anume în martie 1849 insurgenţii îl deprădară mai de toată averea mişcătoare, căutând ca să-1 şi omoare. Totuşi fugind, din greşeală căzu în prinsoare rusească şi fu internat în Bucovina. Reîntorcându-se, în 1 decembrie 1849 primi iarăşi asupra sa redigerea Gazetei, dar în faur 1850 fu silit a se lăsa din nou.

De atunci e conlucrătorul primar, aşa zicând sufletul Gazetei. în 1853 primi directoratul fabricei de hârtie din Zărneşti şi în interesul acesteia întrprinse o călătorie prin Belgia, Francia şi prin Sviţera. La constituirea Asociaţiunii Transilvane în 1861 fu ales secretar primar, şi în 1863 fu numit regalist la Dieta Transilvaniei, şi tot în anul acesta îl aleseră deputat la Senatul imperial, unde stărui mai ales pentru reducerea contribuţiunii şi pentru înfiinţarea de căi ferate. Din opurile sale mai amintim: *Cuvântarea scolastică* (Braşov, 1837); Dicţionarul compus cu Munteanu şi Polisu; şi „Calendarul pentru poporul românesc" (începutul 1851).

Dar opurile aci amintite sunt numai lucrările sale secundare. Ceea ce îi merită renumele cel mare, este activitatea sa publicistică. Cu tot dreptul putem afirma că în Austria nu avem nici un bărbat, carele să fi lucrat pe câmpul jurnalisticii române şi carele să fi păşit pre această carieră cu mai multe studii decât dânsul.

în anul 1863, ca la al 25-lea an al activităţii sale publiciste, femeile române din mai multe părţi îl surprinseră cu felurite suveniri.

Din viaţa-i privată amintim, că e tată de familie, a avut nouă prunci, din care cinci sunt în viaţă, patru acasă, fetiţa mai mare măritată.

încheiem aceste rânduri, cu dorinţa că Dumnezeu atotputintele să-i conceadă a ajunge în viaţă acel minut, când va putea să zică cu Simeon: „acum demite, Domne, pe şerbul tău căci ochii mei văzură mântuirea poporului meu!"

MOISE NICOARĂ

^ încă un luceafăr pre orizontul întunecos al naţiunii române! - încă un bărbat, devotat până la moarte cauzei sânte a naţiunii suferinde!... Un ante-luptător zelos şi înţelept, carele s-a luptat pentru buna stare a bisericii şi naţiunii, carele s-a ostenit şi şi-a sacrat viaţa - aşa-zicând - pentru rădicarea poporului său, asuprit din toate părţile...

Câte a trebuit să sufere acest bărbat mare, atât din partea consângenilor săi, cari nu au putut înţelege nobilele sale intenţiuni, cât - şi mai ales - din partea acelora, ce prea bine l-au înţeles, însă neputând suferi înaintarea poporului român, cu toată tăria i s-au pus în cale şi i-au aruncat piedice contra realizării dorinţei lui şi a tuturora ce iubesc cultura şi înălţarea poporului decăzut, restituind o ginte maltratată şi asuprită prin calamităţile timpurilor nefavoritoare - în posesiunea drepturilor, prescrise de natură, de mâna Creatorului atotputinte!...

Ştia el prea bine, că nu va ajunge în viaţă la realizarea dorinţelor sale; văzut-a dânsul prea lămurit în viitor, că ostenelile sale vor fi recompensate prin nemulţumiri şi mustrări amare; dar mintea-i ageră a pătruns şi acel adevăr, că toţi paşii făcuţi spre realizarea unei cauze sânte, mai-nainte sau mai târziu, vor fi binecuvântaţi de moştenitori...

El împreună cu câțiva contimporani mai zeloşi ai săi s-a ostenit pentru dobândirea drepturilor politice, de cari pe acel timp'poporul era lipsit; dar mai ales pentru eliberarea bisericii române răsăritene de sub protecțiunea vitregă a ierarhiei serbeşti'Cea din urmă dorința n-a putut-o vedea realizată în viața sa, însă paşii făcuți de dânsul au servit de îndreptariu celor ce au realizat reînființarea metropolei române răsăritene... paşii făcuți de dânsul sunt binecuvântați de moştenitori! fie binecuvântată memoria lui!

Ne împlinim dar o plăcută datorie a împărtăşi câteva date mai remarcabile din viața acestui bărbat mare.

Moise Nicoară (Nicorescu) a văzut soarele vieții în 17 ianuarie 1784 în Giula din comitatul Bichiş din Ungaria. Părinții săi se țineau de casta nobililor: tată-său Petru Nicoară şi mamă-sa Măria Şerban. Ei se îngrijiră ca fiul lor să dobândească cultura cuvenită stării lor şi chemării ce avu să împlinească mai târziu spre bunăstarea națiunii şi a bisericii. Studiile elementare le-a ascultat în şcoalele normale din locul naşterii sale, gimnaziale în Oradea-Mare şi Timişoara, iară filosofia a ascultat-o în Pesta şi studiile juridice în Pojon, cu succesul cel mai strălucit, dobândind calculul eminent.

Absolvind studiile în 8 august 1808, fu numit scriitor la tribunalul comitatens din Bichiş. în 1 iulie 1808 i s-a asemnat salariu regulat, dară numaidecât în 10 iulie al aceluiaşi an, fu ales de locoteninte superior în oastea voluntarilor contra francezilor, cari amenințau imperiul. în 5 ianuarie 1810, după insurecțiune, a cerut recomandațiune de la comitat, pe care a şi primit în 3 martie 1810, ca să fie trecut la regimentul regulat de călăreți. După ce însă n-a fost trecut la vreun regiment după dorința sa, ştiind limba română, latină, germană, franceză şi maghiară, a lăsat armata şi a întreprins o călătorie cu un oarecare doctor Grohman şi altul anonim prin țări străine, de unde numai în anul 1814 s-a reîntors.

în acel timp, fiind dotat cu o experiență frumoasă, câştigată în acea călătorie lungă, i s-a deschis carisra, pe care o ocupă numaidecât spre binele națiunii sale. în anul amintit fu rugat de clerul diocezei arădane gr. - răsăritene, ca să facă paşii cuveniți la locurile competinți, pentru ca în fruntea acelei dioceze să se numească un episcop român, deoarece ierarhia sârbească ocupase şi acel tron episcopesc român ca pre o proprietatea sa. Moise Nicoră primi acea misiune, o îmbrățişa cu tot sufletulsău, şi în 5 ani se luptă pentru cauza amintită, petrecând mai doi ani în Viena.

Aci se iveşte acest bărbat mare în toată splendoarea şi tăria caracterului său. El putea să se acomodeze ca alți mulți cercustărilor imperioase, lăsând poporul asuprit fără de a-l mângâia cel puțin cu balsamul speranțelor bune spre viitor; putea să aibă o viață odihnită şi fericită, după părerea acelor ce-şi află fericirea în nutrirea plăcutului egoism al lor; el însă a disprețuit fericirea proprie, când națiunea vărsa lacrimi dureroase, şi a dat piept obstaculelor şi intrigelor, a cerut cu energie dreptul nedisputabil al națiunii şi bisericii. Dar pe lângă tronul Majestății Sale era mulțimea intriganților; ierarhia sârbească puternică şi favorită pre acel timp a lucrat cu forțe încordate contra intențiunilor nobile şi drepte ale acestui bărbat zelos; plângerile dureroase ale românilor nu putură afla ascultare şi mângâiere, - nu putură străbate până la tronul înalt; ierarhiei sârbeşti şi consoților ei din clerul român, cari cu fățărnicie au lucrat în interesul inamicilor cerbicaşi ai națiunii române, în interesul neconştiincios al călugărilor sârbi, le-au succes ca toate promisiunile date românilor să se prefacă în vânt, iară bravul ante-luptător în 19 septembrie 1819 fu declarat ca om cu hypocondrie mintea cea mai luminată fu caracterizată de monomană, şi aşa cetele cerbicoase ale intriganților au reuşit, ca Moise Nicoară, demn de distincțiunile cele mai strălucite, să fie transportat în închisorile de la Arad, apoi la Giula, şi aşa spre cea mai mare durere a diocezei şi a tutor românilor, aproape doi ani a trebuit să sufere în închisoare. Despre suferințele acestui martir român mai multe vor fi ştiind contimpuranii săi, şi de bună seamă în arhivele din comitatul Arad şi Bichiş vor fi mai multe documinte despre maltratările suferite de acest apostol pentru cauza sântă.

Scăpând din închisoare şi văzând victoria intriganților, cari tot lucrau contra lui, cu inima frântă de durere părăsi patria pentru care s-a luptat cu devotament sacru contra inamicilor ei

şi de la care pentru serviciile sale numai mustrări şi nemulţumiri - de cele mai strigătoare la cer a primit, şi în anul 1825 a trecut peste Carpaţi în România, unde a fost director peste scoale şi adeseori în serviciul statului român a fost la curtea imperială din Rusia şi Constantinopole, până când zdruncinat în sănătate se retrase în Bucureşti, spre a-şi petrece ultimele zile ale vieţii sale pline de suferinţe în linişte, căci din cauza nenumăratelor suferinţe şi-a pierdut vederea ochilor, iar la anul 1861 în 1 octombrie, după ce şi-a fost redobândit vederea, a repauzat în Bucureşti.

GEORGIU HURMUZACHE

Istoria Bucovinei este - ea pretutindune istoria românilor - o istorie a suferinţelor, luptelor şi grijilor unui popor, care având viaţă puternică, a rezistat totdauna încercărilor duşmane şi a reuşit a învinge, susţinându-se în caracterul său propriu şi dovedind lumii, cum că are drept a trăi după individualitatea lui naţională şi pretinde a i se recunoaşte această individualitate a sa. Luptele aceste au născut bărbaţi cu caracter de fier, cari n-au cruţat nici jertfe materiale, nici trudă, nici suferinţe, ci au stat tari în toate timpurile şi sub toate împrejurările.

Familia Hurmuzăcheştilor mai ales este acea familie renumită şi bine meritată de naţiunea română, care prin membrii ei: Eudochiu, Georgiu şi Alexandru, a condus pre românii bucovineni în toate silinţele lor spre propăşire în cauzele politice, bisericeşti, literare şi sociale, şi cari încă astăzi sunt recunoscuţi ca conductori şi înainte-luptători ai naţiunii române din Bucovina, dovedind ei, prin un secul, dexteritatea, tăria caracterului şi abnegarea de sine în toate fazele, prin cari au trecut românii bucovineni. Această familie nemuritoare inspirase şi laureatului nostru poet Andrei Mureşanu oda: *De n-a pierit românul!* care deveni o mângâiere şi o încurajare naţională pentru toţi românii.

Deci cu ocaziunea aceasta venim a împlini o datorinţă plăcută, şi suntem convinşi că şi onorabilul public va primi-o cu plăcere, publicând aci în scurt biografia unui bărbat din familia

aceasta, carele de la 1856 e pus în fruntea Societăţii române de literatură şi cultură, şi reprezintă astfel încercările şi silinţele românilor bucovineni pre câmpul cel pacinic al literaturii.

Avurăm ocaziune de a face pre scurt istoricul acestei familii bine-meritate, vorbind în cartea aceasta cu câteva pagini mai sus despre un alt membru al ei. Din acele notiţe binevoitorii noştri cetitori şi-au putut forma o icoană despre zelul şi sacrificiul, cu care această familie binecuvântată de toţi s-a distins sub decursul secolilor întru apărarea sântei noastre cauze naţionale; - s-au putut convinge, că familia Hurmuzăcheştilor n-a lăsat nici o ocaziune pentru ajutorarea şi înaintarea scumpei noastre naţiuni.

Astă-dată dară nu voim a repeta cele ce ziserăm mai sus, ci trecem de-a dreptul la biografia bărbatului, despre care ne propuserăm a vorbi în locul acesta.

Georgiu cavaler de Hurmuzache e născut la anul 1818 în satul cel romantic Cernauca, din părinţi adevăraţi români, cari au fost renumiţi prin ospitalitatea, patriotismul şi generozitatea lor. Studiile gimnaziale le făcu în Cernăuţi, după aceea fini cursul de drepturi la universitatea din Viena, şi intră în serviciul statului, din care după doi ani a ieşit, ca să se poată deda cu totul cauzei naţionale.

în anul memorabil 1848 Georgiu Hurmuzache, împreună cu frate-său, începu edarea jurnalului „Bucovina", care fiind sprijinit de bărbaţi însemnaţi, fu unul din jurnalele cele mai renumite române; şi prin jurnalul acela apăra domnia-lui toate interesele politice, naţionale, bisericeşti şi literare cu o rară virtute şi inteligenţă, şi eluptă împreună cu alţi patrioţi de la guvern autonomia Bucovinei şi recunoaşterea ei ca ducat neatârnat.

Absolutismul inaugurat în anul 1850 făcu finit jurnalului acestui liberal, care avu fundamentul său numai în libertatea constituţională, şi dl Georgiu Hurmuzache se retrase pre un timp din viaţa politică, dedându-se cu un zel îndoit literaturii, sprijinind-o din răsputeri, şi conducând aspirările junilor patrioţi, formaţi prin învăţatul profesor Pumnul; a cărui chemare la catedra limbii române, precum şi înfiinţarea acestei

catedre la gimnaziul din Cernăuți, tot e lucrarea Hurmuzăcheştilor.

Reînviind viața constituțională, capitala Bucovinei, Cernăuții, îşi aduse aminte de tribunul Bucovinei din 1848 şi alese pre dl Georgiu Hurmuzachi în dieta țării, precum şi în consiliul comunal, în care totdauna a luptat şi se luptă încă pentru interesele naționale, cari lupte de mult i-a câştigat un nume nemuritor în istoria românilor.

Ca preşedintele Societății pentru literatura şi cultura poporului român din Bucovina, conduce stăruințele acestei Societăți pentru propăşirea culturii naționale cu o rară dexteritate şi cu un zel neobosit, bucurându-se de simpatia şi stima tuturor compatrioților bine simțitori şi câştigându-şi prin amabila-i întâmpinare iubirea fiecăruia, care are norocirea de a conversa mai adeseori cu acest bărbat de o inteligență eminentă, de un caracter de fier şi de o blândeță atrăgătoare.

Am vorbit puțin despre lucrările lui Georgiu Hurmuzache, pentru că suntem încredințați, cum că nu vom putea face destul prin expunerea aceasta, căci numele şi faptele domniei sale vor fi trecute în domeniul istoriei străbunei Bucovine, unde va afla locul cuvenit ostenelelor şi virtuții sale...

ALEXANDRU PETRICEICU-HASDEU

în secolul XVII familia boierească Hasdeu, care poseda nişte proprietăți teritoriale foarte întinse în districtul Hotinului, se înrudi cu o altă familie nu cu mai puțină influința, anume Petriceicu.

Marele paharnic Ştefan Hasdeu, fiul pârcălabului de Hotin Efem Hasdeu şi nepotul marelui vornic Gavril Hasdeu, supranumit Țopa, luă în însoțire pre Rosandra, fiica marelui logofăt Toderaşcu Petriceicu.

în anul 1672 fratele Rosandrei, marele clucer Ştefan Petriceicu, a fost ales la domnia Moldovei.

In 1673, turcii fiind în rezbel cu polonii, în fruntea cărora se afla celebrul Ioan Sobieski, peste puțin după aceea ales rege al Poloniei, Ştefan Petriceicu trecu în partea creştinilor în mijlocul

bătăliei de la Hotin, răni cu propria sa mână pre seraskierul Hussein-paşa, şi decise victoria în favoarea Poloniei.

în aceeaşi bătălie, luptându-se vitejesce contra turcilor, căzu mort pre câmpul de onoare cumnatul principelui, marele paharnic Ştefan Hasdeu.

în Engel, în Wolff, în Şincaiu etc. se pot citi destul detalii politice despre domnia lui Ştefan Petriceicu.

Pierzând tronul din cauza alianței sale cu regele Ioan Sobieski, el fu silit a emigra în Polonia cu toată familia şi cu mai mulți boeri devotați: Murguleşti, Turculeşti, Habaşeşti, etc.

Neavând copii din însoțirea sa cu Măria Catargiu, Ştefan Petriceicu înfii pe cei doi nepoți ai săi de soră, fiii eroului Ştefan Hasdeu, Nicolaiu şi Georgiu, încât de atunci încoace familia Hasdeu adause către numele său pe acel de Petriceicu.

Camera polonă acordă lui Ştefan Petriceicu şi moştenitorilor săi, adică Hasdeilor, o pensiune anuală ereditară de 20.000 de galbeni, care ei au primit-o după aceea regulat, distribuind-o în analogie între toți membrii neamului, până la ocuparea Poloniei de către Rusia sub Ecaterina II.

Atunci trăia Tadeu Petriceicu-Hasdeu, strănepotul lui Georgiu Petriceicu-Hasdeu, adică a patra generațiune de la vodă Ştefan Petriceicu.

Evitând despotismul rusesc, el se retrase în provinciile austriace, studie cu distincțiune la universitatea de la Cracovia, de unde ieşi doctor în drept, intră în armata austriacă, se distinse prin bravură la luarea Belgradului de către mareşalul Laudon, şi apoi la 1812, când districtul Hotinului, dempreună cu toată Basarabia, trecu sub stăpânirea muscălească, se întoarse în antica patrie a străbunilor, recâştigă prin judecată o parte din moşiile ereditare, şi se stabili pentru totdauna în satul Cristineşti de lângă Hotin.

Crescut la Cracovia, el publică mai multe poezii foarte frumoase în limba polonă, despre cari vorbeşte istoria literaturii de Bentkowski; traduse din nemțeşte comediile lui Kotzebue şi din româneşte Pravila lui Andronache Donici; iar în ultimii ani ai vieții sale se apucase^c^gg^jadițiunile naționale ale românilor din Basarabii

Tadeu Petriceicu-Hasdeu avu trei fii: Tadeu, colonel în garda imperială rusească, mort sunt acum câţiva ani în retragere; Boleslav, carele traiste până acum la ţară, ocupându-se cu agronomia; în fine Alexandru, cel mai mare patriot român şi bărbatul cel mai învăţat din Basarabia.

Născut la 1811, Alexandru Petriceicu-Hasdeu, înzestrat cu o memorie miraculoasă şi condus de către însuşi părintele său Tadeu, în etate de zece ani vorbea elineşte şi latineşte.

Intră foarte june la universitatea de la Harcov, unde urmă cursul de drept, studiind totdodată botanica cu atâta succes, încât obţinu prin concurs o medalie de aur pentru o disertaţiune „despre viaţa plantelor; - trecu apoi la universitatea de la Lemberg în Galiţia; de aci la universitatea de la Miinchen în Bavaria, unde se aflau atunci profesorii cei mai iluştri ai Germaniei, Goerres, Ast, Fillips, Schelling, etc; în fine se întoarse în Rusia, şi voind a-şi face o carieră mai independinte, se apucă de avocatură, în care ajunse la o celebritate atât de mare, încât clienţii de pre la capetele cele mai depărtate ale Rusiei veneau la Chişinău pentru a încredinţa procesele lor lui Alexandru Hasdeu.

Scrierile acestui însemnat român sunt puţin din două cauze: pre de o parte persecuţiunea guvernului rusesc, care împiedică pre basarabeni de a se ocupa cu istoria şi cu literatura română, fie măcar şi în limba rusească, iar pe de altă parte profesiunea de avocat, care nu lasă mai nici un moment liber.

Cu toate astea, el publică în diferite timpuri în felurite ziare ruseşti dintre 1830-40 următoarele scrieri: 1) O idee despre filosofia ca ştiinţa vieţii; 2) Cântece naţionale române cu note istorice; 3) Duca Vodă, o nuvelă istorică; 4) Dabija Vodă, idem; 5) Hâncu, idem; 6) O judecată în Sardaria de Orheiu, o legendă; 7) Moartea Cazacului Kunicki în Bugeac, idem; 8) Despre Gregoriu Varsava Scovoroda, unicul filosof rusesc naţional, o disertaţiune filosofică; 9) Despre literaţii din Basarabia etc.

Afară de aceste, scrise mai multe opere rămase în manuscript, precum: 1) *Flora Basarabiei,* româneşte şi latineşte, care a reţinut-o la sine, într-un mod arbitrar, societatea agronomică de la Odessa. "2) *Discursul despre antica glorie a Moldavei,* o scriere pentru care autorul a fost foarte mult persecutat de către guvernul muscălesc, dar care-1 face nemuritor în ochii românilor, fiind tradusă şi publicată de către Costache Stamati, apoi în „Foia pentru minte şi animă", de aci deosebit la Iaşi de către d. Balica, franţuzeşte de către Colson, etc. 3) *Faptele cele mari ale românilor* expuse într-o serie de sonete, scrise cu multă eleganţă; manuscriptul rusesc autograf se află la biblioteca universităţii de la Iaşi.

Acuma Alexandru Petriceicu-Hasdeu odihneşte bătrâneţele la moşia sa Cristineşti.

Societatea Academică Română de la Bucureşti îl alese de membru al său, dar guvernul muscălesc, persecutându-1 sistematic, nu-i permise a ieşi din Basarabia.

Este unu poliglot în toată puterea cuvântului, ştiind limbile clasice, germană, franceză, slavonă antică, polonă, rusească, boemă, italiană şi spaniolă.

A fost însurat în două rânduri, având copii din prima sa căsătorie şi anume pre Nicolaiu, cel mai mic, mort în etate de 18 ani, după ce studiase într-un mod briliant la Academia de pictură de la Petersburg, şi pre Bogdan, a căruia biografie şi portret urmează aice..."

Ne oprim aci.

Am reprodus patru biografii: un bucovinean, un ardelean, un bănăţean şi un basarabean, alegând pe cei mai vetarani.

Pe bărbaţii celebri din România dunăreană, noi îi cunoaştem mai de aproape.

Judece acum oricine despre interesul cărţii dlui Iosif Vulcan, pe care noi o recomandăm cu tot dinadinsul lectorilor noştri...

O CURIOZITATE

în literatura antichităţii şi a evului-mediu exista un gen, numit *cento,* ceea ce însemnează latineşte o „peticărie".

în secolul IV celebrul poet Ausoniu a compus o poemă

burlescă, lipind la un loc câte un vers, luat pe ici pe colea dini operele lui Virgiliu, şi tot atunci din acelaşi Virgiliu o femeiej Proba Falconia, a cusut o Sântă Scriptură, în care, bunăoarăj Dumnezeu defindea lui Adam şi Evei de a mânca din arborele| binelui şi al răului în următorul mod, prin propriele cuvinte ale| *Eneidei:* 1

„Hac quicumque sacros decerpserit arbore foetus, '
Morte luet merita, nec me sehtentia vertit..."

în secolul nostru un francez, numit Beuchot, a combinat tot astfel o carte foarte comică, apărută la Paris în 1814, sub titlul de: „C. C. Tacite, historien du roi, de Madame, de Buonaparte" etc.

Ei bine, de ce să nu facem şi noi „Istoria lui 11 Februarie" numai şi numai din versurile dlui D. Bolintineanu?

în orice caz, ea nu va fi mai puţin veridică, decât broşura d-sale în proză, ieşită mai deunăzi la lumină sub acelaşi titlu.

lat-o dară, indicând cu scrupulozitate în note locul, de unde este extras fiecare pasaj:

' FAVORITA
SĂU O NOAPTE DIN 1866
descrisă de d. Bolintineanu

I

Şi voi spune ţie
Dalbă istorie,
Ce nime n-o ştie',

II

Noaptea, umbrelor crăiasă,
Capul spre pământ pleca;

1 Fluturelui

Domnul ia pe-a lui *mireasă:*
Merge în cămara sa[2]

III

„— Frumoasă copilă! nu-ţi este în ştire
Cât eu te iubesc!
Dar eşti tu ferice de astă iubire,
O suflet ceresc?"
— Ferice! ferice! amanta-i răspunde,
Uşor rumenind;
Şi-n mânele-i albe ea faţa-i ascunde
Şi tace gândind"...[3]

IV

Pe când se vesteşte noaptea jumătate,
în castel în poartă oare cine bate[4].

V

„— Cine a intrat
în al meu palat".[5]

VI

Dar iată, mări, iată că un ostaş s-arată:
De pulbere şi vânturi i-e faţă sărutată[6].

VII

Voi daţi plăcerilor!
Daţi desfrânărilor![7]

VIII

„— Tremură acuma!... neagra răzbunare
Chiar în astă noapte se va arăta!...

2 Dochia
3 Ghilfar
4 Mama lui Ştefan cel Mare
5 Străinul
6 Banchetul
7 Ibidem

Frații mei de arme stau în aşteptare:
*Trebui a pleca"**

IX

Pe un drum de piatră, Domnul îşi răpede
Sprintenu-i fugar;
Dup-un vârf de stâncă, draga lui îl vede,
Lăcrimând amar...'

X

Fulgerul schinteie, tunetul bubuie;
Calul său cade;
Demonii râseră... o, ce de hohote!
Omul jos şade...[10]

XI

Lăute, cimpoaie, în aer răsună;
Iar lumea pe poduri din ce-n ce s-adună."

XII

„Fraților! sculați cu toți,
Să scăpăm țara de hoți!..."[12]

XIII

De ce, o! copilă cu păr galbior,
Când toți bucuriei dau inima lor,
Tu numai pleci capul şi în suvenire
Deştepți cu durere o dulce gândire?[13]

XIV

„— Mâna mea, l-a lui plecare,
Calu-i a-nfrânat

8 Giulfîdan
9 Domnul de rouă
10 Fermecătorie
11 Luarea Nicopolii
12 Pandurul
13 Luarea Nicopolii

Şi-ntr-o dulce sărutare
Inima mi-a dat!"
Astfel cântă *Mărioara*
Dup-al ei iubit,
Şi, pe fâță-i, lăcrămioara
Dulce a-nflorit!"[14]

XV

Iat-o istorie,
Ce nime ri-o ştie...[15]

VIAȚA, FAPTELE ŞI IDEILE LUI NICOLAIU SPĂTARU DIN MILEŞTI

Jeder einzelne Mensch ist schon eine Welt, die mit ihm stirbt; unter jedem Grabstein liegt eine Weltgeschichte...

Fiecare individ este o lume întreagă, ce cu dânsul moare; sub fiecare piatră funebră zace o istorie universală...

Heine, *Reisebilder,* Hamburg, 1831, t. 3, p. 185.

§1.

în istorie ne întâmpină asemănări curioase.

Literatura franceză datoreşte epoca-i cea mai glorioasă lui Ludovic XIV, crescut sub brutalul despotism al lui Mazarin şi lipsit el însuşi de orice cultură.

Atunci înfloreau Corneille şi Racine, Moliere şi Boileau, La Fontaine şi La Rochefoucauld, Bossuet şi Fenelon, fără a mai vorbi de sfera artistică a lui Lesueur, Puget, Lebrun, Girardon, Perrault, Lulli...

în România se poate studia un fapt analog.

Contimpuran cu Ludovic XIV, domnul Basiliu Lupul, om

14 Mărioara
15 Fluturelui

fără creştere şi fără instrucţiune, a ridicat la culme literatura naţională.

Atunci trăiră în Moldova, unul lângă altul, mitropolitul Varlam, ale căruia scrieri vor rămâne pentru totdauna un model de proză română; Miron Costin, a căruia peana mânuia deopotrivă bine poezia şi istoria, filologia greacă, latină şi slavonă; călugărul Dositeu, mai în urmă primat, care era totdeodată teolog, istoric, filolog, şi părinte al poeziei române literare; logofătul Eustratiu, cronicar şi profund cunoscător al dreptului bizantin; Simeon Dascălu şi alţii.

Dar din toate aceste somităţi naţionale, nici una nu înfăţişează acel interes romantic, care ne atrage şi ne uimeşte în personajul lui Nicolaiu Spătar din Mileşti sau Milescu.

El avea cunoştinţe enciclopedice în toate ştiinţele şi în toate artele; vorbea în limbi orientale şi occidentale, vechi şi moderne; cutrierase lumea de la Constantinopole până la Peking, de la Stockholm până la Oceanul Indic.

Caracterul său ne prezintă o monstruoasă unire a inteligenţei celei mai frumoase cu inima cea mai urâtă.

Astfel, literatura română, istoria universală şi ştiinţa psicologică, vor câştiga în aceeaşi măsură, credem noi, prin studiul acestei mari personalităţi.

Pentru a putea descrie viaţa lui Nicolaiu Milescu, am fost silit a aduna materialuri în curs de mai mulţi ani, cufundându-mă în biblioteci şi arhive, răsfoind cărţi rare, manuscripte şi documente în fel de fel de limbi şi reuşind, în fine, a-mi procura până şi izvoare chineze despre faptele celebrului român.

§2.

Nicolaiu Milescu s-a născut în Moldova în prima jumătate a secolului XVII, cam pe la începutul domnirii lui Basiku-vodă, sau ceva înainte.

Districtul Vasluiului a fost cuibul naşterii sale.

Aci este locul de a face pentru o a treizecea parte a României ceea ce un Karl Ritter s-a încercat a dobândi pentru globul pământesc întreg: filosofia geografiei.

Fiecare punt pe scoarţa terestră răsfrânge o idee.

Vasluienii s-au bucurat totdauna în Moldova de un renume prea curios.

A ieşi din partea lor, înseamnă a fi mincinos, calomniator, făţarnic, zgârcit, toate astea laolaltă.

In cronicile noastre ne întâmpină în această privinţă pasaje foarte caracteristice.

Cantemir, lăudând ospitalitatea tuturor moldovenilor, se grăbeşte a adăuga că vasluienii înfăţişează unica excepţiune, fiindcă nu numai nu găzduiesc pe nimeni, dar încă nu se ruşinează a cerşi ei singuri la străini şi la călători[1].

Cronicarul Neculcea ne spune, că Antiohie-vodă, voind a compromite înaintea Porţii otomane pe predecesorul său Mihai Ceban, trămise deputaţi la vizir: „vasluieni tot cei buni de gură şi de pârât", cari prin strigătele lor în Constantinopole făcură - zice analistul - „de se mirau toţi paşii şi agalele de pâră"[2].

In fine, ca o satiră asupra micşurimii de suflet a vasluienilor rămâne până astăzi un proverb cam trivial: „la Vaslui se ţine mămăliga în cui!".

Un om cu minte de la Hârlău, un om pacific de la Bacău şi un om cinstit de la Vaslui sunt lucruri dintre cele mai rare, după credinţa moldovenilor.

Care să fi fost cauza acestui ciudat fenomen?

Oare învecinarea tătarilor din Bugeac, ale cărora necontenite invaziuni, aducând sărăcie materială şi nesicuranţă morală, ar fi ajuns cu încetul a ticăloşi natura poporului?

Se poate, cu atât mai mult, că deja din timpurile cele mai vechi Vasluiul era expus unor sistematice năvăliri tătăreşti[3].

Sau nu cumva vro origină primitivă neromână a vasluienilor, care să fi lăsat pentru eternitate sigilul sângelui asupra posterităţii întregi?

Iarăşi se poate, cu atât mai mult, că cam pe aci se par a fi locuit, în prima fază a veacului de mijloc, taifalii, cel mai infam

1 *Beschreibung der Moldau,* p. 289.
2 Letopis.t. 2, p. 315.
3 Cf. balada *Movila lui Burcel,* în Alecsandri, *Poezii poporale,* p. 168-171.

din popoarele gotice, despre care un autor contimpurean zice: „gens turpis ac obscenae vitae flagitiis mersa"...[4].

Fie cauza topografică sau etnografică, noi ne mărginim a constata efectul.

Aşadară, născut în partea cea mai scandaloasă a ţării sale, eroul nostru, prin însuşi locul naşterii, nu era menit a deveni vreodată ilustru prin virtuţi.

§3.

Mileştii erau una din familiile cele mai de frunte şi mai avute din districtul Vasluiului, numindu-se aşa după o moşie, care există şi astăzi[5].

După rangul unuia din strămoşi, numele lor ereditar era Spătar, pe care unii, din eroare, l-au luat drept o boierie individuală. E curios că în Italia exista de asemenea o familie „Spataro"[6].

Boierul Gavrilă Milescu Spătaru avu doi fii: Apostol, rămas în obscuritate şi Nicolau, care, prin faimoasele sale aventuri şi prin neobişnuita-i ştiinţă, dă o frumoasă şi fecundă materie pentru pana unui biograf.

Sub domnia lui Basiliu-vodă, documentele, câte ne sunt cunoscute până acuma, ne prezintă un singur dat despre Nicolau Milescu; o ştire scurtă, lipsită de interes politic, dar care zugrăveşte pe deplin palida moralitate a acestui vasluian.

Documentul se află între ale monastirei Tazlău în Arhivul Statului şi sună aşa: „Gavriil hatman şi pârcălab de Suceava, scriem la prietenul nostru Ia Neculaiu de Vaslui, alta dăm ştire că ni s-au jăluit călugării de la sfânta monăstire de la Tazlău pentru un ţigan, anume Patru, carele l-ai vândut în ţara muntenească, căpitanului Radul, cum au şi scrisoare de la căpitanul scriind că i-ai vândut pre acel ţigan drept douăzeci şi cinci de galbeni şi ţiganul este al monastirei, pentru aceea să le scoţi

4 Ammian. Marceli, XXXI, 9.

5 Alecsandri, *Poezii poporale,* p. 183.

6 Tractato di musica di Giovanni Spataro Musico Bolognese, Vinegia, 1531, in. £., în Haym, Biblioteca italiana, Venezia, 1728, p. 210.

ţiganul sau să le dai banii ce ai luat pre ţigan, să nu faci într-alt chip, aceasta scriem şi sănătate..."[7].

Primul pas al lui Nicolau Milescu îh istoria română este că fura ţiganii unei monăstiri şi-i vindea peste hotare.

După legile lui Basiliu Lupul, publicate tocmai atunci, faptul se pedepsea cu o asprime extremă.

Articlul 116 din *Pravilă* zicea clar şi limpede: „Cela ce va vinde feciorul altuia, sau robul altuia, sau fiecare om, de va fi boiaru să-1 bage în ocnă, iar de va fi slugă, ce se zice om mai de jos dentei să-1 poarte de coadele cailor, de aci să-1 spânzure..."[8].

Prin urmare, chiar după această lege atât de aristocratică, Milescu trebuia să meargă la ocnă.

Cu toate astea, el era boier mare, bogat, puternic şi de aceea hatmanul Gavrilă, frate bun al lui Vodă, în loc de a-1 mustra pentru o faptă atât de ruşinoasă, din contra, la începutul scrisorii îl numeşte prieten, iar la sfârşit îi doreşte sănătate!

Nu degeaba ziceau bătrânii că dreptatea este o pânză de paiang în care se prind muştele, dar o sparg insectele cele mari...

§4.

în 1653 Basiliu-vodă fu răsturnat de pe tron şi alungat din ţară de către fostul său prim-ministru Gheorghiţă Ştefan.

Milescu se lipi de noul domn şi-1 întovărăşi în Ţara Românească unde merse pentru a da ajutor lui Constantin Şerban contra revoltei seimenilor.

Pe drum vodă se opri la monăstirea Neamţului.

Aci Milescu avu curiozitatea de a vedea arhivul monastic, unul din cele mai vechi din România, şi descoperi acolo corespundinţa între împăratul bizantin Ion Paleologu şi domnul moldovenesc Alexandru cel Bun; o corespundinţa preţioasă, din care urmează, că principii români aveau dreptul de a purta coroana imperială, că biserica noastră era neatârnată de orice

7 Hasdeu, *Arhiva istorică,* 1.1, partea I, p. 135.

8 *Pravila,* Iaşi, 1646, faţă 19 verso.

altă biserică şi că, în fine, la întrebarea monarcului grec: „la care împărăţie sau crăiie e supusă ţara?i' Domnul îi răspunsese cu demnitate: „o stăpânesc eu cu sabia despre toţi megiaşii şi despre toţi neprietenii"[9].

Această descoperire a lui Milescu îi face cu atât mai multă onoare, cu cât istoricii şi cronicarii noştri, Cantemir, Costin, Urechea, Greceanu, se mărgineau a traduce pe analiştii poloni şi maghiari, ori descriau evenimente din propria lor epocă, fără a cerceta şi a băga în seamă documentele, grămădite pen arhivele ţărei, şi care sunt totdauna fântâna cea mai fecundă şi cea mai sicură a unei istorii naţionale.

în 1657, turcii numiră domn în Moldova pe arnăutul Ghica.

Gheorghiţă Ştefan fugi în străinătate.

Amic cu Basiliu-vodă, apoi amic cu duşmanul său Gheorghiţă Ştefan, Milescu deveni amic cu duşmanul ultimului său amic.

în adevăr, ce-i păsa lui numele domnilor?

Vasluianul nostru era bine cu oricine se făcea principe, în cât timp sta la domnie!

§5.

în 1658 turcii, destituind pe Rakotzi, puseseră domn în Transilvania pe Acaţiu .Bartsai.

Pentru a se asicura contra ameninţărilor principelui căzut, el ceru de la români un ajutor de oaste.

Ghica, după porunca Porţii Otomane, se grăbi a trămite din partea Moldovei 1000 oameni sub comanda lui Nicolau Milescu[10].

La românii cei vechi pentru a fi în capul unui regiment, sau chiar al unei armate întregi, nu era nevoie de a fi hatman.

Fiecare boier era ostaş din naştere şi avea dreptul de a conduce oastea ţărei sale, chiar dacă ocupa la curtea domnului funcţiunea cea mai pacinică.

9 Codrescu, *Uricarul,* 1.1, p. 237-240.

10 *Letopis.,* 1.1, p. 341.

în acest mod marele logofăt, adică ministrul de justiţie, era cap al gardei princiare; în acest mod, mai mulţi paharnici, comişi, postelnici, ne întâmpină în cronicile noastre ilustrându-se prin fapte militare.

Deci, nu este de mirare de a vedea pe Nicolau Milescu ducând în Transilvania un regiment de o mie de ostaşi, şi ceea ce ne surprinde, este numai că acea expediţiune se retrase şi se întoarse în ţară, dindată ce o ameninţa ocaziunea unei bătălii.

Rakotzi adunase oşti şi venea asupra rivalului său Bartsai.

„Văzând lucrurile amestecate - zice cronicarul Miron Costin cu un ton sarcastic - Nicolae Milescu n-a făcut multă zăbavă acolo, ci a venit înapoi cu oastea ce se trămisese..."

§6.

Peste câtiva ani de domnie, cu mila Porţii Otomane, Ghica trecu în Ţara Românească, iar în Moldova veni Ştefăniţă, fiul lui Basiliu-vodă.

Aşa-numita Cronică Bălăcenească face un portret atât de urât al acestui copil coronat, încât decenţa ne permite a reproduce aice numai partea cea mai nevinovată a tabloului:

„Mai făcea Ştefăniţă-vodă - zice acea cronică - când ieşea la plimbare şi la vânaturi, de punea pe boieri pe cai turceşti şi, ieşind la câmp, poruncea de le lua frânele şi le da calea, iară caii nefiind domoliţi, le făceau primejdie de moarte; era şi un heleşteu mare şi dasupra lui foişor domnesc lângă casele cele domneşti; de acolo pe mulţi boieri îi arunca în heleşteu şi apoi râdea şi, scoţându-i din apă, îi îmbrăca în haine domneşti; de acestea şi altele făcea Ştefăniţă-vodă, pentru care toţi îl urăsc"[11].

Sub astă comică şi neroniană domnie, Nicolau Milescu ajunge deodată a fi un personaj foarte important, precum nu putuse izbuti sub domni bătrâni, ca Gheorghiţă Ştefan sau Ghica.

„El era prea învăţat şi cărturar şi ştia multe limbi: elineşte,

11 Apud Şincai, t. 3, p. 93. - *Cf. Letop.,* t. 2, p. 209.

slovenește, grecește și turcește" - zice cronicarul Neculcea, fără a arăta cum și unde anume, în țară sau în străinătate, făcuse Milescu brilantele sale studii[12].

Ștefăniță îl luă la sine secretar intim și r- urmează același analist - „îi era prea drag și-1 ținea prea bine și tot la masă îl punea și la sfaturi, și se juca în cărți cu dânsul..."

Expresiunea „se juca în cărți" merită o mică digresiune. -

Ea dovedește că această pestă a societății era gustată în țările noastre cu mult înainte de invaziunile ruso-austriece, precum se pretinde în genere.

în adevăr, stosul și preferanțul nu erau cunoscute străbunilor noștri; dară ei aveau alte jocuri nu mai puțin plăcute lenii și lăcomiei, aduse mai cu seamă din Polonia, și din cari unele au rămas până acum în tradițiunea jucătorilor, deși într-un simț de tot modificat și restrâns, precum bunăoară: samșurcă".

Așadară, Nicolau Milescu juca în cărți cu Măria sa vodă, ședea la masă cu Măria sa vodă, se plimba cu Măria sa vodă, cunoștea secretele Măriei sale lui vodă; cu alte cuvinte, el era cheia cu care se deschideau și se închideau grațiile și dizgrațiile domnești.

Cronica nu ne-a conservat numele acelora pe care Milescu, prin șoaptele sale la urechea tânărului vodă, îi făcu nenorociți, dupre cum se obicinuiește; dară zugrăvește într-un mod sublim manierele ciocoești ale puternicului parvenit: „era mândru și bogat - zice cronicarul - și îmbla cu povodnici înainte domnești, cu buzdugane și cu palușe, tot sârmă la cai..."

Cu toate astea, Milescu nu se mulțumea cu această pompă a plimbărilor.

îl frământa ambițiunea, dacă nu de a fi el singur domn, cel puțin a face alți domni, asemenea acelui comite Warwick, pe care istoria angleză îl porecli „făcător de regi", sau asemenea acelui vornic Motoc din istoria noastră proprie, care înălțase și returnase trei principi unul după altul: ambițiunile de acest soi sunt cam în natura poporului românesc!...

12 *Letopis.,* t. 2, p. 209.
13 Golembiowski, *Gay i zabawy,* Warszawa, 1831, p. 62.

§7.

în Polonia trăia atunci retras vechiul domn al Țării Românești, Constantin Șerban, destituit de către Poarta Otomană din cauza legăturilor sale cu transilvanul Rakotzi.

După cădere, ajutat de ardeleni și de cazaci, el făcu mai multe încercări să cuprinză, când tronul Valahiei, când pe al Moldovei, dar totdauna avu fatalitatea de a fi bătut și respins.

Ultima-i aventură s-a întâmplat chiar la începutul domnirii lui Ștefăniță: „când a venit Constantin-vodă în țară, - zice un document din Arhivul Statului, - al doilea rând spre domnia lui Ștefan-Vasilie-vodă, la scaun aici în târg în Iași, în sila lui fără știrea împărăției, apoi Dumnezeu a vrut și a venit Ștefan-Vasilie-vodă cu oști tătărăști și iarăși a scos pe Constantin-vodă din țară, și iarăși a stătut el domn la scaunul țării".

E de observat, că în această împrejurare, - precum arată același crisov, - boierii țării de sus, adică a Moldovei nordice, țineau cu Constantin Șerban, iară boierii țării de jos, între cari era vasluianul Milescu, rămaseră credincioși lui Ștefăniță.

Alungat în două rânduri din Moldova, Constantin Șerban se retrase în Polonia și se hotărî a nu-și mai bate capul cu alunecoasele domnii românești.

Cronicile muntene ne dau o idee foarte frumoasă despre caracterul acestui principe.

„Era de neam mare domnesc al Basarabilor, om bun și înțelept și blând" - zice una din ele[14] „Căuta și miluia pe toți", adaugă o alta[15].

Astfeli, orice moldovean ar fi putut să-1 dorească domn țării în locul nebunatecului Ștefăniță; dar o asemenea dorință era monstruoasă din partea lui Nicolau Spătaru, carele abuzase de viciurile stăpânului său și-1 întrecea departe.

Cronicarul Neculcea descrie într-un mod patetic complotul lui Milescu:

„Era când a fost o dată - zice el - nu s-a săturat de bine și de

14 In Laurian, *Magazin istoric,* t. 4, p. 334.
15 Ap. Sincai, t. 3, p. 63.

cinstea, ce avea la Ştefăniţă-vodă, ci a şezut şi a scris neşte cărţi viclene, şi le-a pus într-un băţ sfredelit, şi le-a trămis la Constantin-vodă cel bătrân Basarab în ţara leşească, ca să se rădice de acolo cu oşti să vină să scoată pre Ştefăniţă-vodă; iară Constantin-vodă nu vru să se apuce de acele lucruri ce-i scria, ci s-a sculat şi a trămis băţul acel sfredelit cu cărţi cu tot înapoi la Ştefăniţă-vodă de le-a dat; deci Ştefăniţă-vodă, cum a văzut băţul cu cărţile, s-a prea mâniat şi l-a şi adus pre acel Nicolae Milescu înaintea lui în casa cea mică, şi a pus pre călău de i-a tăiat nasul, scoţând Ştefăniţă-vodă în grabă hangerul lui din brâu i-a dat de i-a tăiat călăul nasul, şi nu a vrut să-l lase pe călău să-i taie nasul cu cuţitul lui călău, ci cu hangerul lui Ştefăniţă-vodă i-a tăiat nasul..."[16].

O scenă comică şi tragică totodată!

Un act din Shakespeare.

§8.

Sluţit, şi, ce e mai mult pentru un om de carte, dizgraţiat în Moldova, Milescu fugi în Ţara Românească, unde se întronase atunci Gligoraşcu-vodă, fiul lui Ghica cel bătrân, sub a cărui domnie eroul nostru, precum văzurăm, condusese armata moldoveana contra lui Rakotzi în Transilvania.

Nu se ştie cum, poate încă de mai înainte, fugarul nostru se încuscrise cu această familie, devenind „rudă a lui vodă"[17], ceea ce-i promitea în Muntenia o primire cu atât mai bună, cu cât trăia într-o epocă clasică a nepotismului.

Ocupaţiunea-i cea veche de a fura ţiganii monastireşti din Moldova, vânzându-i apoi cu preţ peste Milcov, era acum uitată. \

Milescu începe o carieră nouă...

§9.

Domnii munteni şi domnii moldoveni se pizmuiau şi se

16 *Letopis.*, t. 2, p. 210.

17 Neuville, *Relation de Moscovie, contenant le recit d un voyage de Spatarus* etc. Paris, 1698, p. 220.

duşmăneau totdauna, în cât timp exista dualitatea tronurilor române: Ţepeş cu Ştefan cel Mare, Bogdan cu Radu de la Afumaţi, Despota cu Mircea, Ion cel Cumplit cu Petru cel Şchiop, Mihai cu Ieremia Movilă, Basiliu cu Matei...

Aşadară Gligoraşcu Ghica primi cu braţele deschise pe trădătorul Milescu şi-l trămise în însuşire de kapi-kihaia sau âginte diplomatic muntenesc la Constantinopole[18]; nu atât pentru a sprijini acolo interesele Ţarii Româneşti, cât mai cu seamă pentru a surpa prin intrigi, cu pasiunea unei răzbunări personale, pe Ştefăniţă-vodă cel cu hangerul domnesc de tăiat nasurile.

Dar acest principe nu trăi nici un an, murind de lăngoare, fără să se fi apucat a-i face vreun rău tabletele fostului său favorit.

Milescu trebuia să vânză pe cineva: el vându pe însuşi Gligoraşcu-vodă.

înrudirea şi recunoştinţa au fost lăsate la o parte.

Cantacuzineştii erau duşmani de moarte ai lui Ghica.

Milescu se legă cu dânşii şi mai ales cu capul lor logofătul Şerban Cantacuzino, care de mult îmbla după domnia Ţării Româneşti, dar o căpătă cu mult mai în urmă.

în 1664, când un înfricoşat rezbel ardea între Turcia şi Austria, Cantacuzineştii şi Milescu descoperiră Porţii Otomane criminalele legături ale lui Gligoraşcu cu curţile creştine[19].

Domnul fu silit a fugi, pierzând domnia şi retrăgându-se dintâi în Germania şi apoi în Polonia[20], însă nici Şerban Cantacuzino n-a putut apuca tronul.

Sultanul rândui domn în Valahia pe grecitul Radu Tomşa; iară Cantacuzineştii şi aliatul lor Milescu rămaseră deocamdată cu buzele îmflate.

18 Mitropolitu Gregoriu, ap. Codrescu. *Uricaru,* 1.1, p. 240

19 Neuville, l.c. - *Pamiatniki snoszenii s Rimskoiu Imperieiu* (Monumentele negociatiunilor cu Imperiul German), Petersb., 1856 t 4 p 893

20 Engel, *Gesch. d. Wallachey,* p. 313; Şincai etc.

§ 10.

Petrecerea eroului nostru la Constantinopole înzestrară literatura română cu un op de cea mai mare importanță.

Până la Milescu Biblia era cunoscută românește numai prin fragmente, împrăștiate, rare, eterogene și suspecte: prin cele patru evangelii publicate la Brașov pe la 1560, testamentul cel vechi publicat la Orestia în 1582, noul testament publicat Ia Govora în 1642, altul la Belgrad în 1648, apoi câteva psaltiri, cazanii, etc.

Milescu cel dintâi, șezând fără mult lucru la Constantinopole, a executat o traducere totală, completă, pe 1000 pagini de tipar în folio mare.

E remarcabil că ea a fost publicată mai în urmă în București, sub domnia lui Șerban Cantacuzino, în manile căruia rămăsese, pe semne, încă din Constantinopole - fără să se menționeze măcar numele lui Milescu, pe titlu sau în prefață, deși calitatea-i de traducător primitiv e atestată de doi autori contimpurani de multă greutate: Demetriu Procopios[21] și mitropolitul moldovenesc Gregoriu[22].

Nu cumva editorii Bibliei se fereau a pune pe o carte sacră numele unui om atât de profan ca Milescu?

Dar atunci nu trebuia nici al lui Șerban Cantacuzino!

§11.

Ca model de stilul românesc al lui Milescu, deși traducerea-i a trecut și printr-alte mâni înainte de a ieși la lumină, ceea ce însă nu putea șterge primul colorit - iacă psalmul 69: „Dumnezeu, la ajutorul meu ia aminte! Doamne, ca să-mi

21 în Fabricius, *Biblioteca Graeca,* t. II, p. 789, § 60. - cf. Meletie, *Istoria bisericească,* trad. de mitr. Veniamin, t. 4, part. I, p. 76.

22 Uricaru, *loco citato:* „carele au tălmăcit și Biblia din limba elinească pre limba românească, când au fost la Constantinopole kapi-kihaia lui Grigore voevod domnul Țărei Românești, pre care scriere a dat-o și în tipar Șerban vodă Cantacuzino domnul Țărei Românești".

ajutorezi mie, sârguiește! Rușinează-se și se înfruntează cei ce cearcă sufletul meu. întoarcă-se îndărăt și se rușineaze cei ce-mi vor mie rele. întoarne-se îndată rușinându-se cei ce-mi zicea mie: bine e, bine e. Bucură-se și se veselească spre tine toți cei ce te caută pre tine, Dumnezeule! Și zică pururea: mărească-se Domnul! cei ce iubesc mântuirea ta. Și eu sărac sunt și measăr: Dumnezeule, ajută-mi! Ajutorul meu și izbăvitorul meu ești tu: Doamne, nu zăbovi..."[23].

Iacă acum și traducerea cea mai nouă, apărută d-abia de vro câteva zile din corecțiunea episcopului Melchisedec:

„Dumnezeule, spre ajutorul meu ia aminte. Doamne, ca să-mi ajuți, grăbește. Să se rușineze și să se înfrunteze cei ce caută sufletul meu. Să se întoarne înapoi și să se rușineze cei ce voiesc mie rele. Să se întoarne rușinându-se cei ce grăiesc mie: bine! bine! Să se bucure și să se veselească de tine toți cei ce te caută, Dumnezeule; și să zică pururea: mărească-se Domnul cei ce iubesc mărirea ta. Iacă eu sărac sunt și mișel. Dumnezeule, ajută-mi. Ajutorul și izbăvitorul meu ești tu: Doamne, nu zăbovi..."[24].

între ambele traducțiuni s-au petrecut la mijloc tocmai două sute de ani!

A lui Milescu este mai bună.

„Cearcă sufletul" e mai potrivit decât „caută sufletul".

„Toți cei ce te caută pe tine" e mai expresiv decât: „toți cei ce te caută".

„Și zică" e mai energic decât „și să zică". în fine, „sărac sunt și measer" întrece fără alăturare pe „mișelul" părintelui Melchisedec.

§ 12.

Noul domn muntenesc, Radu Tomșa, după ce cumpărase tronul de la turci, plătindu-le colosala sumă de opt sute de pungi, adică de trei ori mai mult de cum era atunci tributul

23 Cipariu, *Analecte,* 1.1, p. 190.

24 *Oratoriul,* București, 1869, p. 19.

întreg al Țării Românești, se arătă dușman înverșunat al Cantacuzineștilor, pe cari îi privea ca pe rivali.

Un istoric din acea epocă zice că viclenia acestora în privința lui Gligorașcu Ghica fu răsplătită prin disprețul universal, cu care boierii munteni îi întâmpinară la întoarcerea lor din Constantinopole[25].

O tot așa primire aștepta pe Milescu.

Trădător al lui Ștefăniță, trădător al lui Ghica, trădător în Moldova și trădător în Valahia, el nu-și mai putea găsi un loc de odihnă în țările române.

Trebuia să se ducă.

Dar nu în Ungaria, nu în Transilvania, nu în Polonia, nu la sârbi ori la cazaci, căci toți vecinii României cunoșteau din renume numeroasele mișelii ale lui Milescu.

Pentru a se ascunde dinaintea verdictului public, el se retrase într-o țară cu mult mai depărtată, fără nici o legătură cu românii, tocmai pe țărmii Mării Baltice.

§ 13.

în Prusia, care nu era încă decât electorat de Brandeburg, domnea un principe ilustru, de la care datează toată mărirea țării sale: Frideric-Wilhelm, demnul strămoș al lui Frideric cel Mare.

Celebru nu numai ca ostaș și ca administrator, el iubea artele, studia chimia și mecanica, ținea în palatul său conferințe de jurisprudență și de matematici, invita și aduna la sine pe învățații străini, din cari cei mai renumiți erau juristul Puffendorf, istoricii Letti și Rocolles și alții[26].

Calvin el însuși, electorul nu căuta la diferența de religiune.

Catolicii aflau la dânsul același refugiu ca și hughenoții.

Un român putea să-1 câștige, fără a renunța la ortodoxie.

25 Rycaut, *Hist. d. trois derniers empereurs d. Turcs,* Pans, 1682, t. 3, p. 274 etc. capitolul: „Trăit de la fidelite des Grecs'\

26 *Lettres de Pierres des Noyers,* Berlin, 1859, p. 418. nr. CLIX. - Cf. Letti, *Histona di Brandeburge,* Amsterdam, 1687.

„Electorul de Brandeburg - zice un călător contimpuran - primi pe fugarul moldovean prea bine, văzându-1 foarte erudit și vorbind cu perfecțiune latinește, grecește și italienește"[27].

Să se observe că eleniștii mai cu seamă erau atunci căutați în toată Europa.

Astfel eroul nostru, hotărât a se așeza în Prusia, își latiniza deja însuși numele, după obiceiul învățaților germani din acea epocă, făcându-se din Nicolau Spătaru - Nicolaus Spatharius.

§14.

Din întâmplare, mai mulți moldoveni se aflau în Brandeburg, emigrați cu vechiul cunoscut al lui Milescu, ex-principele Gheroghiță Ștefan, care-și găsise un adăpost și muri acolo în 1668*.

Pe de ahă parte, electorul avea corespundința cu foștii domni munteni, cu Gligorașcu Ghica, care petrecea deocamdată în Viena, după ce-și pierduse domnia din cauza Cantacuzineștilor și a lui Milescu, și cu Constantin Șerban, refugit în învecinată Polonie și din a căruia cauză, precum vă aduceți aminte, boierul nostru își pierduse nasul.

în fine, însuși regele polon Ion Cazimir, carele se afla atunci în cele mai bune relațiuni cu Prusia, se grăbi a deschide ochii electorului, arătându-i cu cine are a face[29].

Astfeli, toți dușmanii lui Milescu în unanimitate ridicând vocea și strigând către Frideric Wilhelm contra primirii unui trădător, care vânduse totdauna patria și interesele creștinătății - Milescu fu silit a părăsi Berlinul.

încă o dată el s-a dus să-și vază țara, - și se despărți apoi de dânsa pentru eternitate!

27 Neuville, *loco cit.*

28 Papiu, *Tezaur de monumente,* t. 3, p. 76 etc, Hasdeu, *Arhiva istorică* t 1. pan. I, p. 109.

29 Neuville, *Ic.* „le Roy de Pologne ayant donne advis de son infidelitâ â Monsieur 1 Electeur, il fut aussitot chasse".

§15.

Căderea lui Gligoraşcu Ghica de pe tronul muntean avu loc pe la finele lui 1664.

Aceasta este epoca plecării lui Milescu din Ţara Românească în Prusia.

Peste doi ani devine domn în Moldova Iliaş Alexandru, strănepotul celebrului Petru Rareş, o creangă dintr-o ramură rătăcită din trunchiul lui Ştefan cel Mare.

Aceasta este epoca întoarcerii lui Milescu din Berlin la Iaşi[30]

El petrecuse în Brandeburg, la curtea faimosului elector, mai bine de un an.

Ce va fi lucrat oare în acest interval o natură atât de activă, atât de energică, atât de nestâmpărată în bine şi în rău?

Tot ce ştim, este că abilitatea unui medic german i-a dres nasul cel tăiat...

§ 16.

întorcându-se în Moldova, după o deşterare de cinci ani, Milescu găsi lucrurile de acolo cu totul altfeli de cum le lăsase. Tronul a schimbat unul după altul doi stăpâni, pe cari eroul nostru nu-i cunoscuse: Istrat Dabija şi Duca.

în locul sălbatecului copil Ştefăniţă, domnea acum un înţelept bătrân, pe care cronicarul Nicolai Costin îl depinge în^ următorul mod:

„Acest Iliaş Alexandru-vodă era la domnia lui om bun şi| prea milostiv, cât nu este lesne a scrie milostivirea lui; că el, şi j doamna lui, de se pâra doi oameni la dânsul la divan, şi rămâind] cu judeţ unul pre altul, dacă-i răspundea vodă celui rămas, zicându-i: pas de plăteşte celuilalt, că i-ai luat cu strâmbul - deci de zicea omul: plăti-voi, Doamne, numai să mă mai păsuiască până la o zi, că sum sărac şi n-am cu ce-i plăti acum, - iară parisul aşijderea de iznoavă dacă zicea: mie încă-mi trebuie, că

30 *Letop.*, t. 2, p. 210.

şi eu sum sărac şi-mi mor copiii de foame, că n-am cu ce-i hrăni, ce mă rog, Doamne, să se pună acest om la închisoare, sau să-mi plătească acum, că nu-l poci aştepta - atuncea Iliaş-vodă scotea bani din buzunar de la sine şi plătea pe datornic. La mulţi făcea aşa. Dar câte milostenii, ce făcea fără număr, de nu le poate povesti nime, fără numai Dumnezeu! Care domn aşa de milostiv şi de îndurător ca acesta, n-a mai venit altul la Moldova! Şi în zilele lui au fost mare belşug şi linişte"[31].

Asemenea principi nu veneau la socoteală lui Milescu.

Aspectu-i moral devenea şi mai hidos prin contrast.

Aşadară - zice analistul Neculcea - „măcar că d-abia i s-a fost cunoscut nasul că-i tăiat, tot n-a şezut în ţară mult de ruşine, ci s-a dus..."[32].

S-a dus de astă dată şi mai departe decât în Prusia!

în ghieţurile Scandinavici!...

De aci încolo meschina-i versatilitate de caracter, dar totodată şi nepreţuitul tezaur al unei inteliginţe admirabile şi a unei erudiţiuni în adevăr gigantice, precum n-a avut niciunul din străbunii noştri - vor aparţine pentru totdauna străinilor!...

§ 17.

Svedia trăia rău cu Prusia şi cu Polonia: sosit în Stockholm, Milescu nu se temea de pâre cel puţin din aceste două direcţiuni.

Regele Carol XI era un copil, sub numele căruia domneau miniştrii.

Francia reuşise a câştiga o influinţa imensă asupra guvernului svedian.

Om de curte, Milescu cântări bine toate aste împrejurări şi începu mai întâi de toate prin a se introduce cu dibăcie pe lângă ambasadorul lui Ludovic XIV.

Era marchizul de Pomponne, fiul renumitului teolog de la Port-Royal, Robert Arnault d'Andilly, de la care moştenise un oarecare gust pentru meditaţiuni religioase.

31 *Ibid.*, p. 7.
32 *Ibid.*, p. 210.

Milescu se simți aci în propriul său element.

El încă era diplomat: în trecut îl văzurăm kapi-kihaia muntean în Constantinopole, şi-n viitor îl vom vedea plenipotențiar muscălesc tocmai la Peking.

El încă, pe de altă parte, se desfăta în teologie: am spus deja că România-i datoreşte prima traducere completă şi critică a Bibliei în limba țărei.

Astfel, Pomponne şi Milescu nu puteau a nu simpatiza unui cu altul.

§18.

Pe atunci ardea în Europa o mare dispută teologică asupra aşanumitei „transsubstanțiațiuni".

Catolicii asicurau că doctrina lor despre Euharistie nu difereşte în fond de tradițiunea bisericii grece.

Protestanții susțineau, din contra, că ritul oriental împărtăşeşte pe deplin în astă cestiune credința Reformei.

Aceşti din urmă invocau în favoarea lor mărturia unui patriarc constantinopolitan, de pe la 1629, pe când ceilalți le răspundeau mai cu temei că confesiunea acelui primat, bântuită de calvinism, a fost osândită de către clerul răsăritean în două sinoduri succesive, la 1638 şi la 1642, fără a mai vorbi că ea se aflâ într-o opozițiune diametrală cu toate monumentele vechi şi noi.

Creştinii din Oriinte cred ei oare, asemenea catolicilor, într-o transformațiune reală şi substanțială a naforei şi a vinului în carnea şi-n sângele Mântuitorului sau le consideră numai ca pe niște simboluri, precum o fac protestanții?

Aici era întrebarea.

Pomponne rugă pe Milescu a o rezolva, comunicând apoi Sorbonnei răspunsul teologului român: „Nicolaus Spatharius Moldovalachus".

§ 19.

Opera eroului nostru apăru la lumină în Stockholm la 1667

sub pomposul titlu de „Enchiridion sive Stella Orientalis, id est sensus ecclesiae orientalis, scilicet graecae, de transsubstantiatione corporis Domini aliisque controversis"[33].

Din punctul de vedere bibliografic, ea este de o raritate nespusă[34].

Milescu mânuişte limba latină cu aceeaşi eleganță, cu care l-am arătat scriind româneşte şi-1 vom mai arăta mai Ia vale întrebuințând limba rusă.

Cu sânții părinți, cu actele conciliilor, cu tot felul de autorități în mână, el demonstra într-un mod victorios enorma diferență între orientali şi între protestanți în materia Euharistiei, semnalând însă totdodată mai multe divergențe formate prin care biserica greacă se desparte nu mai puțin de acea catolică: azimă, invocațiunea Sântului Spirit şi altele.

Milescu apără la tot pasul cu căldură, ca să nu zicem cu fanatism, superioritatea ortodoxiei...

§20.

Suntem datori a constata aci o coincidență foarte caracteristică.

în cursul secolului XVII trei moldoveni au luptat cu o energie extremă la menținerea purității ritului oriental.

Câteşitrei au combătut mai în specie pe calvini, al cărora scepticism era cât p-aci să se furişeze chiar la greci, prin aşanumita „Anatolică Omologie", atribuită, cu drept sau pe nedrept, faimosului Ciril Lucaru[35].

Ilustrul Petru Movilă, fiu de vodă din Moldova, ajuns la tronul metropolitan din Kiev, a scris greceşte şi latineşte[36] nemuritoarea-i *Mărturisire*, admisă apoi cu unanimitate de către

33 Cf Arnauld et Renodot, *Laperpetuite de la foi, touchant VEucharistie,* Paris, 1669-1713, t. 4.

34 D. Cogălniceanu, Fragments historiques, şi d. Missail într-un articol din „Traian", 1869, nr. 33, o citează după Schroeck, *Kirchengeschich.'e,* t. 9, p. 78

35 Yo% TOnfesiunea lui în Kimmel, Libri simbolici Ecclesiae Orientalis, Jenae, 1843, p. 25 etc.

36 Amauld et Renodot, *op. cit.,* t. 3, p. 680

întreaga biserică orientală şi tradusă aproape în toate limbile europee.

Mitropolitul moldovenesc Varlam, din celebra familie a Motocilor[37] a publicat româneşte în 1645 un *Anticatehism calvinesc,* pe care 1-a cunoscut şi-1 citează Şincai[38], deşi nimine altul întru cât ştim noi, nici chiar eruditisimul canonic Cipariu, n-a putut pune mâna pe această sculă bibliografică.

în fine - disertaţiunea cea latinească a lui Nicolau Spătaru* din Mileşti!

Toate aceste scrieri, direct sau indirect, sunt aţintate contra Reformei.

Cum oare să ne explicăm fenomenul?

§ 21.

Deja în secolul XVI diferitele secte protestante din Ardeal începură a se amesteca pe faţă şi aşa-zicând oficial în afacerile bisericeşti ale românilor.

O cronică de la Braşov ne spune sub anul 1559: „Johannes Benknerus, Judex Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, et praecepta Cathecheseos discenda illis proposuit"[39].

Acel Hans Benkner, jude săsesc din Bârsa, carele *„a reformat* eclesia română" şi „s-a apucat *a o catehiza",* a publicat atunci într-adins pentru dânsa un evangeliar în limba slavică*'.

De aci încolo, până la finea secolului XVII, toate cărţile ortodoxe, date la lumină în Transilvania, atât româneşte, precum şi slavoneşte, au suferit mai mult sau mai puţin ingerinţa diverselor autorităţi protestante, când nemţi, când unguri[41].

Lucrurile au mers până acolo încât însuşi mitropolitul român

37 Hasdeu, *Arhiva istorică,* 1.1, part. .1, p. 80.

38 *Chron.* t. 3, p. 45.

39 *Chronicon Fuchsio-lupino-oltardinum,* Coronae, 1857, t.1, p. 61.

40 Dobrowski, *Instit. linguae slavicae,* p. XXXVIII.

41 Cipariu, *Analecte,* t. I, passim. Schaffarick, *Gesch. d. serbischen* Sc/in/tt/iu/ns, Prog. 1865, p. 128.

din Alba Iulia nu se sfii a închina în următorul mod unui principe calvin o traducere a Noului Testament:

„Acest lucru bun şi sfânt este început din sfatul şi din demnătura şi cu chelciugul mării tale; pentru aceea se cuvine să iasă supt numele şi supt socotinţa şi supt destoinicia mării tale, pentru carele să aibă numele mării tale pomană neuitată în veci; drept aceea noi încă, pentru că ne-ai dat Testamentul cest Nou, tipărit în limba noastră, nu vom înceta a ruga pre Dumnezeu, pre Tatăl Domnului nostru Is. Chs. să dăruiască pre măria ta cu de toate bunătăţile, şi trupeşti şi sufleteşti, şi să-ţi înmulţească anii mării tale, cum mulţi şi anii lui Ezekiil Craiu..."[42].

Această acţiune a protestantismului asupra confesiunii ortodoxe nu se mărginea numai în cercul românimii transcarpatine.

Cărţile de acolo se răspândeau cu răpeziciune în Moldova şi-n Muntenia, unde tiparul nu se introdusese încă, sau unde era demult adormit.

învăţătura lui Luther şi mai ales a lui Calvin, adică crezul saşilor şi mai cu seamă a maghiarilor, prindea rădăcină, înaintând dintru-ntâi cu încetul pe tărâmul religios, până să-şi poată străbate o cale piezişă spre sfera politică.

Clerul şi boierimea de la Dunăre, mai luminaţi şi mai nedependenţi decât cei din cuibul lui Negru şi al lui Dragoş aveau tot dreptul a fi îngrijaţi.

Petru Movilă dete semn de luptă.

îi urmă mitropohtul Varlaam.

Milescu era crescut în aceeaşi atmosferă.

Aceasta este geneza operei sale.

§22.

O digresiune.

Către celebrităţile teologice ale Daciei lui Traian din secolul XVII cată să mai adăugăm pe un frate din provincia lui Aurelian.

42 *Noul Testament,* Belgrad, 1648, predoslovie.

în 1661, un român din Macedonia, convertit la catolicism, publică în Veneția o carte intitulată: „infailibile verita dela Cattolica fide".

Numele lui era: Petru Bogdan.

Scrierea-i sfâşie pe evrei, pe mahometani şi pe idolatri.

între celelalte, ea cuprinde în sine profețiile despre Crist, traduse în opt limbi: latineşte, greceşte, armeneşte, siriaceşte,, arabeşte, italieneşte şi arnăuțeşte.

Iacă un poliglot în toată puterea cuvântului!

Aşadară, în acelaşi timp, cu o diferență d-abia de cinci sau şase ani, Milescu şi Bogdan, un român din Moldova şi un român din Epir, cel dintâi ortodox şi cel de al doilea catolic, unul latineşte şi altul italieneşte, ambii erudiți de prima ordine, a scos fiecare la două extremități ale Europei, în Svedia şi-n Lombardia, câte o scriere polemică contra eterodoxiei.

Este de însemnat că, precum Milescu ținea mult la naționalitatea-ai de „Moldovalachus", tot aşa Bogdan nu uita niciodată a anina cătră numele său indicațiunea originei: „macedone"[43].

Câți români, nu mai puțin iluştri, s-ar mai putea dezgropa din pulberea arhivelor şi a bibliotecilor, dacă stupida lene a fiilor n-ar preferi mai bine a lăsa muşchiul şi putregaiul pe mormintele părinților!

§ 23.

De la 1667 şi până la 1672, în curs de vro patru ani şi mai bine, istoricul pierde urmele lui Milescu.

Petrecut-a el în Svedia un interval de timp atât de lung, mai cu seamă pentru o natură nervoasă şi vagabundă?

Aşa se pare, căci în Prusia, în Polonia şi-n România el nu mai putea să meargă, în Rusia nu mersese până acum, iar în Occidinte nu se vede de nicăiri să fi mers vrodată.

întoarcerea-i în Moldova în zilele lui vodă Iliaş Alexandru

43 Fabricius, *Sylabus scriptor religionis christianae,* Hamburg, 1725, p. 616.

avusese în vedere, negreşit, printre celelalte, desfacerea bogatei sale moşteniri părinteşti.

Decis a nu mai reveni în patrie, el îşi umpluse bine chimirul, cheltuind apoi domneşte pe stradele Stokholmului, întocmai ca în acea epocă de sub Stefăniță-vodă, când speria laşul prin pompa armăsarilor săi, îmbrăcați în argint, dupre mărturia cronicarului Neculcea[44].

Sărăcia n-a ajuns încă să-1 facă a uita boieria.

Insă o inteligență atât de vastă nu se putea mulțumi numai cu satisfacțiunea cea vulgară a paradei.

Milescu trebuia să fi lucrat, să fi citit, să fi scris ceva în capitala Scandinaviei.

Alții vor fi poate mai fericiți decât noi în limpezirea acestui period, cu atât mai interesant, cu cât el este mai obscur, din biografia ilustrului aventurar.

§24.

înainte de a ne despărți de Svedia, vom înregistra aici o impresiune, care cu anevoie ar izbi imaginațiunea călătorului român de astăzi, dar era peste putință să treacă nesimțită pentru un moldovean din secolul XVII.

Organizarea militară a regatului scandinav a fost totdauna şi rămâne până-n momentul de față o credincioasă oglindă a cetelor lui Ştefan şi Mircea, aşa după cum s-au fost conservat ele la noi până la cumplitul altoi al fanariotismului.

Răposatul Bălcescu într-un paroxism de uşurință a fost găsit cu cale a asemăna vechile noastre instituțiuni ostăşeşti cu ale Prusiei actuale.

El n-a dat nici o probă, şi nici că putea să dea.

Ei bine, toți l-au crezut pe cuvânt şi l-au copiat orbeşte.

Landwehrul brandenburgic este o creațiune de tot modernă, provocată, sunt acum d-abia vro şasezeci de ani, prin tractatul delaTilsitt.

Când Napoleon cel Mare a fost oprit pe prusiani a mai ține

44 *Letop.,* t. 2, p. llO.

pe picior o armată peste 40.000 de oameni - bărbații de stat de la Berlin au născocit atunci de nevoie așa-numitul *Kremper-System,* recrutând mereu și congediind mereu, astfel încât oștirea permaninte să se pară orișicând foarte mică, deși în realitate în puțini ani aproape țara întreagă a trecut prin arme, fiind gata a le mai mânui la cea dintâi chemare.

Numai o cauză analogă ar fi putut aduce un efect analog la străbunii noștri, ceea ce n-a fost.

Miliția română era întocmai ca aceea scandinavă, ambele fiind un product logic al unei stări sociale identice la două națiuni deopotrivă eroice.

Svedia posedă un codice de legi, votat în 1347 sub regele Magnus Ericson, pe baza unor obiceie naționale imemoriale.

Citindu-1, l-ar crede cineva inspirat anume din istoria sau din crisoavele române.

El prevede o judecată prin jurați în număr de șase și de doisprezece[44].

Nobilii sunt siliți a servi, fiind reduși altfel la starea de birnici[45].

Consiliul regal, afară de cler, se compune din 12 boieri[46].

Tronul e electiv și ereditar totdodată: națiunea alege, după plac pe unul din membrii dinastici[47].

în fine, în privința organizării militare, există numai două specii de ostași: *sraelsis-maen și bonde,* adică cavaleri și pedestri, sau mai bine zicând *călărașii și arcașii* din România[48].

Niminea nu e scutit a face parte dintr-una din aceste două rubrici.

Singura ușurare admisă este că dintr-o familie întreagă, pe

44 *Notices et extraits des manuscrits de la Bibliotheque du Roi,* t. 5, p. 186, 187,190.

45 *Ibid., p. 185.*

46 *Ibid.,* p. 183.

47 *lb.,* p. 180. Cf. Dalin, *Gesch. d. Schweden,* Greifswald, 1756,1.1. p. 176. Dahlmann, *Gesch. v. Danemark,* Hamburg, 1840, t. I, p. 168. Michelet, *Origines du droit francais,* p. 88.

48 Ibid., p. 184. Cf. *Miron Costin,* ap. Hasdeu, *Arhiva istorică,* 1.1, part. I, p. 168.

cât timp membrii săi locuiesc sub un singur acoperiș, numai unul se prezintă la revista generală, ce se ține o dată în tot anul[49].

Iacă organizarea militară a părinților noștri.

Nici noi însă n-am luat-o de la normanni, nici normannii de la noi, ci în ambele țări același mod de viață a produs pur și simplu aceeași ordine de idei.

Svedia a conservat până astăzi, cu prea puține modificări, sacrul legat al strămoșilor[50].

La români, dacă nu în secolul XIX, cel puțin așa era încă în zilele lui Milescu, carele nu putea, prin urmare, să nu observe cu uimire ciudata asemănare!

§ 25.

Sub asprul cer al lui Odin, eroul nostru mai avea ocaziunea să auză niște balade voinicești, parcă traduse pe de-ntregul din moldovenește.

Bună oară:

„Era odată la curtea Svediei un celebru viteaz, numit Hialmar.

într-o expedițiune, pe care o întreprinse cu cincizeci de corăbii de câte o sută de oameni, el întâlni pe un țărm al mării pe vestitul corsar Orwar Odd.

Fiind ascuns cu ai săi într-o pădure învecinată, acesta lesne l-ar fi putut surprinde, dacă oamenii de atunci nu disprețuiau asemeni stratageme.

Orwar Odd amână lupta până dimineață, prezentându-se apoi dinaintea lui Hialmar, care-1 întrebă: cine este și ce vrea?

Orwar Odd îi răspunde că dorește să vază care dintre doi e cel mai voinic.

Hialmar primește propunerea și fiindcă ceata-i era mai mare, lasă la o parte prisosul, încât numărul luptătorilor să fie deopotrivă din ambe părțile, căci așa cerea obiceiul.

49 lb.

50 Michel Cheralier, *Cours d'Econ. politique,* t. 2, Par., 1858, p. 278 etc.

Pe mare şi pe uscat o zi întreagă a ţinut lupta, fără ca vreunul să biruiască: către seară căpitanii rădică în sus scuturile şi cetele încetează a se bate.

Tot aşa a fost a doua zi.

A treia zi, mulţumiţi de vitejia fiecăruia, Hialmar şi Orwar Odd s-au îmbrăţişat, au jurat unul altuia o credinţă eternă şi au devenit fraţi de arme..."[51].

Citiţi acum cântecul bătrânesc din Moldova despre „Mihu-Copilul".

§26.

Din Stockholm Milescu apare deodată în Moscva.

în 1672 el scrie acolo slavoneşte un mic manual de aritmetică, pe care noi îl cunoaştem d-abia din nume: *Aritmologiu sau ştiinţa cifrelor, prelucrată din limba greacă"*[52].

Ni se pare că fântâna lui Milescu a fost anume tractatul bizantin al lui Pselus cel tânăr din secolul XI, a căruia Aritmetică s-a publicat greceşte în Paris încă de pe la 1538[53].

Milescu se apuca a număra.

Socotelile de până acum îi mersese cam rău.

El nu mai avea bani.

Trebuia să trăiască din muncă.

La începutul anului 1673 îl vedem recomandându-se la curte printr-o operă foarte serioasă, dar de porunceală: primul pas spre a căpăta o bucăţică de pâine.

La ruşi domnea atunci tatăl lui Petru cel Mare, ţarul Alexi-Mihai.

El dede lui Milescu să traducă din greceşte pentru biblioteca palatului o scriere bizantină asupra faimoasei viziuni a profetului Daniel despre cele patru monarhii, menite a se succede una după alta pe faţa globului pământesc.

51 *Chronicon regum Sueciae ab Olao Petri,* în *Notices* et *Extraits* 1.1, Paris, 1787, p. 447.

52 Stroev, *Ukazanie materialov oteczestvenoi istorii* (Indicarea fântânilor istoriei ruse), § 218, în ziarul: Zurnal Ministerstva Narodnago Prosviesczenia, 1834,1.1. p. 182.

53 Schoel, *Hist. de la litterature grecque,* Paris, 1825, t. 7, p. 61.

Cartea originală, un sarbed pui al teologiei scolastice din veacul de mijloc, nu avea în fond nici o valoare; dar lucrarea lui Milescu i-a comunicat o mare importanţă, mai cu seamă pentru români, printr-o mulţime de comentarii istorice proprii ale lui, pline de adâncă ştiinţă şi de vederi înalte.

Manuscriptul traducerii se află, ori se afla până aci, în mai multe biblioteci ruseşti, dintre cari noi vom indica numai pe a comitelui Tolstoi[54], a lui Paul Demidov[55], a lui RumiantZov*, a Sinodului din Moscova[57] etc.

Această răspândire a exemplarelor probează cât de mult era gustată scrierea:

Iacă titlul:

Xp_ycA\o*orionx cup'fcMh KHHTA npoponeNocAOBNAA OT \pEBH'fcHLUIA KNHfH fAAHNOrpiM6CKÎA noIBfAfHA NA CAAGflICKIft id^UKXi nOBfA'km£MZ UApiA *ftto%\A* AIHXAHAOBMMA' spez;;& HHKOAAA Gnatf-ApiA» H H€ TOKMO np£E£^£HA> NO II NA BCÎA TAABbl pAŞAHHHAA TOAKOBANJA ero MNOrOTpSANMAAX TIUANJ6MZ npH" AOiK£HA BX MorKE-fc BA*ETO OT G- AI- xpnA Avk~ Cet(A I'ANNgApiA BX h'6 A^Nb-

Adică:

„Chrysmologiu sau Profetar, după vechea carte eleno-greacă tradus în limba slavică, din ordinea ţarului Alexiu-Mihai, de către Nicolau Spătaru şi nu numai tradus, dar încă ilustrat la fiecare capitol prin felurite întinse scholie, cu multă muncă şi stăruinţă, în Moscova, anul 1673, genariu 25".

Cată să adăugăm că traducerea, afară de proză, oferă o mulţime de bucăţi în versuri nerimate, intercalate în text.

54 Stroev, *Opisanie Rukopisei grafa Tolstova* (Descrierea ms. comitelui Tolstoi), Moscova, 1825, sect. 1, nr. 56.

55 *Cztenia Mosk. Obscz. Ist. i Dr.* (Efemeridele Societăţii istorice din Moscva), 1846, nr. 2; catalogul lui Fischer, nr. 640,641 şi 642.

56 Vostokov, *Opisanie Rumiantzovskago Museuma* (Descrierea Muzeului lui Rumiantov), Petersb. 1842, p. 790-791.

57 Sub nr. 112 după catalogul vechi.

§ 27.

Introducerea, o operă proprie a lui Milescu, este mai cu seamă remarcabilă.

Ea a meritat a fi publicată întreagă într-un ziar rusesc de către celebrul istoric moscovit Nicolau Polevoi, formând vro optsprezeci pagini de tipar[58]. • ' ...

Noi reproducem aci, ca model un pasaj despre importanța istoriei.

în traducere ne-am încercat a ne ține, pe cât s-a putut, de stilul românesc al lui însuşi Milescu, sau cel puțin de limba noastră din secolul XVII.

Ascultați:

„Istoria este povestirea cea mai folositoare pentru neamul omenesc, încât cu drept cuvânt se poate numi icoana vieții omului, căci desfăşurându-se în ea faptele mai multor monarhi, împărați, crai şi domni, în acea povestire, ca în oglinda cea mai curată, priveşti cugetele lor, lucrările şi cuvintele, atât cele bune, precum şi cele rele; şi apoi luându-le seama cu amănuntul, oricine lesne se poate îmbunătăți şi a se îndirepta, ştiind de care lucru să se ferească, şi cărui lucru să urmeze, şi cum să fugă de cele pățite de alții; iară îndireptându-şi traiul cel pământesc se va apropia şi de viața viitoare.

De aceea prea frumoasă şi adevărat de aur e acea povățuire pe care împăratul Vasilie Machedonul o dede fiului şi moştenitorului său Leon, scriind aceste cuvinte: Nu te sfii a citi istorii vechi, căci din ele afla-vei, fără osteneală, câte alții adunară cu osteneală, din cari îți vei culege şi îndireptările prin fapte de bine şi feluritele prefaceri ale traiului omenesc prin răutatea greşelilor şi schimbările lucrurilor lumeşti şi a pământului nostru nestatornicie şi primejdiile țintirilor necuvioase, şi mai pe scurt, văzând pedeapsa celor răi şi răsplata celor buni, vei fugi de una, pentru a nu cădea în mâna D-zeului celui drept şi vei îmbrățişa pe cealaltă, spre a câştiga apoi darurile de mulțumire.

Dreaptă şi înțeleaptă fu acea povățuire a împăratului

58 *Russkii* Vies/«ttffll84iJfci&p. 383-400.

Vasilie, căci nu este nemica alta, care să aibă mai mare putere de a îndirepta viața omenească, scoțând traiul din^enevire şi din feliurite păcate, fără numai măritele pilde ale bărbaților celor vestiți, cari pilde ne îndeamnă mai bine decât vorbele cele multe, şi inima privind la cele trecute, mai lesne prevede pe cele viitoare.

înțelepțeşte scrie Polibie că pentru toți oamenii sunt două cari spre a putea merge înainte, sau prin însăşi a lor ispită, ori prin ispita altora. E mai vederată calea, când omul învață prin însăşi a sa nenorocire, dară mai liniştită e acea cale, în care el învață prin nenorocire străină. Dirept aceea astă din urmă cale noi o putem îmbrățişa orişicând, călătorind pe ea fără vătămare.

Astfeli totdauna, la toți oamenii aleşi istoria a fost în mare cinste, mai cu seamă la împărații cei mai puternici şi mai înțelepți din cari unii scriseră ei singuri istorie, precum Caiu Iulie Cezar, iară alții cu multă cheltuială adună la sine bărbați însemnați, precum Alexandru cel Mare ținea pe dascălul său Aristotel, citea necontenit istoria strămoşilor săi, în mijlocul bătăliilor îşi aducea cărți din Grecia, iar pe cartea poetului Omir o punea totdauna la căpătâiul patului şi o păstra în cel nestimat chivot al lui Darie.

Ptolomeu Filadelfu, împăratul Egipetului, avea dascăl pe Dimitrie Talereu, ş-a adunat o bibliotecă, precum nu se află alta în toată lumea: 600.000 de feliurite cărți şi trămise şi la Ierusalim de priimi Biblia de la arhiereul Eliazar, dând apoi să i-o tălmăcească de minune din evraiceşte în elineşte cei şaptezeci de tălmaci. Tot el numai pentru acea Biblie iertă 100.000 de evrei robi şi trămise la hramul din Ierusalim un tron de aur, împodobit cu mărgele, şi alte multe daruri.

Caiu Iulie, cel întâi şi cel mai slăvit dintre Cezari, se desfăta întru atâta cu învățătura istoriei, cât nu numai citea pe ceilalți istorici mai de frunte, ci încă el singur scrise o mare carte asupra istoriei, anume letopisețul războiului franțuzesc, pe care Selim I, sultanul turcesc, şi-1 tălmăci în limba turcească şi, îndemnat prin a sa citire, cuprinse sub stăpânirea lui o mare parte a Asiei şi a Africii, precum scrie Bodin.

Asemenea şi Octavian Cezar August tttitnama citea feliurite

istorii, ci încă a adunat el însuşi din cărţi o înţeleaptă povaţă, trămiţând-o la toţi ai săi ispravnici şi diregători.

Xucullu, hatmanul roman, deşi nu era ager în trebile ostăşeşti totuşi fiind trămis din Roma împotriva lui Mitridat, împăratul Pontului, cel mai puternic după Alexandru, prin citirea istoriilor ajunse la atâta meşteşug ostăşesc de birui cu desăvârşire pe Mitridat, după mărturia lui Ciceron. Aşijderea şi Alexandru Sever Cezar tot de aceea se făcu vestit prin izbândele sale, precum şi alţi mulţi împăraţi şi hatmani, cari ţineau în mare cinste şi învăţau istoria".

§28.

Găsiţi un asemenea pasaj despre studiul istoriei în Miron Costin sau chiar în Cantemir!

Mica introducere a lui Milescu la profeţia lui Daniel, fără a mai vorbi de comentarele sale, la fiecare capitol aparte, este un adevărat tezaur de ştiinţă românească din secolul XVII.

După o ochire generală asupra istoriei, el caracterizează pe rând cu multă vigoare pe cei mai celebri principi din anticitate şi din evul mediu, precum Nabucudonosor, Dariu Istaspu, Alexandru cel Mare, Constantin, Teodosiu, Carloman, cenzurând viciurile unora, admirând virtuţile altora, şi încercându-se, în fine, într-un mod eclectic a schiţa idealul unui monarc perfect.

Câteodată pana lui Milescu este de o cutezanţă extremă, mai ales când ea fulgeră în faţa unui ţar rusesc.

El zice, de exemplu, ba încă în versuri: „Domnii cei răi şi tiranii rareori au intrat în pământ cu o moarte liniştită, fără omor şi sânge"!

Gx §FMAK> Et§8 8Ki£HiA H KpOBH H6MHOţII
FIpiHA,8TS £Ab'I€ IţApit II CX TMXOW CA\6pTU» THpAHbI-

Era prea mult în Moscva!

Ca eruditiune, Milescu citează la tot pasul pe scriitorii elini şi

.59 *Russkii ViestnikAiWââuUXy.* 393.

latini, vechi şi noi, sacri şi profani, pe cari nu se ştie dacă le vor fi cunoscând măcar din nume savanţii noştri de astăzi: Polibiu, Gregoriu cel Mare, Giuliu Cezar, Omer, Cicerone, Bodin, Plutarc, Seneca, Xenofonte, Teodorit, Augustin, Ambrosiu, Claudian, Zonara, Eginhard, etc.

£.a idee, teoria lui Milescu a fost, este şi va fi adevărată în toţi timpii, deşi fiecine o va putea exprima sub o altă formă şi prin alte cuvinte: de la Erodot şi până la Buckle, istoria nu e decât experienţa seculilor, pusă în serviciul momentului.

§29.

în secolul nostru, dacă nu definiţiunea istoriei, pe care am constatat-o a fi corectă,cel puţin modul lui Milescu de a interpreta faptele, în genere vorbind, s-ar putea privi ca un anacronism.

El ia Sfânta Scriptură drept bază, rezumând apoi viaţa naţiunilor în biografia capetelor coronate.

Astăzi istoria a reuşit a se scutura de piedecele teologiei, acordând totdodată principilor un loc secundar în analele popoarelor.

însă Milescu scria sunt acum două sute de ani.

Chrysmologiul său datează din 1673.

Tot pe atuncea, printr-un azard curios, marele Bossuet publica în Francia nemuritoru-i *Discurs asupra Istoriei universale.*

Ştiţi oare cum îl începe?

Iacă:

„Dacă istoria ar fi nefolositoare pentru ceilalţi oameni, şi tot încă principii ar trebui s-o citească. Nu este nici un alt mijloc mai potrivit de a desfăşura ceea ce pot face pasiunile şi interesele, timpii şi împrejurările, consiliile cele bune şi cele rele. Istoriile se compun numai din ceea ce ocupă pe principi, ca şi când ar fi făcute într-adins pentru uzul lor.

Dacă experienţa le trebuieşte spre a dobândi arta de a guverna, nimic nu le poate servi mai bine ca exemplele secolilor trecuţi, adause către propria lor ispită.

Pe când ei înşii nu pot face experimi&ite&\în afacerile cele

periculoase, fără a pune în cumpănă gloria lor şi fericiră supuşilor, - istoria din contra, fără nici un risc, formează judecata lor prin învăţământul trecutului. Când ei privesc, expuse la vederea tuturor oamenilor, până şi viciurile cele mai ascunse ale principilor celor răposţai, atât de măguliţi în cursul vieţii, atunci se ruşinează de bucuria cea deşartă ce le-o poate procura linguşirea, începând a înţelege că numai meritul se împacă cu adevărata glorie"[60].

După această prefaţă, în care monarhii sunt totul şi naţiunea nimica, ilustrul prelat dezvăleşte apoi pe larg toată istoria universală din puntul de vedere al teologiei.

Trebuie oare să ne mai mirăm de Milescu, alături cu un Bossuet?

Doctrina este absolutamente identică.

însuşi semizeul italian Giambattista Vico necontestabilul părinte al filosofiei istoriei, scriind cu cincizeci de ani mai încoace, nu cutează încă a se emancipa pe deplin de jugul cel căsătorit al autorităţii monarhice şi teocratice.

El afirmă cu mândrie că ştiinţa istorică nu este decât o «teologie civilă»[61].

El se zbuciumă a demonstra la tot pasul nefailibilitatea fiecării virgule din Biblie[62].

El susţine cu vigoare că «monarhia este regimele cel mai conform cu natura umană, în epocile când raţiunea se află în culme»[63].

Erezia unui Vico justifică pe a lui Milescu!...

§30.

Chrysmologiul era să fie compus din trei tonuri,

în cele două din urmă, după explicarea visului din Daniel, originalul greces analiza diferitele profeţii posterioare, asupra

60 *Discours sur l'hist. Universellet.* 1, p. 1.
61 *Scienza nuova,* Napoli, 1725, lib. 1 cap. 4.
62 *lb.* lib., cap. 2, § 23 etc.
63/6. lib IV, cap. 6 §2.

căderii Constantinopolei, asupra Imperiului Otoman şi asupra tuturor celorlalte evenimente viitoare până la Anticrist.

Afară de interesul traducerii, scoliele proprii ale lui Milescu, mai cu seamă despre turci, pe care îi cunoştea deaproape, erau să aibă aci o importanţă cu totul deosebită.

Din nenorocire, lucrarea întreagă s-a mărginit, precum am mai spus-o, numai cu tomul întâi, adică 195 foi după manuscriptul comitelui Tolstoi, care e scris foarte mărunt, şi 327 după manuscriptul semiuncial al comitelui Rumiantzov, ambele aflătoare astăzi în Biblioteca Imperială din Petersburg.

De ce oare n-au apărut celelalte două tomuri?

Iacă o întrebare pe care o poate dezlega numai studiul circumstanţelor locale ale timpului.

Să vedem...

§31.

In 1668, cu vro patru ani înainte de sosiră lui Milescu în Rusia, a fost destituit şi relegat într-o mănăstire patriarcul moscovit Nicon.

Neastâmpărat şi ambiţios, el se încercase a înălţa cârja-i mai pre sus de sceptrul ţarului.

Fiu de ţăran, el îşi răzbuna mereu de la înălţimea scaunului patriarcal contra acelei aristocraţii în lanţurile căreia se născuse.

Autocratul şi boierimea începură a-l urî deopotrivă.

Acesta a fost motivul cel obiectiv al răsturnării semeţului popă.

Ca pretext însă, duă spiritul epocei, s-au luat legăturile lui Nicon cu oameni de altă lege, israeliţi, catolici, protestanţi, pe cari i-ar fi adăpostit pe lângă sine, adăpându-se din izvoarele eterodoxiei.

Se pretindea chiar, cum că Patriarcul visa cu seriozitate a deveni Papă[64].

între celelalte, în cursul păstoriei sale, Nicon a fost pus la cale

64 Berh, *Tzarstvovanie Alexieia Mihailovicza* (Domnia lui Alexiu-Mihai), Petersb., 1831,1.1, p. 199-230.

să se taducă din greceşte sau să se îndrepte după texturi primitive mai multe cărți bisericeşti[65].

în urma catastrofei Patriarcului, ele au fost considerate ca eretice.

Când Milescu apăra în Moscva, muscalii priveau cu o bănuială extremă la străini în genere, la teologi în specie; la teologii străini traducători din elineşte în slavoneşte mai mult ca la oricine.

Era o pozițiune ciudată.

O abatere cât de slabă sau chiar imaginară contra ortodoxiei putea să atragă orişicui urgia furtunei.

Un nenorocit sârb, Iurco Krizanicz, despre care vom vorbi mai la vale, a fost exilat în Siberia numai pentru că se credea a fi învățat!

Milescu înțelese pericolul din capul locului, grăbindu-se a declara de la prima pagină a Chrysmologiului că-1 „supune re viziunii Țarului şi a Bisericii".

Se vede însă că chiar dacă cenzura a fost de astă dată mai demoală, scriitorul s-a temut el însuşi a merge înainte.

Ceea ce confirmă opiniunea noastră este că de la 1673 şi până la 1714, în tot intervalul de vro patruzeci de ani al petrecerii sale în Moscovia, acest vechi traducător al Bibliei în româneşte, acest autor al Enchiridiului latinesc despre Eclesia Orientală, acest teolog atât de savant şi atât de neobosit odinioară n-a mai scris un singur rând despre religiune.

Frica era prea mare...

§32.

El s-a apucat de altceva.

Tot în 1673, adică îndată după Chrismologiu, Milescu a prelucrat din elineşte o operă care oartă în catalogul manuscriptelor comitelui Tolstoi următorul titlu:

65 *Viața lui Nicon,* în Cztenia Moskov. Obsczestva, 1848, nr. 5, secț. 4, p. 26-30.

KMMM MŞEPAHHAIA BKpATIfk O A ^ T M M&AX&
H O CEAMH (BOSOANUXS X'SAOJKKTBAXZ.

Adică:

„Carte aleasă pe scurt despre cele nouă Muze şi cele şapte arte liberale"[66].

Manuscriptul numără 65 foi in-patru.

A doua porțiune a acestui opuscul se află în aceeaşi bibliotecă cu un titlu separat, pe 12 foi in-patru, şi anume:

ittgAPOCTb HAM OfIHCAHiC CCAMM CBOBOANMXZ
AOJKtCTBZ- KAÎA NTO BZ CCE* COA,IpJRHTZ •
EAAHNCKATO AIAAfKTA HXCAtAOBANNbI HA CAAB6H"
tKiH iAŞbIKZ Np€țZ HHKOAAÎA GnA-O-ApiA' AtTA Foc*

HO^HIA 1673.

Adică:

„înțelepciunea, sau descrierea celor şapte arte liberale, cu arătarea cuprinsului fiecăriia, adunată din limba elenică în acea slavică de Nicolau Spătaru în anul Mântuirii 1673"[67].

§33.

Această lucrare a lui Milescu este o enciclopedie destul de completă în miniatură.

Cele nouă Muze din fabulosul registru al lui Esiod, Clio, Euterpe, Talia, Melpomena, Terpsicora, Erato, Polimnia, Calliopa şi Urania, personifică într-un mod confuz toate gradațiunile elementului poetic, începând de la danț şi până la epopee.

Cele şapte arte liberale, pe cari pedagogia scolastică le împărțea în două mari rubrice, numite *trivium* şi *quadrivium,* îmbrățişează, pe de altă parte: gramatica, retorica, logica, arimetica, geometria, astronomia şi muzica.

66 Stroev, *Ukazatel,* loco cit. • Idem, *Opisanie Rukopisei Tolstova,* p. 377.
67 *Ibid.,* p. 286.

Este învederat că pe vro şasezeci de foi, Milescu d-abia putea să atingă în treacăt toate acestea, oferind lectorilor săi mai mult numai nişte simple definiţiuni.

Scrierea sa era utilă mai cu seamă într-d ţară ca Moscovia, unde până şi clasa cea mai de sus a naţiunii se simţea lipsită de orice tinctură literară.

Ea este însă nu mai puţin interesantă pentru istoria cugetării române, cu atât mai mult că nu e o traducere, ci o „adunare" sau, mai bine zicând, o „alegere", dupre cum o numeşte însuşi Milescu, spicuită în diferiţii autori greci şi trecută apoi prn propria meditare a unui român.

Dar mai este încă o altă consideraţiune.

Exemplarul cel întreg din biblioteca comitelui Tolstoi, executat cu multă eleganţă, este ilustrat cu imagini colorite după desenurile lui Milescu.

Iacă dară un alum alfugarului boier de la Vaslui.

Teologul şi istoricul de până aci ne apare ca artist!...

§34.

în curs d-abia de un an, Milescu a utilizat în Moscva trei şi chiar mai multe manuscripte greceşti: Aritmetica, Chrysmologiul şi Cele nouă Muze.

în Paris, în London, în Roma, el ar fi făcut altceva.

Toate se explică în istorie prin acele împrejurări speciale în mijlocul căora fie liberul arbitru, fie despotica fatalitate asvârle pe sărmanul om.

Capitala Rusiei atrăgea pretutindeni atenţiunea unui erudit asupra nonumentelor elenice.

Comunitatea religiunei introdusese la muscali o cultură eminamente greacă.

în 1655 un simplu călugăr aduse din Oriinte la Moscva vro cinci sute vechi manuscripte, în cea mai mare parte elenice[68].

Asemeni transpoarte se repeţiau mereu.

68 Saharov, *Skazania Russkago naroda,* t. 2, Petersb., cartea 8, p. 188.

Pe la finea secolului trecut, un german din Turingia a găsit numai în Biblioteca Sinodală de acolo destulă materie spre a compune în două tomuri un catalog de manuscripte grece[69].

Mai multe dintre ele rămâneau până atunci cu totul necunoscute Occidentului[70].

Cine oare ar crede, bunăoară, că originalul grecesc al Chrysmologiului nu se află nici chiar în renumitele colecţiuni din Paris, din Munic şi din Escurial?

Aşadară, nu e de mirare lăcomia cu care eroul nostru se aruncă în gerul Nordului asupra monumentelor literare ale Eladei...

§35.

Noi am spus deja că Milescu nu mai avea mijloace de existenţă.

în introducerea Chrysmologiului, adresată d-a dreptul cătră ţarul Alexiu-Mihai, după însărcinarea căruia a fost întreprinsă opera, el insistă mult asupra generozităţii principilor celor mari din toţi timpii pentru bărbaţii cei învăţaţi.

„Alexandru Machedon, - zice cu volubilitate Milescu într-un loc, - lui Piron filosoful i-a dat 10.000 de galbeni, lui Xenocrat 30.000, iar lui Aristotel nu numai că i-a fost înlesnit cele de trebuinţă ca să poată seri istoria fiarelor şi a dobitoacelor, dar încă i-a mai dat pentru această muncă 480.000 de galbeni"[71].

Monarcul moscovit înţeles-a oare aluziunea?

în luna lui septembrie, nu mai departe, Milescu capătă totdodată trei graţii:

Permisiunea de a se stabili în Rusia;

O frumoasă cupă aurită[72]

Şi încă ceva...

69 Mathcai, *Codicum Graecorum notitia,* Lipsiae, 1805.

70 *Idem, Medicorum Graecorum opuscula e Codice Mosquensi,* Mosquae, 1808. - Zigabeni Commentarius ex duobus Codicibu, Codicibus Mosquensibus. Lipsiae, 1792 - Varia graeca, Mosquae, 1811 etc.

71 *Ruskii Viestnik,* 1841, t. 2,. 391.

72 *Registrul despre străinii stabiliţi în Rusia,* între 4 sept. - 8 oct. 1673. în Archivul Afacerilor Externe din Moscva, ap. Vostokov, loco-cit.

§ 36.

Prim-ministru al țarului era atunci Artamon Matveiev, urcat din treaptă în treaptă până la culme numai prin merite personale: o inteligență admirabilă, unită în gradul suprem cu arta de a plăcea.

Alexiu-Mihai îl iubea până-ntr-atâta, încât îi scria fără ceremonie, cu o familiaritate neobiciuită în eticheta moscovită: „amice Artamoane".

Poporul rusesc îl adora în toată puterea cuvântului: când Matveiev își zidea un palat și nu-i ajunse cărămida, burghezia și armata îi aduseră pietre luate de la mormintele strămoșilor![73]

Un secretar al ambasadei austriace în Rusia, carele a vizitat Moscva anume în timpul narațiunii noastre, îl descrie în următorul mod:

„Fără a mai vorbi despre celelalte înalte calități ale lui Matveiev, vom spune numai că până și nemții de aici îl numesc părinte al lor; prin spirit și prin cultură el întrece pe toți muscalii; gloria acestui bărbat extraordinar este egală cu virtuțile sale[74].

Nevasta-i era o scotlandeză, diferind de moscovite nu numai prin creștere și prin instrucțiune, dar până și prin curajul de a ieși pe față în lume, pe când celelalte boieroaice vegetau într-un' mod oriental, fugând de privirile oamenilor.

Milescu a reușit a se furișa în această puternică familie cu aceeași dibăcie cu care pătrunsese odinioară în grațiile electorului de Brandeburg sau ale ambasadorului francez din Stockholm.

Matveiev avea un fiu, băiețel de vro șapte ani, căruia dorea să-i dea o educațiune de tot europee[75].

Milescu, pe care Moscva întreagă-1 numea cu admirațiune

73 Vezi biografia-i în mitropolit Eugeniu Bolhovitinov, *Slovar Svietskich pisatelei* (Dicționarul autorilor mireni), Moscva, 1845, t. 2, p. 49-52. - Țeresczenko, *Obozrienie sanovnikov upraoliavszich innostrannyumi dielami* (Revista capilor Afacerilor Streine), Petersb., 1837 etc.

74 Dyseck, Relatio eorumquae circa Sac. Caesareae Mai-st. ad Magnum Moscovum Czarum gesta sunt, Salisburgi, 1676.

75 *lbia.* - Eugeniu, t. 2, p. 52. - Țeresczenko etc.

„moldoveanul cel filosof"[76] deveni profesorul acestui copilaș,[77] ajuns mai în urmă, sub Petru cel Mare, senator, comite, ministru de justiție, ambasador rusesc în Olanda, în Francia, în Anglia și la Viena.

Țarul petrecea necontenit la Matveiev.

Astfeli, în calitateâ-i de amic, și mai ales de dascăl de casă, Milescu se afla în relațiunile cele mai deaproape cu monarcul și cu primul ministru.

încă pe la începutul lui 1673, îndată după traducerea Chrismologiului, el a căpătat provizoriu serviciul de translator princiar pe lângă ministerul de Externe, în fruntea căruia se afla Matveiev.

Pe la finea anului, dempreună cu permisiunea de a se așeza pentru totdauna în Rusia și cu o cupă aurită, în privința căriia documentul oficial adaugă că era „cu capac", Milescu fu întărit definitiv în importanta-i funcțiune, ce-1 făcea oarecum mâna dreaptă a primului ministru.

Postul de principal traducător avea o retribuțiune anuală de o sută ruble, afară de o diurnă de 60 copeici[77]"", ceea ce se rădică peste tot la 319 galbeni unguresti[78], o sumă foarte însemnată pentru acea epocă.

Sărmanul fugar putea acum să se odihnească.

Inamicii însă nu-1 părăseau...

§37.

Pe când Milescu făcea curte lui Matveiev, un ambasador al tarului la Berlin cerceta în dreapta și-n stânga despre fericitul

76 Apud Novikov, *Drevniaia Rossiiskaia Vivliofika* (Antica Bibliotecă Kusă), Moscva, 1788, t. XI, p. 217-18: „Voloșin filosof iii mudryi czeloviek".

7? *Istoria o zatoczenii Matveieva* (Istoria despre exilul lui Matveiev), Moscva, 1785, p. 11,161,162, - Sahavov, *op. cit.,* 1.1, partea 2, p. 7.

77 bis Koszihin, *O Rossii vzarstvovanie Alexiia Mihailoviza* (Rusia sub Alexiu-Mihai), Peters., 1840. - Autorul fusese el însuși atunci translator moscovit.

78 Evaluarea monetei rusești în Reutenfels, *De rebus Moscoviticis,* Patavii, 1680. - Cf. Perry, *Etat present de la Russie,* La Haye, 1717, p. 7, nota.

moldovean - ce ştiuse atât de lesne a intra în voia curţii moscovite.

El se numea Paul Minius, englez de origine, cunoscător de mai multe limbi şi ajuns la gradul de oficiar superior în armata moscovită[79].

Misiunea-i era de a restrânge legământul Prusiei cu Polonia, pe care ţarul s-a decis s-o apere din răsputeri contra Poartei-Otomane[80].

Fie rivalitate sau antipatie, nu se ştie, dar Minius dorea cu orice preţ să doboare pe Milescu.

în capitala Prusiei el întâlni pe un ungur sau român maghiarizat, una din două, carele se pare a fi cunoscut de mult şi de aproape pe eroul nostru.

Era un Iacob Nagy de Harsanyi.

El servise dintâi ardeleanului Rakotzi în mai multe afaceri diplomatice ce-l puseseră în strânse legături cu domnii româneşti[81] al cărora favorit, unul după altul, după bătaia vântului, fusese perfidul aventurar de la Vaslui, şi apoi Veni în Brandeburg cu expatriatul domn moldovenesc Georgiu Ştefan intitulându-se acolo cu emfază „Secretarius Aulaeque Magister Principis Moldaviae"[82].

între celelalte, Harsanyi a publicat o carte foarte interesantă asupra Imperiului Otoman[83], atât de rară astăzi, încât nu se află nici chiar în Biblioteca din Pesta, unde se găsesc mai toate scrierile relative cât de departe la unguri sau compuse în diverse limbi de către cei născuţi pe teritoriul Panoniei.

întrebat despre Milescu, el a povestit pe larg ambasadorului rusesc toate trădările acestui vânzător succesiv al lui Ştefăniţă-vodă şi al lui Gligoraşcu Ghica.

79 *Theatrum Eurapaeum,* t. XI, p. 382, ap. Berh, *op. cit.,* 1.1, p. 275.

80 *Ibid.* - Cf. Hammer, *Gesch. d. Osman. Reiches,* Pesth, 1830,7.6, p. 275, 690,691.

81 *Palajota* ap. Şincai, t. 3, p. 76.

82 Ap. Papiu, *Tezaur de monumente,* t. 3, p. 82

83 *lacobi Nagy de Harsoni Status Turcicu,* Coloniae, 1672. - Cf. Boecler, Commentarius historico-politicus de rebus Turcicis, Budissae, 1717, p. 34.

Solul moscovit s-a grăbit a comunica relaţiunea d-a-dreptul ţarului, şi temându-e ca ea să nu fie cumva paralizată prin patronajul lui Matveiev, mai reveni încă o dată asupră-i în următoarea epistolă:

„Prin scrisoarea mea precedinte, trămisă cu poşta, te-am înştiinţat deja, Sire, despre sosirea mea în Berlin, capitala electoratului de Brandeburg, şi despre translatorul Măriei tale, Nicolau Spataru, dupre o notă dată mie aici în scris de către d. Nagy de Harsanyi, cancelarul ungurese, şi din care se vede cum că zisul Nicolau Spătaru îţi este trădător, fiind un spion al împăratului turcesc, şi mai arată încă acea notă, după care alăturez o copie, de ce a fost el alungat din ţara lui şi pentru ce e cu nasul tăiat..."[84].

După o asemenea bombă, Milescu mai puta oare să rămână în Moscva?

Curtea rusească era în rumperea cea mai făţişă cu Poarta Otomană.

Păgânii năvăliră în Polonia, cu al căreia rege se aliase ţarul.

Denunţarea lui Harsanyi, demonstrând vechea înţelegere a lui Milescu cu turcii, trebuia să izbească drept la ţintă.

Ei bine, omneputinţele Matveiev ţinea prea mult la învăţătorul copilului său, iar Alexiu-Mihai ţinea prea mult la iubitul său prim-ministru.

Milescu a scăpat ca prin urechea acului.

Toate rarxjrturile lui Paul Minius din Berlin n-au putut să-i facă nimica.

Dibăcia moldoveanului a învins pe aceea a englezului.

§38.

Şi-n adevăr, devenit fricos prin ispitele trecutului, Milescu nu mai avea de gând a se expune la goană.

Negreşit, el voia, prin temperament, sau mai bine zicând simţea necesitatea de a vinde pe cineva, însă nu pe muscali.

Deşi foarte depărtat de ţărmii Dunării, Milescu credea totuşi

84 *Pamiatniki snoszenii s Rimskoiu Imperieiu,* Petersb., 1856 t 4 D 893 - Prima epistolă e din 23 Genariu, a doua din 12 martiu 1673.

cu putință a trăda din nou Moldova, fără însă a mai pune de astă dată în pericol a doua edițiune a nasului, datorită cu atâta greutate, precum am mai spus-o, abilității unui chirurg prusian.

Spre a demonstra lui Matveiev toată ura contra otomanilor, dezmințind astfel aserțiunea lui Harsanyi, el îndemna cu stăruință pe primul ministru moscovit a apuca țara lui Ștefan cel Mare, răpind-o de la turci și unind-o cu Rusia[85].

Din partea unui român, fost kapi-kihaia muntenesc în Constantinopole și actual înalt funcționar moscovit, o asemenea cugetare era mai mult decât o crimă națională.

El cunoștea de minune atât pe ruși, precum și pe turci, adică natura cea pururea provizorie a jugului otoman, în alăturare cu o perpetuitate de infern a sclaviei muscălești.

Dacă unii principi români din secolul XVII, între cari cată să deplângem mai cu deosebire pe Cantemir, puteau dori un moment schimbarea iataganului pe cnută, - ei se justificau până la un grad oarecare prin lipsa de orice idee despre caracterul dominațiunii rusești.

Milescu nu avea această scuză.

în zilele noastre, d. Cogălniceanu striga cu entuziasm că numai Nordul poate să ne mântuiască[86].

Dumnealui avea atunci 18 ani![87]

Milescu nu putea invoca iertarea păcatului nici măcar în favoarea copilăriei.

Mai pe scurt, toate împrejurările concurg a-1 condamna cu desăvârșire.

El posedă elementele de a cumpăni cestiunea cel puțin tot așa de bine, ca acel statistic german, carele zicea chiar atunci clar și limpede: „păgânii sunt mai de omenie decât muscalii"[88].

85 *Viața lui Matveiev de Malinovski,* în Trudy Moskov. Obscz. Ist. (Lucrările Societății Istorice din Moscva), 1837, t. 7, p. 60-61.

86 *Hist. de la Valachie,* Berlin, 1838, p. 402.

87 Pretinsa a doua edițiune din 1854 a cărții dlui Cogălniceanu nu este decât cea dintâi cu titlu schimbat: o speculațiune de librărie.

88 Oldenburger, *Tesaurus Rerum publicarum,* Genevae, 1675, t. 2, p. 8-9. „Moscovitae... ut omnium pene populorum saevitiam superent, et Turcae Tartarique mitiores sint..."

Norocul nostru că pretențiunile Poloniei asupra Moldovei nu permiteau lui Matveiev a realiza la timp consiliul lui Milescu!...

Altfeli erau pierduți.

(Va urma)

ELEMENTUL MONARHIC
în cele „101 Fabule" de d. Georgiu Sion

Noua operă a vechiului nostru poet este productul cel mai remarcabil al literaturii române din ultimile câteva luni.

A o critica astfeli, precum au criticat-o mai dăunăzi „Convorbirile literare"[1], a putut numai doară d. Carp, pe care însă, din nenorocire pentru dumnealui, nimeni nu-1 va critica niciodată.

într-o colecțiune de poezii, fiecare formând ceva cu totul separat prin idee și prin formă, una și două sau chiar zece mai slabe nu pot atinge câtuși de puțin valoarea celorlalte.

D. Sion n-a fost egalmente fericit totdauna dar, cu toate acestea, partea cea mai esențială a operei sale întrece, prin originalitate și prin execuțiune, producerile analoage ale răposatului Donici și ale dlui Gregoriu Alexandrescu.

Almintrea puțin ne pasă dacă dumnealui se împacă sau nu cu vro teorie oarecare preconceputâ asupra fabulei în genere.

Bidpai[2] scria pentru indiani, fără să fi avut în vedere regulile neamțului Lessing[3]: de ce oare să cerem păzirea lor de la d. Sion, când scrie pentru români?

Nu este însă aci intențiunea noastră de a analiza, din diferite punturi de vedere, totalitatea acestor fabule.

Dintre numeroasele elemente cari se prezintă în orice colecțiune de astă natură, vom alege unul singur: acel monarhic.

Bardul nostru se pare, la prima văzută, a fi tot ce poate fi mai devotat, fără nici o rezervă, dinastiei Hohenzollern în România.

Cartea sa e închinată: „Măriei Sale Elisabeta, doamna României".

Dedicațiunea se începe cu următoarele cuvinte: „Ziua de 12/24 noiembrie 1869, când ați intrat în România, ca mireasă a bunului și generosului nostru" etc.

Ea se sfârșește prin:

„Ziua memorabilă în care doamna Elisabeta, prin soțul său, a îmbrățişat cauza şi destinatele României".

După această *ziua-ziua,* adică o dublă *diurnă* din dedicațiune, se poate judeca restul.

într-o fabulă, întitulată *Pupăza şi ciocârlanul,* în care capul statului este un papagal, negreşit din datoria constituțională de a repeta vorbele miniştrilor, - dinastismul dlui Sion apare şi mai energic.

Iacă cele două strofe finale:

„Când sub Carol România
Gustă soarta ce visa;
Când vedem că nebunia
Pace-ai va a turbura;
La mişei, ce prin ziare
Scuip-asupra-i cu venin,
Cu disprețul cel mai mare,
Astă fabulă o

Ei bine, e atât de cert că poetul nu poate a nu spune adevărul, de câte ori îl cuprinde o adevărată inspirațiune, - ceea ce dlui Sion i se întâmplă adesea, dacă nu în versurile de mai sus, încai într-o mulțime de altele din frumoasa-i operă; - e atât de adevărat, mai repețim încă o dată, că lira este un fel de beție, în amețeala căreia nu încape minciuna, încât învăpăiatul nostru monarhist întrece câteodată, vrând-nevrând, sub violenta muzei, fără s-o ştie el însuşi, *chiar pe mişeii de prin ziare.*

Bunăoară:

Muma şi copilul

O cocoan-odinioară mândră pe la toți spunea,
Că nu e copil pe lume, ca copilul ce-are ea.
Vedeți? zice - trei ani are
$i-i cuminte ca om mare.
El nu face nebunii,
Precum fac şi alți copii.

El mănâncă cu măsură,
Fără ca să facă gură.
Noaptea doarme liniştit,
Ziua-nvață nesilit.
înțelege franțuzeşte,
Rumpe chiar şi la nemțeşte.
Ascultând aşa minune, un vecin greu-crezător
Trage pe copil doparte şi-i zice încetişor:

— Mănânci tu ceva bomboane? sau preferi să mănânci poame?

— Nu, nimica: mama zice, că acum nu-mi este foame.

— Vrei tu nebunii să facem? aide să te-nvăț un joc.

— Nu se poate: mama zice că trebui să stau pe loc...

Făr' s-aduc vro supărare,
Crezc-a^^ldudaț
Are mult-asemăftțffî^^\\>u
Cu poporul apăsat:
Când guvernul U constrânge
A se zice fericit,
Nu cutează a se plânge,
Ci s-arată mulțumiL

Noi am dori să ştim dacă această ingenioasă fabulă nu se aplică cumva la numeroasele feUcitațiuni periodice de prin „Monitorul Oficial", unde au figurat, pare-ni-sc, unele din partea lui însuşi d. Sion, care, dimpreună cu „poporul apăsat":

Rumpe chiar şi la nemțeşte.

Apoi tot aşa zic şi „mişeii de prin ziare"!
Iacă o altă fabulă, nu mai puțin monarhică:

Domnul şi țara

într-o țară oarecare, *cam constituțională,*
Se-ntronase *tirania* ca o hidră infernală.

Domnul țărei, bun din fire, voia răul a-ndrepta,
Pe popor a ușura,
Și mai bune legi a-i da,
Dar ca să se-ncredințeze dacă e adevărat
Că poporu-i apăsat,
Se decide să se ducă, pe ascuns și travestit,
Neștiut și nesimțit,
Ca să vază chiar cu ochii, cum supușii săi trăiesc
Și de ce se tânguiesc.
Iar miniștrii curtezani,
Ai poporului tirani,
De îndată ce simțiră,
Lucrurile pregătiră,
Astfeli că în orice sat
Era domnul așteptat.
Țărănimea în picioare
Stă ca-n zi de sărbătoare.
Zdrențele, ca prin minune.
Se prefac în haine bune.
în tot locul lăutari,
Și în hore fete mari,
Și flăcăi frumos gătiți,
Ca de nuntă-mpodobiți.
Babele-n cămăși curate
Se ocupă de bucate
Paserea din bătătură
E gătită de friptură.
Pita neagră și comună
Se preface-n pâine bună.
Domnul crede
Tot ce vede,
Și se-ntoarce mulțumit,
Cu deplină-ncredințare că poporu-i fericit.
Când miniștrii vor s-adoarmă pe ai noștri domnitori,
Relele care ne-apasă le acoperă cu flori.

Oare pe care vodă, ce fel de miniștri și care anume dintre

nenumăratele călătorii domnești, încheiate mai totdauna prin înalta mulțumire princiară despre imaginarul entuziasm al devotatei națiuni, va fi avut în vedere d. Sion?

în orice caz, un domn ceva mai deștept, capabil a înțelege măcar pe jumătate reaua credință a consiliarilor săi, tocmai *într-o țară cam constituțională,* după cum o numește fabula de mai sus, posedă deplina facultate de a-i trimite dinaintea Curții de Casațiune.

Acel ce n-o face trebuie să fie una din două: ori prea mediocru, sau prea interesat el însuși în comedie.

„Domnul bun din fire" al dlui Sion este el perfid, sau numai prostuț?

Fabulistul nostru se pronunță pentru ultima ipoteză, într-o altă bucată, intitulată *Maimuțoiul și vulpoiul,* în care se rezumă în următorul mod alegerea unui principe:

Urnele electorale... „„ .
Fac ades așa wiftwi,
Că *prin intrigi și cabale*
S-aleg sau proști, sau nebuni...

Nu ne vom apuca tocmai noi a tăgădui perfecta veracitate a unei observațiuni atât de învederate.

Cată să mărturim însă că a ne oferi modeluri de prostie domnească, nu se pare a fi un semn de monarhism.

D. Sion calcă sub picioare *dreptul divin,* în puterea căruia orice cap încoronat, fie cât de deșert, se consideră totuși, cu orice preț, ca omul cel mai de geniu între cele patru hotare ale țărei.

A contesta aceasta, pot numai doară *mișeii de prin ziare!*

Și d. Sion!...

Oricum să fie, cele „101 fabule" sunt fără comparațiune mai puțin monarhice, decât următoarele versuri din *Răzvan și Vidra,* pentru cari totuși, drama dlui Hasdeu a fost interzisă pe sub mână de a se mai reprezenta:

„Sunteți români, și românii n-au suferit niciodată

Pe fruntea domnilor țărei *măcar o singură pată!*
Un vodă-i un fel de doftor, *şi norodul, frații mei,*
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
Mulți domni avuse Moldova: cei buni au domnit o viață,
Ceilalți au purtat cununa o singură dimineață,
Căci făcându-se lumină şi soarele fiind sus,
Poporul da jos p-aceia pe cari poporul i-a pus!..."

„SOCIETATEA PENTRU ÎNVĂȚĂTURA POPORULUI ROMÂN", FOAIE MENSUALĂ. ANUL 1, NR. 1.

Bucureşti, Tip. C. Petrescu et I. Busnea. 1870, în 8 mare. Pagine: 88.

în Anglia n-a existâ^Jpla'nff'ă^un^'te'niikis'ter al Instrucțiunii Publice. " iGofim .''niUno-i i c -

Şcoala era lăsată cu totul în voia inițiativei private. Guvernul nu vedea nimic, nu auzea nimic, nu ştia nimic.

Este foarte frumos în teorie, dar rezultatul în practică a fost, din nenorocire, întunerecul cel mai absolut al clasei de jos, pe când splendida aristocrație şi bănosul burghez se adăpau cu prisos din lumină.

Astăzi Anglia şi-a înțeles eroarea şi se gândeşte a introduce la rândul său amestecul guvernamental în Instrucțiune Publică printr-o întârziată înființare a unui minister special.

La noi un asemenea a existat totdauna, de când se numea încă „logofeția şcoalelor"; dar ce folos! Din fatalitate, era un fotoliu osândit a primi în brațele sale, cu prea puține şi prea scurte excepțiuni, tot ce era mai necapabil, mai agramat, mai idiot în tabăra candidaților la ministere; ba unii chiar, pe lângă celelalte păcate, mai având încă o nătângă Convicțiune, cum că guvernul român nu trebuie să facă scoale, precum nu le face guvernul american!

Apoi de! maimuța şi-a tăiat obrazul, fiindcă văzuse pe stăpânul său răzându-se...

într-o asemenea situațiune, la noi trebuia să ocurgă un fenomen diametralmente opus acelui din Anglia.

Acolo guvernul s-a deşteptat prin ineficacitatea inițiativei private; aice din contra inițiativa privată s-a deşteptat prin inepția guvernuluif

Aceasta este originea Societății, fundate deja de vro trei-patru ani, dar care d-abia acum apare la lumină cu o publicațiune periodică, menită, negreşit, a întări în popor noțiunile, căpătate pe calea orală din gura învățătorilor.

I-am urat totdauna şi-i urăm cea mai superbă reuşită: dar întrevedem prea departe realizarea scopului său, întrucât îşi va mărgini acțiunea numai în oraşe, pe când tocmai satele sunt cele mai lipsite de orice mijoace de cultură, şi pe când tocmai acolo se află mai cu seamă *poporul român.*

Popor român! Ciudat lucru, cât de puțin şi cât de rău îl înțeleg la noi cea mai mare parte. Mai deunăzi se fundează în Bucureşti o foițăje^pm^d^i^şiîejŞejCrede în drept a-şi da numele de „Popor român", măcar că se ocupă numai de capitală, şi măcar că toată *poporaritatea-i* consistă în a pune „cinste" în loc de „onoare", ca şi când acei ce o pot citi nu ştiu ce este *onoarea,* sau ca şi când acei ce nu o pot citi - se vor folosi de ea cu toată *cinstea!!...*

Poporul român cere ca să luminăm pe cei neştiutori, iar nu să afectăm ignorantismul noi înşine.

Din acest punct de vedere, noua revistă este corectă: ea se sileşte a rădica poporul român până la nivelul ştiinței şi al literaturii.

Iacă cuprinsul primului număr:

„Prospectul foaiei
Statutele
Discursul, prin care s-a declarat constituită Societatea

Şcoala

1. Istoria diverselor sisteme
de educațiune şi metodelor de învățământ la principalele popoare (Introducere). C. *Esarcu*

2. Necesitatea şi importanţa educaţiunei /. *Badilescu*
3. Un principiu pedagogic *C. Esarcu*
4. Tabel statistic de starea şcoalelor şi instrucţiunii în judeţele Dâmboviţa şi Muscel, /. *Petrescu*

Enciclopedia populară

1. Omul şi Natura *Şt. C. Michăilescu*
3. Balena. - Pescuitul balenei *C. Esarcu*
3. Instrucţiunea civică *D. V. Missir*
4. Bărăganul (poezie inedită) *V. Alecsandri*
5. Cântarea dimineţii (poezie) *1. Heliade R.*

Diverse

I. Consiliu unui june lucrător; maxime, anecdote, etc. culese de *I- Râureanu*

Toţi articlii sunt bine scrişi şi fiecare este la locul său.
Materia e variată, interesantă şi instructivă.
Avem însă de făcut două observaţiuni foarte grave.
Dintâi *Istoria. Naţională* lipseşte cu totul din „învăţătura Poporului Român".
Este un *popor,* fie chinez, fie otentot, dar numai *românesc* - nu.
Sperăm, că numărul viitor va suplini această lacună, a căreia repetiţiune ar fi o crimă.
Al doilea „învăţătura Poporului Român" debuta prin servilism, asemenea, acelor nenorociţi, cari puseseră pe sărmanele noastre fetiţe a recita nişte banale şi nedemne linguşiri la intrarea Măriei Sale Doamnei în ţară.
Aceasta nu este nici *educaţiune,* nici *instrucţiune,* ci se cheamă pur şi simplu *dresare.*
E trist!
Iacă modul, în care *„Poporul Român"* îşi face apariţiunea:

„Ni se trimite spre publicare, de către D. Mareşal al Palatului Domnesc, o poezie, pe care Măria Sa Domnul românilor a

primit-o de la d. V. Alecsandri şi care doreşte a nu rămâne necunoscută de public.
Este o îndoită onoare pentru noi de a fi puşi în poziţiune să publicăm o poezie inedită a celebrului nostru poet naţional, poezie care este *adresată Capului Statului, augustul protector al artelor şi ştiinţelor în România".*

Invităm redacţiunea nou reviste de a ne spune, când şi cum anume Măria Sa Domnul s-a arătat *„august protector al artelor şi ştiinţelor în România"!*
Noi o negăm cu desăvârşire!
De la 1866 şi până astăzi, singura acţiune a Dinastiei asupra literaturii naţionale a fost de a deprinde pe vro câţiva scriitori de ultima specie *a se gudura pe lângă stăpân.*
Ne pare rău de a vedea până şi pe nemuritorul nostru Alecsandri ambiţionând o asemenea atitudine.
Iacă poezia d-sale:

BĂRĂGANUL

Pe cea câmpie lungă, a carii tristă zare
Sub cer, în fund, departe, misterios dispare,
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor,
Nimic nu-nveseleşte pe bietul călător.

Pustietatea goală sub arşiţa de soare
în patru părţi a lumii se-ntinde-ngrozitoare,
Cu iarba-i mohorâtă, cu negrul ei pământ,
Cu-a sale mari vârtejuri de colb ce zboară-n vânt.

De mii de ani în sânu-i dormind, zace ascunsă
Singurătatea mută, sterilă, nepătrunsă,
Ce-adoarme-n focul verii 1-al greierilor hor
Şi iarna se deşteaptă sub crivăţ în fior.

Acolo floarea naşte şi moare-n primăvară,
Acolo piere umbra în zilele de vară,

Si toamna-i fără roadă, ş-a iernii vijelii
Cutrieră cu zgomot pustiele câmpii.

Pe cea savană-ntinsă şi cu sălbatic nume,
Lung ocean de iarbă, necunoscut în lume,
O cumpănă se-nalţă aproape de un puţ
Şi-n orizon se-ndoaie ca gâtul unui struţ.

Un car cu bivoli negri a stat lângă fântână,
Vro doi români în soare ş-o sprintenă română
încunjură ceaunul ce fierbe fumegos
Pe foc, şi mai departe un câine roade un os.

Pe car un copilandru priveşte-n depărtare
Zadarnic ochii zboară din zare-n altă zare!
Nici casă, nici pădure, nici râu răcoritor
Nimic nu se arată pe câmpul de mohor!

Din vreme-n vreme numai lungi şiruri de cocoare
Sub bolta albăstruie zbor tainic călătoare,
Şi vulturi mari prădalnici, cu gheare înarmaţi,
Ş-adânc, lăsându-şi puii pe vârfuri din Carpaţi.

Până aici e sublim; dar d. Alecsandri voieşte cu orice preţ să sfâşească printr-o profundă plecăciune la adresa Tronului, şi iacă cum o scrânteşte:

Ah! dulce, glorioasă, şi mult strălucitoare
Va fi ziua de viaţă, pe când sub mândrul soare,
Trecând în răpegiune *un Zmeu* cu-aripi de foc,
Goni-va trista moarte ce zace-n acest loc.

Mult vesel va fi câmpul când vecinica-i tăcere
Va dispărea de-odată la *glasul de-nviere,*
Ce scoate Zmeul faime din gura lui de fier
Vestind noua răpire a focului din cer!

Slab ca formă şi slab ca ideie! Ipocrizia ucide inspiraţiunea.

Ş-apoi în zilele noastre numai doară copiii în România se mai joacă cu Zmei, rădicându-i pe o sfoară într-un mod artificial şi trântindu-i cu furie jos, dindată ce încetează vântul...

NEGRUZZIADE

[I]

în trista şi posomorâta actualitate, care încreţeşte la noi de o bucată de timp mai toate frunţile, singura mângâiere, capabilă a provoca nu numai zâmbet, nu numai râs, nu numai hotote, dar o nesecată fântână de ilaritate, sunt - *Convorbirile literare.*

Numărul de la 1 septembrie este admirabil.

El debuta printr-o nuvelă de d. Iacob Negruzzi, intitulată: „Pe malul mării".

„Grandios spectacol!" - după expresiunea dlui C A . Rosetti.

Se începe cu versuri şi se sfârşeşte cu proză, ambele forme rivalizând din toate punturile de vedere.

Versurile, iacă:

Unde ies de printre spume
Peşti cu chipul monstruos
Să ne spuie de-altâ lume
Glosu din fondul misterios.

Ah! Cu-a paserei de mare
Lung, nemăsuratulu zbor
A mea *lungă aspirare*
Acolo voi *s-o măsor,*

Cu figura monstruoasă
Ce s-arată josu din fund
în cea lume misterioasă
Voi *cu dânsa* să m-afund

Şi cu undele pornite
Când de stâncă se zdrobesc,

Aşteptările-mi zdrobite
Să asamăn eu voiesc.

Proza... iată în ce consistă.

într-un otelu de pe malul mării d. Negruzzi ocupă nr. 20, iar în numărul 21 se aude cineva vorbind. D. Negruzzi mărturiseşte patima sa personală de a voi să facă cu orice preț anume ceea ce nu poate (dovadă, între parenteze, că nu încetează de a seri), şi-aşa dar îl coprinde o dorință nebiruită de a studia pe acei ce vorbesc în odaia de alături. La mijloc este o uşă. în broască este o cheie. Cum oare să-i vază? D. Negruzzi ia uh rac de dopuri şi sfredeleşte uşa. E noapte. în camera vecină nu arde nici o lumânare. Cu tote astea d. Negruzii se uită prin gaura cea sfredelită şi vede. Vede două femei. Vede lumina lunei. Vede o damă tânără şi o damă bătrână. Vede la cea tânără *„păr, păr mult, blond, care se cobora pe umere"*. Vede la cea bătrână *„multă blândeță"*. Vede la cea tânără *„ochi albaştri plini de lacrimi"*. Vede la cea bătrână... Şi tote acestea le vede noaptea, fără lumânare, printr'o gaură sfredelită cu un rac de dopuri!!!...

Scutim pe lectorii noştri de rest.

Vom observa numai că d. Negruzzi a găsit un rival puternic de genul nocturn, chiar în acelaşi număr al *Convorbirilor literare,* în persoana unui d. S. Bodnărescu, care scrie:

Singură luna luminează
Umbrele *le* tot scurtează
Palid văi şi munți spoind
Cu un luciu de argint...

Sau:

Şi cât stă, şi cât aşteaptă,
Ea pre el nu-l mai îndreaptă,
Dulci era şi plini de foc,
Pentru el făr' de noroc...

[II]

Convorbirile literare publică urmarea din *Pe malul mării.*

D. Iacob Negruzzi e tot d. Iacob Negruzzi.

Iacă model de proză:

„Ea era îmbrăcată în negru, şi era *mare şi frumoasă"*.

Sau:

„In vreme ce vorbeam, *o dungă neagră ce întuneca valurile se văzu departe la orizon"*.

După definițiunea lui Boileau este o galimatie dublă: credem că n-o înțelege nici chiar autorul.

Iacă acum şi versuri:

„Lună tu, cu blânde raze,
Lună ce aştept,
Vin'ah! vino! luminează
Noptea mea din pept,

N-auzi vocea-mi cum şopteşte
Plângeri de amor, ,
O! *Te-arată, fericeşte*
Bietul cântător.

Vocea mea tânguitoare
La vederea ta
într-un cânt de desfătare
Dulce s-ar schimba.

Lună *tu,* cu blânde raze
Lună ce aştept,
Vin'ah! vino luminează
Noaptea mea din pept!"

O, Prodănescule!...

[III]

*** Avem denaintea noastră „Convorbirile literare" de la 1 octobre.

Pe malul mării al dlui Iacob Negruzzi merge înainte: litoralul marin nu se mai isprăveşte!

De astă dată, lăsând la o parte versurile cu alde *fond misterios* şi *lună tu,* — dumnealui vorbeşte numai în proză.

Bunăoară:

„Inventiunea fatală a tipografiei a adus o nenorocire omenirii. Odinioară, când ea nu era cunoscută, numai aceea scriau care aveau etc".

Cine este *ea,* care *nu era cunoscută?*

Inventiunea?

Tipografia?

Nenorocirea?

Omenirea?

O taină nestrăbătută?

Un alt exemplu:

„Eu am destulă treabă de a căuta să cunosc o mică parte din comorile timpului antic şi nu-mi rămâne vreme de a risca vremea cu cele moderne..."

Nu-mi rămâne vreme de a risca vremea!!!

Ar trebui *să-i rămână vreme de a risca vremea* să învețe cel puțin limba română.

Mai iacă:

„Cu privirile, cu mii de nimicuri ne mărturiseam amorul până când veni momentul ca să ni-1 şi spunem: la cea întâi simțire un moment mult mai puțin grav, decât mai târziu, căci atunci nu este legat de dânsul nici o consecvență hotărâtă, ci aceasta se impune cu vremea de la sine, pe când mai pe urmă de la acel moment mărturisitorul face să atârne efectele cele mai serioase..."

Un premiu pentru cine va înțelege această galimatie!...

Rival al dlui Prodănescu în versuri, d. Iacob Negruzzi n-are nici un rival în proză.

Ba da: este culegătorul d-sale de la tipografie.

Identificându-se cu stilistica ziarului, sărmanul băiat a crezut de cuviință a concurge din parte-i la armonia întregului prin următoarea eroare de imprimerie:

„O lungă convorbire se încinse în care ea dezveli atâta spirit şi atâtea cunoştințe, încât *creştea tot mai mult administrațiunea mea..."*

Tel maître, tel valet!

In acelaşi număr al „Convorbirilor literare", d. Tit-Liviu Maiorescu începe: *Despre reforma învățământului public.*

Primul articol este: *Reforma în administrație.*

Autorul se mărgineşte a critica un raport al Consiliului permaninte.

Nici mai mult, nici mai puțin.

Atâta-i toată „administrația"!

S-apoi critică cel puțin în fond?

Nu.

|n stil.

încai cu o doză de temei?

Nu.

Să vedeți.

Consiliul permaninte zisese într-un loc:

„Instrucțiunea publică, deşi a trecut prin diferite faze, întâmpinând în mersul ei o mulțime de dificultăți, cu toate aceste, din tabloul următor, se poate vedea progresul ce a făcut ştiința în România".

D. Tit-Liviu Maiorescu declară că aceasta este un *stil deplorabil,* şi propune următoarea corecțiune:

„Deşi instrucțiunea publică, trecând prin diferite faze, a întâmpinat o mulțime de dificultăți, cu toate aceste ştiința în România a făcut progresul ce se poate vedea din tabloul următor".

Până şi un copil din clasa a patra primară poate să se convingă că stilul Consiliului permaninte este cu mult mai elegant şi mai energic decât al dlui Tit-Liviu Maiorescu.

Ş-apoi acest critic, atât de riguros, ştiți oare cum îşi încheie articlul?

Iacă:

„Din *celalalt cuprins al raportului,* ne mai privesc numai două dispoziții etc."

D. Tit-Liviu Maiorescu, doctor în fitosofie, dragă Doamne, nu ştie că un singur lucru are un singur *coprins.*

Dumnealui putea să zică: „din *restul coprinsului* raportului", dar: „din *celalalt cuprins",* adică acordând mai multe coprinsuri numai unui coprinzător, este o absurditate elementară!...

Ne vine a crede, pentru onoarea dlui Tit-Liviu Maiorescu, că această nefilosofică enormitate trebuie să fie vro corecțiune redactorială din partea dlui Iacob Negruzzi:

[IV]

„Pe malul mării" al dlui Iacob Negruzzi este încă prea departe de a ajunge la capăt.

„Convorbirile literare" de la 15 octobre publică nu mai ştim a câta *urmare,* care se încheie cu următoarea...

în zădar ne-am încerca a găsi un nume propriu pentru acest gen nou de literatură, prin care d. Iacob Negruzzi a lăsat în coadă până şi pe d. Prodănescu:

Judece înşişi lectorii.

Iată:

„Vaporul porneşte... marea e cam agitată... oare mă va apuca: boala?......poate că nu........pare că mă simt cam ameţit............. cam abia după o jumătate de oră?.......nu se poate .... să privesc» marea ca să uit.........Ce frumos spectacul......Vai!........Nu cred încă...................Ce frum.........Vai ş-amar...............Ah! cine m-a, pus..................Vai ş-amar!....................Vai ş-amar!........

Am conservat intact până şi numărul piuiturilor.

Mai zică cineva că d. Iacob Negruzzi nu este de trei ori: ‚vai ş-amar!"....

DŞORA CONSTANȚA DUNCA
Martira inimei, dramă în cinci acte.

Bucureşti, Tip. Statului, 1870, pagine 96 în-8.

Femeie! De când pe dânsa a făcut-o Dumnezeu,
El nu mai face nimica, fărmecat de lucrul său,
Si privind cu mulțumire cătră-mbobocita lume,
Zice: eu sunt temelie, dar femeia este culme!
Femeie!... Şi totuşi omul, de lăcomie târziu,
Iubeşte nu pe femeie, ci aurul cântărit:
Pentru dânsul e femeie moşia cea măsurată,
O sculă prețeluită sau o pungă numărată!...

Răzvan şi Vidra, actul II

Această primă operă teatrală a dşoarei Dunca s-a jucat la 14 mai 1870 pe scena Teatrului celui mare din Bucureşti.

A fost foarte aplaudată, dar asta nu însemnează mai nimic într-o lume, deprinsă a primi tot atât de bine bufonadele din ghiozdanul dlui Millo.

Faptul e că drama dşoarei Dunca *merita* simpatia unui public oricât de luminat.

Ea este în toată puterea cuvântului una din cele două-trei singuratece mărgăritare ale repertoriului român.

Lăsând la o parte succesul de azard al reprezentațiunii scenice, să apreciem pe *Martira inimei* numai şi numai după impresiunea unei atentive lecturi.

Aci încă trebuie să observăm, îh paranteză, că cititorul adesea se află împiedecat de nişte erori de tipar, după cari se recunoaşte dendată famoasa „Imprimerie a Statului".

Aşa în actul IV un judecător zice: „este *natură"* în loc de: „este *nebună".*

în actul V: „ademenită de *salon",* acolo unde probabilmente va fi fost în manuscript: „ademenită de *demon"...*

Să facem dară abstracțiune de tipografie, precum am făcut-o de teatru.

Scrierea dşoarei Dunca *în sine,* iacă tot ce ne preocupă.

Un mare proprietar scăpătat are o fiie, Angela, pe care o seduce printr-o comedie sentimentală un june avocat, Costică, legat totdodată cu bătrâna soție a președintelui de la o Curte de Apel. ce-1 întreține din punga bărbatului și-i procură postul de procuror.

Simțindu-se în ajun de a deveni mumă, Angela aleargă la amăgitorul său și el o respinge cu o crudă ironie, tată-său o blestemă cu indignatiune și o gonește din casă, nenorocita victimă' ajunge a cerșitori pe poduri cu copilul în brațe, și acela ce-i refuză o fărmitură de pâine, pe când pruncul moare de foame, ca și acela ce o înșelase este teribilul procuror, teribilul avocat, teribilul om de drept: Costică.

într-un moment de supremă disperare, voind a curma suferințele sărmanului copil, pe care viața îl părăsise pe jumătate, Angela îl ucide, - și acela ce o dă deja nebună în ghearele poliției, ca și acela ce o înșelase, ca și acela ce-i refuzase o fărmitură de pâine, este iarăși - teribilul aăvocat, teribilul procuror, teribilul om de drept: Costică.

Dinaintea juriului Angela revine din nebunie, dar sublima-i abnegațiune o împiedică a denunța pe mizerabilul seducător, chiar atunci când un cuvânt ar putea s-o zmulgă din ocnă, - și-n fața acestei divine generozități, acela ce o acuză cu multă elocință după fotoliul ministerului public, ca și acela ce o înșelase, ca și acela ce-i refuzase o fărmitură de pâine, ca și acela ce o dedese deja nebună în ghearele poliției, este iarăși și iarăși teribilul avocat, teribilul procuror, teribilul om de drept: Costică.

Grozav!

Și mai fioros e deznodământul.

Un șir de condamnați, păziți de alguazilii justiției, pășesc posomorât pe stradă, când iată Costică poprește în drum pe Angela și-i propune s-o scape cu prețul cununiei. Să fie asta o subită remușcare într-o inimă atât de hidoasă?

Nu.

în acest moment Angela a moștenit un venit de 20.000 de galbeni.

Oroare!

Martira inimei renunță - și moare...

Caracterul mai mult decât infernal al lui Costică la prima vedere s-ar părea exagerat.

Tot așa de exagerat la prima vedere s-ar părea devotamentul Angelei.

Ei bine, nimic încărcat în realitate.

Instituțiunile umane, cari în astă singură privință au conservat primitivul sigilu ale predomnirii forței brute din epoca sălbăticiei, pun atât de jos pe robita Eva și atât de sus pe uzurpatorul Adam, încât printr-o consecință fatală Costică reprezintă majoritatea bărbaților și Angela majoritatea femeilor.

Goethe a fost cel dintâi, care a cutezat a o spune cu franchețâ. ,

El putea fi imparțial: un om de geniu nu este nici bărbat, nici femeie, ci o greșeală a creațiunii, care sădește câteodată o floare pe o stâncă, unde se lățește împrejur numai mușchiul.

Aproape în toate dramele sale bărbatul este perfidia amăgitoare și femeia - sacrificiul amăgit.

Naiva Margaretă din *Faust* e tipul cel mai cunoscut.

Dar tot așa în diferite genuri și cu diverse nuanțe, sunt celelalte eroine ale lui Goethe: nepoata din *Marele-coft,* Măria din *Goetz von Berlichingen,* ambele femei din *Stella* și sora lui Beaumarchais din *Clavijo.*

Această ultimă tragedie ne amintește mai cu seamă pe *Martira inimei* a dșoarei Dunca.

Angela este Măria.

Costică este Clavijo.

Și totuși ambele piese sunt străine una alteia în fond și-n formă, afară de o singură legătură: nuda veritate.

Departe de a găsi undeva vro exagerațiune, noi credem, din contra, a fi surprins în opera dșoarei Dunca vro două scene, în cari autoarea nu s-a rădicat la toată energia obiectivității.

In actul II Angela conversează prelung cu Costică: ea trebuie să-1 disprețuiască mai curând, iar disprețul nu poate a nu fi 'minamaente laconic.

In actul III muma nu exprimă destul de tare amorul său Pentru copil; dar văpaia maternă, acest orizon fără margini și

abis fără fund, acest inifinit de întindere și de prpfunditate, acest mister de conservațiune, fără care natura întreagă s-ar fi stins în zorile nașterii sale, - cine oare s-o poată descrie!

în actul IV Angela revine din nebunie într-un mod prea moale, fără a trece printr-una din acele crize violente, fie interne sau externe, pe cari le-ar cere într-un asemenea caz studiul psihologic...

Să vorbim mai mult?

Despre un op ca al dșoarei Dunca, - pe care noi d-abia îl atingem aci în respectul curat literar și care, ca efect de morală, ar trebui pus de timpuri la căpătâiul tuturor copilelor române, - sunt posibile numai două feluri de critice: sau un volum, unde să fie analizate toate frumusețele scrierii, sau numai câteva cuvinte de *presimțire.* ~

Ne oprim de nevoie...

O NOUA DRAMA: „MONUMENTUL DE LA CĂLUGĂRENI" DE V. MANIU

Dramă într-un act
București, tip. I Weiss, 1871, in-8.
Pagine 28
Prețul: 1 leu nou

Această scriere fusese publicată dintâi în foița „Columnei lui Traian".

Există o diferență radicală între drama greacă și drama modernă.

Fără a intra în detaliu, ne vom mărgini a zice că antichitatea: se mulțumea cu un singur act, cu o acțiune foarte simplă, cu un dialog scurt și întrerupt ca și-n viața de toate zilele, cu prea puține personaje de o însemnătate oarecare, și câte o dată numai cu roluri bărbătești, fără nici o femeie, fără nici un amestec al amorului.

Așa este, bunăoară, sublimul *Filoctet* al lui Sofocle.

Drama modernă, din contra, se desfășură într-o mulțime de acte, intriga e de tot complicată, dialogul este mai mult artificial, personalul numeros și nici un pas fără femeie, fără amor.

A împăca niște genuri atât de opuse este culmea dificultății.

Laurii succesului în astă privință aparțin cu tot dreptul lui Schiller, a cărui *Fidanțata de Messina* este o capodoperă fără posibilitate de comparațiune.

D. Maniu nu se pare a se fi gândit la o fictivă reconciliere de această natură între Grecia antică și Occidentele modern; în opera d-sale nu transpiră nici o preocupațiune de teorie; întreaga bucată este o izbucnire spontanee a inimii în toată puterea cuvântului; și cu toate astea, fie temperamet, fie subiect, fie ambele împreună, *Monumentul de la Călugăreni,* nou prin dată și până la un punct prin multiplicitatea personalului, ne amintește prin spirit epoca lui Pericle.

Un singur act, o acțiune foarte simplă, un dialog scurt și întrerupt, nici o femeie, nici un amestec al amorului, - mai lipsește numai corul, pentru ca drama dlui Maniu să fie pe deplin *antică.*

Până și Destinul, această *causa causans* a dramei grece, apare în *Monumentul de la Călugăreni* suib maiestoasa umbră a lui Traian.

Cu niște elemente atât de restrânse autorul a reușit totuși, ca și vechii maiștri ai Eladei, a face astfel, încât interesul intrigii să se susțină la tot pasul până la ultimele cuvinte ale ultimei scene.

Multe piese teatrale în câte douăsprezece *tablouri* și douăzeci și patru de *transformațiuni* sunt menite a se stinge, pe când micul *Monument de la Călugăreni* va rămâne.

Așa-1 judecăm noi din punctul de vedere curat al artei, lăsând la o parte cestiunea naționalismului, care fierbe cu valuri în fiecare silabă.

Stilul, ferit egalmente de arhaisme și de neologisme, justifică prin o nepretențioasă eleganță străbunul precept al lui Quintilian: „alegeți vorbele cele mai vechi dintre cele nouă și pe cele mai noi dintre cele vechi".

Este încă o floare pentru cununa „Repertoriului Român"!

Dar ce folos!

Dama ca camelii şi *Corabia Salamandra,* adică o imoralitate şi o absurditate, cu singura condițiune de a fi străine, n-au încetat şi cine ştie dacă vor înceta vreodată de a domni fără control pe scena aşa-numită *națională...*

VARIETĂȚI

[„Aş vrea" de Matilda Kugler]

„Convorbirile literare" din Iaşi se laudă printr-un articol al dlui Maiorescu de a fi creat o *nouă direcție* poetică, pe lângă care un Bolintineanu, un Sion, un Mureşan şi alții sunt nişte pigmei.

în realitate nici chiar această *nouă direcție* nu este de tot nouă: adevărații săi fondatori nu sunt reformatorii de la „Convorbiri literare", ci dd. Prodănescu şj Cristorianu.

Cu toate astea, întrucât cei în'drepFnu revendică ei înşişi laurii priorității, noi unii nu credem de cuviință a contesta şcoalei dlui Maiorescu mult dorita paternitate în sfera galimatiei, şi pentru ca toată lumea să vază ce fel de poezie anume este *noua direcție* a „Convorbirilor literare", vom reproduce din ele în fiecare număr al „Columnei lui Traian", sub modesta rubrică a *Varietăților,* câte o mostră din muza d-lor alde Bodnărescu, Eminescu, Pogor, Iacob Negruzzi, Matilda Kugler etc.

Poezia Maiorescu

AŞ VREA

Aş vrea să râz
Şi-mi vine-a plânge
Dar lacrimi n-am
Ele-au secat.

Aş vrea să cânt
Ş-atunci se stinge

Glasu-mi de chin,
Greu apăsat.

Ş-în pept, în gând
Un singur nume,
Un singur chip
Crud şi iubit,

O de-aş putea
Să fug în lume,
Dar dorul meu
Nemărginit!

APA DE DRAGOSTE. POEZII, SATIRE, POLITICE

, .peôoan P. Bqncov
Craiova, Tip. Macincăşi Samitcă, 1871, in-8. Pagine 561.

Dintre toate genurile poeziei, satira este aceea, căreia mai cu seamă îi trebuie *şcoală,* adică o preparațiune ştiințifică a gustului printr-un îndelungat studiu al modelurilor, căci altfel *talentul,* lăsat fără frâu, lesne trece peste marginea normală, rătăcind pe calea trivialității.

Şcoala lipseşte cu desăvârşire dlui Bancov, şi iată de ce ne întâmpină în cartea d-sale mai multe strofe de felul acesta:

„Şi când le-ai vedea spălate
Şi fără coc pieptănate,
Când le-ai vedea *nespoite*
Nicidecum şi curățite;

Ş-ai vedea că sunt modeste,
Tu să răsuni fără veste
Cânturi dulci de veselie,
Să spui c-aşa-i poezie..."

Talentul însă nu lipseşte dlui Bancov, şi drept probă iată:

CE-MI ZICE MAMA ŞI TATA

„Tata-mi zice: măi băiete!
Doresc prea mult să te-nsor,
Ş-o să caut pintre fete
Vreuna ca s-o fac nor'.

Mama nu vrea, nu mă lasă,
Şi nu vrea, nu vrea deloc
Ca să-i viu cu dracu-n casă,
Ci mai bine să-i pui foc!

E fericit, - zice tata, -
Preafericit un bărbat,
Când îl iubeşte nevasta,
Căci şe cred^e ea-r^ăraţ.

E minciună, - zice mama, -
Căci când crezi că eşti iubit,
Dacă n-ai băgat de seamă -
Cu coame te-a-mpodobit.

Tata zice: o soţie
Este raiul pământesc,
E o dulce poezie,
E ceva divin, ceresc!

Mama zice: e o carte,
Pe care tu o citeşti.
Şi să tot vrei, nu se poale
Cum este ca s-o ghiceşti!

Tata zice: ds-i frumoasă,
Te-ncântă d-o vezi şi-n vis,
Şi când şezi cu ea în casă
Te crezi ca şi-n Paradis!

Mama zice: de-i frumoasă,
Trebui să-i fi păzitor,
Că-i ca via care-i pusă
Lângă dum la călător.

Tata zice: numai slută
Să nu fie, şi te-nsor;
Căci dacă va fi cinstită,
Cu plăcere o fac nor'.

Mama zice: o tingire
Găseşte lesne capac,
Dar este nenorocire,
Şi nu trebuie s-o fac.

Tata zice: de-i cuminte,
Cerul de tine-a-ngrijit
Şi pe pământ o trimite
Sa te facă fericit.

Mama zice: de-i cuminte
Şi mai rău o să te frigi,
Căci te-nşală cu cuvinte
Şi n-o să poţi s-o învingi!

Tata zice: când e proastă,
Dacă o povăţuieşti
Faci din ea bună nevastă
Şi tot fericit trăieşti.

Mama zice: fără minte
Să n-o iei de eşti bărbat,
Căci te-nşeală din cuvinte
Ş-o să rămâi cornorat.

Tata zice: sunt copile
Frumoase, pline d'amor!

Spune-mi pe care din ele
Voieşti tu ca s-o fac nor'?

Mama zice: ori pe care,
Ia fătul meu la noroc:
Căci d'alegi, nu e scăpare
Să nu dai cu ochi-n foc.

în favoarea *talentului* dlui Bancov, noi îl consiliem de a se pune pe muncă pentru a căpăta *şcoală.*

CUVÂNT FUNEBRU ROSTIT ÎN NUMELE PRESEI ROMÂNE LA ÎNMORMÂNTAREA LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Domnilor!... nu... fraţilor! Dacă nu în viaţa de toate zilele, când ne domnim mereu, şi domnindu-ne mereu ne certăm fără milă unii cu alţii, dacă nu în viaţa de toate zilele, cel puţin aci, în faţa mormintelor, suntem fraţi, numai fraţi, şi ca fraţi am venit a plânge pe ţărâna unui părinte.

Părinte! De douăzeci de ani România întreagă, de la o margine până la cealaltă, numeşte pe Heliade „părinte al literaturii române"! De douăzeci de ani, şi totuşi nimini nu şi-a dat seama, nimini n-a luat osteneala de a cumpăni greutatea acestui epitet: „părinte al literaturii române". O literatură este o naţiune!

Au fost sute de popoare, cari avuseră fiecare câte o limbă, dar n-a putut fiecare să-şi creeze câte o literatură. Ele se mişcau, cugetau, lucrau, vorbeau, dar numai în vis, căci n-au lăsat nici o urmă. Literatura singură afirmă existenţa cea deşteaptă a unei naţiuni; şi mai mult decât atâta: singură îi dă secretului de a nu muri niciodată. A dormi, fie visurile cât de strălucite, cât de zgomotoase, nu este a trăi. Traiul se începe din momentul deşteptării. Cine deşteaptă o naţiune, cine o smulge din mincinoasa agitaţiune a somnului, acela o face să trăiască, acela o naşte. Părintele unei literaturi este părintele unei naţiuni. Iacă cine a fost Heliade!

Toate naşterile se fac în durere. în durere a născut şi Heliade literatura română, a născut naţiunea română. înzestrată cu o limbă veche, puternică şi frumoasă, dar al căreia fir literar de altădată se rupsese mai bine de un secol, România dormea; şi nici măcar a dormi bine nu-i era dat, căci o sugruma în somn coşmarul fanariotismului, încât nu visa, nenorocită, decât groază şi tortură, tortură şi ruşine! Heliade s-a luptat cu somnul, s-a luptat cu coşmarul, şi a învins toate, căci a făcut toate: de la abecedar până la filosofie, de la tipografie până la teatru, de la gazetă până la epopee! Nu este aproape nici o ramură a cunoştinţelor umane, în care să nu fi înfipt vârful condeiului! Şi literatura română s-a născut, s-a smuls din letargie naţiunea română, căci a fost un Heliade!

A creşte popoarele este politica cea adevărată. Sunt trei ţâţâni prin cari această adevărată politică deschide uşa viitorului unei naţiuni: istoria, poezia, religiunea. Ce este istoria? Dacă fiecare om aparte ar contracta obiceiul de a-şi aduce aminte în fiecare seară tot ce a spus, tot ce a lucrat, tot ce a cugetat, toate relaţiunile sale din cursul zilei; dacă şi le-ar aduce aminte cu cauzele şi cu efectele lor, fără a ascunde nimic, fără a uita nimic, fără a minţi propriei sale conştiinţe; dacă s-ar sili a înţelege în această revistă retrospectivă tot ce a fost nimerit sau rătăcit, folositor sau de prisos, prea mult sau prea puţin; - un asemenea om printr-un asemenea control asupra propriei sale naturi şi propriilor sale mijloace, s-ar face pe fiecare zi din ce în ce mai bun. Pentru naţiuni aşa este istoria. Ea le arată: ce sunt, ce pot, ce trebuie să fie. O naţiune fără istorie naţională îmbla cât de iute, se pare că merge, croieşte, zigzaguri în dreapta şi-n stânga, se zbuciumă, se învârteşte pe loc, dar nici un pas solid pe calea progresului, pe calea moralizării. Ce este poezia? Entuziasm: fie amor, fie ură, fie indignaţiune, fie oricare alt simţământ când se ridică la sublim. Fără poezie, fără entuziasm, nimic mare! Vei fi soldat, dar nu erou; vei fi actor, dar nu artist; vei fi preut, dar nu apostol; vei fi funcţionar, dar nu om de stat. Aceasta-i poezia!

Ce este religiunea? Speranța. Răpiți speranța unui individ, el se-| mpuşcă; răpiți religiunea unei națiuni, ea se sinucide! Istoria,^ poezia, religiunea, iacă literatura, prin care se creşte o națiune,! prin care se face o adevărată politică. Nimini n-o înțelege mai *• bine decât Heliade, nimini n-a aplicat-o mai bine, adică maia româneşte.

Fără a fi destul de istoric, fără a fi destul de teolog, fără a fi; destul de poet, el a fost totuşi un fericit, un sublim amestec de aceste trei elemente, combinate astfel, încât câteşitrele la un loc formau o admirabilă forță de acțiune, un geniu. Aci este misterul puterii lui Heliade! Aci, şi încă în ceva: în acea necomparabilă haină a originalității, verde, curat românească, în care ştia să-şi înveşmânte toate cugetările; o haină atât de românească atât de originală, atât de verde, încât dintre toți scriitorii noştri numai dânsul în vecii vecilor nu poate fi tradus într-o limbă străină. Despuiați-1 de idiotismele sale de românismele sale, românisme în vorbe, în fraze, în pagini întregi, şi Heliade nu mai este Heliade!

Am obosit de emoțiune... nu!... am obosit de admirațiune! Un cuvânt, o parabolă, şi am terminat. Se zice că Mircea cel Mare se dusese după moarte să bată la poarta raiului. îi iese înainte sântul Petre.

— Ce pofteşti, omule? întreabă cu asprime chelarul paradisului pe viteazul domn al românilor.

— Să văz fața lui Dumnezeu, răspunse marele Mircea.

— Tu, păgânule! Tu, care ai făcut mii de păcate şi d-abia numai o monăstire! Afară...

Auzind zgomotul la poartă se arată însuşi Dumnezeu:

— Ce este? întrebă pe Sântul Petre.

— Iacă aşa şi aşa, Doamne; acest muritor, încărcat cu mii de păcate, pe cari a crezut c-o să le poată răscumpăra cu un petec de monăstire, vrea să între cu orice preț în locaşul sânților...

— Fă-i loc la dreapta mea! zise bunul şi dreptul Dumnezeu. Fă-i loc la dreapta mea! Multe au fost păcatele sale şi puțin lucru este o singură monăstire, dar el şi-a iubit țara lui, s-a luptat pentru țara lui, a lucrat pentru țara lui, şi toate i se iartă!...

CÂTEVA PORTRETE DIN SECOLUL XVII

Mitropolitul Dositeu, cel mai fecund scriitor român din fecunda epocă literară îngemănată a lui Basiliu Lupul şi Mateiu Basarab, scriind „Viețele Sânților" şi-a dat petrecerea [cuvânt indescifrabil] pe ici pe colea câteva portrete, foarte originale prin stil şi prin limbă.

Reproducem aci unele dintr-însele, lăsând ca alții să le compare din puntul de vedere estetic cu imagini de aceeaşi natură de prin romanțurile şi nuvelele nostre moderne, iar din puntul de vedere filologic să înregistreze o seamă de vânoase expresiuni străbune, pe cari nu le vor găsi în Dicționarul Academiei române.

Ştiți oare ca ce fel de om era sântul Fileter?

„Mare şi *de-a-hirea,* şi *cinsteşti, şifaeşu la față;* şi părul capului şi sfânta-i *barbă lumina ca aurul".*

Pe sântulu Basiliu de la Cappadocia mitropolitul Dositeu îl descrie:

„Lung foarte, şi uscăciosu şi cu puțină carne; *smad la peliță, cum zicem noi: smolitu-gălbenețu;* nasulu plecatu; sprâncenele rotunde; *frunceaua încrețită şi sămănându a omu gânditoriu şi grilivu; cu puținele picături la față stropită; lungărețu la merele obrazului; tâmplele adâncate;* puțintelu tunsu, şi *de agiunsu de lungă barba..."*

în dreptul cuvintelor: „cu puținele *picături* la față stropitu", mitropolitul Dositeu adaugă în parenteze doi sinonimi: *„schinteie"* şi *„stele".*

într-unu alt pasaj ne apare tot sântul Basiliu:

„Era în *pusoarea trupului lung foarte şi derept la stat; uscat şi lipsit de carne; smolit; plăvâi la față; mare la nări; rotund la sprâncene; cu frunceaua esită; seamănă a om grijlivu; cu puținele stele stropit pre obraz; lung la față; găvănat la tâmple; can păros la trup; barba de agiuns pogorâtă şi giumătate cărunt..."*

Iacă acum sântul Atanasiu:

„La măsură de vrâstă; cam spătos şi cam ghebos; vesel la faţă şi bunu; la peliţă frumos; *pleşiv; la nas plecatei; podobit* (în parentezi: *plin) la falcă; cu barbă nu lungă, ci lătişoră şi puţin tăiat* (în parentezi: *mic) la gură;* nu mult cărunt; *nu foarte alb, ci can rusavu* (în parantezi: plăviţu)."

Urmează pe aceeaşi pagină sfântului Cirilu:

„Oarece *puţin mai neted; cu sprâncenele groase şi mari, încujbate rotund; lins la frunte, gros la nări, îmbujoratu, lat la buca obrazului şi gros la buze;* puţinelu plesiv la frunte; barba deasă şi lungă; *rar şi galben la păr; abia mesteca cărunteţe..."*

Mai urât, dar nu mai puţin interesant este sântului Macariu:

„Atâta era de schimonosit şi *orbălcit peste tot* trupul, cât *sămăna cu pielea pilului* (elefantului), aşa-i era *peliţa aricită."*

Şi mai jos:

„Era *scundicel; spân; numai pre la rost avea peri pre supt buze, şi vârvulu bărbiei".*

Trecem la sântul Eutimiu:

„Era la chip de-a-firelea; năravulprostac; la peliţă albeneţ; la stat sprinten şi cinsteş; cărunt la păr; *barba agiungea până la stinghi..."*

Sântul Gregoriu Teologu:

„Era la chipulu trupului la măsură de stat (în parantezi: *mijlocie); puţinelu plăvâi şi vesel; nărosu; direpte sprâncenele; căutătură blândă şi veselă; la un ochiu era mâhniţel, celu dirept, de lovitură; nu forte lungă barba, ci destulu de dessă; pleşivu; alb la păr; barba pre la margini afumată...*

Tot sântul Gregoriu Teologu într-un alt pasaj:

„La chipul statului, la trup, era la măsură; plăvâiu şi vesel; lat

la nare; direpte sprâncenele; căutătură blândă; ochiulu cel direptu puţinei trist de o peteală de lovitură ce să strângea la coada ochiului; nu lungă barbă avându, ci deasă şi direaptă; deştul pleşivu; *albu la păru; afumată marginea barbei şi acesta de dânsul se cade a zice, că de vre trebui oamenilor icoană şi stat, pre-amănuntu din toate bunătăţi încheiate,* acesta era marele Grigorie.

Sântul Ion Chrisostomu:

Era scund; mare kt cap; supţire la trup foarte, plecat nasul, cu nări mari; plăvâiu albeneţ, găvănat la melcii ochilor şi bulbucii mari la ochi, din ce se tâmpla a fi vesel la căutătură şi cu lucoare luminând, săvai (măcar) că la al'altă şeruitură se vedea mâhnit; gol şi mare la frunte, şi cu multe sbârcituri; urechile mari; barba mică şi rară; de căruntele înflorit; smedisor galben; fălcile trase în nontru..."

Ne oprim aci.

De vro câteva zile în salonulu Otelului de la Bulevard s-a deschis de către *Amicii Beleloru Arţi* o superbă expoziţiune de tot ce posedă România mai bun în opere artistice, vechi şi noi, naţionale şi împământenite.

Nici pictor, nici sculptor, nici măcar scormonitor de venerabile oale sparte din epoca de piatră de pe la Zimnicea, noi nu putem oferi din parte-ne decât numai doară galeria de mai sus, cuprinzând o serie de arhaice portrete, executate sunt acum două secole de peana mitropolitului Dositeu.

MATERIA, SPIRITUL ŞI DIVINITATEA. POZITIVISM ISTORIC

Suntem departe de a aparţine aşa-numitei scoale pozitiviste din Francia.

Ea singură recunoaşte că diferă de purul materialism abia printr-o mai mică doză de sinceritate, adică în loc de a afirma cu francheţă că spiritul şi divinitatea nu există, ea zice ceva mai ocolit:.nu vreau să ştiu dacă există spiritul şi divinitatea[1].

Pozitivismul cel adevărat nu poate respinge direct sau indirect nici pe unul din elementele constitutive ale universului.

Dacă nu recunoaşte spiritul, nu mai este pozitivism, ci *materialism.*

Dacă n-ar recunoaşte materia, n-ar mai fi iarăşi pozitivism, ci *spiritualism.*

Pozitivismul trebui să constate *tot ce este,* iar nu *tot ce vrea.*

***A* nega spiritul sub simplul cuvânt că nu se demonstra prin fizică, este o procedură tot aşa de nelegitimă ca şi negarea materiei sub simplul cuvânt că nu se demonstra prin metafizică.**

între un pretins pozitivist, în realitate însă materialist pur ca savantul d. Littră, carele se fereşte de spirit, şi între un idealist absolut de feliul celebrului Berkeley, carele nega materia, nu există nici o diferenţă de metodă.

Doctrina *pozitivă,* după cum ne place nouă a o concepe, probează *materia prin experiment,* probează *spiritul prin raţionament,* şi probează *prin experiment şi prin raţionament ceea ce este materie şi spirit totdodată,* deoarece fiecare tărâm pur sau mixt posedă în parte câte o procedură conformă propriei sale naturi.

1. Littre, *La philosophie positive,* în *Revue des deux mondes,* 1966, t. 4, p. 836-7 - Littre et Robin, *Dictionnaire de medecine,* Paris, 1873, in-8°, p. X-XI: „Avec les articles de M.M. Littre et Robin, on leur fera un proces de positivisme qu'ils acceptent, non de materialisme qu'ils repoussent; car il pretendent, dans leur philosophie, se separer du *materialisme, doctrine absolue,* pour se maintenir dans *le positivisme, doctrine relative".*

Medicul care ar examina ochii prin stetoscop şi pieptul prin oftalmoscop ar fi un curios medic

Filosoful carele studiază spiritul pe o cale materială şi închide materia în criteriul raţiunii este un ciudat filosof.

Un aşa medic sau un aşa filosof sunt ei oare *pozitivişti?*

Cel întâi omoară pe bolnavi şi celălalt veritatea.

Este tot ce poate fi mai *negativist*[2].

Auguste Comte, părintele pozitivismului francez, a zis că: „secolul XDC se va caracteriza mai cu deosebire printr-o *irevocabilă preponderenţă a istoriei* în filosofie, în politică şi chiar în poezie", mai adăugând apoi că: „această *supremaţie universală a puntului de vedere* «tone constituie principiul esenţial şi rezultatul general al pozitivismului"[3].

însă tocmai în istorie, mai mult ca oriunde, întâmpini la tot pasul materie şi spirit, şi nu numai materie şi spirit, dar şi pe acel Alfa Omega, fără care spiritul şi materia ar rămânea într-un perpetuu divorţ.

Un pozitivism bazat pe istorie trebui să fie *materialist, spiritualist şi deist totdodată.*

Edificiul lui Auguste Comte se află într-o flagrantă contradicţiune cu pretinsa-i temelie.

Spiritul şi divinitatea nu numai predomnesc în istoria propriu-zisă, dar ele transpiră chiar în antropologie, cea mai materialistă dintre toate ştiinţele câte se ocupă cu studiul naturii umane.

Zicem „chiar în antropologie" şi ţinem a demonstra această aserţiune, căci de la dânsa depinde nu puţin rectitudinea modului de a înţelege procesul dezvoltării istorice a omenirii în genere sau a unei naţionalităţi în parte.

2 Aceasta ca răspuns la articlul eminintului june, d. profesor Şt. Mihăilescu, *Spiritualism şi materialism, epistolă adresată dlui B. P. Hasdeu,* în „Revista Contimporană", an 1, p. 255-266.

3 *Politique positive,* t. 3, p. 1: „Le siecle actuel sera principalement caracterise par l'irrevocable preponderance de l'histoire, en philosophie, en politique et tneme en poesie. Cette universelle suprematie du point de vue historique constitue â la fois le principe essential du positivisme et son resultat general".

Renumitul Buckle, semidiscipol al lui Auguste Comte[4], califică cu dispreț intervențiunea provedinței în istorie o *ipoteză teologică*[5].

Aşa a fost, poate, pană mai deunăzi; astăzi însă prezintă divinității în afacerile umane, încetând de a mai fi un monopol al ideologiei, se probează şi prin experiment întocmai ca fenomenele cele curate materiale.

Secolul nostru a înregistrat descoperirea unei legi fizice atât-de fecunde în consecințe, încât un celebru naturalist nu se sfieşte a o pune alături cu gravitațiunea[6].

Doi englezi, Darwin şi Wallace, meditând unul în Europa şi celălalt în Australia, au ajuns spontanaminte la aceeaşi concluziune că: fiecare specie animală superioară s-a născut din cea mai apropiată specie animală inferioară.

întreaga teorie decurge în următorul mod:

1. înmulțirea animalelor în progresiune geometrică face că o mare parte din ei pier în universala luptă pentru existență; prin lipsă de hrană, prin intemperie sau prin inamicia celor mai forți;

2. Copiii seamănă cu părinții lor, însă nu în toate, astfeli că fiecare posedă câte ceva mai puțin sau mai mult, transmițând apoi posterității sale defectul sau prisosul;

3. Orice diversitate individuală într-un punt oarecare trage după sine diversități corespundinți în toate celelalte punturi ale organismului.

Din aceste trei legi combinate, multiplicațiune, variațiune şi corelațiune, urmează că dintr-o 100 născuți în specia A cei mai mulți pier, din câți rămân, cel mai apt, *a*, dă naştere unei generațiuni perfecționate de 100 $A + x$, dintre cari pier iarăşi cei mai mulți, iar cel mai apt, $a + x$, dă naştere unei noi generațiuni de 100 şi mai perfecționate, $A + 2x$ etc. până ce valoarea *ixurilor*

IQ*2Buck,e > *Histoire de la civilisataion en Angleterre,* trad. Baillot, Paris 1865. in-8°, 1.1. p. 11, nota I, numeşte pe Comte: „un auteur contemporain, qui a fait *plus que tout autre* pour relever l'importance de l'histoire"

5 *Ibid.*, 20.

6 Lubbock, L'/jowwje *avânt l'histoire,* trad. Bărbier, Paris, 1867, in-8°, p. 492.

aglomerate din generațiune în generațiune cu o lentețǎ imperceptibilă, într-o ramură mai norocoasă a speciei celei primitive, precumpănind asupra valorii lui A, se produce după mii de secoli specia B, care înlocuieşte pe cealaltă mai puțin perfectă, dacă se stinsese în cursul timpului, sau există alături cu dânsa, dacă imperfecțiunea nu fusese mortală.

Marele Bacon şi orangutangul derivă din aceeaşi tulpină *maimuță,* care la rândul său ieşise dintr-o altă specie animală şi mai inferioară, aşa că pogorându-ne din treaptă în treaptă noi vom găsi pe vreun peşte din fundul oceanului ca străbun al omului de astăzi.

în această teorie, pe care noi ne-am silit a o rezuma în modul cel mai exact[7], cată să se deosebească două elemente cu totul neatârnate unul de altul:

1. Transformism sau *evoluțiunea speciilor;*

2. *Selecțiunea naturală* sau supraviețuirea celor mai apți.

Transformismul poate fi fals, şi totuşi selecțiunea naturală, adevărata mare descoperire a lui Darwin şi Wallace, va fi foarte reală, chiar când se va exercita nu în totalitatea vieții organice, metamorfozând pe maimuță în om, ci numai în totalitatea fiecării specii separate, prefăcând pe un barbar într-un Goethe.

Cu alte cuvinte, a fi cineva *selecfionist* nu este încă a fi şi *transformist.*

Selecțiunea naturală producând în fiecare specie două extreme, unul în *plus* şi altul în *minus,* ne explică destul de bine pentru ce extremul cel mai perfect dintr-o specie inferioară se apropie de extremul cel mai neperfect dintr-o specie superioară,' fără a fi o consecință necesară de a admite vreo legătură de transformațiune între ambele.

în starea actuală a ştiinței, selecțiunea naturală este o lege pe care nimeni n-o mai pune în dubiu, pe când transformismul ni se pare a fi docamdată o simplă ipoteză.

Să lăsăm însă pentru un moment teoria darwinistă aşa după

7 Darwin, *Origine des especes,* trad. M-me Royer, Paris, 1862, in-8°. *Idem, De la variation des animaux et des plantes,* trad. Moulinie, Paris, 1868, in-8°. *Idem, La descendance de l'homme,* tr. Moulinie, Paris, 1872, in-8°.

cum au formulat-o creatorii ei, printr-o dibace alianță între transformism și selecțiunea naturală, și să vedem dacă o doctrină atât de puțin spiritualistă nu este forțată și ea, la urma urmelor, a recunoaște degetul Divinității.

Vom traduce literalmente o bucată din ultimul studiu al lui Wallace: *Limitele selecțiunii naturale:* „Când considerăm cestiunea dezvoltării omului prin legile naturale cunoscute - zice ilustrul antropologist - trebui să avem pururea în vedere marele principiu al selecțiunii și teoria generală a evoluțiunii, ținând aminte că nici o schimbare de formă sau de structură, nici un adaos în complicațiunea unui organ, nici un progres în specializațiune sau în diviziunea muncii fiziologice nu se poate produce dacă nu concurge la binele ființei astfeli modificate, însuși d. Darwin și-a dat osteneala de a face să ne pătrundem de această idee că selecțiunea naturală nu dă loc perfecțiunii absolute, ci numai unei perfecțiuni relative; că ea nu înalță pe o ființă cu mult mai pe sus de semenii săi, ci numai întrucât trebuie spre a supraviețui în lupta pentru existență. Cu atât mai ales selecțiunea naturală nu poate produce niște modificațiuni vătămătoare individului modificat printr-însa, și d. Darwin nu se sfiește a repeți mai de multe ori că un singur asemenea caz ar fi fatal teoriei sale. Dacă dară noi vom găsi în om niște caractere cari, întrucât o vom putea proba, au trebuit să-i fie vătămătorii în epoca primei sale aparițiuni, va fi evident că nu selecțiunea naturală a fost în stare de a le produce, precum iarăși nu selecțiunea naturală a fost în stare de a da unui organ o dezvoltare specială inutilă sau exagerată.

Asemeni exemple vor manifesta prezența unei alte legi sau a unei alte forțe, nu a selecțiunii naturale; și dacă noi vom putea observa mai pe dasupra, că atari modificațiuni, deși inutile sau vătămătorii la început, au devenit totuși de cea mai mare utilitate cu mult mai târziu și sunt actualmente esențiale în mersul dezvoltării morale și intelectuale a omului; atunci vom fi conduși a mărturisi că există o acțiune inteleginte, prevăzând și preparând viitorul; vom fi conduși a o mărturisi cu aceeași siguranță, cu care o constatăm când un agronom întreprinde o ameliorațiune determinată a unei vițe de animali domestici sau a unei plante cultivate. Să se noteze că acest studiu e tot atât de legitim și tot atât de științific ca și acela despre originea speciilor. Este o tentativă de a rezolva problemul invers. Se pune în joc descoperirea unei forțe noi, bine definite, care să ne dea seamă de acele fenomene ce nu s-ar fi putut produce prin selecțiunea naturală. Acest gen de probleme nu e necunoscut în știință, și cercetarea lor a dat naștere adesea celor mai strălucite rezultate. Fapte de natura de mai sus există în privința omului, și atrăgând asupră-le atențiunea, cercetând cauza lor, eu crez că rămân în marginile unei investigațiuni științifice tot atât de stricte, ca și-n orice altă porțiune a acestei scrieri.

„Se admite universalmente că cerebral este organul inteligințței, și e recunoscut aproape cu aceeași unanimitate că dimensiunea lui e unul din principalele elemente în determinarea capacității intelectuale. Negreșit că cerebrele nu sunt toate de aceeași calitate, diferind prin gradul de complicațiune al circumvoluțiunilor, prin abundența substanței sure, și poate prin alte particularități încă necunoscute; dar aceste diferențe de calitate deși măresc sau micșurează influința cantității, totuși n-o neutraliza. De aceea toți scriitorii moderni cei mai eminințti văd o legătură intimă între micimea cerebrului și între debilitatea intelectuală la tribunele cele inferioare. Colecțiunile doctorilor J. B. Davis și Morton oferă următoarele cifre ale capacității mijlocii a craniului la principalele vițe umane, în polici cubi:

Familia teutonică: 94.
Eschimoșii: 91.
Negrii: 85.
Australienii: 82.
Tasmanianii: 82.
Bușmenii: 78.

Cifrele din urmă, deduse dintr-un număr mic de specimeni, sunt poate mai pe jos de termenul mediu. Noi găsim, pe de altă parte, un mic număr de craniuri fineze și cazace dând o mijlocie de 98, adică cu mult mai pe sus de a celor germane. Este dar evident că volumul absolut al cerebrului nu e necesarmente foarte mic la un sălbatec în comparațiune cu oamenii civilizați.

mai vârtos când s-au văzut craniuri de eschimoşi măsurând 113, adică aproape cu cele mai mari craniuri europee. Dar ceea ce-i şi mai curios, este că resturile actualmente cunoscute ale omului preistoric nu indică nici o sporire apreciabilă a cavităţii cerebrale de atunci până-n momentul de faţă. Un craniu elveţian din epoca de piatră, găsit îu staţiunea lacustră de la Meilen, corespunde exactamente cu al unui june elveţian de astăzi. Circumferinţa faimosului craniu de Neanderthal e mai pe sus de mijlocie; şi capacitatea lui, prin care se arată volumul cerebrului, este cam de 75, adică terminul mediu al craniurilor actuale din Australia. Craniul de la Engis, poate cel mai vechi din câte s-au descoperit până acum şi carele, după sir John Lubbock, „a fost fără contestaţiune contimpuran al mamutului şi al ursului de caverne", este totuşi, după profesorul Huxley, „un craniu mai mult decât mijlociu, carele ar fi putut dopotrivă bine să aparţină unui filosof ori să fi conţinut cerebral brut al unui sălbatec". Profesorul Paul Broca, vorbind despre oamenii de caverne de la Eyzies, cari au fost certamente contimporani ai renului în sudul Franţei, zice: „Marea capacitate a cerebrului, dezvoltarea regiunii frontale, frumoasa formă eliptică a părţii anterioare în profilul craniului, sunt nişte caractere necontestabile de superioritate, pe cari noi suntem deprinşi a le găsi la ginţile cele civilizate"; dar în acelaşi timp marea lărgime a feţei, enorma dezvoltare a ramurei ascendinţi în falca inferioară, întinderea şi rugozitatea suprafeţelor aninătoare ale muşchilor, mai cu seamă a masticatorilor, extraordinara dezvoltare a aristei femurului, toate astea denotă o imensă forţă musculară şi nişte moravuri sălbatece şi bestiale.

Aceste fapte ar putea mai-mai să nu facă a ne îndoi de existenţa unei corelaţiuni între dimensiunea craniului şi între capacitatea intelectuală, dacă n-am şti cu certitudine că orice europeu adult de sex bărbătesc, al căruia craniu nu măsoară în circumferinţă 19, este necesarmente idiot. Mai aducându-ne aminte faptul nu mai puţin sigur, că oamenii cei mari, cari au combinat fineţa percepţiunilor cu puterea reflexiunii, vigoarea pasiunilor şi energia caracterului, ca Napoleon I, Cuvier sau O'Connell, au avut totdauna un cap mai mare decât cel

mijlociu; atunci ne convingem pe deplin că volumul cerebrului este una din măsurile inteligenţei, bă poate chiar cea mai principală.

Nu putem dar a nu fi surprinşi în faţa anomaliei aparinţi a mâi multor triburi sălbatece foarte inferioare, al căror cerebru este tot atât de considerabil ca şi cel mijlociu al europeilor, şi aceasta ne face a întrevedea un prisos de forţă: un instrument mai perfect de cum trebuie aceluia ce-l posedă.

Pentru a constata dacă impresiunea noastră este sau nu întemeiată, să confruntăm cerebral omului cu al animalilor. Orangutangul adult este de statura unui om mic, iar gorilul întrece cu mult pe un om de talie mijlocie, cel puţin prin corpolinţă şi prin greutate. Cu toate acestea cerebral orangutangului măsoară numai 28, al gorilului 30 şi maximum 34 1/2. Bazându-ne pe termini mezii, noi am văzut că capacitatea craniană la triburile sălbatice cele mai brute nu e probabilmente mai mică decât 5/6 din capacitatea craniană la ginţile cele mai civilizate, pe când maimuţele antropoide nu ajung nici la 1/3 din ceea ce posedă omul. Proporţiunea ar deveni poate şi mai clară, dacă am zice că: capacitatea craniană a europeului fiind 32, a sălbatecului este 26 şi a maimuţei 10. Dar aceste cifre ne dau oare o idee aproximativă despre inteleginţa relativă a celor trei grupuri? Săbatecul să fie în realitate atât de vecin de filosof şi atât de departe de maimuţă? Să nu uităm că capetele sălbatecilor sunt de nişte dimensiuni aproape tot atât de variate ca şi la oamenii civilizaţi. Astfeli, pe când cel mai mare craniu germanic din colecţiunea doctorului Da vis, măsoară 112,4, un craniu de araucanian prezintă 115,5, un indigen de pe insulele Marchize 110,6, un negriţean 105,8, şi chiar un australian 104,5. Nu este dar absurd de a compara pe un sălbatec în acelaşi timp cu europeul cel mai perfect şi cu maimuţa, cercetând relaţiunea proporţională între cerebru şi inteleginţa.

Cată să considerăm mai întâi de toate până la câtă înălţime de dezvoltare se poate ridica acest admirabil instrument: cerebral. D. Galton, în remarcabila-i operă despre *Geniul ereditar* (London, 1869), observă cât de enormă e distanţa între puterea intelectuală a unui savant sau matematic distins şi între

capacitatea mijlocie a anglezilor. Numărul *punturilor* obținute de cei laureați în științe în universitățile angleze este adesea de 30 de ori superior numărului căpătat de către ultimii candidați încununați, cari totuși întrec și ei numărul, mijlociu; și niște examinatori experimentați ne asigură că această diferență tot încă e mai pe jos de cea reală între facultățile relative ale indivizilor. Dacă ne pogorâm acum la triburile sălbatece, cari nu. știu a număra decât până la 3 sau 5 și sunt incapabile a adiționa 2 și 3 fără a avea obiectele de adiționat dinaintea ochilor atunci găsim între ei și între un bun matematic o deosebire atât de mare, încât abia se poate exprima prin proporțiunea de 1 la 1.000. Și totuși noi știm că volumul cerebrului poate fi același în ambele cazuri sau a nu diferi decât în proporțiunea de 5 la 6, de unde putem conchide cu drept cuvânt că sălbatecul posedă un cerebru care, dacă ar fi cultivat, este capabil de a îndeplini niște funcțiuni cu mult mai pe sus în gen și-n grad acelora ce-i incumbă actualmente.

Să considerăm apoi în omul civilizat mijlociu sau superior puterea ce o are de a concepe idei abstracte și de a urmări rațio-namente mai mult sau mai puțin complexe. Limbile noastre sunt pline de expresiuni filosofice; afacerile și petrecerile noas-tre cer o necontenită previziune a unui mare număr de posibi-lități; legile noastre, guvernământul, știința ne obligă nencetat a raționa asupra scrierilor complicate de fapte până a ajunge la rezultatul dorit; jocurile noastre, sacul bunăoară, ne silesc chiar ele a exercita înțelegința într-un grad înalt. Alăturați cu toate acestea pe omul sălbatec, vorbind o limbă fără nici un termin aplicabil la concepțiuni abstracte, neavând absolutamente nici o prevedere de tot ce trece peste necesitățile cele mai elementare, incapabil de a compara, de a combina, de a raționa asupra generalităților cari nu se pot pipăi cu degetul. Sălbatecul nu posedă în facultățile sale morale și estetice nici unul din acele simțăminte de simpatie universală, de acele concepțiuni ale infinitului, ale bunului, ale frumosului și ale sublimului, cari ocupă un loc atât de însemnat în traiul omului civilizat. Asemeni preocupațiuni i-ar fi în fond inutile și chiar vătămătoare, căci ar micșura până la un punct preponderința facultăților animale și

perceptive, de la cari depinde adesea însăși existența lui în crâncena luptă contra naturii și contra semenilor. însă rudimentele acestor facultăți și simțăminte există într-însul, căci unele și altele se manifestă în cazuri excepționale sau în circumstanțe extraordinare. O seamă de triburi, bunăoară santalii, sunt cunoscuți printr-o iubire de adevăr egală cu a celor mai morali dintre noi. Indusul și polinezianul se disting prin simțul lor artistic, și primele urme ale acestui simț sunt foarte vizibile în grosolanele desemnuri ale oamenilor paleotici din Franța, contimpurani renului și mamutului. Se găsesc câteodată la triburile cele mai sălbatice exemple de amicie devotată, de adevărată recunoștință și de un profund simțământ religios.

Din toate astea noi credem a putea trage concluziunea că deși sălbatecul este de o inferioritate extremă nu numai în științe, dar și-n întregimea dezvoltării sale morale și inte-lectuale, însă totodată, deoarece aceste facultăți se manifestă într-însul ocazionalmente, el le posedă într-o stare latentă, încât prin mărimea cerebrului întrece cu mult exigențele pozițiunii sale actuale.

Să comparăm acum trebuințele intelectuale ale sălbatecului și gradul său de înțelegința cu ceea ce observăm la animalii superiori. Traiul indigenilor din Andamania, din Australia, din Tasmania, din Țara de foc și ale unor triburi indiane din Nord-America mai-mai că nu necesitează alte facultăți decât acelea de cari se bucură și unii animali. Modul de a vâna sau de a pescui nu este mai ingenios și nu arată mai multă prevedere decât apucăturile tigrului american, carele scuipă în apă și apoi prinde peștii ce se strâng în jurul salivei, sau decât ale lupilor și șacalilor cari vânează în asociațiune, sau decât ale vulpii îngropând resturile mâncării și conservându-le până la tre-buință. Maimuțele și antilopii pun sentinele spre pază; castorii construiesc locuințe complicate; orangutangul își așterne culcușul; iar celelalte maimuțe antropoide își fac un adăpost pe arbori; toate acestea se pot alătura foarte bine cu gradul de îngrijire și de prevedere al unor sălbateci în împrejurări analoge. Omul posedă mâni libere și perfecționate, de cari nu se servesc la umblet și cari îi permit a fabrica arme și unelte, ceea ce nu pot

face animalii; dar afară de acestea, şi chiar în chipul de a le întrebuința, el nu manifestă mai multă inteligență.

Ce este oare traiul sălbatecului, dacă nu îndestularea poftelor sale prin mijloacele cele mai simple şi mai uşoare? Unde sunt cugetările, ideile şi acțiunile care să-1 ridice cu mult mai pe sus de maimuță sau de elefant? $i totuşi el posedă, precum am văzut, un cerebru infinitamente superior în dimensiune şi-n complicațiune, şi acest cerebru cuprinde într-o stare rudimentară nişte facultăți de cari sălbatecul n-are nevoie. Dacă aceasta e adevărat în privința actualității, apoi cu cât mai mult trebui să fie despre acei oameni preistorici, cari nu aveau alte unelte decât nişte grosolane silexuri şi erau probabilmente mai degradați decât tribul cel mai sălbatec de astăzi? Ei bine, unicele daruri, pe cari ni le-a transmis acea epocă, ni-i arată înzestrați cu un cerebru tot atât de voluminos ca şi acele de termin mediu la sălbatecii cei mai înapoiați de astăzi.

Aşadară, fie că vom compara pe sălbatec cu tipul uman cel mai perfecționat, fie că-1 vom compara cu animalii circumvecini, suntem conduşi *vrând-nevrând* a conchide că el posedă în cerebrul său mare şi bine dezvoltat un organ cu totul în dispozițiune cu trebuințele lui actuale: un organ parcă preparat într-adins mai denainte pentru a deveni pe deplin util încet-încet în măsura progreselor civilizațiunii. După câte ştim, un cerebru puțin mai voluminos decât al gorilului ar fi cu desăvârşire suficiinte pentru dezvoltarea mentală actuală a sălbatecului. Prin urmare, dimensiunea cea mare a acestui organ nu poate rezulta unicamente din legile de evoluțiune, al cărora caracter esențial este de a aduce fiece specie la o treaptă de organizațiune exactamente apropiată trebuințelor momentului şi niciodată a nu le întrece, niciodată a nu prepara ceva în vederea viitorului; mai pe scurt, o porțiune a corpului nu se poate mări sau a se complica decât într-o strictă coordinațiune cu nevoile imperioase ale totalității. Mi se pare dară că cerebrul omului preistoric şi al sălbatecului probează existența unei puteri distinse de aceea ce condusese prin atâtea forme variate dezvoltarea animalelor inferiori. K ,

Să considerăm acum în organizațiunea omului un alt punt, a,

cărui importanță a fost până aci aproape de tot neglează, atât de către partizanii precum şi de adversarii teoriei evoluționiste.

Unul din caracterele cele mai generale ale clasei mamiferelor tereştri este părul. Dacă pielea e subțire, delicată şi simțitoare, el formează o protecțiune naturală contra intemperiilor, şi mai ales contra ploii. Aceasta este,xîn adevăr, principala funcțiune a perilor, precum se vede din însăşi dispozițiunea lor într-un mod menit a înlesni scurgerea apei, fiind totdauna îndreptați de sus în jos începând de la partea superioară a corpului, mai puțin abundinți pe părțile inferioare, şi-n mai multe cazuri lipsind de tot pe vintre. Perii tuturor mamiferelor îmblători sunt lungiți de sus în jos de la umeri până la degete; la orangutang însă ei sunt dispuşi de sus în jos numai până la cot şi de jos în sus de la cot până la pumn, ceea ce se explică prin moravurile acestui animal care, când se odihneşte, ridică lungile sale brațe d-asupra capului sau se acață de vro creangă pentru a se susține, astfeli că ploaia se scurge în lungul brațului şi a antebrațului până la perii ce se întâlnesc în puntul cotului. Din aceeaşi cauză părul e totdauna mai lung şi mai des de la cerbice până la coadă în şirul spinii dorsale, unde chiar se formează adesea o creastă capilară.

Acelaşi caracter se găseşte la toți mamiferii de la marsupiali până la cadrumani, denotând prin urmare o aşa persistință încât noi l-am vedea reapărând necontenit prin creditate, chiar de l-ar şterge de secoli cea mai riguroasă selecțiune naturală, care în orice caz n-ar putea să-1 distrugă cu desăvârşire, afară numai doară dacă prezintă lui ar deveni nu numai foarte vătămătoare, dar încă radicalmente mortală.

La om părul a dispărut aproape de tot şi, lucru curios! pe spate mai mult ca pe orice altă parte a corpului. Ginţile bărboase şi cele spâne se disting dopotrivă prin goliciunea spatelui şi mai cu seamă a spinei dorsale, unde nu creşte nici un fir, chiar atunci când pieptul şi membrii sunt foarte păroşi; ceea ce constituie un caracter diametralmente opus cu al celorlalți mamiferi. Ainii de pe insulele Kurile şi din Japonia se zice că ar fi un trib păros dar d. Bickmore, carele a văzut o seamă dintr-înşii şi-i descrie într-un memoriu citit în Societatea de etnologic.

nu indică în detaliu părțile corpului cele mai păroase, ci spune numai că perii sunt foarte abundinți pe cap, pe obraz și *pretutindeni,* o vagă expresiune aplicabilă la orice om păros pe piept și pe brațe, întrucât nu se specifică anume spinarea. Tribul cel păros din Birmania are în adevăr pe spate niște peri mai lungi decât pe piept, reproducând astfeli purul caracter al mamiferelor; dar perii de pe obraz, de pe frunte și din cavitățile, urechilor sunt și mai lungi, un fenomen de tot anormal, ș-apoi dinții sunt atât de neperfecți, încât totul arată că aci noi avem a face cu o monstruozitate, nu cu un caz de rentoarcere la tipul uman anterior pierderii părului.

Să vedem acum, dacă există vreo probă sau vreo rațiune de a crede că spatele păros ar fi fost vătămătoriu sălbatecului sau vreunei forme umane și mai inferioară pe orișicare treaptă a transfomațiunii. Dacă perii ar fi fost numai inutili, cum oare să fi putut dispare atât de completamente și a nu mai reveni apoi adesea în triburile cele mixte? Să căutăm lămuriri în traiul sălbatecilor. Unul din obiceiele lor cele mai comune este de a purta o haină pe spate și pe umeri chiar când rămân nude toate celelalte părți ale corpului. Primii exploratori observară cu surprindere că la tasmaniani ambele sexuri purtau pe umeri piele de kanguroo, unicul lor veșmânt, ceea ce arată că nu aveau în vedere simțământul pudorii, ci numai trebuința de a-și apăra spatele de frig și de ploaie. Costumul național al maorilor se compunea de asemenea dintr-o manta aruncată pe umeri. La patagoni tot așa. Indigenii din Țara de foc poartă adesea pe umeri o mică bucată de piele, pe care o mută din loc în loc după direcțiunea vântului. Otentoții își acopereau spatele cu o bucată de piele cam tot astfeli, pe care n-o lepădau niciodată și-n care se înmormântau chiar. Până și sub tropice sălbatecii sunt foarte băgători de seamă de a nu expune spinarea la umiditate. Locuitorii din Timor întrebuințează foaia dintr-un feli de palmier, îndoită cu îngrijire și cusută, pe care o poartă totdauna cu dânșii și din care își fac, dezvălind-o dasupra spatelui, un admirabil adăpost contra ploii. Aproape toate triburile malaice, ca și idianii din America sudică, își fabrică mari pălării de cel puțin 4 picioare în diametru, pe cari le poartă în excursiuni

maritime pentru a-și protege corpul contra ploii, iar pe uscat întrebuințează niște pălării mai mici.

Este dară evidinte nu numai că nu există nici o rațiune de a crede că dezvoltarea perilor pe spate ar fi fost vătămătoare sau măcar inutilă omului preistoric, dar moravurile sălbatecilor actuali ne probează chiar contrariul, deoarece aceștia simț trebuința de o asemenea protecțiune și caută a o suplini în diverse moduri. Pozițiunea verticală a omului poate să fi contribuit a-i conserva perii pe cap după ce s-a despuiat restul corpului; dar mergând pe ploaie sau pe vânt, omul se pleacă instinctivamente înainte, expunându-și astfeli spatele, și faptul indubitabil că mai ales pe această parte a corpului sălbatecii suferă de frig și umiditate, demonstra îndeajuns că perii au încetat de a crește acolo nu din cauza inutilității. Apoi printr-o simplă micșurare de utilitate, care n-ar putea să determine decât numai doară o acțiune selectrice foarte slabă, ar fi anevoie a explica, dispariţiunea unui caracter atât de permaninte în întreaga ordine a mamiferilor.

Mi se pare dară cert că selecțiunea naturală n-a putut produce nuditatea corpului uman. E peste putință a-și da seama de acest fenomen ca rezultând dintr-o serie de variațiuni ce ar avea drept punt de plecare un prototip păros. Daturile, pe cari le posedăm, tind a arăta, din contra, că asemeni variațiuni nu numai că n-ar fi utile, dară încă vătămătoare. Și chiar dacă vreo corelațiune necunoscută cu niște calități vătămătoare ne-ar explica dispariţiunea părului la omul primitiv de sub tropice, totuși n-am putea înțelege în ce mod un caracter dintru-ntâi atât de persistinte n-a reapărut, sub puternica influința a rentoarcerii la prototip, după ce oamenii se răspândiră în clime mai friguroase. Ș-apoi o asemenea supozițiune e cu atât mai inadmisibilă, cu cât un organ comun tuturor mamiferilor n-a putut *într-un singur caz* a se afla într-o corelațiune atât de constantă cu vro calitate vătămătoare încât să dispară prin selecțiune, și să dispară într-un mod atât de complet și eficace încât să nu-l mai vedem reapărând niciodată sau mai niciodată chiar la triburile cele mai mixte. E greu de a găsi două caractere mai diferite ca dezvoltarea cerebrului și distribuțiunea părului

pe corp, şi totuşi în cazul de faţă ambele ne conduc la concluziunea că formarea lor se datoreşte nu selecţiunii naturale, ci unei alte forţe.

Se mai pot menţiona, ca punturi umane caracteristice anevoie de explicat prin selecţiunea naturală, încă vro câteva amănunte, cari după mine sunt secundare în comparaţiune cu cele de mai sus, bunăoară specializaţiimea şi perfecţiunea piciorului şi a mânii..."

După ce vorbeşte despre vocea umană, despre unele facultăţi intelectuale, despre simţul moral, Wallace încheie:

„Concluziunea, pe care mă crez autorizat a trage din aceste fenomene, este că o *înţeleginţa superioară a călăuzit mersul speciei umane într-o direcţiune definitită şi pentru un scop special, întocmai precum însuşi omul călăuzeşte mersul mai multor forme animale şi vegetale.* Singurele legi de evoluţiune niciodată poate n-ar fi produs o sământă aşa de bine apropiată la uzul omului precum este porumbul sau grâul, nişte fructe ca arborul de pâne sau bananul fără sâmbure, nişte animali ca vaca lăptoasă de Guernsay sau calul de camion de la London. Totuşi aceste diverse fiinţe se aseamănă pe deplin cu producţiunile brute ale naturii. După cum într-un asemenea caz ar putea cineva, familiar cu procesul dezvoltării formelor organice în trecut, să pretinză că totul a provenit şi aci din acţiunea legilor de variaţiune, de multiplicaţiune şi de supravieţuire, negând existenţa unei forţe noi, a unei inteliginţe directrice, a unui control determinat, tot astfeli şi teoria mea va fi poate respinsă de către acei ce sunt de acord cu mine în celelalte privinţe. *Noi ştim cu toate acestea că acea acţiune directrice a omului în respectul animalilor şi plantelor perfecţionate s-a exercitat în realitate, şi prin urmare cată să admitem ca posibil că, deoarece omul nu este înţeleginţa cea mai înaltă a universului, un spirit şi J mai superior l-a condus şi pe el în procesul său de dezvoltare prin intermediul unor agenţi mai subtili, pe cari noi nu-i cunoaştem.* Mărturisesc că această teorie are dezavantajul de a primi | intervenţiunea unei inţeleginte individuale distinse concurând la producerea omului intelectual, moral, indefinitamente perfectibil, pe care noi nu ne putem opri de a nu-l considera ca

scop final şi ultimatum a toată existenţă organizată. *Doctrina mea implică dară că legile cele mări, cari cârmuiesc lumea materială, au fost nesuficiinţi de a produce pe om, deşi am putea admite foarte bine că însuşi controlul inţeleginţelor superioare este^ o parte necesară din acele legi."*

în acest mod Wallace a fost condus pe o cale curat ştiinţifică la legea *selecţiunii providenţiale,* nu mai puţin fecundă în consecinţe şi nu mai puţin importantă decât însăşi *selecţiunea naturală.*

Este ultimul cuvânt al antropologiei.

Materia - ne spune părintele acestei descoperiri - chiar dacă ar putea să dea seamă de toate, încă nu va fi de ajuns spre a explica pe om, în care se manifestă în modul cel mai irecuzabil o acţiune conducătoare a Divinităţii.

Zicând „a divinităţii", noi traducem într-un limbaj mai comun ceea ce naturalistul britanic numeşte: „înţeleginţa cea mai înaltă a universului".

Sunt abia doi ani de când Wallace expusese pentru prima oară această concluziune a unor nentrerupte studii antropologice în curs de două decenii[6].

De atunci până astăzi nemini *n-a* fost în stare de a-i zgudui demonstraţiunea, căci obiecţiunile cele spirituale ale lui Claparede nu sunt decât o ingenioasă glumă[7].

Broca, unul din fruntaşii antropologiei actuale, recunoaşte mai cu seamă puterea argumentului „despre nuditatea pielii umane"[8]; dar el observă totdodată că Wallace ar fi putut constata nesuficiinţa selecţiunii naturale, adică prezenţa unei alte legi, şi-n nişte straturi animale inferioare omului.

6 *Contribution to the theory of Natural Selection,* London, 1870, in-8°. Ideea fusese atinsă în treacăt de către Wallace cu un an mai nainte într-un articol din *Quarterly Review,* 1869.

7 *La Selection naturelle,* în *Revue des cours scientifiques,* 1870, p. 546 s9.

8 *Revue d'anthropologie,* 1872, p. 688: „Son meilleur argument est celui qu'il tire de la peau de l'homme, caractere nuisible dans l'origine, et il faut dire que Claparede dans un article un peu vif, mais d'ailleurş remarquable, sur le livre de Wallace, n'a que tres imparfaitement repondu â cette objection".

Negreşit că ar fi putut s-o facă dacă preocupaţiunea cugetătorului anglez nu se concentra exclusivamente asupra faptului unei *acţiuni providenţiale,* iar nu al orişicărei alte legi.

Broca a găsit că nici pe orangutang nu-1 explică destul de bine selecţiunea naturală, deoarece nu poate să ne spună pentru ce-i lipseşte o unghe la degetul cutare, un ligument etc, deşi ar fi fost util şi lui de a le avea, după cum le au ceilalţi antropoizi*:

Admitem că aşa este, şi totuşi nici unul din defectele sau prisosurile orangutangului, pe câte le-a specificat Broca, nu indică vreo destinaţiune în prevederea unui depărtat viitor, precum este la om prisosul cerebrului sau defectul părului, fără a mai vorbi despre conformaţiunea mânii şi a piciorului.

Trecuseră mii de ani de la prima apariţiune a omului până la momentul când a putut să-i fie de vreun folos, deja pe o treaptă înaltă de civilizaţiune, un cerebru de trei ori mai voluminos decât al celei mai perfecte maimuţe: un organ cuprinzând toate facultăţile unui filosof.

„în cerebru - zice Littre - reşede întreaga inteleginţa umană"[10]; şi nu numai atâta, dar toate facultăţile omului - adaugă într-un alt loc luceafărul şcoalei pozitiviste din Franţa - „facultăţile morale ca şi cele intelectuale, toate până la una sunt concentrate în cerebru"[11].

Puterea acestui minunat cerebru uman fiind aproape aceeaşi la un Newton sau Bonaparte şi la locuitorii preistorici ai Europei sunt acum 700 secoli sau la nişte sălbateci moderni cari numără *numai până la* 2[12], o asemenea necalculabilă distanţă

9 *Bulletins de la Societe d'anthropologie,* 1870, p. 228-32.

10 *Dict. de medecine,* art. Intelligence: „Un seul lob suffix â Texercice complet de l'intelligence".

11 *De l'histoire de la civilisation,* în *La sicence au point de vue philosophique,* Paris, 1870, in-8°, p. 491: „La physiologie psychique 6tablit non seulement que Ies facultes egoistes et Ies facultes altruiste, ont un meme siege dans le cerveau, mais encore que Ies facultes intellectualles resident dans le meme lieu anatomique que ces deux groupes".

12 Lubbock, *Les origines de la civdisaaon,* trad. Barbkr, Paris, 1873, in-8°, p. 428: „Selon Lichtenstein les Bosjesmans ne pquvaient pas compter au delâ de deux; Spix et Martius constatent le meme iait chez les Indiens du Bresil. Les habitantes du cap Jork en Australie etc".

între starea latentă şi starea manifestă, între *a fi* şi a *deveni,* nu poate fi atribuită vreunei evoluţiuni materiale, de vreme ce în cazul de faţă toată materia, volumul, circumvoluţiunile, substanţa, rămâne identică sau foarte învecinată la ambele extremităţi ale imensei scări.

Este dar învederat că pe om îl produsese nu selecţiunea naturală, nu vreo altă lege fizică, nu materia cea neconştiinte, ci o cauză intenţională, o forţă înţeleginte, o putere prevăzătoare, având în scop progresul uman în viitor, iar nu mizerabilul *statu-quo* al sălbatecului.

Un păr copios pe tot corpul, mai cu seamă pe spate, ar fi fost pentru umanitatea primitivă un adevărat scut, un adăpost de prima necesitate contra frigului şi umidităţii, după cum este pentru toţi ceilalţi mamiferi; dar atunci, apărat de trebuinţa *veşmântului* şi *locuinţei,* omul n-ar mai fi făcut un singur pas pe calea civilizaţiunii.

Selecţiunea naturală reuşise într-o climă siberică a înzestra cu nişte peri lungi şi deşi până şi pe elefant, mai dându-i pe dasupra o groasă coamă pe şirul spinării[13], deşi acest colos posedă în starea-i normală o piele destul de dură şi totalmente nudă.

Cum dară omul, fără comparaţiune mai delicat şi cu mult mai dispus de a fi păros, n-a putut să capete în mijlocul gheţarilor nici măcar un fir pe spate?

în cât timp vreun naturalist nu va veni să dovedească utilitatea animală a unui volum cerebral foarte dezvoltat şi a spatelui despuiat de păr, vor fi de ajuns aceste două *criterii antropologice,* chiar de ar lipsi orice altă consideraţiune, pentru ca să recunoaştem *â posteriori* în mersul umanităţii călăuzirea unei înţeleginte supreme, lucrarea unei *selecţiuni providenţiale,* după cum am numit-o mai sus şi o vom numi de acum înainte, căci credem a fi termenul cel mai conform cu noţiunea ce exprimă.

Omul fiind materie şi spirit totdodată, legea lui Wallace este

13 Cuvier, *Discours sur les revolutions du globe,* Paris, 1850, in-8°, p. 210: „Elephas primigenius, haut de 15 et 18 pieds, couvert d'une laine grossiere et rousse, et de longs poils roids et noirs que lui formaient une criniere le long du dos".

o *demonstrațiune materială a* dezvoltării umane sub conducerea Providenței.

Școala franceză zisă pozitivistă s-a aliat nu numai cu selecțiunea naturală, pe care n-o mai neagă nimeni, dară până și cu transformismul.

Doctorul Bertillon bunăoară, astăzi unul din antropologiștii cei mai distinți, e discipolul lui Auguste Comte și al lui Darwin.

însuși ilustrul d. Littre este un semitransformist, și nu se pare a fi departe de a se converti pe deplin[14]. Oare cum va împăca pozitivismul francez descoperirea lui Wallace cu orgoliosul: nu vreau să știu de există spiritul și Divinitatea?

Dacă Provedința se manifestă cu atâta claritate chiar în antropologie, cum dară să *nu vroim* a o vedea în istoria propriu-zisă, care studiază pe om în acțiune?

Dacă doctrina lui Auguste Comte se întemeiază în fapt pe istoria propriu-zisă, precum pretindea cu emfază el însuși, cum dară să-i fie permis de a da în laturi spiritul și Divinitatea?

Ceea ce a făcut Wallace nu diferă în fond de procedimentul unei analize chimice.

Luând selecțiunea naturală și toate celelalte legi fizice drept *reactiv,* el le-a pus în contact cu umanitatea, și rezultatul acestei admirabile operațiuni i-a dat cu certitudine pe Dumnezeu, întocmai precum clorurul de platină constată prezintă potasei.

în cele șase volume ale lui Auguste Comte în deșert va căuta cineva o demonstrațiune mai experimentală.

Iacă de ce noi am zis și repețim că adevăratul pozitivism, *pozitivismul istoric,* e materialist, spiritualist și deist în același timp, verificând materia prin materie, spiritul prin spirit, pe om prin materie și spirit, iar pe Dumnezeu prin om.

Dar această divinitate, de vreme ce ea ne conduce, oare nu distruge liberul arbitru uman?

Este o nouă cestiune, la care ne vom încerca a răspunde într-un alt studiu.

14 *Les hypotheses positives,* în *La science,* p. 559: „Entre ce qui la favorise et ce qui la contredit, l'hypothese de la descendance demeure eminement recommandable. EUe a assez de consistence pour susciter et diriger des recherches fecondes dans le tripple domaine de la paleontologie, de l'embryogenie et de l'anatomie comparee".

POEZIILE DREIM. D. GHICA

Mai an, reproducând o poezie franceză, scrisă de tânărul D. A. Plagino[1], noi am regretat înstrăinarea prin limbă a unor talente, cari ar putea și ar fi datoare să înavuțească propria noastră literatură națională.

Un asemenea regret nu-și are locul în privința frumosului buchet poetic, pe care l-a publicat de curând dșoara Măria Demetriu Ghica.

Română prin tată și franceză prin mumă, *Ghica* și *Duport* în același timp, d-sa poate să iubească dopotrivă versul lui Alecsandri și pe al lui Victor Hugo.

Lăsând dar la o parte cestiunea limbii, noi oferim aci vro două-trei poezii, menite a da o idee despre candoarea, puterea și arta, pe cari a știut atât de bine să le împace dșoara Ghica de la primul său pas în literatură.

Eram să facem o analiză , dar metoda cea mai nimerită este de a lăsa ca publicul să fie judecător el singur.

Reproducând câteva flori dintr-o colecțiune care ar merita să fie reprodusă întreagă, noi suntem convinși că nu se va găsi nimeni care să nu zică despre dșoara Ghica: un adevărat talent!

LA VIE
A ma sceur

Aimons les parfums de la rose
Qui s'ouvre aux baisers du zephyr,
Car la vie est si peu de chose
Qu'il faut se hâter d'en jouir.

Dans des regions eternelles
Qu'elle cache aux regards jaloux,
La mort emporte sur ses ailes
Tout ce qui nous est cher et doux.

1 „Columna lui Traian", 1872, nr. 22.

La fleur que le matin je cueille
Ne briile que quelques instants
Et devient le jouet des vents
Ou de la brise qui l'effeuille.

Ainsi s'ecoulent les beaux jours
De notre riante jeunesse;
Mais si le bonheur nous delaisse,
Notre coeur se souvient toujours.

Bien souvent un charmant sourire
Meurt sur la levre de l'enfant;
Souvent un mot dit en passant
Brise notre âme et la dechire.

Puisque chaque coeur doit souffrir,
Aimons ici-bas toute chose,
Les fleurs et les boutons de rose
Qu'un rayon fait epanouir.

POURQUOI?

Quand mes compagnes vont, joyeuses, â la danse
Et qu'un vide cruel se forme autour de moi,
Quand vous voyez mon front pali par la souffrance,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Qunad une blonde enfant vous accorde un sourire
Qui trahit son bonheur, seule et reveuse, moi,
Je ne vous souris pas... et lorsque je soupire,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Quand mon regard souvent se voile d'une larme,
Et que vous revenez inquient pres de moi,
A mes pieds ramene par je ne sais quel charme,
Ne me demandez pas: Pourquoi?

Quand vous verrez un jour briller une croix blanche
Sur la pierre ou viendra pleurer chaque dimanche
Ma mere... et si l'on dit que la morte c'est moi,
Ah! demandez alors: Pourquoi?

SOUVENIRS D'ENFANCE

Lorsque j'etais enfant, dans le bois solitaire,
Tout parlaii â mes yeux, tout chantait pour me plaire,
Les fleurs, le vert gazon et le chant des ruisseaux;
J'aurais voulu saisir au bout de chaque branche
Des nids pleins d'oisillons levant leur tete blanche,
Qu'on apercoit â peine â travers les rameaux.

Je couronnais mon frânt de lilas, de verdure;
Quelques bluets des champs completaient ma parure;
Dans le cristal du lac je me mirais longtemps.
Et lorsque du depart le soir m'annonşait l'heure,
Un bouquet â la main je gagnais ma demeure,
Legere comme un daim qui eourt â travers champs.

Cette moisson de fleurs, ce tresor ephemere,
Je le cachais le soir dans le sein de ma mere;
Quand un reproche amer faisait trembler sa voix,
Je lui disais: «Pardon, mere, plus de querelles!
C'est pour toi qu'ont fleuri toutes ces fleurs si belles,
Dont je conserve encor le parfum dans mes doigts.»

Et maintenant encor j'erre dans la valide.
Hălas! comme autrefois, elle n'est plus peuplee
De mes reves d'enfant, des douces visions
Qui venaient caresser mes cheveux de leurs ailes!
Pareils â des ramiers, j'ai vu les infideles
Aller chercher au loinjdanpuveaux horizons.

Et pourtant j'aime encore â gravir la colline
Parmi Ies vieux ormeaux dont la tete s'incline;
J'aime â me promener sans but, seule, au hasard;
Mais la lune bientot, jetant au loin ses voiles,
Montre son front se^ein au milieu des etoiles,
Et semble en souriant me dire: «II se fait tard!»

Je pars. Le frais bouquet reserve pour ma mere,
Je le laisse souvent sur un banc solitaire;
Les roses qu'en revant je plaşais sur mon sein
N'offrent plus â mes yeux de gracieux symbole;
Sur les ailes du temps tout mon bonheur s'envole,
Et j'effeuille mes fleurs le long de mon chemin.

DLUI REDACTORE AL *„ROMÂNULUI"*

2 mai, 1876

Domnule redactore,

Binevoiţi a adăposti în ziarul d-voastră aceste câteva şiruri, prin cari declar că m-am retras de la direcţiunea *Revistei literare şi ştiinţifice.*

N-am trebuinţă de a adăuga, că această retragere nu micşorează din parte-mi câtuşi de puţin perfecta stimă pentru toţi foştii mei colegi, şi chiar veneraţiunea pentru unii din d-lor.

Termin, dorind sinceramente *Revistei literare şi ştiinţifice o* lungă şi strălucită durată.

Primiţi, domnule redactore, încredinţările celei mai distinse consideraţiuni.

B.P. Hasdeu

RĂSPUNSUL DLUI B. P. HASDEU
(la discursul de recepţie al lui Ion Ghica - 28 martie 1880)

Ilustre colega,

Ai oglindit adevăratul spirit al Academiei Române, când ai zis că ea „priveşte studiul societăţilor omeneşti ca o situaţiune care ţine şi de ştiinţele -naturii şi de ştiinţele spiritului", îmbrăţişând astfel totalitatea ştiinţelor într-un singur buchet, al căruia nod de legătură este *omul.* Ai rostit credinţa noastră a tuturora când ai spus că Academia Română „cere de la oameni de stat a nu mărgini lucrarea lor numai în apărarea drepturilor ţării şi în organizaţiunea administrativă, ci trebuie să îngrijească totodată de dezvoltarea ştiinţelor, a artelor şi a meşteşugurilor". Ca bărbat, căruia îi este deopotrivă drag a urmări, în strânsa lor înrudire, toate verigile desfăşurării minţii omeneşti - matematic, economist, istoric, cunoscător al artelor - locul D-tale era aici; aici unde universalitatea cunoştinţelor, fără a pretinde fiecare la vreo superioritate feudală sau la o egoistă izolaţiune, şi-au dat mână în mână pentru a păşi braţ la braţ, luminându-se una pe alta şi luminând în unire, prin întreite raze, depărtatul orizont al viitorului nostru naţional. Aici era locul D-tale, ca om de stat, pe care greaua sarcină de cârmaciu, preocupaţiunile momentului şi grijile zilei de mâne în vârtejul valurilor politice, niciodată nu te-âu depărtat de la religiunea bunului, frumosului şi adevărului, cărora te închinai ca devot, chiar atunci când timpul nu-ţi permitea a le servi ca preot.

Aristotele şi Bacon, cei mai superbi fruntaşi ai cugetării, prevăzuseră de demult intima împletire a tuturor ştiinţelor, a tuturor ramurilor cunoştinţei. Enciclopedia franceză din secolul trecut s-a încercat, dară într-un mod foarte stângaci, de a realiza măreţul plan al filosofului de la Verulam. Timpului nostru i-a fost ursit de a demonstra până la ultima evidenţă acea solidaritate ştiinţifică universală. Istoricul şi naturalistul, economistul şi matematicul, lingvistul şi filosoful, nici o specialitate nu se mai

poate baricada în propria sa sferă, fără a fi silită să ia mereu câte ceva de la toate celelalte şi să le dea, la rândul său, lumină pentru lumină. Un profesor de istorie dintr-un orăşel în Anglia< descoperă o lege de economia politică: „legea lui Malthus"; acea lege de economia politică, descoperită de către un istoric, J deşteaptă pe doi naturalişti, Darwin şi Wallace, înlesnindu-le a: constata o mare lege biologică: *selecţiunea naturală.* Selecţiunea, naturală o dată constatată, lingvistul observă cu uimire, că toate fenomenele ei se regăsesc în viaţa limbii umane în genere şi în fiecare grai în parte. Unde să mai fie oare marginea cea prăpăstioaSă, murul-cel chinezesc de altădată, între ştiinţa cutare şi cutare? Prin statistică şi prin finanţe, economia politică se furişează în matematică, şi totuşi nu se poate despărţi de istorie pe de o parte şi de jurisprudenţă pe de alta, cari iarăşi se căsătoresc cu atâtea şi mai atâtea diferite doctrine. Filosoful de astăzi este mai naturalist de cum au fost naturaliştii *ex cathedra* din veacurile trecute. Istoricul consultă pe geolog, zgândărind împreună urmele omului până la epoca terţiară, şi întreabă în acelaşi timp pe medic, cumpănind ambii influenţa circumfuselor asupra traiului popoarelor, împinşi uneori amândoi a mai alerga şi la sfatul chimistului.

Alianţa ştiinţelor a exercitat asupra lor cea mai fericită acţiune reciprocă. Ştiinţele matematice, şi mai ales cele fizice, au căpătat prin acsească înfrăţire nişte vederi mai sintetice; pe când ştiinţele aşa-numite morale şi politice au dobândit din contra, prin contact cu cele exacte, o apucătură mai analitică. Ceea ce-i mai important decât toate, este altoirea metodei biologice, ca să nu zicem chiar matematice, către studiile sociologice, în cari se desfăta până atunci fără frâu arbitrul tendinţelor subiective şi al pretinselor interesuri de neam sau de localitate. Un geolog român, din simpla dorinţă de a ridica gloria Bucureştilor, nu va inventa pe un *leo primigenius bucurestinus.* Un botanic român, pentru naiva plăcere de a gâdila mândria noastră naţională, nu-şi va închipui că pe malurile Dâmboviţei se înalţă cedrul şi bananul. Tot aşa nu mai este iertat unui istoric român, unui economist, unui filolog, de a călca sub picioare metoda ştiinţifică

riguroasă, de a nesocoti legile constatate ale normei lucrurilor, de a înlătura sau de a răsuci după plac faptele pentru şubreda satisfacţiune a unui patriotism rău înţeles. Metoda experimentală domneşte astăzi în sociologie ca şi-n biologie. A aduna cu exactitate fenomene şi iarăşi fenomene, a le compara cu deamănuntul unele cu altele, a le grupa după caracterele lor esenţiale, a trage apoi din ele o concluziune directă, firească, nesilită, fie ea plăcută sau neplăcută pentru propria noastră individualitate - aşa procede naturalistul şi nu altfel este permis istoricului, economistului, filologului. E cam greu; se cere multă abnegaţiune, mare răbdare, imensă muncă; tocmai aci însă reşede patriotismul cel mintos, căci civilizaţiunea modernă calculează mărirea unei naţiuni după numărul adevărurilor celor pozitive descoperite de către fiii săi, iară nu după mulţimea bolnavelor fantasmagorii, prin cari se caracteriza popoarele cele necoapte.

Constituirea solidară a Academiei Române din cele trei secţiuni, eterogene în aparinţă, dară foarte încuscrite din punctul de vedere al ştiinţei contimporane, completându-se şi controlându-se una pe alta, este o simptomă fericită. Intrarea D-tale în acest corp, ilustre colega, dovedeşte - după cum însuţi ai spus-o şi-mi place s-o mai repet, o „Academie Română priveşte studiul societăţilor româneşti ca o situaţiune între ştiinţele naturii şi ştiinţele spiritului". Ceva mai mult. Fie ca bărbat de ştiinţă, fie ca om de stat, ai fost totdauna model de imparţialitate, de toleranţă, de acel liberalism în adevăr liberal, căruia nu-i e teamă de a înfrunta prejudiţiile vulgare, chiar cu riscul impopularităţii, dară care se fereşte totodată de a impune altora drept dogmă propria sa credinţă, ci lasă neîncătuşată manifestarea tuturor opiniunilor, pentru ca din ciocnirea lor - după vorba lui Montesquieu - să scapere lumina. Aşa a fost şi nemuritorul Câmpineanu, a căruia simpatică imagine ai făcut să zguduie inimile noastre. Dacă mai trăia, locul său ar fi fost în fruntea Academiei Române. Astăzi acolo este locul Domniei tale.

DISCURSUL DLUI B.P. HASDEU LA INAUGURAREA STATUII LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Domnii mei!

Un accident nenorocit împiedică pe principele Dimitrie Ghica de-a deschide în persoană această solemnitate, dar aspirațiunile, dorințele,urările ilustrului bărbat sunt aci cu noi. Eu unul din parte-mi, regretând c-o vie durere d-a nu-1 vedea în fruntea acestei serbări naționale, mă grăbesc în același timp a-i arăta o caldă gratitudine pentru distincțiunea ce mi-a făcut, d-a mă însărcina în locu-i cu onorurile unei zile atât de frumoase.

Inițiativa acestui monument se datorește unui comitet, constituit la 1872 supt preşedinta principelui Dimitrie Ghica, având de secretar pe d. Sava Şoimescu, de casier pe d. Şt. Ioanid, membri pe dnii C. Boerescu, M. Cogălniceanu, T. Aman, G. Cantacuzino, P. Aurelian, D. Brătianu, Scarlat Crețulescu, A. Odobescu, C. Esarcu, N. Grigorescu, T. Mehedințeanu şi acela care vă vorbeşte.

Mulțămită publicului, care a răspuns cu râvnă prin subscripțiuni la apelul comitetului, mulțămită în mare parte principelui Dimitrie Ghica, pururea gata a îmbrățișa şi a împinge înainte orice mare idee națională; iacă-ne în fața dorului îndeplinit, în fața acestui monument ieşit din dalta artistului Ferrari de la Roma, în fața acestei statui, în care se căsătoresc astfel, unite într-un bloc de piatră, geniul Italiei cu geniul nepieritoarei ^ colonii romane de la Dunăre.

Această dare de seamă terminată dinaintea uşii sanctuarului, i lăsați-mă acum un moment să-mi reculeg impresiunile, cugeT țările, simțămintele; să le cern pentru a despărți grâul de ne? ghină; să le împac unele cu altele; în sfârşit, să scapăr din ele o; scânteie, o singură scânteie, la lumina caria să vă introduc în] templu.

Solemnitatea e deschisă.

Domnii mei,

Această marmură reproduce pe el. Nu-1 voi numi; el n-are nume. Poeticul grai al sântei scripturi zicea creatorului: *Iehova,* adică „cel ce există", fiindcă în natura-ntreagă Creatorul e pretutindeni şi nu se află nicăiri afară din natură. Ei bine, orice mare om al unei națiuni, creator într-o sferă mai restrânsă, este şi el *Iehova* este „cel ce există", e sinteza unei epoci, e fără individualitate, fără nume.

El a trăit, dar nu voi face biografia lui, căci o privesc scrisă dinaintea mea: fiecare cap - un cuvânt, un accent - fiecare inimă. Microcosm al unei generațiuni care se mai continuă în generațiunea de astăzi după cum generațiunea de astăzi se va continua în generațiunile ulterioare, biografia lui sunteți voi toți, câți ați venit aci aducându-i cununi de lauri. Biografia lui sunt aceşti reprezentanți ai presei, el părinte al ppesei române; biografia lui sunt aceşti dascăli şi şcolari, el întâiul născut al învățământului românesc; voi tipografi, voi librari, voi bărbați de carte, sunteți biografia lui, el tipograf, el librar, el renăscător al prozei şi poeziei române, după o seculară amorțire. Dintr-o mică rădăcină a crescut un măreț arbore: acest arbore este biografia rădăcinei.

Sunteți un măreț arbore, da. însă acest arbore, oricât de măreț, nu se va vesteji el oare, când se va usca rădăcina-i cea mică, dezlipindu-se de tulpină, sau rozând-o viermele? Ea trebuie mereu adăpată, ferită de secure, apărată de duşmănie, nutrită printr-un nou suc de viață; şi acest suc de viață, fără care piere rădăcina, ducând cu sine-n pieire întregul arbore este - recunoştința. O națiune ingrată către oamenii cei mari ce au lucrat s-o înalțe este o națiune fără rădăcină, o națiune moartă, o națiune care se sinucide. Nebună, ea n-a ştiut să fie nici măcar egoistă!

Pentru un popor, a iubi pe oamenii săi cei mari este a se iubi pe sineşi. Un individ, fie cât de genial, e om mare numai atunci când ajunge a fi prisma tuturora; numai atunci când o întreagă societate, cu toate ale sale, se simte oglindită întrînsul, întrînsul

se iubeşte pe sineşi. într-un cap - chintesenţa a mii de capete, toate sufletele într-un suflet. In bine şi chiar în rău, o neputincioasă multiplicitate a poporului devine astfeli o formidabilă unitate prin omul cel mare şi - devenind o formidabilă unitate - poate să meargă înainte. Nu lui dar u aducem noi prinoasele noastre, ci ni le aducem noi înşine. Noi am fost el şi el a fost noi, într-un lung period din viaţa noastră naţională.

Sunt acum nouă ani, tot eu am cuvântat la înmormântarea lui. Acum vorbesc la reînviere. Acolo, în faţa cadavrului, în omul cel mare privim pe om cu toate ale omului. De atunci, depărtarea a şters mănunţimele, a rotunjit conturul, a ascuns văile dintre dealuri, a legat totalitatea-ntr-o grandioasă perspectivă. Caut pe om şi nu-l mai găsesc, dar văd ceva mare...

Această marmură reproduce pe el. Nu! Ea este muntele Tabor, pe care se opera transfiguraţiunea. Trăsurile umane se subţiază, se netezesc, se purifică din ce în ce, străpunse cu valuri de lumină; şi-n locul omului pe care l-aţi cunoscut, voi apostoli ai profetului, priviţi o apariţiune supranaturală, un gigant, un semizeu, o sublimă legendă din mitologia poporului român.

Să ne-nchinăm!

SUPĂRĂRILE ARTISTICE ALE LUI NEAGOE BASARAB

O scrisoare inedită
scoasă din Arhivul naţional săsesc de la Sibiu
de
B. P. Hasdeu
Piteşti, 18 decembre 1518.

Neagoe Basarab scrie Consiliului municipal din Sibiu că rămăsese mulţumit în anul trecut cu argintarii Iohann şi Celestin, trimişi în România spre a-i face *nişte cupe* pentru cari

au şi fost bine plătiţi; în urmă însă principele a mai pus la dispoziţiunea lui Celestin o câtime de cel mai curat argint, cu sarcina de a-i face o cădelniţă după modelul turnului de la cetatea din Sibiu, căci în *Ungaria întreagă Neagoe n-a văzut un turn mai frumos* (nos Hungariam perlustravirnus et pulcriorem turrim nusquam vidimus), dar de astădată, în loc de o operă de artă, meşterul de la Sibiu a produs o *lucrare ţigănească* (ad modum Ciganorum erat fabricatum), pe care principele a şi respins-o, căci *România posedă destui meşteri ca să-i facă ceva mai frumos* (habemus nos satis magistros qui potuissent pulcriori modo fabricare) şi, deci Celestin a cerut din nou argint, promiţând că acum va lucra cum se cade şi va isprăvi până la Paşti, pe garanţia boierilor Valentin pitar şi Oprea vistier, cari urmează a fi pedepsiţi deoarece el nu şi-a împlinit făgăduinţa; şi iată dar că Neagoe trimite la Sibiu pe însuşi Valentin, rugând Consiliul municipal de a lua în această privinţă o măsură energică.

Scris cu hârtie cu sigiliu întipărit pe ceară roşie. în registrul Arhivului poartă nr. U.V. 1244.

(Adresa:)

Prudentibus et circumspectis iudici regio, neenon magistro ciuium ciuitatis. Cibiniensis, dominis, amicis et vicinis nobis honorandis.

(Text)

Prudentes et circumspecţi domini amici et vicini nobis honorandi. Memoramini, quod anno transacto rogaueramus a vobis magistros aurifabros, sagaciores ceteris, qui opera nostra prudenter perficerent. Vestre autem prudentes circumspectiones elegerunt et deputauerunt nobis et ad opera nostra quasi prudenciores ceteris magistrum Iohannem et Celestinum, aurifabros, qui profesto opera nostra hic in regno nostro transalpini (sic) satis ad vota nostra perficerent. Tandem cupas fabricandas per eosdem fecimus, sicuti optauimus peregerunt vosde plenariam recionem de hijs vniuersis nobis contullerunt et reddiderunt. Nos quoque iuxta ipsorum benemerita eosdem

satis large remuneranimus eos et conthorales ipsorum, sed hactenus. Nouissimo venit ad nos prenotatus, magister Celestinus, aurifaber, postulans a nobis argentum ad operandum. Nos autem dedimus eidem argentum purrissimum, prout nobis vnum turribulum fabricaret ad modum turris vestre civitatis, ex quo nos Hungariam perlustravimus et pulcriorem turrim nusquam vidimus. Elapso tempore, dum illud opus nostrum perfecisset eț coram oculis nostris presentasset, non nobis complacuit, quoniam ad modum Ciganorum erat fabricatum. Habemus nos satis magistros, qui potuissent pulcriori modo perficere, quam ita ipse perfecisset. Quocirca secundario idem magister Celestinus promisit nobis modo pulcriori fabricare et a nobis argentum accepit, viceversa ad manuiussionem egregij Valentini, pytar, et Opra, vizter, quos nune solicitamus nos ad amissionem honoris, prout turribulum uel argentum nobis reddant. Preterea usque modo, ut accepimus, idem magister Celestinus opus nostrum non perfecit, qui tament ad Pasca, diu transacta, perficere promiserat. Quare rogamus vestras prudentes circumspectiones, quatinus ad hoc negocium nostrum euigilare ob intuitu (sic) noştri diligenter velitis iuxta seruntoris noştri egregy Valentini, pyttar, eloquia, cui in dicendo plenam credentes fidem adhibere velitis etc. Quos tandem felices et diuos vaiere exaptamus. Ex Pijtesti, sabbato ante Thome, anno 1518.

Bozorab, dei gracia wayuoda transalpinus dominus et heres etc.

Nota:

în arhivul săsesc din Sibiu noi am mai văzut mai multe acte? de la Neagoe Basarab, dintre cari patru, toate din 1512, suntj indicate aşa în registrul intitulat *Repertorium collectiv posteriori*

„Bozorabi Vayvodae Transalpini credentionales Stephand-l Spătari datae;

Eiusdem, quibus pacem at concordiam flagitat;

Eiusdem credentionales pro parte Danielis Spătar;

Eiusdem litterae de danda relatione rerum in Turcia.! gestarum".

Nici un act însă nu poate fi mai prețios pentru caracterizarea;? cea intimă a ilustrului fundator al bisericii de la Curtea de Argeş, ca actul pe care-1 publicăm mai sus, unde Neagoe ne apare ca un adevărat *critic al artei,* călătorind prin străinătate pentru a observa capodoperele arhitectonice, înconjurându-se în țară de artişti, pe de o parte încurajându-i şi răsplătindu-i cu dărnicie, pe de alta indignându-se când le scapă câte o lucrare „ad modum Ciganorum".

UN CUVÂNT ÎNAINTE

O ceată de tineri m-au rugat de a lua asupră-mi călăuzirea lor pe potecele cele anevoioase, adesea abia atinse, uneori rău străbătute, mai totdauna nesigure, ale literaturii române.

Negreşit, ei îşi vor fi zis în gândul lor: ca bătrân, el nu o dată a trebuit să greşească, şi va fi avut destulă vreme pentru a-şi cunoaşte păcatele unul câte unul; vină dară între noi cât mai curând cu sacul său de povețe încercate, ferindu-ne de câte pățise el însuşi într-o viață literară îndesată şi necurmată de peste un pătrar de veac.

Şi bine au cugetat tinerii; atât de bine, încât îmi muşc degetele că nu cugetasem şi eu tot aşa la începutul alergăturii mele, căci cine ştie de câte ispite, de câte poticneli, de câte păreri de rău n-aş fi scăpat cu fața curată, dacă mă puneam atunci cu încredere la adăpostul unui cărturar vechi de zile, rece la crier şi cald la inimă.

Şi socialist am fost o dată, adică un fel de Don Quijote, închipuindu-mi că lumea se poate îndrepta cu umărul sau cu pumnul, în loc de a veni numai s-o ajutăm întrucâtva, la îndelete şi fără neastâmpăr, în mersul cel liniştit şi migălos, dar fiziologiceşte sigur, al naturii lucrurilor.

Fost-am şi realist â-la-Zola într-o vreme, ba chiar înainte de Zola, visând că omenirea cea sănătoasă se apără de molimă, dacă - ceva ca în teoria lui Pasteur - dacă-i vom altoi, într-o meşteşugită chintesență, toate gunoaiele omenirii celei stricate.

Şi prin gongorism am trecut oarecând, crezând că JO vorbă umflată poate să rădice goliciunea unei cugetări fără miez, sau că o cugetare de toate zilele se preface într-un gând nou pe dată ce o îmbrăcăm cu o sforăială nențeleasă.

Şi... şi... ce să mai zic?... dacă mă ia cineva vrând-nevrând de călăuză pentru a-1 duce, cum mă va tăia capul, pe o cale temeinică şi depărtată, apoi nu poci decât să-1 feresc, mai întâi şi mai - pe sus de toate, de păcatele cele mari şi mici ale tinereților mele.

Revista nouă nu va fi socialistă, zolistă nu va fi, gongoristă nu. Dar aci ni se opreşte prevederea. Omul poate să ştie totdauna lămurit numai ceea ce nu vrea să fie; ceea ce vrea să fie este un câmp întins, brăzdat în lung şi-n lat cu răscruci, cu suişuri şi pogorâşuri, cari nu se descurcă şi nu se limpezesc decât îndrumându-ne o dată bărbăteşte c-un „Doamne-ajută" şi păşind apoi, crâmpei cu crâmpei, o bună bucată înainte. Ne ajunge dar a cunoaşte marginile acelui câmp, peste cari suntem hotărâţi a nu trece. Stăvilită între aceste zăgazuri, *Revista nouă* va îmbrăţişa tot ce merge ia inima şi Ia mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încât lumea să-nţeleagă şi să guste, tot ce învaţă plăcând şi place învăţând.

RÂUL ARGEŞ, TÂRGUL ARGEŞ, BISERICA ARGEŞ

Vara trecută am stat cu familia o săptămână şi mai bine la Curtea de Argeş, în otelaşul cel înflorit al dlui Nanoescu şi-n societatea singurului călugăr care mi-e drag mie: părintele episcop Ghenadie Argeşiul. Nevasta şi fie-mea, sosite din Paris în vacanţiile universitare, doreau cu orice preţ să le duc acolo ca să vază faimoasa biserică, pe care, aşa cum este astăzi, ele o cunoşteau numai din eleganta carie a dlui Tocilescu. în toate zilele, o dată şi câte de două ori, noi mergeam pe jos până la biserică, abătându-ne în drum pe la vestiţii olari şi răcorindu-ne apoi cu apă din „fântâna lui Manole". îmi făceam plan - vrabia mălai visează - de a cumpăra pe malul Argeşului un locuşor, unde să-mi ridic o căscioară, în care să scriu apoi oarecând originile acestui cuib al lui Neagoe-vodă; cumpărătoarea locului a rămas baltă, dar istoria Argeşului devine o realitate, căci mă costă mai puţin.

* *
*

în cuvântul *Argeş* finalul -eş nu e un sufix românesc ca în numirile locale Brâteş, Corneş, Btiteş, Gureş, Spedeş etc. sau în nume personale ca Râreş, Frunteş, Vîneş şi altele, căci în

acestea accentul e statornic pe silaba de la început şi vocala *e*- nu scade nici o dată la /, pe când „Argeş" se aude foarte des „Ârgiş", ba uneori chiar „Argiş", bunăoară într-o variantă a baladei despre Meşterul Manole, publicată de d. G. D. Teodorescu:

în sus pe Argiş,
Prin ăl cărpeniş,
Prin ăl aluniş...

Cuvântul dară întreg: *Argeş* sau *Argiş* sau *Argîş,* nefiind o formaţiune românească, cată să fie un împrumut dintr-o altă limbă. De unde însă? Este o întrebare, la care nu se poate răspunde fără o cercetare foarte migăloasă.

Avem un râu Argeş şi avem un târg Argeş. Râul Argeş izvorăşte din muntele Albina, curge în lungime de peste 100.000 de stânjeni şi se varsă în Dunăre lângă Olteniţa. Este un râu curat românesc, care nici prin cap, nici prin coadă n-are a face cu ţările străine. Pe malul acestui râu, cu undă limpede şi cochet în şerpuirile sale printre maluri capriţioase, se află târgul Argeş, numit mai adesea Curtea-de-Argeş, având astăzi abia ceva peste 3.000 orăşeni şi după care s-a zis Argeş şi districtului, cu vreo 200.000 locuitori pe vro 900.000 de pogoane, alcătuit din şapte plăşi, una din ele numindu-se de asemenea Argeş. Actuala reşedinţă prefectorală a acestui district sau „tact al ispravnicului", după cum se zicea altădată pe când prefecţii mai aveau încă „tact", sunt Piteştii, un hoţ de orăşel care a furat de la Argeş nu numai însemnătatea-i cea administrativă, lăsându-1 o biată reşedinţă de zapciu, dar a izbutit să-şi ademenească până şi familia Brătienilor, argeşeană de viţă.

Râul *Argeş* n-are a face cu anticul Ordessus ('Op8r|oooQ din Herodot, cu care-1 confundă pe rând toţi istoricii. Identificarea ambelor nume se întemeiază pe o asemănare de tot neorganică, fiindcă iniţialul netonic *Or-* nu putea deveni *Ar-,* ba nici dentalul *-de-* nu avea de ce să treacă în guturalul *-ge,* după cum

numai doară bănăţenii zic pe alocuri *arge* în loc de *arde* şi *hărcie* pentru *hârtie.* Numele antic cel sigur al râului Argeş nu este „Ordessus", ci Mariscus sau Marisca; şi iată probe:

Itinerarul lui Antonin, Tabla Peutingeriană şi „Notitia Dignitatum", cari în privinţa Daciei rezumă cunoştinţele geografice ale romanilor în primii secoli ai creştinismului, înşiră în următoarea ordine de la apus spre răsărit o serie de localităţi dunărene din Bulgaria:

Antonin:	Peutinger:	Notitia:
Appiaria.	Appiaris.	Appiaria.
Transmariscam.	*Trasmarisca.*	*Transmarisca.*
Candidiana.	Nigrinianis.	Candidiana.
Teglicio.	Tegulicio.	Teglicio.
Dorostoro.	Durostero.	Durostoro.

„Durostoro", „Dristor" în monumente din veacul de mijloc, este Silistra de astăzi. După Itinerarul lui Antonin, între „Transmarisca" şi Silistra se numărau 53.000 paşi; după Tabla Peutingeriană, 49.000; cifra aproximativă este dară: 50.000, ceea ce, după calculul lui Canina, bazat pe anticele măsurători romane de prin muzeele Italiei, corespunde cu vreo 70 până la 75 kilometri. Căutând acum pe hartă această distanţă spre apus de Silistra, noi dăm peste acea „Transmarisca" anume la punctul unde din partea României râul Argeş se varsă în Dunăre.

Latineşte particula „trans" la începutul unui nume local - după cum a arătat-o foarte bine Mannert (Res Trajani, 1793 p. 26) - însemnează că acea localitate se afla lângă sau faţă-n faţă cu o gură de râu. *Transmarisca* dară vrea să zică: în faţa râului *Marisca,* după cum „Transdierna" era: în faţa râului Dierna.

Toţi comentatorii, într-un glas, au atribuit acelui castel Transmarisca locul Turtucaiului de astăzi, orăşel pe ţărmul bulgăresc al Dunării, având în faţă, pe malul românesc, gura râului Argeş, carele prin urmare, cel puţin acolo unde se ciocneşte cu Dunărea, purta numele de *Marisca.*

în adevăr, geograful Ravennat din secolul IX (Ravennatis Cosmogr. 1860 p. 179) cunoaşte încă în Dacia: „fluvius Mariscus".

Argeş dară, ca nume al râului, nu este antic. N-ar fi de mirare chiar să fie mai puţin vechi decât *Argeş* ca nume al târgului„ după cum în Moldova numele râului „Bârlad" pare a fi mai nou decât numele târgului „Bârlad", a cărui istorie se urcă foarte sus-în veacul de mijloc. Şi mai cu siguranţă se poate zice că râul Trotuş şi-a căpătat numele de la orăşelul Trotuş, iar râul Teleorman s-a numit aşa după districtul Teleorman. Dintâi se va fi zis: „râul Argeşului" şi apoi numai „Argeş, precum un afluinte al Argeşului se zice „râul Doamnei" şi numai „Doamna", iar un afluinte al Doamnei se zice „râul Târgului" şi numai „Târgul".

Oricum ar fi, în privinţa vechii importanţe istorice, dintre toate oraşele Ţării Româneşti abia Severinul s-ar putea făli de a întrece pe Argeş. La 1332 era deja aci un episcop catolic: „Vitus episcopus Argensis" (Benko, Milcovia I p. 222). La 1390, se menţionează apoi în registrele papei Bonifaciu IX: „Franciscus episcopus *Argiensis* in Valachia", care era sub ascultarea arhiepiscopului unguresc de Kolocza (Fejer, Cod. dipl. X, 3, p. 107). După o durată oarecare, acel episcop catolic rămăsese un titlu fără realitate, căci în locu-i s-a rădicat o mitropolie ortodoxă, care a ţinut până pe la începutul secolului XVI: era un mitropolit în Argeş pentru întreaga Muntenie sau „Ungro-vlahie", şi un alt mitropolit în Severin pentru părţile oltene. Pe la 1360 mitropolit al Argeşului era Antim, al Severinului Atanasie.

în acelaşi timp Argeşul era Scaun al Domniei, de unde i-a şi rămas numele de *Curtea-de-Argeş*. Cele mai multe acte domneşti muntene din secolul XV datează din Argeş. Şi fiindcă alfabetul român cirilic nu avea încă pe atunci semnul (?) pentru sonul g (dj), de aceea în hrisoave numele vechii reşedinţe princiare se scria cu r (gh), adică: *Argheş* sau *Arghiş*.

Aşa:

în hrisovul de la Vlad-vodă Dracul din 1439 se zice: „s-a dat în Arghişi, dar s-a scris în Târgovişte..." (Arch. istor. 1.1 p. 85).

în hrisovul de la Vladislav-vodă din 1524 ni se spune că dinaintea porţii mănăstirii din Arghiş se afla o casă „pentru primirea străinilor" (ibid. p. 104).

De aci până mai târziu ne întâmpină, ca ceva tradiţional, scrierea Argheş chiar în texturi româneşti, precum de exemplu într-un act de la Radu-vodă din 1612 (Arch. ist. I p. 119): „părintelui egumenului lu Efthemie de la sfânta mănăstire deîn Argheş...".

Orăşenii din Argeş, până-n secolul XVI şi mai încoace, erau cunoscuţi prin spiritul lor comercial. în vechile registre municipale din Braşov şi din Sibiu, publicate de curând, figurează pe la 1500 o mulţime, dar o mulţime mare de argeşeni, cari aduceau din Ardeal tot soiul de postavuri nemţeşti, şele, ferării, curele, căciule, furci, cuţite etc. şi duceau într-acolo peşti, mai cu samă crapi, ceară, piei de vulpe, de jder, de vidră, şi apoi felurite lucruri din Orient: piper, stafide, covoare, catifele, bogăsie şi altele.

Ceva după 1512 Neagoe-vodă Basarab a mutat cel întâi mitropolia din Argeş la Târgovişte, după cum era să se facă deja sub Radu cel Frumos. „Şi aşa se tocmi - zice scriitorul contimpuran stareţul Gavriil din Sânt-Agora (Arch. istbr. 1,2 p. 149) - şi aşa se tocmi ca de acum înainte niciodată în veci în Argeş să nu mai fie Mitropolie, ci să fie mănăstire şi arhimandrie". De atunci încoace a început să scadă însemnătatea politică şi economică a acestui oraş. Ceea ce n-a pierdut însă Argeşul nici până astăzi, este meşteşugul olăriei. Cronicarul săsesc Kraus (Siebenb. Chronik, ed. 1862 t. I p. 55), sub anul 1619, vorbeşte cu multă socotinţă despre cărămizile sau olanele cele smălţate, albe, verzi, albastre şi roşii, cari se lucrau în Argeş şi se exportau de acolo în Transilvania. Câteva foarte vechi din acele cărămizi, din timpul lui Neagoe sau şi mai dinainte, s-au publicat de d. Tocilescu (Curtea-de-Argeş p. 36).

Vechea clădire a Mitropoliei, Neagoe a prefăcut-o într-o strălucită mănăstire, pe care iată cum o descria pe atunci

starețul Gavriil (Arch. istor. 1,2 p. 148):

„Şi sparse mitropolia din Argeş din temelia ei, şi zidi în locul ei altă sfântă biserică, cioplită şi netezită şi săpată cu flori, şi a prins pe din lăuntru toate pietrele una cu alta pe din dos cu scoabe de fer cu mare meşteşug, şi a vărsat plumb de le-a întărit, şi a făcut prin mijlocul tinzii bisericii 12 stâlpi înalți, tot de piatră cioplități şi învârtiți, foarte frumoşi şi minunați, cari închipuiesc 12 Apostoli. Şi în sfântul oltar de asupra prestolului încă făcu un lucru minunat cu turlişoare vărsate, iar ferestrele oltarului şi ale bisericii cele de pe dasupra şi ale tinzei tot scobite şi răzbătute prin piatră, cu mare meşteşug le făcu; şi la mijloc o ocob' cu un brâu de piatră, împletit în trei vițe şi cioplit cu flori şi poleit, biserica cu oltarul dimpreună cu tinda închipuind sfânta şi nedespărțita Troiță. Iar pe de supt straşina cea mai din jos împrejur a toată biserica, făcu ca o straşină tot de marmură albă cioplită cu flori, scobite şi săpate foarte frumos; iar acoperemântul tot de plumb amestecat cu cositor, şi crucile pe turle tot poleite cu aur, şi turlele tot cioplite cu flori, şi unele făcute sucite, şi împrejurul boitelor făcute steme de piatră cioplite cu meşteşug şi poleite cu aur. Şi făcu un cerdăcel dinaintea bisericii pe patru stâlpi de marmură pestriță, foarte minunat boltit şi zugrăvit, şi învălit şi acela cu plumb. Şi făcu scara bisericii tot de piatră scobită cu flori şi cu 12 trepte semnând 12 semințiі ale luilsrail. Şi pardosi toată biserica, tinda şi oltarul, împreună şi acel cerdăcel, cu marmură albă, şi le împodobi pe din lăuntru şi pe din afară foarte frumos, şi toate scobiturile pietrelor pe din afară le văpsi cu lazur albastru, iar florile le polei cu aur. Şi aşa vom putea spune cu adevărat, că nu este aşa mare şi sobornică ca Sionul, carele îl făcuse Solomon, nici ca Sfânta Sofia, care o făcu Iustinian împăratul, iar cu frumusețea este mai pe dasupra decât acelea..."

Neagoe Basarab n-a făcut altceva - după cum ne-o spune el însuşi îhtr-o inscripțiune slavică din a-dreapta intrării în biserică - decât a restaura într-un mod radical un templu mai vechi: „pe care domnia-mea l-am aflat în Curtea-de-Argeş zguduit şi nentărit (eze obretoh gospodstvo-mi vu Dvoru Argis porusena i

repokruplena)". Ar fi ciudat de a-şi închipui Cineva Că Domnul va fi dat jos o zidire care, deşi învechită, totuşi era încă destul de bună pentru a servi până în acel moment de catedrală a țării, într-un asemenea caz n-ar fi avut decât să-şi rădice mănăstirea pe un loc slobod. Cuvintele baladei poporane:

Un zid părăsit
Şi neisprăvit,
Cânii cum îl văd
La el se repăd,
Şi latr-a pustiu,
Şi url-a morțiu...

(Alex., Poes. pop. 2,186)

nu se potrivesc nici cu textul starețului Gavriil, nici cu însăşi mărturisirea lui Neagoe.

Peste un secol şi ceva , o a doua restaurațiune, mai puțin radicală, a făcut-o Matei Basarab, despre care iată cum vorbeşte Duca-vodă într-un hrisov din 1674 (Condica Mss. a Argeşului No. I f. 9, în Arhiva Statului din Bucureşti): „văzând dumnealui răposatul Matei voievod sfânta mănăstire, veche de nesocotiți ani şi stricată, cu multă cheltuială o au înnoit...".

La 1793 mănăstirea a fost înălțată la episcopie, şi cel de pe urmă arhimandrit argeşean Partenie a dat loc primului vlădică argeşiu Iosif. De aci însă - zice d. Tocilescu (op. cit. p. 56) - „biserica lui Neagoe avu să sufere un şir de incendii şi de stricăciuni, căci la 1838 un nou cutremur îi zgudui temeliile, mutând multe pietre din locul lor, pentru care fu restaurată de episcopul Ilarion (1828 - 1845); la 1866, arse seminariul; la 1867 aprile 23, casele, clopotnița şi paraclisul; şi în fine în acelaşi an, decembre 2, un foc mistui întreg interiorul bisericii şi împiedecă de atunci de a se mai oficia într-însa serviciul divin". în acest chip, la 1875, s-a început ultima restaurațiune, a patra sau a cincea.

Nu eu voi fi vreodată linguşitor al tronului sau al orişicui; dar întrucât Vodă Neagoe nu săvârşise altceva decât o restaurațiune, păcat nu este de a zice că tot aşa a făcut şi Regele Carol,

ba poate chiar ceva mai mult, de vreme ce în catedrala metropolitană din Argeş de pe la 1512 se mai ţinea bine-rău o liturgie, pe când biserica episcopală din 1868 era de tot părăsită. Deosebire mai simţită între ambele fapte este aceea că architectul francez d. Andre Lecomte du Nouy, cărui i se datorează restauraţiunea actuală şi care şi-a zugrăvit şi portretul, cu barbişon cu tot, printre sfinţii cei pravoslavnici de pe păreţii biserici, este - cu barbişon cu tot - o realitate; pe când „meşterul Manole", căruia legenda poporană îi atribuie reclădirea cea veche, este o curată închipuire. Nu vom dezbate aci ipoteza dlui Odobescu despre acel „meşter Manole"; o lăsăm aceasta pentru un alt prilej, ca şi întreaga baladă asupra mănăstirii de la Curtea-de-Argeş, o baladă pentru care se află paraleluri la şerbi, la albanezi şi la neo-greci. Vom constata numai că numele artistului, pe care l-a întrebuinţat Regele Carol, se ştie; dar nu s-a descoperit încă până acuma înaintaşul său din epoca cea veche.

Neagoe Basarab începuse lucrarea şi a mers departe, dar n-o isprăvise pe deplin. O inscripţiune slavică din 1526 ne spune că el a murit înainte de sfârşitul operei sale: „nesuvrusivupreide ku veeniim obitelem". A terminat-o ginerele său şi urmaşul pe tron, viteazul Radu de la Afumaţi. în acea inscripţiune se pomeneşte şi un „Dobromir Zugravul", care însă va fi zugrăvit, cel mult, chipurile cele de stil bizantin ale Sfinţilor, dar la partea sculpturală, cea adevărat artistică, nu s-a amestecat. întrebarea dară: cine anume fost-a sculptorul din epoca lui Neagoe, acela care „cioplise, netezise şi săpase cu flori", după expresiunea stareţului Gavriil, şi căruia-i aparţin minunatele „scobituri" de acolo, - rămâne o întrebare nedezlegată.

Un lucru e aproape de mintea omului. Apucându-se a isprăvi cele începute şi foarte înaintate de socru-său, Radu de la Afumaţi nu avea nici un cuvânt de a nu întrebuinţa pe aceiaşi meşteri, nu pe alţii noi, şi mai ales pe acelaşi artist decorator, căruia i se datorau cele făcute deja mai dinainte. Dacă dară norocul ne-ar sluji cumva a destăinui pe sculptorul lui Radu de la Afumaţi, noi am avea prin însăşi aceasta pe sculptorul lui Neagoe-vodă.

în vechile socoteli municipale ale Braşovului, în care se trecea până şi plata surugiilor, aflăm sub anul 1522, îndată după moartea lui Neagoe: „sculptori qui ecclesiam in Argis proporţionare debebat", adică: „sculptorului fost însărcinat cu potrivirea bisericii din Argeş". Să se bage de samă „debebat", prin care se indică timpul trecut. Numele propriu aci lipseşte. îl găsim însă în aceleaşi socoteli sub anul 1523: „Todt Istwan vehenti *Vitum* sculptorem et pictorem effigiare ecclesiam in Argis", adică: „s-a dat atâta lui Ştefan Todt, care dusese în căruţa lui pe *Vitus,* sculptor şi pictor al bisericii din Argeş". Aci iarăşi să se observe vorba „effigiare", care în latinitatea medievală însemna mai cu samă cioplirea pietrei.

Nu vom cerceta, dacă acel „*Vitus* sculptor et pictor", care din când în când, ca şi d. Lecomte du Nouy, făcea excursiuni în străinătate, dar nu prin Vârciorova, ci „via Kronstadt", - nu vom cerceta, dacă el era italian *Vito* sau german *Veit,* în orice caz, numele „Vitus" fiind numai catolic şi numai occidental, artistul nu putea fi nici grec, nici armean, nici ortodox în genere, şi nu venea la noi de peste Dunăre, ci de peste Carpaţi. Prin urmare, dacă este ceva oriental în architectura şi mai ales în arta decorativă de la Argeş, acest ceva aparţine cu desăvârşire construcţiunii primitive înainte de Neagoe Basarab. Italianul Vito sau neamţul Veit, ca şi-n zilele noastre francezul Lecomte du Nouy, s-a mărginit a restaura, negreşit cu mult meşteşug şi cu completarea combinativă a lipsurilor, dar totuşi numai a restaura.

„Neagoe Basarab - zice d. A. Odobescu *(Scrieri* t. II, p. 505) - întemeietorul mănăstirii de la Argeş, nu ne-a spus nicăieri, nici în inscripţiunile parietale ale bisericii sale, nici în partea de poveţe ce el a scris pentru învăţătura fiului său Teodosie Voevod, cu ce oameni s-a servit spre a înălţa aşa minune artistică, în fundul munţilor româneşti. Adunat-a el lucrători greci din Constantinopol şi din Anatolia, cari lucrase la marile moschee ale padişahilor musulmani? Culesu-i-a el şi de mai departe, din ţinuturile Armeniei şi ale Georgiei, unde crăişorii creştini ai locurilor clădeau biserici, croite şi decorate cam în felul celei de

la Argeş? Nimeni nu ne-a spus-o; nimeni acum nu ne-o va maiŞ putea spune...".

Tot aşa d. Tocilescu (op. cit., p. 15) observă despre?această mănăstire: „Bisericile Armeniei şi Georgiei, Manglis, Samthawis, Gelath, Caben, Akhtala, Safara etc. etc, toate anterioare cu mai multe secole monumentului nostru, ne dau, dacă nu prototipul, dar cel puţin o mare parte din elementele necesare pentru a compune decoraţiunea sa sculptată. Găsiim aci acelaşi sistem de arcaturi, adesea întrebuinţat pe feţele exterioare ale bisericilor citate mai sus, brâul sau ciubucul sculptat, aceleaşi împletiri şi ornamente, aceleaşi rozace, şi în fine, ceea ce-şi are importanţa sa, aceleaşi proporţiuni în înălţime, acelaşi spirit, acelaşi stil...".

Cine a fost „Lecomte du Nouy" al lui Neagoe, ne-au spus-o socotelile municipale de la Braşov: „Vitus sculptor et pictor" (Rechnungen, Kronstadt, t. I, p. 460, 505). E şi mai uşor a limpezi caracterul cel *armenesc* al minunatei biserici de la Argeş; adică - după cum descrie Bayet *(L'art byzantin,* p. 284) architectura armenească - un fond bizantin, mânuit cu multă neatârnare şi îndrăzneală, aşa că: „Pornementation et les motifs geometriques qu'ils se plaisent â repeter rappellent bien plutot le style persan et le style arabe".

în veacul de mijloc multe cete de armeni au colonizat peninsula balcanică, dintre cari unul - vestitul prin vitejie Ioane Tzimiskes - izbutise chiar, pe la finea secolului X, a se urca pe scaunul împărătesc al Bizanţei. Bulgaria era plină de armeni, cărora în mare parte li se datorează acolo naşterea sectei eretice a bogomilor (Jirecek, Gesch. d. Bulgaren p. 222). De peste Dunăre ei străbătuseră atunci până-n Transilvania, unde în apropierea Ţării Româneşti, ba nu departe tocmai de Argeş, documentele menţionează pe la 1355 pe un episcop armenesc de la Tălmaciu: „episcopus Armenorum de Tulmachy" *(Cuvente den bătrâni* t. II, p. 251).

Dar este ceva şi mai lămurit. în Armenia, lângă lacul Van, există un oraş foarte vechi numit *Argeş* (*VL^^z*)> rostindu-se

cuvântul întocmai ca româneşte, unde pe la începutul secolului XIV, sub papa Ioane XXII, se menţionează şi un episcop: „Zacharias Argis" (Le Quien, *Oriens christianus* t. I, p. 1448). Ce însemnează acest nume la armeni, nu se ştie. Distinsul armenist d. profesor C. Patkanoff de la Petersburg îmi împărtăşeşte într-o scrisoare: „Quant â la signification d'ArgeS, ancienne viile aux bord du lac de Van, je ne trouve pas dans la langue armenienne existante aucune trace d'une etymologie satisfaisante". în adevăr, în secolul II după Hristos lacul Van, lângă care se află acel oraş, se numea deja Argeş, la Ptolemeu Arsissa ('Apoiacra), căci grecii numai printr-o sibilantă puteau să reprezinte sonurile palatale g (dj) şi s (sh).

Deci:

a) întrucât românii n-au avut niciodată colonii în Armenia, pe când armenii le-au avut în România;

b) întrucât Argeşul cel armenesc e fără alăturare mai vechi decât al nostru Argeş;

c) întrucât fiinţarea coloniilor armeneşti tocmai lângă Argeş se constată în secolul XIII prin „episcopus *Armenorum"* de la Tălmaciu;

d) întrucât toate acestea, la un loc cu identitatea perfectă a celor două numi, nu pot fi un simplu joc al întâmplării;

- rezultă că târgul Argeş din Carpaţi cel de lângă râul Argeş fusese colonizat în veacul de mijloc de către pribegi armeni din târgul Argeş cel de lângă lacul Argeş.

La 1275, după o notiţă contimpurană de cronicarul armenesc Smpad *(H'ist. des Croisades,* Doc. arm. 1869, t. 1, p. 608), mai multe localităţi de lângă lacul Van, iar mai cu deosebire ArgeS, fuseseră aproape dărâmate printr-un şir de cutremure, cari se repetară cu urgie în interval de un an întreg. Poate atunci, poate şi-ntr-o epocă ceva mai veche, nici într-un caz însă mai nouă, o ceată de armeni pribegiseră de acolo şi, ajunşi până-n Carpaţi, au întemeiat aci, în memoria cuibului lor, un nou *Argeş,* dând acelaşi nume râului, după cum tot aşa se chema în vechime şi lacul Van. Clădind o biserică în stil armenesc şi îmbrăţişând catolicismul, de nu vor fi fost catolici din trecut, acei armeni au

căpătat de la Papa un episcop: „episcopus Argensis", care - strâmtorat de români - s-a mutat în urmă la Tălmacium Ardeal: „episcopus Armenorum de Tulmachy"; iar vechea biserică armenească, mereu învechită şi reînnoită, dar totuşi păstrând cu stăruinţă tiparul său architectonic şi decorativ cel armenesc, a devenit mitropolie a Ungro-Vlahiei, apoi mănăstire, apoi episcopie.

Vechea marcă a târgului Argeş, aşa cum o găsim de când cunoaştem peceţile sale municipale, nu de ieri sau alaltăieri, este *vulturul.* Iată-o după o pecete din 1629:

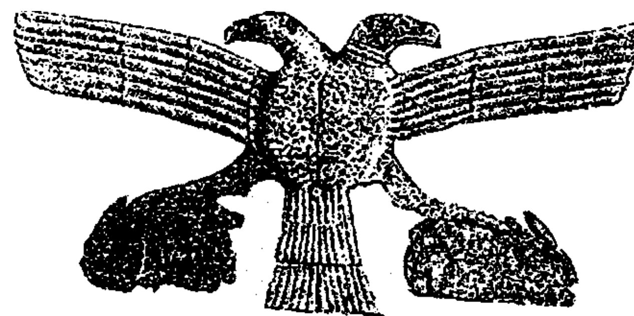

Iată-o iarăşi după o pecete din 1665, păstrată ca şi cealaltă în Arhivele Statului din Bucureşti:

Această pecete înfăţişează anume pe vulturul împărătesc, cu care România nu avusese a face de la căderea Constantinopolei şi chiar cu mult mai dinainte. Negreşit, nu pe la 1600, nici la

1500, nici la 1400, îşi vor fi băgat târgoveţii argeşeni pe acest vultur cu două capete în pecetea lor municipală. Dindată însă ce noi ştim acuma că oraşul Argeş fusese colonizat cam în secolul XHIde un stol de armeni, plecaţi din Argeşul cel de lângă lacul Van şi veniţi în Muntenia prin imperiul bizantin, este de crezut că tocmai dânşii sunt aceia cari dăduseră coloniei lor drept marcă pe acel vultur, lăsându-1 apoi moştenire românilor, dempreună cu numele Argeş şi dempreună cu minunata biserică.

Să se ia bine aminte, că armenii cei aşezaţi în Muntenia, deşi puteau să împrumute pe vulturul lor cel cu două capete de la bizantini, totuşi ar fi fost nu mai puţin cu putinţă ca dânşii să-1 aducă d-a-dreptul din Armenia, căci în regiunea Tigrului şi a Eufratului, precum demult arătaseră archeologii francezi, după cari apoi şi d. A. Odobescu în frumosul său studiu despre *Tezaurul de la Novo-Cerkask,* aquila bicefală e fără alăturare mai antică decât la greci. Nu Armenia o primise de la Bizanţă, ci Bizanţa a primit-o din Armenia. Iată vulturul cel armenesc cu două capete, din cea mai adâncă vechime, pe o stâncă de la Eyuk în Cappadocia:

Această obârşie a vulturului argeşean încetează de a fi o ipoteză, dacă vom recurge la luminile sigilografiei. Figurile de prin mărcile municipale, ca şi de prin cele nobiliare, se năşteau în veacul de mijloc mai ales prin aşa-zisul „rebus eraldic" sau

„armes parlantes", adică: numele unui lucru semănând mai mult sau mai puțin cu numele unei localități sau al unei familii, figura acelui lucru se lua drept marcă ereditară a familiei sau a localității.

Despre pecețile municipale în specie s-a zis demult că: „mai obicinuit figurează pe ele lucrul al căruia nume se aseamănă cu numele orașului" (Heineccius, *De Sigillis,* 1702, p. 140).

Câteva exemple:

Capitala Bavariei Miinchen are în marcă un călugăr = Mdnch;

Berna din Elveția are în marcă un urs = Băr;

Magdeburgul are în marcă un castel = Burg și o fată = Magd;

Orașul Arnstadt are în marcă un vultur, fiindcă în vechiul dialect franconic vulturul se zicea „ara", cuvânt pe care astăzi locuitorii de acolo nu-1 mai înțeleg, dar totuși vulturul rămâne și va rămânea pe pecetea municipală...

Dacă un popor, printr-un rebus eraldic tras din graiul său, alcătuiește marca unui oraș, această marcă poate să treacă apoi la un alt popor, care înlocuiește pe cel dintâi și nu încetează de â o întrebuința în curs de veacuri, deși pentru dânsul ea nu mai are nici un înțeles.

Românește cuvântul vultur, și orice alt cuvânt din nomenclatura păserească sau nepăserească, nu se aseamănă deloc cu *Argeș.* Armenește însă și numai armenește, vulturul este rebusul eraldic cel firesc al numelui *Argeș,* căci armenște și numai armenește vulturul se chiamă argiv (*j i *-)'.*

în „Oda la sfințirea Curții-de-Argeș" Alecsandri glăsuiește:

O! monument, soarta-ți e mare!
Sub neaoș Domn ai fost clădit,
Și-n mândra-ți nouă realțare
Azi sub un Rege ești sfințit...

Dacă nu mai frumos ca poezie, cel puțin cu mult mai adevărat ca istorie, ar fi următorul vers în felul mitropolitului Dosofteiu și al lui Miron Costin:

Durat de bejenari Armeni, de Domnii noștri dres,
Adesea fost-ai zguduit ș-ai înviat ades:
Cel Neagoe, și cel Mateiu, și-ntâiul nostra Rege
Pe rând au stat, lăcașe sfânt! cu râvnă a te drege.
Așa Români-n veci au fost ș-așa ei se măresc:
Când ieau ceva de la străini, îl dreg și-1 românesc!

POST-SCRIPTUM

Am spus mai sus, că „Vitus sculptor et pictor" al bisericii din Argeș putea să fi fost italian *Vito* sau neamț *Veit.* în cestiunea ce ne preocupă este de un interes de a doua mână de a ști, dacă avem a face cu un neamț sau cu un italian, destul numai ca grec să nu fi fost, nici slav, nici oriental. Aci însă putem să spunem, că cei mai mulți sorți sunt anume pentru italienismul lui Vitus. Despre relațiunile lui Neagoe Basarab cu Germania noi nu știm nimic, pe când sunt demult cunoscute legăturile sale cu Italia. La 1518 Dogele Venețian Leonardo Loredano a înălțat pe un ambasador al lui Neagoe la treapta de „cavaler-aurat", „miles splendidus". în diploma, dată cu acea ocaziune și care s-a publicat în „Acta Archivi Veneti" (Bielgrad, 1863), Loredano vorbește cu căldură despre prieteșugul său cu Neagoe: „suadente amiciția et benivolentia qua vehementer prosequimur ipsum dominum vaivodam". Nu cumva Vito să fi fost venețian? și anume din numeroasa școală a celebrului Giacopo Sansovino, gloria Veneției din acea epocă și ai căruia învățăcei erau foarte căutați și se împrăștiau în Europa întreagă ca architecți decoratori? Calea cercetării e deschisă; fie numai cercetarea adevărat științifică, nentunecată prin simpatii sau antipatii naționale, cari nu știu de-s bune în politică, dar în istorie sunt mai adesea proaste, totdauna un semn de copilăria minții.

O ISCĂLITURĂ DINTR-UN PLEBISCIT

Avem dinaintea noastră o carte intitulată: „Literatură şi Ştiinţă. Director C. Dobrogeanu-Gherea".

Funcţiunea de „Director", afişată cu litere mari pe frontispiciul unei cărţi care nu e nici revistă, nici almanac, nici vreo publicaţiune periodică, nici organ al unei societăţi, nici dare de seamă a unei întreprinderi industriale, ba nici măcar un „anuar israelit", o asemenea funcţiune este ceva foarte curios. Trebuie oare să înţelegem că d. Gherea va fi binevoit a lua asupră-şi sarcina de „Director" peste tot ce este „Ştiinţă şi Literatură" pe suprafaţa globului pământesc? Sau nu cumva, pentru un creier atât de practic cum este al d-sale, „Director" va fi însemnând o categorie de profesiune liberă, întocmai ca „advocat", „inginer", „medic", „spiţer" etc, bunăoară un duhovnic sau rabin, „le directeur par excellence"?

în orice caz, d. Gherea fiind un rus, - rus get-beget şi cu toptanul, nicidecum român din Basarabia, după cum se prefac a crede unii eufemişti, - în loc de „Director" i-ar prinde mult mai bine bine titlul de „Protector", căci românii sunt mai deprinşi cu „Protectoratul" din partea ruşilor. De un şir de ani, pe furiş şi pe nesimţite, d-sa se zvârcoleşte a încuiba la noi cultul literaturii ruseşti şi principiile socialismului rusesc, făcând - *mutatis mutandis* - aproape aceea ce fac aşa-numiţii iconari, când răspândesc în ţară pe sfântul Mitrofan cel de la Voronej, un sfânt care numai în Rusia se manifestă prin minuni şi pe care numai ruşii l-au băgat în calendar printr-un ucaz de pe la 1830. Azi Tolstoi, mâine Dostoievski, poimâini Turgheniev, apoi Osipovici, apoi Bielinski, cine mai ştie ce alt Mitrofan, şi iată-1 dodată pe d. Gherea „Director" peste „Ştiinţă şi Literatură"!

Toate acestea n-ar fi nimica. Nici Mitrofanuşca sfânt românesc nu va ajunge, nici d. Gherea nu ne va ademeni a crede că Parnasul se află pe la Ecaterinoslav. Dacă ar fi numai atâta, eu unul nu m-aş apuca deloc a-i grăbi falimentul, un faliment pe care, ca orice faliment, fie la Panama, fie la Bucureşti, îl prevesteşte totdauna un nămol de cele mai nesăbuite *reclame^*

anunţând *urbi et orbi,* adică tuturor orbilor, cum că a apărut pe orizont un nou soare, înconjurat de: „cei mai buni scriitori ai României". Falimentul e gata, ş-apoi va urma o scădere de nouăzeci şi nouă la sută. Aş aştepta dară până atunci, lăsând pe „Director" să mai *tolstoiască* şi să mai *bielinească* pe cei *bielinibili* şi pe cei *tolstoibili.* Dar d. Gherea s-a hotărât el însuşi a se pune la mezat cu o oră înainte. D-sa doreşte şi zoreşte un plebiscit, nimic mai puţin decât un plebiscit *ă la* Napoleon, deschizând o dublă condică, în care să iscălească *pentru* sau *contra* toţi românii „de la Nistru pân' la Tisa". Dacă e aşa, mă voi iscăli şi eu!

D. Maiorescu supărase undeva pe d. Gherea prin fraza: „las-o mai domol unde nu te pricepi". De astă dată d. Maiorescu avea dreptate, după cum ar fi avut dreptate şi altcineva dacă ar fi spus-o lui însuşi d. Maiorescu. Fraza: „lasă mai domol unde nu te pricepi" 1-a durut rău pe d. Gherea. Simţindu-se cu musca pe căciulă, „Directorul" a înţeles pe dată că în „nu te pricepi" se cuprinde nu numai „nepriceput", dar şi „ignorant". De aci apoi foc şi pârjol. Uitând din multă supărare că vorbeşte mereu în numele artei şi că chiar articolul d-sale poartă titlul de „estetică", d. Gherea, acest fabricant rusesc de „cei mai buni scriitori ai României", ceva ca depozitul anglo-american de cele mai adevărate ceaiuri chinezeşti, răspunde acum în „Literatură şi Ştiinţă" dlui Maiorescu prin următoarele şiruri cu desăvârşire neartistice, scrise cu un stil de grefier de la judecătorul de pace, cu „crede să creadă" şi cu „aşa de că aşa de":

„... crede oare d. Maiorescu, că în toată ţara românească va găsi cinci cititori aşa de naivi, încât să creadă cu tot dinadinsul, că sunt aşa de ignorant şi nepriceput cum vrea să arate d-sa...?"

înţelege bine oricine, că nu eu voi apăra vreodată pe d. Maiorescu, în privinţa căruia menţin din virgulă în virgulă tot de am spus în „Eine Trilogie". Pe d. Maiorescu, cu puterea cea creatoare a silogismului şi cu toate ale lui, îl las la cheremul elevului său celui mai eminent, a dlui Mihail Dragomirescu, acela care în „Convorbiri literare" de la 1 mai 1893, pe pag. 24, a şi început să-1 apere, vorbindu-ne despre „artistul crescut

înainte de naştere". D. Maiorescu, în adevăr, artist sau neartist, este „crescut înainte de naştere", adică devenit celebru înainte de a fi lucrat. Dumnealui însă, fără îndoială, făcuse în tinereţe nişte studii foarte sistematice şi ar putea să lucreze, dacă ar renunţa la gărgăunii de a se crede „Lessing", dacă ar recunoaşte că Schopenhauer a fost o genială secătură şi dacă s-ar pune pe o muncă temeinică, ceea ce este deja ceva. Nu e vorba de d. Maiorescu, care astăzi nu mai poate face alt rău decât numai doară de a produce pe d. Mihail Dragomirescu, ci este vorba de *ucazul* dlui Gherea de a ne impune pe Mitrofan printr-un plebiscit. D-sa e încredinţat că nu se vor găsi cinci români, cari să cuteze a se îndoi de mărimea şi adâncimea ştiinţei d-sale. Prin urmare, cu vai cu chiu, tot ce pot găsi măcar vro patru. Ei bine, între aceşti patru antimitrofanişti, cari nu se tem a susţine că d. Gherea stă cocoţat pe o temelie ştiinţifică foarte şubredă şi slăbănoagă, eu îl rog pe „Director" a mă înscrie mai întâi de toţi pe mine, ş-apoi vom vedea mai departe cum îi va merge cu plebiscitul.

PURECII DE LA „ADEVĂRUL"

D.B.P. Hasdeu, distinsul nostru academician, ne trimite următoarea spirituală scrisorică, pe care cu plăcere ne grăbim a o publica în coloanele „Timpului":

Domnului director al ziarului „Timpul"

Domnule director,

Ziarul „Adevărul" al cărui nume îmi aduce totdauna aminte proverbul latin, *in vino veritas,* în numărul său de luni, anunţă că „în numărul viitor", adică în acela de marţi va publica „un plagiat de mare senzaţie, al cărui autor a d. B.P. Hasdeu". în numărul de marţi neapărând nimic, mă cred dator a cere prin organul presei, ca acel „plagiat de mare senzaţie" să se publice cât mai curând; şi, drept îndemn, mă grăbesc a oferi descoperitorului plagiatelor mele o răsplată egală cu premiul pe

care-1 ceruse şi nu 1-a obţinut d. Gherea de la Academia Română. Dacă plagiatele mele de orice fel de „senzaţie" s-ar strânge toate la un loc şi s-ar putea preface în carne, ele desigur n-ar sătura un purece, iar prin urmare nici pe artiştii de la „Adevărul", despre cari - pureci şi artişti - a se vedea în „Revista nouă" din urmă articolul intitulat: *Zacherlina.*

Primiţi dle director, etc.

21 dec. 1893 B.P. Hasdeu

STUDII FIZICE ASUPRA SPIRITULUI

D. Fourtier şi fotografia extraretinală

SUMAR: INTRODUCERE. - § 1. D. FOURTIER ESTE EL OM DE ŞTIINŢĂ? - § 2. SENSIBILITATEA OPTICĂ A PLĂCII FOTOGRAFICE. - § 3. BAZELE FOTOGRAFIEI EXTRARETINALE. - § 4. ŞARLATANIA ÎN FOTOGRAFIA ZISĂ SPIRITISTĂ. - § 5. BUGUET ŞI FOTOGRAFIA «À DOUBLE EXPOSITION». - § 6. D. FOURTIER DEMASCAT-A EL PE BUGUET? - § 7. ŞARLATANIA CRITICILOR SPIRITISMULUI. - § 8. METODELE DE A CONTRAFACE FOTOGRAFIA ZISĂ SPIRITISTĂ. - § 9. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ A LUI MUMLER. - § 10. RECLAMAGII, ENTUZIAŞTI, EXCURSIONIŞTI. - § 11. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ LA RUSSEL WALLACE. - § 12. MEDIUMITATEA FOTOGRAFICĂ A LUI JAY HARTMAN. - § 13. DATORIA OMULUI DE ŞTIINŢĂ FAŢĂ CU FENOMENELE OBŢINUTE. - § 14. EXPERIMENTELE DLUI TRAYL TAYLOR ŞI „L'HUMOUR AU SULFATE DE QUININE" A DLUI FOURTIER. - § 15. RAPORTUL ÎNTRE MATERIA MEDIUMULUI ŞI ÎNTRE MATERIA FIINŢEI EXTRARETINALE. - § 16. UN NOU PUNCT DE PLECARE. - § 17. UN DAR FĂCUT DLUI FOURTIER. - § 18. FOTOGRAFIA EXTRARETINALĂ ÎNTR-UN ÎNTUNERIC QUADRUPLU. - CONCLUZIUNEA.

> Nous sommes si eloignes de connaître tous les agents de la nature, qu'il serait tres peu philosophique de nier l'existence des phenomenes uniquement parce qu'ils sont inexplicables dans l'etat actuel de nos connaissances.
>
> Laplace *(Théorie de probab. IV, 5)*

„La Nature", cunoscuta revistă a dlui Gaston Tissandier, în numărul său de la 13 ianuarie 1894 (pp. 99-105), publicase un articol intitulat *Photographies spirites,* subscris: *H. Fourtier.* Atâta aşteptau unele ziare române. Cele câteva pagini de d. Fourtier au fost în pripă trâmbițate, ca doară-doară să se deoache cu o oră înainte rezultatul experimentelor fotografico-spiritiste, pe cari se ştia că eu, cu concursul unui cerc de oameni de ştiință le urmăresc fără întrerupere aproape de doi ani. Ei bine, departe de a mă fi zguduit, articolul dlui Fourtier m-a mai întărit în vederile mele. Să-1 analizăm punct cu punct, în fond şi în formă.

§ 1. D. Fourtier este un scriitor foarte cunoscut în literatura fotografică. Eu însumi, când începusem a mă ocupa cu fotografia, a trebuit să-mi procur din capul locului, între altele, unele lucrări ale dlui Fourtier, neapărate pentru oricare fotograf, mai ales: *Dictionnaire de chimie photographique, Les positifs sur verre* şi *La pratique des projections,* câte-trele din 1892. Cunosc dară destul de bine pe d. Fourtier, după cum cunosc şi pe amicul său d. Londe, şi eram dator să-i cunosc pe amândoi, fiindcă a vorbi cineva despre o specialitate fără a se fi pus mai întâi în curentul acelei specialități este a nu fi om de ştiință; şi tocmai de aceea mă mir şi regret că d. Fourtier, excelent fotograf, totuşi nu este deloc om de ştiință atunci când' se apucă a vorbi pe neştiute despre spiritism. Trebuia să înceapă în privința spiritismului aşa cum începusem eu cu fotografia: să învețe. D. Fourtier asistase oarecând la o şedință a Societății Spirite din Paris de pe timpul răposatului Allan Kardec şi acuma, cu o asemenea sărăcăcioasă experimentațiune în traistă, nimic mai mult decât atâta, domnia-sa nu se sf ieste a judeca spiritismul. Din literatura spiritistă, astăzi deja foarte bogată şi întinsă, d. Fourtier n-a citit nimic, absolut nimic, nici măcar pe celebrul Crookes, despre care vorbeşte de pe auzite.

Fără experimente şi fără lectură, cu desăvârşire străin studiilor spiritiste, d. Fourtier confundă spiritismul cu vechiul spiritualism şi-şi înehipuieşte că Spiritul este ceva cu totul fără materie: „la photographie spirite a pour but de reproduire ces *esprits immateriels".* Negreşit, un „spirit imaterial fotografiat", adică o abstracțiune fotografiată, este o mare absurditate; dar această mare absurditate aparține pe deplin dlui Fouirtier, pe când spiritismul nu cunoaşte decât numai „fotografierea *materiei spirituale",* starea psihică a materiei, o nouă stare scăpată până aci din vederea fizicii, după cum îi scăpa altă dată din vedere starea cea radiantă a materiei, stările materiei fiind departe de a fi numai cele trei cunoscute în manualuri de şcoală.

Această singură frază: „la photographie spirite a pour but de reproduire *ces esprits immateriels"* dovedeşte până la evidență că d. Fourtier habar n-are despre ceea ce este spiritismul, după cum habar n-au alți critici de acelaşi calibru, cari îşi imaginează că spiritismul consistă în învârtirea meselor şi dintre cari unul se minuna că n-a găsit în locuința mea nici o masă de învârtit. Nu mai vorbim despre alde pseudonimul *Pablo,* care, în *Adevărul* de la 13 iunie 1894, se văietă că Dr. C. Istrati, o adevărată somitate ştiințifică română, s-a făcut spiritist şi de atunci - zice acel *Pablo* - „omul nostru a început să nu mai mănânce nimic alt decât mămăligă cu brânză şi să proscrie orice hrană animală, fiincă în bietul dobitoc omorât a putut să fie întrupat sufletul vreunui om mare al trecutului...", rieştiind ignorantisimul *Pablo* că spiritismul nu admite nici un fel de metempsicoză, ci numai o evoluțiune în sensul celei darwiniene, astfel că un *Pablo,* de exemplu, a fost dobitoc în trecut, nu încape nici o îndoială, dar în prezent şi cu atâta şi mai puțin în viitor el nu se mai poate întoarce la starea de dobitoc, nici chiar atunci când scrie în *Adevărul* nişte amintiri inconştiente din existența-i cea de altă dată. Nu mai vorbim iarăşi despre alde Dr. A. Urechia, care - mititelul - se screme a găsi spirit căutând spiritismul în „şalvarii lui Mahomet"! - şi cine n-o crede, citească revista „Vieața" din 29 mai 1894 p. 2. Toți aceştia, şi alții asemenea lor, cunosc spiritismul întocmai ca orbul pe Rafaele şi surdul pe Mozart.

§ 2. Ceea ce e şi mai curios, este că d. Fourtier, fotograf

eminent, pare a nu înțelege că placa fotografică este mai sensibilă la impresiuni optice decât retina ochiului, chiar atunci când ochiul e înarmat cu cel mai puternic instrument.

D. Fourtier ar fi trebuit să citească, sau va trebui să recitească mai cu atențiune, următorul pasaj din clasicul tractat al lui Davanne (La photographie, t. 1 p. 21): „Les colorations anti-actiniques ont une influence si marquee, que les preparations photographiques les font apparaître meme *quand nos yeux ne peuvent saisir aucune difference de teintes.* Dans un portrait, les plus legeres taches de rousseur s'accentuent comme des traces de pețite verole, des *accidente invisibles* peuvent se manifester, et le Dr. Vogel cite l'exemple d'une dame dont le portrait apparut crible de petites taches menacantes sans qu'il y eut cependant rien d'apparent sur la peau; peu de jours apres, cette dame mourait de la petite verole, que les preparations photographiques *avaient vue* avânt le medecin. De meme, dans des reproductions conduites avec soin, on peut revivifier des ecritures que l'action du temps ou des alterations frauduleuses ont fait disparaître, regenerer ainsi des palimpsestes et mettre en evidence des lavages operes par des faussaires...".

Chiar însă dacă puterea de înregistrare a plăcii n-ar fi în principiu mai mare decât a retinei ochiului, şi totuşi ea ar fi fără alăturare mai mare în aplicațiune, de vreme ce ochiul nu este în stare de a fi fixat mult timp cu totul impasibil asupra unui singur punct, pe când placa nici nu clipeşte, nici nu se distrage, nici nu se supune diferitelor mişcări psihice, nici nu poate fi ipnotizată, ci rămâne aceeaşi de la început până la sfârşit în intervalul unei expozițiuni oricât de prelungite.

§ 3. Fiind dară constate două lucruri:

1. *materialitatea spiritului,* o materialitate fără care el n-ar putea să fie individual, adecă limitat, şi deci n-ar exista peste tot decât un singur „pan-spirit", „Allgeist" al idealiştilor;

2. *marea superioritate* a plăcii în comparațiune cu ochiul, atât în principiu precum şi-n aplicațiune;

obținerea fotografiilor spiritiste devine ceva foarte natural, nimic ridicol său miraculos; şi d. Fourtier, ca om de ştiință, trebuia să se mărginească a dovedi, dacă avea dovezi, cum că asemenea fotografii nu s-au obținut încă până acuma, iar nu să afirme fără rezervă că ele nu se pot obține deloc.

Tot ca om de ştiință, d. Fourtier avea un drept, şi tocmai pe acela l-a uitat. în ceea ce numeşte domnia-sa „photographies spirites" nu apar numai chipuri omeneşti invizibile ochiului, dar mai apar şi alte lucruri sau figuri indefinite, cari nu se ştie dacă sunt spirite. Prin urmare, termenul „fotografie spiritistă" este în orice caz necorect, ci cată să se zică: „fotografie transcendentală", „fotografie extra-prismatică", şi mai bine „fotografie extra-retinală", ca una care surprinde imagini inaccesibile retinei ochiului, înregistrând lumina ultravioletă sau lumina sub-roşie.

§ 4. Singurul lucru, care rezultă într-un mod serios din articolul dlui Fourtier, este că noi trebuie să ne ferim de şarlatani, cari posedă mijloace de a ne înşela *prin fotografia spiritistă falsă.* Dar aceasta, dacă este numai atâta, o recunoaşte cu dragă inimă oricare spiritist, fără a înceta de a fi spiritist, iar eu din parte-mi am fost chiar victima unui asemenea şarlatan, şi profit de ocaziune pentru a o povesti.

La începutul experimentelor mele fotografice, necunoscând deocamdată partea tehnică, eu eram ajutat pe rând de doi amici foarte competinți în ale fotografiei, anume d. Victor Crăsescu^ doctorand în medicină, şi d. Petricu, licențiat în ştiințele fizice, cari scoteau placa din cutie şi o aşezau în casetă, apoi o dezvoltau şi - dacă era impresionată - o copiau. N-am trebuință de a adăuga că amândoi îmi dădeau concursul lor în modul cel mai dezinteresat, urmărind fenomenele, ca şi mine, numai şi numai pentru ştiință.

Primele câteva zecimi de experimente, operate noaptea într-o cameră obscură, cu aparatul bracat asupra capului meu în tot timpul somnului, cu obiectivul „Francais" şi cu plăcile „Guilleminot" şi „Lumiere" de mărimea 12-16, cu o diafragmă de un diametru foarte mic, mi-au adus următoarele două serii

de fapte: 1. uneori nu se obține nici o urmă de impresiune; 2. uneori impresiunea este bine definită, prezentând lumini şiş configurațiuni caracteristice, despre cari în specie eu voi vorbii altă dată, căci acuma mă preocupă numai d. Fourtier.

După un interval oarecare, nevoind a mai abuza de^ bunăvoință a dlor Petricu şi Crăsescu şi dorind în acelaşi timp a-i avea la dispozițiune un lucrător în permanență, eu am tocmit pe un neamț dintr-un stabiliment fotografic învecinat. El primea o plată fixă pentru fiecare dezvoltare şi tot atâta pentru fiecare copiere, astfel că, dacă placa se întâmpla a nu fi impresionată^ atunci căpăta numai jumătate. Dezvoltarea se făcea dimineața în laboratorul meu şi-n prezența mea. Dintâi lucrurile mergeau de minune: rezultatele pozitive alternau într-un mod neregulat cu rezultatele negative; neamțul se mira grozav de ceea ce vedea şi, bănuind că eu îl înşel pe dânsul, lua contra mea fel de fel de precauțiuni, examinând mereu aparatul şi chiar iatacul meu; în fine, luminile şi configurațiunile ce se obțineau, variind numai prin pozițiuni, prin adaosuri sau scăderi, prin amărunte, păstrau caracterul luminilor şi configurațiunilor obținute înainte cu dd. Crăsescu şi Petricu. După un timp însă, profitând de acele zile în care eu eram împiedicat de a exercita o supraveghere directă şi dorind a nu pierde jumătatea din plată când placa nu era impresionată, neamțul meu, convins acuma că eu nu-1 pot înşela, s-a încercat a mă înşela el pe mine prin câteva fotografii, a căror falsitate a fost imediat bănuită de amicii mei Dr. C. Istrati şi B. Vermont. Speriat de consecințe, individul a fugit din Bucureşti. Falsitatea a două din acele fotografii mi-a fost demonstrată de d. Petricu, iar pe toate celelalte eu mă grăbii a le pune la carantină, afară numai de acelea cari întruneau condițiunile primelor experimente şi afară de acelea cari, treptat, au fost controlate şi verificate în urmă prin experimente noi, proprii ale mele, aşezând, dezvoltând şi copiind de aci înainte eu însumi plăcile, şi anume plăcile „Swiss dry plates Dr. I. H. Smith et C°, Ziirich", cele mai scumpe, dar şi cele mai bune din câte mi-a fost dat a cunoaşte.

Iată dară că am avut şi eu a face cu fotografia spiritistă *falsă.*

Şarlatani există între medici, între avocați, între preuți, între învățați, între artişti, între comercianți, între industriali, mai pe scurt pretutindenea; dar pretutindenea ei lesne sunt demascați, şi nici într-un caz medicina peste tot, jurisprundența peste tot, clerul, ştiința, arta, comerțul, industria peste tot, nu pot fi osândite din cauza unui număr oricare de şarlatani.

§ 5. D. Fourtier n-a fost norocos nici măcar cu exemplele pe care le aduce despre şarlatania în fotografia cea extraretinală. Necunoscând spiritismul, după cum am arătat mai sus, domniasa nu înțelege ceea ce este un medium: „un homme doue de vertus extraordinaires, qu'on nomme *medium"*. Acele „vertus extraordinaires" nu sunt altceva decât un *dar fizic* sau *fiziologic,* un dar curat *material,* pe care-1 posedă unii oameni pentru ca prin prezența lor - cu alte cuvinte: prin *atmosfera lor,* prin *aura lor,* prin *fluidul lor,* zică-se cum va plăcea fiecăruia - prin prezența lor să înlesnească producerea fenomenelor aşa-numite spiritiste. *Mediumitatea* este un dar, de care posesorul său nu e niciodată sigur. în exercițiul acestei facultăți sunt întreruperi mai lungi sau mai scurte, urmate uneori de o pierdere completă, după cum poate cineva să asurzească pe un timp sau pentru totdauna, deşi mai-nainte avusese un auz foarte ager. Eu însumi, ca medium-fotograf n-am putut obține într-un rând nici cea mai mică impresiune pe placă în curs de două luni, deşi operam în toate zilele în aceleaşi condițiuni ca şi altă dată; iar ca medium-scriitor eu nu mai sunt în stare astăzi de a scrie un singur cuvânt de un an şi mai bine. De aci înțelege oricine, că un medium, fie cât de adevărat, cât de puternic, dacă el este lacom la câştig, adică meseriaş în felul său, iar nu om de ştiință, se vede pierzându-şi venitul de câte ori mediumitatea nu-1 ajută la timp sau nu-1 mai ajută deloc, şi atunci mârşavul interes îl împinge la şarlatanie. Despre aceşti nenorociți d. Fourtier ar putea să citească ceea ce zice profesorul Maximilian Perty *(Sichtbare u. unsichtbare Welt,* 1881, p. 221), ilustrul naturalist şi antropologist, dintâi mare adversar al spiritismului, apoi cel mai convins şi unul din cei mai luminați spiritişti.

în activitatea unui medium devenit şarlatan trebui deosebite cu stăruinţă două perioade: perioada de mediumitate şi perioada de şarlatanie, întocmai după cum la Curtea-cu-juraţi rechizitorul Procurorului distinge în viaţa unuia şi aceluiaşi individ perioada când era un muncitor cinstit şi perioada când împrejurările l-au făcut pungaş sau hoţ, iar nu amalgamează ambele perioade, cerând pedeapsa omului pentru timpul când era de omenie. Aşa a fost faimosul Buguet, despre care noi am vorbit în *Sic cogito* (p. 102) şi pe care d. Fourtier îl citează ca cea mai strălucită probă de şarlatania fotografiei spiritiste. în prima perioadă a activităţii sale, Buguet fusese un necontestabil medium-fotograf de o putere remarcabilă. Dăm aci un specimen inedit din acea perioadă, obţinut în nişte condiţiuni care exclud orice putinţă de şarlatanie:

Această fotografie noi o avem de la d. marchiz Rossi de Giustiniani, care o însoţeşte de următoarea notiţă:

„Ayant vu, â Constantinople, certaines photographies spirites obtenues par Buguet, j'ai voulu aussi, me trouvant â Paris, essayer d'obtenir, au moyen de la mediumnite extraordinaire de Buguet, l'image, sur la plaque photographique, d'un de mes parents morts, sans preciser lequel. Comme je venais de Constantinople, je portais la calotte turque, autrement dit le fez, et c'est en portant cette coiffure ottomane que je me presentai, accompagne d'un ami, chez le medium photographe. M. Buguet me demanda si je voulais poser pour une photographie spirite et quel Esprit je voulais evoquer. Je lui repondis que je n'avais aucurie preference et que mon deşir etait qu'un mort de ma familie voulut bien se manifester par la

photographie. L'ami qui 6tait avec moi etait prevenu d'avance; de tout observer avec la plus grande attention, surtout au moment de la pose. M. Buguet fit ses preparatifs, puis vint tout seul dans la saue ou nous ătions. Il semblait agita, et apres avoir ouvert l'appareil photographique vis-â-vis duquel j'etais place, il se couvrit le visage de ses deux mains et alia poser son front contre la muraille. Pendant les quelques secondes qu'avait *duri* la pose, mon ami et moi nous ne vîmes rien d'insolite qui put eveiller en nous le moindre soupcon. Deux jours apres, M. Buguet me presenta ma photographie ou je vis avec etonnement, â câte" de mon portrait, une tete tres visible dont le buste etait couvert d'un voile diaphane qui enveloppait en pârtie mon visage. Cette tâte m'Slait inconnue, mais ce qui me frappa, c'est que Fapparition he portait ni turban, ni cafetan. M. Buguet qui croyait, sans doute, vu ma coifure, que j'etais musulman, aurait pu, s'il avait voulu me tromper, donner â l'Esprit photographie un air de familie en l'endossant d'un costume oriental. A mon retour â Smyrne, je montrai cette photographie spirite â ma femme, Francaise d'origine, laquelle s'ecria en la voyant: Mais c'est mon oncle, Barthelemy Peyron, qui a apparu, c'est son portrait! Cet oncle, je ne l'avais jamais connu moimeme, mais son portrait fut trouve tres ressemblant par tous ceux qui l'avaient connu et surtout par la mere de ma femme."

D. Fourtier susține că Buguet obținea fotografiile sale spiritiste prin procedeul duplei expozițiuni, adică făcea să pozeze mai dinainte foarte scurt o păpuşă şi lăsa placa în casetă, apoi cu aceeaşi casetă pe aceeaşi placă fotografia printr-o expozițiune ordinară mai lungă pe individul cel viu, astfel că la dezvoltare apăreau pe placă portretul bine definit al omului, şi alăturea sau din dos o figură rău definită a spiritului. Ca dovadă, însuşi d. Fourtier a făcut asemenea fotografii şi publică din ele următoarele două, pe care le consideră, neapărat, ca cele mai bine nimerite şi mai convingătoare:

§ 6.0 mică modestă întrebare: de ce oare pe aceste fotografii din fabrica dlui Fourtier spiritul nu are un cap omenesc, ci numai o broboadă, sau cel mult un craniu de schelet?

A doua întrebare tot aşa de discretă: de ce oare la d. Fourtier omul şi spectrul sunt aşa de depărtați unul de altul?

Oricine va alătura într-un mod imparțial aceste două specimene cu fotografia de mai sus a dlui Rossi de Giustiniani, va trebui să mărturisească că ele se aseamănă laolaltă numai întrucât se aseamănă un diamant cu o piatră de Bohemia, ca să nu zicem un cal cu un măgar.

Noi admitem că poate să se găsească un falsar mai

îndemânatec decât d. Fourtier, un falsar la care spectrul va avea un cap omenesc şi va sta foarte aproape de om, fără a se confunda ei unul cu altul prin ton şi prin liniamente. Ei bine, acel baş-falsar, fie el de abilitatea cea mai infernală, totuşi nu va fi în stare de a produce o fotografie unde spectrul să reprezinte aidoma figura unui răposat cu desăvârşire necunoscut fotografului şi chiar celor prezenţi, dintre cari cu unul se" înrudeşte: Barthâlemy Peyron, unchiul soţiei dlui Rossi de Giustiniani.

La Buguet - zice d. Fourtier - era o casieriţă, dşoara Mennessier, care spiona cu dibăcie de la cei ce veneau „les particularites utiles". Să presupunem că acea casieriţă a descoperit că muşteriul cel cu fesul pe cap nu era nici turc, nici grec, ci italian; dar fie şi aşa, fie oricum ar fi, acea minunată casieriţă nu avea de unde să fure portretul lui Barthâlemy Peyron, pe care d. Rossi de Giustiniani - observaţi bine - nu-1 avea *nici măcar în imaginaţiune,* deoarece nu-1 cunoscuse.

Desfidem pe d. Fourtier a ne explica acest fenomen prin „deux poses successives, l'une pour obtenir le spectre, l'autre l'evocateur vivant"!

Dacă domnia-sa, fotograf vestit şi chimist de prima ordine, n-a fost în stare prin cele „deux poses successives" de a scoate contra fotografiei extraretinale ceva mai decisiv decât cele două parodii de mai sus, apoi mai bine nu-şi mai da osteneala de a intenta un proces, pe care poate să-1 câştige numai doar la tribunalul lui Dr. A. Urechia celui cu „şalvarii lui Mahomet".

§ 7. „Dupla expoziţiune", prin care d. Fourtier pretinde a explica fotografia extraretinală, este soră geamănă cu „tripla superpoziţiune" la care aleargă un alt anti-spiritist, d. Dicksonn, în *Magasin pittoresque* de la 15 iunie 1894, pentru a dovedi şarlatania fenomenului numit în spiritism „scriere directă", „ecriture directe", fenomen controlat riguros pe calea curat ştiinţifică de Dr. Paul Gibier, de baronul Karl du Prel, de d. Aksakow şi alţii (v. *Sic cogito* p. 76 59). Nenorocirea dlui Fourtier este că „dupla expoziţiune", după cum am văzut-o ş-o vom mai vedea, i-a dat cu totul altceva decât ceea ce este fotografia extraretinală; nenorocirea dlui Dicksonn este că la d-sa şarlatanul aduce cu sine pregătite de acasă plăcile pentru scriere directă şi în urmă le tot manipulează în libertate fără nici un amestec din partea nimănui, pe când în spiritism nu un medium le aduce, ci însuşi experimentatorul, şi tot dânsul le încrestează cu un semn, tot dânsul le leagă şi tot dânsul le ţine nentrerupt în timpul operaţiunii; în fine, nenorocirea amândorura, a dlui Dicksonn ca şi a dlui Fourtier de-npreună cu alţi mulţi mai mărunţei, este că domnia-lor afectează de a cunoaşte ceea ce n-au studiat, păunându-se dinaintea unor cititori de bună credinţă, dar şi mai puţin cunoscători, adică ceva întocmai ca la cei doi farsori din *Le bourgeois gentilhomme,* care nu ştiu turceşte, şi totuşi îşi dau aerul de a vorbi turceşte dinaintea bietului „Monsieur Jourdain", care poate să crează că ei vorbesc turceşte, căci. nici dânsul nu ştie turceşte. „Oui, la langue turque este comme cela", zice farsorul. „Oui, le spiritisme n'est qu'une double exposition et une triple superposition, voilâ tout!" zic dd. Fourtier şi Dicksonn, cel dintâi fără să fi văzut o singură dată cum se obţine fotografia extraretinală, celalt fără a fi citit undeva măcar o pagină despre „scriere directă". Şi găgăuţii osândesc apoi spiritismul pe temeiul unor asemenea judecători!

§ 8. D. Fourtier a aplicat o singură metodă de a falsifica fotografia extraretinală: dupla expoziţiune; şi am văzut că degeaba se laudă de a fi reuşit.

Domnia-sa mai cunoaşte o metodă cu o simplă expoziţiuine: a zugrăvi pe un paravan cu soluţiunea de chinină o figură de spectru, figură cu totul invizibilă pentru ochi, dar care totuşi impresionează placa sensibilă; apoi fotografiind pe un om viu, aşezat dinaintea paravanului, la spatele lui va apare pe placă spectrul cel de chinină. Păcat că d. Fourtier n-a izbutit a aplica această ingenioasă metodă: „nous avons tent6 en vain". Este învederat că ea ar fi reuşit şi mai puţin decât cele două expo-

zițiuni, căci cu soluțiunea de chinină zugrăvitorul spectrului trebui să zugrăvească fără ca să vază ceea ce zugrăvește, și numai pe placă se vede că este o caricatură, dar se vede prea târziu. Este o metodă nostimă în teorie, aproape peste putință în practică.

Mai există alte metode, necunoscute dlui Fourtier.

Când celebrul medium-fotograf american Mumler a fost dat în judecată la anul 1869 sub acuzațiunea de șarlatan, se constitui în New York o expertiză din opt fotografi, care au declarat că fotografiile spiritiste false pot fi obținute prin *șase metode,* șase - nu mai puțin! Când acele metode au fost însă aplicate, s-a constatat că nici una din ele nu e serioasă. Ancheta judiciară cea mai severă a recunoscut deplina onorabilitate a lui Mumler.

D. Fourtier știe, că Mumler a fost achitat, dar d-sa ia acest verdict peste picior și-1 explică prin „l'esprit amencain est tres large", ceea ce echivalează, ca antiteză, cu o proprie ciudată mărturisire din partea dlui Fourtier că „son esprit est tres etroit". _

§ 9. Ca specimen de fotografie spiritistă a lui Mumler, despre care d. Fourtier are o noțiune și mai superficială decât despre aceea a lui Buguet, noi vom da aci pe una din colecțiunea dlui Aksakow.

în această fotografie portretul reprezintă pe M. A. Dow, nu un om de rând, ci editorul cunoscutului ziar american „The Waverly Magazine", iar lângă dânsul se vede foarte lămurit, deși foarste diafan totodată, chipul răposatei sale amice Mabel Warren. Este oare vreo asemănare între această fotografie și între cele două farse ale dlui Fourtier? Ceva de felul acesta se poate oare obține prin „deux poses successives"? sau prin soluțiunea de chinină? sau prin orice alt mijloc artificial?

încerce d. Fourtier, și apoi să ne lumineze.

Să se observe că Mumler nu cunoștea personal pe M. A. Dow, care i se prezentase sub pseudonimul de Johnson, și cu atâta și mai puțin cunoscuse pe răposata Mabel Warren, iar prin

urmare nici despre vechile relațiuni intime între amândoi nu putea să aibă vreo umbră de idee.

Să se mai observe că vreun portret al răposatei nu exista.

§ 10. D. Fourtier a pățit-o dară cu Buguet, și a pățit-o și mai rău cu *Mumler'.* Domnia-sa nu vorbește nimic despre alți mediumi-fotografi. Buguet și Mumler! Mumler și Buguet! atâta tot; și apoi râde că în America: „en 1874 on annoncait une nouvelle 6dition de la Bible avec photographies autentiques d'Abraham, Moise, David...", adică se acață triumfător de un anunț șarlatanesc, de o biată reclamă, după cum sunt sute de mii pe toată ziua în presa europenească, despre cari însă niciodată nu va vorbi un om de știință pentru a-și face din ele o armă într-o discuțiune serioasă. Glumele sunt bune ca sarea în bucate; dar sare fără bucate sau sare în loc de bucate, aceasta alcătuiește o hrană numai doară pentru vite. Glumească cât îi place d. Fourtier, cu condițiunea totuși de a presăra glumele pe ici pe colea peste o argumentațiune solidă, care prin glume va deveni mai plăcută, mai gustoasă, fără a pierde soliditatea; dar tocmai o argumentațiune solidă îi lipsește.

Reclamagii, ca și *șarlatani,* mișuesc pretutindenea cu duiumuri. Unii promit fotografia lui Abraham; alții o și confecționează; iar proștii sunt fericiți de a avea la ce să caște gura, grație acestor două tagme de paraziți în organismul științei. Dar ce urmează de aci?

Mai este încă o a treia tagmă vătămătoare progresului științific: sunt *entuziaștii.* Spiritistul cutare, foarte cinstit și foarte convins, vrea cu orice preț să vorbească prin învârtirea mesei dadreptul cu însuși Domnul Hristos, și să nu ne mirăm dacă e păcălit, răspunzându-i toc-toc-toc spiritul vreunui paraclisier printr-o banalitate croită în stil evanghelic. Un alt spiritist, tot așa de ușurel la minte, dorește în ruptul capului să capete o foitografie a lui Mahomet, cu „șalvarii" lui Dr. A. Urechia cu tot, și speră cu tărie că o va căpăta. încă o dată: ce urmează de aci?

Ca şi reclamagii, ca şi şarlatani, entuziaştii ne întâmpină şi ei la tot pasul în orice ramură a cunoştinţei omeneşti. Dar din toate asemenea tagme universale, cea mai nejustificată, căci n-o scuză nici păcatul interesului bănesc, nici excesul bolnăvicios de sentimentalism, este tagma a patra, acea a *excursioniştilor,* cărora le abate din când în când a se rosti sus şi tare, cu un ton magistral şi cu o căutătură semeaţă, despre ceea ce ei nu pricep deloc, după cum este d. Fourtier în privinţa spiritismului.

§ 11. Mulţumindu-se cu câte aflase în:treacăt asupra lui Buguet şi a lui Mumler, d. Fourt'er nu ştie nimic despre o mulţime de alte experimente de fotografie extraretinală, dintre cari noi îi vom reaminti pe prima linie pe ale unuia din cei mai mari naturalişti contimpurani, Alfred Russel Wallace, în cartea sa *On Miracles and Modern Spiritualism* (London, 1875),

tradusă şi franţuzeşte *(Les miracles et le moderne Spiritualisme,* Paris, 1890), de une vom reproduce aci o pagină sau două.

„D. şi dna Guppy - zice Russel Wallace -, amândoi fotografi amatori, au încercat să obţină acasă la dânşii fotografii spiritiste, şi n-au reuşit. în martie 1872, având trebuinţă de o fotografie a dnei Guppy, ei s-au adresat la d. Hudson, fotograf care locuia în vecinătate şi care nu era nicidecum spiritist. După ce dna Guppy pozase, dlui Guppy îi veni deodată ideea de a încerca o fotografie spiritistă. El s-a aşezat să pozeze, iar dna Guppy stătu din dosul lui. Pe placă, la spatele lui Guppy s-a manifestat o mare pată ovală, rău definită, semănând întrucâtva prin configuraţiune cu o persoană drapată, albă peste tot, pe când dna Guppy era îmbrăcată în negru. Aceasta a fost prima fotografie spiritistă în Anglia, mai importantă, poate, tocmai prin lipsa de orice preparaţiune şi prin acea pată albă, pe care nici un falsificator nu s-ar fi încercat de a o produce şi care strică cu desăvârşire portretul. Peste câteva zile, fără a fi anunţaţi, d. şi dna Guppy, luând cu dânşii şi pe micul lor băiat, au venit la d. Hudson. Dna Guppy s-a aşezat jos, ţinând copilul pe un scăunaş, iar d. Guppy stătu din dos. Pe placă la spatele acestui grup se vede o figură de femeie, îmbrăcată cu o elegantă draperie albă, înălţându-se tocmai dasupra celor trei persoane, peste cari privind întinde mâinile ca şi când le-ar binecuvânta. Obrazul, în profil, puţin întors spre răsărit, este frumos desemnat; mâinile de asemenea; iar draperia nu atinge deloc pe vreunul din grup. S-a preparat o nouă placă şi a urmat imediat o a doua pozare, prin care s-a obţinut un fericit control. Dna Guppy se aşezase acum din nou cu copilul, ţinând însă de astă dată capul mai sus. Pe placă a apărut iarăşi aceeaşi figură albă, dar *schimbându-şi poziţiunea pentru a corespunde exact cu schimbarea poziţiunii dnei Guppy.* Pentru ca să rămână aproape aceeaşi distanţă între capul dnei Guppy şi între mâinile figurii, una din mâini este cu mult mai ridicată; apoi profilul e mai pronunţat şi cutele draperiei sunt altfel decât înainte. Ei bine, din două una: sau că figura cea albă, invizibilă ochilor, este o adevărată fiinţă, vie şi inteligentă; sau că familia Guppy, fotograful şi încă o a patra

persoană, au jucat o urâtă farsă, pe care n-au mai dezminţit-o apoi niciodată. Cunoscând foarte bine pe d. şi pe dna Guppy, eu garantez că ei sunt cu totul incapabili de o asemenea falsitate...".

Russel Wallace urmează mai departe tot despre fotograful Hudson, devenit spiritist cu d-a-sila:

„Sir William Howitt, venit la dânsul pe neaşteptate, a obţinut portretele celor doi fii ai săi, morţi de mai mulţi ani şi dintre cari' despre existenţa unuia nu ştia nimic nici chiar amicul venit cu d. Howitt. Asemănarea a fost pe loc recunoscută de dna Howitt, iar însuşi d. Howitt declară în public că acea asemănare e perfectă şi incontestabilă. Doctorul Thomson din Clifton pozând la acelaşi fotograf, pe placă a apărut lângă dânsul figura unei doamne necunoscute. El a trimis acea fotografie în Scoţia la unchiul său, fără a-i vorbi despre proveninţa ei şi întrebând numai dacă seamănă cu cineva din răposaţii familiei. I s-a răspuns că este tocmai portretul mumei lui Dr. Thomson, aşa cum fusese ea în anul când îl născuse pe dânsul. Doctorul nu cunoştea nici un portret al mumei sale, iar unchiul său se mira, fireşte, cum de s-a putut obţine o asemenea fotografie...".

Ne întrerupem pentru a constata identitatea fenomenului cu acela de mai sus al fotografiei dlui Rossi de Giustiniani: în ambele cazuri deopotrivă fotografia reprezintă pe cineva necunoscut fotografului şi despre care totodată nu putea nici măcar să cugete într-un mod figurat ruda cea vie, deoarece nu-1 văzuse deloc sau abia îl va fi văzut în fragedă copilărie. De altmintrelea, chiar să fi putut cugeta într-un mod figurat, ce ar ieşi din aceasta? în momentul pozării apucaţi-vă a cugeta într-un mod figurat despre o pisică, un măr, o sticlă; le veţi vedea toate astea în imaginaţiune cu cea mai perfectă plasticitate; de ce dară nu există nici un exemplu ca ceva asemenea să apară pe placa fotografică? fiindcă această placă se impresionează numai de *substanţialităţi,* nu de idei, reproducând pur şi simplu *materia unei fiinţe extraretinale,* tot aşa după cum reproduce o altă *materie,* numai *materie* şi nu orice fel de *materie.*

§ 12. Vom atrage atenţiunea dlui Fourtier încă asupra unui caz de fotografie extraretinală, necunoscut domniei-sale şi

operat în nişte condiţiuni de control ştiinţific mai riguroase decât tot ce se poate cere într-o experimentaţiune curat fizică.

Lucrurile s-au petrecut în 1876. Jay Hartffian de la Cincinnati în Ohio, fotograf-medium, era acuzat de â fi şarlatan. Până şi amicii săi cei mai intimi începuseră a-1 bănui. Neştiind cum să se justifice, Hartman a declarat că se supune unei anchete din partea fotografilor şi a publicului, primind să producă fenomenul în oricare atelier străin, alţii aducând plăci, alţii preparând chimicale, alţii manipulând aparatul, dezvoltând etc, cu singura condiţiune ca cei prezenţi în tot timpul operaţiunii să nu discute, să nu glumească, să păstreze o atitudine demnă şi tăcută.

Experimentaţiunea s-a făcut în atelierul lui Cutter, un fotograf ostil lui Hartman. Se întruniră 16 persoane, dintre cari 6 fotografi.

Pe prima placă n-a apărut nimic. Pe a doua, iarăşi nimic. Pe a treia, tot nimic. Bietul Hartman era gata să leşine de desperare. S-a pus a patra placă. Dinaintea aparatului şedea doctorul Morrow. Hartman tremura ca o frunză, pe frunte-i curgeau picături de sudoare, mintea-i era adâncită într-o extatică rugăciune. Placa a patra, care trebuia să fie ultimă, a fost dezvoltată, şi s-a văzut pe ea foarte limpede portretul lui Dr. Morrow, iar alăturea o figură de femeie, plecată peste capul lui. Cei de faţă au fost zguduiţi de realitatea fenomenului şi au subscris cu toţii un solemn proces-verbal, în care atestau obţinerea fotografiei spiritiste într-un mod care înlătură orice putinţă de înşelăciune (Aksakow, *Animismus u. Spiritismus,* I p. 107-112).

§ 13. în cazul lui Hartman, mai lămurit decât oriunde, se constată că un fotograf-medium, fie el cel mai puternic şi cel mai încrezător totodată în eficacitatea puterii sale, nu obţine nimic, literalmente de trei ori nimic, dacă nu se prezintă să pozeze dinaintea plăcii o fiinţă extraretinală, o fiinţă liberă şi inteligentă, care poate să se prezinte fără nici o evocaţiune, ori

să nu se prezinte deloc, sau să se prezinte aşa-zicând de milă după un şir de evocaţiuni zadarnice.

Răbdarea, necesară în genere pentru orice experimentare fizică, unde condiţiunile sunt multiple şi unde călcarea unei singure din ele poate să compromită succesul, răbdarea se cere cu atât mai vârtos pentru experimentări de fotografie extraretinală, unde unul din cei doi factori, şi tocmai factorul principal, este ceva calitativ şi cantitativ necunoscut nouă, supus la o multiplicitate de condiţiuni iarăşi necunoscute, afară de una cunoscută: prezenta unui al doilea factor, numit medium, care şi acesta la rândul său trebui să se afle într-o stare personală favorabilă şi să fie înconjurat de o favorabilă atmosferă fizică şi mai ales morală.

Este greu, foarte greu, cine zice că nu! dar fapte pozitive, nendoelnice, riguros controlate, dovedesc că e cu putinţă; şi când putinţa se demonstrează printr-o mulţime de cazuri afirmative cu desăvârşire sigure, atunci un adevărat om de ştiinţă face trei lucruri:

1°. recunoaşte realitatea fenomenului, chiar dacă n-a putut să-1 verifice singur şi nu poate să şi-1 explice, după cum însuşi d. Fourtier recunoaşte impresiunea ultravioletă a soluţiunii de chinină, deşi el însuşi n-a izbutit s-o obţină şi deşi ştiinţă n-are cum s-o explice;

2°. nu încetează de a experimenta, variind condiţiunile pentru a nemeri pe cele mai potrivite;

3°. pentru experimentele altora caută şi combină tot felul de mijloace de control.

§ 14. In acest mod, singurul ştiinţific, a procedat şi procedează renumitul fotograf englez contimporan d. Trayl Taylor, „une des sommites du parti photographique anglais", după cum îl numeşte însuşi d. Fourtier, care îl citează după un articol din *British Journal of Photography,* dar îl citează mai mult în bătaie de joc, deşi, chiar ca specialist în fotografie, d. Trayl Taylor e mai cunoscut decât d. Fourtier: „Trayl Taylor ecrit dans ce style

d'humour â froid devant lequel l'esprit s'arrete deconcerte..." O urmărire strict ştiinţifică a unui şir de experimente fizice se cheamă la d. Fourtier: „humour â froid"! Domnia-sa preferă „l'humour â double exposition", care i-aidat drept rezultat nişte parodii de fotografie extraretinală, şi „l'humour au sulfate de quinine", prin care n-a căpătat nici măcar atâta.

Comunicaţiunea citită de d. Trayl Taylor dinaintea „London and provincial photographie Association" se începe cu următoarele cuvinte: *„De mai mulţi ani* simţesc o vie dorinţă de a mă asigura, *prin cercetări minuţioase,* despre fondul cel adevărat al fenomenului că nişte figure altele decât ale persoanelor vizibile se fixează pe placa sensibilă; dar ceea ce mă împiedeca până acum era fericită alegere a unei fiinţe senzitive numite medium..."

De ce oare d. Fourtier n-a procedat cu acelaşi „humour â froid"?

De ce n-a studiat cestiunea în curs „de mai mulţi ani"?

De ce nu s-a decis a întreprinde asupră-i „cercetări minuţioase"?

De ce n-a căutat să se pună în contact cu un „medium-fotograf"?

De! nu toate muştele fac miere!

§ 15. Experimentele dlui Trail Taylor, sustrase oricării bănuieli de falsitate, probează imperios, ca şi unele din cele de mai sus, că fenomenul este absolut idependinte de creierul lui medium, de vreme ce mediumul dlui Trail Taylor, tocmai atunci când se obţinea pe placă cea mai frumoasă figură extraretinală, nu se gândea câtuşi de puţin la vreo figură, ci la drumul de fier. Faptul surprinde pe d. Fourtier, care zice despre d. Trail Taylor: „il se sert d'une chambre stereoscopique et obtient des images spectrales en la presence d'un medium *dont on ne voit pas tres bien le role,* puisqu'il avoue qu'au lieu d'evoquer les esprits il reflechissait sur les chances qu'il pouvait avoir de s'etablir dans un coin du wagon qui le ramenerait le soir chez lui". în loc de a se mira, d. Fourtier trebuia să tragă din acest fapt concluziunea cea directă, şi anume: pentru a putea să apară pe placa

fotografică, ființa cea extraretinală are trebuință nu neapărat de vreo evocațiune, ci mai cu samă de un ajutor material, de un fel de emanațiune, de fluidul factorului numit medium.

Această împrejurate este de o importanță extremă.

Ajunşi aci, ni se deschide o nouă perspectivă. Acea materie a lui medium, fără intervenirea căreia nu poate să se manifeste pe placă ființa cea extraretinală, cată să fie ceva mai *vizibil* decât materia proprie a acestei ființe. Şi lucrul este firesc: fluidul lui medium, oricât de extraretinal ar fi el însuşi, fiindcă ochiul nu-l vede, totuşi nu poate a nu fi mai puțin fin, mai compact, deoarece este legat cu corpul pământesc. Prin urmare: materia extraretinală a lui medium, adică *o materie psihică pământească* de o densitate oarecare, este mai susceptibilă de a se întipări pe placa ifotografică decât materia extraretinală a spiritului, chiar atunci când spiritul este încă foarte apropiat de condițiuni terestre.

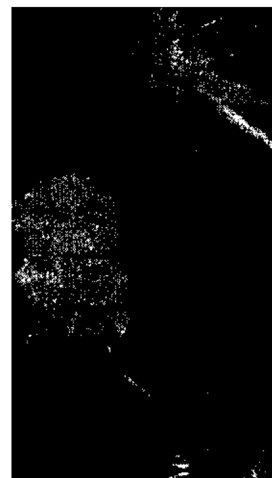
Dar atunci cercetarea ştiințifică ia o altă întorsătură de cum avusese ea până acuma.

§ 16. Ca introducere metodică la fotografia propriu-zisă a *spiritelor,* noi suntem datori mai întâi a urmări prin experimente:

1°. fotografia formei pe care o are materia cea extraretinală a lui medium el însuşi fără nici un amestec de ceea ce se cheamă *spirit;*

2°. fotografia aceleiaşi materii a lui medium el însuşi în momentul când dânsul concurge la vizibilitatea *spiritului.*

§ 17. Deocamdată, în chip de specimene prealabile pentru cercetări ulterioare, noi dăm aci următoarele două din mulțimea fotografiilor extraretinale obținute de noi înşine; şi-l invităm pe d. Fourtier de a face domnia-sa ceva asemenea prin orice fel de mijloace artificiale, prevenindu-l mai dinainte că clişeurile noastre sunt la dispozițiunea d-sale şi a oricărui om de ştiință:

Aparat.

5^r

Poriha

§ 18. Aceste fotografii, asupra cărora noi vom avea a reveni pe larg, au fost obținute în următoarele condițiuni:

1°. noaptea pe-ntuneric, ferestrele fiind astupate peste tot cu groase perdele de rips gălbui închis;

2°. aparatul era.bracat peste toată noaptea de la orele 12 până la 5 dimineataiasupra capului meu, adică asupra părții de mijloc a perinei pecare eu dormeam;

3°. tubul obiectivului era ermeticeşte închis şi numai uscioara casetei era rădicată, astfel că placa se impresiona printr-o* imagine trecută nu prin obiectiv d-a dreptul, ci mai întâi străbătută prin obturatoriul de metal, îmbrăcat cu saftian negru şi căptuşit cu catifea neagră;

4°. lângă aparat era o lampă roşie de felul celor obişnuite în toate laboratoarele fotografice, „lampe de laboratoire", în care ardea o lumânare de stearin, lumina fiind îndreptată nu asupra capului meu, ci spre mijlocul patului;

5°. depărtarea aparatului era în genere, plus-minus, de 2-3 metri, camera mea de culcare fiind întreagă de 10 x 6 metri;

6°. pozițiunea:

7°. dacă vom mai adăuga, că puncturile a - P - y reprezintă un paravan între pat şi între ferestre, atunci rezultă un fel de patru întunerece:

a) noaptea;

b) perdelele;

c) paravanul;

d) obturatoriul.

Cât se atinge de lumina roşie, o particularitate esențială, fără care eu niciodată n-am putut să obțin o fotografie cu *obiectivul închis,* apoi este ştiut că acea lumină n-are ondulațiuni actinice, ci numai calorice, şi tocmai de aceea, întrucât priveşte operațiunile fotografice ordinare, ea nu impresionează deloc placa sensibilă.

Procedeul pozării cu obturatoriul pe-ntuneric şi cu lampa roşie este până acuma cu desăvârşire necunoscut în fotografia extraretinală, şi constituie, în toată puterea cuvântului, o nouă problemă fizică, repetăm încă o dată: o nouă problemă *fizică,* dinaintea căreia antispritiştii de talia lui Dr. A. Urechia nu vor putea să se ascundă nici chiar în „şalvarii lui Mahomet".

După ce am demonstrat extrema superficialitate a dlui Fourtier în privința spiritismului în genere şi a fotografiei extra-retinale în specie, avem dreptul şi suntem chiar datori de a ne face o întrebare: un om de altmintrelea atât de serios şi atât de ponderos cum este d-sa, cum oare de s-a azardat fără pregătire şi fără călăuză pe un tărâm foarte delicat, pe care nu-1 studiase de mai-nainte?

Răspunsul e lesne de dat.

Revista *La Nature* a dlui Tissandier are regulat în coadă o rubrică intitulată „Physique amusante". D. Fourtier va fi fost rugat de a ticlui pentru acea dosnică rubrică ceva *amuzant* despre fotografie. Iată în ce mod se va fi născut articlul d-sale, căruia d. Tissandier a crezut de cuviință de a-i da un loc mai sus de coada revistei, şi rău a făcut.

Ca „Photographie amusante", cele două expozițiuni ale dlui Fourtier sunt ingenioase, deşi nu tocmai noi; eu însă îi propun altceva şi mai nostim, căci se capătă prin trei expozițiuni, şi anume trei capete pe un singur corp: individul care pozează să țină corpul nemişcat, dar la a doua poză să plece capul la dreapta sau la stânga, la a treia poză să-1 plece în direcțiunea opusă, şi iată totul. Vom avea pe acelaşi d. Fourtier cu trei capete, din cari nici unul nu va fi mai bun decât celelalte două.

Confundând *fotografia amuzantă cu fotografia extraretinală,* cele trei capete ale dlui Fourtier fac un „quiproquo d'apothicaire".

Materia odică şi materia nimbică

SUMAR: INTRODUCERE. - § 1. REICHENBACH §1 URMAŞII SĂI. -i,2. NATURA MATERIEI ODICE. - § 3. CONFUZIUNEA ÎNTRE MATERIA ODICĂ ŞI MATERIA NIMBICĂ. - § 4. MATERIA NIMBICĂ DUPĂ OCCULTISM. - § 5. MATERIA NIMBICĂ LA BUDDHIŞTI. - § 6. MATERIA NIMBICĂ ÎN LEGĂTURĂ CU EXTAZUL LA INDI ŞI LA NEO-PLATONICI. - § 7. MATERIA NIMBICĂ LA EGIPTENI. - § 8. MATERIA NIMBICĂ LA GRECI, ROMANI ŞI CREŞTINI. - § 9. CE ÎNSEMNEAZĂ NIMBUS? - § 10. LEGENDELE DESPRE SERVIUTULLIU ŞI GENUCIUS CIPUS. - § 11. DATE ISTORICE DESPRE MATERIA NIMBICĂ. - § 12. ÎNREGISTRAREA FOTOGRAFICĂ A MATERIEI NIMBICE ŞI EDUARD DE HARTMANN. - § 13. ALTĂ FOTOGRAFIE A MATERIEI NIMBICE. - § 14. PARALELISM DIFERENŢIAL ÎNTRE MATERIA ODICĂ ŞI ÎNTRE MATERIA NIMBICĂ. - § 15. ODUL ŞI NIMBUL CA A CINCEA ŞI A ŞASEA STĂRI DE MATERIE. - § 16. COOPERATIUNEA ÎNTRE OD ŞI ÎNTRE NIMB. - § 17. UN X INFERIOR ŞI UN X SUPERIOR. - § 18. MATERIA NIMBICĂ ÎN SOMNAMBULISM ŞI ÎN IPNOTISM. - CONCLUZIUNE.

> Wenn wir nur vier Sinne hatten und der Sinn des Gesichts uns fehlte, so wilrden wir uns von diesem ebensowenig einen Begriff machenlonnen als von einem sechsten Sinne. Und also darf man an der MSglichkeit eines sechsten Sinnes und mehrerer Sinne ebensowenig zweifeln, als wir in jenem Zustande an der Moglichkeit des fUnften zweifeln durften...
>
> (Dacă noi am avea numai patru simţuri şi ne-ar lipsi simţul văzului, atunci ne-ar fi tot aşa de peste putinţă a ne închipui vederea ca şi pe un al şaselea simţ. Aşadar, a ne îndoi despre posibilitatea unui al şaselea şi a mai multor simţuri ne este astăzi tot aşa de nepermis, cum ar fi în cazul de mai sus despre posibilitatea simţului al cincelea.)
>
> *, Fragmente, 1777.*

într-un alt studiu publicat în luna lui mai *(Revista nouă,* anul VI, No. 12), noi am arătat cât de fără temei şi chiar de rea credinţă este critica dlui Fourtier şi a altora de acelaşi soi contra aşa-numitei *fotografie a spiritelor.*

în urma celor controlate de un şir de oameni de ştiinţă, în fruntea cărora figurează marele naturalist Russel Wallace, este o încăpăţânare cu totul neştiinţifică de a mai susţine în ruptul capului, cum că pe placa fotografică nu apar şi nu pot să apară uneori figuri omeneşti sau neomenşti, extraretinale, adică invizibile ochiului nostru.

Nu mai mult decât peste o lună după acel studiu, revista pariziană a lui Nadar: *Paris-photographe* de la 30 iunie, a publicat şi ea un articol intitulat: *Photographie spirite,* unde realitatea fenomenului este recunoscută, mai adăugându-se totuşi următoarea rezervă, pe care noi o împărtăşim pe deplin şi o repetăm cu plăcere: „Nous n'oserons pas toutefois conseiller aux chercheurs de nous suivre dans cette voie, â cause des dangers qu'elle peut presenter* Ceux lâ seuls devront s'y engager qui auront le courage de se consacrer pendant des annees â ces etades mal famees et dispendieuses, en se resignant â progresser lentement, de facon â sentir Tun de ses pieds bien affermi sur le terrain qu'on vient de conquenr avânt d'avancer l'autre dans l'inconnu."

Tocmai aceasta este calea, pe care am procedat şi procedăm noi înşine. După o experimentaţiune nentreruptă de aproape doi ani, abia-abia acuma, şi chiar acuma nu fără sfială, noi cutezarăm a lua cuvântul, şi ne vom da osteneala de aci încolo de a păşi aşa de metodic, încât fiecare pas înainte să fie o necesară consecinţă a certitudinii pasului anterior.

§ 1. Pe la 1850 chimistul vienez baronul de Reichenbach, acela care descoperise parafina, a constatat că diferite corpuri proiectează în afară un fel de materie fluidă, pe care dânsul a numit-o *od,* cuvânt rămas de atunci în terminologia ştiinţifică.

Acea stare de materie, deja cu vreo sută cincizeci de ani mainainte, fusese întrevăzută de către medicii William Maxwell şi Frank de Frankenau, adevăraţii părinţi ai teoriei magnetice *(De medicina magnetica,* Francofurti 1679, lib. I c. 4); Reichenbach însă cel dintâi a reuşit s-o supună unei riguroase cercetări ştiinţifice, pe care în zilele noastre au reluat-o apoi, au

verificat-o şi au dus-o mai departe, printr-o nouă concordanță de probe, doctorul Durville *(Trăite du magnetisme,* Paris 1886), şi mai cu samă Dr, Luys *(Compte rendu de la Societe de biologie,* 17 juin 1893) şi colonelul Albert de Rochas, savantul administrator al Şcolii Politecnice din Paris *(Annales des sciences psychiques,* mai-juin 1894).

Procedeul lui .Reichenbach era de a lua pe un *senzitiv* şi de a-l pune într-o cameră absolut obscură, în sânul căruia, după un interval, el începea a vedea, luminându-se cu nişte flăcări din ce în ce mai distinse, unele părți ale unor corpuri: ale magnetului, ale animalului, ale plantei etc.

Senzitivii lui Reichenbach erau nişte indivizi aduşi în stare de somnambulism printr-o magnetizare ordinară, ba uneori încă printr-o quasi-magnetizare, care consista întru a ținea pe individ deştept mai multe ore la întunerec, ceea ce, fireşte, avea drept rezultat o dispozițiune particulară momentană a văzului. Cu chipul acesta, *senzitivul* lui Reichenbach se poate considera ca un subiect somnambulic chiar când nu trecea printr-o magnetizare formală.

Observațiunile cele mai prețioase despre od, nu prin somnambuli, ci prin indivizi ipnotizați, s-au făcut în ultimii ani de către Dr. Luys şi colonelul de Rochas asupra corpului omenesc în specie, şi numai acestea ne preocupă în cazul de față.

Având la dispozițiunea lor pe un subiect ipnotic desemnator de profesiune, care putea nu numai să descrie fenomenul, dar să-1 şi schițeze întocmai, aceşti eminenți experimentatori au dobândit, între altele, următoarea imagine a materiei odice pe figura omului:

§ 2. în această imagine ni se înfățişează flăcări odice ieşind din ochi, din urechi, din nări şi din gură, anume flăcări albastre din partea stângă şi flăcări roşii din cea dreaptă.

Dacă vom mai adăuga că toate experimentele din trecut şi din prezent, începând de la Deleuze *(Hist. du magnetisme,* 1813), au descoperit aceleaşi flăcări ieşLid din mâna omului, uneori mai lungi decât degetele, apoi va trebui să conchidem că:

Starea odică a materiei** caracterizează **special organele celor cinci simțuri: văzul, auzul, mirosul, gustul** şi **pipăitul.

Colorațiunea albastră a regiunii stângi şi colorațiunea roşie a regiunii drepte sunt cele obişnuite; totțişi, într-un mod excepțional sau în cazuri patologice, s-a întâmplat ordinea inversă, câteodată o colorațiune mixtă violetă.

(Fig. 1)

Murind individul - zice Dr. Luys - imediat dispar de pe cadavru acele flăcări, persistând însă câteva ceasuri la ochi. Poate tocmai de acolo se va fi născut obiceiul de a închide pleoapele la cel mort, fiindcă aspectul viu al ochilor, contrastând cu rigiditatea corpului, impresiona dureros pe privitori.

Aci e locul de a pune câteva întrebări pentru viitorii experimentatori ai fenomenului:

La un orb există oare flăcări odice în ochi?

Le are la urechi un surd?

Cu pierderea funcțiunii, un organ pierde el prin aceasta flacăra-i cea odică?

Iată ceea ce, de acum înainte, ar trebui să se experimenteze.

în orice caz, repetăm încă o dată, starea odică a materiei ne întâmpină numai la organele celor cinci simțuri, pe cât timp ele sunt organe, adică pot funcționa; şi numai un subiect somnambulic sau ipnotic, numai individul „pus în raport" cu un magnetizor sau ipnotizor, poate să vadă odul, *niciodată* un om în stare normală şi *niciodată* placa fotografică.

Aceste două *niciodată* sunt foarte semnificative.

§ 3. Senzitivul, fie la Reichenbach, fie la urmaşii săi, nu zăreşte absolut nici o lumină *dasupra capului omenesc.*

Dacă dară o lumină se va putea constata *dasupra capului omenesc* prin alte mijloace de experimentaţiune, nu prin subiectul somnambulic sau ipnotic, atunci va fi învederat că acea lumină nu este identică cu flacăra cea odică, proprie organelor de simţuri, ci că ea constituie o altă stare de materie, proprie regiunii supra-faciale.

A confunda două stări de materie diferite este o gravă eroare.

Colonelul Albert de Rochas, în studiul său intitulat: *Objectivite des effluves pergus sous forme de lumiere dans l'etat hypnotique,* începe aşa: „De tout temps on a signale l'existence d'effluves lumineux se degageant de certaines personnes exceptionnellement douees; l'abbe Ribet en rapporte un grand nombre de cas dans sa *Mystique divine* et l'imagerie religieuse en a consacre la tradition avec *l'aureole des saints* et les rayons qui s'echappent des *doigts de la Vierge ou du front de Moise".*

Razele din „degetele Sântei Fecioare" sunt materie odică, da; „aureola sfinţilor" însă şi „razele din fruntea lui Moise" nu pot fi starea odică a materiei, deoarece odul n-a fost niciodată constatat dasupra capului, ci sunt cu totul o altă stare, pe care noi o vom numi *materie nimbică* şi carii îi vom consacra restul studiului de faţă.

(Fig. 2)

Deosebind *odul* de *nimb,* cată să înlăturăm totodată, măcar în treacăt, o altă confuziune, în care ar putea cineva să cază printr-o observaţiune superficială. La Reichenbach şi la urmaşii săi subiectul somnambulic sau ipnotic ajunge a distinge în camera obscură un corp întreg, iar nu numai extremităţile-i cele senzoriale. Iată, de pildă, magnetul alăturea cu mâna:

în aceste imagini *odul* consistă în ceea ce se prezintă sub forma cea tipică de *flăcări,* flăcări cu desăvârşire invizibile în orice altă condiţiune, constituind astfel o adevărată descoperire obiectivă. Lumina cea difuză de pe restul corpului rezultă din simpla super-excitaţiune a văzului, sau mai bine din aco-modaţiunea lui prin câteva ceasuri de exerciţiu, graţie căruia ochiul vede noaptea ceea ce se vede şi ziua, ceva mai puţin, nicidecum ceva mai mult decât atâta, fie ca volum, fie ca figură: pe lângă o obiectivitate veche şi cunoscută, nouă sau neobişnuită este aci numai o hyperesthesie subiectivă.

§ 4. Spiritismul peste tot, aşa cum a fost el reprezentat la Congresul internaţional din Paris, se împărţeşte în două mari secte: de o parte sunt spiritiştii propriu-zişi, fie cei europeni sau kardecişti, fie cei americani sau davişti; de altă parte sunt ocultiştii sau teosofii.

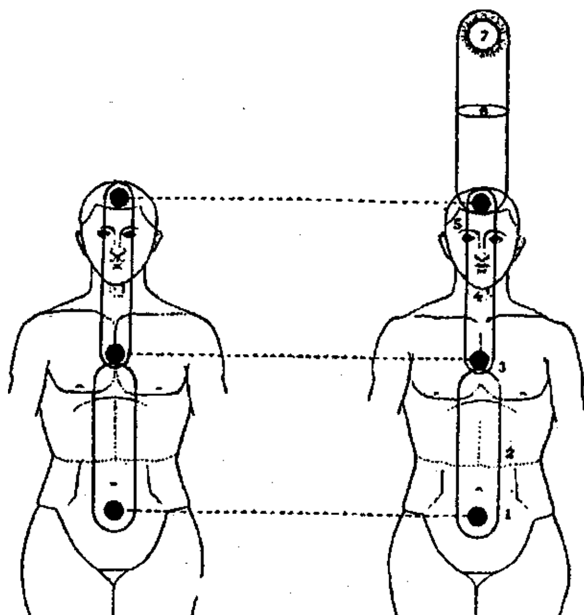
Fiecare sectă pretinde a fi ea cea ortodoxă, pe când spi-ritismul ştiinţific, singurul spiritism al viitorului, mai răspândit astăzi numai în Anglia, vede în fiecare din ele elemente bune şi elemente rele. în teză generală, spiritismul propriu-zis păcă-tuieşte printr-o prea mare *naivitate,* foarte vătămătoare, neapărat, dar orişicum mai corigibilă decât extremul *mysta-gogism,* în care ocultiştii sau teosofii se îmbrobodesc astfel, încât adesea nici altul nu poate să-i înţeleagă, nici dânşii nu se înţeleg unul pe altul, căutând cu orice preţ să întreacă pe kabbaliştii şi pe gnosticii de altădată.

Spiritiştii propriu-zişi experimentează mereu cu multă bună credinţă, fără a şti uneori, sau fără a crede de cuviinţă, să-şi controleze experimentele sau să garanteze autenticitatea lor. Ocultiştii sau teosofii experimentează prea puţin, şi prea puţin

profită chiar de experimentele moderne ale altora, pe cari mai| totdauna ei le răstălmăcesc pe dos, preferind a căpăta lumină d-a gata din Orient, tot din Orient, iarăşi şi iarăşi din Orient.

Cu chipul acesta^ când se găseşte la ocultişti ceva bun, noi putem fi siguri mai dinainte că s-a luat din vreo fântână orientală. Aşa este, între altele, şi teoria cea teosofică despre un *principiu hypercephalic,* pe care n-o recunosc spiritiştii propriu-zişi.

Să ascultăm pe Dr. Encausse, care, sub pseudonimul *Papus,* a publicat la 1891 pe mai bine de 1000 pagini: *Trăite methodique de science occulte,* unde alăturează elementele constitutive ale omului după spiritismul propriu-zis cu acelea după ocultism prin următoarele două figuri:

(Fig. 3)

După aceste figuri, spiritismul propriu-zis admite în constituţiunea omului numai două cilindre, ambele interioare:

dasupra „eul" sau „conştiinţa" sau ^spiritul", dedesupt - corp pământesc; pe când în ocultism, pe lângă corpul pământesc, reprezentat prin cifrele 1 şi 2, şi pe lângă „eul", reprezentat prin cifrele 3 şi 4, ni se mai înfăţişează un cilindru în afară din corp, dasupra capului, reprezentat prin cifrele 5, 6 şi 7 şi pe care Dr. Encausse îl defineşte: „pârtie superieure de l'Esprit, siege de la prevision consciente de l'avenir, âme angelique, âme divine, inconştient supeneur"?

Pe noi, experimentatori în sensul strict al cuvântului, nu ne interesează deloc consecinţele ulterioare de tot arbitrare, pe cari le trage ocultismul din această schemă constitutivă. Noi ne mărginim a-l întreba:

- de unde oare luat-a el pe acel *cilindru hypercephalic?*
- dobânditu-l-a prin vreo proprie experimentaţiune?
- poate oare să-1 demonstreze pe o cale curat ştiinţifică, fără a recurge la nonsensuri d-ale dlui Mac-Nab în „Du sujet transcendant ou inconştient superieur" *(L'Initiataion,* 1889 pag. 234-45)?

Nu.

Acel cilindru, acea materie nimbică, este căpătată pe dentregul din cărţile buddhiste, cari pentru ocultism au ajuns a înlocui orice experimentaţiune, mai ales de când l-au ameţit revelaţiunile cele tibetane ale aventurierei ruse dna Blavatsky.

Dacă dară materia cea nimbică este o realitate, descoperirea acestei realităţi nu e meritul ocultismului; din contra, ştiinţificeşte vorbind, s-ar putea zice că este un demerit al lui de a fi copiat d-a-baba-oarba o aserţiune, numai fiindcă e din Orient, fără a o verifica pe calea experimentală.

§ 5. Buddhismul, cel puţin buddhismul modern, admite în organismul omului şapte principii, din cari trei sunt mai presus de animalitate, şi anume: „suflet omenesc", „suflet spiritual" şi „chintesenţa de spirit".

Din aceste trei principii, „sufletul omenesc" este antropologic, comun omenirii întregi, după unii numai majorităţii oamenilor, pe când „sufletul spiritual" distinge între oameni

abia pe vro câţiva aleşi, iar .^chintesenţa de spirit" nici nu se află măcar în omul actual, ci este mai mult o expectativă, o treaptă viitoare în evoluţiunea omenească, şi când s-ar găsi la cineva, atunci „l'homme n'est plus un homme, il a atteint une condition d'existence tellement superieure â Pexistence actuelle que nous ne pouvons nous en former une idee". Aşa zice Sinnett, o autoritate a buddhiştilor europeni *(Le Bouddhisme esoterique,* Paris, 1890 p. 46), care adaugă că, nici chiar „sufletul omenesc" nefiind încă pe deplin dezvoltat în om, despre „chintesenţa de spirit" nu se poate vorbi, iar „sufletul spiritual" este docamdată într-o stare embrionară.

Buddhiştii - urmează mai departe Sinnett - nu se prea împacă despre rolul „sufletului spiritual", care se numără Ia dânşii ca principiu al şaselea: „Suivant les uns, nous ne possedons nullement le sixieme principe. Nous n'en avons que le germe. Suivant d'autres, le sixieme principe n'est pas en nous; *il plane au-dessus de nous"* (ibid. p. 44).

Buddhismul afirmă, şi atâta tot. El nu dă nici o umbră de dovadă despre cele două „principii" superioare ale omului, cari plutesc dasupra capului nostru, fără a fi cuprinse în corp. Este o revelaţiune, fie; dar ştiinţa de astăzi cere ceva mai mult decât pe îndemânatecul „ma parole d'honneur" chiar din gura lui Dalai-lama.

§ 6. Noţiunea despre o materie nimbică pare a nu fi veche la buddhişti. Fie însă veche sau nouă, ea îşi are originea în India, anume în şcoala filosofică cea extatică, fundată de Patangiali cu doi sau trei secoli înainte de Crist.

La Patangiali, celebru ca filosof şi ca filolog totodată (Max Miiller, *Hist. of sanskrit lit.* p. 235), punctul fundamental era *yoga,* adică comunicaţiunea între om şi între Fiinţa supremă, o activitate supraomenească a sufletului omenesc, *extazul.*

în *Yoga-găstra,* „tractatul despre extaz", Patangiali ne spune că partea cea mai înaltă a organismului omenesc nu e cuprinsă în corp, ci se află în afară, „plutind dasupra capului după cum pluteşte flacăra dasupra fitilului" (Colebrooke, *Essais sur la philos. des Hindous,* trad; p. Pauthier, p. 26-27), o admirabilă imagine, pe care au desfigurat-o dintâi subtilităţile buddhismului, apoi şi mai mult falsa profunditate a ocultiştilor.

Publicând pasajul din Pantagiali, dreintalistul francez Pauthier îl compară cu un text din Erasistrat, medic grec aproape din aceeaşi epocă, după care sufletul omenesc îşi are repedinţa în *epicran:* „'Epaoraxpaxo^ rcepi Trjv rnjviyya xou eyxetpaXou, nv em^paviSa ASTEI" (ap. Plut., *de Placit Phil.)*

Asemănarea între ambele pasaje e foarte depărtată.

La Patangiali „flacăra cea plutitoare dasupra capului" se află în cea mai strânsă legătură cu facultatea extazului. Extazul fiind superior raţiunii, cată să-şi aibă reşedinţa mai sus de creier, de vreme ce în creier reşade raţiunea. Iată de unde, printr-o quasi-demonstraţiune, rezultă „flacăra cea plutitoare dasupra capului", privită fiind această flacără ca organ al extazului, după cum creierul este organ al raţiunii. Prin urmare, nu la Erasistrat trebuie să căutăm o paralelă greacă pentru Patangiali, ci numai doară în filosofia neo-platonică din Alexandria, singură care la greci a desfăşurat până la ultimele sale consecinţe doctrina extazului, constituind prin aceasta o continuare a yoghismului indian (Jules Simon, *Hist. de l'ecole d'Alexandrie,* I, 85,261; II, 238).

Cu toate acestea, în deşert va căuta cineva materia nimbică la Plotin, la Porphyriu, la Proclu, la Hypatia - adică la Synesius, - fruntaşi ai neoplatonismului. Ea făcea parte din doctrina cea esoterică a alexandrinilor, din învăţătura lor cea secretă, rezervată celor iniţiaţi şi pe care a cutezat a o dezvălui întrucâtva numai Jamblichus în „Misterele" sale, unde în adevăr ni se vorbeşte (III, 6) despre „focul divin" sau „lumina divină", „fleîov 7r0p", „TOJV flec&v 7cupoi; x<perrc>£ eî5o^", pogorându-se asupra celui în extaz şi pe care uneori le văd toţi cei de faţă.

§ 7. Tăcerea neoplatonicilor despre materia nimbică, dacăn-ar fi fost numai esoterică, ar fi cu atât mai inexplicabilă, cu cât ei trăiau în mijlocul egiptenilor, la cari nimbul, ca o particularitate a zeităţilor, câteodată şi a regilor, ne întâmpină în monumente sub nişte forme foarte originale: ca un disc, sau

chiar mai multe discuri, uneori cu o stea în mijlocul discului; ca două sau mai multe coarne reprezintând raze; ca două sau mai multe pene verticale; ca o coroană cu dinți; mai adesea toate acestea sau unele din ele împreunate.

Iată, bunăoară, câteva capete de zei sau zâne, luate din Champollion-Figeac *(Egypte ancienne),* care numeşte nimbul egiptean: „coiffure divine".

Pe un monument, această „coiffure divine" împodobeşte capul regelui Ptolemeu şi al Cleopatrei:

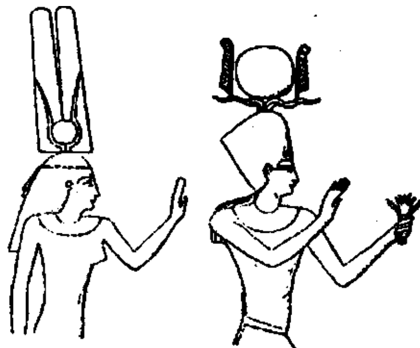
O

A.

(Fig. 4)

(Fig. 5)

Divinitățile figurate sub forme anunale purtau şi ele în iconografia egipteană sacramentalul disc dasupra capului, după cum mai târziu creştinii zugrăveau cu nimbul pe cap cele patru animale simbolice ale evangeliştilor, pe porumbelul Sântului Duh, pe mieluşelul lui Grist etc. (Martigny, *Antiquites chreliennes* p. 436 sqq.).

O veche bogată colecțiune de nimburi egiptene se află la Pignori *(Mensa Isiaca,* Amstelodami 1669, p. 47), care recunoştea identitatea lor cea fundamentală cu nimbul la greci, la romani şi la creştini.

§ 8. Ce e dreptul, la greci şi la romani, apoi la creştini, nimbul este un simbol obişnuit nu numai al divinității, ci încă al îngerilor sau semizeilor, al sfinților, al eroilor, al oamenilor superiori.

La poeți, îi găsim urme la Homer (Il. V, 4 sq., XVIII, 203 sq., XIX, 372 sq., XXII, 25 sq.etc), mai târziu la Virgiliu (Aen. II, 615 sq., 681 sq., VII, 71 sq., 783 sq., X, 270 sq. etc). în arta elenică, mai în specie, nimbul se urcă până la epoca lui Alexandru cel Mare.

. Arheologul Ludolf Stephani a publicat un tractat întreg, foarte remarcabil, intitulat, *Nimbus und Strahlenkranz in den Werken der alten Kunst,* Petersb. 1859, in 4, unde pe 140 pagini el urmăreşte acest simbol pe operele de arte greco-latine şi greco-orientale: pe monete, pe mozaicuri, pe bronzuri, pe teracote, pe vase, pe geme, pe picturi din Herculanum şi Pompeja.

Stephani crede că pe monumentele egiptene nimbul este un împrumut din arta greacă. Asertiunea nu e sprijinită pe nimic, după cum nu se sprijinea pe nimic nici ipoteza contrarie a lui Buonarruoti *(Vetri antichi* p. 60) cum că grecii şi romanii luaseră nimbul de la egipteni.

însuşi Stephani admite (p. 95) că vechii slavi, la cari idolii erau reprezentați cu raze pe cap, puteau să fi inventat de la sine nimbul: „in Folge eigener Erfindung"; şi totodată el citează după Schoolcraft *{Inform, ofthe Indian tribes,* I pl. 47,55,58,59) un fel de nimb la sălbatecii din America.

Este învederat dară că diferite popoare, fie antice, fie moderne, dintre cari noi ne-am mărginit a menționa numai pes unele, puteau să ajungă în această privință într-un mod! independinte la una şi aceeaşi concepțiune de *lumină dasupra capului.*

Şi cum oare să fi ajuns acolo?

Prin observațiunea obiectivă a unui fenomen firesc, foarte rar negreşit, însă normal, antropologic, susceptibil în oarecari împrejurări de a fi văzut, sau cel puțin zărit de către unii indivizi, fie la greci, fie la egipteni sau indieni, fie la slavi sau la sălbatecii din America.

§ 9. Limba latină făcea o deosebire între *nimbus* şi între *corona radiata.* Această din urmă, nemțeşte „Strahlenkranz", reprezintă raze împrejurul capului. Cea dintâi era o lumină circulară compactă.

Cuvântul *nimbus,* acelaşi în fond cu sanscritul nabhas „aer", cu grecul vetpo£ „nor" şi cu slavicul nebo „cer", ne explică natura acestei lumini circulare compacte, căci el însemnează un „abure luminos" sau „un nor alb". Servius (ad Aen. III, 585) zice: „Proprie nimbus est, qui deorum vel imperantium capita quasi *clara nebula* ambire fingitur"; iar Isidorus (Orig. XIX, 31, 2): „lumen quod circa angelorum capita pingitur, nimbus vocatur, licet et nimbus sit *densitas nubis*".

Aşadară, a vedea nimbul dasupra sau în jurul unui cap vrea să zică a vedea acolo un abure luminos, un nor alb, o albeață deasă, care se preface în „corona radiata" când ia forma de raze, reprezentate uneori prin coarne.

Un asemenea abure luminos văzutu-s-a el vreodată de către ; cineva într-un mod material sau fizic, fără a se putea bănui o alucinațiune sau vreo altă cauză subiectivă?

§ 10. La romani, Tit-Liviu (I, 39) a păstrat o veche legendă latino-etruscă. Sub regele Tarquiniu cel bătrân şi regina Tanaquila creştea la curtea lor un copil de sclavă. într-o zi, pe când el dormea, toți au văzut văpăi pe capul lui, cari însă nu-l

ardeau deloc şi cari au dispărut o dată cu deşteptarea copilului: „mox cum somno et flammam abiisse". Acea văpaie destăinuia natura cea superioară a micului sclav şi prevestea viitorul lui cel strălucit: era regele Serviu Tulliu.

Signa dedit genitor, tum cum caput igne corusco
Contigit, inque coma flammeus arsit apex.
(Ovid,Fast, VI,635sq.)

Văpaia cea nearzătoare dasupra capului, ba încă tocmai pe când omul dormea, adică se afla într-o stare quasi-extatică, deşi de altmintrelea era nevăzută, este din punct în punct acelaşi fenomen cu principiul superior sau „sufletul divin" al ocultiştilor, al buddhiştilor, al lui Patangiali, dar totodată şi cu „coiffure divine" a egiptenilor, cu nimbul creştin, cu „limbile de foc" cele pogorâte asupra apostolilor.

Ca semn de o ființă superioară era la romani nu numai o văpaie dasupra capului, care este „nimbus" propriu-zis sau discul egiptenilor, dar mai erau şi *coarne* pe cap, întocmai ca la divinitățile din Egipt, unde coarnele reprezintă raze şi de unde apoi s-a desfăşurat „corona radiata". Astfel Pliniu Naturalistul ne povesteşte (Hist. N. XI, 37,45) o legendă republicană despre un pretor roman Genucius Cipus, la care într-o zi se văzură coarne pe cap şi, fiindcă aceasta era pentru dânsul o prevestire de regat, el s-a exilat de bună voie.

Acele coarne, adică raze, nu sunt decât o variantă a văpăii lui Serviu Tulliu.

Ambele forme ale nimbului la romani, forma rotundă şi forma lungureață, ne întâmpină astfel, cti acelaşi sens, în legendele cele mai autoctone, acolo unde nu poate fi nici o umbră de împrumut de la greci sau de la egipteni.

Cum oare se născuse în antica Italia o asemenea credință?

Să nu fi fost nimic obiectiv la mijloc?

§ 11. Noi am constatat mai sus că ochiul normal, adică afară din stare somnambulică său ipnotică, nu vede *materia odică.*

Se poate oare admite că, în unele împrejurări sau condițiunii acelaşi ochi normal poate să vadă *materia nimbică,* pe care subiectul somnambulic sau ipnotic n-o vede?

Răspunsul la întrebare se dă pe cale experimentală, şi acest răspuns este: da. Da, *odul* de la cele cinci organe de simțuri este cu totul invizibil pentru un om în stare normală, pe când *nimbul* dasupra capului poate să fie văzut şi s-a văzut nu o dată.

într-un alt studiu noi vom aduce un lung şir de fapte, mai mult sau mai puțin autentice, culese de vestitul Gorres *(Mystik,* II passim), pe cari nu le putem atinge de astă dată, fiindcă în ele fenomenul cel antropologic al *nimbului* se combină cu un alt fenomen, un fenomen extra-antropologic, supus unei cercetări ulterioare. Ne vom mulțumi dară, ca date istorice, a lua din Perty- *(Die mystischen Erscheinungen,* I, 49) următoarele trei cazuri.

Pe timpul lui Luther, teologul Weller dormind într-o zi, fiul său şi un servitor i-au văzut capul în flăcări.

Dasupra capului unui copil, care peste puțin după aceea a murit, se văzură mici văpăi strălucind ca fulgi de zăpadă.

La 1524, Feburg, secretar al regelui danez Frederic I, prin intrigile unuia numit Torbenne a fost spânzurat. Mai mulți din cei de față, şi însuşi regele, văzură atunci o lumină dasupra capului lui Feburg. Privind aceasta drept dovadă de nevinovăție regele a poruncit ca mortul să fie înmormântat cu multă onoare, iar intrigantul Torbenne a fost spânzurat.

însă datele istorice, fie ele oricât de numeroase şi oricât de sigure, nu constitue, încă *o probă ştiințifică experimentală.*

Ei bine, această probă există: pe când fotografia n-a reuşit până acum a surprinde materia odică a omului, materia cea nimbică, din contra, a fost deja înregistrată prin aparatul fotografic.

§ 12. După Russel Wallace *(Le moderne Spiritualisme,* p. 268-71), rezultatele de fotografie spiritistă cele mai însemnate din punctul de vedere ştiințific au fost acelea obținute în asociațiune de John Beattie din Clifton, vechi fotograf, şi de Dr. Thomson, medic din Edimburg. între altele, ele ne oferă o serie

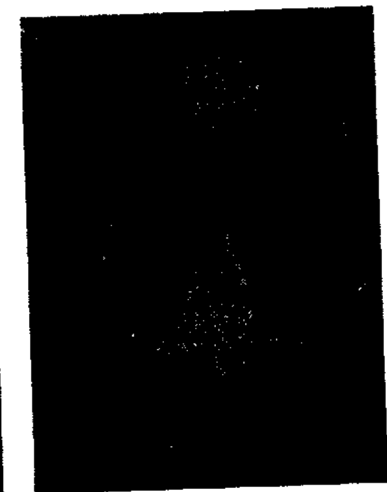
de figuri extraretinale reprezintând: „un cylindre blanc vertical sur le corps dn medium, et un autre, plus court, *sur sa tete".*

Este foarte şi foarte interesant, că faimosul Hartmann, urzitorul „filosofiei Inconştientului" şi cel mai înverşunat adversar al spiritismului, recunoaşte obiectivitatea acestor specimene *(Die Geisterhypothese,* p. 123). După dânsul, numai clişeurile asociaților Beattie şi Thomson sunt serioase şi merită atențiune. Cum însă? Hartmann vede într-însele un fel de licăriri electrice sau odice: „eine Art elektrischer oder odischer Glimmlichter", ceea ce nu e departe de adevăr, şi el este dispus a crede că acele licăriri nu vin din afară, ci emană din chiar medium: „sei es nun, dass die glimmenden Lichtpunkte vom Medium selbstständig in den Raum hinausgesetzt werden", ceea ce este pe deplin adevărat. Iată unicul punct, în care noi ne înțelegem cu Hartmann; dânsul însă n-a prevăzut consecințele ulterioare imediate ale acestui punct: după obicinuita sa logică el recunoaşte că 2 şi *3* fac 5, dar nu vrea să recunoască că *5* se compune din *2* şi *3.*

Reproducem aci următoarele două din clişeurile lui Beattie:

(Fig. 6)

(Fig. 7)

în primul clişeu, dasupra capului lui medium este o lumină lungureață, care aduce cu cilindrul hypercephalic al ocultiştilor şi cu „flacăra plutitoare" a lui Patangiali; în al doilea clişeu, lumina cea circulară este discul din simbolismul egiptean şi nimbul la greci, la romani, la creştini. Cât se atinge de figura cea luminoasă mai jos în dreptul corpului lui medium, nu pe corpul lui după cum se păruse lui Russel Wallace, ea este despărțită de materia nimbică, şi chiar de persoana lui medium prin întreaga masă, formând un început de fantomă, şi de aceea va fi studiată deosebit la timpul său.

§ 13. Este de regretat că Aksakow, publicând clişeurile lui Beattie, nu avusese la îndemână *(Animismus u. Spiritismus,* I, p. 65; *The Spiritualist* 1875, dec. 3) o serie de cinci clişeuri analoage, obținute de profesorul Damiani la Neapole, în cari de asemenea dasupra capului lui medium, de astă dată femeia, pe primul clişeu apăruse un cilindru luminos (Licht-Säule), iar pe următoarele un disc (Lichtkugel), cele două configurațiuni tipice ale materiei nimbice.

§ 14. Despre materia odică, îndelungatele experimente au verificat cu unanimitate că ea este de culoare roşie şi de culoare albastră, rareori violetă. Despre materia nimbică se poate afirma cu certitudine, că ea roşie nu poate să fie, căci atunci n-ar impresiona placa fotografică. Care dară să-i fie culoarea cea caracteristică?

Cuvântul „nimbus" însemnând un nor alb, rezultă că romanii şi-1 reprezintau ca o lumină *albă,* şi tot alb, adică argintiu, este mai adesea la creştini nimbul sfinților, mai rar galben sau auriu, de unde termenul latin medieval „aureola".

La Patangiali comparațiunea nimbului cu văpaia unui fitil militează de asemenea în favoarea culorii albe.

Tot *albe* au fost văpăile cele „ca fulgi de zăpadă" dasupra capului copilului, în faptul citat mai sus din Perty.

în sfârşit, afirmațiunea dlor Beattie şi Dr. Thomson, cum că la dezvoltarea plăcii fotografice impresiunea nimbului se face vizibilă aproape imediat după ce se toarnă revelatorul: „die Pldtzlichkeit, mit der diese Gestalten auf den Platten erschienen, sobald der Entwickler angewendet wurde" (Aksakow, I, 54), vorbeşte şi ea pentru culoarea albă, ca cea mai actinică.

Aşadară între cele două materii, cea odică şi cea nimbică, se înşiră următoarele deosebiri categorice:

Od:	Nimb:
vizibil pentru subiect somnambulic sau ipnotic;	invizibil pentru subiect somnambulic sau ipnotic;
invizibil în orice condițiune pentru ochiul normal;	vizibil în unele condițiuni pentru ochiul normal;
neproducând nici o impresiune asupra plăcii fotografice;	putând să impresioneze placa fotografică;
având totdauna forma de flăcări sau văpăi, niciodată acea de cilindru sau de disc;	afectând mai cu preferință forma de cilindru sau acea de disc, fie compactă, fie cu raze;
roşu şi albastru, câte o dată violet.	niciodată roşu, generalmente alb.

§ 15. Până acuma fizica a cunoscut patru stări ale materiei: solidă, lichidă şi gazoasă, pe lângă care ilustrul Crookes a descoperit starea radiantă.

Odul, formând o a cincea stare, a ajuns sau este aproape de a ajunge să fie recunoscut de cătră ştiința cea oficială. Cu atâta şi mai vârtos trebui să fie recunoscută *starea nimbică* a materiei, deoarece ea se demonstrează într-un mod mai ştiințific decât cea odică. Odul nu poate să fie surprins decât prin subiectul somnambulic sau ipnotic, pe când nimbul, fără a mai vorbi despre concursul mărturiilor istorice din epocile şi de la popoarele cele mai diferite, se înregistrează - notați bine - se *înregistrează printr-un aparat,* fiind astfel mai pe sus de orice îndoială.

Existenţa nimbului la om, singură dovedită deocamdată, nu exclude marea probabilitate că, în diverse modalităţi de condensaţiune, el există, ca şi odul, şi în alte corpuri, fie organice, fie chiar inorganice, adică' aşa-numitele inorganice, unde pe viitor este datoare să-1 urmărească ştiinţa.

Ca orice proprietate antropologică, materia nimbică se află la fiecare om. Deosebirea poate să fie numai între *plus* şi între *minus.* Dacă este un *plus* calitativ sau cantitativ, această materie devine vizibilă; dar şi atunci nu totdauna, ci în oarecari deosebite condiţiuni favorabile: în momentul extazului, după neoplatonici; în exaltaţiunea religioasă, după creştini; ca un semn divin la oamenii foarte superiori, după egipteni, după greci, după romani; în timpul somnului, în stare de mediumitate, mai pe scurt la fiinţe excepţionale în cazuri excepţionale. A se mira cineva că la dânsul nu s-a văzut niciodată nimbul, este ca şi când s-ar supăra că nu este bariton.

§ 16. Stările de materie se pot transforma una într-alta. Despre cele trei stări cunoscute din vechime: solidă, lichidă şi gazoasă, această transformabilitate nu se mai discută. Solidul se transformă în lichid, lichidul în gazos, şi viceversa. Pentru starea odică şi pentru cea nimbică ni se impune însă o rezervă, lipsind orice dovadă sau măcar vreun indice *pro* sau *contra.*

Singurul lucru, pe care avem dreptul de a-1 afirma, este că în fenomenele aşa-zise spiritiste aceste două stări de materie *cooperează,* se ajută una pe alta, se află într-un fel de izochronism fiziologic şi mecanic, dacă nu totdeauna, cel puţin foarte adesea, de exemplu în fenomenul cel mai vulgar: învârtirea meselor.

Pentru obţinerea acestui fenomen, persoanele aşezate în jurul unei mese formează un lanţ prin contactul sau apropierea degetelor. Extremităţile degetelor proiectând *materie odică,* magnetizează oarecum masa, uneori fără s-o atingă, adică o fac proprie pentru mecanismul comunicaţiunilor, căci altfel masa nu s-ar mişca. Comunicaţiunile însă cele inteligente ale mesei nu pot rezulta nici din acţiunea degetelor, care nu este inteligentă, nici din cerebraţiunea celor aşezaţi în jurul mesei, cari veghează

şi totuşi n-au conştiinţă de cele comunicate, şi deci acele comunicaţiuni inteligente se datorează mijlocirii a ceva extra-digital şi supracerebral.

în clişeurile no. 6 şi 7, unde nimbul apare dasupra capului unui din cei aşezaţi pentru a învârti masa, numai materia nimbică a impresionat placa fotografică, căci placa fotografică, după cum am arătat-o deja mai sus, nu se impresionează deloc de materia cea odică.

Dacă experimentul s-ar fi făcut pe-ntunerec dinaintea unui subiect somnambulic său ipnotic, este sigur că el n-ar fi zărit nimbul, pe care 1-a văzut placa fotografică, dar este tot aşa de sigur că ar fi văzut flăcările cele odice ale degetelor.

Comunicaţiunile spiritiste prin învârtirea mesei se pot dară formula: $M + (O + N) + x$. Factorul x, cel mai esenţial, poate să fie contestat de către adversarii spiritismului până la o probă decisivă; însă nici o minte sănătoasă, în faţa rezultatelor pozitive ale unei experimentaţiuni curat ştiinţifice, nu mai are dreptul de a contesta pe $M + (O + N)$.

§ 17. Eu am ales într-adins exemplul cu învârtirea mesei, fiindcă-1 verifică clişeurile lui Beattie, precum şi ale profesorului Damiani, aşa că - în privinţa cooperaţiunii între od şi între nimb - ştiinţificeşte el este până acuma singurul demonstrat.

La învârtirea mesei *odul* se acumulează de la toţi aceia ale cărora degete sunt în contact sau apropiate, căci altmintrelea n-ar fi nevoie de un lanţ; *nimbul* însă, după cum se vede din clişeuri, emană numai din medium, nu şi din ceilalţi aşezaţi la masă.

în clişeurile lui Beattie medium fiind în stare de veghere, nu adormit, este învederat că aci - în ipoteza că nu există nici un factor exterior x - nimbul el singur operează asupra odului, şi operează printr-o filieră care nu este inteligenţa cea normală a lui medium, o inteligenţă rămasă de tot liberă şi cugetând în intervalul operaţiunii la alte lucruri decât cele comunicate prin învârtirea mesei sau necugetând la nimic.

Dacă vom recunoaşte însă pe factorul x, adică ceva extra-

omenesc cugetător, un *spirit* care se comunică prin învârtirea mesei, atunci cată să admitem că acel *x*, deşi inteligent, totuşi este inferior sau novice, căci el nu e în stare de a opera prin nimb asupra creierului lui medium, astfel ca medium să-şi piarză conştiinţa, să devină ne-stăpân pe creierul său cel înstrăinat, pe care stăpânindu-1 factorul JC, creierul cel stăpânit să mânuiască el însuşi odul asupra mesei.

Inferioritatea lui *x* este aci învederată în comparaţiune cu cazul când scrie automaticeşte mâna unui medium cu totul inconştient şi quasi-cataleptic; dar despre acest fel de comunicaţiuni, cu mult mai superioare decât cele prin învârtirea mesei şi în cari nimbul servă lui *x* pentru a opera asupra creierului lui medium, iar odul îi servă pentru a magnetiza creionul lipindu-1 de degete întocmai după cum se lipeşte fierul de magnet, - despre acest fel de comunicaţiuni cestiunea va sta deschisă pentru altă dată, când îi va ajunge rândul de a fi dezbătută şi ea într-un mod experimental.

§ 18. Cooperaţiunea între od şi între nimb, solidaritatea între ambele în unele cazuri, se demonstrează ştiinţificeşte în spiritism prin clişeurile lui Beattie şi ale profesorului Damiani.

Dar atunci, printr-o analogie irezistibilă, acelaşi fel de cooperaţiune devine învederat în fenomenalitatea somnambulică şi-n cea ipnotică, asupra cărora în genere eu voi reaminti cele spuse de mine în *Sic cogito* (p. 68-89).

Magnetizorul şi ipnotizorul, să zicem printr-un termen comun „sugeratorul", fie după metoda lui Mesmer, fie după acea a lui Braid, pun voinţa lor în raport cu inteligenţa celui magnetizat sau ipnotizat; aceasta însă nu se poate face d-a dreptul prin craniul subiectului sau prin oricare altă parte din corpul lui, toate inaccesibile pentru o sugestiune din afară, ci voinţa cea externă lucrează anume asupra nimbului, asupra materiei celei supracerebrale, materie extracorporală ca şi acea voinţă, iar nimbul apoi, pătruns de sugestiunea din afară şi pătrunzând la rândul său în creierul cu care se află într-o legătură permanentă, dirige de acolo prin centruri nervoase materia cea odică a simţurilor.

Ce este dară îh fond „sugeratorul" pentru nimbul subiectului celui somnambulic sau ipnotic? Ceea ce pentru nimbul unui medium spiritist este factorul pe care noi l-am numit *x*. Singura deosebire sau, mai bine zicând, singurul pretext pentru care hemiopia ştiinţifică recunoaşte pe unul şi totuşi contestă pe celălalt, este că unul e vizibil, pe când celălalt nu se vede.

Oricum ar fi însă, pe noi deocamdată, lăsând la o parte pe *x*, ne interesează numai cooperaţiunea între od şi între nimb în spiritism, în magnetism şi în ipnotism deopotrivă.

Studiul de faţă, în care eu am cercetat fenomenele întocmai ca un fizician meticulos până la scepticism, a fost necesar ca o pregătire metodică la experimentele mele personale asupra materiei nimbice, experimente numeroase, nu două-trei, şi controlate într-un mod draconian, ca să-mi fie permisă această expresiune, prin mai multe procese-verbale de cătră un cerc de oameni de ştiinţă.

Graţie acelor experimente se vor vedea nu numai nişte configuraţiuni rău definite de *cilindru* şi de *disc*, ca în specimenele de mai sus, ci se vor dezvălui cilindrul şi discul cu amănuntele lor: o adevărată anatomie a *organului* în care se cuprinde principiul cel superior al constituţiunii omeneşti.

Până a nu se slei prin toate mijloacele posibile experimentaţiunea asupra propriului nostru *spirit* omenesc în stare de ceea ce se numeşte *viaţă,* nu este ştiinţific de a anticipa asupra aceluiaşi spirit divorţat de corp prin ceea ce se cheamă *moarte.* Juristul poate să zică: „le mort saisit le vif"; noi vom zice din contra: „le vif saisit le mort". Prin cel *viu* să apucăm pe cel *mort,* prin biologie să intrăm în spiritism. Metoda mai pe sus de toate.

Nu-mi place pentru mine însumi „dubiul cartezian", căci el ar fi din parte-mi o ipocrizie, de vreme ce în realitate eu nu mă îndoiesc, după cum nu se îndoia nici Descartes, când avea aerul de a se îndoi; îmi place însă foarte mult „dubiul cartezian" din

partea acelora dintre lectorii mei, cari nu vor să crează până ce nu li se dovedeşte şi pentru cari nu e dovadă decât aceea ce este cu desăvârşire conform criteriilor ştiinţei contimpurane.

Aşa lectori îmi trebuie mie.

Nu toţi se nasc cu intuiţiunea adevăratei căi, dar tuturora le este dat ca s-o poată nimeri cu o oră mai-nainte sau mai târziu. Sântul Augustin, cea mai strălucită stea a bisericii creştine, fusese dintru-ntâi păgân. Dintre amicii mei, Dr. C. Istrati şi profesorul Ştefan Michailescu începuseră prin a fi atei. Nu de ateii cei cu multă şi temeinică ştiinţă mă tem eu, ci de ateii cei fără nici o ştiinţă; ba şi mai rău încă mă tem şi mă-nfior de ciupercile cele ateiforme răsărite din igrasia creierului printr-o tencuială de ştiinţă.

CENTENARUL LUI HELIADE

Cuvântare aniversară rostită în Şedinţa solemnă a Academiei Române în ziua de 13 ianuarie 1902

(După note stenografice)

Academia Română, institutul cultural cel mai înalt al ţării, serbează astăzi centenarul primului nostru preşedinte, pe când totodată România întreagă se pregăteşte nu mai puţin a serba pe... nu ştiu ce epitet mai cuprinzător să-i pot da... pe *tatăl Heliade,* pe tatăl, da, căci toţi cei mai buni dintre românii cei bătrâni de acuma sunt fii spirituali ai acestui mare dascăl, tribun şi poet.

Dar mai întâi cred de cuviinţă a spune, de ce anume am primit asupră-mi înălţătoarea sarcină de a vă vorbi tocmai eu, nu altul, sintetizând omagiul Academiei Române.

' în penultima şedinţă înainte de Crăciun, colegul Tocilescu ne-a amintit centenarul lui Heliade, cerând participarea noastră la dorinţa generală a ţării. Propunerea a fost îmbrăţişată cu căldură, şi unii dintre cei de faţă au indicat pe d. Maiorescu să vorbească cu acea solemnă ocaziune. D. Maiorescu a refuzat.

Atunci eu mi-am permis a-i observa că pentru domnia-sa în specie nu e un simplu prilej de a se afirma, ci este chiar o datorie imperioasă. în adevăr, sunt abia câteva zile de când în *Analele* Academiei s-a publicat un memoriu extraacademic de d. Petre Popescu, unde se zice - citesc textualmente - următoarele cuvinte:

„Dl Maiorescu, omul care de mai bine de 30 de ani conduce, din fericire, pe calea adevărului, toată activitatea intelectuală şi artistică a românilor". Mai bine de 30 de ani! conduce din fericire! calea adevărului! toată, toată activitatea intelectuală şi-şi-şi artistică a românilor!!! probabil, şi podul pe Dunăre.

Prin urmare, d. Maiorescu este succesorul direct legitim al lui Heliade, şi deci d. Maiorescu este dator a aprecia moştenirea ce-i rămăsese d-sale de la Heliade. îl rugai dară cu stăruinţă să vorbească anume d. Maiorescu. D. Maiorescu iarăşi a refuzat. Atunci unii colegi m-au propus pe mine, şi eu m-am grăbit a primi această împuternicire: împuternicirea de a examina capitalul cel lăsat românilor de Heliade; m-am grăbit, căci am fost totdauna, sunt şi voi fi heliadist. Mulţumesc dară dlui Maiorescu că mi-a cedat locul, şi totodată cu multă graţiozitate mi-a înlesnit momentul psicologjc de a pecetlui comedioasa aserţiune a dlui Petre Popescu, care - autorul şi opera lui - rămâne o regretabilă greşală de tipar în publicaţiunile Academiei Române.

De astă dată voi vorbi, adică voi simţi şi voi cugeta pentru a treia oară despre neuitatul Heliade.

El a murit la 27 aprilie 1872, şi la înmormântarea lui, sunt acum 30 de ani, am cuvântat eu, atunci tânăr încă, dar voi fi tânăr totdauna de câte ori mă vă învăpăia dragostea pentru neamul românesc şi neîmpăcată ură - oportună şi neoportună - contra vrăjmaşilor românismului.

Tot la 1872 s-a constituit în Bucureşti un comitet pentru ridicarea unei statui în memoria lui Heliade. în acel comitet de admiratori ai răposatului figurau Cogălniceanu, Dumitru Brătianu, Scarlat Creţulescu, Costică Boerescu, Odobescu, Au-

partea acelora dintre lectorii mei, cari nu vor să crează până ce nu li se dovedeşte şi pentru cari nu e dovadă decât aceea ce este cu desăvârşire conform criteriilor ştiinței contimpurane.

Aşa lectori îmi trebuie mie.

Nu toți se nasc cu intuițiunea adevăratei căi, dar tuturora le este dat ca s-o poată nimeri cu o oră mai-nainte sau mai târziu. Sântul Augustin, cea mai strălucită stea a bisericii creştine, fusese dintru-ntâi păgân. Dintre amicii mei, Dr. C. Istrati şi profesorul Ştefan Michailescu începuseră prin a fi atei. Nu de ateii cei cu multă şi temeinică ştiință mă tem eu, ci de ateii cei fără nici o ştiință; ba şi mai rău încă mă tem şi mă-nfior de ciupercile cele ateiforme răsărite din igrasia creierului printr-o tencuială de ştiință.

CENTENARUL LUI HELIADE

Cuvântare aniversară rostită în Şedința solemnă a Academiei Române în ziua de 13 ianuarie 1902

(După note stenografice)

Academia Română, institutul cultural cel mai înalt al țării, serbează astăzi centenarul primului nostru preşedinte, pe când totodată România întreagă se pregăteşte nu mai puțin a serba pe... nu ştiu ce epitet mai cuprinzător să-i pot da... pe *tatăl Heliade,* pe tatăl, da, căci toți cei mai buni dintre românii cei bătrâni de acuma sunt fii spirituali ai acestui mare dascăl, tribun şi poet.

Dar mai întâi cred de cuviință a spune, de ce anume am primit asupră-mi înălțătoarea sarcină de a vă vorbi tocmai eu, nu altul, sintetizând omagiul Academiei Române.

• în penultima şedință înainte de Crăciun, colegul Tocilescu ne-a amintit centenarul lui Heliade, cerând participarea noastră la dorința generală a țării. Propunerea a fost îmbrățişată cu căldură, şi unii dintre cei de față au indicat pe d. Maiorescu să vorbească cu acea solemnă ocaziune. D. Maiorescu a refuzat.

Atunci eu mi-am permis a-i observa că pentru domnia-sa în specie nu e un simplu prilej de a se afirma, ci este chiar o datorie imperioasă. în adevăr, sunt abia câteva zile de când în *Analele* Academiei s-a publicat un memoriu extraacademic de d. Petre Popescu, unde se zice - citesc textualmente - următoarele cuvinte:

„Dl Maiorescu, omul care de mai bine de 30 de ani conduce, din fericire, pe calea adevărului, toată activitatea intelectuală şi artistică a românilor". Mai bine de 30 de ani! conduce din fericire! calea adevărului! toată, toată activitatea intelectuală şi-şi-şi artistică a românilor!!! probabil, şi podul pe Dunăre.

Prin urmare, d. Maiorescu este succesorul direct legitim al lui Heliade, şi deci d. Maiorescu este dator a aprecia moştenirea ce-i rămăsese d-sale de la Heliade. îl rugai dară cu stăruință să vorbească anume d. Maiorescu. D. Maiorescu iarăşi a refuzat. Atunci unii colegi m-au propus pe mine, şi eu m-am grăbit a primi această împuternicire: împuternicirea de a examina capitalul cel lăsat românilor de Heliade; m-am grăbit, căci am fost totdauna, sunt şi voi fi heliadist. Mulțumesc dară dlui Maiorescu că mi-a cedat locul, şi totodată cu multă grațiozitate mi-a înlesnit momentul psicologie de a pecetlui comedioasa aserțiune a dlui Petre Popescu, care - autorul şi opera lui - rămâne o regretabilă greşală de tipar în publicațiunile Academiei Române.

De astă dată voi vorbi, adică voi simți şi voi cugeta pentru a treia oară despre neuitatul Heliade.

El a murit la 27 aprilie 1872, şi la înmormântarea lui, sunt acum 30 de ani, am cuvântat eu, atunci tânăr încă, dar voi fi tânăr totdauna de câte ori mă vă învăpăia dragostea pentru neamul românesc şi neunpăcată ură - oportună şi neoportună - contra vrăjmaşilor românismului.

Tot la 1872 s-a constituit în Bucureşti un comitet pentru ridicarea unei statui în memoria lui Heliade. în acel comitet de admiratori ai răposatului figurau Cogălniceanu, Dumitru Brătianu, Scarlat Crețulescu, Costică Boerescu, Odobescu, Au-

relian, pictorii Aman şi Grigorescu etc, între cari eu nu puteam să lipsesc. La inaugurarea acelui frumos monument în fața palatului Universității, o statuie datorită măiestrei dalte a italianului Ferrari, peste nouă ani după moartea lui Heliade, am vorbit eu din partea comitetului. Voi reproduce aici câteva pasaje din discursul meu de atunci, aşa cum îl găsesc publicat în *Românul* de la 25 noiembrie 1881.

„Microcosm al unei generațiuni care se mai continuă în generațiunea de astăzi, după cum generațiunea de astăzi se va continua în generațiunile ulterioare, biografia lui Heliade sunteți voi toți, câți ați venit aici aducându-i cununi de lauri. Biografia lui sunt aceşti reprezentanți ai presei - el părinte al presei române; biografia lui sunt aceşti dascăli şi şcolari - el întâiul născut al învățământului românesc; voi tipografi, voi librari, voi bărbați de carte, sunteți biografia lui - el tipograf, el librar, el renăscător al prozei şi poeziei române după o seculară amorțire. Dintr-o mică rădăcină a crescut un măreț arbore: acest arbore este biografia rădăcinii... O națiune ingrată către oamenii cei mari ce-au lucrat s-o înalțe, este o națiune fără rădăcină, o națiune moartă, o națiune care se sinucide. Nebună, ea n-a ştiut să fie nici măcar egoistă! Pentru un popor, a iubi pe oamenii săi cei mari este a se iubi pe sineşi. Un individ, fie cât de genial, e om mare numai atunci când ajunge a fi prisma tuturora, numai atunci când o întreagă societate, cu toate ale sale, se simte oglindită întrînsul, recunoaşte întrînsul, întrînsul se iubeşte pe sineşi. într-un cap - chintescența a mii de capete, toate sufletele - într-un suflet. în bine şi chiar în rău, o neputincioasă multiplicitate a poporului devine astfel o formidabilă unitate prin omul cel mare, şi - devenind o formidabilă unitate - poate să meargă înainte. Nu lui dară îi aducem prinoasele noastre, ci ni le aducem nouă înşine. Noi am fost el şi el a fost noi într-un lung period din viața noastră națională...".

Şi acuma, vorbind pentru a treia oară, după alți douăzeci de ani, ce să mai spun eu oare tot despre Heliade? *Non multa, sed multum:* voi spune nu multe, dar mult; mult şi nou. Cu cât mai sus ne depărtăm de punctul de plecare, obiectele cele masive nu

ne mai preocupă, căci le văzurăm din capul locului; la o distanță însă ne apare din ce în ce mai limpede o nouă perspectivă, o sferă mai întinsă, o sinteză ale cărei amănunte ne scăpau din vedere în apropierea cea miopică, şi acele amănunte sunt adesea tocmai trăsurile cele mai caracteristice. Privit de aproape, Heliade e omul de la 1848 şi numai atâta; privit însă de departe din înălțime, el ține o mână răzemată pe Tudor Vladimirescu, iar cealaltă pe Cuza. Heliade se născuse prin corp cu mult înainte de Tudor, aşa este, dar misiunea sa providențială se începe imediat după 1821; la celalt capăt al scării, el a murit prin corp cu mult în urma detronării lui Cuza, dar la întronare Heliade abia mai trăia prin suflet, căci misiunea-i era împlinită. în realitate dară Heliade nu se concentrează în anul 1848, nici omul născut la 1802 şi mort la 1872, ci este o idee a întreguluj interval dintre 1822-1857.

în 1821 cade Tudor Vladimirescu, asasinat mişeleşte de grecul cel muscălit Ipsilante, care în faptă n-a omorât altceva decât fanariotismul în România. La 1822 se iveşte deodată Heliade, un tânăr de 20 de ani, numit profesor la Sfântul Sava predând gramatica românească. Acea mult memorabilă gramatică s-a publicat numai peste 6 ani la 1828, „cu cheltuiala domnului coconului Scarlat Roset", dedicată „dumnealui marelui vornic Gheorghe Golescu"; în manuscript însă ea circula deja la 1822 în şcoala din Bucureşti, de asemenea la Craiova şi la Slatina. Eram eu de vro zece ani, când tatăl meu, departe în Basarabia, mi-a dat un exemplar, pe care-1 conserv ca o relicvie. Gramatica cea de la 1822 nu este un simplu început didactic, nu este „ziua se cunoaşte de dimineață", ci este individualitatea integrală a lui Heliade în politică şi în literatură totodată.

S-a spus adesea că Heliade a fost format de Gheorghe Lazăr predecesorul nou în şcoala din Bucureşti între anii 1816-22, „fericitul arhidiaconul şi doctorul în teologie şi legi". E adevărat că Heliade laudă pe Lazăr, dar pe o linie foarte secundară. Toată admirațiunea şi toată recunoştința el o datora câtorva boieri munteni cărturari, mai ales lui Gheorghe şi Constantin Goleşti, lui Scarlat Rosetti, lui Barbu Văcărescu, lui Iancu

Văcărescu acela „care zice că prin litere se naşte literatura, iar de la slove să n-aştepte cineva decât numai slovuire", şi în fine lui Constantin Bălăceanu „protectorul şi apărătorul şcoalelor româneşti, care cu osteneli le-a început şi iarăşi prin osteneli, cu pieptul şi braţul său cel românesc şi viteaz le apără şi le păzeşte până în ziua de astăzi...". Cultura lui Heliade era curat muntenească, încât trebuie cu desăvârşire să mai slăbim cu pretinsa paternitate a lui Lazăr. Pe cei de peste Carpaţi, Heliade îi iubeşte şi-i admiră, dar cu multă rezervă, bunăoară în următorul pasaj, remarcabil prin bun simţ şi chiar prin tact ştiinţific: „Aci îndrăznesc a vorbi pentru fraţii noştri din Transilvania şi Banat, care sunt vrednici de toată lauda pentru ostenelile şi silinţa ce pun pentru literatura românească. Pentru ortografie însă, care voiesc să o introducă scriind cu litere latineşti, bine ar fi fost să urmeze duhul italienesc, adică a seri după cum vorbim. Şi să nu se ia după ortografia franceză şi cea englezească, care păzeşte derivaţia zicerilor născută în veacurile scolasticismului şi de care chiar singuri acum ar voi să se scuture... Noi nu scrim pentru strămoşii noştri pe care i-a adus marele Traian aci, ci pentru contimporanii noştri...".

Amici, ocrotitori şi inspiratori ai tânărului Heliade au fost câţiva boieri. munteni patrioţi, familiarizaţi cu tendinţe occidentale, mai ales Goleştii şi Văcăreştii. în urmă Goleştii au ajuns liberali - foarte liberali, iar Văcăreştii conservatori - foarte conservatori. Să nu uităm însă că până la 1856 nu erau la români nici conservatori, nici liberali, căci partidele cele constituţionale nu se puteau zămisli până la încolţirea unui regim constituţional. Afară de venetici şi parveniţi, afară de clienţi ai candidaţilor la domnie, afară adică de ciocoii lui Filimon, toţi boierii de baştină mari şi mici, unii mai îndrăzneţi, alţii mai pe ascuns, iubeau neamul românesc, urau jugul străin, dejucau intrigile trădătorilor, ţineau la limba străbună şi lucrau cu zor la deşteptarea poporului. De la acei boieri învăţase Heliade ruga, pe care o intercalează în gramatica sa: „Fie binecuvântată toată tinerimea, coboară-se mila şi fericirea Cerului preste dânsa; slăvească-se naţia rumânească, înmuţească-se cei ce o apără şi o ajută; stingă-se numărul celor ce voiesc să o dărapene: stingă-se cu sunetul numele lor din cartea pomenirii şi a vieţii; păşească cu repeziciune sfânta filosofie şi ştiinţele de la marginile pământului până la celălalte, întinză-se şi înmulţească-se şi în nenorocita noastră Patrie; fie bine primite ca să rămâie şi să se veciniceze între noi!" în aceeaşi gramatică, o altă rugă pare răsărită ca un sublim *recviem* din proaspătul atunci mormânt al lui Tudor Vladimirescu: „Dea Domnul ca să sporească râvna culturii între rumâni şi să înceteze toate împotrivirile; coboare-se pacea şi fericirea Cerului preste mult suferitoarea noastră patrie; fie lacrămile şi năcazurile ei cele îndelungate şi pline de deznădăjduire auzite la Cer, şi vază de acolo mângâiere; împărătească sfânta unire în braţele ei cele ostenite şi dreptatea însoţească toate păsurile şi săvârşirile rumânilor ca să fie ei toţi fraţi şi toţi să se bucure de drepturile pământului lor celui blagoslovit; fie! fie! fie!...".

De la primul său pas până la 1822, atunci biet dăscălaş imberb, Heliade îşi manifesta deja pe deplin misiunea dualităţii sale: literatură şi politică, cuvânt şi faptă, ambele strâns cimentate prin aceeaşi ţintă - nesleita iubire a neamului românesc. Aşa a crescut în curs de 25 ani, generaţhmea cea de la 1848, o legiune atât de oţelită, încât năpădirea ulterioară a microbilor pesimismului, cari îşi puseseră cu fală pe steag de a-şi bate joc de românism, micro-schopenhauerii n-au fost în stare să nimicească măreţul avânt. Heliade, văzut sau nevăzut, era pretutindenea în suflete; şi nu numai până la Milcov. Cogălniceanu şi Costachi Negruzzi la Prut, Alexandru Hasdeu şi Constantin Stamati la Nistru, simpatizau şi simfonizau cu Heliade; în Muntenia însă se adăpostea cuibul firesc al mişcării, fiind aci mai apărat de pestilenta duhoare a muscalului. Pentru a da mulţimii o hrană zilnică de tendinţe patriotice, trebuia negreşit o presă periodică şi trebuia un teatru. La 1828 Heliade întemeiază *Curierul său,* iar la 1834, ajutat de Câmpineanu, el ridică o scenă românească pe lângă o Societate Filarmonică, cari au exercitat cea mai puternică înrâurire asupra deşteptării aspiraţiunilor naţionale. La 1836 el inaugurează o combatere

sistematică a machivelismului Rusiei, demascând un infam falş muscălesc în textul Regulamentului Organic; şi acea luptă contra „faraonului de la nord", după cum caracteriza Heliade autocraţia rusească, nu se mai sfârşeşte decât cu moartea profetului. Din acea epopee antimoscovită sunt mai piperate cele două satire, prin cari Heliade a scăpat România de două mari năpăşti. La 1844 Rusia se încerca a pune mâna pe minele ţării - ceva aşa cum Anglia în Transvaal sau după cum ar fi la noi astăzi cestiunea cea evreiască a „capitalurilor străine". Venise într-adins un speculant numit Trandafilov. Obşteasca Adunare era cât p-aci să cază în cursă. Atunci Heliade răspândeşte în sute de exemplare manuscrise fabula: *Măceşul şi florile.* Propunerea de la Petersburg a fost respinsă. La 1848 vine în Bucureşti cu alt agent rusesc Duhamel, contra căruia Heliade scrie o satiră intitulată *Cântecul ursului* cu refrenul „Dina! Diha-măi!" care făcu de râs pe intrigantul muscal.

Nu voi mai atinge cele multe peripeţii din viaţa lui Heliade. Trec chiar peste rolul lui cel covârşitor în revoluţiunea de la 48. înlătur evenimentele cele prea bine cunoscute. Mă voi opri o clipă numai asupra literatului. în proză ca şi-n versuri, Heliade se distinge printr-o extremă energie. Acea energie încânta mai cu deosebire pe nenorocitul Eminescu, care a scris o frumoasă poezie „La Heliade...". La începutul cuvântării mele eu am mulţumit cu efuziune dlui Maiorescu; la sfârşit am vrut să-i mai fac o nouă mare plăcere, evocând pe Eminescu. Şi aci însă un regret. în colecţiunea postumă a versurilor lui Eminescu, d. Maiorescu în calitate de editor a suprimat poezia „La Heliade". Răuvoitorii pretind că d-sa ar fi dorit să distrugă până şi memoria lui Heliade. Răuvoitorii n-au dreptate. Pe Heliade nimenea nu va putea, necum să-1 distrugă, dar nici măcar a-1 ştirbi. Prin acea neînţeleasă suprimare, care frumoasă nu e, corectă nu e, şi nu e prea cu minte, se ştirbeşte Eminescu, iar prin ştirbirea lui Eminescu se ştirbeşte mai ales - *natiirich* - însuşi d. Maiorescu. Şcoala lui Heliade stă şi rămâne în picioare, mai tare decât orişicând, ca:

...falnica cunună a bradului bătrân...

Astăzi despre Heliade, mai deunăzi despre Vasile Urechiă... ar zice cineva că eu m-am făcut cioclu umblând după morminte. Ei bine da, primesc epitetul de cioclu, nu însă pentru a îngropa, ci pentru dezmormânta gloriile cele naţionale!

Voi termina.

Imitând pe colegul şi vechiul meu amic Sturdza, care la orice mare solemnitate naţională obicinuieşte a face câte un dar Academiei, îmi iau libertatea de a vă da şi eu ceea ce este foarte scump suvenirilor mele. Tatăl meu a fost unul dintre fondatorii Academiei şi totodată un părtinitor nestrămutat al lui Heliade. La centenarul de astăzi, în semn de comemoraţiune, vă ofer această cupă de argint, din care închinase bunicul meu Tadeu la botezul tatălui meu Alexandru. Din această cupă eu am închinat una singură dată, anume la botezul fiicei mele, strigând atunci ca şi acuma: Trăiască România! Piară duşmanii! Şi când zic *România* înţeleg pe prima linie capul României, căci Regele nostru e tare prin iubirea românilor, iar românii sunt tari prin îneţelepciunea Regelui.

ŞCOALA CARP - MAIORESCU

Caragiale • Tocielescu • P. Missir • Vizită armenească

D[omnul] C. A. Ionescu, devenit astăzi preacunoscut sub numele de *Caion* cu ocaziunea faimosului proces de calomnie cu d[omnul] Caragiale, îmi adresează o epistolă datată „în Duminica Floriilor", rugându-mă a-i „întinde o mână de ajutor celui care şi-a permis să spună adevărul! Numai cuvântul vostru va putea nimici junimismul imoral şi oprimator al dreptăţii".

Scrisoarea nu e confidenţială şi secretul nici ar avea vreun sens când se cere anume un sprijin public.

D[omnul] Caion îmi scrie:

„Aproape de a lua licenţa în Litere, după ce am trecut toate

examenele cu notele cele mai mari, Facultatea de Litere junimistă a găsit de cuviință, sub porunca dlui Maiorescu, să mă elimine, căci - zicea profesorul de logică -, acest tânăr este un om periculos.

Aceşti profesori cari s-au coborât până la calomnie, au căutat, eliminându-mă din şcoală, să profite din nou spre a mă terfeli în minciuni. întregul junimism e contra mea..."

Cu alte cuvinte, d[omnul] Caion se plânge de *Maiores cum minoribus.*

Din parte-mi singurul mijloc de a întinde o mână de ajutor dlui Caion contra junimiştilor, este de a susține cu tărie că domnia-sa este junimist el însuşi, junimist inconştient, fie, dar nu altceva decât junimist, junimist neaoş, junimist din şcoala literară Carp-Maiorescu *privatissime.*

Unul din principiile cele fundamentale ale acestei înveninate scoale anti-naționaliste a fost totdauna: tu, tinere, fără trecut, leneş şi ambițios, dacă vrei să te rădici sus şi iute, să te apuci a lovi cu violență sau cu insolență *beatos possidentes,* pe cei cu trecutul câştigat deja prin muncă, pe românii cei mai de frunte în literatură.

Aşa a făcut-o tânărul d[omn] Caion; tot aşa o făcuseră din tinerețe înşişi d. Carp şi Maiorescu.

D[omnul] Maiorescu, remarcabil atunci numai prin nimica vreau să zic: prin mimică îşi începuse „naturlich" cariera desființând pe Heliade, pe Bolliac, pe Grigorie Alexandrescu, pentru a-i înlocui printr-un Samson Bodnărescu.

D[omnul] Carp, pe de altă parte, sfâşia pe *Răsvan* şi pe *Ion-vodă,* deşi el însuşi nu făcuse decât a traduce pe *Macbeth,* o ultra-ridicolă traducere „din englezeşte", pe care un român neştiind englezeşte poate să înțeleagă originalul lui Shakespeare mai lesne decât acea pretinsă traducere românească, bunăoară următoarele versuri reproduse aci întocmai cu ortografia lor:

Ca astăzi niciodată, nu am simțit păcatul
A nereconoscinței. Aşa zboru ai luat,

Că ce mai rapid' arip-a răsplătirei
Nu te poate adjunge. Aş dori, ca să-ți fie
Meritul mai mic, atunci aş compensa,
Acele datorite cu cele împlinite!
Aşa eu nu pot alta, de cât mărturisi
Că tot' averea me, nu mă poate plăti...

D[omnul] Caion este un elev necontestabil al dlor Carp şi Maiorescu cari, prin urmare, n-ar trebui să-1 prigonească, căci este „păcatul a nereconoştinței" după gramatica din *Macbeth.* Din contra, şcoala cea anti-naționalistă e datoare a face ochi dulci unui discipol atât de vrednic: „lui faire Foeil de curpe", cu sau fără monoclu.

Iată dară, din răsputeri, eu am apărat pe nenorocitul tânăr. Să nu regrete, însă, că a pierdut actuala facultate de Utere din Bucureşti, altfel zisă *cloşca cu puii* Chiar la universitatea din Tokio unde se va duce d[omnul] Caion, va câştiga acolo mai mult bun simț şi mai ales mai mult simț național decât de la d[omnul] Densuşianu Ovid, adică matematiceşte 0 (zero) + vid (zero) = 2 zero, pentru care în România întreagă nu se găseşte nici ştiință nici moralitate, afară numai şi numai acest minuscul *Bis-zero.* De acum înainte să se avânte d[omnul] Caion la o muncă temeinică, şi atunci nu va mai cântări plagiatele lui Caragiale, ci mai bine să studieze originile pieselor lui Moliere sau Goldoni. Chirurgul nu învață anatomia prin a diseca propriul său corp sau pe al fratelui, ci corpuri străine, mai cu seamă cadavre; iar unui bărbier ucenic nu-i e permis a se juca cu disecțiuni.

Docamdată este o tristă consolațiune pentru d[omnul] Caion că nu e singuratec, ci păşeşte braț la braț cu d[omnul] Tzigara Samurcaş, unul insultând pe Caragiale, cellalt pe Grigore Tocilescu, doi *rumeni* izbind pe doi foarte *cineva* şi pentru amândoi rezultatul va fi acelaşi. Oricât ar protesta d[omnul] Caion, Caragiale face onoare neamului românesc. Oricât s-ar zbuciuma d[omnul] Tzigara, neamului românesc îi face onoare Tocielescu...

Post scriptum. Eram cât p-aci să uit pe d[omnul] P. Missir, dacă nu mi-l aducea aminte epistola d[omnu]lui Caion.

îi datorez cel puţin gentileţea unui *post-scriptum.*

Articolul meu *Carliştii (Apărarea Naţională* din 23 martie) pare a fi produs o impresiune nu tocmai mediocră.

Arătând acolo că existenţa actuală şi cea ultimă a junimiştilor este pe deplin la dispoziţiunea dlui Nicu Filipescu, eu ziceam:

„Printr-un fel de endosmos şi exosmos, dnii Maiorescu şi Carp *s-au umplut de Filipeşti.* Dacă astăzi cumva Filipeştii i-ar părăsi, cei get beget junimişti n-ar mai exista politiceşte, închipuiţi-vă un moment realizarea acestui scandalos div- >rţ, şi veţi asista la o înmormântare nu de prima clasă, ci de primul comism, căci n-ar plânge la groapă decât numai câţiva armeni..."

Ei bine, iute-iute, din cei „câţiva armeni" unul a şi început deja a plânge de pe acum. Prea te-ai grăbit, die Missir! Mai sunt vro unsprezece luni. Nu cumva ai vrut să justifici cu orice preţ vechiul proverb moldovenesc: „Armanul plăteşte gloaba"?

Să se observe că eu n-am fost niciodată vrăjmaş armenilor. Dimpotrivă, aceşti oneşti şi liniştiţi neguţitori, excelenţi cetăţeni pasivi, mi-au fost totdauna simpatici. Dar prin patriotismul cel românesc, ei n-au strălucit până astăzi şi nu străluceşte prin vreun foc sacru nici d[omnulj Missir în specie.

E ciudat şi chiar caracteristic că între junimişti d[omnul] Missir are aceeaşi importanţă, pe care între conservatori o are amicul meu M. Vlădescu, român din moşi-strămoşi, veche viţă boierească şi naţionalist învăpăiat. Păcat, mare păcat pentru d. Carp şi Maiorescu că nu le dă mâna de a alege reprezentant al naţiunii pe d[omnul] Dichter şi atunci junimismul ar fi sintetizat de minune printr-un *leader* armean în Senat şi printr-un evreu în Adunarea Deputaţilor!

Fie dară cum o fi, d[omnul] Missir combate articolul meu în *Revista Română* de la 1 aprilie, şi băgând de seamă că fatala

dată de „poisson d'avril" va putea să-1 păcălească, 1-a reprodus apoi în *Epoca* de la 3 aprilie.

Domnia sa începe prin a-mi lua apa de la moară, asigurându-mă că Hasdeu este prea puţin cunoscut românilor, că „n-a ajuns să exercite vreo înrâurire însemnată în jurul său", că este „la vârsta în care activitatea ştiinţifică scade", că Hasdeu nici nu este om de ştiinţă, căci îi „lipseşte măsura dreaptă şi exactă pe care iubirea adevărului să o dea omului de ştiinţă la gând ca şi la faptă" şi alte bucate armeneşti, de care nu se atinge românul. Pentru a curma nenţelegerea cea culinară astfel ca ceea ce nu se mănâncă la români să rămână pe seama dlui Missir, recunosc cu dragă inimă că acest domn e mai cunoscut românilor decât Hasdeu, că d[omnul] Missir exercită în toate privinţele o mai însemnată înrâurire decât Hasdeu, că activitatea ştiinţifică a dlui Missir nu e scăzută ca la Hasdeu, că d[omnul] Missir e om mai de ştiinţă decât Hasdeu, că dlui Missir nu-i lipseşte măsura dreaptă şi exactă kilometrică, kilogramică, kilolitrică etc. etc. etc. Ce mai poftiţi? Niciodată încă nu s-a văzut un român mai lasă-mă să te las faţă de un armean mai târâie-brâu.

Mă voi mărgini cu următoarele trei puncturi, singurele esenţiale în articolul dlui Missir:

1 Cei de la *Apărarea Naţională* nu trebuie să-şi dea numele de *carlişti,* de vreme ce regele Carol rămâne neamţ ca Hohenzollera şi este şi catolic.

2 Junimiştii nu s-au născut la 1867 după venirea principelui străin în România, ci mai dinainte.

3 „D[omnul] Hasdeu nu ţine seamă că opiniunile ce le putea avea în tinereţe despre dnii Maiorescu şi Carp nu le poate reedita acum fără a batjocori *ţara şi poporul în care cuvântul acestor doi oameni a fost ascultat şi a produs o şcoală sufletească..."'*

La primul purict:

Don Carlos e cu desăvârşire spaniol, nicidecum francez, măcar că rămâne *Bourbon.* Nici regele Oscar nu e francez, ci curat svezian, deşi rămâne *Bernadotte.* Regele nostru e

Hohenzollern şi va rămâne *Hohenzollern,* nici o îndoială, dar este atât de român, încât noi ăştia, naţionaliştii de la *Apărarea Naţională,* respectând ilustra obârşie a familiei regale, nu ne sfiim a fi carlişti.

Românismul nu ne opreşte de a fi *carlişti* pentru *Carol I,* şi nu ne opreşte, de asemenea, *ortodoxismul* de a fi *carlişti* pentru drăguţul *Carol II,* finul mitropolitului Ghenadie. Suntem, dară, - carlişti, şi ne place a fi carlişti, în toată independenţa noastră, dar nu *palatişti,* şi eu unul n-am fost şi nu voi fi în vecii vecilor *„servitor* al Maiestăţii Sale".

La punctul II:

Secta junimistă s-a zămislit nu se ştie când anume, şi nici mă interesează acea obscură concepţiune foarte maculată între d. Pogor şi Maiorescu lângă un felinar oarecare, admirabil descrisă de Panu în *Săptămâna.*

Nu e vorba de zămislire, de plod, de embriologie, ci de naştere, „apariţiunea Junimii" după expresiunea dlui Missir. Junimismul s-a născut din momentul când s-a organizat, iar organ a fost *Convorbirile literare.* Primul număr din *Convorbiri* apăruse la 1 martie 1867, din prima babă a anului *1867,* aproape un an după venirea principelui străin. De atunci s-a văzut din întunerec la lumină diatriba dlui Maiorescu contra scoale lui Simeon Bărnuţ, adică contra fracţiunii libere şi independente.

Eu am avut, dară, deplină dreptate când am caracterizat junimismul prin: „o plantă proprie şi necontestabilă a noului regim al principelui Carol". D[omnul] Missir şi-a pierdut calendarul şi nu e de mirare, armenii având o cronologie a lor, cu totul deosebită de cea europeană.

La punctul III:

Fanfaronada dlui Missir despre „ţara şi poporul ascultând cuvântul dlor Maiorescu şi Carp", este prea abracadabrantă, şi numai doar în America o va lua cineva la serios. în loc de a-i răspunde d-a dreptul, voi reproduce aci următoarea preţioasă mărturie din partea lui însuşi d[omnul] Missir în acelaşi articol:

„Adevăratele convingeri sunt inalterabile şi evoluţiunile politice nu sunt decât *mijloacele* cu ajutorul cărora luptăm

pentru credinţele noastre...", adică d. Carp şi Maiorescu nu s-au schimbat întru nimic de la 1867 până astăzi, sunt şi vor rămânea cosmopoliţi, pesimişti şi ebreofili acum ca şi-n trecut: „convingeri inalterabile"; ei se prefac însă şi se ascund din timp în timp: „evoluţiuni politice". ,%

Asupra acestei *inalterabilităţi* a dlor Carp şi Maiorescu atragem toată atenţiunea dlor N. Filipescu, amicul meu Delavrancea, C. Arion, A. Marghiloman, C. Olănescu, Ştirbei etc, cari nu sunt junimişti de la 1867, ci s-au pomenit atraşi în diferite timpuri prin *evoluţiuni politice* în sensul dlui Missir, dar pe cari nu eu îi voi confunda vreodată cu stocul cel armeno-evreiesc.

Agitându-se de atâţia ani numai prin parazitism, niciodată prin propria lor forţă, nu prin „ţară şi popor", ci lipindu-se când de Iepurenu, când de Ion Brătianu, când de Lascăr Catargi, când de Cantacuzino, când de Sturdza, când de Filipescu - d. Carp şi Maiorescu, fatali tuturora rând pe rând, au rămas „inalterabili" în vechile lor „convingeri" schopenhaueriste altoite prin evreism; şi într-un mod sistematic ei se răsfaţă din cartel în cartel, ceea ce înseamnează din *şantaj* în *şantaj,* „mijloacele cu ajutorul cărora luptăm" zice d[omnul] Missir. Ca „mijloc" individual special, d[omnul] Carp se auto-sugestionează că este creierul cel mai genial în România, dacă nu şi în Europa întreagă, speriind apoi pe cei slabi de înger prin rodomontade şi nostradamisme; ca alt „mijloc" individual special, d[omnul] Maiorescu se auto-sugestionează că e predestinat a moraliza societatea, tocmai domnia sa fiind chintesenţa moralei; în fine, ca „mijloc" special pentru amândoi, un mijloc *suveran,* este *şantajul* de a părea favoriţi ai tronului, pe când în realitate regele Carol, naţionalist mai pe sus de toate, nu poate face haz de anti-naţionalista sectă junimistă, mai corect nu sectă, ci insectă...

Este ştiut că d. Carp şi Maiorescu obişnuiesc a boteza pe adepţii lor cu epitetul de *gogomani.* Cruţând vârsta mea, pe semne, ei mi-au trimis la luptă un adversar prea domol. Le mulţumesc, dar îi asigur că bătrâneţile nu mă obosesc pe mine. şi deci ar putea să-mi opună un campion mai de seamă pentru a

încerca să zguduie carlismul, adică să înarmeze pe vreun alt *gogoman* mai mare decât d[omnul] Missir. Se vede că nu e altul!

închei post-scriptul. A fost cam lung. Ce să fac? „Măsură dreaptă şi exactă!" Mi-o cere dfomnul] Missir. A trebuit dară să-mi măsor răspunsul după articolul domniei-sale, care a fost pentru mine o adevărată *vizită armenească.*

Câmpina, 18 aprilie 1902-

V. A. URECHIA

în sesiunea generală din anul acesta a Academiei Române s-a simţit dureros lipsa decedatului V. A. Urechiă, care, afară de alte multe merite naţionale, a avut un rol de frunte şi la întemeierea acestei înalte instituţiuni. Sub impresiunea pierderii îndurate prin moartea lui, în semn de doliu, locul său în Academie s-a lăsat vacant încă pe un an.

Uzăm şi noi de prilejul acesta spre a-i aduce tributul stimei prin publicarea portretului său pe această pagină. Şi drept omagiu de apreciere reproducem aici din Analele Academiei

rândurile de mai la vale ale dlui B. P. Hasdeu, cetite după înmormântare în o şedinţă a Academiei Române.

Dl B. P. Hasdeu ceteşte următoarele:

„Colegul nostru Vasile Urechiă nu mai este printre noi.

Fost-am cu dânsul într-o strânsă legătură în curs de aproape patruzeci de ani; şi regret că n-am putut să fiu faţă la înmormântare, ca să fi vărsat atunci o lacrimă fierbinte. Acuma, după două săptămâni, lacrima cea caldă s-a răcit, s-a cristalizat; dar tocmai de aceea a devenit cugetată şi trainică.

într-una din nenumăratele sale lucrări, Urechiă povesteşte cum într-o zi m-a ferit dânsul de cnuta muscălească, şi cum, la rândul meu, într-altă zi, l-am ferit eu de iataganul turcesc. Aşa a fost. Ne-am scăpat viaţa unul altuia. Este nu mai puţin adevărat - ceea ce el n-a spus-o, dar o spun eu, - în timp de treizeci de ani noi necontenit ne-am certat, ne-am ciorovăit, ne-am pişcat mereu. Şi totuşi noi n-am încetat niciodată de a ne iubi vrând nevrând, simţind o imperioasă, neînţeleasă atracţiune reciprocă. Voi da un exemplu din cele multe.

Ca ministru sub Ioan Brătianu, Urechiă m-a destituit din membru al consiliului permanent al instrucţiunii publice, fiindcă refuzasem de a-i satisface o veleitate ministerială; ei bine, peste câteva zile, facultatea de litere m-a ales decan, şi printre ceilalţi profesori m-a votat şi Urechiă; iar după o lună, nu mai departe, el însuşi m-a rugat să reintru în consiliul permanent, numindu-mă printr-un nou decret regal, şi m-a şi trimis imediat la Paris, pentru ca să reprezint acolo România la inaugurarea monumentului lui Michelet.

Acelaşi fel de antinomie ni s-a întâmplat amândurora, mai la fiecare pas ne supăram, ne izbeam, ne respingeam, şi nu ne puteam despărţi, nu era chip a nu ne iubi.

Să fie oare o enigmă psihologică? să fie o tainică fatalitate a soartei individuale? Nu. Sunt aproape patruzeci de ani de când eu sunt căsătorit. Eu unul n-am pretins niciodată de a fi sfânt în sensul canoanelor sinodale; am fost păcătos, rău, iute; şi în curs de aproape patruzeci de ani nu o dată pe an, uneori nu o dată pe lună, m-am certat cu nevasta mea, dar o secundă măcar noi

nu ne-am gândit la divorţ, ci ne-am iubit din ce în ce mai mult, amândoi ajunşi bătrâni. Odată, în tinereţe, nevasta mea se plângea unei prietene de pecadilele mele. Prietena a întrebat-o: cum dară de-1 mai iubeşti? Nevasta mea i-a răspuns simplu: „nu-1 pot lăsa, e mare patriot". De aceeaşi natură, sau foarte asemănată, este iubirea între doi adevăraţi amici. O idee supremă, o idee eternă uneşte două suflete, pe când totodată idei secundare şi terţiare le dezbină: le dezbină şi - trec. Cu Urechiă mă lega într-un mod indisolubil ideia supremă eternă a Românismului; ne dezbinau procedeurile şi puncturile de vedere, diferenţa radicală de temperamente.

Cele mai multe instituţiuni culturale la noi se datorează direct sau indirect lui Urechiă. între altele, cea mai de frunte este Academia Română. Aşa cum se întemeiase din capul locului, Academia noastră este Urechiă întreg: reprezentarea tuturor provinciilor române înainte şi mai pe sus de toate, culminarea ştiinţifică sau specialistă pe a doua linie. A fost inspiraţiunea cea mai fericită. Graţie lui Urechiă, românii n-au căzut în pacostea zâzaniei academice aşa-zicând confesionale, ca la sârbi, cari au o Academie pravoslavnică la Belgrad şi o altă Academie papistaşă la Agram, adesea duşmănoase una alteia, ambele sterpe pentru viitoarea renaştere a totalităţii naţionale sârbeşti.

La orice capăt al Europei, fie congres, fie o solemnitate internaţională, pretutindenea unde putea să răsune faima numelui român, Urechiă trebuia să înfrunte pe răuvoitorii noştri, trebuia să acaţere tricolorul nostru, trebuia să se bage printre somităţi străine pentru a câştiga tovarăşi cauzei naţionale. Pe la noi mulţi zâmbeau privind pe Urechiă la Capitoliu însoţit de un cioban ardelean; mulţi zâmbeau cetind neterminabila polemică daco-romanică a lui Urechiă în ziare franceze, italiene şi spaniole; mulţi zâmbeau la noi, dar nu zâmbeau ungurii, muscalii şi evreii, ci scrâşneau din dinţi cu furie duşmanii avântului pan-latin al românilor. Telegrama de condolenţe, pe care s-a grăbit a o trimite primarul Romei, principele Colonna, la moartea colegului nostru, este cel mai elocinte epitaf pentru

mormânt, şi cea mai vie mângâiere pentru spiritul cel dezincarnat al lui Urechiă: te plânge Urbea Eternă!

Moldovean din fundul munţilor de la Neamţ, Urechiă simţea aceeaşi simpatie pentru orice suflare românească de ori şi unde. Macedoromânii îi datorează imens, dacă nu chiar tot sub raportul mişcării intelectuale. Românimea de peste Carpaţi n-a încetat şi n-ar trebui să înceteze de a-1 binecuvânta. Câtă brumă a putut, a făcut el şi basarabenilor, pentru cari mult va putea să facă numai doară Dumnezeu faţă cu pravoslavnica Rusie. Urechiă îmbrăţişa deopotrivă pe toţi românii, mai ales pe cei înstrăinaţi. Printr-un fel de instinct, el susţinea de asemenea cu căldură pe albanezi, fără a le fi studiat originile; şi când eu am demonstrat într-o şedinţă a Academiei, că albanezii sunt posteritatea directă a dacilor, Urechiă era fericit că ghicise adevărul şi mi-a zis emoţionat: euprixrx

Pornirea firească a lui Urechiă nu era spre cugetare, ci spre acţiune: acţiune, iarăşi acţiune, neîntreruptă acţiune, o forţă gigantică de acţiune pe aceeaşi întinsă sferă a naţionalităţii române în toate raporturile ei. El a scris şi a tipărit prodigios de mult; dar om de ştiinţă n-a fost în înţelesul riguros al cuvântului; prea puţin artist în literatură, prea îl dezgusta activitatea, prea îl obosea recea şi înceată metodă. Ca agitator însă pentru binele şi mărirea neamului românesc, Urechiă a fost sublim, nimenea nu va putea să-1 înlocuiască, nimic nu va putea să-1 întunece în istoria noastră naţională, în care el va rămânea ca un arhanghel al entuziasmului în memoria tuturor românilor.

Bătrânii se duc unul câte unul; câţi mai rămân încă pe pământ, să nu le amărâm ultimele lor momente. Un vechi proverb românesc zice: „cine n-are bătrân, să-şi cumpere". Sunt timpuri în istorie, când tineretul dictează, iar moşnegii cată să asculte: aşa este într-o epocă de revoluţiune. Sunt alte timpuri, când tineretul trebuie să urmeze ascultător după povaţa moşnegilor: aşa este într-o epocă de progres normal. Moşneag a fost Cavour; moşneag a fost Bismarck; moşneag a fost Glâdstone; astăzi bătrânul Krueger abia se mai ţine pe picioare, şi totuşi zguduie pe uriaşa Anglie. Oricând însă, fie în

revoluțiune, fie în evoluțiune, tinerii și bătrânii să pășească braț la braț cu dragoste și în armonie.

RIRIA ȘI ALTE

Pe orizontul Moldovei au răsărit deodată pe neașteptate mâi multe meteorite, din cari cel mai zgomotos poartă abracadabrantul nume de *Riria.* Colegul meu A. Xenopol a pescuit-o năpraznic din noianul nebuloasei, i-a acățat apoi treptat o lungă coadă, astfel ca să aibă aparența unei comete, și-n sfârșit i-a închinat un special cult foarte *Hribii:* Riria la dreapta, Riria la stânga, Riria la mijloc, Riria sus, Riria jos, geniu prodigios, poetesă fenomenală, pururea și puriria etc. etc, deși în fond este un colosal *zero,* un prăpăstios nimic, nimic, nimic. Văzându-se cădelnițată, Riria și-a închipuit că este în adevăr un fel de Zeiță, și regretă numai că d. Xenopol n-a inventat-o mai de timpuriu, pe când adică dânsa era încă mai tânără, mai fragedă, și putea să devină „iubita" nu numai a „gândurilor". Acest regret justificat de a fi cam bătrânică, se exprimă în următoarea pseudopoezie, publicată în „Românul literar" de la 16 februarie:

POEZII DE RIRIA

„Maestrului

Iubita gândurilor tale e drept, Maestre, că eu sunt; și cât de mândră sunt de aceasta, ca să o spun nu am cuvânt.

De nu-mi ieșeai în astă viață măcar așa târziu în cale, aș fi simțit, dar n-aș fi spus atâta dor, atâta jale.

Eu m-am deprins atât de bine cu toate gândurile tale, că timpurile-mi par sărite cam îndărăpt în a lor cale.

Iar când tu stai *în prag* cu mine și îmi vorbești așa frumos, eu uit că zânele din caier așa de multe zile-au tors, căci farmecul grăini tale spre tinerețe te-au întors.

RIRIA"

Finalul acestei pseudopoezii, unde Riria și Maestrul stau amândoi „în prag" afară din casă, în luna lui februarie, vrând-nevrând îmi inspiră următorul post-scriptum:

De ce să stați în prag degeaba?
Maestrul chiar de-ar fi un taur,
Tot va-ngheța făr' nici o treabă,
Că-i foarte frig în luna Faur,
Când nu-i departe prima Babă...
Fugi, Moșule, degrabă!

Las însă la o parte post-scriptul, și să mă-ncerc a analiza întreaga galimatie, mai corect riri-matie, care poate servi ca specimen condensat al operei totale a doamnei Riria. Primul quasi-vers: „Iubita gândurilor tale e drept că eu sunt" îmi aduce aminte pe faimosul „cogito, ergo sum" al lui Descartes, dar modificat: „cogitas, ergo sum" adică: „fiindcă tu cugeti la mine, deci eu sunt", și în adevăr nici n-ar exista Riria, dacă d. Xenopol n-ar fi născocit-o printr-o caraghioasă cugetare. Iată dar sensul primului quasi-vers. După multă bătaie de cap, cred a ghici celelalte quasi-versuri. Doamna în chestiune declară că pe când era încă mai tânără, simțea, dar atunci n-o spunea, ci simțea pe tăcute; acuma însă, când a îmbătrânit și colegul meu A. Xenopol, acuma Riria o spune, dar nu mai simte, o spune pe nesimțite: nu simte negreșit dintr-o cauză ambilaterală.

Declarațiunea de amor de mai sus nu poate să nu fi zăpăcit pe regretabilul academician; ba încă l-a și omorât până la un punct foarte înaintat.

Riri-muza mai învinovățește tot așa: „spre tinerețe s-a întors" pe răposatul meu amic Odobescu, pe care se zice că-l va fi împins la sinucidere o altă cucoană, cucoană nu prea tinerică

şi de asemenea de două ori văduvă, adică de trei ori fată mare. Riri-poezia cea privitoare la Odobescu s-a publicat în *Românul literar* de la 23 decembrie 1904, unde comedioasa redacţiune o numeşte: *„admirabile* observaţiuni în care *extraordinare* cugetări se îmbină cu o formă *impecabilă..."*

Uf! mă opresc aci cu dezgust, căci am obosit de atâta impecabilitate şi nici nu sunt colaborator la *Românul literar,* devenit „Riri-Moniţor".

Nu voi vorbi deloc despre al doilea meteorit din Moldova: doamna Ianculescu de Reus, care n-a reuşit deocamdată a se face cometă prin lungimea cea ririfică a coadei de reclame peste reclame. Timpul nu e pierdut; poate voi reveni şi eu, dacă voi mai putea râde pe pământ, căci - de! - sunt foarte bătrân, mai bătrân decât Odobescu şi chiar decât A. Xenopol, deşi nu mă voi sinucide nici într-un caz nici pentru o specie de văduvă multiplă, sexul cel mai periculos pentru moşnegi.

în sfârşit ajung la al treilea meteorit moldovenesc: doamna Laurenţia Gribincea, nu o coşcogea teribilă cometă, ci o modestă steluţă, care totuşi merită o serioasă atenţiune.

Nu eu o voi metamorfoza într-o minune. Din contra, voi începe prin ceartă. Ultima carte a dnei Gribincea este intitulată: *Din lume. Nuvele şi schiţe.* în frunte figurează frumosul portret al autoarei; eram să zic: portretul frumoasei autoare - un chip curat românesc de tânără ţărăncuţă durdulie din munţii Moldovei. Portretul putea să lipseacă, să lipsească mai mulţi ani încă, până ce autoarea să ajungă la o vârstă apropiată de a dnei Riria. Dar această cochetărie femeiască e scuzabilă şi inocentă; ceea ce însă nu se iartă şi nu se explică este pompoasă dedicaţiune:

Majestăţii Sale Reginei Elisabeta

unde dna Gribincea zice că: „numele *Carmen Sylvei* vă rămâne de-a pururi legat de sufletul şi poezia neamului nostru şi de-a pururi din cele patru unghiuri ale ţării va răsuna dulcele nume al Reginei Poete, căci nimeni n-a ştiut să-i cânte mai sublim, mai dumnezeieşte, văile şi dealurile, munţii şi apele, cerurile şi câmpiile în flori..."

Tristă îngenunchiere! Un palatism nedemn! Capetele şi adesea ne-capetele încoronate sunt puse destul de sus pentru ca să nu ceară de la cetăţeni, şi mai ales de la literaţi, un adaos la lista civilă de un nou bir de tămâie. Numai în pravoslavnica Rusie tzarul, chiar când e un idiot, înlocuieşte pe Dumnezeu şi, prin urmare, este legalmente cel mai mare filosof.

Doamna Gribincea a păcătuit, a comis o greşeală neiertată, alergând la picioarele tronului. Şi nici nu avea trebuinţă de protecţiunea Carmen Sylvei. Steluţa de peste Milcov e foarte talentată şi energică. Prin propria sa muncă şi fără reclamă, abia la începutul carierei, cu fruntea sus ea îşi va face singură drumul. Numai să nu zorească. Răbdare şi iarăşi răbdare, căci succesele cele pripite nu sunt trainice, şi nu sunt sănătoase. Dna Gribincea nu apare în literatură pentru prima oară: e deja cunoscută prin lucrări pedagogice, prin versuri şi printr-o dramă *Ion-vodă cel Cumplit,* mult superioară dramei cu acelaşi titlu făurită de neînlăturabila Riria. în acelaşi timp dna Gribincea ajţinut un patetic discurs poporan la Putna cu prilejul aniversării din 1904, şi a publicat *Povestea lui Ştefan cel Mare, scrisă pentru poporul român,* lăsând departe în umbră, cel puţin prin sintaxă, cartea cea nesăbuită şi nemistuibilă a dlui venerabil profesor universitar N. Iorga.

Ultima operă a dnei Gribincea: *Nuvele şi schiţe din lume* este una din producţiunile literare cele mai nimerite din noua generaţiune. Autoarea mânuieşte un condei remarcabil, uneori fermecător, cu o nuanţă moldovenească foarte nostimă. Iată, bunăoară, începutul nuvelei *Isprava starostoaiei:*

— Da mândre-s, mătuşă, floricelele *iestel*

— Ei, nu-ţi spun eu! Apoi dumitale, cucoane, alta nu ţi-i în gând decât fustele. Eu îţi spui de nevoia ce ne bântuie, îţi spui de năpasta ce-a dat peste noi, de când am venit prin *meleagurile* ieste - *hire-ar* afurisit ceasul, când ne-am mai *bejănărit de florile mărului,* cu căţel cu-purcel, şi am lăsat un păcat, ca să dăm peste altul - şi dumitale ţi se scurg ochii după fete.

— Ia las-o mai domol, mătuşă. Nu mi-ai făcut singurică semn să mă uit la ele şi acu te mai faci *moartă-n popuşoil* Şiretlicuri

băbeşti. Hai? Ia spune drept, nu cumva anume mi-ai ieşit în cale şi m-ai ţinut cu vorba, ştiind c-au să treacă dumnealor pe aici?

Hm! te-am priceput, babo, măcar că te faci *nisnai...*

— Da să mă lovească amarul, cucoane, de mi-o trecut măcar prin gând una ca aiasta..."

Plină de imaginaţiune, dna Gribincea se desfătează la fiecare pas în descrierea naturii; de exemplu în schiţa *Din ale firii:*

„E vară! vară! Cerul senin şi albastru ca topazul, se îmbrăţişează la orizont cu verdele de smarald al dealurilor, cu albastrul vânăt al pădurilor îndepărtate; păsările fericite îşi giugulesc penele, cântând din când în când printre şoptitoarele frunze ale copacilor învechiţi în zile; murmurul încetinel al pârâiaşului, ce curge în salturi uşoare, printre valurile de iarbă moale şi mătăsoasă, printre floricelele galbene, ce par nişte stele revărsate pe întinsul înveliş de verdeaţă, se îngână, tremurând, cu foşnetul frunzelor şi se pierde, se pierde lunecând alene pe aripile zefirului alintat.

Din lumea micuţilor vieţuitoare, ce vin din orizonturi depărtate, odată cu razele călduroase ale soarelui şi se duc cu dânsele, se urcă spre ceruri, o melodie nespus de armonioasă, ce se revarsă ca un potop de note, când mai încete, când mai puternice, întretăiate de triluri sonore, de şuierături melodioase, de pauze ce ne mişcă într-atâta sufletul că omul se pierde-n admirare, sufletul se desfată, iar mintea se înalţă spre marile probleme ale creaţiunii.

Si, pe când cea mai sublimă dinte melodii răsună tremurător şi legănat dintre lucioasele frunze, ce tac ş-ascultă, mute de admirare, din huceagul apropiat se aude, ca o ironie monotonul: cucu! cucu!..."

Observaţi însă că la dna Gribincea natura nu e obiectivă, nu cum este realitatea naturii, ci subiectivă: cum o vede numai autoarea. Tocmai din cauza lipsei de deplină obiectivitate, d-sa nu va reuşi la teatru, şi chiar drama *Ion-vodă* cu dialog slab şi cu sărăcia de intrigă, va ieşi mai bine ca roman. Eu nu mă sfiesc a-i prevesti un frumos succes în romanuri sociale şi istorice, în cari descripţiunea are un rost foarte important ca la Balzac sau la

Walter Scott. în volumul de faţă, unele nuvele, de ex. *O viaţă* sau *Isprava starostoaiei,* sunt deja miniature de romanuri. Un sfat însă de dat dnei Gribincea: anume să se desfacă de bolnăvicioasa pornire de a pune moralitatea bărbatului mai pe sus de a femeii. Femeia totdauna şi pretutindeni e mai bună decât bărbatul, căci este altruistă prin însăşi firea, pe când bărbatul e egoist pe *prima* linie. Femeia cea rea este victima şi opera bărbatului. In cartea dnei Gribincea pasajele cele antifemeniste, pe pag. 9,12,19 etc, sunt false, false în genere şi regretabile din punctul de vedere al patriotismului. Ne lipseşte ridicarea romåncei, mai ales a romåncei culte, decăzută prin epoca fanariotismului, prin invaziuni muscăleşti şi prin franţozire. N-o pogorâţi, căci nu se va putea entuziasma, iar fără entuziasm femeia nu e adevărată femeie, şi fără adevărată femeie nu există naţiune. însăşi dna Gribincea e foarte entuziastă şi, prin urmare, mă va înţelege, mai cu seamă acuma când până şi în teatrul românesc naţional s-au apucat evreii să entuziasmeze pe balabustele lor, tocmai sub înalta protecţiune a Carmen Sylvei.

Voi termina prin trei alineaturi:

1°. Opera dnei Gribincea merită o nouă ediţiune, în care însă să se suprime dedicaţiunea cea linguşitoare; ba şi pe portret să se desfiinţeze enormul breton pe frunte.

2°. Dna Ianculescu de Reus să şteargă pe nobilitarul *de* care e străin şi nu se potriveşte în limba română decât numai doară în: porc *de* câne".

3°. D-na Riria să nimicească tot ce a scris până acuma, ca şi când n-ar fi existat „Maestrul": catastrofa quasi-versurilor d-sale va fi pentru omenire poate mai puţin simţită decât dezastrul quasi-eroilor muscăleşti ai generalului Kuropatkin.

Câmpina
2 martie, 1905

MAESTRUL - BIDIVIU EVANGELIC ŞI REGRETABIL ACADEMICIAN - ÎNCĂLECAT DE O CA-RIRI-CATURĂ

Tânărul d. Caion cel de la *Românul literar* nu poate pretinde că eu l-aş fi lăudat vreodată, că vreodată l-aş fi felicitat, nici chiar atunci când 1-a achitat juriul în procesul său de calomnie cu bătrânul Caragiale. Ei bine, vrând-nevrând, după o răzgândire de mai multe luni, eu mă văd silit de a-1 felicita acuma pe acelaşi d. Caion.

Să ne înţelegem.

Românul literar devenise un fel de monitor al maestrului „regretabil Academician" d. Alexandru Xenopol, faimosul avocat al unor călugăriţe catolice şi avocat nu mai puţin deocheat al unei doamne, pe care el o trâmbiţează pe toate tonurile ca pe un colosal geniu sub pseudonimul de *Riria,* pe când în realitate această literată este o ca-Riri-catură a poeziei în proză şi ca-Riri-catură a prozei în poezie, o ca-Riri-catură universală. Cel mai elocvent specimen de curioasă legătură Xenopol + Riria

este următorul motto pus în fruntea volumului despre Cuza-Vodă:

„Dar câţi se gândesc oare, că voi - poate-n hârtie, aţi pus la vieţe nouă o nouă temelie? Cu picături de sânge din veacul ce-aţi cioplit aţi pus pecetea muncii cu foc neobosit. *Riria."*

Galimatie şi ultra-galimatie! Dacă se va găsi cineva care să fie în stare s-o înţeleagă, binevoiască a o traduce franţuzeşte sau nemţeşte, sub orice formă. Acest non-sens d. Xenopol 1-a pus pe frontispiciul cărţii sale despre Cuza-Vodă; ba încă pe portretul nemuritorului nostru Domn, adică pe dosul portretului, bine că nu în faţă, a tipărit dedicaţiunea:

Rinei
neasemănatei poete.

Asemenea bazaconii ale „neasemănatei poete", care în adevăr nu se aseamănă decât numai doară cu sine însăşi, figurează sistematic pe prima linie în fiecare număr al *Românului literar;* şi d. Caion de vreo doi ani îmi face regulat şi gratis problematica plăcere de a-mi trimite această foaie ebdomadară. Astfel eu simţeam periodica supărare de a citi acolo întruna nişte caraghioslâcuri „neasemănate", cu atât mai triste cu cât în aceeaşi revistă, dar mai la coadă, se publică studii serioase de d. Tanoviceanu.

De ce dară, în articolul de faţă, felicit eu cu multă căldura pe acest tânăr? Răbdare! o vom vedea mai la vale, căci noi - bătrânii - suntem mai molateci şi mai greoi, mai puţin pripiţi. Oamenii bătrâni lesne obosesc şi adesea se dezgustă, nu sunt muncitori în felul bidiviilor celor evangelici...

Reclama se iartă în comerţ. în literatură însă reclama este tot ce poate fi mai scârbos. Riria e o reclamă-monstru, care a pus mâna pe câtiva nenorociţi tineri servindu-i drept pistolaşe de alai, dar mai ales a izbutit a încăleca pe A. Xenopol, ajuns cu desăvârşire de râs şi de milă, un instrument neresponsabil al unei nulităţi literare „neasemănate".

închipuindu-şi că va putea să mă cucerească şi pe mine tot aşa cum cucerise pe regretabilul Academician, Riria începe la

1902 a-şi aşeza bateriile asupră-mi adresându-mi următoarea epistolă:

„Doream a scrie o dramă naţională şi căutam mereu. Iată că prietenul nostru dl A. D. Xenopol vine şi-mi aduce o carte: *Ion Vodă cel Cumplit:,* o citesc, mă-mbăt de această scriere unde se vede inima şi sufletul acelui ce a scris-o, şi nu ştiu de ce-mi pare că orice carte în care a fost pus o inimă, un suflet, acea inimă, acel suflet se desprinde încet şi merge de cuprinde inima şi sufletul acelui ce o citeşte, dacă acesta e stăpân şi el pe aceste mari puteri ale omului. M-am apucat dar să o scriu această dramă" etc. etc, apucându-se a-mi cere permisiunea de a pune ca titlu: „Ion Vodă cel Cumplit după Hasdeu", şi se apucă sau mai corect mă apucă: „primiţi asigurarea admiraţiei puternice a

Ririei."

Speriat de apucăturile cele puternice ale Ririei, îngrozit mai cu seamă de ghiveciul psicologic de „inimă şi suflet care se desprinde şi merge de cuprinde inima şi sufletul, dacă acesta e stăpân şi el pe aceste mari puteri...", eu n-am răspuns nimic, absolut nimic, şi astfel am scăpat de catastrofa de a figura şi numele meu pe drama Ririei, - o dramă absurdă, care nici nu are nimic comun cu cartea mea. Cartea mea, fie bună sau rea, în ediţiunea a 2-a din 1894, cuprinde pe paginile 251-252 o apreciere despre întreaga activitate ştiinţifică a dlui Xenopol; iar în ediţiunea viitoare va oferi, neapărat, o apreciere despre Riria, adică despre ca-Riri-catura bidiviului evangelic Pseudo-drama, fără pretinsa mea participare, a apărut la întunericul tiparului în *Archiva* Societăţii Ştiinţifice din Iaşi 1903 mai-iunie; şi măcar că eu nu răspunsei nimic la dorinţa Ririei, şi prin urmare m-am arătat rezistent la „admiraţia cea puternică" a autoarei, totuşi n-am încetat de a fi persecutat. D. Xenopol mi-a trimis un exemplar, scriind în frunte: „Amicul Hasdeu este rugat a citi *admirabila* tragedie a Ririei, scrisă după datele lui cuprinse în Ion Vodă cel Cumplit, şi după citire a-i comunica impresia *sine ira et studio* cum se cuvine unui mare maestru al cugetării. A. Xenopol." Uf, uf! nici de astă-dată n-am răspuns nici un cuvânt, nici- o virgulă.

în interval mi s-a întâmplat cea mai mare suferinţă a vieţii mele. La 19 iunie 1902 a răposat soţia mea Iulia, idealul vieţii mele, singura fiinţă pe care am adorat-o în curs de treizeci şi şase de ani, muma fiicei mele Lilica. Una din consolaţiunile cele mai simţite în acele momente supreme de durere, a fost scrisoarea pe care am primit-o din Iaşi de la D. A. Xenopol, însoţită nu de Riria, ci de mult stimabila şi stimata dnă Elisa Xenopol:

„S-a dus şi iubita D-tale soţie după iubita D-tale fiică; s-a dus tot ce aveai mai scump în astă lume; dar credinţa adâncă ce o ai în nemurirea părţii noastre mai bune, te va face să vezi în această despărţire nu sfărâmarea pe vecie a unor sfinte legături, ci numai o călătorie spre un loc depărtat, în care cu toţii avem să ajungem...

A. Xenopol

împărtăşesc şi eu adânca d-tale durere ca aceea a unui bun prieten.

Elise Xenopol."

în această frumoasă scrisoare, inspirată de duioasa dnă Elisa Xenopol, regretabilul Academician este un alt om; ba nici nu mai este deloc om într-o altă epistolă inspirată de fatala Riria, unde se pogoară până la infamia de *tanalie* defăimând memoria postumă a fiicei mele...

Aci d. Caion începe să ghicească originea felicitării; dar să păşesc pas la pas.

După ce mi s-a trimis „admirabila tragedie", siluindu-mă a o admira cu orice preţ, Riria n-a încetat de a mă urmări cum urmăreşte cu dragostea o babă pe un minor, eu arici de şaptezeci de ani.

într-o zi mi-a sosit la Câmpina, în ermitajul meu, un nou plic de broşuri, toate cu glasuri introducătoare de neobositul bidiviu evangelic dintre cari voi menţiona numai două:

I *Cânturi vechi* 1878-1889, Bucureşti, Gobl-Rasidescu 1902, unde pe frontispiciu Riria scrie cu mâna sa:

„Micile viorele cată umbra stejarilor,

Autoarea."

D. Xenopol ar fi trebuit să spună „neasemănatei poete", că micile viorele caută lumina soarelui, iar nu umbră, ci umbra stejarilor o caută anume ciupercile, mai ales cele veninoase, mă ferească Dumnezeu.

II. *Cânturi nouă* 1901-1902. Bucureşti Gobl-Rasidescu 1902, cu portretul Ririei, în josul căruia autograful:

„Salută de departe pe un maestru iubit, la însuşi".

Văzându-mă „maestru iubit", ba încă „la însuşi", era cât p-aci să leşin, dar m-am mângâiat că sunt „un maestru", adică *unul* dintre mai mulți. Oricum însă, m-am hotărât să protestez cu zgomot, şi trebuia s-o fac grabnic cu atât mai mult că tot atunci bidiviul cel evangelic mă zorea prin două scrisori rugându-mă a colabora la noua revistă pe care consorțiul, el şi Riria, o înființa în Iaşi sub titlul de „Reînvierea". Planul era îndemânatec şi abil. Riria se vedea deja deodată încălecând pe ambii maeştri. Un moment şi aş fi pierdut: deveneam un al doilea Xenopol!... Ei bine, am rezistat, şi am scris articolul meu *Riria şi alte* publicat în revista *Cuvântul,* martie 1905.

Speriat de primejdia ridicolului, iritat de persecuțiuni perfide şi nedemne, am fost violent, da: am caracterizat fără cruțare pe Xenopol şi pe Riria, dar n-am trecut peste marginile unei critice obiective permise, mai cu samă nu s-a apropiat măcar de mine nebunia de a calomnia pe morții Ririei şi ai lui Xenopol. O asemenea procedare este culmea degradării, şi tocmai la această extremă degradare a recurs - fi! fi! - nenorocitul Riri-Xenopol, răspunzându-mi printr-un articol pe care nu l-a publicat nici d. Caion în *Românul literar,* ci d. Xenopol l-a ascuns în ziarul *Acțiunea* a dlui Victor Ionescu.

Iată de ce eu felicit cordialmente pe tânărul d. Caion, care de atunci încoace a încetat de a mai fi Riri-Monitor şi începe a se scutura de absurditățile Ririei, care când mai apare, totuşi se află pe a doua sau a treia linie, bunăoară zilele trecute în *Românul literar* 1905, 21 iunie, o năzbâtie populară intitulată *Samsarii.* Citească, cine vrea să râdă, sau mai bine să plângă...

Câmpina, 2 iulie 1905

GIAMBATTISTA VICO

[illegible]

[1] Penunun Hoe Hanpaaaem K Hcanoiu nepeimto a nocnosHi^. Boaw Tcp cnpaM/jjiHBO *wxumui:* Celui qui doute â Naples de la realite du miracie de Saiat Janvier est-pres d'âtit adiee; celui qui s'cn moque cn d'autrcs pays etrc un homme tres religieux.

Все y6eaca HHi rocnoxH вико coqpao TolHBajmci, в *pemma,* 6fuxa BeHHof npHtaHH npyctaux ayra. 3TO ocKpoBHme cHa nepaaja flacaM&arrHCTe, ikK janor cвoся, к Hany лiosвн, KaK нстомннк ero 6yAyщero cHQCTM.

Bepa cncianaci снмволом HpaBCTBHHro 6umu fljKaMOarrHCTH вико, «qpeM BapaRHLM *cuy* eme M 6e6ocoKOM xope *fja* тото, <no6u в aiynae npHCTaHH yKpemmo» «a 6epary cвoero HaSHaiHH».

XpnciuiaacKas pejmnu в cyuiaocrH npefoaBJueT yHame canon BaBimHHt axuBHOCTH Ee cairrax nponoBejy: cipaHHe oт iijiotb, жизнь в Bore, то ecrb, Mucau, слово н *mato* в He*. B этом внсоком yqHHH iiKJHoMaax raHHa «no6eAw no6eAHBmaf «oip» (HaHH V, 4); OHa adScraOBana Ha BHyrpaHeio, ayxoBHyio, BaHyio cropoHy sejjoBeHecTBa. OHs no6e«BJia nKwell imun, *ma* тото, что6м caejian. нх, в свою> ciepeab, no6«nHTuMH BHeuiHero, BнeшнeгoBHHro, BpeiueHHoro.

noflo6«Me y6e*aeHH» HeoOAHMH 6um *jvm* flacaMoarcHcru npH caniOM BCTyuiaHH ero на nonpauie жизнн. Онн -HeiaMeTHO ipCBDarara вiicнсннс к AxxBHOMy B *nompeânocmb.* Все BнeшнeBHHe craHOBHJiocb *my* npuaBHO, *tac* Hacomiaarne с cyinHOcmo xpHCTHEHCTBa Все yMDyBeqj>He BOByxumo ero cHjBCTBHC, a cnemoBaneguio, qpaBKOBaHe.

есjiн Maaqxsaa HHe Aaao flataMoariHCTe npeApacnoiioxeimc к ayxBMOMy a HecnacTbe npeBpanuio ero во *meneime;* то, с apyrofi cropOHU, upespameiuie 3toro BtaqHH» BaoTqiaHOCTb coBapmHjiot no iaBaiM rocnoaH вико.

CoBQuiHHO B HHOM BHC SBMOCTO OTHOUCHHe MJjHHKOTO QaMOarMCTH K oniy.

Кто Mafi-MajCKH 3HaoM с cemetiHoB жвзвмо, тот, uaBepao, *imeisa,* <no BjiH»rae Ha aerea ama н MaqpK ae 6uBaer oaaaaxBO. Ha mase ссмlн IUXXI сiiнuiком Maao o6a3HHOue3 KazaIqHO BнeшнeBHHro ce &caroecTO°Hij >no6u *Huerrh* sHaVHTenuui RpBCTBCHHf Bac. HanpoTwn, *nan* сiiнuiком HeonuTHa в rpaxAaacicoM OlHmoFHH, Aafti pyKOBoiin асти́н npH BawaHHH нх аа nonpiune ognieхaraii. Отсн вuвojjнт в свст, jaeT BiieuiHee, твiс oKaSan; HanpaBaHHe; Mar* BanpoHBoaMBCx в ocKpoBaaHHX HBm6ax Haiuero cepaua, o6pa3yer HpaBCTBHHyio cropoHy.

TaHM oâpasoM, в TeeaoM flouaimieM xpyxKy HesaMerHO н nouenaHHo o6o3aaiioTcx ase cropoau, cramaioinRecx в %>Be-n>ea iiн<нoстк: BнeшнeBHHe H ayXOBHOC 3OMHOC H OlBBHHOC.

Это xHTaicxce uaCifloacHne a npHMexiu yxe, onacm, к AxaMoamtore, noKa3UBax xanoe sucoKoe HpaBCTBHHe вiiuнвс HMja ua aero MaHb Ocraaca npoBapjmt oraaaiamie unnoAuo вико к Ofiuy <*S* ysapeH, нто в OlBOuaHx p6eHKa к poxHOMy Kpyry 3ajiK>aeTcx saaana Bce« ero 6yAymHoca, xax в ceiaHB noroKmci BanpajoxHue yonBKS 6yaynero pacreHHO.

nofo6no pacreiiuaM, pasHo paBHBanHMG *noc* siBaqpoM u Ha ray6oKOM ceBepe, xapaicrep crapnca Bnio He o6o3Haaj RHKaxci BapoAnocTB, ne npHHajuiexaji BHicaicoMy Kpain flo6pиâ lenoBeK 6um cosepineaBOio npoTBBonojioxBocruo CBem cynpyra. Bacenua a 6e3a6oTHB, он 6ui cHeHHB K3K oonkiaai nacn нистмх jDOAeH, Aosonuiux BaTamM a ynBumHX в 6yaymeM aa npBHAHBe: этих HyaaroB Jeuo встрстнтв аа всjком inary, но, rse 6ui TO aa 6uno, OHH Bcera noneHu H yBaxaeiu. HpaBCTBHHe araiuuie Tacno oiua aa fl«aM6aTTHCTy opaBHaBanoB npaMapoM «Djuroa xaSHH, aapevo AeflCTByiouDiM ua pcSeara.

CymecTBOBano HHoe wauaae.

Drapa* вико 6ui KHHropaBueM

ripeACTaBbTe ce6e KaaxHyio aasxy, KOlqpax OlUmaeTCX or coBpeMeHtmx 6e6HOTex oua «neiraa paSe тсм, «no, вмссто *ypHauB н poMaoB, oaa aanonieaa KOMMeHapHSMH pHMCKoro npasa, aaaHBXMH KjacHKOB, nOMAMH no cjryqaio 6paxoB, nHHHHKaMH a Tn. Taxoaa 6una JiaBra Bascooma, *cum* cHa cooTBacTBOBana cocromaio npoBanaai в XVII-u sexe. IpacTaBbTe ceSe ram o6ureTBo y^emoc, Koropux от^ноств ncnro Bocco6aan. no 04ymaqajiHjniM pacmaaM 3HaHHBToro нх cppeMaHaKa JIa6pio3pa Taxoau Suna nocenrrejiH HamjuraHCKoro KaarompoaBna K AOBpuuDo KapTam, opaeoTe BHBMaae aa 6ojK3Beaaoro Majrq-eaka, xoropuif внaнт B3a npnaBa nofoocrpacTHe, ' cmpoBumaiffle sopa^eea yHaHOua 3BHCTb nofiyxaeT ero npHcryпim, r отиовскнм raaraM a, qfinya flercicoMy o6KHOBHHo, or внньсток oa npeвoABT к 3araaBBM or KapTauox к Texcry, от npouecca <naaaa к ero cynuiocTH, HsauaTHO aasaa paBRTae квнхвон cтpacra.

SroT uanB<DW - AxaM&amcTa вико.

Mor JIIB ora Se^Hno KHuropoaBua HMarr aace <KCTOiD6e, Kpaue iicTO»o6BX caejiancs yieHBiH, opaBHKTbe» c jnoatMH, Koropux oren ero c TaxHM nQAo6eTpacTBHH npHHum B cBoaf naKc? Mor *m* oapuH KHHropoaBu, HejioBeK onnmuff a nonoxaTenunia, apaeoTOBani cuaay aayio 6yaymHOCTb?

UCenaai одонх внко coumnb a J'KaMameiC cyxouso 6uno, no eMOMy nojoxeHHo & свстс, cran yMHUM.

B этвх 3aeraHHax a aaxwy hoAKpomHae Mbea мисjiв, fio в OTHomeHasix peSaHKa K poaxoy Kjmyy Buera 3KDOMeHG» 3anaa ero 6ymHHoiH, квк в ceMeaa ncioo6Tot aenpejoxaue ycnosax 6yayuero paaeHHH.

fiкaM6ermoia noryum or pojmeлka *ma* Haneacra Mar> noapaja eny caoio pemuHOCHOCTi; orau Bayuui opacTB к yieBUi iaHxraM, 0«HO всо6хоявмо soroxHo 6uno coycmoBjaBancii ipoyiMi, ттоou сjiвт&с« в опредедннноi individности. yqeaoca Abomaa paiiarRHOcTia, Bepa yxpeiuuuiacB 3HoaaeM.

npa maoSaou HanpaaneHHH, jkaM6aTиare paao нjiн dosabo yupoxana ynerc ymia, о «OTqpof rai TmaaHO 3a6oTma pomaRem <Baex Bpauu, Ayuiamae Kaywub Aaaa acea MyApoura>.

Mae xaserca, TTO oqBoe a caxoe opacBoe acnuraHae, npefiroмe reHaHHuy MaauKy, saunoipeTcx s uncqjex KaK 6u aa 6unн npocsemeau BaCa3BBKa, онн ae siorvr orpearaTicx от BeoTop&DC inranjx y6exaeHHH, от Kajcoro-To «renajmsMa», KorqpbR fleraeT iajnoTKy nonyraoi, 3a-raneCT ero во Baex cuBax yumesx Bnaon, HanqpauHMOuu, ome3aBabox oт со6ств«ннux paMuuueBaf, yaBdjCTBOBatbi BupaeaBeM ma^tarpoBux yroBxoB: «rai ском yqpaermt.

Этот BapoiaTcK *6ux* 3aMCHa в XVI-ом npsocpaBaHceM aaxK, Езковом. CTOaHH BjmeHM.

IITinunBoK saasras oqpeMXTc* BTO«HTt в naOBy BanBEaaaKOB тоauco coiEBOBaHe. Bac BO'ABiaax Ha *jaHX MaKHx K TU BaAyueT OkqynaB or o6naro npaaaja, тото aaHeAnauo yKpomr; icac AepaKoro м okaxaiaoro BOjiaoAyMal.

ManbiHKH с opaHHMHBMH oiосоовостхмн, caejiaBmHCb (unoAua», yMaoT с nonocio npaAqpaBaTLCi aBaqrHeKOB nenaaa нх, в <тухак a OT^acnt в coSoieBaux njKuax, своим MBaaeM, своим ySexaHaau.

IpaMHHOKj 3OMy BBaaM acraaa, BoiKa3aBBax IIeKaHpoM: craoue Bcera mooaT onnaubox o cTeay *(the weakest goes to Ihe watt).* <K Tony xe, ввкоaj B3 uuon paBe oaa aMeAaBFO HBMarOKG? OTHH npeMamoT aann, HazaBBKOB ipaBoHHoe к aBapaTeaaM, онн нолто HaoAiTca noui вjiнхннсн yHeaux, во Cesapaux, cBpaHaBHKOB, oaa flonro хоaut nporepcio Acporcio, оссвоковво ceMapHBib ae oTCTymii *m* OT o6naro HanpaBneaa>.

Ho xaKOBU doaosввк cnopu Monuuк vмoв, aaxoAauax в co6oroBanHof Ayrie AoaramHo cнji в npenpaHM^HBocTH.

Koaecgao, rama - taxai cnoco6HocTb, xoropoa yHHs-aoaHIb нсвозможно. Pao нjiн nsSAHO в том нjiн ADyoM HanpaBHHHH, OHa noaHHMoci HaA ypoBHeu o6maHBaHHOCTH 3aTO KaK жтко ero oriejuMHHb a sMaoo тото Troâu, naoono

[illegible]

/propositiones/ [illegible] Augustinus [illegible] Unigenitus [illegible]

[illegible]

[illegible] je vous ai fait lire autrefois [illegible] Ciceron, les vers de [illegible] et de Virgile, la *Pedâgogie Chretienne* et Seneque, les Psaumes de David en latin de [illegible] les Odes d'Horace [illegible] *religanii comam*, [illegible] Eu un mot, *j'ai fait tout ce que j'ai pu pour vous bien elever.*

BpeucHH panBHTHe ero rana. IipKopacibe, oBBaBHoe nosicHauMB onau X IKKOTOpUM H3 BOCJIraHHHKOB, JJB KOIOpUX OHH HMSIH OCOOUe, *opOOtCKUe* BHAIJ, HC noHpaBBiuKb AoMOtrnMCTC, npHBUKmetiy, «o xpataei uepe B BOOpaweHKH, noa MarpHHCKHH xpMJijimtoM, K crporoMy cjryxeinno npaaae. OH cnen *<X6%* o6nxeEHBiu H, OCTUBHB KOJIJKrHH, peunutcji AOBpHTbM Bapeab co6CTBCHHWM caviaM, XOTX cnepsa, pasyMeeTcx, no BCCM npaBHnau ucojnnoro npenojyHWHH).

3TO 6HJI nepsufl mar X cauoo6paaoBaHmo *mmr,* HO nepsun mar *ocna* Bceraa coaposoauiaeTcii ecjiH He naaeHiieH, TO oixrrynxoâ.

BHKO npomen yxe taK-HasuBaeiaae Hmnanitales; OH HMa acTaTOHHue CBeseHHi B cjioBecHOCTH, JiaTHHCKOu M rpeHecKOM laucax; ocTaaanoci eme OKVHyfxs B MyApocra ToraainHeá oHt>oco<nrk, o xoropoá OH nojrHHJi ymc HexoTopoe noHxrac B KOJUienH. Mne Heo6xoaHMo aauenrrb Bau, XOTX no BO3MOHHOCTH KpaiKO, K3KOBO 6EJJIO 3IO irjKOJlbHoe nOHKTHe. maBHOK> OCHOBOIO 0>BHOCO<3>HB B HEaOHHCHHK UDCOIIeK MHHyBHierO BpCMeHH 6bUIO 3HaMeHHTOe TBOOCHHe ypoxcoeHHoro HeanojnrraHqa, CB. 4>OMU A'AKBHHO. OHO cosa JIH He *ffltexo* nptrrsBaiiHa noaoSHo MHparnoJieBy de omni scibili: aan, BepHbii KJIKW no BCCM OTpacnaM 3HaHiU H npHTOM na lerapex TucxHax aoopux JIHCTOB. Came yM03pnTeiu Hfcie nontHcoiHe OTBiieHeHHocTH H TOHKOCTH, BoamnfaBimie Ha xaiuioti inary or rpyaHocTH coraacHTb yHSBHe <pHbaxpHH c BapoyniemeM uepxBH, jtenaaH 3TO TBbpeHHe AocrynHUM jDun> CHJIBHO PUBHTHM H yTOHHeHHai yniax. HecMorpa Ha 3TO, mKOJiuoie HacrasHaicH aa*e BO BpeweHa BHKO yrasHBami na *Siunma Theologiae* MOJIOAHM BOCUBraMHHKaM, rax Ha aawjry H oitery (pBinocoIcKOil rpeMyjrpcTH, yaepaji, «TTO xasurufl rjryooKHH MucJIHTejib AOJiice» 6un> OTopeaeauM 4K>MHCTOM.

<BnpoMew 4>OMHsM B OpnHCOJH 6BUI HC 6olfee xax yiomeaBocruo H o6o6meiuieM crapRHoH (pHjiocoqiicKoâ IUKOJIU HOHUHanjaMa ao raxofl CTeneHH, HTO ace <poMHCIU KjBecnru SUJIH, no 6oJU>mei Hacra, noa 3THU HasaaHHeu. 3TH cexra HawoAKTCx Mexay cofxno B TaxoS Tecaot CBK3H, HTO Hernia KocHyrbcx OAHOH, <no6u ae 3aroBapHIJ> o apyrofl, HBB3HOXHO paccyarpHBan. HOMHHambM oraeamo or ero eAHHoyTpooHoro aeriana, $iMHBMa; a paccyxAemie o nocneaneM HCOTJXOAHXO Banan. pa3ucKaHBCM 06 ero HCTOHHHHKO

B XI-M – Bexe, cxojiacTHHecxHe yneHue, HajioBHHBuracB ao Heaux B JiorHHecKHx cnopax, penuunicb nycnm. B XOA CBOH yjtoani *n m* o6pa30nanHK Hero-mi6o peAXoro B BCTOPHH dpHJiocofiiH. Cnynaâ upeAcraBiuiai K 3Tony no nosoAy oSucHemu OABOTO Mecra B icrop<HKj>eBOM BseAemui K OpraHy Apacrorejui. Mecro KacanoB yausepcauoB HJIH OTHOCHTejinbux rpeACTaBJIeHHa poaa H BHAB.

Tax Kax cxojiacTHHecxaa dpHiiocodpHi ABBHO yxe nepecTana 3amuiaT> HamH ymJ, a cneAOBaTejrtHO Mano no uany cAeaajiaci. HOHTH HeassecTHOio. TO x AOJixeH aan. XOTX cnafioe nOHKTHe o TaK-Ha3UBaeMUK yHBBepcanax.

Hx CHHTaliocb rum. paiacnoe: 1. *pod,* 0610ae npeACTaBJieHiie, 3anDOHatrec MHoxecTBo HacTHbix, xoTopue HasHBajorcx *eudaxni, 2. aud, 6ynym* TaxoauM B orHonieHHH *x pody,* MOXCT Sun> lance *podoM* oTHOcaTeluHO eme 6onee nacraux npeACiaBjieiiHa, uaaBBaeMux *eudoet*Mv onumtiUMU,* 3. *eudotoe oimuiue* cocrajuiaeT Heo6xoAHiioe ueiro, 6e3 xoToporo MU ne B COCTOXHRH COCTSBHTB ce6e OTHerjmBoe nOHXTHe o *eude, ac* MOJKCM onpejiejiHTB ero OTHOQICHHH K ApyrHM *sudați* B *podan,* 4. *oco6eHHocim>* HAH *ceoucmeo* BO MHOTOM noxojnrr Ha *eudoeoe omxwtm,* C TO» pajHKueft, HTO OHO HC HCOGXOAHMO, ero oTcyTCTBHe He pa3pymaer BCSHcxoro nHXTHX o «ude, a TOJIBKO HaBOnHT HexoTopoe *eudoiaueHemie, S. atyHOUHocmb* OTJIHHaenca Teu or *cmucmsa,* HTO ee npHcyrcTBHe HJIH orcyTCTBHe « *«ude* HC npHHOCHT euy HHKaHX HSMeHeHHH, B HA ocTaeTCs npexHHM npeACTajuieHHeu.

Bor TOHKOCTH cxojiacTHHecxHX yHHBepcanoB!

Si ne Mory BepHee BUCKaaaTb woe MHeHHe o TEopsecrBe CB. <i>OMU, Henosexa, BnpoHeM, reHHajiiiHoro, xax cpasHeme ee c MHpaxeM H, roBopx pyccKHM CJIOBOM, MapeBOM, NHpaXCM, XOTOpUS UpH BCefi TOHHOCTB OOCTaBOEKH B «CHOCTH OHCTMa,

Bee-TaKB He 6olfee xax cQMaHHHBe OTpaxeine- Bti «Aere, îaavMaBmHCb, cTenf10, Bapyr, HB3HanH 6pocaeTe B3opu B OABy cropoHy H <QnBtoutu inyMHHBO npoe3)(aa CTenuo, x «yj«ui o ioM BOHHOTBe, KOtopbe, no citoBaw raser, noxBHJIocb B npycoHH Ha He5e. Bsuio yrpd. Bjtpyr orAxauBaiocb H ... claoan. ng? Btrary Ha ufeuKJK<He uenyio AepeBHio. HBAajiH aoBontHO oTHeaJHBO pHeyiOTCX CHiryatH MjBHHn H AepeBbeB (...), oejieloT creHkH xan; BumieiOTc» ciana, JIIOAH, OAHHM CJIOBOM, Bce pHHaAJisTHOCTH AepeseHCicoro Sura. Twpy, nporraert! Moe BooGpaxeHHe 6bUo pasropjmeHO BOcibMHHaHHeu o npyccxoM He6eHM BOHHCTBe: H CBexoeeHyAo xax 6u onpaBjaiBajio Hyao raîeTHOe. II nepeKpecTHJIcx H C yanajiemieM B3rjumyj Ha XMumca, Koropua He o6pamaJI HHxaKoro BHHMBHHX HB nyao. – Tu BHaHiib AepeBHK) Ha Heoe? – onpoCHji x ero c BOAHCHHeM. – MapeBO<c? – OTBama OH BonpocoM ...>

<(...) MOJKHb cKa3an>, HTO KHHra CB. 4>OMU noaooiia MapeBy> KTO, HanpHMep, MojxeT BnoJiHe oueHHn. AoxaâTejn>CTBa roro, HTO aHrejna *meneau** oTHOcHTentHo x Gory, HTO apxaHreau şaHHMaiôT cepeAHHy Mexay aHrenaMH H iranajirrcTBaMH, HTO ayma BCX BO BCCM H BCX B icajnaoft Hacra, ecn aeficTByiomaji H TOHHBJI npHHHHa Tena?.. KaxoBu AOJIJKHU 6un> anKasaTeJibCTBa notfo6in4x orajieHemiocTei?.. TyMBKOM noma noaoâpaHHux BupaxeHHH, yM03pnTejmHbMH TOHKOCTSMH HCKyCCTBa CUOpHTB.

TaKHM o6pa3OM, eme Ha IUXOABHOS cxaMte, BHKO no Hacjibmnce yeneji mayHHTB aeTcxoe yBaxeHHe x yHeumo aKBHHCKOro npaBiaHnca H no ecrecTBcHHOH mo6o3Haren>HocTH xenan nofjnoKe c HHM 03HaKOMHTbcx. Ho npoHecn. H nocrank nOHTH Henjipe TUCXHH JIHCTOB *Summa Theologiae* TpHHaauarHJieTHeMy RJIH flBeHaauaTHaerHCMy peoeHKy – BGm> HenocTHXHMax! Myxm 3penoro Bospacra ne Morja Bnojme nocniraTb TaiH aroro TapeHHX *a* npHSenum x HOMOIOH MHoreHHCjiHHUX KOMMeHTBTopoB H H3BJieKaTejeH. ITOAOSHUH nocTynoK 6ua TCM nHXTHee anx peSemca, xoToporo 3anyTaHHOCTb jiymie ucero oouсHieTcx AByxTuexHHUM HHCjpM KOMMeHTaTopOB: HM Sollee noxcueHHbi, TCM TyMaHHee, OHeBHAHO, npaMeT noxcxeHHx; xcHee xaxeTci Bceu B OAHOM BHAC

MTO ocraBanoci aeaaTb reHHamHOMy peSeHicy, <no6u oHaKOMHTbcx moKopoHe c noAo6HUM COHHHCHHCM? npH6erHyra& K noMOimi KaKoro-jmoo R3 KOMMeHTaTOpB? – Ho BbrSop Mewry AByMx TUCXHBMH 6UJI 6U CJIHUIKOM TpyaeH. – y Koro cnpocoTb coBera?.. BHKO, HJIH, npaeHJibHee, MaeHbKHt JDjKaMaiTTHCTa, XOTX no Buxoae HB HeyHTCKOH KOJIJraHH He nepecTaBan Sun. eme ropucHM maojibHHkoM, OH BOIOMHHI COBET nOHTeHHUX OTneBHaCtaBHHKOB, aiW nOHXTHX CB. 4>OMU noab3OBaTbcx 3MCH&HHMH ero co>peMejiHHxa H nogireaoBareax noprvrajuua nterpo HenaHo (Petrus Hispanus), SuBmero BnojiacTBHH nanoio noa HMCHCM HoaHHa XXI-ro. *Si* He HMCIO HHKaxoro TOHHOTO noHJrrax o tontre riberpo Henano, HO no-mi npeaySexAeH B ee nojuvry. no Bce» BepoXTHOCTH, OHa oTjmHajiacb OTHeTjmruM H XCHUM H3JioxeHHeM B nporecT Toro, HTO 4>OMa A'AKBHBO BupaaHa rojioBOJIOMio H TCMHO Ha Heupex Tucxnax JIHCTOB. Kax 6u TO HH Suiio, BHKO Mor 6ei HBCTaBHHKa, caMyHHO HByHHIb oHHHCUHe yneHOro nanu H nonyaui TaiuiM o6pa3OM aosojibHO nojmoe nomnue 06 ynoHHH CB. <toMti B o6nrHocrH.

Ho reHHa He no3B0jmui eMy ocTaHOBHTbCX Ha STOH TOHKC.

JTKjSo3HaTejibHocrb reHHx OTJIHHaeTcx OT oSuKHoBeHRoS juo6o3HaTejn>BOCTH TCM, HTO, TOraa xax nocjieaHxx XBaTaer BepxyinxH, aoBOJibcTByxct aanu. cJieacTBHeM XBjieHHt, oua Hiaer BO BCCM UPHHHH, nepexoax x HHM OT cjieacTBHH, KXK OT iaBeCTHoro K HeH3BecrH0My. nepBbnt ir/rt Haiipaceu, 6e3 uejm, 6e3 Hcxoaa, 6e3 Hayiai; 3THM nyreM reHHH cmcpusaioT iiosue cropoHU HayxH, yoexaaiotcx B HeooHOBaTejibHocTH Toro HJIH HHoro MHCHHS, noaMenaioT HHKeM ao roro BpeMenn HenoAMeneHHoe.

C oaHofi CTopoHbi, xoejiaHHe yBHaen. noBepxnocib Mopx c ee pa3HooSpa3HUMH XBJICHHXMH, iuiecxoM 3eijeHOBaTtix BOJIH, npboKKaMH jieryHHx phiSoK, noaeraMH nacx ... c apyrofi cropoHBi, crpeMaeinie HBMepHTi Mopcxyio

[illegible]

[illegible]

MecTo Kacamob уННВерсajiOB hjjh onuoHTejbHHX jпpecTajaHHH poaa h BHaa HoaH PocoeH KoMnHemon ii cran ympHo orcraiuiaTi, hto chh He hmokjt HHKaKof ca3H c aefcrBHrejbHocTbio, hb B- npHpofle sefuefi, hh b (Hiiiie cKOM ayxe. Bo3bneM, HanpHMep, npeCTaBJeHHe o BjHHHe: soppoeS ao wpesBbiHaHHQCTM BjjiiK b cpaBHeHHH c konhjom h cтолiвко «e mhj Ha pmy C OjjOM Moxho jh npn BHe 'ero 6bi to hh fibuio codbbht> ceoe noJKUKHTenbHoe npeacraBjeHMe o DCJHHe h ManeTH? Ha maoHbix odnb3mux c moMOUbto cxoaacTHHecKHx xHrpocnjiereHuii, PoccaeH cmrraji OTHOCHTeJbHe npeacTajjjeHHjj He 6ojee xax *iio.uunaifuiLmi* (flatus vocis), a HHHjb He npejrycraHOBJieirbTMH nepBo6pa3aMH, ne Bbipawa1He afCTBHTejbHocTH (universalia ante rem). TaxoBo obiiio Hanaro *HOMWiuiibHou* ukojm, KOTopax, yTBepxaaxb ma ApHCTOTejra, Beprana b XIII-m Bexe MorymacTBeHHbix 3auiHTHHKOB b jnuie cb. 4amu Akbhhckoto h nopTyraJbna nbcipo HcnaHO (Petrus Hispanus), cMeJaBBjarocx BnocjieACTBHH nanoň noa HMeHem HoaHHa XXI-ro. OneBHaun, hto yneHHe, HMeBniee 3Hay4HHKaMH HaMHOMHTuHCKoro cbjjtoio h pHucxoro many. ajjuKho Guijo cHHTaTbca BeMOHpuriM b HrajiHHCKHx uuconax, n, npexae sceroi, monano HajruiBa. uoaoaouy Bhko npu *myiemu*

(bilJIOCOCpHM.

B unojax jbaMa6amicTa cjiiiinan HeaHOpnTHe noxBamj SHaueHHTOMy eBpeMCHHHy h nocneaoBaTeroo «aHrena uKOjbi», kkk HajUBanH cb. «DoMy h nane Moany XXI-My. Oh npHoyHn k rayne Hio ero cpaoooCKHk HaKHHH h, b to *Me* Bpexa, comeaca c aHHM yneHUM «pOMHCTOM-HCЗyHTOM Ahtohho aejn. Eajjbio. 3tot HeaoBeK 3aHHMaef 3HaHHTejibHoe MecTO B xiohh Bhko.

«CaMbe cHjrbHoe BJnxHHe HMeioT Ha Hac cbB.HOBCHHO *iman*, xoropue ' SyayHH hm bo bem npoTHBonojowHH, hmoiot cjiyHaa Bajiaran. Ha Hac cboh yojKAeHHX.

a ooiaciuo aeao npHMepoM. - .

DUOKHM BH HCTO OWH CBHaxSMH JOObIX H 6parOTBOpHTejbHbIX aej, ho He yanKHCb no TOMy *me* nan paBjHmo h maoU.Kajii 6uti, paBHaayHHMH k naoaTbSM ojuixHero. Oanaxau Bac hohhho 3xapo4HTin b TeMHHy u 6bUH ue Toibxo CBHeTeaeM hjkhx crpaaaHHA, ho dmh ropbxo BUcrpaaaH h BmmeH *m* - 3Toro npmroHa Hexme h cacTpaaaTeJbHe cepaue BMao TBepaoro h paBHoayuiHoro. Xoaoa HanoMimaeT Tenjiory, 3ho8 3acTajjjixeT «ejiaTt npoxjiaau. Taxoro 6uBaeT biushhc HexoTopux juoaef Ha jKHBHHHHo Hauy auTCJbHoeTb, TaxoBti OHHmaHH° Ahtohho aejib Eaebuo k TpHHaauHTHeHHMy Bhko.>

. Eejih 6bi a 3axoTCJ quhm cjdbom CHaptHTb hm aHHHOCTb noHreHHoro HeyHTB «ne cjieaoBajo 6u npommecni na3BaHHe «KOMMeHTaropa» Xotji, cKOJtbxo noMHHTk aeju. Eaebuo ue nacaji HHKaKHX KoMMeHTapHeB, TeM He Mcue, hhhob *m* npHcrano k HeMy nyHnie 3Toro cjiosa.

Xotb a ae hmoo noJIcammejiHoro noHXTHX o ero jjhhhocth, TeM hc Menee pemaiocb sanefHUTi, 3tot HaefaaTOK CMbijBOCTbK) KoMMeHHB ciupaBeaJiHByio iioroBopxy: cKaxoi uHec km Thi SHaxoM h I cxaacy kto tu. Hama npHBsaHHOCTb k neMy hjjh KOMy 6u to hh 6bmo Beeraa HMeer hotHHHkom BpaacaeHHe *njKdpacnonooKxHue*, xax jy>6ht BbrpaataTbCji a'H3pa3JiH. norouy b npeaMerax naman npHBS3anom npoHHitaTejibiibiH raa? onKpoer BpojKacmiyio cnopHy uac caMHX, Koropaa, pa3BHBaxb, cfpa30Bana b hbc npHBbinxy hjjh jno6ob k TpMy hjjh HHOMy npeJJMery. PyKOBOjKTByncb shmnh naSjnoaenHjiMH, i He KoaeoJUOCb npacTaBHTb oma Ahtohho aenb Eajjbuo ohhm h3 Tex ocTpirx, ho MenoHHbix vmnb, KOTOPbIC CHJbKOM JDbIT yBJIOMJIEJ B HacTHOCTH, CHJbKOM npaiHHHejbT 3aaHHe ofgcHeHHe Heroan&o aByMucaHHoro hjjh anuHexHH aoBoa nero-jjBoo *xyxHoto*, HH6bIT oTKpbiBarb 3HaHHK> HOBe nyra. 3to 6UJ) oAHHM cлOBOM «rreaairr», neMy caM mm sdhum aoJuaTeboBOM cjrysmT ero npHcpacrae K xHTpocnaeTeHHbLM kommht&phjm Haoao BaCTO Ha TBepaHHe cb. «POMii HaaofiHoe npHCTpacTHe caMbiM ayHuiHM cbpasM otpHHBaeT uM jrHHHOCTb noHreHHoro

BotHra Ecabmo OOBTaaprxai nojoBHHy: cJOjKH Mнc c KcM Tu BOJOUHCX, a x cxajay KTO TU.

KoMMCHTapHH HJ» oOuoucHu Boorja noirs/rcx Ha npaueTbi TCMHC, HHHC Hcseao 6yacT oGMCHXTB. Ho no cpaHHoуy npKIBOMy cyx>6u, xoiaie Bitapaa 6uBOT no 6o6umct HBcTH TeyMBHe н ro iKi BOJIOMUCC cкмoтo rexcra. ll^KHICKOAHT jm 3TO OT Toro HTO yMM Be0MOxHH(KOMumiarpo» noupoeM xax 6ypo noa ojury roiisjuo, xoTopoH oHOna 3aino>aeTcx *jt* мcлонном TpyaoiaHH HJIH, npnHMHWe B Tpyajuo6HBO« мcлонности? Kax 6bi то нн 6uno x 3ToMy paopnay npHHaaaoaajm KOMMeHTapHH 111010 &eЮТO H> *CyMMy* CB (DoMH, TeMHCC Q8DXCHeHHK TCMHOfO rexcia.

CjejUBunio, B HeKOTOpou poae, (pujocopcxira HeCTaBHHKOM *Jtratfmrami.* *ăteu* AHTOHHO aeju> Eaebuo nocae OBaji npexac Bcero MoJHaOry yCBOMy yrayjuiTbcji в TBepaHHe Haano вcнcтo. внко нмcлi Toraa ABbe Ama1b ajm 'HmnWWi mi

Taxiiu cfpa3oM, ene 3a mriia3HHMH 3HHmuH fkaM&mHCTa yMaj nănmrb xpaoTU paHHH nHppati H HaHfyBmbCX HMHH. Ero npyaHax ayma jriOHia nojpieTaTb BeafeKeHHCM 3a npejnejbi seMHue, ero MeTapbBHOCTb Haronnaia HDry BUC TeoHno Kpyaoa Hanrf AsiTeauicTH H 3ra HwBCTBHejbHon cjryxHJa, 5e3 commcHHX, cHjiBHHM pyaoBjjTHTejjeM, KOTophH aoaapKHBaJ BpoxaHHuf keHHT MOMnno yneHoro qpaH jtnieHeHHB cepjjeTbXeH.

Ho, HTo6bi coBpaiHHo coB6oaHTbaa OT inoaibHocTH, cfpa30Ban cauocTo.xTenbHut Barjiea Ha Bann HeoSxojuMo 6bijjo 5poam. Ba Hexoropue apeui хннтн, norpyHHbcx в caMoce6pauHBe a, noaoBO HeAHOKOMy Bpaue, io uero вниcстн *răsoe*, TBopHexoe cвoc cjioвo.

npoBHjeHHe nocjiaHHjjo HaeeTH Ha 3тoт iyrb внхо. оно aajio exy в nepBie pyxoBojmcejm meaHITHHexaio HOMKHii aHToHHO aeju Bantio c ero xoMMeHTapKMH [laojjo вcнcтo. внхо BbSaJ XHHy, cran ee HyHaib ... cхoхвcтннcjcкcx cyxocn. npoHBajja в MmoroS Ayme pesHH npaoBcpoT: хнитн Suav ccaBiKHu, AacaMaxiTHaa norpa3HIKa B caAtocepnaHHe.

OH yxe ae pmacan BpauuH xeaony nop-PoyjieyoJo xoHKOb *a* npHpoaet; ou uuro Bxepnjica npapoje H njorarax jryuia ero nojryuuia caMOCOHHeHue, BPOKOCHHu) HHOfH XT HOTHU psBM JKa, yKOTMB» HB A66O H 3K<; KCSMOaTHCTa 3aiJyuHJI в cefe DjkoeHHe HapiBHHe; pruiHBUHCT ceofpan> то н onpoaeprarb HHO. BofMHanjmb MamaB внко ue 6pan в DVKH хнитн. 3TO He мотло npoaoiyarca ooxee. «Cepane He xaucab», rOBpaT nocJIDBjma: оно ло6нт BOSBbIiiaTba x Tpuy, нто лоб(нио. npeaaBHJJCX jmo> 6u CJyHHB • noaoSao MoreaHy, Koropuf, noane 6oji>moro ceaHCTBOBHHx BoBpauiyTicx & отнсcтво, OHO C BiucpoM BeBpamaeTcx x peAHOH cepee, npHHOsx B He ceaTuf aanac nyaTeHX BaHHLKHHH

B CmeJIpmuu> cymaoBOBaja 6aBCTaijn>Bx axaaeMHH IOBamax noa HBaнHet dagli uuuriati. Oua npoiBarja нмсннo в тo Bpeux, xorпa /tnatfiarnicTa, pa6HapoBinbna HaxaMH, coaaoBan c npHpoAoa, noHepnax B act oBbie cwibj, внхо 6UB canmoM caMbjno6HB, нто6и нс xenan. monaorb xaxeaGo в sry axaaMKo, Mexay нютмнн котодов Borpenajnb uaMeHHuume ceaaiopu, aABOam a sejiuion Haenma Mucrb ara HC pas, spoaHo, npadCTaBjaob exy B Tesa HH BOWHBpiMMeHHOb 53aecTBH> a, BJIUCOHCU, nocaaB, onpanteaHC x cpHnocoHH, aaaHTce TieHeM KOMMeHTapHB naojjo Beaero, OH pamax Bo3o6uoBB-n. ee asjneaaae.

Ha этот pas Ha cnopoHe моnoaoтo ycaHoro 6una HHbrue caxu, cpeBuuie om нмстом apojBJaxaiBUB6g pasMunif naa, xapoM квхнм вcтpcнjuot aввно ae вназвнux apysef a caMOCTrjkbjHUH вз1ма aa acum: внхо nepeoran 6un>

Quanto la cose e piu per/etta piii senta bene.

GIAMBATTISTA VICO

1.

flns. coHBHeiuui: J^aMfiaTirHCTa BHKO

1. O HH6ype, Boju^e, repaepe, ... Bcex cpHJIoco^wxHorcpHKax, B OIIHmHHH K BHKO MOJKHO *BhipeoiirbCH* cjioaaMH Apxenaa 06 Espiunuie: «3TO He TBOH naMSTionc, BO TBI 3flecb, noTOMy HTO OH HOIOJTHCH TBoefi cnaBta!»

Ou xov X£VT|ia xou *Sn* 'Ev>purior|, âXXa au -cance
Tfj 0^jaț So^fl Hvijjia xov *&fixtjpm*

2. BI·M COCTOHT: A. de 'Giorgi Bertola, Cella filosofia della storia. Pavia. 1787 - ?

Fio BHKO OHa cocraarieHa, no EOCCK», HJIH no BojiboTepy?

3. BujubMeH HeaeKecTBeHHo OTHOCHT K icpMaHHH cHcneMy BHKO:

„Penetrante et mystique, elle a pris plaisir non-seulement â decomposer la pensee dans l'individu, mais dans les races et dans les divers âges du monde. Elle s'est dit qu'au commencement des nations il y avait une epoque d'inspiration religieuse et d'autorite sacerdotale; elle l'a nomme l'âge divin. Lorsque au regime de la foi se mele celui de la force, que toute inspiration ne sont plus du sanctuaire mais que les hommes, rudes encore, ont en eux quelque chose de hardi qui les porte au'. grandes entreprises, alors commence l'âge heroique. Puis vient l'âge humain ou nous sommes..."

Jțanee OH HCocHOBarcniaHO onpoBepraéT sry CHcreny:

„L'esprit humain est plus libre, est plus varie que ne le veulent ceux qui essayuent de la renfermer ainsi dans le compas d'un systeme. II ne reprend pas inevitablement la meme route, il ne refait pas â des siecles de distance on trouvait tout â fait semblables. Sa progression, une fois commencee ne s'arrete pas."

4. B cBoeM xypcy BHJUibMeH HaibJBacT BHKO: sophistique.

5. HH6yp HaśMBaj BHJun>„eHa: Lehrenphrasen-macher.

6. BOT MKCHHC HIaTo6pHaHa O BHKO:

„La pârtie vraiment neuve du systeme de Viko est celle ou ii fait entrer l'histoire du droit civil dans l'histoire du droit politique. Il avait dirig6 ses etades de ce cotă, ses premiers essais de jurisprudence et d'ătymologie latine sont, a tout prendre, ses meilleurs ouvrages. D demontre que la juriprudence varie selon Ia forme des gouvernements, lesquels eux-memes sont nes des moeurs; il observe que la premiere loi de la societe, loi d'abbrd toute religieuse penetra et se prolongea dans l'ordre civil â travers les revolutions et les transformations politiques. Nul n'avait vu avânt lui que si la jurisprudence des Komains efâit entouree de solenniuS et des mysteres c'est quelle decoulait de l'antique droit religieux et que ces mysmete n'etaient point une imposture, un moyen de pouvoire inventă par les prâtres etpar les nobles. Â Rome, les actes appeles par excellence *actes legitimes,* etaient accompagnes de rites sacrăs: pour que les mariages et les testaments fussent *justes,* c'est-â-dire suppossant les droits, de l'ordre politique le plus eleve, il fallait qu'ils eussent 6te" legalisăs par des căremonies saintes.

Cette belle remarque de Viko se peut appliquer â notre sociătă meme le christianisme qui la fonda â part au milieu de la societă paienne de Rome et de la Grece, ou chez les peuples barbares, les soumit â la loi religieuse. Le mariage et le sepulture ne furent *solernnels* et *legitimes* parmi les fideles, qu'autant qu'ils furent chrătier nement *autorises;* le bapteme fit de plus une chose *solennelle* et *legi time* de la naissance, comme l'extreme onction consacra la mort. Les sept sacrements de l'Eglise furent des actes civils de la premiere sociătă chretienne.

Tel est le systeme de Vico, systeme ou il faut reconnaître un homme d'un grand entendement, mais un homme domine par l'immagination et qui mele â des verites nouvelles de jeux d'esprit qui ne peuvent approuver l'histoire, la raison et la saine logique. Ses idee sur l'idolatrie, utile selon lui aux hommes sont insoutenables, quand il fait d'Hercule, d'Hermes, d'Hommere, d'Esope, de Romulus non des individus, mais un type idăal des moeurs et des idees d'une ăpoque, il raisonne visiblement contre les operations naturelles de l'esprit humain. Le sauvage

personnifie les arbres, les fleurs, les rochers; mais il n'allegorise pas le temps. Lorsque Vico dit que les hommes reprirent le taille antedeluvieine en redevenant sauvage apres le d61uge, il va contre la bonne physique. L'homme dans l'etat bestial, comme tous les animaux, est chătif; c'est la societă pour les hommes et la domesticită pour les animaux capables d'education, qui develope la plus grande nature.

Vico tranche encore trop lăgerement la question sur la parole humaine, il suppose qu'elle se perdit apres le deluge, et qu'il y eut une epoque de mutisme pour le gendre humain, qui, ce cas arriv6, n'aurait plus ete qu'une espece de familie de singe. Le verbe a t-il ete donne â 1'homme avec la pensee? Est-il *n€* d'elle comme le fruit sort de la fleur? La parole, au contraire, est-elle revelee? Immense question que Vico a resolue d'un' trăit de plume, et que la nigueur de l'histoire ne permet pasi d'adopter comme un fait incontestable.

MblCJlb

7; riafler B Ham V M «ryn» BHflHoe 3epno
H 3peer B H C M , nirraacb HCH3HH C O K O M ,
Ho npHaer *sac, u* BupacrHT O H O
B co3flaHHH, mu, nojrsHre B M C O K O M
H pa30Bber Kpacy C B O H X paMeH
KaK nMTiiHbrH *Kepp* Ha Bucorax JlMBana;
He noflTO«nrrb ero «fepB»M BpeMeH;
He CMbra> KopHeft BoxiHaMH OxeaHa ...
UleBbipeB

8. Goethe: Kennst du das Land...

Tu 3Haeim> JJM Kpafl, rae jiHMOHHue poum UBexyr, #
Tae B leMHbix jiHCTbax noMepaHua, Kax 30JIOTO paeeT,
Dte cjiaflOCTHMH Berep noa HeooM na3opeBbiM Beer,
Dțe cKpoMHaa MupTa H JiaBp ropflejiHBHÎi pacTyr?..

9. H3 CHHC3HH, enncKona KnpeHajRKa, B IV-M sexe:

«Mo» jrapa HamrBaeT caMa c06010 3syxH. Boicpyr pa3aaerca rLneHHTejn.HfcTH rojioc ... Kax ace BO MHC OT3OB«TCJI 3TO ooxecTBeHHoe CJIOBO?»

«TOT, KTO CBM ce6e Banano; KTO 3nnmer u xpamnr Bce cyiuee, yBeuHaHmiă 6eccMepTHOK> CJIOBOIO, noKOHTes na BJJCSX H'6a: Bor!»

«EJIHHCTBO efIHHCTB, ncpBofibiTBax MOHana, ... BepxoBioift HCTOHHHX BeHHaeTca Kpacoio *demeu,* U3 *Heeo ucxodjtutux, Komopue epaufaiomcx eoxpyz smoio Ooacecmeewioeo cpedomonhti.»*

«OcTaHOBHCb, flep3HOBeHHa« jiHpa! He yica3MBaii He/ioaeKaM Ha 3TH BcecBjrrbie TaăHw! BocneBafi 3eMRoe H MojraaHHe *m* noicpoer BbnnHHe iy.ua.»

«Ho Beat jryioa 3aHHMaeTcs Jiuuib ayxoBHWMH MHpaMH. Orry,aa comeji 6e3 npHMecHAyx«îcjiOBeqecKOHMWCJIH.»

«Haina oeccMepTHajj jŢyiiia, *ummcab* BO nJioTb, coxpaHHjia MacTHiry 6o'ecTBeHHOCTH, xoTa, npaBAa, cjia6yio.»

«Ecmb, no uctmate, dyiua eceosKueJuiiouim. EduHcmeeHHax, muaepnaeMan, ecn ee3de, KomopaH deiacem oâutupuoio zny6bto ne6ec u, câepeian Mup, eocnpoxaeodumcn e mucrnax pasjiuvHbix eudog.»

«EnaxceH, KTO, cTpeMacbnonyTSMnyiQH, BO3BHfleji6oxecTBeHHuerjry6HHU.»

«BejiHKo yciuiHe BOCXHTHTT> CBOIO Ayuiy Ha Kpujijbxx He6ecHbrx noMticjioB.»

«IIoflaepjKHBaeT 3TO ycHjwe nbuiKocn>io K ăyxoBHOMy MHpy.»

<<He6ecHbifi Oreu, KBHTCH *6mxe* K Te6e, npoTsrBBaii jjyiaHb.»

«npeaTeHa-jiyH 3a6jiemer Ha nyrH, oncptruas MbicjieHHWH ropHaoHT, HCTOHHHX KpaCU.»

«Cvejiee, MO» *nywa!* ynHBaâcJi B HCTOHHjacax BeHHOc™.'..»

10. H3 CB. TraropiM Ha3naa3HHa (OH BociuiTbiBajicH B A$HHax).

«Moa ayuia! BenHKajr 3a6oTa npeflcroHT Te6c, *ecm* xoiemi.. Mccneayfl KTO TM, Kyaa cTpeMHuibcsi, oTKyaa npHnwaH rae aoji>KHa ocTaHOBHTcs ... Tu HMeerb 3a6oTy B BHAy, Ayina! OiHCTHCb *mx* co3epuaHHJI MMCJTMO Bora H BOXCBHX TaiiH, *ana* H3bicKaHHH Toro, TTO 6buio *B,O* co3AauH!i MHpa, xaxyio CBSOb OH HMeeT c TO6OK>, OTKyaa OH H *HCM CT3HCT.* Tu HMeeujb, flyiiia, B BHjry 3a6oTy! OviHCTHCb *mu* yBeaeHHa 3aK0H0B BojKbero ynpaBjieHHJi OTMero HeKOTopue seuțn H3MeHHioTCJi, a flpyrae - Hen3MeHHb], noqeMy MU H3MeHHHBee Bcero ocTajibHoro ...»

Ha Bonpoc CAeJiaHHbrJf CBHTbiM luiaroHHKOM MOJKCTC OTBeian. JIHIM. (pHJIOCO$HH HCTOpHH; BHKO CJTyjKHT OTTOJIOCKOM Ha3HaH3HHa.

11. Cours de philosophie de l'histoire, fait publiquement â l'universite de Bruxelles, par S.S. Altmayer. Brux. 1841. in 8.

no BHKO?

Introduction â la science de l'histoire, ou science du developpement de l'humainită, par Buchey. 2 voi. Brux. 1844. in 18.

Etudes de l'histoire de la philosophie, par Ixrrninier. 2 voi. Brux. 1866. in 18.

. K. Rozenkranz; Das Verdienst der Deiitschen um die Philosophie der Geschichte. Vortrag. Kdnnigsberg, 1835.

De vita hominis aeterna, ser. B.A. Trentiwski, Fribourgi Brisigavorum, 1840.

Cskzkowski A. Prolegomena zur Historiosophie, 1838.

Philosophie de l'histoire, professăe â Vienne par F. Schlegel. Par. 1836, 2 voi. in 18.

Idăes sur la philosophie de l'histoire de l'huimanită; par F. S. Herder. Par. 1826 â 1827. 3 voi. in 8.

12.

BHKO pacnntfj ce6e «repen, Majn>6paHii crpajuaji 6oJie3Hbio crnoaioro M03ra, BajijiaHm - OMeprBCHHCM lacra jjjuieBMX H vepermwx Kocrefi, CeH-BeB BOCK/IHUSCT no 3TOMy noBOJjy:

„Toujours le dur marteau de Vulcain doit-il aider â l'enfantement de la pensăe difficile, â la sortie de la Minerva immortelle!"

13. La Queteuse, Almanach litteraire pour l'annăe 1834. Odes sa, 1834. Le monde physique embleme du monde moral.

„II doit exister une harmonie entre le monde physique et le monde moral, puisque l'un a ătă crăe par l'autre."

„Comment ne pas reconnaitre dans ces affinităs merveilleus une intention manifestă du Crăateur, dont la bontă propice a voulu placer dans chaque objet physique l'embleme de nos deşir et de nos devoir? N'est ce pas une nouvelle preuve qu'il existe une intelligence. Crătrice et que le monde est son ouvrage! C'en est une, sans doute, et tres convaincante, mais elle attend une autre plume, que la mienne pour etre mise dans toutson jour. Voila pourquoi des peuples primitives de l'Orient aimaient par preference l'allegorie. Plus raprochăs que nous de l'ăpoque, du la force bienfaisante de L'Eternel feconda le neant et appela les etres â l'existence, ils sentaien plus que nous cette grande pensee, que Dieu avait placă dans la nature physique afin. qu'elle fut l'embleme et le reprăsentant du monde moral."

„Decouvrir des analogies entre deux substances si peu compatibles et năanmoin si ătroitement unies dans l'oeuvre de Dieu - c'est rendre un service essentiel premierement â la vraie philosophie, en second lieu, c'est ouvrir un vaste champ â la science du gout, aux arts et â la poăsie".

„II existe d'innombrables fapports de merveilleuses affinităs entre les phănomenes de la nature et les destins de l'homme; commer oserait-on soutenir qu'ils sont l'effet du hasard et non une intention de la Providence?"...

„Le monde physique perpetue la succetion de ses enfantements innombrables, en faisant germer la reproduction du sein de la dissolution des etres. Cette loi merveilleuse, sublime arret de la tout puissence du Createur, se manifeste ăgalement dans le monde moral. L'hiver, berceau de sommeil et de la mort, murit les trasor du pritemps et prăpare le doux răveil de la nature. Une foret devorăe pa la flamme enfante les riches moissons, brillantes des rayons du je et caressăes par les brises et les ondes călestes. Dans le monde morale le cercle est toujour plus grand; et l'oeil n'en peu embrass toute l'ătandue. Le fleau qui vient frapper une generation nous remplit de feryeur; et n6tre âme navrăe de tristesse, n'appercoit point les compensations que l'foernel prepare dans Favenir. Ainsi le voyage răfugiă dans une autre sauvage, voit l'ouragan absencir les aires, dăvaster les champs, innonder les jardins. On entend sa voix menaşante prăsider aux mugissements des ondes dechainăes; il voit la foudre frapper le laboureur et sa chaumiere, le bereger et son troupeau, le chene de la foret, l'arbuste de la vallăe, le cypre de lîun tombe et la faite d'un tour. Son coeur tressaille, ses cheveux se dressent, il ne voit que les calamităs presăntes, et deja l'atmosphere purifiă rend la vie aux văgătaux, la sântă â tout le canton, leur fraicheur aux prairies ct leur fărtilite aux sillons de la plaine. Tout renait, tout se renouvelle, et une destruction mbmentanăe devien une sourse intarisable de bănădictions: telle est la loi de compensations au physique, comme au moral. Elle est misterieuse comme les Desseins de Dieu".

„Les vents trassent la route des colonies ailies. Ainsi les peuples ont jadis parcuru la face du globe..."

14. В 10-М томе Haruero SHUHKJioneflHHecKoro JleKCHKoaa (1837) eerb era™ na OTyx CTpaHHHKax â deux colonnes: BHKO. 3ro He 5onee Kax H3BJieieHHe, H aoBoatHO He jioBKoe, H3 MHixjjie. HeH3BecTHtD3 aBTop He noTpywHica aaxe npocMOTpeTb y ^paauyjCKoro H3flaTejia BBeaeHHe, HTO BHKO poanjica He B 1688 r., Kax eM OH roBopHT oniHDOHHO, a B 1670-M. KpoMe Mninjie, aBTop HHT3JI O BHKO TOlbKO crarao IlojieBoro B MOCK. Tejierp. 3a 1830-fi roa, HO 3TO non™ OAHO H TO ace, noTOMy HTO noneBoii 3H3JT BHKO eflHHCTBeHHO no Mniruie. ^Toâbi aoKa3aTb, KSK JIOBKO BopyeT 3HUHK3oneflHHecKHJiî CnoBapb candbie BupaxeHHa Mniruie, CTOHT npHBecra Kanoe yroaHO Mecro. Hanp.:

_ «В OCKOHHHOM pa3Hoo6pa3HH fleHCTBHH H MUCJiei, HpaBOB H JCHKOB, KOTOpoe npeflCTaBJHeT HCTOPH» HenoBeKa, nacro BcrpenaíOTCsi BHOBB re ae lepra H xapaKTepH. Hapoflbi H B H3MeHernwx sobnea, no nyraM yflHBnejTLHO CXOSKHM; operam. mcTOJHHwe muma OT cjiyHafiHUX, H onpeflejurrb 3aK0Hbi, KOTOPUMH OHH H3flpeBJie ynpaBJunoTca; H3JIo*HTb HCTOPHKJ Bceo6myK), BeHHyio, raroHOuxyioca BO BpcMeHH B BHte HCTopinS HacTHbix; onHcan. KnacjieiraHH Kpyr, B KOTJJOM o6painaeTCJi MHp nojioxHTejibHbiH, BOT npeaMer «HOBOH nayKH», oHa B OAHO H TO xe BpeMM eCTb H E)H.Jiocof)Ha H Hcropra nejiOBeHecTBa. EAHHCTBO nonepnaeT OHa B pejmTHH, Hanane TBopsmeM H coxpaHjnomeM o6raecTBO. «HoBas navica» ecn> HcropHHecKoe flOKOaTejIbCTBO IIpOBHaeHHJI, HCTOpHJI yCTaBOB, KOTOpbWH OHO, 6e3BCCTHo AM jiiOffleH, H nacTO npoTHB HX BOJIH, ynpaBJHUio BejiHKHM rpajioM (cită) HenoBeHecTBa...»

15. В 3au Jlesc. ecn. CTaTba: BHKO, 3Heă, Vico, aHTHKBapmî, rpaBep H Meflaniep: npH ABopax HMn. Kapra V H Beji. repa. KocbMH H repKyjieca Mejura,' TpyaojTio6HBHfl y^eHH» raHcxaTejib ApeBHHX naMjrraHkOB, MOHr H MeirâJiHfi, poa. B > 1512r.BlîapMe.
BOT CHHCOK ero coqmeHHft:

1. Omnium Caesarium verissimae imagines. Komoe. 1614 et' 1730.

2. Discorsi soprâ le medaglie degli antichi. Venet. 1555 et 1558, Paris, 1619.

3. Le imagini con tutti Riversi travati, e le vite degli imperator Ven. 1548,1554.

4. Le imagini delle Donne August4e etc. Venet. 1557.

16. Antonio Vivaldi, 3H3MCHHTI>IH BeHeujaaHCKHH KOMno3Htop npoutnoro crojierHa, Koraa cjryîKHJi oAHaxcAU ooeAino, enjy npHimia B roJioByTeMa zum (pyra...

17. BejTHKHft ryM5ojibîiT (KOCMOC, nep. OpojioBa, H. I, crp. 21) Bnojme cornacen c BHKO O BO3BpamcHHH HcropmecKHx snox; BOT cjiOBa ero:

«Bce, HTO OTHOCHTCa AO CJiyHaHHbIX eAHBHHHOCTeft, jjo H3MCHHHBOCTH ileHCTBHTeJibHocTH, ace paBHO îTBJiinoTcg JIH OHe B (popwax cymecTB HJTH rpynnax npoH3BeaeHHH npHpoAH, B 6opi>6e nenoBeica nponiB cun npHpoAti, HJIH HapoaoB IipOTHB HapOflOB, BCe 3TO HHKtUC He MOJKCT 6bTn> paUHOHajlbHO BUBAHKUM (nocTpoeHHbiM) H3 aaea. BceMHpHoe onucaHue K BceMH.pH.as HCToptui Haxo/yrrcsi orroro Ha TOH 'e creneHH 3MnnpH3Ma', noAWHHB Mbicjiauieft pa3pa5oTKe 4>H3HHeCKHe «BJieHHH H HCTOpHHeCKHe npOHCmeCTBHJI, nOAbIMailCi» yMOSajCjUOHeHHSM H K npHiHHaM HX, CTaHOBHuibCji oojTee H 6ojiee npoHHKHyTbiM ApeBHeK Bepofi B nepBo6bmiyK>, BFryTpeHHJoio HeoSxoAUMocTb, rocmoACTByjoiayK) HSA BCSKHMH ABHjKâHHJIMH AYXOBHblX H MaTepHajlbHbTX CHJI, 3âKJIK]HâUHbIX B KpyrâX, BâHHO o6HoBJIH!OmHXClî H TOAbKO nepHOAHHeCKH paciMpaTOiiraxca HJTH CyJKHBaiOUBHXCa. 3Ta Heo6xoAUMOCTb, STO TaftHoe, HenpeMeHHoe cuenjieHHe Bemefl, 3TO nepHOAHHecKoe BO3BpameHHe, nocAeAOBarejibHoe pa3BHTne fj>opM «BJieHHH, npoHcnjecTBHH, cocTaaninoT cyiHHOCTb npHponjj B ooenx crjjepax ee 6uxttx, MaTepHanbHoro H AyxoBHoro, cocTaBxunoT npupody nocjryniHyio nepBOMy aaHHOMy no6y}KAeHHio.»

18. 3JienwIIIH,MepaH3 Horen, 1775:

Aber im stillen Gemach entwirft bedeutende Zirkel
Şinnend der Weise, beschleicht forschend den schaffenden Geist,
Priift der Stoffe, Gewalt, der Magnete Hassen und Lieben,
Folgt durch die Lufte dem klang, folgt durch der Aether dem Strahl,
Sucht das vertraute Gesetz in des Zufalls grausenden Wundern,
Sucht den ruhenden Pot in der Erscheinungeh Flucht.

T.e.
В THXOM KafiHHeTe, Mvaperj 3aayMHHBo HepîHT MHoro3HâHymHe Kpyra, ntrrJiHBO macMaTpHBaeT OH TBopHecKHă «yx, B3BeHHBaeT cwiy MaTepuH, OTniraBajoravio H npu-raraTejibHyio cHJry MaraHTa, cjieflyeT B BO3Ayxe 3a 3BVKOM, cjie^yer B a^Hpe 3a jiyHeM, Hmer 6JTH3KH8 3axoH B CTpainHbrx Hyaecax cjryHaa, Hraer HenoOTHXHbia nOJIKK B CROpOTCHOCTH XBJieHHfi.

19. HayKa ecm, ayx B npHJioxemiH ero K npHpoae. - ryM6ojibAi. KOCMOC.

' HecKOJibKo Buiiie, ia rol K cnMHHue, rysioojiwrr «moaet Mrmţmmit «uejiocn» «BJieHHfl, coSp»iuux HayKOR n DOÂSIU«HMUX ncncrauiM MUUUKHIU, cpwuoMMUiero H coo6Baxa»uiero J™ iiaHHUe.'

GLAMBATTISTA VICO

... se prezintă tabloul unui sfârşit sumbru, pe de altă parte - un infinit atrăgător. Putem înțelege alegerea dintre extreme: omul renunțând la lucruri pământene, triste, se adânceşte, în mod involuntar, de multe ori, în contemplarea eternității.

Giambattista Vico a fost mai ales napolitan şi de aceea purta în suflet, chiar de la naştere, amprenta originii sale, *predispoziția* pentru lucruri spirituale, [folosind expresia lui Disraeh]..Prin aceasta înțeleg înclinația sufletului de a renunța în>gând la trup, de a se adapta la raționamente abstracte, de a crea lucruri perceptibile numai cu mintea. însăşi natura are grijă de a sădi în suflet sământa acestei mclinații; însă dezvoltarea sau distrugerea acesteia din urmă se prezintă ca acel motor puternic afi activității umane, pe care noi îl numim, de cele mai multe ori, împrejurări sau influențe exterioare.

Curios este faptul că tocmai nenorocirile contribuie cel mai mult la dezvoltarea spiritualității înnăscute, pe când fericirea j adeseori o sufocă. De cele mai multe ori omul fericit, înarmân- *î* du-se cu iubirea sa de sine, este preocupat numai de un cerc'f îngust al prezentului, iar prezentul este un duşman înverşunat al *i* spiritualității. Din contră cel nenorocit preferă să-şi îndrepte^ mintea şi inima cu credință şi speranță spre viitor, iar credința şt', speranța, gândul îndreptat spre viitor, sunt prieteni intimi aiJ spiritualității. -f

Să spun oare că pe acest temei, fără voie, mă bucur că din? fragedă copilărie nenorocirile s-au abătut asupra lufi Giambattista Vico, povara lor întărindu-i înclinația înnăscută.

Acelaşi lucru s-a întâmplat cu Vico. La vârsta de şapte anfc micul Giambattista s-a răsturnat de pe scară şi şi-a spart capul/craniul astfel încât chirurgul chemat i-a speriat pe părinți ct$ i moartea ştrengarului sau cel puțin cu o inevitabilă pierdere a^j judt-lății. Din fericire, prezicerea nu s-a adeverit. Băiețelul a? rămas Viu şi inteligent, dar rana 1-a necăjit/chinuit timp de trei ani şi i-a lăsat urmele de neşters ale înclinării spre visare. "

în felul acesta, caracterul luj Giambattista din fragedă copilărie a fost orientat într-o anumită direcție. Am menționat până acum două influențe asupra formării personalității tânărului Vico. Patria şi-a lăsat amprenta, capacitatea sufletului lui de a renunța în gând la trup; nenorocirea a contribuit ca această capacitate de meditație şi reverie să fie mai evidentă. O orientare şi mai definită a căpătat Giambattista de la mama sa, ființa cea mai apropiată de copil, după cum ne putem da seama.

Doamna Vico a fost o napolitană în adevăratul înțeies al cuvântului. Ea făcea parte din acele femei bune, înflăcărate şi visătoare, care sunt nenorocite pentru că prea mUlt speră în viitor şi nu pot fi mulțumite de prezent. Toată viața lor se petrece în rugăciune şi dor. Nemulțumirea predispune la tristețe, tristețea te îndreaptă spre Dumnezeu Care coboară în speranța de a consola şi de a întări pe cei slabi ca spirit'.

Mama lui Vico 1-a iubit mult. Soarta i-a unit cu cele mai indisolubile legături. Asemănarea aptitudinilor lor a întărit şi mai mult legătura naturală, care ar fi slăbit în lipsa unei încrederi reciproce. Soarta a împărțit în egală măsură suferințele, tristețea şi visurile între mamă şi fiu. Cu un destin atât de asemănător, puteau ei oare să nu simtă unul pentru altul o dragoste atât de puternică? Putea oare fiul să nu vadă în sfaturile mamei condiția fericirii sale? Putea oare ea să nu transmită fiului tot ce considera ea că formează bunăstarea unui om?

Toate convingerile doamnei Vico erau concentrate în religie - limanul obişnuit al sufletelor triste. Acest tezaur ea 1-a transmis lui Giambattista, ca o chezăşie a dragostei sale pentru el, ca o sursă a fericirii lui viitoare.

Credința a devenit simbolul vieții spirituale a lui Giambattista Vico, ancora care i-a fost încredințată încă de marea fără margini, pentru că în caz de va ajunge la liman să poată să se fixeze pe malul destinului său.

1 Orientarea religioasă a Neapolelui s-a transformat într-o zicătoare. Pe buna dreptate a observat Voltaire că „celui qui doute â Naples de lar^alite" du miracle de St. Janvier est preş d'Stre athe"e; celui qui s'en moque en d'autres pays peutitre un honunetres retigieu".

în esență, religia creștină reprezintă o învățătură de cea mai înaltă spiritualitate. Predica ei sfântă constă în renunțarea la trup, viața cu Dumnezeu, adică gândul, cuvântul şi fapta cu El. în această învățătură superioară constă taina „victoriei care a supus lumea" (Ioan, V, 4): ea a acționat asupra laturii interioare, spirituale, veşnice a omenirii. Ea a cucerit pe oameni numai pentru a-i face la rândul lor să cucerească latura exterioară, materială, perisabilă.

Asemenea convingeri îi erau necesare lui Giambattista chiar de la primii lui paşi în viață. Ele transformau pe neobservate înclinația lui pentru cele spirituale într-o *necesihte.* Tot ce era material îi devenea neplăcut, ca ceva lipsit de concordanță cu creştinismul. Tot ce era spiritual trezea în el înțelegere şi, prin urmare, competiție.

Dacă locul de naştere a creat în Giambattista predispoziția pentru spiritual, iar nefericirea a transformat-o în *necesitate,* aceasta s-a realizat prin influența doamnei Vico.

Cu totul altfel se prezintă relațiile micului Giambattista cu tatăl său. Cine cunoaşte cât de cât viața în familie, acela desigur a observat că influența tatălui şi a mamei asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligații referitoare la situația materială, pentru a avea şi o valoare morală considerabilă. Dimpotrivă, mama este prea lipsită de experiențe în materie de viață civilă, pentru a putea să conducă pe copii, când aceştia păşesc pe drumul vieții în comun. Tatăl este acela care-i conduce în lume, le dă o aşa-numită orientare exterioară; mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre, formând partea ei morală.

în felul acesta în cercul strâns de acasă se formează treptat două laturi care se combină în personalitatea omului: cea materială şi cea spirituală, concretă şi abstractă.

Această observare a vieții am şi aplicat-o în parte şi la Giambattista, arătând cât de puternică influență morală a avut asupra lui mama. Ne rămâne să controlăm relațiile dintre tânărul Vico şi tatăl său. [Sunt convins că în relațiile copilului cu cercul familiei este cuprinsă problema viitorului lui în ansamblu* aşa precum în sămânță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante.]

Asemenea plantelor care se dezvoltă în mod egal, atât la ecuator, cât şi în nordul îndepărtat, caracterul bătrânului Vico nu aparținea nici unui popor şi nici unui ținut special. Bunul om era diametral opus soției sale. Fire veselă şi lipsită de griji, el era fericit ca marea majoritate a oamenilor puri, mulțumiți de prezent şi care se încred în Providență pentru viitor. Astfel de firi curioase pot fi întâlnite la orice pås, şi oriunde ei sunt utili şi respectați.

Influența morală a unui asemenea tată asupra lui Giambattista se limita la exemplu de viață curată, care adeseori îl influența.

Exista o altă influență.

Bătrânul Vico era librar.

închipuiți-vă o librărie care se deosebeşte de bibliotecile contemporane de lectură numai prin aceea că în loc de reviste şi romane, este plină de comentarii ale dreptului roman, de ediții de clasici, poeme scrise cu ocazia nunților, de panegirici şi altele. Aşa se prezenta librăria lui Vico-tatăl, dacă ea corespundea situației culturii din secolul al XVII-lea. închipuiți-vă de asemenea o societate de oameni de ştiință, a căror personalitate se poate uşor reconstitui din povestirile însuflețite ale renumitului lor contemporan - La Bruyere. Aceştia erau vizitatorii librarului napolitan. Ca o desăvârşire a tabloului, îndreptați-vă atenția asupra copilului bolnăvicios, care observă de după tejghea respectul care-i însoțeşte pe corifeii ştiinței. Invidia îl îndeamnă să se aplece asupra cărților tatălui său, şi, ca orice copil, de la vignete trece la titluri, de la ilustrații la text, de la procesul lecturii la esența ei, lăsând să se dezvolte pe neobservate pasiunea pentru cărți.

Acest copil a fost Giambattista Vico.

Putea oare fiul unui librar sărac să aibe o altă ambiție decât ambiția de a deveni un om de ştiință, pentru a deveni egal oamenilor pe care tatăl său îi primea cu atâta respect în librăria lui?

Putea oare bătrânul librar, om cu experienţă şi de nădejde, să pregătească pentru fiul său un alt viitor?

Dorinţele ambilor Vico au coincis şi lui Giambattista i-a fost scris, prin însăşi situaţia lui în lume, să devină om de ştiinţă.

în aceste observaţii eu găsesc confirmarea ideii mele că în relaţiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, aşa după cum în sământă se află condiţiile indestructibile ale viitoarei plante.

Giambattista a primit de la părinţi două moşteniri. Mama i-a dăruit religiozitatea sa; tatăl i-a insuflat pasiunea pentru preocupări ştiinţifice. Unul trebuia să fie condiţionat de celălalt, pentru a fuziona într-o anumită personalitate. Caracterul ştiinţific era străbătut de religiozitate; credinţa era întărită de cunoştinţe.

Având o asemenea orientare, Giambattista era „ameninţat" de destinul învăţăturii, de care se îngrijesc cu atâta asiduitate părinţii, [care, din toate timpurile, doresc ca fii lor să-şi însuşească toată înţelepciunea].

Mi se pare că primul şi cel mai periculos examen, care-1 aşteaptă pe genialul copil, îl constituie şcolile. Oricât de bine ar fi pregătiţi dascălii, ei nu pot renunţa la unele convingeri personale, la un oarecare „pedantism", care-1 transformă pe micuţ într-un papagal, îndemnându-1 să accepte toate cuvintele mentorului ca ireproşabile, să renunţe la comentarii proprii, mulţumindu-se cu expresia elevilor lui Pitagora: „aşa a spus învăţătorul".

Această deficienţă a fost observată încă în secolul al XVI-lea de către Bacon, marele reformator al ştiinţelor.

Lecţiile din şcoală caută să introducă în capul elevilor numai lucruri obişnuite... Totul se construieşte pe păreri personale. Cine va încerca să încalce regula generală, acela va fi deîndată dresat, fiind socotit obraznic şi liber cugetător înveterat.

Băieţii cu capacităţi limitate, devenind oameni, ştiu să respecte cu folos părerile autorităţilor, prezentându-le în ochii altora şi în parte în proprii lor ochi, ca păreri şi concepţii proprii.

Cauza acestei situaţii este marele adevăr enunţat de Shakespeare: celor slabi întotdeauna le-a plăcut să se rezeme de pereţi (the weakest goes to the wall). [Iar la ieşirea din şcoală, oare se schimbă ei imediat. Ei îşi schimbă doar mentorii. Obişnuiţi cu autoritatea, mult timp se află sub influenţa contemporanilor învăţaţi dar lipsiţi de talent; mult timp umblă pe cărări bătătorite, cu prudenţă şi nelinişte întrebându-se dacă nu s-au abătut de la linia comună.]

Dar ce înseamnă asemenea îndoieli pentru minţile puternice, capabile să găsească în propriul suflet suficiente resurse şi ingeniozitate. Bineînţeles că un geniu este o capacitate care nu poate fi distrusă. Mai devreme sau mai târziu, într-o direcţie sau alta, el se va ridica deasupra nivelului celor obişnuiţi. în schimb cât de uşor poate fi el uluit! Şi în loc să crească, asemenea unei flori pe un loc deschis, în mod gingaş şi liber, el este înnăbuşit de buruieni şi urzici. Oare cât de repede va pătrunde lumina soarelui prin acest acoperiş?

Şcoala contemporană este buruiană şi urzică pentru un geniu. Raza soarelui este aspiraţia lui înnăscută spre adevăr. în acest sens romanii foloseau cuvântul „instinct": sacro mens *instincto* furare. Raza va mângâia planta; un geniu se va elibera de observaţiile cicălitoare şi de impresii din şcoală, însă pentru aceasta este nevoie de mult timp.

Ca exemplu să-1 luăm pe Giambattista Vico. Orientarea şcolară 1-a reţinut multă vreme în limitele lucrurilor obişnuite şi geniul neobişnuit se exprima cu o încetineală atât de obositoare şi consecventă.

Dar în această nenorocire era vinovat într-o măsură oarecare şi Vico însuşi. Ambiţia înflăcărată, care este caracteristică fiinţelor superioare, îl face să se „deosebească" continuu, la început în ochii mentorilor, apoi ai contemporanilor, iar pentru aceasta era necesar să „tocească" lecţiile date, să respecte cu severitate „textul" învăţătorului, fără să încalce „cele scrise" şi „cele spuse".

în studiul meu, vom fi nevoiţi să rătăcim multă vreme, nea-

vând mijloace să înțelegem în prealabil pentru ce fel de creație 1-a destinat Providența pe geniul Vico. Ce să facem? Vreau să simt tot ce a simțit eroul meu, să-1 retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acțiunile altuia cu aceeaşi pasiune cu care la nevoie aş fi zugrăvit pe ale mele proprii. Vico însuşi a rătăcit mult timp fără un scop anumit: eu voi urma exemplul lui, şi vă voi atrage pentru aceasta, dacă nu vă veți hotărî să citiți studiul meu de la mijloc.

Dar lupta geniului cu împrejurările, care tindeau să-i încetinească zborul, este remarcabilă ca atare şi poate chiar este mai interesantă decât restul activității: lupta este totdeauna mai variată decât pacea.

Spuneam că, îmbolnăvindu-se de o rană căpătată la vârsta de şapte ani, Giambattista a suferit din cauza ei timp de trei ani... în al patrulea an, bătrânul librar, văzându-1 însănătoşit, 1-a dat ca elev extern la o şcoală oarecare, a cărei programă nu se deosebea, probabil de programa şcolilor noastre județene. Subtilitățile gramaticii constituiau înalta înțelepciune a acestei şcoli, şi Vico s-a consacrat cu abnegație s-o studieze. Dar el îşi însuşea cele învățate fără prea mare dificultate; lecțiile le învăța repede, şi băiatului îi rămânea mult timp liber. Bătrânul librar, considerând succesele memoriei drept lene, s-a informat la învățător asupra învățăturii fiului său şi a primit referințe foarte bune. Atunci el a cerut să i se dea lecții duble şi, primind răspuns că nu este posibil asemenea lucru, a rugat să fie trecut în clasa următoare, superioară, a şcolii. Acest lucru nu 1-a încurcat câtuşi de puțin pe băiatul talentat, care s-a convins în curând că stimatul lui mentor nu ştia mai mult decât el.

Vico trebuia să fie trimis pentru continuarea studiilor într-o altă şcoală. După multe meditații şi sfaturi străine, librarul s-a hotărât să-şi încredințeze fiul celor mai buni educatori ai acelor vremuri - iezuiților.

în secolele XVII şi XVIII aproape întregul învățământ din sud-vestul Europei se afla în mâinile renumitei societăți a lui Iisus. Instituțiile lor semănau în multe privințe cu şcolile noastre superioare de teologie. Retorica, limbile vechi, teologia, logica

şi filosofia erau trecute îh programa lor de învățământ. Iar dacă doriți să cunoaşteți metoda lor de predare, desigur în mod aproximativ şi general, vă ofer povestirea cunoscutului abate Bartelmi:

„Cursurile de filosofie şi teologie le-am ascultat la iezuiți. La primul curs, profesorul, căutând să ne dea noțiuni despre cub, după multe încercări fără succes, şi-a scos de pe cap un fes triunghiular şi a spus: iată cubul. La cel de-al doilea curs, profesorul, care preda dimineața, în decurs de trei ani şi timp de două ore zilnic, se străduia şi transpira ca un turbat pentru a ne dovedi existența celor cinci propozițiuni inițiale ale lui Jansen". Voltaire, ca şi Bartelmi, elevul iezuiților, zugrăveşte tot atât de bine modul lor de predare. în dialogul despre educație, în dicționarul filosofic el îl pune pe pedagogul iezuit să țină o cuvântare în fața primului său elev: Je vous ai fait lire autrefois. Despanteres et Ciceron, les vers de Commive et de Virgile, la Pedagogie chretienne et Seneque, les Psaumes de David en latin de cuisine et les Odes d'Horace â la brune talage et au blond Ligurinus, flavum religanti comam, renouant sa blonde chevelure. *En un mot, j'ai fait tout ce que je pu pour vous bien elever.* (Observație: Cele cinci propozițiuni *(propositiones)* inițiale sunt denumite în teologie concepții ale lui Jansen; în cartea lui Augustinus, care a fost considerată de papa Innochentie în anul 1658 ca eretică, în renumita bulă Unigenitus, în urma căreia s-a format secta janseniştilor.)

Oamenii de acest fel, pe care eu nu pot să-i numesc altfel decât cu un cuvânt străin - pedanți, sunt caracterizați prin orgoliu şi îngâmfare, care creşte cu atât mai mult, cu cât mai mare este incultura respectivului. Ei cer să fie ascultați, să fie crezuți în mod inconştient, pe cuvânt.

Acest gen de oameni curioşi sunt cei mai periculoşi pentru un geniu tânăr şi lipsit de experiență. Ei ştiu să-1 subjuge, bineînțeles în mod temporar, influenței sale, înflăcărând ambiția copilului şi oferindu-i o hrană convențională. în mod special iezuiții se deosebeau prin acesta artă, care a şi fost în parte cauza faimei lor ca pedagogi.

Cine n-a auzit despre „diligentele" iezuiților, cunoscute într-un timp oriunde pătrundeau urmașii respectabili ai lui Ignatio de Loyola, de la Gibraltar până în China, de la Nordcap până la insulele Oceanului Pacific. Tânărul Vico din experiență proprie a cunoscut însemnătatea „diligentelor", deşi la început nu şi-a dat seama de valoarea lor.

Librarul şi-a adus fiul într-unui din colegiile iezuite. Băiatul a fost supus unui examen şi admis în clasa a doua. în curând capacitățile lui au fost observate de către respectabilul ordin, şi în astfel de cazuri soarta elevului era să fie supus examenului „Diligentelor". Acest lucru se petrecea în felul următor. în clasa a doua a colegiului se aflau doi elevi care dădeau mari speranțe pentru viitor; Giambattista a fost cel de-al treilea. Profesorii au organizat între ei o întrecere: cine pe cine va depăşi prin studii. Ambiția elevilor era atinsă; speranța îi înflăcăra pe toți, victoria îi surâdea fiecăruia. Concurenții s-au apucat cu înflăcărare de studii; sub îndrumarea părinților foarte mulțumiți de „diligentele" lor. Unul dintre elevi s-a îmbolnăvit din cauza muncii încordate, un altul s-a dovedit a fi învins: primul a ieşit Giambattista.

Mă gândesc câte nopți a costat acest succes foarte lăudabil pentru copil! Dar a adus el oare vreun folos pentru dezvoltarea geniului?! [Afară de prejudicii - nimic]

Copiilor şi, se pare că şi celor mari în general, le place să creadă în ceea ce cunosc bine. Dar dacă ei au dobândit cunoştințe în mod inconştient, sub influența cuvântului străin, aceste cunoştințe înăbuşă în ei tendința nobilă de a descoperi în obiect laturi noi, slăbindu-le setea pentru originalitate. „Eu am învățat şi aşa mi-am însuşit..."

[Cineva a spus „învățământul este uniform". Eu am o convingere fermă, că, dacă noi întâlnim la fiecare pas oameni cu păreri asemănătoare, cu noțiuni limitate, cauza acestor lucruri sunt şcolile. Copilul, forțat aproape din faşe să se supună părerilor altora, se remarcă r m automatism verbal, el gândeşte după calapod, pentru că era 'emnat să învețe încă din timpul

când el abia dacă ştia să gândească; el era forțat să învețe. Dacă natura nu l-a înzestrat cu un geniu atotputernic, el va deveni un om civilizat de lume, însă nu va împinge cunoştințele înainte, nu va renunța la drumul acceptat de toată lumea. De aceea în timpurile noastre noi sunt atât de puțini...]

[Se înțelege că un geniu nu poate fi distrus. Mai devreme sau mai târziu el se va ridica deasupra nivelului celor obişnuiți şi-şi va tăia un nou drum. însă cât de uşor.el poate fi uimit la început, în loc să... asemenea unei flori pe...]

Spre binele lui, tânărul Vico n-a rămas prea mult în colegiul iezuiților, a cărui orientare şcolară şi aşa a întârziat mult dezvoltarea geniului lui. Preferința manifestată de către venerabilii părinți față de unii dintre elevi, pentru care ei aveau intenții speciale *în interesul ordinului,* nu i-a plăcut lui Giambattista, care era obişnuit, cel puțin în imaginația sa sub protecția mamei, să slujească numai adevărului. El s-a simțit jignit şi, părăsind colegiul, s-a hotărât să se bizuie pe viitor numai pe forțele proprii, deşi se înțelege că la început se dirija după regulile predării din şcoli.

Acesta a fost primul pas spre formarea independentă a geniului; însă primul pas este însoțit aproape întodeauna de o cădere sau cel puțin o piedică.

Vico şi-a însuşit deja aşa-numitele *Humanitates;* el era destul de informat în domeniul literaturii, al limbilor latină şi greacă: rămânea acum să se adâncească în preceptele filosofice din acele vremuri, deşi şi despre acestea el căpătase unele noțiuni la colegiu. Trebuie să vă spun, pe cât posibil pe scurt, cum erau aceste noțiuni şcolare. Pe atunci baza filosofiei o constituia renumita operă a Sf. Toma d'Aquino, originar din Napoli. Aceasta era considerată la fel ca şi *de omni scibili* a lui Mirandola: de a da, chipurile, o cheie sigură pentru toate ramurile de cunoştințe, expusă pe cele patru mii de pagini bune. La fiecare pas se întâlneau cele mai speculative abstracțiuni logice şi subtilități generate de greutatea de a pune în concordanță învățătura „filosofiei" cu învățătura bisericească, ceea ce făcea

ca această creație să fie accesibilă numai pentru mințile foarte dezvoltate şi subtile. Cu toate acestea pedagogii din şcoli, chiar în vremea lui Vico, indicau tinerilor discipoli *Summa Theologiae,* ca fiind alfa şi omega înțelepciunii filosofice, afirmând că fiecare gânditor profund trebuie să devină un tomist înveterat.

[Dar în esență tomismul nu era altceva decât o subtilizare şi o generalizare a străvechii şcoli filosofice a nominaliştilor într-o astfel de nrîsură, încât toți tomiştii erau cunoscuți de cele mai multe ori sub această denumire. Aceste secte se află între ele într-o legătură atât de strânsă, încât nu se poate vorbi despre una fără să te atingi de cealaltă, nu se paote face analiza nominahsmului separat de tomism, descendent al acestuia; iar comentariul acestuia din urmă trebuie să se înceapă cu analiza sursei lui..]

în secolul al Xl-lea, învățații scolastici, căpătând o deosebită îndemânare în dispute logice, au hotărât să-şi folosească tertipurile pentru a constitui ceva deosebit de aparte în istoria filosofiei. Pentru aceasta ei s-au folosit de împrejurarea explicării unui pasaj din Introducerea la Organon-ul lui Aristotel de Porfirius. Pasajul se referea la universalii sau la reprezentări relative ale genului şi speciei.

întrucât filosofia scolastică a încetat de mult să preocupe mințile noastre, şi prin urmare a devenit încetul cu încetul tot mai necunoscută, trebuie să explic cât de cât noțiunea de aşa-numiții universali.

Se numărau cinci categorii ale acestora: 1. *genul,* o reprezentare generală, care cuprindea numeroase întruchipări particulare, ce se numesc specii; *2. specia,* prezentându-se astfel față de gen, poate fi de asemenea gen față de reprezentările şi mai particulare care se numesc *deosebiri de specie;* 3. *deosebire de specie* constituie ceva necesar fără de care noi n-am fi în stare să ne formăm o noțiune clară despre *specie,* n-am putea să determinăm raporturile ei față de celelalte *specii* şi *genuri;* 4. *particularitatea* sau *proprietatea* seamănă în multe privințe cu* *deosebirea de specie,* cu singura deosebire că aceasta nu este imperios necesară, lipsa ei nu deranjează noțiunea de *specie,* ci aduce numai unele *schimbări de specie;* 5. *întâmplarea* se deosebeşte prin aceea de *proprietate,* că prezența sau absența ei în *specie* nu aduce nici un fel de schimbări ale acesteia, specia rămâne rămâne aceeaşi reprezentare.

Iată subtilitățile universaliilor scolastici!

Nu-mi pot exprima mai bine părerea despre opera Sf. Toma, genial de altfel, decât comparând-o cu un miraj sau folosind cuvântul rusesc - *marevo;* un miraj, care cu toată precizia împrejurărilor şi claritatea contururilor, nu este nimic mai mult decât o reflectare înşelătoare. Străbateți îngândurat stepa şi, deodată, fără să vă dați seama, îndreptați privirile într-o parte... [odată trecând gânditor prin stepă, mă gândeam la acea armată, care după versiunea ziarelor a apărut pe cer în Prusia. Era dimineață. Deodată privesc în jur şi... să spun oare? Văd la orizont un sat întreg. în depărtare se profilează destul de clar siluetele unor mori şi copaci [...], albesc pereții caselor, se văd turme, oameni, într-un cuvânt tot ce aparține traiului de la țară. Ei, drăcie! Imaginația mea este ațâțată de amintirea armatei cereşti din Prusia şi minunea proaspătă, chipurile, justifică minunea din ziare. Mi-am făcut cruce şi am privit mirat vizitiul, care nu acorda nici o atenție minunii. — Vezi tu satul de pe cer? - l-am întrebat cu emoție. — E fata morgana? - a răspuns cu o întrebare...]

[(...) putem spune că opera Sf. Toma este asemenea unei fata morgana.] Cine, de pildă, poate să aprecieze pe deplin dovezile că îngerii au *trup* în comparație cu Dumnezeu; că arhanghelii ocupă partea de mijloc între îngeri şi comandanții lor; că sufletul este întreg în tot şi întreg în fiecare parte, el este cauza activă şi precisă a trupului?... Cum trebuie să fie dovezile pentru asemenea abstracțiuni?... Prin ceața expresiilor alese în mod abil, prin subtilități speculative ale artei dezbaterilor.

Astfel Vico încă de pe băncile şcolii, din auzite, a reuşit să-şi însuşească respectul de copil față de învățătura propovă-

duitorului din Aquino, căutând s-o cunoască tot mai bine şi din curiozitatea lui naturală. însă, pentru un copil de doisprezece, treisprezece ani să citească şi să înțeleagă patru mii de foi din *Summae Theologiae* este un lucru imposibil! Bărbații de vârstă matură n-au reuşit să înțeleagă întrutotul această operă, apelând la ajutorul numeroşilor comentatori şi tălmăcitori. Acest lucru a fost cu atât mai de înțeles pentru un copil, a cărui încurcătură se explică foarte bine prin existența unui număr de două mii de comentatori. Cu cât mai multe sunt tălmăcirile cu atât, este evident, mai confuz este obiectul tălmăcirii: mult mai clar pare originalul.

Ce ar urma să facă genialul copil, pentru a cunoaşte mai de aproape asemenea operă? Să apeleze la ajutorul vreunui comentator? însă, selecția din cele două mii de comentarii ar fi foarte îngreunată. La cine să ceară sfat?... Vico, sau mai corect, micul Giambattista, deşi la ieşirea din colegiul iezuit, mai rămânea încă şcolar amărât, şi-a adus aminte de sfatul respectabililor părinți mentori. Pentru înțelegerea Sf. Toma trebuie să folosească observațiile contemporanului şi continuatorului său, ale portughezului Pietro Ispano (Petrus Hispanus), care mai târziu a devenit papa Ioan al XXI-lea. N-am o noțiune precisă despre cartea lui Pietro Ispano, însă sunt aproape câştigat în favoarea ei. După toate probabilitățile, ea se caracteriza printr-o expunere precisă şi clară în opoziție cu ceea ce Toma d'Aquino a expus complicat şi confuz în cele patru mii de pagini. Oricum Vico putea să studieze în mod independent, fără un mentor, opera savantului papă, căpătând astfel noțiuni destul de complete despre învățătura Sf. Toma în ansamblu.

însă geniul lui nu i-a permis să se oprească aici.

Setea de cunoaştere a unui geniu se deosebeşte de setea de cunoaştere obişnuită prin aceea că, în timp ce aceasta din urmă culege vârfurile, mulțumindu-se numai cu efectele fenomenelor, ea caută în toate cauza, trecând spre scop de la efect, ca de la ceva cunoscut spre ceva necunoscut; prima cale este zadarnică, fără rezultate, fără soluții, fără ştiință; prin drumul său geniul deschide laturi noi ale ştiinței, se convinge în lipsa de

temei a vreunei păreri, observă ceea ce până atunci n-a fost observat.

Pe de o parte dorința de a vedea suprafața mării cu variatele ei fenomene, murmurul valurilor ei verzui, salturile peştişorilor zburători, zborul pescăruşilor,... pe de altă parte, din dorința de a da o replică, să măsoare adâncimea mării, iar pe fundul ei să observe excrescențele mărgeanului sau comorile interesante prin legendele navigatorilor marini.

Curiozitatea de acest gen n-a permis tânărului Vico să se oprească la noțiunea generală a învățăturii concetățeanului său de seamă, Sf. Toma, căpătată în baza lecturii din Pietro Ispano.

A studia din toate punctele de vedere filosofia Sf. Toma şi a înțelege toate tainele ei - era marea dorință a genialului Giambattista, însă el nu putea s-o facă în mod independent. Rămânea să apeleze la ajutorul vreunui om de ştiință, care i-ar putea servi ca ghid în vastul labirint al *Summei.*

In acest timp Vico se împrieteni cu un iezuit savant - Antonio del Balzo din şcoala filosofică a nominaliştilor.

înainte de a prezenta influența acestui om asupra lui Giambattista, este necesar să cunoaştem atitudinea lui față de învățătura Sf. Toma, care l-a făcut pe Vico, după toate probabilitățile, să apeleze la el şi la nimeni altul.

Del Balzo a fost un nominalist, adică adeptul uneia dintre cele mai remarcabile şcoli filosofice, care au stăpânit în Evul mediu, ajungând aproape până în epoca modernă, formând orizontul lumii ştiințifice. Nominalismul se afla în legături atât de strânse cu tomismul, încât nu se putea vorbi despre unul fără să fie menționat şi celălalt, aşa încât nu se poate înțelege istoricul învățăturii sfântului din Aquino fără să ne referim la nominalism.

Este necesar să arătăm legătura dintre aceste două învățături, care sunt adeseori confundate între ele.

Din fericire tânărul Vico n-a stat mult în colegiul iezuit, a cărei orientare şcolară şi aşa a încetinit pentru mult timp dezvoltarea geniului lui.

Simpatia manifestată de către respectabilii părinți față dc

unii dintre elevi, pentru care ei aveau anumite planuri *în folosul ordinului,* nu i-a plăcut lui Giambattista. El s-a simțit jignit, şi părăsind colegiul, s-a hotărât să se încreadă în propriile forțe, deşi, se înțelege, la început a trebuit să urmeze regulile predării din şcoli.

[Atât timp, cât problema se referea la limbi antice, Vico îşi realiza pregătirea cu destul succes, însă, când problema s-a referit la filosof ie, puterile l-au trădat şi el s-a hotărât să apeleze la ajutorul vreunui pedagog. Soarta i-a hărăzit ca pedagog pe iezuitul savant Antonio del Balzo din şcoala tomiştilor.]

Această erezie filosofică a fost inițiată în secolul al Xl-lea de către Rosselen Compini. Baza învățăturii ei consta din aceea că „speciile"[1], universaliile sau exprimarea ideilor generale, serveau ca simple denumiri, *nominalii,* care nu corespundeau cu nimic real, nici în natura lucrurilor, nici în spiritul omuiui. Aceasta a fost cea mai speculativă învățătură, care tindea să înlocuiască faptele cu cuvintele, realitatea prin jocul expresiilor.

Expresia speciilor generale care corespund „ideilor" lui Platon şi „categoriilor" lui Aristotel.

Prin această expresie înțeleg acelaşi lucru pe care-1 înțelegea Platon prin „idei" şi Aristotel prin „categorii". Cuvântul grecesc „eidos", pe care noi l-am transformat în „ideie" are aceeaşi Ş| origine şi sens cu cuvântul slav „vid" (specie). Şi filosofia scolastică traducea ideile prin specii. De asemenea Kant

1 Trebuie să expun mai mult sau mai puțin temeinic noțiunea generală a ; reprezentărilor sau a universaliilor relative din scolastică; se consideră că sunt, cinci categorii: 1. *gen* - o reprezentare generală care cuprinde în sine un mare număr de reprezentări particulare, care se numesc; 2. *specii,* si fiind astfel îiii raport cu *genul,* sunt prin sine genuri în comparație cu reprezentări şi mai particulare, fără existența acestora noi nu ne putem face o noțiune clară a *.j genului,* această reprezentare se numeşte; 3. *deosebire de specie;* 4. *particularitatea* sau *proprietatea* seamănă cu *deosebirea de specie* cu o singură diferență că ea poate să fie sau să nu fie în specie, fără să strice orice.u reprezentare despre aceasta, pe când deosebirea de specie aparține în mod obligator speciei. De altfel, prezența sau absenta *particularităților* însoțeşte totdeauna orice schimbare a speciei; în caz contrar *particularitatea* devine 5, *întâmplarea,* adică devine calitatea, de a cărei prezentă sau absență specia nu suferă nici o schimbare.

exprima aceeaşi noțiune prin categorii. El le considera în număr de patru: I. cantitate: 1. unitate, 2. mulțime, 3. comunitate; II. calitate: 1. realitate, 2. negație, 3. limitare; III. relație: 1. substanță şi întâmplare, 2. cauzalitate şi dependență, 3. acțiune şi contraacțiune; IV. proprietate: 1. posibilitate şi imposibilitate, 2. ființă şi neființă, 3. necesitate şi eventualitate.

Giambattista nu avea mai mult de treisprezece ani când a nimerit în mâinile unui pedagog cu asemenea convingeri.

Cel mai renumit filosof al şcolii nominaliştilor a fost Sf. Toma d'Aquino, care a trăit în secolul al XIIMea, cunoscut sub denumirea de „înger al şcolii". Renumita sa operă *Summa Theologiae,* care căuta să împartă în mod metafizic ramurile cunoştințelor omeneşti şi să ofere o cheie pentru acestea, servea pe timpul lui Vico drept un simplu manual şcolar de filosofie în şcolile teologice. Toți savanții se concentrau asupra explicării acestei opere şi, ca de obicei, explicațiile erau mai nebuloase decât însuşi originalul.

în mod deosebit se remarcau prin speculații nebuloase comentariile lui Paolo Veneto, concentrate asupra celor mai subtile concluzii logice.

Paolo Veneto a fost autorul preferat al pedagogului lui Giambattista, părintelui iezuit nominalist Antonio del Balzo. El l-a îndemnat pe elevul său să-1 studieze.

Vico n-avea în perioada aceea, după cum se pare, mai mult de treisprezece ani. La această vârstă el trebuia să studieze pe complicatul Paolo Veneto... şi este oare de mirare că el n-a înțeles nimic din comentariile complicate, dar continua cu perseverență să studieze, ajungând aproape la nebunie...

Dacă n-ați avut ocazie să-1 citiți pe Paolo Veneto, n-ați avut posibilitatea să vă însuşiți expunerile lui nebuloase, care i-au dat posibilitatea de a ocupa un loc stabil în vechile biblioteci mănăstireşti. Odihnească-se în pace.

De asemenea ați putea să vă faceți o idee despre această carte. Trebuie doar să luați în considerație acea împrejurare, că tânărul Vico, dorind să aprofundeze comentariile, nu numai că n-a înțeles nimic din tainele ei, nu numai că era să înnebunească,

dar a şi căpătat o astfel de aversiune pentru cărţi în general, încât aproape doi ani nu s-a mai ocupat de ştiinţe.

[Cum a fost folosit timpul acestei inactivităţi savante nu ne putem pronunţa în mod pozitiv. Dar este uşor să ghicim. Giambattista n-a fost numai foarte tânăr, el a fost şi foarte sărac, pentru ca să se preocupe de distracţiile ademenitoare ale unui tânăr napolitan. Cărţile de joc, femeile frumoase, vinul nu puteau să-1 atragă pe savantul deziluzionat. Lui îi rămânea visul şi meditaţiile sufleteşti, care i-au fost tovarăşi de drum în copilărie. Şi unde este imaginaţia mai liberă decât la Napoli - „mireasa cea minunată", cum îl numeau uneori regii francezi? Vico şi-a însuşit deja aşa numitele Humanitates, adică el avea cunoştinţe suficiente de literatură, limbile latină şi greacă. Rămânea să abordeze „filosofia", despre care Vico a căpătat deja unele noţiuni în colegiu.]

Cel mai important manual de filosofie în şcolile italice din trecut a fost renumita operă a Sf. Toma d'Aquino, originar din Napoli, care avea în caracterul său amprenta înăscută a originii sale sud-italiene - amprenta spiritualităţii. (...) Cele mai speculative abstracţiuni logice şi speculaţiuni - iată calitatea principală a acestei opere; mentorii şcolilor indicau cu mândrie că orice filosof profund trebuie să fie continuatorul lui. Această operă la rândul ei, nu era altceva decât o refacere mai întortocheată a învăţăturii nominaliştilor. în secolul al Xl-lea învăţaţii scolastici s-au folosit de prilejul de a-şi aplica exhibiţiile logice manifestate în discuţii îndelungate despre fel de fel de lucruri, în legătură cu explicarea unui pasaj din Introducerea la Organon-ul lui Aristotel de Porfirius. Acest pasaj se referea' la caracterul universal al reprezentărilor relative ale genului şi speciei. Ioan Rosselin Compini insista cu tenacitate că acestea n-au nici o legătură cu realitatea, nici în natura lucrurilor, nici în spiritul omului. Să luăm, de exemplu, reprezentarea despre mărime: vrabia este extrem de mare în comparaţie cu un ţânţar, şi tot atât de mică în comparaţie cu un vultur. Putem oare, uitându-ne la orice lucru, să ne facem o reprezentare pozitivă

asupra mărimii sau micimii? Bazându-se pe asemenea temeiuri cu ajutorul şiretlicurilor scolastice, Rosselin considera reprezentările relative nici mai mult nici mai puţin ca *„nominativ"* (flatus vocis) şi nicidecum ca prototipuri determinate, ca reprezentare a realităţii (universalia ante rem). Aşa a fost începutul şcolii *nominaliştilor,* apărătorilor în persoana Sf. Toma d'Aquino, a portughezului Petro Hispano (Pietrus Hispanus), care a devenit mai târziu papa Ioan al XXI-lea. Este evident că învăţătura care avea ca apărători pe sfântul napolitan şi pe papa de la Roma, trebuia să fie considerată atotputernică în şcolile italice şi, mai ales, trebuia să nimerească sub ochii tânărului Vico cu ocazia studierii filosofiei.

Giambattista auzea în şcoli laude pentru renumitul contemporan al său şi continuator al „îngerului şcolii", cum era numit Sf. Toma, precum şi pentru papa Ioan XXI. El porni să studieze studiile lui filosofice şi, în acelaşi timp, se împrieteni cu un învăţat tomist, iezuitul Antonio del Balzo. Acest om ocupă un loc considerabil în viaţa lui Vico.

[De regulă influenţa cea mai mare o au asupra noastră oamenii care fiind complet opuşi nouă, au posibilitatea să ne imprime convingerile lor.

Voi explica aceasta cu un exemplu.

Să presupunem că aţi fost adeseori martor al faptelor bune şi al binefacerilor, dar n-aţi fost pasionaţi în această direcţie şi aţi continuat să fiţi indiferenţi faţă de nenorocirile aproapelui. Odată, aţi fost închis fără vină în temniţă şi n-aţi fost numai martor al suferinţelor străine, dar şi singur aţi suferit amar şi aţi ieşit din această temniţă cu o inimă înmuiată şi compătimitoare în locul celei aspre şi indiferente. Frigul aminteşte de căldură, arşiţa îndeamnă să dorim răcoarea. Aşa se întâmplă să fie influenţa unor oameni asupra activităţii noastre de toate zilele, aşa au fost raporturile lui Antonio del Balzo faţă de Vico în vârstă de 13 ani.]

Dacă aşi fi vrut să vă prezint într-un cuvânt personalitatea respectabilului iezuit, eu ar fi trebuit să folosesc denumirea de

„comentator". Deşi, după câte îmi amintesc, del Balzo n-a scris nici un fel de comentarii, totuşi nimic nu i se potriveşte mai bine decât acest cuvânt.

Deşi n-am nici o noţiune pozitivă a personalităţii lui, totuşi îndrăznesc să înlocuiesc această lipsă prin ingeniozitate, aducându-mi aminte de justeţea proverbului: spune-mi pe cine cunoşti şi eu îţi voi spune cine eşti. Simpatia noastră pentru ceva sau pentru cineva are totdeauna ca sursă o *predispoziţie* înăscută, cum îi place lui Disraeli să se exprime. De aceea în obiectele afecţiunii noastre un ochi pătrunzător va descoperi aspectul înnăscut al nostru, care dezvoltându-se a format în noi obişnuinţa sau afecţiunea pentru un obiect sau altul. îndrumat de aceste observaţii, eu nu mă dau în lături de a prezenta pe părintele Antonio del Balzo, ca pe o minte ascuţită, însă meschină, cărea îi place prea mult să se adâncească în particularităţi, preferă prea mult explicaţiile enigmatice ale unor lucruri în două sensuri sau dovezi logice pentru un lucru *necesar,* decât să deschidă căile noi pentru ştiinţă. Acesta era într-un cuvânt un „pedant" ceea ce poate fi dovedit prin preferinţa lui pentru comentariile pline de şiretlicuri ale lui Paolo Veneto la opera Sf. Toma. Asemenea preferinţă ne zugrăveşte cel mai bine personalitatea respectabilului iezuit Balzo, confirmând proverbul: spune-mi cu cine umbli ca să spun cine eşti.

Comentariile sau explicaţiile se scriu totdeauna pentru obiecte întunecate, altfel n-ai ce să explici. însă, după liberul arbitru al soartei, se întâmplă ca aceste comentarii să fie în marea lor majoritate mai nebuloase şi mai complexe decât textul însuşi. Acest lucru se întâmplă oare din cauza că minţile diferiţilor comentatori sunt construite după acelaşi calapod, a cărui bază constă în sârguinţa meschină sau, mai corect, în meschinăria sârguincioasă? Ori cum ar fi, acestui gen aparţineau comentariile lui Paolo Veneto la *Summa* Sf. Toma, explicaţii obscure ale unui text obscur.

Devenind un fel de mentor de filosofie al lui Giambattista, părintele Antonio del Balzo l-a sfătuit pe tânărul savant să studieze în primul rând opera lui Paolo Veneto. Vico era pe atunci în vârstă de doisprezece sau treisprezece ani.

Iată subtilităţile raţionamentelor scolastice.

Astfel Giambattista, încă în timpul lecţiilor de la şcoală, ştia să preţuiască frumuseţile naturii natale şi se bucura de ele. Sufletului lui trist îi plăcea să se îndepărteze cu imaginaţia dincolo de limitele terestre, firea lui visătoare îşi găsea hrană dincolo de cercul strâmt al activităţii noastre şi această sensibilitate constituia, fără îndoială, un sprijin puternic care susţinea geniul înnăscut al tânărului savant în timpul împilărilor scolasticii.

însă, pentru ca să se elibereze cu totul de îngrădirile şcolii, să-şi formeze părerea personală asupra lucrurilor, era necesar să lase deoparte pentru un timp cărţile, să se adâncească în autoobservare şi, asemenea unui brahman indian, să scoată de aici Cuvântul său, viu şi creator. Providenţa s-a grăbit să-1 îndrepte pe Vico pe această cale. Ea i-a dat ca prim mentor pe nominalistul pedant Antonio del Balzo cu comentariile lui Paolo Veneto. Vico a luat cartea şi a început s-o studieze... Rigiditatea scolastică a produs în sufletul tânăr o cotitură bruscă: cărţile au fost părăsite, Giambattista se adânci în autoobservare.

El nu-şi mai împărţea timpul între logica de la Port-Royal şi natură; el s-a consacrat în întregime naturii şi sufletul lui bogat a căpătat conştiinţa de sine, instinctul înnăscut s-a dezvoltat, arătând ce e rău şi ce e bine; Giambattista îşi înăbuşea orientările căpătate la şcoală, hotărându-se să aprobe sau să respingă orice lucru în mod independent.

Timp de optsprezece luni Vico n-a luat nici o carte în mână. Aşa nu putea să mai continue. „Inima nu este o piatră" - spune un proverb: îi place să se întoarcă spre cele ce i-au fost dragi. Trebuia doar să apară o ocazie şi, asemenea unui navigator, care după o lungă călătorie se întoarce în patrie, el se întoarce pe malul natal cu bucurie, aducând un stoc bogat de impresii de călătorie.

La San-Lorenzo exista o academie remarcabilă, cunoscută sub denumirea degli înfuriaţi. Ea se afla în înflorire în acea vreme, când Giambattista, deziluzionat de ştiinţe, discuta cu

natura, acumulându-şi prin ea forţe noi. Vico era prea orgolios ca să nu dorească să intre pe orice cale în această academie, printre ai cărei membri se aflau renumiţi senatori, avocaţi şi nobili din Napoli. Această dorinţă îi revenea nu odată în răstimpul celor optsprezece luni de inactivitate şi, în sfârşit, învingând repulsia sa faţă de filosofie, pe care o căpătase prin lectura comentariilor lui Paolo Veneto, el se hotărî să reia studiul ei.

De astă dată, de partea tânărului savant erau forţe proaspete, care s-au maturizat sub influenţa meditaţiilor îndelungate, cu ardoarea cu care sunt întâmpinaţi prietenii cu care demult nu te-ai mai întâlnit, şi cu o independenţă în concepţiile asupra lucrurilor: Vico a încetat să mai fie şcolar.

Totuşi el a rămas omul timpurilor sale. Vă rog să acordaţi o atenţie deosebită acestei expresii. Destinul unui geniu este să meargă înaintea timpului său, să-1 prevină; însă, păşind spre ţelul său, un geniu trebuie să treacă prin toate fazele lui de dezvoltare: el trebuie să fie, la început, şcolar, apoi omul timpului său, dar cu o concepţie originală. în această fază întâmpin acum pe Giambattista.

Dorind să reia studiile întrerupte de filosofie, Vico a recurs la respectabilul iezuit Giuseppe Ricci. L-a ales, însă, nu ca pe un mentor, asemenea lui Antonio del Balzo, nu ca pe un oracol, căruia ar fi trebuit să se supună orbeşte, ci ca pe o carte, din care el s-a pregătit în mod egal să urmeze unele lucruri sau să respingă altele. Vedeţi ce schimbare a avut loc în tânărul savant faţă de timpul când citea comentariile lui Paolo Veneto sau când medita pe malurile golfului de la Napoli.

Giuseppe Ricci aparţinea sectei filosofice a scottiştilor, care a fost înfiinţată la începutul secolului al XlV-lea de către renumitul Duns Scott, denumit „savantul subţire", doctor subtilis; esenţa învăţăturii lui consta în aceea că determinarea noţiunilor nu se făcea prin simple denumiri fără nici o referire, ci constituiau întruchipări abstracte ale fenomenelor naturale. Scottismul a fost şi el o variantă a şcolii filosofice a realiştilor, înfiinţată în secolul al Xl-lea de către Wilhelm de Champeau, ca

şi tomismul sau învăţătura Sf. Toma d'Aquino, o variantă a şcolii nominaliştilor. învăţăturile scottiştilor şi a tomiştilor, a realiştilor şi a nominaliştilor erau diametral opuse între ele, adâncindu-se în concepţii opuse.

Antonio del Balzo a fost un nominalist; Giuseppe Ricci aparţinea sectei scottiştilor. De sub îndrumarea unuia Vico a nimerit sub sfaturile celuilalt; el era deja familiarizat, mai mult sau mai puţin, cu învăţătura nominaliştilor, atunci când s-a adâncit în studiul învăţăturii lui Duns Scott, savant scolastic apropiat de Platon. Această din urmă împrejurare este foarte importantă. Din ciocnirea părerilor contradictorii, din lupta lor, se naşte spiritul observării raţionale. Astfel, dându-şi bine seama de lipsurile nominaliştilor, Vico vedea cât de mult au fost ele exagerate de către scottişti şi acest lucru întreţinea originalitatea lui care se dezvolta sub influenţa meditaţiilor lui independente. De asemenea el vedea cât de nechibzuiţi erau scottiştii în învăţătura lor.

_ Totuşi părintele Giuseppe Ricci nu era un continuator orb al lui Scott. Dacă putem să ne încredem în contemporanii lui, acesta era un om cu vaste cunoştinţe şi cu o minte foarte flexibilă, care se întâlneşte destul de des la scolastici. De aceea el nu putea să se mulţumească numai cu învăţătura unuia. El dorea să fie original măcar în parte şi de aceea a recurs la îmbinarea scottismului cu zenonism. [Această îmbinare nu era prea grea, fiindcă ele reprezentau două învăţături diferite care nu se contraziceau prin nimic între ele. Metafizica lui Scott se putea pune uşor de acord cu fizica lui Zenon.] Nimic nu poate să fie nou în filosofie prin astfel de îmbinări şi de aceea eclectismul nu este niciodată destinul unor minţi creatoare. N-am citit opera părintelui Giuseppe Ricci, dacă numai el a publicat vreodată învăţătura sa, dar pot să presupun că ea se forma prin punerea în concordanţă a metafizicii lui Duns Scott cu fizica lui Zenon. în felul acesta se forma un sistem destul de complicat, pe care, fără îndoială, respectabilul iezuit îl privea ca pe ceva original. Dar tânărul Giambattista nu putea să se mulţumească numai cu învăţătura noului său îndrumător.

Expunerea minuțioasă cu care acesta din urmă obişnuia să explice problemele metafizice cele mai abstracte, nu găsea un ecou favorabil în gândirea sănătoasă a lui Vico. El înțelegea acum că există lucruri, care nu admit explicații amănunțite, care pledează mai mult în folosul caracterului spiritual al autorului, decât al caracterului veridic al concluziilor lui. Deziluzionat de iezuitul Ricci, Vico s-a hotărât să renunțe definitiv la orice fel de pedagogi, şi, posedând suficientă cantitate de date prealabile, să-şi termine în singurătate studiile sale filosofice.

Cel mai bun şi cel mai complet manual de filosofie în vremea aceea a fost cartea părintelui iezuit, - dacă nu mă înşel, - Suarez. Una din rarele ei calități, pentru acele timpuri, o constituia expunerea clară şi amănunțită a obiectului. Nu putem spune că această operă a desăvârşit studiul filosofiei al lui Giambattista, care cunoştea acum destul de bine particularitățile ei, însă, ea l-a ajutat să pună în oridine cunoştințele sale, ceea ce era necesar pentru *a cunoaşte* bine obiectul.

După cum puteți vedea, educația filosofică a lui Giambattista poate fi împărțită în cinci epoci. La început, ca şcolar, încrezător şi lipsit de experiență, el s-a încredințat, plin de curiozitate, îndrumării nominalistului Balzo şi a început să studieze comentariile lui Paolo Veneto. Cartea s-a dovedit a nu fi la înălțimea forțelor tânărului savant şi a dezorganizat atât de mult gândurile lui, încât era pe cale de a înnebuni, fiind forțat să renunțe la filosofie, şi el era gata să părăsească tărâmul ştiințific. A venit, astfel, epoca a doua, cea mai remarcabilă, când, rămânând singur cu sufletul său, Vico şi-a dat seama de forța geniului său, stând într-o autocontemplare a putut să audă glasul filosofiei omenirii în ansamblu şi să-şi elaboreze un stil original literar. Ambiția lui i-a grăbit venirea celei de-a treia, epoci. Dorind să ajungă într-un fel membru al renumitei academii degli infuriati, Giambattista a revenit la studiul filosofiei, acum, însă, cu o nouă concepție a lucrurilor, lipsit de încrederea oarbă de şcolar în cuvintele pedagogilor. Şi-a dat seama clar că Giuseppe Ricci este un gânditor prea mediocru, că- abstracțiunile lui sunt departe de adevărata înțelepciune şi.

părăsind pe iezuit, el s-a încredințat în forțele proprii. Epoca a cincea a început atunci, când Vico n-a mai acordat preferință foştilor săi îndrumători, ci cărții părintelui Suarez, care era întocmită foarte clar şi concis:

Quanto la cose e piu perfetta piu senta bene.

Filosofia şi dreptul constituiau două compartimente esențiale ale educației din secolele trecute: ştiința despre desăvârşirea dorită a omului şi cea despre situația lui esențială. După ce a studiat pe cea dintâi, Vico a considerat necesar să pornească la studierea celei de-a doua. Pe lângă dorința personală de a cunoaşte, el a fost condus în parte şi de o necesitate absolută. Familia lui Vico a fost săracă. Tatăl şi mama lui Giambattista cu trecerea anilor îmbătrâneau tot mai mult, sperând în ajutorul, care le va fi acordat prin forțele tinere ale fiului lor. Bunul Vico îşi dădea seama perfect de obligațiile sale față de părinți şi, pentru bunăstarea lor, s-a hotărât să studieze ştiințele juridice.

Nu țin minte cine a numit Napoli oraşul avocaților. în orice caz această observație nu este lipsită de adevăr. Pasiunea înnăscută a napolitanilor pentru discuții, îndruma cu uşurință pe mulți pe drumul elocinței juridice. De aceea, atât în filosofie, cât şi în ştiințele juridice, Napoli este mereu împărțit în numeroase şcoli. Unii acordau atenție formei, alții spiritului, unii - studiului general al dreptului, alții - aplicării lui particulare.

Părinții care doreau să-şi vadă fiul avocat, îl încredințau când unui jurist, când altuia, conducându-se după dorința lor şi după faima mai mare sau mai mică a juristului.

Unul dintre vecinii librăriei lui Vico a fost Francesco Verdi.

Pentru lucrarea Giambattista Vico

1. Despre Niebuhr, Wolf, Herder, despre toți filosofii-istorici în lucrarea despre Vico, ne putem exprima cu cuvintele lui Arhelai despre Euripide: „Acesta nu este monumentul tău, însă tu eşti aici, pentru că el este plin de gloria ta!"

2. în ce constă: A. de 'Giorgi Bertola. Della filosofia della

storia. Pavia. 1787? După Vico ea este întocmită după Bossuet sau după Voltaire?

Chi tov Xevfina tou €u 'Evpwion, oXXâ au touoe
Tfj onaq *baţr* uvnjua TOU dnjfixexai

3. Viilemain atribuie în mod grosolan Germaniei sistemul lui Vico: „Penetrante et mystique, elle a pris plaisir, non-seulement â decomposer la pensee dans l'individu, mais dans les races et dans les divers âges du monde. Elle s'est dit qu'au commencement des nations il y avait une ăpoque d'inspiration religieuse et d'autorite sacerdotale; elle l'a nommă l'âge divin. Lorsque au regime de .la foi se mele celui de la force, que toute inspiration ne sont plus du sanctuaire, mais que les hommes, rudes encore, ont en eux quelque chose de hardi qui les porte au grandes entreprises, alors commence l'âge heroique. Puis vient l'âge humain ou nous sommes...".

în continuare el respinge fără temei acest sistem: „L'esprit humain est plus libre, est plus varia que ne le veulent ceux qui essayent de le renfermer aihsi dans le compas d'un systeme. II ne reprend pas inevitablement la meme route: il ne refait pas â des siecles de distance on trouvait tout â fait semblables. Sa progression, une fois commencee, ne s'arrete pas".

4. în cursul său Viilemain îl numeşte pe Vico sofist.

5. Niebuhr îl numea pe Viilemain: Lehrenphrasen-macher.

6. Iată părerea lui Chateaubriand despre Vico: „La pârtie vraiment neuve du systeme de Vico est celle ou il fait entrer l'histoire du droit civil dans l'histoire du droit politique. II avait dirige ses etudes de ce cotă, ses premiers essais de jurispridence et d'ătymologie latine sont, a tout prendre, ses meilleurs ouvrages. II demontre que la jurisprudence varie selon la forme des gouvernements, lesquels eux-memes sont nes des moeurs; il observe que la premiere loi de la societă, loi d'abord toute religieuse, penătra et se prolongea dans l'ordre civil â travers les revolutions et les transformations politiques. Nul n'avait vu avânt lui que si la jurisprundence des kommins ătait entource

de solennites et de mysteres c'est qu'elle decoulait de l'antique droit religieux et que ces mysteres n'etaient point une imposture, un moyen de oouvoire invente par les pretres et par les nobles. Â Rome les actes appeles par excellence *actes legitimes,* etaient accompagnes de rites sacres: Pour que les mariages et les testaments fussent *justes,* c'est â dire supposant les droits, de l'ordre politique le plus eleve, il fallait qu'ils eussent ete legalisees par des ceremonies saintes.

Cette belle remarque de Vico se peut appliquer â notre societe meme le christianisme qui la fonda â part au milieu de la societe paîenne de Rome et de la Grece, ou chez les peuples barbares, les soumit â la loi religieuse. Le mariage et le sepulture ne furent *solenels* et *legitimes* parmi les fideles, qu'autant qu'ils furent chretiennement *autorises;* le bapteme fut de plus une chose *solennelle* et *legitime* de la naisance, comme lextreme onction consacra la mort. Les sept sacrements de l'Eglise furent des actes civils de la premiere societe chretienne.

Tel est le systeme de Vico, systeme ou il faut reconaître un homme d'un grand entendement, mais un homme domine par l'immagination et qui mele â des verites nouvelles de jeux d'esprit qui ne peuvent approuver l'histoire, la raison et la saine logique. Ses idees sur l'idolatrie, utile selon lui aux hommes, sont insoutenables, quand il fait d'Hercule, d'Hermes, d'Hommere, d'Esope, de Romulus non des individus, mais un type ideal des moeurs et des idees d'une epoque, il raisonne visiblement contre les operations naturelles de l'esprit humain. Le sauvage *personnifie* les arbres, les fleurs, les rochers; mais il n'allegorise pas le temps. Lorsque Vico dit que les hommes reprirent la taille antedeluvienne en redevenant sauvages apres le deluge, il va contre la bonne physique. L'homme dans letat bestial, comme tous les animaux, est chetif; c'est la societe pour les hommes, et la dornisticite pour les animaux capables d'education, qui develope la plus grande nature.

Vico tranche encore trop legerement la question sur la parole humaine, il suppose qu'elle se perdit apres le deluge, et qu'il y eut une epoque de mutisme pour le genre humain, qui,

ce cas arrive, n'auraiî plus ete qu'une espece de familie de singe. Le verbe a t-il ete donne ă l'homme avec la pensee? Est-il n€ d'elle comme le fruit sort de la fleur? La parole, au contraire, est-elle revelee? Irnmense question que Vico a resolue d'un trăit de plume, et que la niqueur de l'histoire ne permet pas d'adopter comme un fait incontestable".

Gândul

O sămânță abia vizibilă cade în mintea noastră
Si se maturizează aici, hrănindu-se cu seva vieții,
Dar va veni clipa, şi ea va creşte,
Devenind o creație sau un act de vitejie,
Si-şi va întinde frumusețea ramurilor sale,
Ca luxuriantul cedru de pe înălțimile Libanului,
Nu-1 va toci viermele timpului,
Nici valurile oceanului nu-1 vor dezrădăcina...

Sevârevf

8. Goethe: Kennst du das Land...
Cunoşti oare ținutul unde înfloresc pădurile de lămâi,
Unde printre frunzele verzi portocalele strălucesc precum| aurul,
Unde bate vântul dulce sub cerul azuriu,
Unde creşte discretul mirt şi laurul cel mândru?...

9. Din Sineziu, episcop al Korenaicei, în secolul al IV-lea:
„Lira mea produce singură sunete. în jur se aude un glaş| încântător... cum oare va răsuna în mine acest cuvânțf dumnezeesc?"
„Cel care este el însuşi începutul său, cel care creează şi^j apără tot ce există, încununat de nemurire, de glorie, se află înălțimile cerului: Dumnezeu."
„Unic dintre cei unici, monada primordială... izvorul înalt.se. încununează cu frumusețea *copiilor, care provin din El, care^ rotesc în jurul acestui punct central dumnezeesc."*

„Opreşte-te, lira cea îndrăzneață! Nu arăta oamenilor aceste taine preasfinte! Cântă cele pământene, şi tăcerea să acopere minunile supreme".
„Dar sufletul se ocupă doar de lumi spirituale. De acolo s-a pogorât fără nici un amestec spiritul gândului omenesc."
„Sufletul nostru nemuritor, coborând în trup, şi-a păstrat o părticică de dumnezeire, desigur, o părticică foarte mică."
„Există cu adevărat sufletul care însuflețeşte totul, unic şi nesecat, întreg pretutindeni, care mişcă uriaşul cer şi, păstrându-şi lumea se reproduce în mii de specii variate."
„Este fericit cel ce urmând drumurile sufletului, a văzut profunzimile dumnezeeşti."
„Este mare efortul de a-şi încânta sufletul pe aripile intențiilor cereşti."
„Susține acest efort prin înflăcărare pentru lumea spirituală."
„Părintele ceresc va apare în fața ta, întinzându-ți palma."
„Premergătoare, raza va străluci pe drum, deschizând orizontul gândului, izvor de frumusețe."
„Fii mai curajos, suflete al meu? Bucură-te de izvorul veşniciei!"

10. Din Sf. Grigorie de Nazianz (El a fost educat la Atena.)
„O suflete al meu! Dacă vrei, în fața ta se ridică o mare grijă. Cercetează, cine eşti, unde te îndrepți, de unde ai venit şi unde trebuie să te opreşti... Să ai în vedere această grijă, o, suflete! Purifică-te pentru a contempla cu gândul pe Dumnezeu şi tainele lui Dumnezeu, pentru a cerceta cele ce au fost până la crearea lumii, ce legătură are ea cu tine, de unde provine şi ce va deveni. O, suflete, ai oare în vedere această grijă? Purifică-te pentru înțelegerea legilor de conducere ale lui Dumnezeu: de ce unele lucruri se schimbă, iar altele sunt neschimbate, de ce noi suntem cei mai schimbători dinre toate..."
La întrebarea pusă de sfântul platonist, poate să răspundă numai filosofia istoriei; Vico este un ecou al lui Nazianz...

11. Cours de philosophie de l'histoire, fait publiquement â l'universite de Bruxelles, par S.S. Altmayer. Brux. 1841. in 8.

După Vico?

Introduction â la science de l'histoire, ou science du developpement de l'humanite, par Buchey. 2 voi. Brux. 1844. in 18.

Etudes de l'histoire de la philosophie, par Lerminier. 2 voi. Brux. 1866. in 18.

K. Rosenkranz. Das Verdienst der Deutschen um die Philosophie der Geschichte. Vortrag. Konnigsberg, 1835.

De vita homines aeterna, ser. B. A. Trentowski, Fribourgi Brisigavorum, 1840.

Cskzkowski A. Prolegomena zur Historiosophie, 1838.

Philosophie de l'histoire, profesee â Vienne par F. de Schlegel. Par. 1836. 2 voi. in 18.

Idees sur la philosophie de l'histoire de l'humanite, par F.S. Herder. Par. 1826 â 1827. 3 voi. in 8.

12. Vico a suferit o fractură craniană; Malbrach suferea de o boală a măduvei spinării, Ballanch - de necroza unei părți a oaselor feței şi ale craniului, Saint-Beuve exclamă în legătură cu aceasta:

„Tousjours le dur marteau de Viîlcain doit-il aider â l'enfantement de la pensee difficile, â la sortie de la Minerva immortelle!"

13. La Queteuse, Almanach litteraire pour l'annee 1834. Odessa. 1834. Articolul lui A. de Stourdza: Le monde phisique embleme du monde moral.

„II doit exister une harmonie entre le monde physique et le monde moral, puisque l'un a ete cree par l'autre." „Comment ne par reconnaitre dans ces affinitâs merveilleuses une intention manifeste du Createur, dont la bonte propice a voulu placer dans chaque objet physique l'embleme de nos deşir et de nos devoirs? N'est ce pas une nouvelle preuve qu'il existe un intelligence crăatrice et que le monde este son ouvrage! C'en

est une, sans doute, et tres convaincante, mais elle attend une autre plume, que la mienne, pour etre mise dans tout son jour. Voila pourquoi des peuples primitifs de l'Orient aimaient par preference l'allegorie. Plus rapprochăs que nous de l'ăpoque, du la force bienfaisante de l'Eternel feconda le năant et appela les etres â l'existence, ils sentaient plus que nous cette grande pensee, que Dieu avait plaçă dans la nature physique afin qu'elle fut l'emblieme et le representant du monde moral."

„Decouvrir des analogies entre deux substances si peu compatible: et năanmoin si etroitement unies dans l'oeuvre de Dieu - c'est rendre un service essentiel premierement e la vraie philosophie, en second lieu, c'est ouvrir un vaste champ â la science du gout, aux arts et â la poăsie."

„II existe d'innombrables rapports de merveilleuses affinităs entre les phănomenes de la nature et les destins de l'homme; comment oserait-on soutenir qu'ils sont l'effet du hasard et non une intention de la Providece?..."

„Le monde physique perpetue la succetion de ses enfantements innombrables, en faisant germer la reproduction du sein de la dissolution des etres. Cette loi merveilleuse, sublime arret de la toute puissence du Createur, se manifeste egalement dans le monde moral. L'hiver, berceau du sommeil et de la mort, murit le trasor du printemps et prăpare le doux reveil de la nature. Une foret devorăe par la flamme enfante les riches moissons, brillantes des rayons du jour, et caressăes par les brises et les ondes celestes. Dans le monde morale le cercle est toujour plus grand; et l'oeil n'en peut embarasser toute l'etandue. Le Flăau qui vient frapper une gănăration nous remplit de ferveur; et notre ame navrăe de tristesse, n'appercoit point les compensation que l'Eternel prepare dans l'avenir. Ainsi le voyageur răfugiă dans une autre sauvage, voit l'ouragan absencir les aires, dăvaster les champs, innonder les jardins. On endend sa voix menacente presider aux mugissements des ondes dechainăes; il voit la foudre frapper le laboureur et sa chaumiere, le berger et son troupeau, le chăne de la fâret, l'arbuste de la vallăe, le cypre de l'un tombe et le faite d'un tour.

Son coeur tressaille, ses cheveux se dressent, el ne voit que les calamites presentes, et deja l'atmosphere purifiee rend la vie aux vegătaux, la sânte â tout le canton, leur fraicheur aux prairies et leur fertilite aux sillons de la plaine. Tout renait, tout se renouvelle, et une destruction momentanee devient une source intarissable de benediction: telle est la loi des compensations au physique comme au moral. Elle est mysterieuse comme les desseins de Dieu."

„Les vents trassent la route des colonies ailies. Ainsi les peuples ont jadis parcuru la face du globe..."

14. în volumul al 10-lea al Lexiconului nostru enciclopedic (1837) este un articol de două pagini, â deux colonnes: Vico. Este un extras nu prea reuşit din Michelet. Autorul necunoscut nici nu şi-a dat silința să urmărească la editorul francez informația că Vico nu s-a născut în anul 1668, după cum spune el însuşi în mod greşit, ci în anul 1670. Pe lângă Michelet, autorul a citit despre Vico numai articolul lui Polevoi din „Telegraful Moscovei" pe 1830, ceea ce este aproape acelaşi lucru, deoarece Polevoi cunoştea despre Vico numai din Michelet, merită să prezentăm un pasaj oarecare, de pildă:

în varietatea nesfârşită a acțiunilor şi a ideilor, a moravurilor şi a limbilor, pe care le prezintă istoria omenirii, se întâlnesc adeseori aceleaşi trăsături şi caractere. Popoare îndepărtate între ele prin timp şi loc, păşesc pe căi extrem de asemănătoare în revoluțiile lor politice şi în transformările limbilor lor. Obiectul 'Ştiinței noi' stă în a separa fenomenele permanente de cele întâmplătoare, şi de a determina legile, prin care acestea se conduc din vechime; a expune istoria universală, veşnică, care se prezintă în timp sub forma istoriei particulare, a descrie cercul imaginar în care se manifestă lumea pozitivă. Această ştiință este în acelaşi timp şi filosofia şi istoria omenirii. Ea îşi păstrează caracterul său unitar prin religie, care este începutul creator şi păstrător al societății. 'Ştiința nouă' este dovada istorică a Providenței, istoria statutelor prin care aceasta devine cunoscută oamenilor şi care adeseori peste voința lor a condus marea cetate (cite) a omenirii..."

15. în Lexiconul enciclopedic există articolul: Vico, Enei, Vico anticar, gravor şi modelier la curtea împăratului Carol V, şi a lui Cosma şli Hercules Medici, cercetător asiduu şi învățat al monumentelor străvechi, al monezilor şi medaliilor, născut în 1512 în Parma. Iată lista operelor lui:

1. Omnium Caesarium verissimae imagines. Komoe. 1614 şli 1730.

2. Discorsi sopra le medaglie degli antichi. Venet. 1555 şi 1558, Paris, 1619.

3. Le imagini con tutti Riversi travati, e le vite degli imperatori. Ven. 1548,1554.

4. Le imagini delle Donne Auguste etc. Venet. 1557.

16. Antonio Vivaldi, renumitul compozitor venețian din secolul trecut, în timpul unei liturghii, i-a venit în minte tema pentru o fugă...

17. Marele Humboldt (Cosmos, trad. Frolov, p. I, pag. 211) este întru totul de acord cu Vico despre întoarcerea epocilor istorice; iată cuvintele lui: „Tot ce se referă la unități întâmplătoare, la transformările realității, indiferent dacă ele se prezintă sub formă de ființe sau de grupuri de opere ale naturii, în lupta omului împotriva forțelor naturii, sau a popoarelor împotriva altor popoare, toate acestea nu pot fi create în mod rațional de idei. Descrierea lumii şi istoria universală se află din această cauză la acelaşi grad de empirism[1], subordonând prelucrării intelectuale fenomenele fizice, precum şi întâmplările istorice, înălțându-se prin concluziile minții până la cauzele lor, devenind tot mai pătrunşi de străvechea credință în necesitatea primordială internă, care domină orice mişcare a forțelor spirituale sau materiale, cuprinse în cercuri, care se înnoiesc mereu şi numai periodic se lărgesc sau se îngustează. Această nece-

1 Ceva mai sus, pe aceeaşi pagină, Humboldt denumeşte prin empirism „totalitatea fenomenelor, adunate de ştiință şi supuse acțiunii gândirii, care compară şi înțelege aceste date".

sitate, această tainică înlănțuire obligatorie a lucrurilor, această întoarcere periodică, dezvoltarea consecventă a formelor fenomenelor şi ale întâmplărilor, constituie esența naturii în ambele sfere ale existenței acesteia, a celei materiale şi a celei spirituale, formează natura, supusă primei tendințe date".

18. Elegia lui Schiller, din Horen, 1795.

Aber in stillen Gemach entwirft bedeutende Zirkel
Sinnend der Weise, beschleicht forschend den schaffenden Geist,
Priift de Stoffe, Gewalt, der Magnete Hassen und Lieben,
Folgt durch die Ltifte dem Klang, folgt durch der Aether dem Strahl,
Sucht das vertraute Gesetz in des Zufalls grausenden Wundern,
Sucht den ruhenden Pot in der Erscheinungen Flucht.

adică

într-un cabinet liniştit, un învățat desemnează cercuri cu sensuri multiple, urmăreşte cu asiduitate spiritul creator, cântăreşte puterea materiei, forța de respingere şi de atracție a magnetului, urmăreşte în aer sunetul, urmăreşte în eter raza, caută legea apropiată în minunile îngrozitoare ale întâmplării, caută polul fix în fenomenele care se scurg repede. \

19. Ştiința este spiritul aplicat în natură. Humboldt. Cosmos.

LEGEA INFINITULUI

Problemă de astronomie[1]

Motto: D-zeu nu este niciodată necunoscut unui alt D-zeu, oricât de depărtate regiuni ar locui.

Marile descoperiri ale lui William Herschell dădură astronomiei expresiunea sa cea mai universală; ele îmi vor servi drept centru de operațiune şi pornind de aci voi încerca să îmbrățişez Universul într-o măreață sinteză, riguroasă în procedeele sale, dar practică precum e natura însăşi. De altfel toate numele personificând progresele astronomiei, începând de la Copernic, Kepler şi Newton îmi vor sluji ca sprijin şi extrăgând din fiecare sistem părțile într-adevăr nerecuzabile voi spune în urmă ceva, şi cu toate că dedus din cercetările precedente, nu va fi mai puțin curat pentru mine; chiar imensitatea universului îmi va tălmăci pe sărmana noastră planetă.

Şi pentru a indica mai dinainte filiațiunea ideilor mele, mă cred dator să previn că opusculul de față nu este decât un capitol prescurtat dintr-o lucrare intitulată: *Ştiința certitudinii omeneşti - schița unui diagnostic al fUosofiei.*

Sunt naturi înzestrate cu o aşa forță de cauzalitate încât voiesc să ajungă cu consecințele până la capăt, şi prin urmare nu pot niciodată să se oprească. Dacă, pentru a exprima în mod complet cugetarea lor, ar voi să aştepte ultima sa dezvoltare, ar putea să intre şi în mormânt, fără a fi spus ceva, fără a fi lămurit ceva.

Sunt naturi care caută pretutindeni o nu ştiu ce unitate; dacă ar voi în sfârşit să dovedească această unitate, subt toate fețele sale, le-ar trebui să îmbrățişeze nu numai toate ştiințele şi artele, dar chiar toate modificările vieții practice, toate fenomenele naturii - şi împovărate de greutatea întreprinderii, ele şi-ar sfârşi repede cariera, fără a fi spus ceva, fără a fi lămurit ceva.

Eu purced din aceste două naturi, şi cu toate că prea tânăr încă spre a putea să mă plâng de scurtimea vieţii omeneşti, simt bine că ea nu mi-ar ajunge niciodată, dacă aş voi să fac ceva desăvârşit[2] căci desăvârşitul numai de care sunt capabil este infinit... Totuşi acest desăvârşit imposibil posedă părţi care nu sunt cu totul de dispreţuit.

Ştiinţele matematice şi naturale, cele morale şi poetice[3] (această expresiune să nu izbească pe nimeni!) au trecut prin laboratorul cugetării mele şi fiecare mi-au lăsat roduri însemnate, necomplecte, dar neaşteptate. La douăzeci de ani pot să spun că am trecut prin toate perplexităţile unei lungi vieţi - ceea ce nu este o hiperbolă căci suntem departe de vremile lui Werter şi Childe-Harold...

1856

1 Prima lucrare a dlui Hasdeu e acest tratat de astronomie din care publicăm câteva fragmente. El se află într-un vechi manuscris datat din 1856, când cugetătorul avea 18 ani şi e iscălit „Prinţ Hasdeu". Pentru bibliografie, credem, importanţa acestei lucrări e netăgăduită, mai ales prin etatea pe care o avea D. Hasdeu.

2 Tot aceeaşi reflecţie cu a copilului de 18 ani de acum cincizeci de ani o va fi făcând oare şi bătrânul de şaptezeci de ani, de astăzi?

3 D.B.P. Hasdeu e singurul poet român care a înălţat poezia la înălţimea unei ştiinţe. (A se vedea ziarul „Cronica", no. 1136 din 8 april 1906).

NOTE ŞI COMENTARII

LITERATURA

Articol publicat în periodicul „Foiţa de istorie şi literatură" - I (1860), nr. 1 (martie), p. 16-18.

La Iaşi, după dispariţia „Foaiei de istorie română", B. P. Hasdeu încearcă să se impună în viaţa culturală, în anii imediat de după Unirea Principatelor, prin altă revistă: „Foiţa de istorie şi literatură". între martie-iulie 1860 vor apărea cinci numere lunare, după care „Foiţa"... va sucomba, se pare din cauza discuţiilor iscate în jurul studiului ***Perit-au dacii?,*** în care erau comentate texte din Pausanius, Apian, Dion Cassius, Eutropius, ignorate de corifeii Scolii ardelene. Două articole din mensualul ieşean au o ţinută programatică: ***Istoria*** (I (1860), nr. 1 (martie), p. 2) şi ***Literatura,*** text pe care îl comentăm.

Acum, B. P. Hasdeu se află în punctul de început al unei concepţii despre literatură în general şi despre poezie în special dacă nu întru totul originală, în mod sigur marcată de puternica sa personalitate. Invocând pe istoricul polonez Joachim Lelewel (1789-1860), autorul nostru defineşte poezia ca o pendulare „între istorie şi religiune": „împrumutând de la istorie realitatea", „o înalţă apoi la un grad de idealitate, deşi fără a ieşi din sfera lumească" (p. 18). Mihai Drăgan precizează că „nu este vorba aici de o înclinaţie spre tratarea mistică a realităţii, ci de ideea transfigurării ei în perspectiva unui ideal (moral şi estetic). Rolul militant şi instructiv al ***poeziei*** este aşa de mare în concepţia scriitorului încât el ajunge s-o considere drept un element esenţial în educaţia unei naţiuni, alături de istorie"[1].

CRONICA

Apare în revista lui B. P. Hasdeu, ce apărea la Iaşi, „Foiţa de istorie şi literatură", I (1860), nr. 1 (martie), p. 27-32.

Tânărul cronicar trece în revistă, pe un ton ironic, apariţiile editoriale din Iaşi şi Bucureşti, dar şi activitatea din învăţământ, recenzând şi câteva periodice, „Instrucţiunea publică" (redactor „V. Alexandrescu"), „Instrucţiunea publică din Valahia", scos de „eruditisimului doctor Laurian", apoi câteva calendare. Interesante pentru biografia tânărului cărturar sunt notele privind activitatea sa în diferite comisii şcolare.

1 ***B. P. Hasdeu,*** **Iaşi, Ed. Junimea, 1972, p. 193-194.**

VERSURILE MITROPOLITULUI DOSITEU CĂTRE IOACHIM PATRIARC DE MOSCOVA, DIN 1681.

Versurile sunt publicate în'Toița de istorie şi literatură", I (1860), nr. 3 (mai), p. 76-77. B. P. Hasdeu precizează că dedicația se aflã tipărită în Molitvenicul de la Iaşi din 1681. Formulele de adresare şi de încheiere sunt redate în limba rusă si traduse de redactorul publicației.

[„INTRODUCERE ÎN SFINȚITELE CĂRȚI... "J

Textul este publicat în „Foița de istorie şi literatură", I (1860), nr. 5 (iulie), p. 160-166. la rubrica ***Bibliografia.***

B. P. Hasdeu recenzează volumul ***Introducere în Sfințitele Cărți*** de Arhimandritul Melchisedec, apărut la Iaşi în 1860, pentru uzul seminariilor româneşti din Principatele Unite.

PRECUVÂNTARE

Articolul cu acest titlu deschide revista „Din Moldova", I (1862), • i l, p. 1. „Foaia" se voia „ştiințifică şi literară", iar redactorul B. P. tasdeu spera să adauge, mai târziu, un supliment politic, „dezbrăcat de orice nuanță de clică". în acest sens, al neapartenenței la grupuri rău famate, trebuie înțeleasă şi sintagma din prima frază: „ştiința şi literatura [...] necompatibili cU culori de partidă". Interesante, pentru ediția noastră critică, ni se par a fi precizările de ordin ortografic.

Periodicul „Din Moldova" apărea la Iaşi de două ori pe lună şi se vindea cu doi galbeni („pentru ținuturi" - 88 lei) fiecare număr. Abonamentele se puteau face la redactor, în edificiul Universității, unde tânărul Hasdeu fusese numit, de la 22 ianuarie 1862, în calitate de bibliotecar. Pe frontispiciu - o frumoasă gravură, reprezentând pe Minerva, cu însemnele ştiințelor şi artelor, având înscrisă deviza: ***In magnis et voluisse sat est.*** Imprimarea avea loc în tipografia lui Adolf Bermann (de la nr. 7 Bermann-Pilecki) de pe Podul-Vechi. Primul număr al revistei de 16 pagini, ***in octavo,*** iese de sub tipar, după cât se pare, în cursul lunii octombrie 1862. Abonamentele nu erau prea numeroase. La sfârşitul numărului 2 se dau numele a cinci persoane, apoi, în numărul următor, încă cinci. în numărul 4 o notă redacțională semnificativă în acest sens: „în două săptămâni am căpătat în Ieşi un singur abonat, un singur «eques», dupre expresiunea «Românului»! dar redacțiunea e mulțumită de a avea măcar un singur, care se numeşte «Constantin NEGRUZZI». Ilustrul veteran al literaturii noastre ne scrie următoarele rânduri: «te rog, îneamnă-mă nu numai între abonații, ci şi între colaboratorii d[umita]le. îți voi trimite în curând oarecari studii asupra limbii noastre» (p. 64). Pe aceeaşi filă, este reprodus un fragment dintr-un araticol din „Românul", care recenzează favorabil primul număr al revistei recent apărute: „D. profesor Hajdeii este la locul "său, în mica foaie istorică ce a întreprins a publica. D-lui este unul din cei buni şi puțini arheologi ai românilor. D-lui are încă, alăturea cu alți arheologi, un merit mai mult: cunoaşte limbile slave cu perfecțiune şi astfeliu este pus în condițiune de a dezmormânta prețiosisime documente pentru istoria noastră naționale. Numărul întâi al foaiei sale ***(Din Moldova)*** surprinde îndestule date ca să ne fi putut convinge că, dacă un moment am fi putut surprinde un aer de separatism în titlul dat foaiei, după cetirea ei nu am mai putea persista în asemenea neîntemeiat ***prepus,*** pre care încă o dată îl mărturim aci, numai ca să nu mai fie vorba de el. Foaia dlui B. P. Hajdeu este demnă de încurajarea tuturor"[1]. învinuirile de separatism au continuat şi drept urmare, începând cu numărul 10, periodicul îşi schimbă titlul în „Lumina", cu următoarea explicație: „Auzim din toate părțile învinovățiri de ***separatism,*** întemeiate pe titlul foaiei noastre. Ținând mai mult la idei, decât la cuvinte, bucuros ne grăbim a preface nefastul „Din Moldova" în „Lumina". Nu cumva şi aceasta va fi având v-un cusur?"[2].

Cu toată caracterizarea din „Românul" de „foaie istorică", meritul principal al revistei va fi în domeniul literaturii. Vasile Sandu, în binecunoscuta sa monografie, ***Publicistica lui Hasdeu*** precizează chiar că „partea cea mai atractivă a revistei o constituie contribuția din domeniul criticii literare"[3]. Se pare că aşa gândea însuşi redactorul foii, din moment ce îşi propunea, în ***Precuvântare,*** să îndrepte „creditul ce l-a pierdut, din diferite cauze, tânăra şi efemera noastră ziaristică". în acest periodic, vor apărea poezii importante ale lui B. P. Hasdeu, suita

1 *Corespondinfa particulară a „Românului",* „Românul", VI (1862), nr. 297 (23 oct.), p. 2.

2 II (1863), nr. 10, p. 49.

3 Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 52.

de articole, intitulate generic ***Mişcarea literelor în Ieşi,*** tragedia istorică, ***Răposatul postelnic*** şi, în fine, nuvela sau romanul ***Duduca Mamuca,*** care va atrage după sine destituirea din învăţământ, un proces de presă şi suprimarea ***Luminii,*** ultimul număr fiind 19/1863. Tocmai pentru meritele literare, N. Iorga va menţiona publicaţia literară în a sa ***Istorie a literaturii româneşti în veacul al XIX-lea'.***

Â PROPQS DE SCRIEREA DLUI C. NEGRUZZI

Articol apărut, la rubrica ***Polemica,*** în periodicul ieşean „Lumina" - II (1863), nr. 10, p. 57-59. Este iscălit ***B. P. H.-u*** şi poartă însemnarea „va urma", fără însă ca autorul să-1 mai continue. Scrierea, care determină „o aşa polemică, o aşa luptă pe hârtie, întreprinsă în contra unui din corifeii literaturei noastre", este intitulată ***Studii asupra limbii române,*** semnată de C. Negruzzi în trei numere ale publicaţiei lui Hasdeu (nr. 5/1862, p. 76-79, nr. 7/1863, p. 11-15 şi nr. 10/1863, p. 55-57).

Sintagma care îl deranjase pe B. P. Hasdeu este: „politica predomnind, literatura amuţi", cu referire directă la epoca paşoptistă. Opinii asemănătoare va formula C. Negruzzi, în ciuda observaţiilor lui Hasdeu, şi în articolul-necrolog despre A. Donici din „Convorbiri literare" (1867): „textele trebuie citite în spiritul şi nu în litera lor, trădând o rezervă tot mai accentuată a scriitorului faţă de o mişcare care se radicalizase peste prevederile sale şi la care contribuise prin opera sa şi nu prin activitatea politică"[2].

B. P. Hasdeu aduce două argumente împotriva părerii maestrului: primul, de ordin istoric („lipsa mişcării politice a căşunat mortăciunea literaturii") şi al doilea ţinând de legitatea progresului în artă. El socotea că săgeata acţiunii începută de paşoptişti era încă în plină desfăşurare: „Numiţi pe Eliad, Asachi, Cogălniceanu, Alecsandri etc. «atleţi literari»; ridicaţi-le statui şi monumente [...] dar nu-mi spuneţi că suntem în regres, ceea ce nu este şi, din norocire, ceea ce nu poate fi".

1 Voi. III, Vălenii de Munte, Ed. Tipografiei „Neamul românesc", 1909, p. 300.
2 Liviu Leonte, *Introducere* la voi. C. Negruzzi, *Opere,* 1, Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. XIII.

[CITIT-AŢI CARTEA...]

Articol apărut în „Lumina", tom II (1863), nr. 10, p. 71. Semnat **B.** P. H-Q la rubrica ***Bibliografia.*** Comentariu satiric pe marginea cărţii, ***De l'enseignement public et des reformes sociales en Roumanie, pa ani des Roumains,*** tipărită la Iaşi, în 1862. Numele autorului ar fi „Henri Mathieu", iar „opul e ***Galli-Mathiae".***

MIŞCAREA LITERELOR ÎN IEŞI

Cronică a evenimentelor culturale publicată, sub titlul de rubrică ***Literatura,*** în revista hasdeeană „Lumina" - II (1863), nr. 12, p. 89-104; III (1863), nr. 13-14, p. 1-16; nr. 16, p. 50-58. Toate cele trei părţi sunt semnate B P. H-fl. Ultima filă poartă însemnară „va urma", dar „redactorul", ocupat cu procesul de presă, despre care se relatează copios în numărul următor, nu va mai continua acidulatele sale observaţii critice.

Modelul acestui gen de scriere critică pare a-i fi venit de Ia V. A. Urechiă, care - sub pseudonimul ***Quis*** - tocmai publicase foiletonul ***Balamiş-balmoş de la Ieşi'.*** B. P. Hasdeu depăşeşte cu mult, prin întindere, conţinut de idei şi mai ales prin spirit, pe confratele mai vârstnic.

în epocă, studiul nu are nici un ecou, cele câteva idei într-adevăr importante fiind inundate de tonul zeflemitor şi de aluzia obscenă. Nici în perioada interbelică situaţia nu se schimbă. Istoricii literari par a-l ignora (G. Călinescu nu-l reţine nici ca titlu), iar în ediţia M. Eliade, deşi este inclus în volumul al doilea, nu i se dedică nici un comentariu. D. Murăraşu face observaţii severe, găsind „valoarea literară a scrierii" „foarte modestă": „O bună parte din articol nici nu merita să fie reprodusă. Cu ce poate să contribuie la cunoaşterea lui Hasdeu, marele om de cultură, o tinerească însăilare de glume mdoielnice şi de alunecări spre trivial? Câteva aluzii mai mult ori mai puţin răutăcioase, impresii curat grosolane în câteva locuri, iar critica propriuzisă, întretăiată de lungi rezumate ori citate, ni-l arată pe Hasdeu excesiv şi-n laudă şi-n depreciere"[2].

în critica mai nouă, situaţia se schimbă complet, trecându-se chiar

1 „Lumina", II (1863), nr. 10, p. 66-69.
2 *Hasdeu. Ediţia Mircea Eliade,* Bucureşti, „Tiparul universitar" 1938, p. 50.

la o supralicitare a studiului, deşi textul nu va mai fi publicat niciodată integral. ***Mişcarea literelor în Ieşi*** va fi evocat îndeosebi din două motive: a) pentru unele generalizări teoretice privind evoluţia literaturii române şi b) pentru o apreciere nuanţată a lui Vasile Alecsandri. Astfel, G. Ivaşcu în ***Istoria...*** lui, în capitolul intitulat ***Cristalizarea ideologiei literare,*** vorbeşte de veritabile „sclipiri de geniu" la „tânărul Hasdeu", care „anticipează ***legitatea fenomenului Eminescu,*** ca într-un tablou previzibil al dezvoltării noastre literare, care trebuia să implice, pe o spirală superioară, poezia filosofică"[1]. în ceea ce priveşte locul lui Alecsandri în istoria literaturii noastre, Hasdeu subliniază „prioritatea şi, totodată, locul geometric a ceea ce am numi specificul nostru naţional, prin prisma popular-ţărănească, pe care autorul ***Doinelor şi lăcrămioarelor*** o reprezintă şi o va reprezenta în perenitate"[2]. I. C. Chiţimia descrie pe larg conţinutul articolului, precizând de la început că „Hasdeu analizează mai adânc decât o făcuseră mai înainte M. Kogălniceanu şi A1. Russo procesul creaţiei literare contemporane, precum şi anumite principii de literatură. Picurând din condei sarcasmul său de totdeauna (jocul de cuvinte cu dublu sens, uneori teribil, nu lipseşte), autorul analizează amănunţit o serie de creaţii ale timpului şi emite judecăţi estetice în cea mai mare măsură întemeiate"[3].

Există două tendinţe în abordarea problemelor de ordin teoretic din studiul lui B. P. Hasdeu. Unii care judecă contribuţiile savantului în perspectiva momentului Maiorescu (G. Ivaşcu, **V.** Sandu, M. Drăgan), alţii care analizează totul în sine, cu sublinierea acelor idei care s-au menţinut până astăzi în spectrul ideologiei literare româneşti (I. C. Chiţimia, Mircea Zaciu ş. a.)[4].

1 în Dicţionarul limbii române, se explică: ***‚Agio.*** Plusul sau adaosul ce se plăteşte în monedele de aur când sunt schimbate cu argint sau cu hârtie...[5]. Ceea ce urmează, - „ba de filosofie" - atestă confuzia voită cu „prelegerile libere" ale lui Titu Maiorescu.

2 B. P. Hasdeu, care frecventa - după cât se vede - teatrul, va închina versuri ocazionale actriţei Matilda Pascaly (1834-1873), născută Maior, căsătorită, în 1858, cu Mihail Pascaly.

1 *Istoria literaturii române,* I, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1969, p. 537.
2 *Ibidem.*
3 *B. P. Hasdeu,* în *Istoria literaturii române,* II, Bucureşti, Ed. Academiei R.S. România, 1969, p. 699.
4 Vezi C. D. Papaslate, *Câteva probleme de teorie literară la B. P. Hasdeu,* „Limbă şi literatură", XII (1966), p. 171-179.
5 *Dicţionarul limbii române,* tomul I, partea I *A-B,* Bucureşti, Librăriile Socec&Comp. şi C. Sfetea, 1913, p. 70.

în lucrarea sa, ***Istoria teatrului în Moldova,*** Teodor T. Burada publica sonetul hasdeian ***(sunetul,*** cum fl numeşte în glumă autorul), precedat de o explicaţie: „In sara de 16 decembrie 1862, dându-se o reprezentaţie în beneficiul artistei dramatice Matilda Pascaly, se aruncă în sala teatrului un mare număr de foi răzleţe, pe care se tipărise următoarele frumoase versuri, compuse de ***B.P. Hăjdeu,*** marele istoric român, care în acel timp locuia la Iaşi:

„Ca piramida, versul nu piere şi nu moare;
Sub haina armoniei al omului cuvânt
înfruntă vecinicia şi-n rând cu mândrul soare
Aruncă mii de raze de viaţă pe pământ...,
Mă jur, nu pentru tine, o! doamnă-ncântătoare,
Revărs în poezie răpitu-mi simţământ!
Sunt egoist: plăcerea-mi nu voi să se strecoare,
Ştiind c-a sa putere e tocmai său mormânt!

and tu plângeai, artisto, plângeam şi eu cu tine;
and te durea, durerea-ţi o resimţeam şi eu;
vngelica-ţi privire şi vorbele-ţi senine
[şi răsfrângeau lumina adânc în sânul meu;
Uita-voi, după o clipă, simţirea-mi desfătată?
Răsună, Muzo! - nu vreau s-o pot uita vrodată"[1].

3 ***Ştefan G. Vârgolici*** (1843-1897), poet rriinor, membru al Societăţii „Juriimea" din 1871, publicase, într-adevăr, câteva poezii în publicaţia lui B. P. Hasdeu, „Din Moldova": ***O noapte*** (I (1862), nr. 3, p. 44) şi ***Călugărul (idem,*** nr. 5, p. 69-73). Aceasta din urmă este însoţită de următoarea notă, semnată ***Redacţiunea:*** „Autorul acestei frumoase ***încercări*** poetice e un june elev al Gimnazului. Nu era cine ca s-o îndrepte, catedra de literatură fiind până acum deşertă!". Despre activitatea generală a lui Şt. G. **V.** vezi articolul lui Dan Mănucă şi bibliografia aferentă din ***Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,*** Bucureşti, Ed. Academiei R. S. România, 1980, p. 897-898.

4 Lupescu, Ioan (1837-1893), actor comic şi autor dramatic. Deşi debutează la Bucureşti, se va lega de activitatea culturală a Focşanilor,

1 Voi. II, Iaşi, Tipografia *Ji.* Goldner", 1922, p. 1% (ed. I. C. Chiţimia, Bucureşti. Ed. Minerva, 1975, p. 43Z în continuare vom cita lucrarea in ediţia nouă. mai accesibilă).

unde înfiinţează o trupă de teatru (avându-1, ca actor şi sufleur, pe Vasile Conta), cu care face reuşite turnee[1].

5 Ademolo, Luigi, fost tenor, profesor de cânt şi redactor al ziarului „II Fulmine"[2]. Teodor I. Burada ne dă unele amănunte: „în această iarnă [1861] a apărut 77 ***Fulmine,*** foaie literară, teatrală şi umoristică, editată de Luigi Ademolo, profesor de limba italiană în gimnaziu. Era anunţat că această foaie va apărea o dată pe săptămână şi era redactată în italieneşte şi româneşte. Pe cât ştim, din această foaie n-a apărut decât vreo două sau trei numere"[3]. în fişierele Bibliotecii Academiei R. **S.** R. se păstrează o gramatică italo-română, o culegere de texte şi o „scrisoare" către Grigore Ghica, semnate de profesorul ieşean.

6 Vodevil al lui V. Alecsandri, adaptare din 1851 - la rugămintea lui Millo - după piesa ***L'homme blase*** de Duvert şi Lausanne. ***Doi morţi vii*** (titlul complet) s-a jucat destul de mult[4],: la Iaşi, Bucureşti, Cernăuţi, Bacău. Ea figura şi în repertoriul stagiunii ieşene din 1862-63.

7 Pascaly, Mihail (1830-1882), actor de factură romantică, care ajunge pe scena Teatrului naţional din Iaşi, în urma unui conflict cu Matei Millo. Confruntarea îi prilejuieşte tipărirea unei broşuri (împreună cu Matilda Pascaly şi C. Dimitriadi), în care, în afara accentelor pamfletare la adresa „marii majorităţi artistice, de la Teatrul Naţional din Bucureşti", se regăsesc câteva din ideile sale despre organizarea importantei instituţii culturale: „Am propus dară asocierea de artişti, să se adune toate elementele superioare din toată România (pentru că nu credeam, în simplitatea noastră, nu numai ***lefaşii*** din Bucureşti au monopolul meritului şi al talentului), să se aleagă prin concurs de un ***juriu competinte,*** iar nu de ***voinţa*** şi de ***capriciul*** unui ***particolar;*** să se adune în jurul acestui templu naţional, să face centrul luminei şi al artei, să-şi sacrifice până la oarecare punct ***interesele lor materiale*** şi unindu-şi forţele lor morale să ajute cu toţii la restabilirea acestei instituţiuni, şi să arate naţiunii şi guvernului că sunt ***elemente artistice*** între români; că sunt oameni capabili de

1 Vezi I. M. Dimitrescu. *Trei îndrumători ai vie;ii culturale focsănene,* „Milcovia", II, voi. I, 1931 si I. Lupcscu, *Din viata mea,* în „Comicul", I (1885), nr. 4-5, p. 27 şi urm.
2 Apud loan Massoff, *Teatrul românesc,* II, Bucureşti, Ed. perlru literatură, 1966, p. 82, (nota xx).
3 *Op. cit.,* p. 424.
4 Teodor T. Burada, *op. ci:.,* p. 432; Georgeta Rădulescu-Dulgheru, *Note* la ed. cil., V, 1977, p. 926-927.

sacrifice pentru artă şi înflorirea ei; că merită încrederea şi stima lor şi atunci naţiunea şi guvernul le-ar fi venit în ajutor, pentru că fapta lor ar fi inspirat stimă şi încredere"[1].

Se pare că tânărul B. P. Hasdeu se angajase în sprijinirea actorilor dizidenţi din Bucureşti, deşi câteva pagini mai departe îi impută o anume megalomanie. Or, tocmai această trăsătură de caracter a constituit unul din motivele rupturii cu M. Millo: „Pascaly, înapoiat dintr-o călătorie în străinătate, cu pretenţii doar în parte îndreptăţite, s-a simţit jignit pentru faptul de a fi fost pus într-o situaţie egală cu ceilalţi colegi..."[2]. în ciuda acestei observaţii, B. P. Hasdeu îi apreciază talentul, numindu-1 ***regele-spare*** al stagiunii Calităţile de actor tragic l-au impresionat pe Hasdeu (M. Pascaly era primul interpret al lui Hamlet în arta scenică românească, 1861), însă nu întru atât încât să nu-i vadă şi defectele. Peste câţiva ani (1867), M. Pascaly va interpreta rolul lui Răzvan din „poemul dramatic", ***Răzvan şi Vidra.***

Tânărul critic intuieşte bine caracterul minor al creaţiei poetice a lui Pascaly. Analizând compunerea ***Urarea şi dorul românilor în ziua de 24 ianuarie 1863,*** B. P. Hasdeu mânuieşte cu abilitate opinii critice şi noţiuni precum „poezia întregului", „unitate poetică", „poet de detal" etc, respingând, în fond, încercarea în versuri a marelui nostru artist dramatic.

8 ***Orbul şi nebuna,*** dramă în 5 acte, traducere din franceză de M. Millo şi M. Pascaly.

9 ***Idiotul*** de A. Bourgeois. Traducere Simion Movilescu, muzica de E. Caudella.

10 ***Ghebosul,*** dramă în 5 acte. Traducere de M. Pascaly.

11 ***Oftigosul,*** dramă în 5 acte.

12 Piesa este imprimată peste câţiva ani cu titlul: ***Balul mortului*** sau ***Mortul şi danţul,*** farsă prelucrată din italieneşte de V. A. U. Bucureşti, Tipografia St. Rasidescu, 1863. în pagina care urmează după foaia de titlu sunt indicate „persoanele" şi distribuţia, menţionându-se: „Reprezentată pe scena Teatrului Naţional din Iaşi, sub direcţiunea dlui Bălănescu".

/ Respect adevărului. Răspuns la majoritatea artistică! Cu un nou proiect mai dezvoltai de... **Bucureşti, Tip. C. A. Rosetti, 1863, p. 67.**
2 loan Massoff, *Teatrul românesc...,* p. 75-76.

13 Bălănescu, Costache (7-1888). Funcționează la Teatrul Național din Iași aproape patru decenii, cu o scurtă întrerupere când îl găsim pe scena bucureșteană. în stagiunea la care se referă Hasdeu, era concesionar al scenei naționalului ieșean. S-a ilustrat îndeosebi ca actor de comedie"[1].

14 în text: ***neimitaver.***

15 în repertoriul stagiunii 1862-63, figura, într-adevăr, ***„Cucoana Chirița,*** vodevil național în 3 acte", după cum ne încredințează T. T. Burada[2], citând dosarul 119/1865 din Arhiva Primăriei din Iași. Deoarece V. A. a scris mai multe ***Chirițe,*** este nevoie de precizat că aici e vorba de „comedia cu cântice, în 3 acte", ***Chirița în Iași sau două fete ș-o neneaca.***

16 Titlul complet: ***Rămurea sau doi soldați români*** de Simion Mihăilescu.

17 Piesa lui V. Alecsandri va fi tipărită, în cursul anului 1863, de două ori: ***Zgârcitul risipitor.*** Dramă în 4 acturi, Iași, Ed. T. Codrescu și D. Guști, 1863 ***(Repertoriul dramatic),*** inclusă și în ***Repertoriul dramatic,*** tom. II, Iași, Tip. Bermann-Pilecki, 1863 (împreună cu ***Lipitorile satului, Rusaliile, Ultrademagogul*** și ***Ultraretrogradul -*** fiecare piesă cu paginație separată[3]. Georgeta Rădulescu-Dulgheru citează copios din studiul ***Mișcarea literelor în Ieși,*** deoarece „față de violenta campanie de denigrare" a lui V. Alecsandri, din „presa liberală", „pe tema pretinsei sale poziții antidemocratice manifestate în aceste scrieri dramatice", „cel care a înțeles să-1 sprijine pe Alecsandri în această campanie a fost tânărul Hasdeu. Apariția piesei în broșură, la sfârșitul lui februarie 1863, îi dă prilej să se ocupe pe larg de semnificațiile acestei producții dramatice"[4].

Periodicele la care se putea referi B. P. Hasdeu sunt: „Ateneul Român", **„Țăranul** român", „Nichipercea", „La Voix de la Rouma-

1 Pentru alte precizări, cât si pentru note la ceilalți actori menționați de B. P. H. în lista sa, trimitem la *Indicele de actori* din *Istoria teatrului în România,* II, București, Ed. Academiei R. S. România, 1971, p. 251 și urm.
2 *Op. cit.,* p. 432.
3 Apud Georgeta Rădulescu-Dulgheru, *Note* la ed. *V. Alecsandri, Opere, VI, Teatru,* București, Ed. Minerva, 1979, p. 996.
4 *Ibidem,* p. 983.

nie". Vasile Alecsandri însuși va trimite o scrisoare lui Ulysse de Marsillac, redactor al periodicului din urmă: „Atât în piesa ***Rusalii,*** cât și în drama intitulată ***Zgârcitul risipitor,*** am cercat să biciuiesc ridicolele iar nu principiile; am cercat a stigmatiza nu pe oamenii ce au convingeri, dar pe șarlatanii carii fac din cele mai sacre principuri o materie de speculație"[1]. Pe aceste făgașe se desfășura pledoaria lui Hasdeu, numind direct periodicul lui V. Alesandrescu, „Ateneul român", unde fusese învinovățit Alecsandri că ar fi descris în culori prea negre starea noastră socială.

18 Contesa Irina de Pupăzamberg, bătrână cochetă.

19 Martin, serv vechi a lui Antohi.

20 Satrarul Sandu Napoilă.

21 Peter Schlemihl, personajul principal al povestirii romantice, ***Peter Schlemihls wundersame Geschichte*** (1814) de scriitorul german Adelbert von Chamisso (1781-1838).

22 ***depinge,*** explicat de H. Tiktin: „v. trans. (neol.). ***Schildern"***[2].

23 într-un articol nesemnat, dar atribuit lui G. Missail, intitulat ***Rusaliile. în satul lui Cremine. Comedie în un act de d. V. Alecsandri,*** citim următoarele: „Veni însă un timp, unde pana măiastră care ne-au dat pe

Mărioara
Florioara,
Zinișoara munților,
Surioara florilor...

produce numai șansonete d-alde ***Clivetici demagogul*** și comedii fără nici o greutate ca ***Rusaliile în satul lui Cremine!*** [...] Ei bine, apoi ce vra autorul? Căci trebuie că venim la o încheiare oareșicare? Țintește el a lua în râs toate începuturile acelor reforme, ce sunt menite a regenera națiunea și limba, ce sunt menite a ne rădica în ochii noștri proprii și ai streinilor, precum sunt comunile, rădicarea bătăii, egalitatea înaintea legei etc? Da! Țintește el a-și bate joc de nevinovatele

1 *Ibidem.*
***2 Rumanisch-deutsches Worterbuch,* II, Bukarest, Staatsdruckerci, 1906, p. 522.**

aspiratiuni de împroprietărire a ţăranilor pe pământul cât li se cuvine după drept şi lege? Da! da! Ţinteşte el a provoca dispreţu pentru terminaţiunea latină introdusă de unii din români la finele cuvintelor prin care se exprimă familia lor, în locul terrninaţiunelor moschiceşti, turceşti, nemţeşti, obicinuite la unii din noi şi astăzi? Da! da! da! în fine: Se sileşte domnealui a batjocori pe scena teatrului pe un întreg popul, descriindu-1 în felul în care cu sfială l-au trădat chiar duşmanii săi cei mai aprigi? Da! şi de o mie de ori da!'".

24 Titlul real al periodicului, numit de Hasdeu - ***Calendarul Albinei*** (probabil pentru faptul că era editat de „Tipografia Institutului Albinei"), este ***Calendar pentru români pe anul 1863,*** care fusese editat, între 1842-1846, de Mihail Kogălniceanu, iar din 1847 până în 1870 de Gheorghe Asachi. Concomitent cu ***Calendarul,*** se difuza şi un ***Almanah de învăţătură şi de petrecere,*** care cuprindea $i o parte literară.

25 ***Petru-Rareş.*** Dramă originală din istoria Moldovei de G. Asaki, partea I şi a Il-a, Iaşi, Tipografia Institutului Albinei, 1863. Să nu se confunde - cum făcea E. Lovinescu în monografia sa despre Asachi - textul acestei piese cu alt text, intitulata tot ***Petru Rareş,*** jucat încă din 1837 de elevii Conservatorului filarmonic din Iaşi[2].

26 Poezia este reţinută de B. P. Hasdeu doar cu subtitlul. Ea apare în ***Almanah de învăţătură şi de petrecere*** (Iaşi, Institutul Albinei române, 1863, p. 35), nesemnată, cu titlul ***Poetul. La V. Alecsandri.*** Versurile, pe care tânărul redactor al ***Luminei*** le analizează pamfletistic, exprimau o sinceră afecţiune a septuagenarului Asachi faţă de mai tânărul Alecsandri. De altfel, poezia fusese imprimată cu mult fast pe o foaie volantă şi trimisă, în 1861, poetului de la Mirceşti la Paris, cu o scrisoare din partea autorului[3].

27 în „Almanah de învăţătură şi de petrecere", Iaşi, Institutul Albinei române, p. 42-43, sub titlul ***Varietăţi,*** se reţine un lung citat din foiletonul „Românului", nr. 339 din 5 dec. 1862, despre meritele

1 „Ateneul român", I (1861), nr. 24 (15 apr.), p. 206-207.
2 Vezi notele lui N. A. Ursu la edilia Gheorghe Asachi, *Opere,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1973, p. 770 si urm.
3 *Ihidem,* p. 704-705.

culturale şi literare ale lui Asachi. B. P. Hasdeu, din motive pamfletare, nu menţionează că frazele incriminate a fi drept autolaudă, aparţin, de fapt, cronicarului ziarului bucureştean.

28 Poezia cu acest titlu se află cuprinsă în „Almanah de învăţătură şi petrecere", Iaşi, 1863, p. 27-28. B. P. Hasdeu nu respectă împărţirea strofică a sanetului lui Asachi. Vezi şi nota lui N. A. Ursu la ediţia critică ***Gheorghe Asachi, Opere,*** loc. cit., p. 642-643.

29 ***Gotz von Berlichingen,*** dramă în 5 acte de J. W. Goethe, publicată în 1773. Gotz era „prima dramă germană realistă cu subiect naţional şi cu formă shakespeareană ce înfrângea canoanele rigide ale tragediei clasice, o dramă care aducea pentru întâia oară pe scenă mase ţărăneşti şi folosea limba poporului" (Mihai Isbăşescu, ***Istoria literaturii germane,*** Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1968, p. 208).

30 B. P. Hasdeu are în vedere, probabil, drama din 1833, ***Lodovico Sforza*** a scriitorului romantic italian Giovanni Battista Niccolini (1782-1861).

31 Prosper Brugiere de Barante (1782-1866), istoric romantic francez.

32 ***Bondarul,*** săptămânal umoristic, scos de I. V. Adrian la Iaşi, în 16 aprilie 1861, îşi încetase apariţia după 41 de numere, în 25 martie 1862, odată cu moartea lui Adolf Moriţ Bermann, tipograful ziarului de pe Podul vechi. Redactorul responsabil al dispărutului periodic, I. V. Adrian' va edita, spre sfârşitul anului 1862 - probabil la cererea lui Anton Pileţki, noul proprietar al tipografiei A. Bermann - un ***Calendar umoristic de la Bondarul pe anul 1863.*** Această publicaţie, scrisă în întregime de scriitorul şi ziaristul sprijinitor al Unirii şi al lui AL I. Cuza, va fi recenzată distrugător de B. P. Hasdeu pentru megalomanie, lipsă de spirit, mediocritate.

33 Partea finală a ***Calendarului...*** cuprinde un ciclu de poezii, sub titlul: ***Din camionetele lui I. V. Adrian*** (p. 75-111). Strofa citată de H.

1 Date complete despre Ion Venîamin Adrian (1837-1875) vezi în articolul lui Remus Zastroiu din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R. S. R., 1979, p. 7.

face parte din poezia ***Domnul dregător*** (p. 81-82), datată „1862, februarie".

34 Fragmentul face parte din proza, semnată I. V. A., ***Istoria portretului meu,*** p. 32-33.

35 Pe pagina de titlu a ***Calendarului...*** este detaliat conținutul său: „Cuprinzător de câte zile sunt într-un an; îmbogățit cu prorociile vestitului minciunolog Gogoşescu marele şi faimosul cetitor în stele si luceferi, şi înflorit -cu istorii, gogoşerii şi poezii de care nu s-au mai auzit nici s-au mai cetit până acum".

36 ***Cafeaua sultanului.*** Istoric (p. 44-51). Proză semnată „Adrian" şi dedicată „iubitului meu amic poetului G. Tăutu".

37 Proză (p. 52-62), semnată „un a al femeilor".

38 Compunere nesemnată (p. 63-74).

39 Scriitorul Nicolae Istrati[1] (1818-1861), cu o moşie seniorială la Rotopăneşti în județul Suceava, apropiat de Gheorghe Asachi, care îl publică în revistele sale. în preajma Unirii, va susține idei separatiste nepopulare. în 1860 scrie „farsa filologică", ***Babilonia românească,*** reținută de Hasdeu, într-o notiță în „Foița de istorie şi literatură" - I (1860), nr. 4 (iun.), p. 117, pentru ironizarea curentului ciunist.

40 într-adevăr, în „Lumina", II (1863), nr. 7, p. 89,**1.** V. Adrian semnează poezia ***Mâni,*** alături de alte versuri aparținând lui V. A. Urechia sau lui B. P. Hasdeu. Compunerea nu justifică aprecierile superlative ale lui Hasdeu („sublima poezie", „cap d-operă prin melodia versului şi prin profunditatea cugetării"), în economia pamfletului ele ni se par chiar suspecte. Publicarea poeziei în periodicul lui Hasdeu va fi fost doar act de politețe, deoarece I. V. Adrian însuşi îi publicase redactorului „Luminei" unele din primele sale versuri[2]: ***La moartea caporalului Ciorneiu măcelat de Res-popa Costea*** („Bondarul", 1861, nr. 23 /24 sept., p. 154).

1 Amănunte în articolul şi bibliografia, semnale de Florin Faifer, din *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, loc. cit.,* p. 465-467.

2 Despre relațiile din acea vreme între cei doi literați, vezi şi Barbu Lăzăreanu, *Cu privire la B. P. Hasdeu,* III, Bucureşti, „Cultura românească", 1938, p. 7-17.

41 Versuri extrase din poezia *Beție! Suvenire de Bucureşti* (p. 79-80).

42 Fragment din *Nu voi slujbă. Sfatul Linei* (p. 83), cu un motto, în limba franceză, din Les consens de Beranger, poezia românească fiind de fapt o adaptare după popularul scriitor francez:

Lise â Foreille
Me conseille,
Cet oracle me dit tout bas:
Chantez, Monsieur, n'ecrivez-pas.

43 Versuri aparținând poeziei *De ce nu pot şi-acum să mai iubesc!...* (p. 12), cu un motto din Rosette de Berangen

Ah! que ne puis-je vous aimer,
Comme autrefois j'aimais Rosette!

44 La Harpe, Jean-Francois (1739-1803), scriitor francez, cunoscut mai ales prin studiile sale critice. La noi pătrunde îndeosebi prin *Cursul de literatură,* cu idei de poetică clasiciste. Este cunoscută prefața lui Gr. Pleşoianu, *Vorbire asupra poeziei epice,* la o traducere din Fenelon, care s-a dovedit a fi o transpunere a unui text din La Harpe[1]. Idei din ideologia literară a secolului al XVIII-lea (La Harpe, Marmontel, Voltaire) întâlnim frecvent în primul „tratat" dedicat poeziei la noi, *Regulile sau Gramatica poezii* de I. Heliade-Rădulescu[2].

45 Tăutu, Gheorghe (1823-1885), poet minor. în 1862, îi apăruse primul volum de *Poezii*

46 Sion, Gheorghe (1822-1892), scriitor destul de fecund, dar mediocru în materie de poezie, B. P. Hasdeu va fi fost impresionat negativ de volumul *Din poeziile lui George Sion* (1852) sau de schița unei istorii a poeziei din „Revista Carpaților": *Pleiada poeților români.* G. Sion desfăşoară şi o activitate de istoric literar. în ciuda unor merite (are revelația valorii *Țiganiadei* de I. Budai-Deleanu), şi în acest domeniu va înregistra eşecuri, Titu Maiorescu executându-1 pur şi simplu, în *Beția de cuvinte,* pentru articolul *Suvenire despre poetul ConachL*

1 Cf. D. Popovici, *Cr. Pleşoianu şi La Harpe,* în „Studii literare", II (1943), p. 193-201.

2 Vezi G. Ivaşcu, *Istoria literaturii române,* I, Bucureşti, Ed. Ştiințifică, 1969, p. 528 şi urm.

47 Ocurge (latinism învechit) = a se întâmpla, a surveni.

48 Paralela între Torquato Tasso (1544-1595) şi mitropolitul Varlaam (7-1657) era făcută, mult mai pe larg, de către B. P. Hasdeu puţin timp înainte, cu ocazia publicării ***Legindei Sântei Parascheve, patroana Ieşiului, de mitropolitul Varlaam***[1]. Redactorul revistei scrie într-o notă: „Mitropolitul Varlaam e indubitaminte cel mai bun prozaist român şi, cu puţine excepţiuni în cuvinte barbaro-slavo-bisericeşti, el poate servi" spre model autorilor noştri contimpureni. Stilist în prelucrarea frazelor, energic în alegerea exprimărilor, înflorit în tablonuri, el lasă departe în urmă pe sucezătorul său mitropolit Dosoteiu, se-nţelege în privirea prozei. Dosoteiu, ca poet, e sublim pentru timpul său. Nu mă pot stăpâni de a nu uita aice modul în care Varlaam descrie războiul (fila 202 de la mijloc): «Ce este frica războiului? Două oşti stau împotrivă cu arme întrarmaţi: săbiile strălucesc; săgeţile acoper soarele; sângele se varsă pre pământ ca pâraele; trupurile voinicilor zac ca snopii în vremea secerii...» Celebrul panegirist al marelui Ştefan, a cărui manieră de a scrie se cam aseamănă cu a lui Varlaam, zugrăveşte războiul aşa: «sar cu toţii, răsună trâmbiţa, fulgeră armele şi, ca o apă din munte, să ne înece cu mulţimea oştilor se pornesc[2]». Şi. apoi mai zică cineva că românii n-au autori clasici ai lor! că trebui să alerge la străini! Tasso n-a depins mai perfectiminte războiul în prealăudatele sale versuri!

Tanti di qua, tanti di lă fur mossi
E sassi e dardi, ***ch'oscuronne il cielor.***
S'urtar deco nembi in aria, e la tomossi
Taior respinto onde partiva il telo.
Come difrondi sono i rami scossi
Dalia pioggia indurata in fredo gelo,
E ne caggiono i pomi anco inmaturi;
Cosi cadeano i Saracin dai muri.[3]

sau:

Incominciaro a saettar gli arderi
Infette di veleno arme mortali:

1 „Din Moldova", II (1863), nr. 7, p. 3-4.
2 Arhiva românească, 1.1, p. 33.
3 *Gerusalemme liberata,* C. XI, 48.

Ed adombrato il ciel par che s'anneri
Sotto un immenso nuvolo di strali.[1]

49 B. P. Hasdeu citează aici binecunoscuta poezie a lui Ienăchiţă Văcărescu, ***într-o grădină,*** cu o „carieră" istorico-literară celebră, despre ea scriind personalităţi de seamă ale culturii noastre: A1. Odobescu, N. Iorga, Sextil Puşcariu, D. Caracostea, D. Popovici, G. Călinescu, A1. Piru, O. Papadima ş.a. Este foarte probabil ca interesul pentru creaţia boierului muntean să-i fi fost stimulat lui B. P. Hasdeu de studiul lui Alexandru Odobescu, ***Poeţii Văcăreşti,*** care fusese publicat în „Revista română", Bucureşti, I (1861), sept., p. 481-532. Atragem atenţia însă asupra unei inadvertenţe: versul 3 la Hasdeu este „S-află o floare", pe când la Odobescu şi în toate ediţiile ulterioare întâlnim forma: „Zării o floare". Diferită e şi dispunerea strofică, ultimul rând al fiecărei „terţine" fiind transcris ca două versuri separate. E de presupus că redactorul „Luminii" cita poezia lui Ienăchiţă Văcărescu dintr-un izvor oral sau manuscris. G. Călinescu scrie: „Mult lăudata ***într-o grădină,*** socotită traducere după Goethe, însă superioară originalului, s-a dovedit a fi străină de poetul german, venită dintr-un probabil izvor grec... Condensarea epigramatică nu-i fără graţie".[2]

50 Stewart, Dugald (1753-1828), filosof scoţian. Principalele sale lucrări sunt: ***Filosofia facultăţilor intelectuale şi morale ale omului*** şi ***Elemente de filosofie a spiritului uman.*** El a studiat - ceea ce interesează în cazul de faţă - jocul asociaţiilor de idei şi implicit de imagini vehiculate de cuvinte. A fost unul din conducătorii şcolii filosofice, zise „scoţiene".

51 Versurile le găsim în poezia ***Invocare,*** datată 1847, într-un volum editat de G. Sion: ***Poeziile vechi şi noi ale dlui Dimitrie Bolintineanu,*** Bucureşti, Tipografia bisericească din St. Mitropolie, 1855, p. 21. în ediţia de autor, din 1865, se pare că D. Bolintineanu (1819-1872) a receptat critica lui Hasdeu, schimbând un vers: „O Doamne-al bunătăţii, ***putere*** creatoare" din poezia ***Invocaţie,*** rânduită

1 *Ibid.,* c. XVIII, 68.
2 *Ienăchiţă, Alecu şi Nicolae Văcărescu,* în *Istoria literaturii,* II, Bucureşti, Ed. Acad. R.S.R., 1968, p. 173.

acum în ciclul ***Reverii (Poezii de D. Bolintineanu atât cunoscute cât şi inedite,*** II, Bucureşti, Tip. Lucrătorilor asociaţi, 1865, p. 189).

52 Boileau-Despreaux, Nicolas (1636-1711), poet şi critic francez. Cunoscut mai ales prin ***Arta poetică.*** Evocarea criticului clasicist în contextul studiului lui H. vine să susţină campania sa, în numele bunului simţ şi al naturalului, împotriva emfazei, a pedantismului şi a preţiozităţii de prost gust.

53 Beranger, Pierre-Jean de (1789-1857). poet francez cu o anume vogă la noi spre mijlocul secolului al XlX-lea.

54 ***într-un rădiu de dimineaţă...*** de poetul moldovean Costache Conachi (1778-1849) este cuprinsă în volumul ***Poezii.*** Alcătuiri şi tălmăciri de logofătul... Iaşi, 1856, p. 23-25. „Balada" atrage atenţia nu numai prin critica îndreptăţită a lui Hasdeu pentru finalul necorespunzător, ci şi pentru modul filologic în care autorul studiului, ***Mişcarea literelor în Ieşi,*** transpune un text scris cu alfabet chirilic în alfabetul latin.

55 Aluzie la pregătirea inginerească a lui Gheorghe Asachi (1788-1869). într-adevăr, scriitorul şi îndrumătorul literar şi cultural urmase la Lvov, între 1803 1804, un curs special de inginerie. La Viena, frecventase, prin 1805-1808, cursurile de matematică ale renumitului profesor J. T. Burg. (Hasdeu îl va denumi pe Asachi „geometru", iar peste câteva rânduri, „poet ***des-ponts-et-chausses").*** La întoarcerea din străinătate, printre multiplele sale activităţi se înscrie şi înfiinţarea, în 1813, a unei clase de pregătire, în limba română, a inginerilor hotărnici, pe lângă Şcoala domnească în limba greacă[1].

56 Nuvela ***Musu Tachi Paspandachi*** de I. V. Adrian, în „Calendar umoristic de la Bondarul", Iaşi, 1863, p. 1-31.

57 ***Sameş*** (învechit şi arhaizant) este explicat, în ***Dicţionarul limbii române contemporane,*** IV, Bucureşti, Ed. Academiei **R. S. R.,** 1957, p. 9, prin două sensuri: 1. funcţionar administrativ îndeplinind funcţia de casier şi strângător de biruri; 2. administrator de moşie, logofăt.

1 Cf. Algeria Simola, *Gheorghe Asachi,* în *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S.R., 1979, p. 55 şi urm.

58 ***delăfl.*** întâlnim în ***Rumănisch-deutsches Wdtrerbuch*** (Bukarest, Staatsdruckerei, 1906) de H. Tiktin, explicat prin: 1 Akten (pl., eines Prozesses etc.) şi 2. „Streitsache f. Prozess nr." (p. 519).

59 ***ghiviziu.*** H. Tiktin îl dă ca turcism, explicându-1 prin „dunkelrot" (?) „în poezia populară din Dobrogea şi Muntenia". în „Şezătoarea" îl găseşte cu sensul de „vergiu"[1].

60 ***Priapos*** = o zeitate, de origine asiatică, purtător al fecundităţii, al potentelor trupeşti, reprezentat peste tot, în lemn sau piatră, în întregul Imperiu roman[2].

61 în text: prochemată.

62 Ionescu, Nicolae (1820-1905), fratele mai mic al lui Ion Ionescu de la Brad. Studii la Iaşi şi Paris. A scos la Iaşi, în 1856, periodicul „Steaua Dunării" şi, la Bruxelles, în 1857-1858, „L'etoile du Danube". Profesor la catedra de istorie a Universităţii din Iaşi. Unul din marii oratori ai timpului, făcând politică liberală, ocupând chiar, pentru scurt timp, funcţia de ministru de externe. Devine membru al Academiei Române. B. P. Hasdeu se referă, în paginile de mai sus, la activitatea sa la ziarul „Tribuna română" (1860-1867), la „elocinţa" sa, dar mai ales la câteva lucrări privind istoricul unor mănăstiri. în 1891, ca dovadă a interesului său pentru ctitoriile vechi, va scrie o broşură cu titlul: ***Restaurarea monumentelor naţionale.***

63 ***De Republica,*** lucrare socotită o capodoperă în cadrul scrierilor marelui om politic, orator, scriitor şi filosof latin Cicero, M. Tullius (106-43 î. Ch.). Mult timp pierdută, fragmente al acestei importante opere descoperite, pe un palimpsest, în 1822, de italianul Angelo Maio.

E posibil ca B. P. Hasdeu să fi luat cunoştinţă de acest fapt de cultură prin intermediul ediţiei franceze: ***La Republique*** de Ciceron. Traduite d'apres le texte decouvert par M. Mai avec un discours, preliminaire et des supplements historiques. Nouvelle edition, revue et corrigee par M. Viilemain de 1' Academie francaise. Paris, Didier et Cie, Libraires-Editeurs, 1858.

1 *Op. cit.,* p. 677.
2 Cf. *Lexikon der alten Welt,* Arlemis Verlag Zurich und Stuttgart, 1965, p. 2430.

64 Citatul aparține operei capitale a filosofului și moralistului Montesquieu (1689-1755), ***L'esprit des lois,*** apărută în 1748.

65 Eichhom, Johann Gottfried (1752-1827), orientalist şi exeget al Vechiului şi Noului Testament.

66 Guizot, Francois (1787-1874), istoric şi om politic francez. Printre operele sale principale se numără ***Eseuri asupra istoriei Franței*** (1823-1824), din care bănuim că îşi extrage tânărul Hasdeu citatul de mai sus.

67 Evenimentul la care se referă B. P. Hasdeu marchează începutul unui conflict între redactorul „Luminii" şi autorități pentru pretinsa atingere a moravurilor publice, prin publicarea prozei sale ***Duduca Mamuca.*** Numai cu un număr mai înainte, autorul nostru făcuse cunoscută ***in-extenso*** adresa cu pricina: „Comitetul de inspecțiune a şcoalelor din România de dincoace de Milcov, Iassi, în 18 aprilie 1863. N-1 57. Domnului B. P. Hăjdău, prof. la Gimnazul din Iassi. Domnule profesor şi confrate, subscrisul Comitet are onoare a vă aduce la cunoştinţa D-voastre, că unii din dnii profesori s-au plâns de frivolitățile răspândite în mai multe locuri în foaia d-voastră «Lumina» («Din Moldova»). Şi afară de aceste plângeri, Comitetul însuşi este de opiniune că, din punctul de vedere al demnității morale, una din sfintele datorii a profesorului în orice caz, mai multe din pasagele scrise de d-voastră în numita foaie, ar fi rămas mai bine, dacă nu nescrise, cel puțin nepublicate. [...] Comitetul are dreptul de a vă sfătui cu autoritate oficială să părăsiți calea pe care ați început a păşi în ultimele numere. Subscrisul Comitet însă, aprețiind pe de altă parte serviciile ce inteligența d-voastră, când este aplicată cu seriozitate a adus şi aduce publicitate!, şi fiind prin urmare plin de considerațiune colegială pentru d-voastră, vine a vă ruga dle profesor şi confrate, să binevoiți a nu mai publica în foaia d-voastră lucruri care vatămă simțimentul de onestitate a lectorilor, un simțiment ce - sperăm că în privința aceasta suntem.de aceeaşi opiniune - trebuie să fie respectat în toată candiditatea sa. Vă rugăm încă o dată, dnule profesor să interpretați aceste cuvinte cu acelaşi spirit de colegialitate cu care au fost scrise şi să primiți totdeodată încredințarea distinsei noastre considerațiuni. T. L. Maiorescu, O. Teodori, G. Mârzescu"[1]. Urmează

1 „Lumina", 1863, nr. 15, p. 46.

un comentariu caustic al redactorului, în care respinge seriozitatea acuzațiilor şi competența „comitetului" de a dicta conținutul unei reviste la care colaboraseră Alecsandri şi Negruzzi: „întrucât nu ni se va demonstra că Comitetul nostru de instrucție ar fi totodată şi de cenzură, că plângerile unor din profesori sunt temeinice, iar nu deşănțate, că ***frivolitățile*** noastre ar fi oarecum neiertate, întrucât acei trei, sau fie şi zece, subscriitori ne vor vorbi cu tonul uzurpat al lui Pitagora, noi nu ne vom sfii a susține că pretenția Adresei e... Teoriile şi tendințile literare se combat pe aceeaşi cale pe care ele se produc. A trecut timpul, când papa poruncea lui Galileo a nu crede în mişcarea pământului. Nu mai sunt acele zile când se ardeau scrierile şi persoana unui Vanini ca «frivole». Eu nu sunt nici Galileo, nici Vanini; dar dd. Maiorescu-Mârzescu-Teodori oare sunt ei papi? Nu le place foaia mea - s-o critice; iar nu să ***nege*** sau să ***afirme ex officio,*** ca oraclele vechimii [...] Vom încheia acest răspuns al nostru prin arătarea unei nepovestite contraziceri, în care a căzut, fără voia Minervei, despoticul nostru Comitet. Din toate scrierile, înşirate în cei doi tomi trecuți, a foii noastre, una singură s-ar putea numi ***frivolă*** în înțelesul binecunoscut al acestui cuvânt, anume următoarea poezie din no. 7:

O guriță prețuieşte
Cât o viață-ntreagă,
Când ființa ce-ți e dragă,
Ce te-nnebuneşte,
Cu surâse ş-alintare,
Dulce dezmierdare,
Ți-o dă-n delirare!

Această poezie, bine analizată, este chiar obscenă. ***Poetul înnebunit,*** care e gata a-şi jertfi viața (ceea ce eu unul n-aş face) pentru ***«gurița,*** ce se dă în delirare», e d. V. Alexandrescu, preşedintele aceluiaşi Comitet, ce ne-a trimis Adresa din 18 aprilie! ***Preşedintele*** n-a subscris-o, pesemne din mustrarea cugetului; deşi aceeaşi mustrare nu-l împiedică a tuna în contra «noii apucături ***realiste***» în România, în cursul d-sale de literatură în Universitate: ***verba volant, scripta manent.*** E foarte îndemânatec a avea un cuget scris şi un cuget vorbit precum zeul Ianus din Roma avea două fețe"[1].

1 B. P. H-ii, *Tutei fructi,* „Lumina", *loc. cit.,* p. 47-48.

Incidentul nu se va opri aici. B. P. Hasdeu va fi destituit din postul de profesor, procurorul curţii criminale îi intentează un proces de presă. Redactorul „Luminii" va rosti un sclipitor discurs de „apărare", publicat integral în revista sa[1]. Autorul este găsit nevinovat. într-o notă, Hasdeu conchide: „întreb acuma pe toţi românii amici şi neamici: cu ce drept destituitu-m-a d. fost ministru de Culte din postul de profesor colegial pentru o scriere judecătoreşte recunoscută ca nevinovată. însă, acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul îxi" unul din numerii viitori"[2]. Dar lămuririle promise nu vor mai veni. Peste două numere, revista îşi va înceta apariţia, iar B. P. Hasdeu va părăsi laşul, stabilindu-se în Bucureşti, unde va începe o nouă perioadă din prodigioasa sa activitate.

68 V. Alecsandrescu-Urechia tipări şi o broşură, intitulată ***O vorbă despre literatura desfrânată ce se încearcă a se introduce în societatea română,*** Iaşi, Tipografia Bermann-Pileski, 1863, unde, în note, încearcă să dea o replică lui B. P. Hasdeu, care se apărase de acuzaţia de licenţios, dând citate din autori celebri, vechi şi moderni. Dar mai interesant decât extrasele pe care V.A.U. le furnizează din ***Răposatul postelnic, Duduca Mamuca,*** sau chiar din studiul ***Mişcarea literelor în Ieşi,*** ni se pare eticheta „denigratoarte" de „realist" pe care mai vârstnicul literat o aruncă scrierilor lui B. P. Hasdeu. Chiar şi Balzac, de pildă, pe care redactorul „Luminii" îl citează pozitiv cu ***Les employees,*** este respins cu violenţă: „A doua categorie de licenţie este aceea din care realiştii literari îşi fac un adevărat sistem. Nemoralitatea, de astădată nu mai e numai în o scenă, în o pagină, zice Taillandier, ea nu mai este scuzată de nu mai ştim ce necesitate de dezvălire a cugetării*. Aici nemoralitatea este idealul poetic, este scopul, este fondul... ***Balzac*** au zis în ***Peau de Chagrin: «La debauche*** est un art comme la poesie». Următorii şcoalei lui Balzac s-au grăbit de a face din ***debauche*** singura lor poezie. Nu vă miraţi, nu vă indignaţi, când îi auziţi declamând că «sceleraţia a mai neagră atrage mai degrabă amoarea unei femei decât onestitatea»". Aceeaşi încercare de respingere a realismului, dar şi a romantismului va întreprinde V.A.U.

1 Nr. 17. p. 65-74.
2 *Ibidem.*
* *Du roman el du iheatre contemporuin.*
** A sc vedea reticenta următoare a dlui B. P. Hasdeu: Bravo! Brutus, drăguţă, se făcea prost pentru a putea *vârî* cuţitul în pieptul lui Cesare, eu m-oi face prost pentru a pute... (E vorba de *Duduca Mamuca* a d-sale).

şi în „lectura publică", din 28 februarie 1865, „în salonul Ministerului de culte şi instrucţiune publică" şi publicată separat sub titlul ***De clasicism, romantism şi realism,*** Bucureşti, Tipografia Stephan Rassidescu, 1865.

APĂRAREA REDACTORULUI

Apare în „Lumina", tom II (1863), nr. 17, p. 65-74. B. P. Hasdeu publicase „romanţul" ***Duduca Mamuca*** în mai multe numere ale periodicului său „Lumina", începând cu data de 15 februarie 1863. Proza tânărului autor face vâlvă în urbea laşului, mai ales printre elevi, dar se alege cu destituirea din învăţământ şi cu un celebru proces de presă pentru lezarea „bunelor moravuri", primul din istoria literaturii române. Am publicat cele două dosare în paginile revistei „Manuscriptum"[1] şi am detaliat întregul episod judiciar în comentariile la publicarea romanului ***Duduca Mamuca,*** în ediţia noastră ***i Opere***[2] de B. P. Hasdeu. Se pare că inculpatul a prezentat un text scris, în 3 iunie 1863, susţinându-şi pledoaria a doua zi, 4 iunie 1863, în faţa juriului şi a unui numeros public, obţinând achitarea sa în cauza de pe rol.

Publicăm integral „apărarea redactorului ***Luminii*** care este, în primul rând, o excelentă pagină de critică şi istorie literară".

LINIŞTEŞTE-TE BUNICULE!

Apărut în „Aghiuţă", I (1863), nr. 2 (10 noiembrie) p. 12-13. Semnat ...n...o...u, pseudonim al lui B. P. Hasdeu. Articol satiric la adresa revistei „Nichipercea", a lui N. T. Orăşanu, care apărea din 1859 neîntrerupt, deşi uneori cu alte denumiri din cauza cenzurii.

[„ACEST NUMĂR ÎNCHEIE LUNA DINTÂI"...]

Publicat în „Aghiuţă", I (1863), nr. 4 (24 noiembrie), p. 25.
Semnat B. P. Hâjdău. Articol de bilanţ. Reţinem ca puncte din

1 Vezi Stancu Ilin, *Dosar. B. P. Hasdeu destitui! din învăţământ,* în „Manuscriplum", an. XV. nr. 1 (54), 1984, p. 116-127; *B. P. Hasdeu pe banca acuzării sau despre aventura raporturilor dintre etic si estetic, idem,* an. XIV, nr. 2 (51), 1983, p. 69-84.
2 Note si comentarii, în *Opere,* III, Bucureşti, Ed. Minerva, 1998, p. 497-503.

programul revistei: „susținerea Tronului", adică a lui A1. I. Cuza şi „ridiculizarea viciului şi a necapacității sub toate formele", dar fără „brutalități, murdării şi nerozii botezate supt numele de spirit".

UN POET DE LA PLOIEŞTI

Articol publicat în periodicul „Aghiuță", - I (1863), nr. 6 (8 decembrie), p. 46-47.Semnat ...n...o...Q.

Poetul este Zaharia Antinescu (1826-?), profesor din Ploieşti. La Şcoala domnească îl are ca elev pe I. L. Caragiale. Singurul său volum de poezii va fi tipărit în 1882, cu titlul ***Flori de Carpați.***

Poezia, care devine ținta sarcasmului lui Hasdeu, se intitulează ***O lacrimă pe mormântul poetului Andrei Mureşeanu*** şi e publicată de Ioan G. Valentineanu în ziarul său, „Reforma", din Bucureşti. Versurile sunt un omagiu adus scriitorului ardelean, care se stingea din viață la 24 octombrie 1863, la Braşov. Zaharia Antinescu era el însuşi braşovean prin naştere şi avusese ca profesor de gimnaziu pe un membru al familiei Mureşeanu (Iacob).

SCUMPILOR LECTORI!

Apărut în „Aghiuță", I (1863), nr. 7 (15 decembrie), p. 49.

Semnat cu pseudonimul ...n...o...u. Un apel către cititori de a-şi plăti abonamentul de doi galbeni pe un an întreg. De reținut sistematizarea materiei revistei: umorul politic, umorul social, umorul literar şi umorul anecdotic. B. P. Hasdeu menționează şi „umorul străin", extras, din revistele ***„Punch, Tintamarre, Figaro, Journal amusant"*** etc.

D. ARICESCU UMORIST!

Apărut în „Aghiuță", I (1863), nr. 8 (22 decembrie), p. 61. Semnat cu pseudonimul ***...n...o...u.***

B. P. Hasdeu reproduce încheierea dintr-un articol al lui Aricescu publicat în nr. 170 din „Buciumul", despre lucrările Camerei, pentru a arăta cum că şi amicul său „devine umorist".

CILIBI-MOISE

Articol publicat în „Aghiuță" - II (1864), nr. 11 (10 ian.), p. 84.

B. P. Hasdeu aduce un elogiu pitorescului personaj Froim Moise, poreclit Cilibi (1812-1870), autor popular (nu ştia carte) de aforisme, glume, pilde şi apropouri. „Câteva rânduri alese" despre Cilibi Moise scrie, spre sfârşitul secolului şi marele I. L. Caragiale: „O figură remarcabilă în istoria literaturii noastre sănătoase a fost, fără-ndoială, ***Ciibi-Moise.*** Iată un tip în adevăr popular, şi pe drept cuvânt. Acest - putem avea îndrăzneala a zice - filosof nativ trăia din comerțul ambulant de mărunțişuri, umblând cu micul său magazin universal, din oraş în oraş, pe la târguri. Sosirea lui Cilibi Moise într-un târg era un eveniment care făcea totdeauna senzație, pentru că negustorul aducea de vânzare, pe lângă mărunțişuri şi câteva cărticele de aforisme foarte gustate de public [...] Cărticelele acelea au făcut multă plăcere copilăriei mele; cu ele am petrecut multe seri într-adevăr încântătoare, pe atunci când începusem să ştiu citi, şi poate nu puțină influență a avut acea citire, şi dânsa, asupra spiritului meu"[1].

„Broşura" care prilejuieşte lui B. P. Hasdeu articolul din „Aghiuță" este ***Practica şi culegeri ale lui Cilibi Moise vestitul din Țara Românească,*** ediția IV, Bucureşti, Tip. St. Raşsidescu, 1864. Redactorul lui „Aghiuță" e de părere că Cilibi-Moise întrece pe ***Nichipercea,*** „prin spirit" şi „bună creştere". Desigur, este vorba de periodicul umoristic scos la Bucureşti de N. T. Orăşanu între anii 1859-1879.

MAI IATĂ UNUL!

Articolul apărut în revista umoristică „Aghiuță" - II (1864), nr. 11 (10 iun.), p. 85.

B. P. Hasdeu recenzează cu sarcasm drama lui Alexandru Depărățeanu (1834-1865), ***Grigorie-Vodă, domnul Moldovei,*** ce începuse să apară în foileton, în periodicul lui C. Bolliac, „Buciumul".

După moartea scriitorului, criticul necruțător al dramei va publica postum poezia acestuia ***Viața la țară*** şi va scrie, în „Satyrul", un articol rememorativ, ***O lacrimă între râsuri*** (1866, nr. 4, 27 febr., p. 1).

1 „Epoca literară", 1896, nr. 5 (13 mai), p. 3. Vezi si notele la volumul I. L. Caragiale, *Opere, III, Publicistica,* Bucureşti, Univers enciclopedic. 2061, p. 1143-1144.

UN CASTEL AFURISIT

Apărut în „Aghiuță", II (1864), nr. 13 (6 februarie), p. 98-99. Nesemnat.

Articol umoristic despre trupa lui Millo, opera italiană a lui Papa-Niccola şi despre Iancu Strat, membru în Comitetul teatral şi „aranjorul balurilor mascate de la Teatru", în „frumosul palat fermecat".

LAAQUILAALBĂ

Apare în „Aghiuță", II (1864), nr. 22 (9 aprilie), p. 174-175. Semnat ***Hăjdeu.*** Articol umoristic despre o poezie a lui C D , Aricescu, cu titlul ***La Aquila albă,*** publicată în „Buciumul", nr. 213.

f„A TRECUT O JUMĂTATE DE AN..."]

Apare în „Aghiuță", I (1864), nr. 23 (28 aprilie), p. 176. Articol de bilanț, după o jumătate de an de apariție, în care B.P. Hasdeu încearcă să-şi clasifice articolele, cu umor, în oficiale şi neoficiale. Menționăm precizările privind unele din pseudonimele sale: ...n...o...u, Caracan-cea, Urtimud, Abar-assad, Farfara.

CRITICA LITERARĂ

Articol apărut în „Aghiuță" -1864, nr. 26 (10 mai), p. 188-189.

Cronică satirică a volumului de poezii, ***Orele dalbe,*** de George Baronzi (1828-1896). înverşunarea lui Hasdeu ar putea veni şi din faptul că volumul fusese publicat în tipografia lui Cezar Bolliac, cu care B. P. Hasdeu polemiza pe teme politice.

PROFESIUNEA DE CREDINȚĂ

Apare în „Satyrul", I (1866), nr. 1 (6 februarie), p. 1.

Articol umoristic important pentru deslușirea unor pseudonime „chinezeşti" cu care sunt semnate multe articole din cuprinsul periodicului. Astfel, B. P. Hasdeu folosea pseudonimul Puang-hon-ki, N. Nicoleanu semna San-huang-ki, Ştefan Vellescu - Iao-tseu-ki şi I. Fundescu - Se-ma-ki.

GAMENUL DE PARIS

Cronică a spectacolului cu piesa autorilor francezi Bayard şi Vanderburch la Teatrul Bossel din Bucureşti, apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 2 (13 febr.), p. 1-2, sub semnătura ***Puang-hon-ki,*** pseudonim al lui B. P. Hasdeu. Sub mantia unui stil umoristic, autorul face observații grave cu privire la starea teatrului românesc. El critică repertoriul străin de proastă calitate, dar şi luptele dintre diferitele companii dramatice, cu actori care sunt nevoiți să interpreteze tot felul de roluri, care nu li se potrivesc: „Unora se păru că d. Pascaly[1] e cam bătrân pentru a ştrengări, fie măcar pe scenă: dar acest mic defect, de care bucuros ar voi să scape însuşi d-lui, fu răscumpărat pe deplin, cu atât prin biciul bărbierului, cât prin o agerime de mişcări şi o vivacitate de limbă mai mult decât admirabile. D. Pascaly sări în dreapta şi în stânga, pe mese şi pe scaune, vorbea, țipa şi striga cu atâta repeziciune, încât nu lăsa pubhcului nici chiar timpul să-1 admire" (p. 2). Celălalt rol principal al piesei - ***generalul*** a fost interpretat de Ştefan Vellescu (1838-1899), nevoit să plece din trupa lui Millo de la „teatrul cel mare". Despre jocul redactorului său de la „Satyrul", care semna îndeosebi cronici dramatice, sub pseudonimul Iao-tseu-ki, Hasdeu notează cu umor: „jucând un personaj bătrân şi paralitic, la fiecare pas şi la fiecare cuvânt îşi atrăgea aplauzele cele mai ***rumegate [...]*** d. Pascaly făcea jurul scenei şi recita o pagină întreagă, până ce d. Velescu mişca piciorul şi deschidea gura" ***{ibidem).*** Toate acestea în fața unei săli foarte mici „unde abia încap teatrofilii nemți din Bucureşti, şi, prin urmare, nu vor încăpea niciodată teatrofilii români din Bucureşti" ***{ibidem).***

1 Despre M. Pascaly vezi notele noastre la *Mişcarea literelor în lexi.*

Apare în „Satyrul", I (1866) nr. 4 (27 februarie), p. 1, la rubrica „Foiletonul Satyrului". Semnat: Puang-bon-ki. B. P. Hasdeu reproduce poezia lui Alexandru Depărăţeanu ***Vara la ţară*** (postumă), pe care a primit-o de la cumnatul răposatului, Alexandru Vereanu, apreciind-o ca „sublimă", „una din cele mai frumoase în limba română". Sa" reţinem, de asemenea, cuvintele despre Nicolae Filimon: „Romancierul, deşi simplu şef de secţie, totuşi nu se sfia să biciuiască pe nedemnii parveniţi ce făcură să cază atât de jos respectatul nume de boier: citiţi ***Ciocoii vechi şi noi".***

SOCIETA TEA ACTORILOR ROMÂNI

Cronică apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 6 (12 martie), p. 2. (Teatrul român). Semnată: Puang-hon-ki, pseudonimul chinezist al lui B. P. Hasdeu. Cronicarul teatral se ocupă de spectacolul cu comedia originală în patru acte, ***Misterele pasajului*** de Iorgu Caragiale. Numele autorului nu figurează pe afiş. Comedia i se pare superioară pieselor lui Pantazi Ghica, autorul are „mult spirit" şi interpretarea a fost minunată. Iorgu Caragiale i se pare un comic de prim ordin: „comic fără a exagera, fără a ieşi din natură, fără a se arunca în farsă". Menţionează şi jocul actorului Dragulici.

Peste câteva numere, reţine, la ***Bibliografie,*** din nou numele autorului piesei, într-o notiţă hazlie: „D. Iorgu Caragiali scoase zilele trecute o broşurică cu versuri, intitulată ***unde nu e cap, vai de picioare.*** întrucât se poate judeca după această broşurică, d. Iorgu Caragiale se pare că suferă de picioare" („Satyrul", 1,1866, nr. 8,24 martie, p. 3).

SOCIETA TEA ACTORILOR ROMÂNI. MARŢI ÎN 15 MARTIE: PURITANII ÎN LONDRA, DRAMĂ ÎN 5 ACTE, TRADUSĂ DIN FRANŢUZEŞTE.

Apărută în „Satyrul", I (1866), nr. 7 (20 martie), p. 2. Semnată Puang-hou-kL în cronica sa teatrală, B. P. Hasdeu se o;upă atât **de** conţinutul piesei (dramă istorică), cât şi de jocul actorilor Ştefan

Vellescu şi Mariţa Constantinescu. Remarcă şi pe junele Popescu, căruia, încă de la debut, îi prevesteşte „un frumos viitor artistic".

AMORUL ÎN CRONICILE ROMÂNE

Articol publicat în săptămânalul „Satyrul", I (1866), nr. 9 (3 apr.), p. 1-3, semnat cu pseudonimul Wang-pon-ki. Este reluat în „Familia" - V (1869), nr. 10, p. 109-110 şi în nr. 11, p. 121-123.

Ideile importante pe care autorul le vehiculează vor deveni constante în concepţia autorului nostru. Astfel ideea cosmopolitismului va fi prilej de luare de poziţie în diverse ocazii[1] şi de controverse, îndeosebi cu junimiştii[2]. Deocamdată, o găsim, sub o formă rezonabilă: „Cronicarii români cugetă româneşte. Teoriile, credinţele, maximele lor nu sunt transportate pe de-a-ntregul de pe ţărmii Senei sau ai Tamisei, din Torino sau din Berlin [...] ei meditau, meditau bine şi profund, fără a lua împrumut sau chiar a fura, ca noi ăştia de azi, aripile de aninătură ale străinilor!" (p. 1). Spre deosebire de Maiorescu, Hasdeu se pronunţă pentru respectarea tradiţiei literare, încă din 1863, el declara: „Noi admirăm din toată inima personalităţile literaturii noastre până la 1848"[3]. în articolul de faţă citează pe Alecsandri, Bolintineanu, Kogălniceanu, Bolliac, C. Rosetti, G. Alecsandrescu, Negruzzi. Fără a-l numi, eruditul nostru scriitor se apleacă cu respect asupra poeziilor „bardului român", reţinând de acolo un vers: „la noi mărul e putred". De aici, B. P. Hasdeu va pomi în redactarea cunoscutei farse la adresa „Convorbirilor literare", împrumutându-i titlul şi motivul: „La noi e putred mărul..." Bardul nu era altul decât Andrei Mureşanu, iar poezia vestitul marş al revoluţionarilor români de la 1848.

în final, o problemă de filiaţie literară. Vrând să exemplifice „sentimentul amorului" în cronicile române, B. P. Hasdeu se referă la „războiul" între Radu-vodă şi Ştefan cel Mare, încheiat cu luarea în captivitate în cetatea Sucevei a frumoasei fiice a domnului, care va deveni doamna Moldovei. Episodul îl întâlnim transfigurat artistic în

1 Vezi studiul, *Cauzele şi rezultatele cosmopolitismului,* „Columna lui Traian", II (1871), nr. 7/62 (15 febr.), p. 1-2.
2 M. Eliade, *Hasdeu şi Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi, „Convorbiri literare",* notă la ed. cit., II, p. 335-339.
3 *Apropos descrierea dlui Negruzzi,* „Lumina", 1863, nr. 10, p. 59.
4 „Columna lui Traian", I (1870), nr. 41 (23 aug.), p. 2-3.

poemul de primă tinerețe, ***Domnița Voichița.*** în prefața acestei compuneri, tânărul B. P. Hasdeu menționează pe cronicarul Grigore Ureche, dar declară că el a urmat legenda populară. Chiar tatăl său, Alexandru Hasdeu versificase același subiect într-un sonet, ***Dâmbovița,*** păstrat în manuscrisele de la Biblioteca universitară din Iași. Doar peste câțiva ani de la menționarea cronicii, în articolul pe care îl comentăm, scriitorul va crea „cântecul bătrânesc" ***Ștefan și Radu!,*** pe care îl va remania structural mai târziu[1] și-1 va introduce în volumul miscelaneu din 1897, ***Sarcasm și ideal,*** p. 160-166. Dar în toate aceste întruchipări artistice, cronica este doar punctul de pornire, sursa de inspirație principală constituind-o balada populară.

ZIARELE ÎN ROMÂNIA

Articolul publicat în „Satyrul", I (1866), nr. 9 (3 apr.) p. 1-2, sub pseudonimul Wang-pon-ki; reprodus în „Familia" - VII (1871) nr. 17 (25 apr.), p. 200-201. E un pamflet „magistral"[2], cum zice M. Eliade, unde găsim o clasică „execuție a ziaristului incult și cameleon"[3]: „Pentru a fi ziarist sau, cum se zice, ***publicist,*** românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică! Tot ce-i trebuie sunt ochi, sau urechi cu cât mai mari cu atat mai bine, și o căpățână în înțelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, și în interiorul căruia se operează, într-un mod confuz, oarecari asociațiuni de idei. A ști să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, dindată ce-și poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură. [...] Alt avantaj nu mai puțin pretențios este privilegiul ce au ziariștii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numește ***principii. A*** fi ziarist este a fi același om în cursul unei singure zile; căci cuvântul ***ziar*** se trage din cuvântul ***zi-*** Dindată însă ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul schimbă fața: ceea ce ieri a fost alb, devine negru; ***da*** se preface în ***nu,*** marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Cogălniceanu se transfigurează în trădătorul Cogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!" (p. 1). Sunt și excepții, ne spune B. P. Hasdeu, și printre aceste excepții trebuie să fie trecut în primul rând

1 „Revista nouă", I (1888), nr. 5 (15 apr.), p. 169-171.
2 *Hasdeu. gazetar politic* în *Introducere* la ediția Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice,* București, Fundația pentru literatură și artă, 1937, p. LVI.
3 Mihai Dragan, *B. P. Hasdeu,* cap. *Gazetarul,* Iași, Ed. Jinimea, 1972, p. 133.

el însuși care, alături de contemporanul său Eminescu, au ridicat pe cele mai înalte culmi profesiunea de ziarist.

CELE MAI VECHI POEZII SATIRICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Articol apărut întâi în „Satyrul" - I (1866), nr. 10 (10 apr.), p. 3. (Foiletonul Satyrului). Semnat Wang-pon-ki. Republicat în „Familia" - V (1869), nr. 37, p. 439-442. Sunt comentate și publicate poemul ***Viața lumii,*** cu un cuvânt ***Cătră cetitoru,*** și ***Stihuri împotriva zavistiei,*** ambele inedite atunci, având ca autor pe Miron Costin.

Interesul lui Hasdeu pentru o anume zonă a literaturii române vechi (Miron Costin, Dosoftei, D. Cantemir)[1] constituie un argument serios în favoarea acelora care pun cel puțin o parte a ideilor și creației sale sub zodia barocului (T. Vianu, M. Zaciu, G. Munteanu).

TEATRUL ROMÂN

1. Articolul apărut în revista săptămânală „Satyrul" -1 (1866), nr. 14 (10 mai), p. 1-2, semnat Wang-pon-ki. B. P. Hasdeu ia atitudine față de luptele intestine din cadrul Teatrului național, consemnând și judecând cu destulă obiectivitate situația: „Lipsa completă de școală, hidoasa lățire a interesului și monstrul invidiei, acestea sunt cauzele căderii teatrului român" (p. 1). Aceste trei „elemente destructive" au fost întruchipate de direcția lui Matei Millo, deși „artist de geniu". Criticul insistă asupra ideii de „școală". M. Pascaly, care se desprinsese de Millo și înființase un teatru propriu în sala Bossel, după un început bun, „dete masca jos, araătând că principiile de progres sunt bune de afișat numai până a ajunge la scop" (p. 2). Soluția ieșirii din impas o vede în numirea la conducerea teatrului a lui Demetriad, „vechi actor" și „om ce nu înțelege deloc valoarea cuvântului interes" ***(ibidem).*** Dar determinant în sprijinul acordat pare a fi programul acestuia în zece puncte, care asigura un repertoriu de valoare, promova producțiile originale, asigura o înaltă ținută artistică spectacolelor, înlătura controversele, punea bazele unei școli de teatru. Toate acestea ca

1 Vezi și Dan Horia Mazilu, *Barocul în literatura roimână din secolul al XVII-lea,* București, Ed. Minerva, 1976, p. 218 și urm.

deziderate pentru că vor mai trece încă un număr de ani până când importanta instituție culturală să-$i intre pe făgaşul ei normal.

2. Nicolae Filimon (1819-1865) consacră, într-adevăr, capitolul al XX-lea, ***Teatru în Țara Românească,*** din romanul său ***Ciocoii vechi şi noi,*** apărut în 1862 în „Revista română" a lui A1. Odobescu şi, în anul următor, în volum, începuturilor, uneori dramatice, ale teatrului românesc. După ce povesteşte vicisitudinile punerii în scenă, pentru prima oară în limba română a tragediei lui Euripide, ***Hecuba,*** N. Filimon scrie: „la 1834 numindu-se Alecsandru Dimitrie Ghica domn țărei, românii din toate părțile începură a se deştepta din letargia în care se aflau pân-aci. «Curierul românesc», singura foaie pe atunci, prin articolii săi plini de patriotism începu a chema pe românii cei inteliginți să depuie pe altarul patriei renăscute rodul ostenelelor şi al vegherii lor. O societate filarmonică se înființa. Fondatorii ei fuseseră: I. E. Rădulescu, I. Câmpineanu şi C. Aristia. Cel dântâi contribuia cu doi galbeni pe lună, lucrări literare şi sacrificii tipografice pentru imprimarea de piese teatarale, programe, înştiințări etc; cel de-al doilea cu patru galbeni pe lună; iar Aristia cu un galben pe lună şi îndatorirea de a da lecțiuni dramatice câte sase ore pe fiecare zi. După şase luni de lupte gigantice în contra dificultăților de tot felul, societatea izbuti a pune în scenă ***Mahomet*** de Voltaire, cu luxul şi îngrijirea putincioasă în acei timpi.

Piesa, în fine, reuşi de minune. Publicul, acuzat astăzi că nu este în stare să înțeleagă producțiunite clasice, se entuziase atât de mult, încât cerea prin manifestări zgomotoase reproducerea piesei. Junii elevi ce se distinseră în această piesă au fost: Nicu Andronescu în rolul lui Mahomet, loan Curie într-al lui Zopir, Diamandi Nicolae a jucat bine pe Zeid şi Ralița Mihăileanu pe regina Palmira; dar inamicii românilor, prevăzând moralitatea şi patriotismul ce puteau să inspire asemenea piese în inima poporului, întrebuințără toate mijloacele şi suiră pe scenă comedii şi farse imorale, care corump spiritul şi inima. Efectul moral ce produse reprezentarea iui ***Mahomet*** fu necalculabil; venitul Societății filarmonice se înzeci; numărul membrilor ei se ridică până la şaptezeci individe, între cari figurau cei mai nobili şi mai inteligenți bărbați ai societății noastre. Entuziasmul merse aşa de departe, încât unii dintre asociați şi chiar dintre particolari, în sacra şi patriotica lor exaltare, începură a dota Societatea cu donațiuni testamentare".

3. Articolul lui C. Negruzzi, la care se referă Hasdeu, este intitulat ***Studii asupra limbii române,*** partea a doua, publicată în periodicul „Lumina" - II (1863), nr. 7, p. 11-15. De aici reține autorul lui ***Răzvan şi Vidra*** ideea de „şcoală" în teatru.

4. Prima reprezentație teatrală în limba română a avut loc, sub conducerea lui Gheorghe Asachi (1788-1869), în casa hatmanului Constantin Ghica din Iaşi, la 27 decembrie 1816, cu piesa de factură pastorală ***Mirtil şi Hloe*** de Florian, prelucrare după S. Gessner.

5. Ion Câmpineanu fondează, în 1833, împreună cu Ion Heliade-Rădulescu şi C. Aristia, ***Societatea Filarmonică***^ din Bucureşti, continuând activitatea ***Societății literare*** din 1827. ***Societatea Filarmonică*** avea ca prim țel promovarea teatrului în limba română şi chiar ridicarea unui edificiu al Teatrului Național, pentru care s-au colectat fonduri, s-a cumpărat terenul şi s-au întocmit chiar planurile clădirii, fără însă a se trece la realizarea construcției. Unul din susținătorii fervenți ai acestei activități a fost I. Câmpineanu, care a făcut însemnate sacrificii materiale şi a contribuit la orientarea democratică a ***Societății Filarmonice,*** stârnind, curând, opoziția domnitorului şi consulului rus, activitatea întrerupându-se brusc în anul 1838.

6. ***Iadeş,*** piesă de Pantazi Ghica (1831-1882) este tipărită în Tipografia Rassidescu din Bucureşti (1866), fiind jucată, în acelaşi an, de trupa lui **M.** Pascaly de la Teatrul Bossel. în chiar primul număr al periodicului hasdeian „Satyrul", înregistrăm un puternic atac la adresa piesei lui Pantazi Ghica. O cronică a spectacolului este semnată ***San-huang-ki*** (St. Vellescu), urmată de un ***Apendice*** al lui ***Puang-hon-ki*** (B. P. Hasdeu) care indică o sursă franceză apropiată şi vorbeşte de rolul... cățelului Azor în scenă. Ultima pagină a săptămânalului umoristic este ocupată de opt caricaturi, însoțite de versuri în maniera Bolintineanu - operă desigur tot a lui Hasdeu - pe aceeaşi temă: ***Năbădăi dramatice. Iadeşu.*** Cităm o parte a catrenelor:

1 Date complete şi bibliografie în articolul lui Dan Mănucă din *Dicționarul literaturii române de la origini*/^âjj^itigOO^Bucuresti, Ed. Academiei R. S. R., 1979, p. 796-797,

I ***Concepțiunea din «Les gageurs»***
Autorul noaptea opul său începe:
însuşi el nu vede de unde concepe;
Iar cățelul stă la pază
Ca nici alții să nu vază
IV ***Constatarea***
Comitetul cască, cască, cască, cască;
Dar paternitatea cată s-o primească:
Căci cățelu-n adunare
Are o favoare mare.
VII ***învingerea***
Umbra cu copilul mândră se retrage;
Zdrobit de durere, jos eroul rage;
Iar cățelul lângă dânsul
Abia își îneacă plânsul"[1].

REVISTA DRAMATICĂ

Cronica apare în „Ordinea", I (1866), nr. **49,** 8/20 decembrie, p. 2. Semnat: Hăjdeu.

B. P. Hasdeu a asistat „duminica trecută", la un spectacol, la Teatrul cel mare, cu piesa ***Cum se învață minte bărbații,*** intitulată în original ***La marquise de Senneterre.*** Prezintă întâi, „în trei cuvinte", intriga piesei. Ca şi în celelalte cronici, autorul pune problema moralității comediei în trei acte în care „o femeie măritată" intră în „contact de intimitate cu o curtezană". Concluzia, după o analiză atentă, este că „învățătura ce ne dă piesa [...] e foarte alunecoasă şi plină de pericole". în ceea ce priveşte interpretarea piesei, remarcă în mod deosebit pe doamnele Stavrescu şi Constantinescu, în rolurile Enrietei (naiva marchiză) şi Marion (curtezana).

1 „Satyrul". I (1866), nr. 1 (6 febr.), p. 4.

REVISTA DRAMATICĂ. CURIERUL DE LION

Dramă istorică în 5 acte şi 7 tablouri

Apărută în „Ordinea", I (1866), nr. 53 (18/30 decembrie), p. 2. Nesemnat.

După un scurt rezumat al subiectului dramei cronicarul face aprecieri asupra piesei de teatru: „Ca dramă, ***Curierul de Lyon*** este o fericită concepțiune literară". Ca interpretare, Hasdeu omagiază întreaga trupă, evidențiind însă jocul lui Pascaly, interpretând un dublu rol, pe cel al virtuosului Lezurc, dar şi pe cel al viciosului şi desfrânatului Dubosc.

REVISTA DRAMATICĂ. TEATRUL

Publicată în „Ordinea", I (1866), nr. 55 (22 decembrie, 3 ianuarie, p. 2. Semnat Hăjdău.

Cronicarul reține din spectacolul trupei Pascali, pe tânăra cântăreață Circa, care „promite a deveni una din gloriile României". După concert, trupa Pascali „delecta publicul cu două mici piese admirabile: ***Concina,*** comedioară originală de ilustrul nostru Alecsandri și ***Femeia trebuie să urmeze bărbatului,*** un fel de proverb, tradus din franțuzeşte. Autorul cronicii pune problema moralității piesei ***Concina:*** „adulteriul este descris cu multă poezie, scuzat cu multă abilitate, justificat şi predicat pe scenă".

în continuare, este abordat spectacolul trupei Dimitriad cu piesa ***Corabia Salamandrelor.*** Remarcă jocul lui Millo, o „finețe chintesențială".

DOMNULUI M. PASCALY DIRECTORELE COMPANIEI DRAMATICE

Publicată în „Trompeta Carpaților", V (1867), nr. 492, 12/24 februarie, p. 2.

Scrisoare de mulțumire pentru interpretarea piesei sale, ***Răzvan-Vodă:*** „Succesul acestei piese îl datorez, în cea mai mare parte, abilității dlor artişti, cari au binevoit a se face interpreți ai operei

mele". Nu acelaşi lucru îl poate spune despre drama sa, ***Domniţa Roxanda,*** din cauza interpretării rolului lui Milescu; situaţia este „dureroasă" pentru că la această piesă „ţineam ca la copilul meu cel dintâi născut".

UNIREA

Apare în „Perseverenţa", I (1867) nr. 23 (25 mai), p. 2-3 Continuarea din nr. 24 (28 mai), p. 1-2; nr. 26 (4 iunie), p. 1-3; nr. 27 (18 iunie), p.2 fiind de interes istoric va fi publicată într-un volum ulterior.

COSTACHI STAMATI

Un studiu publicat mai întâi în „Românul" - XII (1868), 13 mart., p. 228; 15 mart., p. 237; 16 mart., p. 240. De aici va fi reprodus în „Sentinela Română" - V (1868), nr. 134 (19 mart.), p. 534-535; nr. 135 (23 mart.), p. 539-540; nr. 136 (28 mart.), p. 542-543. Cu titlul ***Poeţii români până la 1848. Costache Stamate,*** va fi inclus în paginile „Columnei lui Traian" -I (1870), nr. 57 (23 nov.), p. 4; nr. 60 (14 dec), p. 3; nr. 61 (21 dec.), p. 2-3. Peste douăzeci de ani, studiul va mai vedea încă o dată lumina tiparului, în „Revista nouă" - I (1888), nr. 6 (15 mai), p. 210-215, de unde îl reproducem.

Pe lângă portretul pe care îl face lui Costache Stamati (1786-1869), B. P. Hasdeu evocă anii copilăriei, scriitorul basarabean fiind un prieten apropiat al tatălui său, despre care iarăşi ni se furnizează date biografice interesante. Să notăm că prima poezie publicată de B. P. Hasdeu este o odă intitulată chiar C. ***F. Stamati,*** apărută în periodicul „Severnaia pcela" („Albina nordului") - 1852, nr. 234, p. 933. Interesant ni se pare faptul că paralela cu exilul lui Ovidiu la Tomis o întâlnim atât în poezie cât şi în studiul pe care îl comentăm:

Tu jnacuib, crapMK Ham, KUK U ICTCKOH nycibiHe
OBUZTHH o Hyacfloîi crpaHe HaneBa/i,
Haui npeaoK, *Ter* .TTHKHH, C JIKSSOBMO BHHMan
Te.M necH^M, xc-Tb 6ЩIIII OHH O Hyac6KHe.

(Tu ştii, bătrâne, cum cânta Ovidiu
In deşertul getic despre ţara străină,
Strămoşul nostru, getul cel sălbatic asculta cu drag
Acsele cântece, deşi ele evocau tărâmuri necunoscute.)

Tânărul elev datorează publicarea compunerii, tatălui său, care trimitea din Chişinău revistei petersburgheze o corespondenţă despre sărbătorirea, în casele din localitate ale lui Constantin Stamati, de ziua onomastică a venerabilului om de cultură, a 500 de ani de existenţă a Moldovei. Corespondenţa este semnată Ivan Ganschi, pseudonim al lui A1. Hasdeu: „In anul de faţă, pe data de 21 mai... s-au împlinit cinci sute de ani de fiinţare a cnezatului Moldovei Această zi a corespuns cu onomastica lui C. F. Stamati, patriarhul moldovenilor din Basarabia şi, totodată, patriarhul poeţilor moldoveni, autorul lui «Ciubăr-Vodă», «Gafiţa» ş.a., membru fondator al Muzeului moldovenesc din Iaşi şi membru al Societăţii istorice şi arheologice din Odesa. Această îmbinare a două aniversări a adus în casa lui Stamati mulţi oaspeţi. în aceeaşi zi, tânărul moldovean, elev al liceului din localitate, Fadei Ghijdeu a dedicat sărbătoritului poezia sa"[1].

INFLUINŢA MORALĂ, COMEDIA ÎN VERSURI ÎNTR-UN ACT DE G. SION

Cronică publicată în „Traian" -I (1869), nr. 1 (16 apr.), p. 4.

Criticul trece în revistă recenziile din „Familia" şi îndeosebi din „Convorbiri literare", sub iscălitura lui M. Cornea, bătându-şi joc printr-un montaj ingenios de citate - de incompetenţa şi incultura acestuia.

Gheorghe Sion (1822-1892), scriitor autodidact[2], a abordat poezia, proza, publicistica (îndeosebi în revista sa „Revista Carpaţilor", 1860, redactată după modelul publicaţiei franceze „Revue des Deux Mondes"), dar şi dramaturgia şi memorialul de călătorie. Piesele sale de teatru vor fi adunate în volumul ***Dramatice*** (1879), ce va fi premiat de Academia Română, la recomandarea lui Ion Ghica. Piesa în

1 E. Dvoicenko-Markova, *B. P. Hasdeu şi C. Stamati (O poezie necunoscută a tânărului Hasdeu),* „Nistrul", Chişinău, XXVII (1959), nr. 2, p. 154-155.

2 Date suplimentare în studiul lui Florin Faifer din *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900,* Bucureşti, Ed. Academiei R.S. România, 1979, p. 785-786.

discuţie, ***Influinţa morală*** este o versiune a comediei ***Candidat şi deputat,*** care mai cunoscuse o metamorfoză în ***Negru şi alb.***

B. P. Hasdeu desfiinţează compunerea lui G. Sion, găsind-o „de circumstanţă", şi ironizând dorinţa autorului de a ajunge deputat, care, într-adevăr, a candidat în patru rânduri fără a fi ales.

„CONVORBIRI LITERARE", 15 APRILIE 1869

Recenzie publicată în „Traian" - I (1869), nr. 3 (25 apr.), p. 12. Sunt reţinute, din „interesantul ziar beletristic de peste Milcov", o schiţă a lui Alecsandri, intitulată ***Un epizod din 1848,*** un articol al lui Ştefan Vârgolici, o poezie a lui N. Schelitti şi o „galimatie": poema ***Sfinx egiptean*** de V. Pogor.

UNDE S-A TIPĂRIT PSALTIREA LUI CORESI?

Articol apărut în „Traian" -1 (1869), nr. 10 (14 mai), p. 40.

B. P. Hasdeu trece în revistă părerile anterioare asupra acestui vechi monument de limbă românească. O atenţie deosebită se acordă părerilor formulate de A1. Obodescu în studiul ***Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa,*** publicat în „Revista română", 1861-1862, p. 333-371. Unele din datele vehiculate de Odobescu şi de Hasdeu au fost corectate de cercetările ulterioare[1]. B. P. Hasdeu, de altfel, va republica facsimilul ***Psaltirea*** Iui Coresi, cu titlul ***Psaltirea publicată româneşte de diaconul Coresi, reprodusă cu un studiu bibliografic şi un glosar comparativ,* 1.1, *Textul,*** Bucureşti, Ed. Academiei Române, 1881.

Interesantă ni se pare relatarea despre vizita marelui nostru filolog la Praga şi cercetarea bibliotecii lui Iosif Paul **Safafik.**

La întrebarea formulată în titlu, Hasdeu răspunde că avem de-a face cu o tipăritură muntenască.

„CONVORBIRI LITERARE", 1869, NR. 5

Recenzie apărută în „Traian" - I (1869), nr. 11 (16 mai), p. 44. Apoteoză a pastelului lui Alecsandri. Sunt reproduse ***Lunca din Mirceşti*** (trei strofe) şi ***Malul Şiretului.*** Dar alături de „grandioasa muză a dlui V. Alecsandri", reţine şi „nişte aberaţiuni necalificabile, ieşite [...] din condeiul profan al unui d. S.L. Bodnărescu". Analizează critic şi nuvela ***Eroul fără voie*** de Iacob Negruzzi.

IVezi notele lui Virgil Cândea la ediţia Alexandru Odobescu, *Opere,* II, Bucuroşii, Ed. Academiei R.S.R., 1967, p. 558 si urm.

„CONVORBIRI LITERARE" NR. 6 SI 7

Recenzie publicată în „Traian" - I (1869), nr. 19 (8 iun.), p. 76. Elogiază iniţiativa revistei de a publica postum un „vocabular botanic" de Costache Negruzzi. Reţine şi „sublime versuri" dedicate ***Lui Alecsandri*** de Iacob Negruzzi. O traducere, ***Conştiinţa*** i se pare „o criminală încercare de a ucide pe Victor Hugo", iar o nuvelă, ***Tragedii din viaţă*** de I. P. Florentin este o „galimatie dublă". Un studiu de A. D. Xenopol, ***Istoriile civilizaţiunii*** este „obscur" şi cu un titlu „pompos". Studiul lui Vârgolici despre Lope de Vega, început în numerele anterioare, „bine cugetat şi bine scris".

„ALBINA PINDULUI" DE LA 1-15 IUNIE

Recenzie publicată în „Traian", I (1869), nr. 26 (27 iunie); p. 104, la rubrica „Bibliografia". Semnat: H.

Foaia beletristică a lui Gr. H. Grandea este considerată de către Hasdeu drept o publicaţie „modestă". Reţine din ultimul număr o poezie a junelui C. Cârlova, nepot al „nemuritoriului" Vasile Cârlova; apoi un document istoric în care apare şi figura mitropolitului Dosoftei, şi anume un fragment dintr-o cronică a unui Dionisie Eclesiarhul, şi o oraţie de nuntă din zona Urziceni. Este apreciată atitudinea patriotică naţională a redacţiei, în comparaţie cu ***„Convorbirile*** cele prea cosmopolite".

„CONVORBIRI LITERARE", NR. 8 ŞI9

Recenzie inclusă în „Traian" -1 (1869), nr. 34 (16 iul), p. 136. Remarcă lipsa lui Alecsandri din paginile „Convorbirilor" şi prezenţa sa în „Foaia Societăţii Românismul" din Bucovina. Tentaţia lui Alecsandri printr-un şir de ode închinate bardului de la Mirceşti. Şi alţii par a

pleca de la revista ieşeană: Vârgolici şi Caragiani: „Astfeli, ca ***valoare,*** mai mult sau mai puţin, n-a mai rămas decât numai d. Iacob Negruzzi, secundat din când în când de lira dlui N. Scheletti. Surprinzător, este reproducerea unei scurte notiţe bibliografice a lui Titu Maiorescu la cartea lui W. Piitz, ***Geografia şi istoria evului mediu.*** Remarcă totuşi, critic că mentorul ***Junimii*** laudă pe prusaci, în dauna francezilor.

FOAIA SOCIETĂŢII PENTRU LITERATURA ŞI CULTURA ROMÂNILOR ÎN BUCOVINA

Articol apărut în „Traian" - I (1869), nr. 36 (20 iul.), p. 144. B. P. Hasdeu, într-un soi de revistă a revistelor, recenzează mai multe numere ale foii bucovinene (nr. 1, 2, 3, 4 şi 5/1869). Elogiază pe Aron Pumnul şi pe Hurmuzache: „Aşadară, omul individual Pumnul şi omul colectiv Hurmuzache sunt părinţii mişcării naţionale din Bucovina".

„Foaia Societăţii pentru literatura şi cultura românilor în Bucovina" a apărut lunar, la Cernăuţi, între martie 1865 şi decembrie 1869, având ca redactor principal mai întâi pe Ambrozie Dimitroviţă, apoi pe I. G. Sbiera. Articolul-program a fost semnat de Gheorghe Hurmuzache. Din partea beletristică a revistei, B. P. Hasdeu reţine primul act dintr-o epopee, intitulată ***Descălecarea lui Dragoş în Moldova*** de Vasile Bumbac (1837-1918) şi poezia lirică, ***Beţia*** de Dimitrie Petrino (1836-1878).

UN RĂSPUNS LA BRAŞOV ŞI LA PESTA

Apărut în „Traian", I, (1869) nr. 44 (9 august), p. 176, la rubrica „Corespondenţă". Semnat: B. P. Hăjdeu.

Tânărul savant ia atitudine faţă de un articol apărut în revista „Transilvania" care aruncă asupra tatălui său, Alexandru Hasdeu, o „gravă bănuială de indiferentism". El explică motivele pentru care tatăl său a demisionat din Academie: sănătatea „cu totul dărăpănată" şi „imposibilitatea de a ieşi din Basarabia".

CLOPOTUL, POEMĂ DE FREDERIC DE (!!) SCHILLER, TRADUSĂ DE ADOLF STERN

Recenzia din „Traian" - **1** (1869), nr. 50 (26 aug.), p. 200 - a traducerii din Schiller, apărută în Bucureşti, Tipograf-editor Ioan Weiss, 1869. Prefaţa volumului este semnată de Leopold Stern.

B. P. Hasdeu se rezumă a da două citate lungi din traducere şi prefaţă pentru a ne convinge de maltratarea „celebrei" opere: „vai de sărmanul Schiller!".

PANTEONUL ROMÂN
Portretele şi biografiile celebrităţilor române. Tomul I. Compus şi editat de Iosif Vulcan.

Apărut în „Traian" I (1869), nr. 63 (2 octombrie), p. 255-256; nr. 65 (7 octombrie), p. 264; nr. 66 (9 octombrie), p. 268; nr. 67 (11 octombrie), p. 271-272. Nesemnat.

Articol cu aspect* publicitar, la rubrica „Bibliografia".

O CURIOZITATE

Apărută în „Traian", I (1869), nr. 67 (11 octombrie), p. 271-272, la rubrica „Varietăţi". Nesemnat.

B. P. Hasdeu compune o ciudată înşiruire de versuri din diverse poezii ale lui D. Bolintineanu, pe carea o intitulează: *Favorita sau o noapte din 1866,* descrisă de domnul Bolintineanu. Neobişnuita poezie apăruse întâi, fără notiţa introductivă, în „Satyrul", I (1866), nr. **3** (20 februarie), p. 2.

VIAŢA, FAPTELE ŞI IDEILE LUI NICOLAIU SPĂTARU DIN MILEŞTI

Studiu neterminat publicat, pentru prima oară, în „Satyrul" - I (1866), nr. 12 (23 apr.), p. 1-3; nr. 13 (1 mai), p. 1-3; nr. 14 (10 mai), p. 1-3. Reluat într-o formă amplificată în „Traian" - II (1870), nr. 7 (20 ian.), p. 27-28; nr. 8 (22 ian.), p. 31-32; nr. 9 (24 ian.), p. 36; nr. 11 (29

ian.), p. 43; nr. 12 (5 febr.), p. 47-48; nr. 14 (10 febr.), p. 55-56; nr. 16 (14 febr.), p. 64.

B. P. Hasdeu include pe Nicolaie Milescu într-o epocă de înflorire culturală, şi anume domnia lui Vasile Lupu. Prin acest studiu, cărturarul român dovedea - împotriva criticilor, care au avut un ecou până în exegezele contemporane - că nu se ocupă doar de perioade sau domni aventurieri, însetaţi de sânge, războinici, ci şi de creşterea culturală a neamului nostru, prin faptele nezgomotoaşe, dar pline de - semnificaţii ale unor cărturari. Pentru că zice B. P. Hasdeu: „Contimporane cu Ludovic XIV, domnul Basiliu Lupu, om fără creştere şi fără instrucţiune, a ridicat la culme literatura naţională. Atunci, trăiră în Moldova, unul lângă altul, mitropolitul Varlaam, ale căruia scrieri vor rămâne pentru totdeauna un model de proză română; Miron Costin a căruia peana mânuia deopotrivă bine poezia şi istoria, filologia greacă, latină şi slavonă; călugărul Dositeu, mai în urmă primat, care era totdeodată teolog, istoric, filolog şi părinte al poeziei române literare; logofătul Eustraţiu, cronicar şi profund cunoscător al dreptului bizantin; Simeon Dascălu şi alţii".

Autorul nostru notează cu mândrie munca sa de adunare a materialului din biblioteci şi arhive, cărţi rare, manuscrise şi chiar izvoare chineze despre personalitatea de „interes romantic" a lui Nicolae Milescu Spătarul. Dacă din punct de vedere cultural, B.P. Hasdeu menţionează şi laudă osârdia lui Milescu ca prim traducător al Bibliei în limba română sau valoarea altor lucrări ale sale, nu ezită a stigmatiza rolul lui ca vânzător de domni la turci, sau sugestia dată la Peteresburg primului ministru al Rusiei, Matveiev, de a ocupa Moldova lui Ştefan cel Mare, ce echivala cu o „trădare".

ELEMENTUL MONARHIC, ÎN CELE „101 FABULE" DE D. GEORGIU SION

Cronică a volumului ***101 fabule de George Sion. Dedicate M.S. doamnei Elisabeta. Cu o prefaţă şi portretul autorului. Bucureşti, Imprimeria Naţională Într. C. N. Rădulescu,*** 1869. Apărută în „Columna lui Traian" -1 (1870), nr. 9 (30 mart.), p. 4. Articolul nu este semnat şi din această pricină, probabil, M. Eliade nu-l reţine nici la bibliografie, în ediţia sa din 1937. Dar la „scara" periodicului este indicat clar autorul.

După cum o arată şi titlul, cronicarul literar nu se ocupă, în primul rând, de valoarea literară a fabulelor, ci de semnificaţia lor politică. Şi deşi G. Sion le dedică pe toate tronului, B. P. Hasdeu constată cu surpriză că, de fapt, sensul ascuns al unor fabule este antimonarhic.

0 apreciere generală cum că fabulistul G. Sion ar întrece, „prin originalitate şi prin execuţiune, producerile analoage ale răposatului Donici şi ale dlui Gregoriu Alexandrescu", ne apare astăzi ca nefondată.

1 P. P. Carp semnează o dare de seamă, intitulată ***Cele una sută şi una fabule ale dlui Sion,*** în „Convorbiri literare" - III (1870) nr. 23 (1 febr.), p. 401-405. Concluzia junimistului este desfiinţătoare: „Pentru a fi un bun fabulist trebui aptitudinile cele mai diverse: o cunoştinţă adâncă de mişcările interioare ale inimei omeneşti, pătrunderea necesară pentru a erigia acele mişcări în adevăruri morale necesare, talentul de a le îmbrăca într-o formă adecvată ce pune în evidenţă învăţământul moral fără a forţa nici adevărul, nici ficţiunea, şi în fine receptivitatea naivă pentru natura diferitelor lumi ce vin în ajutorul poetului la crearea exemplurilor sale. Din toate aceste însuşiri, d. Sion nu are nici una, şi a oferi publicului producţiuni ca cele una sută una, este a-l trata cu un dispreţ pe care îl respingem în numele lui" (p. 405).

2 ***Bidpai*** (Pilpay), brahman indian din regiunea Caşmirului, presupusul autor al unei culegeri celebre, în sanscrită, de poveşti şi fabule, intitulată ***Kalîlah e Dimnah.*** Prin traduceri succesive, culegerea s-ar fi răspândit în Orientul arab, apoi şi în cel creştin, iar de aici în Europa medievală. Fabulele acestei Culegeri - apărută în India prin sec. IV d. Ch. - ar fi servit de model şi lui La Fontaine.

3 ***Gotthold Ephraim Lessing*** (1729-1781), critic, moralist şi poet iluminist german. Este invocat de P. P. Carp, în articolul citat mai înainte, cu lucrarea ***Dizertaţiuni despre fabulă*** din voi. V al ediţiei Lachman. Dealtfel, întreaga cronică a junimistului, din „Convorbiri literare", este pusă sub autoritatea lui Lessing, citat în motto în original: „Eine schlechte Fabel ist keine Fabel".

SOCIETATEA PENTRU ÎNVĂŢĂTURA POPORULUI ROMÂN. FOAIE MENSUALĂ

Apare în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 15 (23 aprilie), p. 4. B. P. Hasdeu face două observaţii: lipseşte din numărul 1 orice referire la „istoria naţională" şi un agreează servilismul faţă de familia regală.

în partea a doua a recenziei publică poezia *Bărăganul* de Vasile Alecsandri, trimisă revistei de către Mareşalul Palatului domnesc. Poezia o găseşte sublimă, deşi finalul este o „profundă plecăciune la adresa Tronului", conchizând: „ipocrizia ucide inspiraţiunea". Articolul lui B. P. Hasdeu nu rămâne fără urmări. „Convorbiri literare", „organul şcoalei cosmopolite din Iaşi", reacţionează şi neagă vreo aluzie a lui Alecsandri la persoana Domnitorului. Prin *Zmeul cu aripi de foc* şi *Gura de fier,* poetul vizează pe Strussberg. La rubrica *Diverse,...* B. P. Hasdeu răspunde că alegaţiile „Convorbirilor" sunt un atac direct contra Tronului, „vârând astfel pe d. Alecsandri în delicata poziţiune de a dedica Alteţei Sale o odă despre concesiunea prusiana" („Columna lui Traian", I (1870), nr. 27 (15 iunie), p. 4).

NEGR UZZIADE

Cronici critice savuroase, pe marginea prozei lui Iacob Negruzzi, *Pe malul mării,* apărute în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 48 (22 sept.) p. 4, cu titlul de rubrică, *Diverse;* nr. 51 (5 oct.), p.4; nr. 53 (25 oct.), p. 4 şi, respectiv, în nr. 56 (16 nov.), p. 4.

DŞOARA CONSTANŢA DUNCA, MARTIRA INIMEI, DRAMĂ ÎN CINCI ACTE

Apare în „Columna lui Traian", I (1870), nr. 58 (30 noiembrie) p. 3-4.

Cronică nu atât a spectacolului de la Teatrul cel mare, cât a volumului tipărit, în 1870, la Impreimeria Naţională din Bucureşti, pe care B. P. Hasdeu 1-a citit atent, notând chiar şi greşelile de tipar.

Constanţa Dunca este una din primele activiste feministe din România, prietenă a lui Hasdeu, acesta colaborând la revista sa „Amicul familiei". Articolul cronicarului despre *Martira inimei* se remarcă prin viziunea asupra personajului feminin al dramei, *Angela,* pe care o pune în relaţie cu eroine ale lui Goethe, îndeosebi cu Măria din *Clavigo.* Tragedia scriitorului german se bazează pe un caz real povestit de Beaumarchais în *Memoires ă consulter* (IV), în care un spaniol, Clavijo, îi seduce sora (Măria). B. P. Hasdeu conchide: „Angela este Măria. Costică este Clavijo. Şi totuşi ambele piese sunt

străine una alteia în fond şi-n formă". Tot în linia feminismului trebuie interpretat şi motoul din fruntea cronicii: un fragment din drama *Răzvan şi Vidra,* în care elogiază femeia.

O NOUĂ DRAMA MONUMENTUL DE LA CĂLUGĂRENIDE V. MANIU

Publicată în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 16/78,19 aprilie, p. 60. Cronica lui B. P. Hasdeu favorabilă, pentru o piesă modestă, artificios construită, apărută în propriul său periodic, se explică mai mult prin ideile panlatiniste iluministe ale bănăţeanului Vasile Maniu (1824-1901), actor, istoric, gazetar, viitor academician şi, desigur, pentru încercarea de a glorifica figura domnitorului Mihai Viteazul. El este convins că piesa *Monumentul de la Călugăreni* „va rămâne", judecând din punctul de vedere „curat al artei, lăsând la o parte cestiunea naţionalismului, care fierbe cu valuri în fiecare silabă". Idei naive despre diferenţele dintre drama greacă şi drama modernă, deşi citează „sublimul" *FUoctet* de Sofocle. Pledează pentru un „repertoriu românesc" pe scena naţională. Surprinde respingerea pieselor *Dama cu camelii* şi *Corabia Salamandra,* „o imoralitate şi o absurditate", deşi cu câţiva ani înainte le apreciase în cronicile sale teatrale.

VARIETĂŢI

Apare în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 22/84 (9 iunie), p. 85-86. Notiţă critică urmată de poezia *Aş vrea* a Matildei Kugler, împotriva „noii direcţii", lansată de Titu Maiorescu, îndeosebi prin articolul *Poezia română. Cercetare critică, urmată de o alegere de poezii* (1867), care promova poeţi din cercul „Junimii". Tocmai această „alegere" este ţinta atacului lui B. P. Hasdeu. Sub titulatura *Poezia Maiorescu* sunt publicate, în „Columna lui Traian", mostre de poezii din „Convorbiri literare", menite a demonstra contrariul Din păcate, furiei redactorului ti cade pradă şi M. Eminescu. în numerele următoare, sunt reproduse: *Cavalerul* de Iacob Negruzzi *(Varietăţi,* nr. 24/86 din 21 iunie 1871, p. 85-86) şi *Noaptea* de M. Eminescu *(Varietăţi,* nr. 25/87 din 28 iunie 1871, p. 98).

APA DE DRAGOSTE. POEZII, SATIRE, POLITICE DE IOAN P. BANCOV

Publicată în „Columna lui Traian", II (1871), nr. 42/104 (8 noiembrie), p. 166.

Recenzie la volumul unui amator, apărut la Craiova, în 1871, la Tipografia Măciucă şi Samitca. E un act de complezenţă din partea redactorului, explicabil doar prin relaţiile şi obligaţiile pe care le avea. în cetatea Băniei.

CUVÂNT FUNEBRU... LA ÎNMORMÂNTAREA LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Apărut în „Columna lui Traian" - III (1872), nr. 19/129 (8 mai), p. 145. Reluat în „Familia" - VIII (1872), nr. 20 (14/26 mai), p. 226-227.

Cuvântarea este rostită în numele presei române. Periodicul în care este publicată, „Columna lui Traian"^ este considerat a fi în descendenţa lui Ion Heliade Rădulescu[1]. în 1871 se pregătea un Congres al presei române şi B. P. Hasdeu, împreună cu grupul său de la „Columna..." propuneau ca manifestarea să se deschidă printr-un vot de recunoştinţă faţă de Asachi, Bariţiu, Eliade, întemeietorii ziaristicii româneşti.

CÂTEVA PORTRETE DIN SECOLUL XVII

Apare în „Columna lui Traian", IV (1873), nr. 1 (1 Genariu), p. 15. Iscălit: H.

Sunt reproduse şi comentate câteva portrete realizate de Mitropolitul Dosoftei în ***Vieţile sfinţilor: sfântul Filaret, Basiliu de la Cappadocia, sfântul Atanasiu, sfântul Ciriil, sfântul Macariu, sfântul Eutimiu, sfântul Gregoriu Teologul, sfântul Ioan Chisostom.***

1 Cf. V. Sandu, *Publicistica lui Hasdeu,* Bucureşti, Ed. Minerva, 1974, p. 124.

MATERIA, SPIRITUL ŞI DIVINITATEA. POZITIVISM ISTORIC

Apare în „Columna lui Traian" IV (1873), nr. 8 (1 iunie), p. 144-149. Largi fragmente din acest studiu sunt incluse de Vasile Vetişanu, în volumul său ***Scrieri filosofice*** de B.P. Hasdeu (Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, 1985, p. 114-115), cu comentarii pertinente de specialitate (p. 143).

POEZIILE DREI M.D. GHICA

Apare în „Columna lui Traian", IV (1873), nr. 10 (august), p. 185-186.

B.P. Hasdeu crede că domnişoara M[arie] D'âmetrius] Ghica este „un adevărat talent", şi reproduce, dintr-o colecţie, trei poezii în limba franceză ***(La vie, Pourquoi?*** şi ***Suvernirs d'enfance),*** deoarece „metoda cea mai nimerită este de a lăsa ca publicul să fie judecător el singur".

DLUI REDACTORE AL „ROMÂNULUI"

Apare în „Românul", nr. din 5 mai 1876, p. 395.

Scrisoare de retragere de la conducerea „Revistei literare şi ştiinţifice" (15 februarie - 15 mai 1876). După plecarea lui B. P. Hasdeu, revista nu va mai supravieţui în formula iniţială, fuzionând cu „Revista contimporană".

RĂSPUNS LA DISCURSUL DE RECEPŢIE AL LUI ION GHICA LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Apare în „Analele Academiei Române", seria II, tom II **(1880),** p. **59-62;** broşura ***Ion Cămpineanu,*** discurs de recepţiune în Academia Română de Ion Ghica şi răspunsul dlui B.P. Hasdeu, cetite în şedinţa publică de la **28** martie **1880,** Bucureşti, Ed. Academiei Române, **1880,** p. **25-28.** Reproducem textul după broşură.

DISCURSUL DLUI B.P. HASDEU LA INAUGURAREA STATUII LUI I. HELIADE RĂDULESCU

Publicat în „Românul", XXV (1881) 25 nov., p. 1054. Reluat în „Transilvania" - XII (1881), nr. 23-24 (1-15 dec), p. 197-198.

După moartea marelui om de litere, Ion Heliade Rădulescu, în 1872 ia ființă un comitet de subscripțiune.'sub președinția principelui Dimitrie Ghica, pentru ridicarea unei statui în onoarea dispărutului. Din comitet mai făceau parte, printre alții, M. Kogălniceanu, T. Aman, A. Odobescu, N. Grigorescu și B. P. Hasdeu. Statuia este realizată de sculptorul Ferrari din Roma și la dezvelirea ei vorbește cel ce-și făcea o onoare din a continua opera lui Heliade. Discursul este reprodus din ziarul „Românul".

SUPĂRĂRILE ARTISTICE ALE LUI NEAGOE BASARAB

Articol publicat în „Columna lui Traian", seria nouă, III (1882), nr. 7-9 (iulie-septembrie) p. 525-527.

B. P. Hasdeu publică sub acest titlu o scrisoare inedită din Arhiva săsească de la Sibiu, datată 10 decembrie 1518, cu un comentariu al său. Interesul marelui savant pentru asemenea documente nu era numai științific, ci și o pasiune, cu satisfacții pe care ți le oferă literatura de ficțiune, cum însemna cu altă ocazie: „Un monument, a căruia istorie este un romanț întreg, plin de complicațiuni, de peripeții, de episoade, de elemente patetice și comice, prezintând, în fine, un deznodământ atât de neașteptat, atât de neprevăzut, atât de straniu, încât ar crede cineva a citi pe *Peter Schlemihl* al lui Chamisso"[1].

UN CUVÂNT ÎNAINTE

Apare în „Revista nouă", I (1887), nr 1 (15 decembrie) p^ 1-2. Cuvânt de deschidere a ultimei reviste literare conduse de B P. Hasdeu. Tinerii, la care se referă bătrânul savant, erau, in redacție, B. Șt. Delavrancea, Al. Vlahuță, G. I. Ionescu-Gion, I. Bianu.

1 „Traian", 1 (1869), nr. 64 (4 oct.), p. 259.

RÂUL ARGEȘ, TÂRGUL ARGEȘ, BISERICA ARGEȘ

Articol apărut în „Revista nouă", I (1888), nr. 4 (15 martie), p. 121 -128.

Interesanta teorie a lui Hasdeu, după care numele „Argeș" și o veche construcție ecleziastică care a stat la baza bisericii lui Neagoe Basarab sunt de origine armenească, este susținută cu argumente istorice, filologice și de arhitectură. Ideea i-a venit în vara anului 1887, când s-a aflat cu familia în vacanță la Curtea de Argeș, după cum singur mărturisește.

O ISCĂLITURĂ DINTR-UN PLEBISCIT

Scrisoarea lui B.P. Hasdeu în „Timpul", XV (1893), nr. 283 (22 decembne/3 ianuarie), p. 2.

PURECII DE LA „ADEVĂRUL"

Apare în „Revista nouă", VI (1893), nr. 1 (15 aprilie), p. 39-40. Reacție a lui B.P. Hasdeu la apariția revistei „Literatură și știință", director fiind Constantin Dobrogeanu-Gherea.

STUDII FIZICE ASUPRA SPIRITULUI

Apare în „Revista nouă", VI (1894), nr. 11-12 (aprilie și mai), p. 406-418; VII (1894), nr. 2 (noiembrie), p. 47-58.

Cele două studii, *D. Fourtier și fotografia extraretinală* și *Materia odică și materia nimbică,* sunt urmarea cărții *Sic cogito,* în prefața căreia B.P. Hasdeu vorbea de „două opere ulterioare, *Ita sensum* și *Virtus rediviva",* prima „cuprinzând *experimente fizice* asupra Spiritului".

CENTENARUL LUI HELIADE

Text, cu specificarea „după note stenografice", apărut în „Apărarea națională", III (1902), nr. 16/600 (20 ian.), p. 1. S-a publicat

şi în „Analele Academiei Române", seria II, tom 24 (1902), p. 82-88.

Cuvântarea este rostită în şedinţa solemnă a Academiei Române, în ziua de 13 ianuarie 1902. Titu Maiorescu refuzând a vorbi la această solemnitate aniversară, B. P. Hasdeu nu pierde prilejul de a-l ataca, deşi se preface a-i mulţumi pentru că i-a dat prilejul a afirma încă o dată: „am fost... sunt şi voi fi heliadist". în final oferă în dar Academiei o cupă de argint, din care închinase bunicul său Tadeu, la botezul tatălui său, Alexandru şi din care el însuşi închinase o singură dată la ... botezul fiicei sale, Iulia.

Textul a fost publicat şi comentat de I. Oprişan, în volumul *Publicistica politică,* II, p. 369-375 (471). L-am inclus în volumul nostru deoarece articolul priveşte şi istoria literară.

ŞCOALA CARP-MAIORESCU

Apare în „Apărarea naţională", III (1902), nr. 88/663 (21 aprilie), p. 1. Articolul este preţios în primul rând, prin atitudinea lui B.P. Hasdeu faţă de acuzaţiile („insultele") de plagiat ale lui Caion (un „nimeni"): „Caragiale face onoare neamului românesc". Articolul pare a fi fost provocat de răspunsul lui P. Missir la pamfletul *Carlistii.* Magul de la Câmpina foloseşte prilejul pentru a rezuma relaţiile sale cu societatea Junimea. Deşi adoptă un ton mai potolit de înţelepciunea senectuţii, B.P. Hasdeu pare a nu fi uitat nimic din controversele sale cu Titu Maiorescu sau din atacul lui Petre Carp la drama sa de tinereţe *Răzvan-Vodă.* Autorul face referiri acidulate şi la partidul junimiştilor, dar pentru semnificaţiile politice ale articolului, trimitem la notele pertinente ale lui I. Oprişan, din ediţia sa, *Publicistica politică,* voi. II (Editura Saeculum I.O., Bucureşti, 2001), p. 472.

V. A. URECHIA

Publicat în „Analele Academiei Române", seria a II-a, voi. 24, 1900-1902, p. 62-65, cu titlul *Comemorarea lui Urechiă;* reluat în „Familia" XXXVIII (1902), nr. 16 (21 aprilie/4 mai), p. 181-182. Textul din ediţia noastră este reprodus după revista „Familia".

RIRIA ŞI ALTE

Apare în „Cuvântul", II (1905), nr. 3-4 (martie), p. 17-21.

Pamflet la adresa poetesei^ Riria (pseudonim al Corneliei Gatovschi) şi a lui A. Xenopol. în articol este pomenită şi doamna Eugenia Ianculescu de Reus, iar scrierile Laurenţiei Gribincea (Bacalbaşa) sunt analizate cu generozitate.

MAESTRUL BIDIVIU EVANGELIC ŞI REGRETABIL ACADEMICIAN - ÎNCĂLECAT DE O CA-RIRI-CATURĂ

Apare concomitent în „Cuvântul", II (1905), nr. 7-8 (septembrie), p. 49-52 şi în „Acţiunea", IV (1905), nr. 790 (4 septembrie), p. 2; nr. 791 (6 septembrie), p. 2. în ziarul lui Victor Ionescu, „Acţiunea", o notă a redacţiei: „Cititorii noştri îşi aduc aminte că acum câteva luni am publicat un articol al dlui A1. Xenopol. Azi publicăm articolul dlui Hasdeu. Ţineam a spune însă că redacţia nu-şi însuşeşte nici pe unul, nici pe altul".

GIAMBATTISTA VICO

Este o lucrare de primă tinereţe, neterminată, în limba rusă, al cărei original se păstrează astăzi în arhiva lui B. P. Hasdeu de la Cabinetul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, mapa a V-a, ms. 2. Prima filă lipseşte, dar titlul este sigur *Giambattista Vico,* deoarece studiul este citat de B. P. Hasdeu în alte lucrări. B. P. Hasdeu intenţiona să dea o privire monografică asupra vieţii şi operei filosofului italian, dar tânărul nostru autor realizează doar o expunere asupra copilăriei şi a anilor de şcoală ai genialului napolitan. Starea de elaborare a manuscrisului ne arată clar că textul mai avea nevoie de revizuiri pentru înlăturarea unor repetiţii şi chiar a unor contradicţii interpretative. Studiul are şi un apendice documentar destul de bogat, cuprinzând notele de lectură ale tânărului Hasdeu „pentru lucrarea Giambattista Vico". (Aici este însemnat titlul propriu-zis al manuscrisului.) Am publicat, pentru prima oară paginile despre Giambattista

Vico (în traducerea Nataliei Protopopescu), în revista „Manuscriptum"[1]. în ediția de față, am inclus textul lui B. P. Hasdeu în limbile rusă şi româneşte în transcrierea de pe manuscrisul Manuelei Anton. Vasile Vetişanu a publicat textul în ediția sa Scrieri filosofice de B. P. Hasdeu.

Din punct de vedere filosofic, paginile despre Vico au fost pertinent comentate de Magdalena Laszlo în articolul intitulat *B. P. Hasdeu şi Giambattista Vico,* publicat, cu ani în urmă, în „Revista de filosofie"[2]. Reținem concluzia autoarei: „Contactul din anii tinereții, cu opera lui Vico a constituit primul impuls puternic care l-a îndreptat pe Hasdeu spre studiul unui complex de probleme istorice, filologice, filosofice. în cursul anilor, el a asimilat toată ştiința vremii sale, s-a plasat în multe privințe în avangarda ei. Datorită însă fascinației ideilor filosofului italian, el s-a raliat mai întotdeauna curentelor, care, într-un fel sau altul, îl dezvoltă pe Vico, uneori chiar independent de acesta, căci Vico a fost unul dintre marii precursori ai ideilor secolului al XLX-lea: iar în multe cazuri Hasdeu a revenit la primul izvor al acestor idei. în decursul a peste 40 de ani vom găsi în scrierile sale citate din Vico în cele mai diferite ediții, atât în original, cât şi în traducerile şi prelucrările franceze"[3]. Fără a cunoaşte manuscrisul, o paralelă Vico-Hasdeu a făcut şi E. Papu în articolul *Vico în cultura româneasca'.* Mai recent, Vasile Vetişanu, în capitolul despre Hasdeu din *Istoria filosofiei româneşti,* glosează original în marginea posibilei relații dintre filosoful italian şi savantul român.

Toți aceşti interpreți nu şi-au propus - prin specificitatea cercetărilor lor - o viziune istorico-literară asupra paginilor hasdeene despre Giambattista Vico. Or, manuscrisul în discuție conține *expressis verbi* o relație între biografia celor doi mari oameni de cultură. Scriind despre copilul Vico şi formația lui, B. P. Hasdeu face, în paranteză, comentarii despre propria lui biografie, pe care nici un monografist nu le poate trece cu vederea. De pildă, am fost obişnuiți să supralicităm rolul învățatului Al. Hasdeu în formarea personahtății lui Bogdan. El însă revendică o misiune importantă mamei sale: „influența tatălui şi a mamei asupra copiilor nu este egală. Asupra capului familiei apasă prea multe obligații referitoare la situația

1 XII (1981), nr. 4 (45), p. 124-136.
2 Tom 13,1966, nr. 3, p. 363-374.
3 *Ibidem,* p. 374.
4 „Studii italiene", II (1935), p. 175-176.

materială, pentru a avea şi o valoare morală considerabilă [...] mama se imprimă în ungherele cele mai tainice ale inimii noastre formând partea ei morală *I..J* Această observare a vieții am şi apucat-o în parte şi la Giambattista". Paralela ar putea continua şi în privința tatălui. Alexandru Hasdeu l-a introdus în lumea cărților, precum bătrânul librar Vico pe micuțul Giambattista, iar cercul de vizitatori i-a sădit în suflet ambiția de a deveni om de ştiință. De aici concluzia de interes biografic a lui B. P. Hasdeu: „în aceste observații eu găsesc confirmarea ideii mele că în relațiile copilului cu cercul familiei lui se află totdeauna problema viitorului lui, aşa după cum în sămânță se află condițiile indestructibile ale viitoarei plante".

Trecând la viața de şcolar a lui Giambattista Vico ne izbeşte înverşunarea cu care Hasdeu critică metodele pedagogice anchilozante şi conținutul însuşi al învățământului scolastic, pentru a ne face apropieri cu anii proprii de formație şcolară. O spune el însuşi într-un paragraf: „Vreau să simt tot ce a simțit eroul meu, să-1 retrăiesc, pentru a-mi putea reprezenta acțiunile altuia cu aceeaşi pasiune cu care la nevoie aş fi zugrăvit pe ale mele proprii". Studiul despre Vico a fost scris în pragul trecerii sale în România. Se observă uşor cum tânărul Hasdeu, vorbind despre filosoful napolitan îşi face un fel de bilanț al propriei sale vieți. Având de atunci conştiința geniului său, autorul va emite păreri opuse vieții de petrecere prezentate, de pildă, în *Jurnal,* scris doar cu puțin înainte. Câteodată, autorul român realizează excelente pagini de proză fantastică, cum se întâmpla atunci când, voind să exprime plastic caracterul speculativ, de „miraj" al tomismului, îl compară cu imaginile înşelătoare ale stepei (fata morgana).

Vom reține, în final, numele unei serii întregi de autori, pe care tânărul Hasdeu îi frecventa şi îi citează în studiul său: Goethe, Schiller, Herder, Niehbur, A. von Humboldt etc. Dar folosul principal, pe care un istoric literar îl poate trage din paginile de față, constă în faptul că autorul aduce în câmpul vizual propriile sale trăiri, în cadrul familiei sau pe drumul complex al formării puternicei sale personalități.

LEGEA INFINITULUI

Apare în „Cuvântul", III (1906), nr. 1 (ianuarie), p. 2.

Iuliu Dragomirescu publică „câteva fragmente" dintr-un „tratat de astronomie", „prima lucrare a dlui Hasdeu", ce s-ar afla „într-un vechi manuscris datat din 1856". Nu am văzut acest manuscris.

în *Scrieri filosofice* de B.P. Hasdeu (Bucureşti, Ed. Ştimţifică şi enciclopedică) V. Vetişanu publică exceapte din articol (p. 133), comentându-1 în *note* (p. 144). Reproducem nota despre W. Herschell: „astronom englez, [care] a descoperit planeta Uranus la 13 martie 1781. Tot lui i se datoreşte descoperirea unor sateliţi ai planetei Saturn în 1879 şi a razelor infraroşii în 1800".

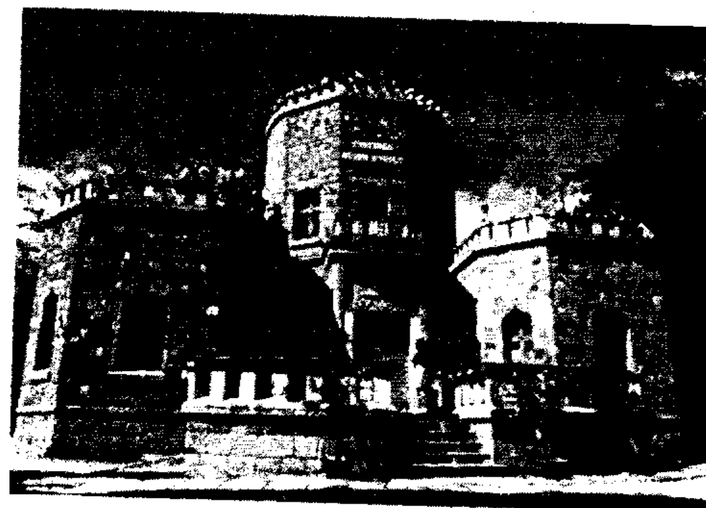
Articolul are mai mult o importanţă biografică.

Sumar

ÎN PERIODICE

DIN MANUSCRISE

ADDENDA

Muzeul memorial B.P. Hasdeu